SİKAGO MEZBAHALARI

upton sinclair

SİKAGO MEZBAHALARI

roman

Upton Sinclair

ŞİKAGO MEZBAHALARI

ŞİKAGO MEZBAHALARI / Upton Sinclair / Çeviren: Güher Kurtiş / Düzelti: Tomurcuk Yalçın / Kapak: Sadık Karamustafa / Kapak Basımı: Örnek Ofset / Doğuş Matbaasında dizilmiş, Divan Matbaasında basılmıştır. / May Yayınları, Cağaloğlu, Babıâli Cad. No. 19 — İstanbul / Telf.: 27 71 61

May Romanları 6

2. Basım, Ağustos 1975

Upton Sinclair

ŞİKAGO MEZBAHALARI

Çeviren:

Güher Kurttekin

MAY YAYINLARI — ISTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

Tören bitip de arabalar gelmeye başladığında, saat ikindinin dördüydü. Marija Jerczynskas'ın seveni, sayanı bol olduğundan, yol boyunca büyük bir kalabalık ardından gitmişti. Bu görevin yükü tüm ağırlığı ile Marija'nın geniş omuzlarına çöküvermişti. Görevini eski geleneksel ev kurallarına göre yerine getirmek istiyordu. Her şeyi eksiksiz yapmak için uçar gibi öteye beriye koşuyor, önüne gelene bağırıp çağırıyordu. O gür sesiyle, bu bağırmalar gün boyu devam etti durdu. Diğerlerinin kendi isteklerine uymasını aşırı bir içtenlikle özlüyordu. Kiliseden en son kendisi çıktığı halde, salona en önce varmak istiyordu. Bu yüzden de arabacıya biraz daha hızlı sürmesi için emir verdi. Oysa adam, inadım inat deyip, bildiğinden şaşmayınca, Marija, arabanın penceresini hızla açıp dışarı sarktı ve ağzına ne gelirse verdi veriştirdi. Adam, Litvanyaca söylenen bu sözler karşısında hiç oralı olmayınca anlayacağı dil olan Lehçe'ye başvurdu. Arabacı, kadınla arasındaki yükseklik avantajı'nın farkında olduğu için, bildiğinden şaşmadığı gibi üstelik çene yetiştirmeye de başlayınca tartışma, korkunç bir kavgaya dönüştü. Ashland Caddesi boyunca uzanan yarım millik yol üzerindeki ara

sokaklardan patırtıyı duyarak fırlayan bir yığın haşarı ve haylaz alayı kafilenin ardına takılıverdiler.

Kapının önünde daha şimdiden cumbur cemaat bir kalabalığın bulunması talihsizlikti doğrusu. Müzik çoktan başlamıştı bile. Yarım blok öteden sıkıntı veren bir viyolonselin «broom broom», sesleri ile sanki bir beden eğitimi yarışına girmişçesine iki kemanın cırlak sesleri birbirlerine karışıyordu. Marija kalabalığı görünce, arabacının geçmişi ve yedi ceddi konusundaki laflarına hemen son vererek hareket halinde olan arabadan atladı. Kalabalığın arasından, salona varmak için ite kaka kendisine yol açmaya çalıştı. Aynı anda dönerek diğer tarafa doğru yol alıp notalı olarak **«Eik! Eik! Uzdaryk-duris»**, diye o gür sesiyle gümbürdemeye başlayınca, orkestranın gürültüsü, bu haykırışın yanında nazenin perilerin cılız çalgı nağmelerine benzedi.

«Z. Graiczunas, Pasilinksminimams darzas. Vynas. Sznapsas. Şarap ve İçki Sendika Merkezi», diye yazıyordu tabelânın üzerinde. Okuyucu belki de bu uzak Litvanya diline alışık olmadığı için, buranın, Şikago'nun «Arka mahalle» diye anılan semtindeki bir meyhanenin özel salonu olduğu açıklamasını duyunca sevinip mutlu olacaktır. Bu açıklama kesin olduğu gibi, duruma da uymaktadır. Ama şu anda, Tanrının nazik yaratıklarından biri olan küçük Ona Lukoszatie'nin, hayatının en heyecanlı anı ve her değişen sevincinin sebebinin, onun düğün günü olduğunu bilmek, kişi için yeterli olabilir.

Kalabalığı itip kakmaktan sesi soluğu kesilmiş, yeğeni Marija tarafından âdeta güdülerek kapının yanına kadar getirilmiş olan genç kız, mutluluğun verdiği bir acıdan, gözlerini yerden kaldıramıyordu. Meraklı bir pırıltı vardı gözlerinde. Göz kapakları titriyor, aslında soluk olan küçük yüzü kızarıyordu. Genç kızın, üzerinde yepyeni beyaz müslin bir elbise, omuzlarına kadar inen kolalı bir duvak vardı. Duvağın üzerine beş tane, kâğıttan yapılmış pembe gül ile, parlak yeşil renkli, onbir gül yaprağı iliştirilmişti. Ellerinde bembeyaz pamuk eldivenler tutuyor

ve kendisini seyrettikçe bunları sinirli bir biçimde sıkıyordu. O kadar gençti ki —on altısında bile yoktu daha— yaşına göre çok ufak tefek, daha doğrusu henüz bir çocuktu. Biraz önce de evlendirilmişti. Evet Jurgis'le evlenmişti. Yeni siyah elbisesinin yakasında beyaz bir çiçek, geniş omuzlu ve bir devinki kadar iri elleri olan bir erkekle, Jurgis Rudkus, ile evlenmişti.

Ona, mavi gözlü ve sarışın bir kızdı. Buna karşılık Rudkus'un iri siyah gözleri, sarkık kalın kaşları ve kulaklarının arkasında kıvrımlar yapan sık siyah saçları vardı. Kısacası, gelmiş geçmiş tüm kâhinleri şaşırtmaktan pek hoşlanan tabiat ananın buyruğuyla evlendirilmiş, o uygunsuzluk örneği çiftlerden birini teşkil etmişlerdi. Jurgis gözünü kırpmadan, kendini hiç zorlamadan, dahası bana mısın bile demeden yüz yirmi beş kilo çeken çeyrek bir sığırı bir hamlede arabaya yükleyebilirdi. Ama şimdi en uzak bir köşede, avlanılmak üzere olan bir hayvanın ürkekliği ile büzülmüş, kendisini kutlayan arkadaşlarına teşekkür etmeden önce, dudaklarını yalayıp ıslatıyor, eli ayağı birbirine dolaşıyordu.

Davetlilerle seyirciler arasında belli olan bir ayırım vardı. Aslında bu ayırım salt gereken işlerin noksansız olarak tamamlanması içindi. Şenlik başlar başlamaz, kaşla göz arasında, kapı eşiğinde ve köşelerde davetsiz seyirci toplulukları belirivermişti. Ve eğer bu seyircilerden biri, gerektiğince yakınlaşır ve gerektiğince de aç aç bakmayı becerebilirse, kendisine hemen bir iskemle verilip ziyafete buyur ediliyordu. **Veseliza** kanunlarından biriydi hiç kimsenin aç salınmaması. Her ne kadar bu gelenek Litvanya ormanlarından çıktıysa da, Şikago'nun, nüfusu çeyrek milyonu bulan mezbahalar semtinde bunu uygulamak hiç de öyle sanıldığı kadar kolay bir iş değildi. Buna rağmen ellerinden geleni yaptılar. Sokaktan içri dalan küçük çocuklar, hatta köpekler bile dışarı çıktıklarında çok daha mutluydular. Bu kutlamanın özelliklerinden biri de, böylesine, teklifsiz ve senli benli olmasıydı. Erkekler şapkalarını

başlarına geçirmişlerdi. Ama istedikleri anda şapkalarıyla ceketlerini bile çıkarabildikleri gibi, canları çektiği zaman da istedikleri yerde, abur cubur atıştırmaktan geri kalmıyorlardı. Ayrıca ortalıkta istedikleri gibi de dolanabiliyorlardı. Nutuklar atılıp şarkılar söyleniyordu ama, kimse bunları dinlemek zorunda değildi. Yok eğer kişi bir nutuk atmak ya da bir şarkı söylemek isterse hemen ortaya fırlayabilirdi, istediği gibi davranmakta tam anlamıyla özgürdü. Bu keşmekeş gürültü hiç kimseyi rahatsız etmediği gibi ayrıca davetlilerin sayısına eşit olan çoluk çocuk kalabalığı için de bir bakıma eğlenceli olmuştu. Bebeler için ayrı bir yer olmadığından akşama hazırlık olmak üzere bir köşeye yataklar ve çocuk arabaları yerleştirilmişti. Bebeler üçü dördü bir arada bu yataklarda birlikte uyuyor, ya da birlikte uyanıyorlardı. Daha yetişkin olup da masaya erişebilenleri, ellerindeki Bologna sosislerini ya da pirzolaları şapırtılarla çiğneyip ayak altında dolaşmadaydılar.

On metrekarelik beyaz badanalı salonun duvarları, bir takvim, bir yarış atı ve bir de altın çerçeveli bir aile ağacının dışında çırılçıplaktı. Sağ tarafta, salona açılan kapının eşiğinde birkaç aylak duruyordu. Bunun gerisinde bir bar ve ardında, kara bıyıkları özenle yağlanmış, siyah perçemi yine özenle kıvrılarak alnına adeta yapıştırılmış olan bembeyaz kolalı, önlüklü meyhaneci dikiliyordu. Karşı tarafta ise, hemen hemen salonun üçte birini kaplayan iki masanın üzerine tepeleme çerezler ve yiyecekler yığılmıştı. Konuklardan pek fazla acıkmış olanları bunları mıncıklamaya ve şapırtılı sesler çıkararak atıştırmaya başlamışlardı bile. Gelinin oturduğu baş köşede, Eiffel Kulesine benzeyen kar beyazı bir pasta bulunuyordu. Pastanın üstüne iki melekle, şekerden, güller yerleştirilmiş, ötesine berisine de cömertçe, sarı yeşil ve pembe şekerler serpiştirilmişti. Arka tarafta mutfağa açılan bir kapı vardı ki aralığından, fazla istim salan ocağın pırıltıları ve genç ihtiyar ordan oraya koşuşan, didinip duran bir

yığın kadın görülüyordu. Sol taraftaki köşede, ufak bir sundurmanın üzerine duran üç çalgıcı, bu gürültülü kalabalığı coşturmak istercesine kahramanca çalgılarını çalıyordu. Sonra iç çekmeleri, sesleri, kokuları, gürültüleri dışarı aktaran bir pencere. Müzik en fazla küçükleri etkilemişti.

Birden, yaklaşan bir buhar tabakasının arasından Elizbieta teyzenin yüzü seçildi. Ona'nın analığıydı bu; Tete Elizbieta diye çağrılırdı. Elinde koskoca bir tabağın içinde dumanları tüten bir ördek yahnisi vardı. Ardında, ona benzer bir yük taşıyan Kotrina, kendisine yol açmak için kalabalığın arasında çırpınıp duruyordu. Onlardan yarım dakika sonra, elinde hemen hemen kendi cüssesi iriliğinde altın sarısı, dumanı tüten patateslerin bulunduğu bir çanakla ihtiyar büyük ana Majauszkiene ortalıkta bitiverdi. Tabak tabak, parça parça, büyüyen ziyafet şekillenmeye başlamıştır artık... Jambon ve lahana turuşusu, pilav, makarna, Bologna sosisleri, tepeleme dolu kurabiye tabakları süt kâseleri ve köpükleri taşmış bira testileri... İki metre geride ise hiç bir para ödemek zorunda kalmadan, istediğinizi ısmarlayabileceğiniz bir bar. «Eiksz! Graicziau!» diye bağıran Marija Beczynskas işe koyuluyordu yeniden. Zira ocağın üzerinde, yenmezse bozulacak olan yığınla yiyecek daha vardı.

Sonra, kahkahalar, bağırmalar sonu gelmez şakalar ve iyi dileklerle konuklar ziyafet sofrasındaki yerlerini almaya başladılar. Uzun bir süreden beri kapının yanında toplanmış olan delikanlılar, gözlerini karartıp yaklaştılar. Yaşlılar ezilip büzülen Jurgis'i, kâh dürtükleyip, kâh azarlayarak gelinin sağ yanına oturmaya zorladılar. Taşıdıkları birer kâğıt çelenkle, gelinin yardımcıları olduklarını açıklayan iki genç kız, onlardan sonra da genç, ihtiyar, kız, oğlan davetliler birbirleri ardından yemeklere üşüşüverdiler. Ördek yahnisini büyük bir iştahla atıştıran meyhaneci bile kendini bu havaya kaptırmıştı. Hatta şişman polis memuru bile —ki onun görevi daha sonra başlayacak ve ileri saatlerde çıkan kav-

gaları önleyip ayıracaktır— bir sandalye çekerek, masanın bir ucuna yerleşti. Çocuklar bağırıyor, bebeler viyaklıyor, gülünüyor, şarkılar söyleniyor ve bütün bu sağır edici şamata arasında Marija yeğen avaz avaz bağırarak çalgıcılara emirler veriyordu.

Çalgıcılar... nasıl anlatmalı ki onları! Bütün bu süre içinde kızgın bir delilikle çalmışlardı. Bu, yazılması, anlatılması ya da bestelenmesi gereken ömür mü ömür bir görünümdü. Olanı var eden müzikti. Burasını arka mahallenin berbat bir izbesi, bir meyhanenin arka salonu, periler ülkesi hârikalar diyarından bir köşe haline sokan şey hep bu mucizeler yaratan müziğin ta kendisiydi.

Bu üçlüyü yöneten ufacık adam, ilham dolu bir kişidir. Gerçi, kemanının akordu bozuk, yayının reçinesi yoktur ama, yine de ilham dolu bir kişidir kendisi. Şiirin o kudretli eli ruhunu sıvazlamıştır bir kez. Bir peri tarafından büyülenmiş gibi çalmaktaydı adam, hatta bir periler sürüsü tarafından büyülenmiş gibi. Bu ilham perilerini çevresindeki havada kolaylıkla hissedilebilirdi. Görünmez ayakları ile adama tempo veriyorlardı sanki. Ve sonunda, onların çılgın hızına ayak uydurmaya çabaladığı için orkestra şefinin saçları dikilip, gözleri yuvalarından fırlamaya başlıyordu.

Şefin adı Tomasezius Kuszleikaydı ve keman çalmasını kendi kendine, gün boyu, «ölüm yatakları»nda çalıştıktan sonra, bütün gece yay çekerek öğrenmişti. Ceketsiz olup, gömlekleydi. Üzerinde solmuş altın işlemeli at nalları bulunan bir yelek, burma nane şekerlerini hatırlatan pembe çizgili bir gömleği vardı. Açık mavi ve sarı şeritli bir askeri pantalon çekmişti ayağına... Sanki bu pantalon orkestra şefine daha başka bir hava, daha büyük bir sorumluluk vermek için biçilmişti. Boyu sadece yüz elli santim uzunluğundaydı ama, ayağındaki pantalonlar yerden tastamamına yirmi santim daha yukardaydılar. İnsan, eğer adamın kişiliğinin uyandırdığı heyecanının dışına çıkmak fırsatını bulabilseydi, acep

bu pantalonu nereden buldu diye merak ederdi doğrusu...

Çünkü, ilham dolu bir adamdı ve her santimetresi sırf ilhamdı onun, —hatta buna ayrı bir ilham da denilebilir—. Durduğu yerde tepiniyor, kafasını iki yana sallıyor ve ileri geri yalpalar yapıyordu. Bumburuşuk küçücük suratı dayanılamayacak kadar gülünçtür. Bir dönüş, ya da gösterişli bir hareket yaptığı zaman kaşları ciddî bir biçimde çatılıyor, dudakları kıpırdanmaya başlıyor, gözlerini kırpıştırıyordu. Boyunbağının ucu dışarıya çıkmıştı. Arasıra meslekdaşlarından yana döndüğü zaman; başını sallıyor, işaretler veriyor, ciddî bir tavırla onlara destek oluyordu. Dedik ya, ilhamların adamıydı. Her santimetresi ilhamın çağırısına uyarak kımıl kımıl oynuyordu.

Orkestranın diğer iki üyesi, Tamoszius ile pek öyle aşık atacak kişiler değildi. İkinci kemancı, uzun boylu, sıska, kara çerçeveli gözlüklü ve yokuşa sürülmüş bir katırın ölgün ve sabırlı bakışlarına sahip olan bir adamdı. Kamçılama kendisini hafifçe harekete geçiriyor; kısa bir süre sonra yine kendi bildiği ağır aksak tempoya dönüveriyordu. Üçüncü adam şişmandı. Yuvarlak, kırmızı ve duygulu bir burnu vardı. Gözlerini yukarı doğru kaykıltarak sınırsız bir özlemle çalıyordu sazını. Viyolonseliyle bas kısımları çalıyor ve üçlü de ne olursa olsun kendisine vız geliyordu. Bu heyecanlar ona göre değildi. Görevi birbiri ardına uzun ve sıkıntılı notaları odun keser gibi çekmekti. İkindinin dördünden ertesi sabahın aynı saatine kadar bunu yapmak zorundaydı ve kazançları da saat başına bir dolar üzerinden işlemekteydi.

Şölen başladıktan beş dakika sonra, Tamoszius Kuszleika'nın heyecanı kabarmaya başlamıştı. Bir iki dakika sonra da göreceğiniz gibi masaların yanlarına yaklaşmaya başlayacaktır. Burun delikleri açılıp kapanmaya, nefesi sıklaşmaya başlar, artık onu yöneten ilham perilerinin etkisi altındadır. Arkadaşlarından yana başını sallar, ta ki uzun boylu ikinci kemancıyı yerinden kaldırana kadar kemanı ile işa-

retler etmeye başlardı. Sonunda üçü birden, ağır ağır, adım adım, konuklardan tarafa yaklaşmaya başladılar. Viyolonist Valentinavyozia, notalar arasında, ara sıra âletini yere vuruyordu. Sonunda hep birden masaların kenarına yaklaşmayı becerdiler. Bu arada Tamoszius bir iskemlenin üzerine tırmanıverdi.

Şimdi o, bütün ihtişamı ile sahneye hâkimdir. Misafirlerden kimisi yemek yemek, kimisi gülüp konuşmakla meşguldürler. Ama sizler, eğer onlardan hiç birinin kemancıyı duyup dinlemediğini sanıyorsanız büyük bir yanılgıya düşüyorsunuz demektir. Notaları asla tam değildir. Kalın seslerde kemanı arı vızıltısı gibi titreşimler yapıp, yüksek notalarda ise tırmalanır gibi tiz çığlıklar atmaktadır. Ama onlar bu tür ayrıntılara dikkat etmezler. Pisliğe, gürültüye ve kendi bakımsızlıklarına rağmen hayatlarını kurmak, ruhlarını bütünleştirmek zorundadırlar. Kendi ifade tarzıdır bu onların; neşeli ve gürültülü ya da kederli ve ağlamaklı, sabırlı ve asîdirler. Bu müzik onların müziğidir, memleketlerinin müziği. Bir kere uzatıp kollarını açmıştır artık, tümü birden bu kollara atılmak zorundadırlar. Şikago, onun kenar mahalleleri, meyhaneleri silikleşmeye başlar ve yerini yemyeşil çayırlara, sık ormanlıklara ve tepeleri karla örtülü dağlara, güneş ışınları altında pırıl pırıl nehirlere bırakır. Memleket manzaraları ve çocukluk anıları gelmeye başlamıştır geriye. Eski aşklar ve dostluklar yeniden uyanmaya başlar; eski kederler, eski sevinçler, gülmeler ve iç çekip ağlamalar. Kimisi oturduğu yerde arkasına yaslanarak gözlerini kapar, kimisi tempo tutar masanın üzerinde. Arada sırada birisi, çığlık gibi bir sesle şu ya da bu türkünün çalınmasını ister. Ve işte o zaman, Tamoszius'un gözlerinde alevler biraz daha parıldar, kemanını kaldırarak arkadaşlarına bağırır ve sonra deliler gibi yeniden çalmaya başlarlar. Çevredekiler uyar çalınana, kadın erkek tümü birden sanki büyülenmişler gibi çığlıklar atmaya kimisi ayağa kalkıp topukları ile döşemeyi dövmeye koyulur, kadehler havaya kaldırılır ve birbirlerinin şerefine içilir. Çok

geçmeden, birisi, gelinin güzelliğini ve aşkın sevinçlerini öven eski bir düğün türküsünün çalınmasını ister. İşte o zaman bu şaheserin heyecanı ile Tamoszius Kuszleika, masaların arasında kendine yol açmaya çabalar ve gelinin oturduğu, sofranın başına yaklaşmak ister. İçerisi öylesine kalabalıktır ki, sandalyeler arasında neredeyse adım atacak yer yoktur. Ayrıca Tamoszius çok kısa boylu olduğundan alçak notalara indiği zaman dirseği ile konukları dürtmek zorunda kalır. Ortalık bu derece kalabalıkken, büyük bir inatla kemancı arkadaşlarının da peşinden gelmelerini ister. Bu ilerleme sırasında Viyolonselin sesinin kesildiğini söylemek yerinde olur. Her neyse sonunda üçü birden masanın başına varırlar ve Tamoszius gelinin sağ yanında yer alarak tüm ruhunu eriyen tellerin üzerine aktarıverir.

Küçük Ona, o kadar heyecanlıdır ki, yemek yiyecek hali bile yoktur artık. Ne var ki yeğen Marija'nın attığı dirsekler sayesinde, ara sıra öteberinin tadına bakar. Zamanın geri kalanında o her zamanki merak ve korku dolu gözleriyle çevresine bakınır Teta Elizbieta bir kuş gibi çırpınır, peşinden gelen kızkardeşi de soluk almadan aralıksız bir şeyler mırıldanır. Oysa, Ona'nın onları dinleyecek, dediklerini anlayacak hali mi vardır şu anda? Müzik çağırmaktadır kendisini. O uzakları süzen bakış yeniden döner gözlerine ve ellerini yüreğinin üzerine bastırır. Sonra da yaşlar saldırır gözlerine. Genç kız bunları silmekten utandığı gibi, gözyaşlarının yanaklarından aşağı süzülmesinden de utanmaktadır. Başını çevirip hafiften iki yana sallar. Ansızın yanakları, utançtan kıpkırmızı olur. Jurgis'in kendisine baktığını görmüştür çünkü. Sonunda Tamoszius Kuszleika yanına gelip de büyülü çubuğunu kızın başının üzerinde kaldırdığı zaman, Ona'nın yanakları mosmor olmuştur ve gözlerinde, buradan hemen kalkıp kaçmak istediğini belirten bir anlatım vardır.

Ama onun bu geriliminin kurtarıcısı, ilham perilerinin ani ziyaretine uğrayan Marija Berczynskas oluverir. Sevgililerin ayrılığını anlatan bir şarkıdan

çok hoşlandığı için bunu dinlemek ister. Aksilik bu ya çalgıcılar bu şarkıyı bilmediklerini söylerler. Kadın ayağa kalkarak başlar onlara öğretmeye. Marija boyludur ama sağlam yapılı bir bedeni vardır. Bir konserve fabrikasında çalışır. Gün boyu yedi kiloluk et tenekeleriyle uğraşır. Geniş Slav yüzünün yanakları al aldır. Çok keder verici bir şey ya, kadıncağız ağzını açtığı zaman, insan nedense bir beygiri hatırlamaktan alamaz kendini. Üzerinde mavi flanelden bir blûz vardı. Marija'nın. Sıvalı olduğu için esmer ve güçlü kolları açıkta. Elindeki iri bir çatalı masaya vurarak, tempo vermeye başlardı. Çalgıcılar adım adım izlerler onu, ama bir adım geriden, ve böylece mısra mısra, kara sevdaya düşen bir köylünün feryat figanı ortaya çıkar:

Sudiev' kvietkeli, tu brangiausis
Sudievir lamie, man biednam
Matau-paskyre teip Aukszciausis
Jog vargt ant svieto reik vienam!

Şarkı bittiği zaman sıra nutuklara geldiği için ihtiyar Dede Antanas ayağa kalktı. Büyükbaba Anthony, Jurgis'in babası, aslında altmış yaşından fazla değildir ya, insan adamın yüzüne baktığı zaman onu en az sekseninde sanır. Topu topu altı aydan beri Amerika'dadır ve bu hava değişikliği hiç iyi gelmemiştir kendisine. Gençliğinde bir pamuk dokumhanesinde çalışırken ona musallat olan bir öksürük illeti yüzünden işini bırakmak zorunda kalmıştı. Açık havada çalışmaya başlayınca da hastalık geldiği gibi çekip gitmişti. Ama bir süreden beri Durham'ın turşucu dükkânında çalıştığı için nemli ve soğuk havayı gün boyu teneffüs ettiğinden eski hastalığı yeniden dert olmuştu başına. Şimdi de, yerinden kalkınca yeni bir öksürük nöbetine yaklanarak sarsıla sarsıla öksürürken sandalyesine dayanarak nöbet geçene kadar soluk ve çökmüş yüzünü başka bir yana çevirmek zorunda kaldı.

Genellikle, **veselija** kurallarına göre nutuk, kitaplardan alınarak ezberlenir. Ama Dede Antanas,

gençliğinde bilgili bir kişi olduğundan tüm arkadaşlarının aşk mektuplarını yazmıştı. Bu önemli gün için, kitapların yardımına baş vurmadan, kendisi bir nutuk hazırlamıştı ki, bunu anlamak hiç de güç değildir. Bu tebrikler ve takdisler dolu söylev, gerçekten de günün en önemli olaylarından biridir. Öyleki ayak altında dolaşan küçük oğlanlar bile masaya yaklaşarak kulak kabarttıkları gibi, kadınlardan bir çoğu da gözyaşlarını önlüklerine kuruladılar. Sebebi de gayet basit bunun. Son zamanlarda Antanas Rudkus'un aklına, evlâtları ile birlikte uzun süre yaşıyamıyacağı fikri saplanmıştı. Konuşması herkesin gözlerini öyle sulandırdı ki, Halsted sokağında bir mezeci dükkânının sahibi olan şişman ve yufka yürekli Jokubas Szedvilas, ayağa kalkarak söz aldı. İhtiyara işlerin hiç de bu kadar kötü olmıyacağını belirttikten sonra kendisi de kısa bir nutuk çekip genç evlileri mutlulukları için tebrik ve takdir etti. Bu tebrik yağmuru gelinle güveyi mutlulandırdığı gibi bir sürü delikanlıyı da gerçekten sevindirdi. Sevindirdi ya, Ona'nın da utançtan alı al, moru mor olmasına sebep oldu. Karısının da söylediği gibi, Jakobas'ın gerçekten **«poetiszka vaidintüve»** diye adlandırılan şairane bir hayal gücü vardı.

Konuklardan birçoğu işlerini bitirdikleri, tören de son bulduğu için, ziyafet yavaştan dağılmaya başladı. Erkeklerden bir kısmı barın yolunu tuttular. Bir kısmı ise etrafta dolaşıp gülüp şarkı söylüyordu. Bazı ufak topluluklar da, diğer konuklara ve de orkestraya aldırmadan, kendi bildikleri bir havayı tutturmuş bağırıp duruyorlar. Eksik, fazla, herkeste bir huzursuzluk var. Sanki kafalarına takılı bir şeyler olduğu tahmin edilebilir. Bu da ispatlanıyor zaten. Ağır aksak misafirlere, yemeklerini bitirme fırsatı verilmeden, masalar ve yemekler bir köşeye itilip, ayak altında dolaşan küçükler de ayıklandıktan sonra gecenin asıl kutlaması başlıyor. Bu arada midesini yeni bir maşrapa bira ile dolduran Tamoszius Kuszleika küçük sahanlığına geri dönüp şöyle bir göz atıyor manzaraya. Sonra otoriter bir biçim-

yayı ile kemanının kenarına vurup, büyük bir dikkatle sazını yerleştiriyor çenesinin altına ve sonra zarif bir şekilde yayını bir iki sallayıp gözlerini kapıyarak başlıyor nameleri peş peşine döktürmeye. Artık ruhu, rüyalı bir valsin kanatlarına oturmuştur. Arkadaşı da izliyor onu ama, gözleri açık olarak, hani sanki, bastığı yeri görmek istercesine bir hali var. Sonunda, Valentinavyczia ayağı ile bir süre yere vurup tempo tutuyor. Sonra gözlerini tavana dikerek başlıyor viyolonselini testerelemeye: broom, broom broom!

Misafirler çift çift oluyorlar. Kısa bir süre sonra bütün odadakiler hareket halindeydi. Görünüşe bakılacak olursa, kimsenin vals yapmaktan haberi yoktu ama hiç bir şey farkettirmiyor bu, müzik var ya. Tıpkı biraz önce şarkı söyledikleri gibi herkes kafasına göre bir dans tutturmuş dönüyor. Gençlerin çoğu, moda olan «çift adım» dansını tercih etmede. Yaşlılar, ise garip ve hareketleri bir hayli zor olan memleket danslarını ediyorlar temkinli bir ağırbaşlılıkla. Bazılarının ise dans filân ettikleri yok. Yalnızca birbirlerinin ellerini tutmuş, duygularını ayakları ile belirtmek istercesine, düzensiz bir biçimde oynayıp duruyorlar. Dans edenlerin arasında meze dükkânının sahibi Jokubas Svedvilas ile karısı Lucija da var. Sattıkları mal kadar kendileri de tıka basa atıştırdıkları için şişmanlıktan dansedecek halleri yok. Odanın ortasında birbirlerine sımsıkı sarılmış, melekler gibi sırıtarak iki yana sallanıyorlar ağır ağır. Terli bir dişsizliğin vecid tablosu sanki.

Yaşlıların birçoğu memleketlerini hatırlatan elbiseler giymişler üzerlerine. Kiminde işlemeli bir yelek, yahut rengârenk bir mendil, geniş kol kapaklı ve süslü düğmeli ceketler. Gençler ise büyük bir dikkat ve titizlikle kaçınıyorlar bundan. Çoğu İngilizceyi öğrendikleri gibi, son moda elbiselerin etkisi altına girmişler bile. Kızlar hazır elbise ya da blûz -etek giymişler. İçlerinde gerçekten güzel olanları da yok değil hani. Delikanlılardan bazıları, eğer odanın içinde şapkalarını giymiş olmasalar, Amerika'lı

genç memurlar sanılabilirler kolaylıkla. Her genç çiftin, kendine göre bir dans ediş biçimi var. Kimisi birbirine sımsıkı sarılmış, kimisinin arasında, dağlar denizler var. Kimisi kollarını kazık gibi uzatmış kimisi salıvermiş yanına. Kimileri hoplaya sıçraya dansederken, kimileri kayar gibi dolanıyorlar ortada. Kimisi de büyük bir ciddiyetle dansediyor. İçlerinde şamatacı çiftler de yok değil. Kendilerine yol açmak için darmaduman ediyorlar salonu. Bundan ürken sinirli çiftlerse, yanlarından fırtına gibi geçenlere, «Nustok! Kasyra.» diye bağırıyorlar. Her çift bütün gece için ayrılmış sanki!.. Hiç biri eş değiştirmiyor. Söz gelimi, içlerinde, nişanlısı Juozas Raczius ile bitmek tükenmek bilmeyen saatler boyu danseden Alena Jasaityte var. Alena, gecenin güzelliği. Bu kadar fazla mağrur olmasa gerçekten de çok güzel olacak. Üzerindeki beyaz blûz, yarım hafta konserve kutusu boyamanın bedelini temsil ediyor. Dansederken bir eliyle de eteğini tutuyor; tıpkı kibar hanımlar gibi. Juozas, Durham'ın arabalarından birini sürdüğü için iyi para kazanıyor. Yana kaykılmış şapkası ve bütün gece ağzından düşürmediği sigarası ile «sert» bir görünüşü var delikanlının. Sonra güzel ama alçakgönüllü olan Jadvyga Marcinkus var. O da konserve kutusu boyar ama, evde kötürüm bir anası ve bakmak zorunda olduğu üç küçük kızkardeşi olduğundan parasını onun gibi şık elbiselere harcayamaz. Jadvyga, ufak tefek tatlı bir kızdır. Kömür karası gözleri ve, tepesinde ufak bir topuz olarak topladığı saçları var. Sırtına son beş yıldan beri bütün toplantılarda giydiği ve kendi diktiği eski beyaz bir elbise geçirmiş. Pek öyle çekici bir şey değil ama, Mikolas'ı ile danseden genç kız hiç tedirgin olmuyor bundan. Kendisi ufacık. Nişanlısı ise, iri yarı ve kuvvetli. Sanki gözlerden saklanmak ister gibi, kendisini erkeğinin kolları arasına bırakıp, başını da omuzuna dayamış. Beriki ise kızı sanki bir yere taşımak istermiş gibi sımsıkı sarılmış kollarıyla. Ve dansediyor böylece. Bütün gece de dansedecektir, hatta mutluluğun ver-

diği coşkunlukla sonsuza kadar bile dansedebilir. Onları gördüğünüz zaman, dudaklarınıza bir gülücük konuverir belki ama, hikâyelerini bilmiş olsanız hiç de gülümsemezsiniz. Şimdi Jadvyga'nın Mikolas'a nişanlanmasının tam beşinci yılı ve yüreği buruk. Daha başlangıçta evleneceklerdi ya, Mikolas'ın gün boyu içen sarhoş bir babası var. Kendisi ise, babadan sonra gelen tek erkeği kalabalık bir ailenin. Bu şartlar altında bile vaziyeti idare edebilirdi ama, (Mikolas becerikli bir erkektir) onların yüreklerini söküp alan insafsız kazalar geldi başlarına. Mikolas sığır parçalayıcıdır. Tehlikeli bir meslektir bu. Hele insan parça başına çalışıp bir de gelin sahibi olmak isterse. Elleriniz kaygandır, tuttuğunuz bıçak kaygan. Ve siz deliler gibi çalışırsınız. Biri gelir ya lâfa tutar, ya da bıçak bir kemiğe takılıverir. O zaman eliniz bıçağın sapından kayıverir ve korkunç bir yara çıkar ortaya. Bu o kadar kötü olmayabilir, eğer öldürücü bir hastalık bulaşmazsa. Yara belki de iyileşir ama, kimse kesinlikle bir şey diyemez bu konuda. Zira Mikolas, son üç yılda iki kez kan zehirlenmesinden yattı evinde; bir seferinde üç, bir seferinde de tam yedi ay. Son hastalığında işini de kaybettiğinden, işsizliğin üzerine altı hafta daha bindi. Yani, zehir gibi ayazda, sabahın altısında ve bir karış karın üzerinde, paketleme şirketlerinin önünde beklemek. Ayrıca, havada, yerdekinden de çok fazla kar vardır. Bilirkişiler, istatistiklere bakarak, sığır parçalayıcılarının saatte kırk sent kazandığını söylerler ama, bu hazretler bir kere olsun, sığır parçalayıcıların ellerine bakmamışlardır.

Tamoszius ve arkadaşları, ara sıra gerekli bir dinlenme için durdukları zaman danseden çiftler de oldukları yerde kalıp, sabırla beklemeye başladılar. Hiç bir yorgunluk izi yoktu yüzlerinde. Olsalar bile oturacak yer yoktu ki çevrede. Zaten bu dinlenme aralığı da bir dakikadan çok sürmüyordu. Orkestra şefi, diğer iki arkadaşının bütün karşı koymalarına rağmen yeniden başladı çalmaya. Bu seferki başka çeşit bir danstı. Bir Litvanya dansı. Çift adım dan-

sını tercih edenler, bunu oynamakta serbesttiler tabii. Oysa kalabalığın büyük bir kısmı bu memleket havasına katılıp bir sürü karma karışık ve zor hareketler yapmaya başladılar. Doğrusu ya bu, danstan çok buz üzerinde paten yapmayı hatırlatıyordu insana. Dansın zirvesi ise çılgınca bir **prestissiomo.** O zaman çiftler el ele tutuşup deliler gibi dönmeye başladılar. Bu dayanılamayacak kadar çekici ve coşturucu olduğu için, odadakilerin hemen hepsi katıldılar dönmeye. Öyle ki oda bir anda uçuşan etekler ve insanlarla doluverdi. Gerçekten göz kamaştırıcı bir gösteri. Oysa şu anda seyredilecek manzaraların manzarası Tamoszius Kuszleika'nın ta kendisidir. Eski keman gıcırdar, protesto çığlıkları atar ama, Tamoszius'un insafı merhameti yoktur. Alnında ter taneleri boncuklanmaya başlar ve adam, yarışın son hamlesini yapan bir bisikletçi gibi iki büklüm eğilmiştir. Vücudu istim üzerindeki bir lokomotif gibi titreyip sarsılmaya başladı bile. Kulak, bu nota yağmurunu izlemeye yetişemez. Yayı indirip kaldıran kolunun çevresinde de soluk mavi bir sis belirmiş üstelik. Sonra büyük bir hızla parçanın sonuna gelip, iki elini açarak bitik bir halde doğruluyor kemancı. Mutluluktan son bir çığlık atan çiftler ayrıldıkları zaman uçar gibi odanın dört bir yanına savrulup duvarlara yaslandılar.

Bundan sonra, çalgıcılar dahil herkese bira ikram edildi ve cümbüş yapanlar gecenin önemli olayı **acziavimas'a** hazırlanmak için nefes almak fırsatını buldular. **Acziavimas** tören gibi bir şeydir aslında. Bir başladı mı, üç dört saat süren ve hiç ara verilmeyen bir danstır. Misafirler büyük bir halka teşkil edip el ele tutuşurlar. Müzik başladığı zaman halka dönmeye başlar. Ortada gelin durur ve erkekler teker teker halkanın ortasına çıkarak gelinle dansetmeye başlar. Dakikalarca dansedilir gelinle. Yani kişinin canı çektiği kadar.

Şarkılı, gülüşmeli, neşeli bir danstır bu ve konuk, gelinle ettiği dansı bitirdiği zaman, Tete Elzbieta ile burun buruna gelir. Kadının elinde bir şapka

vardır ve konuk bunun içine bir miktar para atar. Bir dolar, ya da durumunun sağlamlığına, kesesine göre beş dolar. Konuklar bu eğlence için bir para ödemek zorunda olduklarından haberlidirler ve eğer kibar kişilerse, gelinle güveyin yeni hayatlarına bir başlangıç olması için iyi bir meblâğın toplanmasını sağlarlar.

Bu eğlencenin en korku verici yanı da masrafları düşünmektir. Bu masraf iki yüz doların üstündedir. Belki de üç yüz dolar ve üç yüz dolar, odada bulunan konukların birçoğunun yıllık gelirinden fazla bir paradır. Bunların arasında, buz gibi mahzenlerde sabahın erken saatlerinden akşamın geç saatlerine kadar yarım santim suyun içinde çalışan erkekler —ki yılın altı yedi ayında, güneş yüzünü, yalnızca bir pazar ikindisinden, ertesi pazarın sabahı gören kişilerdir—. Bunlar bile yılda üç yüz dolar kazanamazlar. Ergenlik çağına yeni ermiş çocuklar vardır aralarında. Çalışma masalarının üzerini ancak görebilen bunlar ailelerini geçindirmek zorunda olan kişilerdir ki, yılda bu üç yüz doların yarısını bile kazanamazlar. Hatta üçte birini! Sonra böyle bir meblâğı bir düğün gününde harcayıver! (Aslına bakılacak olursa bu parayı kendi düğününde bir anda harcamakla, uzun süre içinde arkadaş düğünleri için harcamak arasında bir fark yoktur.)

Bu nemene düşüncesiz, nemene acıklı bir şey! Ama ah! O kadar güzel bir şey ki! Bu zavallı insanlar, bu fakir insanlar, yavaş yavaş ve parça parça her şeylerinden vazgeçip herşeylerini vermişler, ama ruhlarının tüm gücüyle tek bir şeye sarılmışlardır. **Veselija**'dan vazgeçemezler. Bunu yapmanın anlamı, geri çekilmek değil, geri çekilmeyi kabul etmektir ki, dünyanın dönmesini sağlayan aradaki bu farktır işte. Veselija onlara çok eski zamanlardan beri gelmiştir ve anlamı şöyledir: İnsan bir mağarada karanlıklara ve gölgelere bakarak yaşayabilir ama hayatında bir kere olsun zincirlerini kırmaya, kanatlarını hissetmeye ve güneşi görmeye hak kazanmıştır. Hayatında bir defa olsun, hayatın bütün dert ve

dehşetleri ile her şeyden önce o kadar büyük bir şey olmayıp, yalnızca koca bir nehir üzerinde bir küçük kabarcık olduğunu ve bununla bir cambazın topları ile oynadığı gibi oynayabileceğini kanıtlamalıdır. Kişi sonra eski günlerine dönerek bütün bir ömür boyu, bunun anısıyla yaşıyabilir.

Dansedenler, sonu gelmez bir şekilde fır dolanıyorlardı odanın içinde. Başları döndüğü zamanda, başlıyorlardı ters yönde dönmeye. Saatler, saatleri kovaladı ve bu böylece devam etti. Hava kararmıştı. İki isli gaz lambasının aydınlattığı oda oldukça loştu. Çalgıcılar bütün heyecanlarını tüketmişlerdi artık. Tek bir parçayı yorgun ve bıkkın bir biçimde çalıyorlardı. Yirmi mezürlük bir şarkıydı bu ve bittiği zaman, sil baştan hesabı yeniden başlıyorlardı aynı şeye. Her on dakikada bir yeniden çalacakları yerde, yorgun, bitik bir şekilde arkadaşlarına yaslanıyorlardı. Bu durgunluk odaya acı ve korku dolu bir hava yayıyor ve kapının yanında uyuklamakta olan şişman polisin ara sıra çevresine huzursuz bakışlarla bakmasına sebep oluyordu.

Tek bir Marija vardı ortalıkta. Ruhu doymak bilmez bir açlıkla kıvranan Marija gitmelerini önlemek için ilham perilerinin eteklerine asılıyordu. Gün boyu tam bir heyecanın zirvesinde yaşamıştı. Şimdi ise bu heyecan yavaştan kaybolmaya başlamıştı. Ama, Marija perilerin gitmesine asla izin vermeyecekti. Ruhu, avazı çıktığı kadar Faust'un lâflarıyla haykırıyordu: «Kal, çünkü güzelsin!» Ya içtiği biranın, ya bağrışmaların, ya da hareketlerin sebebiyle kaybolmamalıydı bu. Hemen aramaya çıkacaktı ama, kısa bir süre sonra bu çifte kavrulmuş gibi lânetlenmiş çalgıcıların budalalıkları yüzünden, savaş arabası yoldan çıkıverecekti. Her seferinde onların üzerine yürüyüp, yumruğunu yüzlerine sallıyor ve ulur gibi bağırıp çağırıyordu. Kızgınlıktan alı al, moru mor olmuştu yüzü. Gerçekten korkmuş olan Tamoszius, umutsuzluk içinde konuşmaya başlayıp, etin yorgunluğundan, bu yorgnlğun sınırından bahsetmeye çalışacak, mutsuz içinde, soluğu kesilmiş Jonas

nefes almaya uğraşacak, umutsuzluk içinde Teta Elzbieta yalvaracaktı. O zaman, Marija «**Szalin!**» diye bağıracaktı. «**Palauk! isz kelio!** Ne diye para aldığınızı sanıyorsunuz cehennem çocukları?» Ve tüm bir korkunun etkisi altında, orkestra yeniden çalmaya başlayacak, Marija da yerine dönerek yeni baştan görevine devam edecekti.

Yalnızca Marija taşıyordu eğlencenin bütün yükünü. Ona'nın heyecanı kaybolmamıştı ama, kadınlarla ve erkeklerin çoğu yorgunluktan turşuya dönmüştü. Dans edenleri idare ediyordu kadın. Az önce kusursuz bir çember olan halka, şimdi bir armutu andırıyordu. Göğsünü germiş Marija halkayı bir o yana çekiyor, bir volkanın bitip tükenmez enerjisi ile, ayaklarını yere vuruyor, avaz avaz şarkı söylüyordu. Ara sıra konuklardan biri kapıyı ardına kadar açık bırakarak dışarı çıkıyor, ve gecenin korkunç ayazı bu açık kapıdan salona doğru saldırıveriyordu. O zaman Marija tam kapının önünden geçerken tokmağa bir tekme sallıyor, ve kapı **küüt** diye gürültüyle kapanıyordu. Bu hareket, kurbanı Sebastijonas Szedvilas olan, bir felâketin meydana gelmesine sebep oldu. Üç yaşında olan küçük Sebastijonas elinde «pop» adı verilen buz gibi soğuk, pembe renkli bir gazoz şişesini başına dikmiş, içip, aynı zamanda da ortalıkta dolaşıyordu. Nasılsa bir ara kapının önüne geldi. Marija'nın salladığı tekmeyle kapı olanca hızı ile küçüğe çarpınca, ansızın yükselen tiz bir çığlık dans edenlerin durmasına sebep oldu. Günde çevresine en azından yüz kez tüyler ürpertici cinayet tehditleri savuran ama bir sineğin yaralanmasına iki gözü iki çeşme ağlayan Marija, küçük Sebatijonas'ı kollarının arasına alarak, öpücüklerle yatıştırmaya çabaladı. Bu olay orkestraya uzun bir dinlenme fırsatı verdi. Ayrıca bir yığın da serinletici içki içtiler. Marija, küçük oğlanı barın üzerine oturtmuş, ağzına da bir maşrapa soğuk bira dayamıştı.

Aynı anda, odanın başka bir köşesinde, Tete Elzbieta, Dede Antanas ve ailenin birkaç yakın dostu arasında heyecanlı bir konuşmadır sürüp gidi-

yordu. Dert çöreklenmek üzereydi başlarının üzerine. Veselija, bir anlaşmaydı aslında. Ama açıklanmamış, belirtilmemiş bir anlaşma. Sırf bu yüzden de insanlar bu anlaşmaya daha fazla bağlanıyorlardı. Herkes kendi payına düşenin ne kadar olduğunu kesinlikle bildiği halde, biraz daha fazla almak için çaba göstermedeydi. Bu yeni memlekete geldiklerinden beri her şey değişmişti. Sanki içlerine çektikleri bu yabancı diyarın havasında, bilhassa delikanlıları hemen etkileyen ve değiştiren bir zehir vardı. Cumbur cemaat gelip, nefis bir ziyafette, tıka basa karınlarını doyuruyor, sonra da kaçıyorlardı. Biri, ötekinin şapkasını kaptığı gibi açık pencereden dışarı fırlatıyor, sonra şapkayı almak bahanesiyle ikisi birlikte dışarı çıkıyorlardı. Artık, gençleri kodunsa bul! Yahut ara sıra beş altısı bir araya gelerek, saklayıp çekinmeden dışarı çıktıkları yetmezmiş gibi, adamın suratına karşı üstelik alay da ediyorlardı. Bu arada, ardan hayâdan yoksun diğerleri tezeğe üşüşmüş sinekler gibi, barın başına toplanıp sırılsıklam olana kadar, ev sahibinin kesesinden içecekler, kimseye önem bile vermeden, gelinle dansetmiş olup olmadıklarını, ya da daha sonra edecekleri düşüncesini, başkalarının kararına bırakacaklardı.

Şu anda bütün bunlar oluyordu. Aile çaresiz bir korkunun içine yuvarlanmıştı. Nasıl da bir tuzağa düşüp, böylesine korkunç masrafa girmişlerdi? Yanlarında duran Ona'nın gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Bu masraf faturaları onun da yakasını bırakmamış. Gün boyu, her biri, ayrı ayrı ruhunu kemirip, gecesinin de tadını tuzunu kaçırmıştı. Her gün, hepsini, işe giderken nasıl da anmıştı birer birer. On beş dolar, salon kirası; yirmi dolar yirmi beş cent ördeklere verilen para, çalgıcılara oniki dolar, kiliseye beş dolar, ayrıca bakire Meryemin takdisi için cabadan bir para ve böylesine ardı arası kesilmeyen masraflar! Ama işin asıl en beteri, Graiczunas'dan gelecek olan faturaydı. İçilen biraların ve içkilerin hesabı. Hiç kimse hiç bir zaman, önceden bilemezdi bir meyhanecinin getireceği hesabı. Yal-

nızca kestirilebilirdi. Vakti saati gelince, meyhanenin sahibi adamın yanına yaklaşarak bir süre başını kaşırdı. Düğün sahiplerine kendi tahmini hesaplarının çok düşük olduğunu açıkladıktan sonra, kendini haklı çıkarmak için de, konukların çok sarhoş olduklarını söylerdi. Ama o elinden geldiği kadar çabalamamıştır doğrusu! Meyhaneci tarafından insafsızca kazıklanacağınız su götürmez bir gerçektir. Hattâ onun yüzlerce arkadaşı arasında en samimisinin, siz olduğunu düşünseniz bile bunun bir yararı olmıyacaktır. Konuklarınıza yarı dolu bir fıçıdan bira vermeye başlıyacak ve işini yarı boş bir fıçıdan dağıttığı biralarla bitirdikten sonra, üstelik hesabınıza iki fıçı bira yazacaktır. Başlangıçta belirli bir kalitedeki içki üzerinden pazarlık yapacak, ama saati gelince dostlarınıza, tarifi mümkün olmayan rezil bir zehiri, içki diye sunacaktır. Şikâyet edebilirsiniz elbette... Hak arama çabalarınızın tek sonucu, yalnızca berbat olmuş bir akşaym olacaktır. Kanunlar olsa bile apılacak en iyi iş bir an önce haksızlığı sineye çekip fakirhaneye dönmektir. Zira meyhaneci çevrenin bütün ileri gelen politikacılarının dostudur. Eğer siz bunun, başınızı ne gibi, belalara sokacağını biliyorsanız, istenen parayı itiraz etmeden tıkır tıkır öder ve bu konuda da bir daha ağzınızı açıp tek lâf etmezsiniz.

İşin acı ve yürek paralayan aynı, birkaç kişinin elllerinden geleni gerçekten yapmış olmalarını bilmekti. Bu da daha güçleştiriyordu durumu. Sözgelimi ihtiyar Jokubas beş dolar vermişti ve herkes biliyordu ki, Jokubas Szedlivac aylardan beri ödeyemediği mezeci dükkânının kirasını karşılayabilmek için, dükkânını ikiyüz dolara ipotek etmişti. Ayrıca kupkuru ihtiyar Aniela vardı, üç çocuklu bir dul. Üstelik de romatizmaları vardı. Halsted sokağındaki satıcıların öteberisini, duyanların yüreğini sızlatacak kadar az bir para karşılığında yıkamak zorundaydı. Aniela, aylardan beri piliçlerinden kazandığı tüm geliri vermişti. İhtiyarın sekiz pilici vardı. Bunları arka merdivenin orda çevresi telle çevrilmiş küçük bir

kümeste beslerdi. Gün boyu Anile'nin çocukları, hayvanlara yiyecek bulmak için çöplükleri tararlardı. Ve zaman zaman rekabet öylesine amansız olurdu ki, onu, yol kenarından yürüyen çocuklarının ardından giderken görürdünüz. Çocuklarının bulduğu şeyleri kimse çalmasın diye onlara muhafızlık ederdi. Dul bayan Anile'nin tavuklarının değerini parayla ölçemezdiniz; başka türlü değerlendirmemişti kadın p'liçlerini. Onların sayesinde hiç bir karşılık ödemeden bir şeyler kazandığını sanıyordu. Onların sayesinde dünya kendisi için çok daha güzel, çok daha iyi oluyordu sanki.

Bu sebepten günün her saati, gözlerini ayırmadan bakardı hayvanlara. Hatta onları gözden kaçırmamak için geceleri bir baykuş gibi görmesini bile öğrenmişti. Bir süre önce tavuklardan biri çalınmıştı. Bir ay sonra da biri, yeniden tavuk çalmak için bir teşebbüse girince bu tek teşebbüs bir sürü sahte alarmlara sebep olmuştu. Böyle olunca da insan bu gece onun ne büyük bir fedakârlık yaptığını kolayca anlayabilir. Buna sebep de Tete Elizbieta'nın bir sefer kendisine, evden atılmaması için, birkaç günlüğüne verdiği borç paradır.

Bu acıklı pazarlığı yapanların çevresine, konuşmalara kulak misafiri olan dostlar doluşmaya başlamıştı. Kendileri de suçlular arasında olanlardan kimileri konuşulanları daha iyi işitebilmek için yanlarına yaklaşıyordu. Bu yüzsüzlüğe katlanmak inanın ki bir azizin sabrına sahip olmak demektir. Sonunda birinin uyarısıyla Jurgis de yanlarına geldi. Hikâye yeniden ona da anlatıldı. Jurgis söylenenleri ses etmeden, kara kaşları çatık dinledi. Arada sırada gözlerine bir parıltı geliyor ve bakışlarını salonun içinde gezdiriyordu. Belki de sıkılı yumrukları ile bu sorumsuz delikanlıların üzerine yürümek istiyordu. Ama hemen sonra bunun kendisine en ufak bir yarar bile sağlamayacağını anladı. Hiç bir hesap bir kimsenin üzerine saldırmakla daha az ödenemezdi. Ayrıca bunun ardından çıkacak rezalet de cabasıydı. Oysa Jurgis bunlardan hiç birini istemi-

yor sadece Ona'sını alarak kendi yoluna gitmek istiyordu. Varsın sonra dünya da kendi yoluna devam etsin. Bu yüzden gevşedi sıkılı yumrukları ve soğukkanlı bir sesle şöyle dedi: «N'apalım, olan olmuş Tete Elzbieta, ağlayıp sızlamanın hiç yararı yok.» Sonra bakışlarını, yanında duran ve korkudan gözleri dehşetle açılmı şolan Ona'dan yana çevirdi. «küçüğüm,» dedi yavaş sesle, «üzülme hiç, hiç bir şey değişmez bizim için. Bir yolunu bulup öderiz. Daha çok çalışırım.» Her zaman bunu söylerdi Jurgis. Ona, artık bütün zorlukların tek çözümleme yolunun bu olduğuna inanmaya başlamıştı: «Daha çok çalışırım.» Litvanya'da da, resmi memurlardan biri pasaportunu alıp, bir diğeri pasaportu olmadığı için onu tutukladığı zaman aynı sözleri söylemişti Jurgis. Sonra her ikisi mallarının üçte birini aralarında pay etmişlerdi. New York'ta da, tatlı sesli ajan onları eline alıp her şey için, kendilerinden anasının nikâhı bir para istediği zaman da böyle demişti. Ve şimdi de üçüncü kez, aynı şeyi söylemişti. Ona derin bir soluk aldı. Ne güzel şeydi, tıpkı büyümüş bir kadın gibi bir kocaya sahip olmak; hem öyle bir koca ki bütün zorlukları çözümliyecek güçte. Ayrıca büyük ve kuvvetli.

Küçük Sebastijans'ın son çığlığı da dindikten sonra, görevini bir kez daha hatırlayan orkestra yeniden çalmaya koyuldu. Eğlence yeniden başladı. Oysa pek az çift kalmıştı danseden. Ama yakında bu havalar bitecek ve karmakarışık danslar yeniden başlıyacaktı. Saat gece yarısını çoktan geçtiği için ortalık erken saatlerde olduğundan çok daha başkaydı şimdi. Dansedenler ağır ve sıkıntılıydılar... İçlerinden birçoğu fazla içtikleri için eski neşe sınırının çoktan dışına düşmüşlerdi. Tekdüze adımlarla saatler boyu dönüp duruyorlardı işte. Bomboş bakan gözleri ile bilinçlerini yitirmiş gibiydiler. Sürekli olarak artan bir sersemliğin içine yuvarlanıyorlardı. Erkekler kadınlara sımsıkı sarılmışlardı. Birbirlerinin yüzlerini yeniden görebilmeleri için, aradan yarım saatın geçmesi gerekiyordu. Dansetmeye boş veren

bazı çiftler köşelere çekilip oturmuşlardı ya, hâlâ da sarmaş dolaştılar. Diğerlerine gelince, hâlâ kafayı çekmekten geri kalmıyorlardı. Odanın içindeki her şeye ve herkese toslayıp dolaşıyorlar, iki üç kişilik gruplar halinde şarkı söylüyorlardı. Ama, her grup kendi kafasına esen türküyü çığırıyordu. Zaman ilerledikçe, özellikle delikanlılar arasında sarhoşluğun değişik tepkileri görünmeye başladı. Kimisi birbirinin kollarına yığılıp, tatsız tutsuz laflar mırıldanıyor, kimisi en ufak bir şeyi bahane ederek kavgaya başlıyordu. İş, yumruk yumruğa kavga etmeye döküldüğünde, çevredekiler araya girerek kavgacıları ayırıyordu. Şimdi, şişman polis tam anlamıyla uyanmıştı. Önce sevgili cop'unun yanında olup olmadığını şöyle bir kolluyor. Göreve hazır olması gerek. Elini çabuk tutmalı; zira saat sabahın ikisi. Kavgacıların yuları ele alınmazsa, orman yangını gibi büyüyebilir ve belki de tümünün karakola götürülmesi gerekebilir. Yapılacak tek şey, kavga eden her kelleyi, görür görmek kırmaktır, ta ki kıramıyacağın çoklukta kavgacı kelleri ortaya çıkmasın. Arka sokaklarda, boş arsalarda sürüyle kırılmış kelleler bulunur şu anda. Zira gün boyu hayvanların kafalarını kırmayı adet haline getirmiş olan bu kimseler, aynı şeyi arkadaşlarına, hatta arada zaman buldukça, ailelerine bile uygularlar. Aslında kutlanması gereken bir iştir bu. Zira bu kültür dünyasında, modern yöntemlerle acı vermeden kafa kırma işini becerebilen pek az kişi vardır.

Bu gece hiç kavga çıkmadı - belki de Jurgis' in de gözetlemesi yüzünden - hatta bu işi şişman polisten bile iyi becermişti. Jurgis de bir hayli içmişti bu gece. Herkes gibi o da fırsattan yararlanmalıydı. Öyle ya, içse de içmese de meyhanecinin sızdırmayı kafasına koyduğu parayı tıkır tıkır sayacaklardı bir kez. Ama sağlam ve soğukkanlı bir adamdır o. Sadece kıl payı kalmıştı bir sefer. Sırf Marija yüzünden. Bundan aşağı yukarı iki saat önce Marija, kirli beyaza boyalı ilahın durduğu köşedeki mihrabın bulunduğu yerin, ilahların ve ilham-

ların gerçek barınağı olamıyacağını, ama dünya yüzünde kendileri için en uygun yerin burası olduğunu söylemişti. Oysa gelen külhanların o geceki masrafa katılmadıklarını duyar duymaz bir sarhoş kavgasına tutuşuverdi. Savaş çağrısına kabul diyordu kadın. Hatta bir kavganın çerezi olan ağız dalaşı ve küfür aşamalarına bile boş verip, iki genci ansızın yakalarından kavrayıverdi. Neyse ki anlayışlı davranan şişman polis memuru ortalığı yatıştırdı da, kapı dışarı edilen Marija olmadı.

Bütün bu olaylar, müziğin yalnızca bir ya da iki dakika duralamasına sebep oluyordu, daha fazla değil. Sonra müzik bu acımasızlığın öcünü almak istercesine yeniden başlıyordu çalmaya... Melodi son yarım saatte en ufak bir değişme olmadan aralıksız çalmış durmuştu. Bir Amerikan şarkısıydı bu. Sokaklarda duya duya öğrenmişlerdi. Herkes şarkının sözlerini biliyordu. Hiç olmazsa ilk dizesini biliyordu. Ve durup dinlenmeden kendi kendilerine mırıldanıyordu: Eski güzel yazlarda! Eski güzel yazlarda! Eski güzel yazlarda! Eski güzel yazlarda!.. Bu bitip tükenmez tekrarıydı, büyüleyici bir şey olmalıydı bu dizede. İşitenlerin olduğu gibi, çalanların da üzerine bir budalalık çöktürmüştü. Kimse bundan kurtulmadığı gibi, kurtulmayı da düşünemiyordu. Saat sabahın üçü olmuştu. Tüm neşeleriyle dansetmiş, tüm kuvvetlerini dansa harcamış, içkinin verdiği fazladan geçici güçleri de buna eklemişlerdi. Böyle olduğu halde aralarında bir kişinin bile aklına dansı bırakmak gelmiyordu. Ve aynı pazartesi günü saat yedide istisnasız hemen hepsinin, Durham, Brown yahut Johns'un mezbahalarında üzerlerinde iş elbiseleri ile bulunmaları gerekmekteydi. Bir dakika gecikecek olurlarsa, bu bir saatlik ücretin kesilmesi demekti. Bir değil de birkaç dakika daha çok gecikirlerse de, üzerinde adlarının yazılı olduğu metal levhayı duvara dönük bulurlardı ki, bu o adamın sabahın saat altılarında mezbaha kapıları önünde bekliyen aç işsizler topluluğuna katılması demekti. Hiç bir istisna kabul edilmezdi bu kuralda.

Hatta küçük Ona bile ...Düğününün ertesi günü, tatil apmak istemişti, bedava, para almadan bir güncük tatil istemişti de ters yüz geri çevrilmişti. Kişinin aklına gelebildiği kadar çok sayıda çalışmaya alesta insan varken, onların yerine böyle bir zahmete girilmezdi doğrusu.

Küçük Ona, neredeyse bayılmak üzereydi... Odanın kokusunda ve havasından bir yarı sersemlik çökmüştü üzerine. Kendisi tek damla içki içmemişti ama, kendisinden başka herkes, petrol lambalarının çıkardığı yanık gaz kokusu gibi alkol kokusu saçıyordu. Hele iskemlelerinde ya da köşe başlarında horlıyarak uyuyanlar öyle pis bir koku salıveriyorlardı ki, yanlarına yanaşmanın mümkünü yoktu ara sıra, Jurgis, genç kızı aç bakışlarla süzüyordu. Utangaçlığını çoktan unutmuştu. Ama kalabalık hâlâ dağılmak bilmiyordu. Genç adam gelmesi gereken arabayı sabırsızlıkla bekliyor, ikide bir kapıyı gözlüyordu. Ne var ki araba geciktikçe gecikti. Sonunda daha fazla bekleyemeyen genç adam, kızın yanına giderek omuzlarının üstünü atkısı ile örttükten sonra, sırtına da kendi paltosunu geçirdi. Ak tenli genç kız titriyordu. Düğün salonundan iki blok ötede oturdukları için Jurgis beklemedi gelecek arabayı.

Hemen hemen veda bile etmediler kimseyle. Dansedenler farkında bile olmadılar bir şeyin. Yaşlıların hemen hepsi basan yorgunluktan sızıp kalmışlardı. Dede Antanas uyuyor. Szedvilasesler de öyle. Karı koca değişik oktavlardan horultular koyveriyor karşılıklı. Yalnızca Marija ile Teta Elzbieta yüksek sesle, karşılıklı ağlıyorlar. Tek sessiz olan şey dışardaki gece. Doğu tarafından yıldızlar hafiften solmaya başlamışlar. Tek kelime söylemeden, Jurgis, Ona'yı kollarına alıp yerden kaldırıyor ve birlikte çıkıyorlar dışarı. Genç kız hafif bir iniltiyle başını kocasının omuzuna yaslıyor. Eve geldikleri zaman, genç adam, karısının uyuduğundan mı yoksa bayıldığından mı emin değildi. Kapıyı açmak için, karısını tek kolu ile tuttuğunda Ona gözlerini açmıştı.

«Yarın Brown'a gitmeyeceksin küçüğüm,» diye fısıldadı kulağına, merdivenleri çıkarken. Genç kız dehşetle kolunu kavradı. «Hayır, hayır!» Cesaret edemem buna. Mahvoluruz sonra...»

Yeniden cevap verdi Jurgis: «Bu işi bana bırak, bana bırak bunu. Daha çok para kazanacağım, daha çok çalışacağım.»

İKİNCİ BÖLÜM

Jurgis, işten, çalışmaktan gayet kolaylıkla sözederdi. Gençti çünkü. Ona Şikago tersanelerinde işçilerin nasıl dövüldüğü, bundan sonra da başlarına neler geldiği konusunda sayısız hikâyeler anlatmışlardı - hem de insanın kanını çeken tüylerini diken diken eden hikâyeler - oysa Jurgis, yalnızca gülüp geçmişti bunlara. Delikanlı topu topu dört aydır buradaydı. Üstelik de dev gibi iriydi. Tepeden tırnağa sağlık fışkıran bir bedeni vardı. Dayak yemenin, dövülmenin nasıl bir duygu olabileceğini aklının köşesine getirip düşünemiyordu bile. Şöyle derdi o zaman; «Bu sizler gibi adamlara mahsus bir iş! silpnas! Sizin gibi cılızlar için.. ama benim sırtım geniş.»

Bir çocuk gibiydi Jurgis. Tıpkı taşralı bir çocuk gibi. Tam patronların istediği ve bulamadıkları içinde şikâyet edip sızlandıkları bir işçiydi. Belirli bir yere gitmesi söylendiği zaman, o yürümez, koşardı. Boş olduğu, o anda yapacak işi olmadığı zamanlarsa, içinden taşan enerjinin etkisiyle ya olduğu yerde zıplar ya da dansederdi. Bir sıra erkeğin içinde çalıştığı zamanlar, sıra çok ağır hareket ediyormuş gibi gelirdi ona. Öyle ki sabırsızlığından, huzursuzluğundan, onca, kalabalığın içinde Jurgis'i tanımak oldukça kolaydı. Yalnızca bu yüzden ilk fır-

satta seçilip alınmıştı. Şikago'ya geldiğinn daha ikinci günü, Brown kumpanyasının «Central Time İstasyonu» önünde henüz yarım saat beklememişti ki, patronlardan biri tarafından seçiliverdi. Son derece gurur duyardı bundan. Hiç bir zaman iyimserlere gülmemesi de daha bir alımlı yapıyordu onu. Ona, umutsuzluk içinde bulunduğu ve seçildiği kalabalığın arasında, bir aydır bekleyen adamlar olduğunu anlatmışlardı. Ve hâlâ da seçilmemişlerdi. «Evet,» derdi o zaman, «ama ne biçim adamlar bunlar? Kendini yitirmiş serseriler, bir işe aramaz kişiler. Bütün parasını içkiye yatırıp, daha çok yatırmak için daha çok kazanmak isteyen ayyaşlar. Sen sanmıyormusun ki bu kollarla...» Sonra yumruklarını sıkarak havaya kaldırır ve şişmiş boğum boğum adelelerini gösterirdi; «bu kollarla insanlar beni aç mı bırakırlar?»

«Besbelli,» olurdu aldığı cevap, «köyden, hem de çok uzaklardaki bir köyden geldiğin besbelli.» Ve bu inkâr edilmez bir gerçekti. Zira Jurgis yeni dünyaya gelmeden ve zengin olup Ona'ya olan görevlerini yerine getirmeden önce ömründe hiç bir büyük kent, hatta kasaba irisi küçük bir kent bile görmemişti. Babası, babasının babası, ondan önce efsanenin gerilere gittiği kadar büyük ataları, Litvanya'nın, Breloviz, yani İmparator ormanları olarak bilinen bölgesinde yaşamışlardı. Beş yüz bin dönümlük bir yerdi burası ve hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri asillerin avlanma alanı olarak korunmuştu. Pek az köylü yerleşmişti buraya ve hepsinin eski zamanlardan kalma ünvanları vardı. Antanas Rudkus bunlardan biriydi işte. Tabiatın tam göbeğinde, otuz dönüm temizlenmiş arazi üzerinde Antanas, önce kendini,, sonra da çocuklarını yetiştirmişti. Jurgisden başka bir oğlu ve bir kızı daha vardı. Oğlan askere alınmış ve aradan on yıl geçtiği halde hiç bir haber çıkmamıştı kendisinden. Kızı evliydi. Damadı, Antanas, oğlu ile birlikte yeni dünya Amerika'ya göçmeye karar verince; bu toprakları ondan satın almıştı.

Jurgis'in Ona ile karşılaşması, aşağı yukarı birbuçuk yıl önce olmuştu. Oturdukları yerden yüz mil uzaktaki bir at panayırında rastlamışlardı birbirlerine. Aklının ucundan bile geçirmezdi Jurgis dünya evine girmeyi, böyle bir şeye güler ve buna bir erkeğin budalaca ve delice bir tuzağa tıpış tıpış gitmesi derdi. Ama yarım düzineyi geçmeyen sessiz bakışlardan sonra, birden yüzü şaşkınlıktan mosmor oluvermişti. Ve kızın ailesine onu kendisine karı olarak satmalarını teklif etmişti. Buna karşılıkta panayıra satmak için getirdiği, babasının atını teklif ediyordu. Ona'nın babasının bir kayadan farkı yoktu, kızı çocuktu daha ve kendisi de zengin bir kişiydi. Böyle birşey düşünülemezdi kızı için. Böylece Jurgis kırık bir kalple döndü evine... Bütün bahar ve yaz onu unutmak için elinden geleni ardına komadı. Güz gelip de hasat bitince, baktı ki iş olacak gibi değil ve de kızı unutmanın mümkünü yok, Ona ile arasındaki uzaklığı tas tamamına on dört gün taban teperek aştı gitti.

Hiç beklenmedik bir durumla karşılaştı oraya gelince; kızın babası ölmüş ve alacaklılar bütün mala el koymuşlardı. O zaman Jurgis'in kalbi sevinçle atmaya başladı. Ödenecek fiyat elinin altındaydı artık. Karşısında Elzbieta Lukoszaite, Teta ya da teyze diye adlandırılan, Ona'nın analığı ile kadının boy boy altı tane çocuğu vardı. Bir de çiftlikte çalışan, kupkuru bir adam olan kadının kardeşi Jonas. Jurgis gibi ormandan çıkma biri için çok değişik insanlardı bunlar. Ona, okumasını yazmasını bildiği gibi, kendisinin bilemediği bir yığın şey daha biliyordu. Çiftlik satılmış ve tüm aile başı boş kalmıştı... Dünyada tek sahip oldukları şey yedi yüz rübleydi ki, bu da dolar olarak yarısı ediyordu. Aslında üç kat daha çok para almaları gerekiyordu ama, iş mahkemelik olmuştu. Hakim aleyhlerine karar vermişti. Adamın fikrini değiştirmek için bir hayli masrafa girmişler, ellerinde avuçlarında da kala kala bu kadar para kalmıştı işte.

Ona, evlenip onları terkedebilirdi ya, böyle bir

şey yapmadı. Teta Elzbieta'yı fazlasıyla seviyordu çünkü. Hep birlikte Amerika'ya gitme önerisi Jonas'tan geldi. Oraya giden bir arkadaşı zengin olmuştu. Kendi hesabına o çalışırdı. Kadınlar da çalışırdı, arada çocukların yaşaması da nasıl olsa sağlanırdı. Jurgis bile işitmişti Amerika'yı. İşittiğine göre Amerika'da insan günde üç ruble kazanabiliyordu. Yaşadığı yerdeki fiyatlarla bunu kıyaslayınca bunun ne demek olduğunu anladı. Evet Amerika'ya gidecek, evlenecek ve de bu fırsattan yararlanıp zengin olacaktı. Dediklerine göre bu ülkede insan ister zengin, ister fakir olsun özgürdü. Askere gitmek zorunluluğu yoktu, rezil memurlara rüşvet yedirmek zorunda da değildi. Gönlünce yaşayabilir, yine de öbür insanlardan daha kötü olmazdı. Evet, Amerika gençlerin, sevgililerin düşledikleri diyardı. Eğer insan yol parası bulabilirse, tüm dertlerine de bir sünger çekmiş oluyordu.

Gelecek baharda yola çıkılmaya karar verildi ve bu arada Jurgis belirli bir süre için bir müteahhitle anlaştı, daha doğrusu kendini sattı ve evinden dört yüz mil öteye bir yığın adamla birlikte taban tepti. Smolensk'te bir demiryolu inşaatında çalışacaklardı. Korkunç bir deney olmuştu bu. Pislik, kötü yemek, zulüm ve fazla mesai. Ama dayandı Jurgis. Ve vakti saati gelince, işten ceketine dikili seksen rubleye ayrıldı. Bütün bu süre içinde ne içmiş, ne kavga etmişti. Ona'yı düşünmüştü yalnızca. Sessiz, sakin bir adamdı. Söylenileni gık demeden yapardı. Sık sık kafası bozulmazdı. Ama bir kez de bozuldu mu, karşısındaki onu yatıştırmak için olağanüstü bir çaba göstermek zorundaydı. Parasını aldığı zaman kumarbazların ve meyhanecilerin elinden güç kurtuldu. Onu öldürmeyi denediler ya, o kaçmayı becerdi ve evine varmak için yeniden düştü yollara. Yol boyunca değişik işlerde çalıştı ve geceleri de bir gözü açık uyudu.

Yazın, Amerika'ya gitmek için bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Son dakikada, Ona'nın yeğeni olan Marija Berzvynskas da katıldı aralarına. Marija ye-

tim bir kızdı. Çocukluğundan beri, kendisini sürekli olarak döven, Vilna'lı zengin bir çiftçinin yanında çalışmıştı. Yirmi yaşına geldiği zaman, kuvvetini şöyle bir denemek nasılsa aklına gelmiş ve efendisini öldüresiye patakladıktan sonra çekip gitmişti.

Topluluk on iki kişiydi. Beş büyük, altı çocuk, bir de her ikisinin arasında olan Ona... Çok zorlu geçmişti yolculukları. Kendilerine bir simsar yardım etmişti. Ama sahtekârın, dolandırıcının biri çıkmıştı sonunda. Onları iyicene bir tuzağa düşürmüş ve bu yüzden de, gözlerinin bebeği gibi korudukları paralarından büyük bir kısmını rüşvetçi memurlara vermek zorunda kalmışlardı. Aynı şey New York'ta da gelmişti başlarına. Gelirdi ya... Bir kere, bu diyar hakkında en ufak bilgileri yoktu. Ayrıca kimse de birşey anlatmamıştı. Eh işler böyle olunca, mavi üniformalı bir adamın onları elinden tutarak bir otele götürmesinde ve kurtulup oradan çıkmak için tomarla para vermelerinde hiç de şaşılacak bir yan olmasa gerek. Aslında kanun şöyle der: Fiyat listeleri her otel kapısının önünde asılı duracaktır. Ama aynı kanun bu listelerin Litvanya'da olmak zorunda olduğunu söylemez...

Jonas'ın arkadaşı mezbahalarda zengin olduğu için, kafile Şikago'nun yolunu tuttu. Tek bir kelime biliyorlardı: Şikago! Oraya varıncaya kadar da tek bilmek zorunda oldukları kelimeydi bu. Sonra, paldır küldür, hiç bir törenle karşılaşmadan inmişlerdi vagonlardan aşağı. Öncekinden hiç de daha iyi durumda değildiler. Kakılıp kalıp, Dearborn caddesine bakakaldılar. Uzaklarda gökyüzüne yükselen simsiyah yapılar. Akılları kesmedi geldiklerine, Şikago diye sorduklarında acaba neden insanlar belirli bir yönü göstermiyorlar da şaşkın şaşkın yüzlerine yüzlerine bakıyorlar, gülüyorlar ya da hiç bir cevap vermeden yollarına devam ediyorlardı? Acınası bir çaresizlik içindeydiler. Bütün bunların dışında da, üzerinde resmi elbise olan kimselerden son derece korkuyorlardı. Bu yüzden de ne zaman bir polis memuru görseler, aceleyle hemen, cumbur cemaat, kar-

şı kaldırıma geçiyorlardı. İlk günlerinin hemen hemen bütününü, korkunç bir şaşkınlık içinde dolaşarak geçirdiler. Ancak geceleyin bir kapı eşiğine sığındıklarında bir polis tarafından keşfedilip karakola götürüldüler. Ertesi gün bir tercüman bulundu ve hepsini bir arabaya doldurdular. Kendilerine yeni bir kelime öğretilmişti şimdi: «mezbahalar» Bu son vartayı en ufak bir para bile ödemeden atladıklarını anladıkları zaman, sevinçleri tarif edilemeyecek kadar büyük oldu.

Oturup pencereden dışarı bakmaya başladılar. Miller boyu bitmek tükenmek bilmeyen uzun bir sokak boyunca gidiyorlardı. Uzunluğunun otuzdört mil olduğunu bilselerdi çok şaşarlardı elbet. Yolun her iki yanında harap, iki katlı ahşap izbe evler vardı. Yan sokaklara baktıkları zaman, aynı izbe evlerin oralarda da olduğunu gördüler. Ne bir tepe, ne bir çukur. Ama hep aynı görünüm, aynı çirkin ve pis tahta evler vardı. Arada sırada, kıyıları balçık gibi killi, her iki yanında tekneler ve tersaneler olan bir derenin üzerindeki köprülerden geçiyorlardı. Ötede beride tren yolu kavşakları, makaslar görünüyordu. Puflayan lokomotifler, yük vagonlarına çarpıp onları sarsıyordu. Vagonlar yükleniyordu. Orada burada büyük fabrikalar vardı. Bacalardan inanılmayacak yoğunlukta is ve duman çıkararak gökyüzünü karartıp toprağı kirleten, bol pencereli soluk yapılardı bunlar. Ama bütün bu değişikliklerden sonra yine, iki katlı evlerin sıkıntılı görüntüsü başlıyordu.

Şehre yaklaştıkça havanın nasıl da değiştiğine büyük bir şaşkınlıkla şahit oluyorlardı. Gittikçe kararıyordu ortalık. Sanki toprağın üzerinde biten otların, çimenlerin yeşili uçup gidiyordu. Araba yürüdükçe renkler de gitgide soluklaşıyor, kavrulmuş ve sapsarı olmuş tarlalar çarpıyordu gözlerine. Gittikçe artan dumanla birlikte, garip ve keskin bir kokunun farkına vardılar. Bu kokunun rahatsız edici bir koku olduğundan emin değillerdi. Belki bir başkası buna iç bulandırıcı diyebilirdi. Oysa onların koku konusundaki hisleri fazla gelişmiş olmadığı için yalnızca ga-

rip buluyorlardı bunu. İçinde bulundukları taşıt ilerledikçe Litvanya'dan beri yaptıkları yolculuğun son bulmak üzere olduğunun hepsi farkına varmaya başlamıştı. Artık hedef eskisi kadar uzakta, ve silik, soluk bir şey değildi. Kokuyla birlikte tadını da duyuyorlardı havanın. İnsan bunu eliyle tutup, boş zamanlarında oturup inceleyebilirdi. Bu konuda her birinin düşüncesi değişikti. Saf bir kokuydu bu. Çiğ ve ham, ağır, hemen hemen eskimiş, şehvani ve kuvvetli. Kimisi sanki sarhoş ediciymiş gibi bu kokuyu içerken, kimisi mendilleri ile burnunu tıkıyordu. Yeni göçmenler yalnızca tadına bakıyorlardı bunun Hayretler içinde kayboldukları anda araba birden durdu, kapılar ardına kadar açıldı ve adamın biri «Mezbahalar!» diye bağırdı.

Bir köşenin başında yapayalnız bırakıldılar. Bir yan sokağa bakıyorlardı. Yolun her iki yanında sırayla tuğla evler uzanıyordu. Yarım düzine kadar başları neredeyse gökyüzüne erişen yüksek bacalar ile yine ve yarım düzine, gece kadar siyah, yağlı duman sütunu yükseliyordu. İçin için yanan her yaşın ateşinin dumanları bunlar. Önünde ne var ne yoksa iterek bir tehlike gibi yükseliyorlardı havaya. Sonsuz bir patlamaydı sanki. Ardı arkası gelmez, tükenmez bir şeydi bu. İnsan kesilmesini bekliyordu ama koskoca duman sütunları birbiri ardından yuvarlana yuvarlana çıkıyordu bacalardan. Gökyüzünde yazı yazar gibi kıvrıla kıvrıla ya da dev bir nehir gibi, akıp gidiyorlardı. Duman kara bir çuha, bir tabut örtüsü gibi göz alabildiğine uzanıyordu.

Topluluk yeni ve garip bir şeyin daha farkına vardı. Bu da havadaki koku gibi katıksız bir şeydi. Bir sesti bu. Onbinlerce küçük sesten oluşan dev Bir sesti bu. On binlerce küçük sesten oluşan dev bir ses. İnsan hemen farketmiyordu başlangıçta. Ama az sonra bilincine kazınıyordu. Belirsiz bir rahatsızlık, bir bela gibi. Tıpkı baharda arıların vızıldaması, ormanın hışırdaması gibi sonsuz hareketi anlatıyor, hareket halindeki bir dünyayı ortaya koyuyordu. Ancak büyük bir zorlamayla bu sesin,

hayvanlar tarafından çıkarıldığını anlayabilirdi insan. Uzaklardan gelen on binlerce sığırın böğürmesi, on binlerce domuzun homurdanması.

Bu sesin nereden geldiğini öğrenmek için ardına düşebilirlerdi ama, o anda böyle bir serüvene atılacak durumda değildiler. Köşe başında duran polis de kendilerine bakmaya başlamıştı artık. Tabiî her zamanki gibi acele ile yol boyu yürümeye başladılar. Bir blok gitmişlerdi ki, Jonas dehşetli bir çığlık attı ve heyecanlı bir biçimde karşı kaldırımı gösterdi. Onun bu soluk kesen çığlıkla ne söylemek istediğini daha anlamadan, yanlarından ayrılan adamın, üzerindeki tabela «J. Szedvilas, Mezeci» yazan bir dükkândan içeri girdiğini gördüler. Jonas dışarı çıktığı zaman, beyaz gömleğinin kolları sıvalı, göğsünde bir önlük bulunan iri yarı bir efendi vardı yanında. Adam, Jonas'ın iki elini tutmuş sıkıyor, bu arada da neşeli kahkahalar atıyordu. İşte o zaman, Tete Elzbieta, Szedvilas'ın Amerika'da servet yapan o efsanevi arkadaş olduğunu anlayabildi. Adamın mezeci dükkânı işletmesi böyle bir zaman da büyük bir talih eseriydi. Çünkü sabah olduğu halde hiç biri henüz kahvaltı etmemiş ve küçükler açlıktan sızlanmaya başlamışlardı.

Acı dolu yolculuğun mutlu sonuydu bu. Her iki aile de bütünüyle birbirinin boynuna atılıp asılı kalmıştı. Çünkü Jokubas Szedvilas'ın sevinci yıllardır Litvanya'nın kendi bölgesinde oturan bir kimseyle karşılaşmamış olmasındandı. Yarım gün geçmeden hayat boyu bir dostluk kurulmuştu. Jokubas bu yeni dünyanın tüm tuzak çukurlarını bildiği için, her türlü sırrı, onlara açıklıyabilirdi. Yine onlara, değişik tehlike anlarında neler yapmaları gerektiğini söyliyebilirdi. Ayrıca onları, meydanın karşı tarafında bir pansiyon işleten Anile'ye de götürebilirdi. Ihtiyar dul bayan Jukniene, diye açıklamada bulundu mezeci, gerçi, istenilen bütün rahatlığı sağlayamazdı, ama bir süre için başlarını sokacak tek yer burasıydı. İşte bu açıklamaya Teta Elzbieta, cevap vermekte duraksadı. Nedeni çok açıktı bunun; içinde bulundukları durum-

da, hiç, ama hiç bir şey yeterince ucuz olamazdı onlar için. Şimdiye dek harcadıkları para tümünü birden yeterince ürkütmüştü. Birçok günlük kişisel deneyleri onlara bazı gerçekler öğretmişti. Bu kazancı fazla, fiyatları yüksek ülkede ki fakir kişinin, dünyanın öbür ucundaki fakir kişiden en ufak bir farkı bile yoktu. Böylece de bir gece içinde, Jurgis'in öteden beri peşini bırakmıyan zengin olma hülyaları sönüp gidiverdiler. Ama asıl içlerini buran acı gerçeklerden biri, Amerikan fiyatlarına göre sarfettikleri para ile, kendi diyarlarında kazandıkları para ve oraların fiyatıydı. Yeni dünya insafsızca aldatmıştı onları. Son iki günde açlıktan mahvolmuşlardı, demiryolu görevlilerinin yemek için istedikleri fiyatlar, tümünü birden hasta etmişti.

Oysa dul Bayan Jukniene'nin evini gördükleri zaman hiç bir kuvvet, irkilmelerinin önüne geçemedi. Bütün yolculukları boyunca bunun kadar kötü bir şeyle karşılaşmamışlardı. Anila'nın arka mahalle diye adlandırılan semtte, o iki katlı ahşap evlerinin birinde dört odalı bir dairesi vardı. Her evde böyle dört odalı dört daire bulunur ve bunların hepsi pansiyon olarak kullanılırdı. Yabancı göçmenlere hizmet ederdi bu pansiyonlar. Litvanyalılar, Polaklar, Slovaklar ve de Bohemyalılar. Bunlardan kimisi şahıslara verilir, kimileri de ortaklaşa olarak tutulurdu. Genellikle her odada altı kiracı bulunurdu. Ara sıra bu sayı on üç on dört kişiye kadar yükselir ve bir dairede elli altmış kişi barınırdı. Kiracılardan her biri kendi eşyalarını yani yatmak için şilterini getirmek zorundaydı. Bunlar yan yana serilirdi odalarda. İçerde bir sobadan başka eşya da bulunmazdı. Hatta bir şiltenin iki erkek tarafından kullanılması bile görülmemiş işlerden değildi bu semtte. Bunlardan biri gece çalışıp, gündüz yatakta yatar, diğer ortak ise, gündüz çalışıp, yatağı gece kullanırdı. Ev sahibi de sık sık bu aynı yatakları çift vardiya yapan kimselere kiralamaktan geri kalmazdı.

Bayan Jukniene, sararıp solmuş, yüzü buruşuk ufak tefek bir kadındı. Kadının evi anlatılamayacak

kadar pisti bir kere. İçerisi şilte yığılı olduğu için ön kapıdan girmek olanaksızdı. Eğer adam, arka merdivenden çıkmaya çalışırsa, o zaman da sundurmanın hemen hepsinin eski püskü tahtalar, teller mukavvalarla tavuk kümesinin kapladığını görüyordu. Kiracıların arasında, ağızdan düşmeyen bir şaka, Bayan Anile'nin odaları temizlemek için yaptığı tek çabanın, tavuklarını odalara salmak olduğuydu. Gerçi tavukların odalarda dolaşması bir dereceye kadar, haşaratın üremesini önlüyordu. Ama, ihtiyar kadın aslında bunu, odalar temizlensin diye değil, tavuklar beslensin diye yapıyordu. Aslında, ihtiyar kadın odaları temizlemek fikrini kesinlikle silip atmıştı kafasından. Bir hafta süren son derece şiddetli romatizma nöbeti, onu odasının bir köşesine iki büklüm bıraktığı zaman, kendisine gırtlağa kadar borçlu olan, on bir kiracısı, iş bulma konusunda, talihlerini bir de Kansas'ta denemeye karar vermişlerdi. Temmuz ayında olmuştu bu. Tarlalar yeşildiler. Oysa Packingtovn'da yeşili görmenin mümkünü yoktu. Ama insan yollara düşüp, adamların dediği gibi «aylaklık» edecek olursa, kırları bayırları görme fırsatını elde eder. Ayrıca kaçak olarak seyahat ettikleri yük vagonlarında uzun bir tatil geçirip iyice dinlenebilirdi.

Yeni göçmenlerin sefalar getirdikleri ev, böyle bir yerdi işte. Daha iyisini bulmak için elden birşey gelmezdi. Ayrıca ihtiyar kadın evin bir odasını kendisi ve üç çocuğu için ayırmıştı. Gelen misafirlere, kadın ve çocukların kendi odasında kalmasını teklif etti. Yakındaki bir eskici dükkânından yatak yorgan bulabilirlerdi. Ama, havalar böylesine sıcak olduğu sürece buna gerek kalmayacaktı. Zira böyle gecelerde millet kaldırımlara serilip yatardı. Bütün kiracıları da böyle yapıyordu zaten. Yalnız kaldıkları zaman, «Yarın,» dedi Jurgis, «yarın bir iş bulacağım. Belki Jonas da iş bulur. O zaman kendimize başımızı sokacak başka bir yer ararız.»

O ikindi Jurgis, Ona ile birlikte, artık vatanları olacak bu şehri ve çevreyi tanımak için bir ge-

zintiye çıktı. Arka sokaklardaki iki katlı, sıkıntılı ve harap evlerin aralarındaki boşluk daha da fazlaydı. Büyük çıplak topraklar vardı. Şehir tüm kızgınlığı ile büyük bir çayıra yayılmış bu bölgeye tepeden bakıyordu. Boş yerlerde renksiz, soluk, sarı otlar bitmişti. Aralarında fırlatılıp atılmış, sayılamayacak kadar boş domates konserve kutuları vardı. Gene sayılamayacak kadar çok çocuk buralarda bağırarak oynuyor, birbirini kovalıyor ve kavga ediyordu. Bu çevrenin en garip yanlarından biri de çocukların bolluğuydu. İlk bakışta, insan okulların dağıldığını sanıyordu. Ama zaman geçip de çevre daha iyi tanınınca bu bölgede okul filân olmadığı öğreniliyordu. Mahallenin çocuklarıydı bunlar. Evet Packingtovn diye adlandırılan bu bölgede öylesine bir çocuk bolluğu vardı ki, at arabaları yürüyen bir insanın hızını aşamıyordu.

Aslında sokakların durumundan, arabaların daha da hızlı gitmesine imkân yoktu. Ona ile Jurgis' in gezdiği sokaklar daha çok ufak bir topoğrafya haritasını andırıyordu. Evlerin seviyesinden çok alçak olan daracık yollar, zaman zaman tahta döşeli kaldırımlara kavuşuyordu. Yaya kaldırımı diye bir şey yoktu. Dağlar, vadiler, nehirler, sel yatakları, leş gibi kokan yeşil suların doldurduğu çukurlar vardı burada. Bu havuzlarda çocuklar oynuyor, yolun çamurlarına bulanıyordu. Şurada burada ayakları takılıp da havuza düşen çocuklara da rastlamak mümkündü. İnsanı şaşırtan şeylerden biri de havada kara bulutlar gibi dolaşan sineklerdi. Sonra, insanın burun deliklerine saldıran o iğrenç koku, sanki dünyadaki tüm ölü mahlukattan geliyordu. Bir soru takılırdı burayı ziyaret edenin kafasına. O zaman mahalleli ziyaretçinin sorusunu soğukkanlılıkla cevaplandırırdı. Bütün bu çevre «yapılmış» topraktı ve aslında şehrin çöplüğü olarak kullanırdı. Çöpler kullanılarak yapılmıştı. Birkaç yıl sonra bu koku da kalkar ortadan diyordu mahalle sakinleri. Ama şimdi, sıcak havalarda; hele bir de yağmur yağdı mı, sinekler son derece rahatsız edici oluyorlardı. «Peki

sağlığa zararlı değil mi?» diye soracaktı yabancı. Yerlisi de şöyle verecekti cevabını: «Belki de öyledir.» Bilinmez ki!

Gözleri fal taşı gibi açılmış Ona ve Jurgis hayretler içinde yollarına devam ederken imalât halindeki bu sun'i toprak bölgesine geldiler. İki koca bloku içine alacak kadar büyük ve derin bir çukurdu burası. Sıra sıra çöp arabaları sürünürcesine iniyorlardı çukurun içine. Çevrenin kibar kelimelerle dile getirilemeyecek kadar pis bir kokusu vardı. Sabahtan gün batana kadar sayısız çocuklar serpilmişti dört bir yana. Ara sıra ambalaj imalathanelerinde çalışanlar bu batağı ziyarete gelirler ve bir tartışmaya tutuşurlardı. Acaba çukurdaki çocuklar buldukları yiyecekleri yiyorlar mı, yoksa bunları evlerinde besledikleri tavuklar için mi topluyorlar. Hiç biri inip gerçeği öğrenmediği için bu tartışma da sonuçsuz kalıyordu.

Bu çöplüğün gerisinde, bacalarından duman tüten bir tuğla fabrikası vardı. Tuğla yapmak için önce toprağı alıyorlar, ve açılan çukurları çöplerle dolduruyorlardı. Ona ve Jurgis bunun Amerika gibi girişimci bir ülkenin hoş ve kişisel bir denge biçimi olduğunu düşündüler. Arkalarında boşaltılmış, ama doldurulmamış başka bir çukur vardı. İçi su doluydu. Kenarlarındaki topraklar yazın kuruyup kaskatı kesiliyordu. Kış gelince de açıkgözün biri buradaki buzları kırıp, şehirdeki insanlara satıyordu. Yeni gelenler bunun da iyi bir geçim yolu olduğunu düşündüler. Gazete okumadıkları için, kafalarında henüz, binbir dert getiren «mikrop»lardan haberleri yoktu.

İki genç, güneş, bu görüntünün üzerinde batana kadar kaldılar. Gökyüzü batıda kan kırmızı bir renk aldı ve evlerin damları ateş almış gibi parıldadılar. Ona ile Jurgis'in aslında gün batımını düşündükleri yoktu. Buna sırtlarını çevirmişler uzakta iyice seçilen Packingtovn'u seyrediyorlardı. Kapkara, köşe köşe evler gökyüzüne uzanmıştı. Ötede beride koca fabrika bacaları, gökyüzüne kalın duman

sütunları salıveriyordu aralıksız. Şimdi artık renklerin incelenmesi başlamıştı. Batan güneşin ışınları altında bu duman kâh siyah, kâh kahverengi, kâh kırmızı ile mor arası oluyordu. Çevre hakkında ki bütün kötü düşünceler silinip atılmıştır artık; ortalık batan güneşe karşı bir kuvvet temsilcisidir. Karanlık görüntüleri yutarken onu seyreden bu iki insan için karşılarında olan bitenler bir harikalar düşüdür. İnsan kuvvetinin öyküsü, yapılan işler, binlerin üzerine binlerin iş bulması, fırsatlar ve özgürlük, hayat, aşk ve sevinç. Kolkola geri döndükleri zaman şöyle dedi Jurgis: «Yarın oraya gidip iş bulacağım.»

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Jakubas Szedlivas'ın mesleği mezecilik olduğundan eşinin dostu bir hayli çoktu. Hele bunların arasında Durham hesabına çalışan özel bir polis memuru vardı, ki görevi sürekli olarak işçi bulmaktı. Jakubas şimdiye kadar hiç denememişti ama, bunun sayesinde dostlarından kimilerine iş bulacağından emindi. Antanas ve Jonas ile konuşulduktan sonra bu adama başvurulmasına karar verildi. Oysa Jurgis kendinden ve kuvvetinden emindi. İş bulması için, kimsenin yardımına ihtiyacı yoktu.

Daha önce de söylediğimiz gibi, bu konuda hiç de yanılmamıştı. Brown'un iş yerine gitmiş ve daha yarım saat bile beklemeden, patronlardan biri tarafından, bu herkesin tepesinden bakan genç adam, keşfedilmişti. Adam Jurgis'e işaret etti. Konuşma kısa ve anlamlı olmuştu:

«Ingilizce bilir misin?»

«Hayır Lit-vanyaca.» (Jurgis bu kelimeye dikkatle çalışmıştı.)

«İş?»

«je» (Evet anlamına baş sallama.)

«Daha önce çalıştın mı burada?»

«lamadım.»

(İşaretler, el kol sallaması ve Jurgi'sin devamlı olarak kafa sallayışı.)

«Barsak kürelemek?»

«lamadım» (yeniden sallanan bir baş.)

«Zarnos. Pagaikksztis. Szliota! (taklit edici işaretler yeniden.)

«je.»

«Kapıya bak. **Dursy?** (işaret eder.)

«je.»

«Yarin saat yedide. Anladın mı? **Rytoj! Priesz-pie!ys!**

«Septyni!»

«Dekul, temistai!» (teşekkür ederim efendim.) İşte hepsi bu kadar. Jurgis geri döndü. Elde ettiği zaferin büyüklüğünü anlayınca bir çığlık atıp zıpladı ve birden koşmaya başladı. Bir işi vardı! Bir işi vardı artık! Kanatlanmış gibi eve gelip, işlerinden dönen bir yığın öfkeli kiracı arasından tayfun gibi içeriye daldı.

Bu süre içinde Jokubas da polis arkadaşını görmüş, iyice cesaretlenmişti. Mutlu bir topluluktu hepsi. O gün için yapılacak başka iş kalmadığından, adam dükkânı karısı Lucija'ya teslim ettikten sonra, arkadaşlarına Packintown'u gösterip gezdirmek için dışarı fırladı. Jokubas bu işi bir taşra efendisinin tavrıyla yapıyordu. Sanki onlara kendi malikânesini gezdiriyordu. Buranın eski sakinlerindendi ve bütün bu harikalar onun gözleri önünde olup gelişmişti. Bu yüzden de kendi payına bir gurur duyuyordu.

Yığınaklara giden hareketli sokakta yürümeye başladılar. Sabahın erken saatleri olmasına rağmen ortalık son derece hareketliydi. Çalışanlar bir sel gibi akıyorlardı kapılardan içeri, daha yüksek kişilerdi bu saatte gelenler. Memurlar, kâtibeler, stenograflar filan. Kadınları bekleyen iki atlı araba dolar dolmaz dörtnala kalkıyordu. Uzaklardan böğüren sığırların sesi bir okyanusun hışırdayan dalgalarını andırıyordu. Bu sefer peşine düştüler bu sesin. Tıp-

kı bir sirkin atları eğittikleri yeri görmeye giden küçük çocuklar gibi heyecanlıydılar. Gerçekten de büyük bir benzerlik vardı arada. Demiryollarından geçtiler sonra her iki tarafında sığırların kapatıldığı yerler olan bir sokağa vardılar. Durup bakmak istedilerse de Jokubas yollarına devam ettirdi. Daha ileride, merdivenle çıkılan bir sundurma vardı ki, her şeyi çok daha iyi görebilirlerdi oradan. Burada durup solukları kesilmiş bir biçimde şaşkınlık içinde baktılar da baktılar.

Bir mil karelik bir alandı burası ve yarısından fazlası sığır ağılları ile kaplıydı. Kuzeyden güneye kadar göz alabildiğine ağıl. Üstelik hepsi de ağzına kadar dolu, yeni dünyada kimsenin düşleyemeyeceği kadar çok sığır vardı. Al sığırlar, kara sığırlar, beyaz ve sarı sığırlar; yaşlı sığırlar, genç sığırlar, iri, böğüren boğalar, bir saatlik küçük beyaz buzağılar, uysal, hüzünle bakan süt inekleri, uzun boynuzlu, iğdiş edilmiş Teksas tosunları. Buradan yükselen ses sanki tüm dünyanın çiftliklerinden geliyordu. Onları saymak, insanın bütün bir gününü alabilirdi. Upuzun yollar, geçit kapıları ile kesiliyordu. Jokubas kendilerine bu kapıların tam yirmi beş bin tane olduğunu söyledi. Jokubas geçenlerde gazete okuduğu için bir makalede bu istatistikleri görüp bellemişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, bunları anlatıp, konuklarına şaşkınlık çığlıkları attırmaktan da bir hayli gurur duyuyordu. Jurgis de buna benzer bir gurur duyuyordu. Yalnız bir iş sahibi olmamış bu harika makinenin bir parçası, bir dişlisi olmuştu.

Orada burada at sırtında ayakları çizmeli, elleri kamçılı adamlar, dört nala hayvanlarını sürüyorlardı. Son derece meşguldüler. Birbirlerine sesleniyor, ya da sığır sürücülerini çağırıyorlardı. Bunlardan kimisi sürücü, kimisi uzak yerlerden gelmiş sığır yetiştiricisi, simsarlar, komisyoncu tacirler ve büyük imalâthanelerin alıcılarıydı. Arada sırada durup bir sığır sürüsünü inceliyor ve durup ciddi bir biçimde iş konuşuyorlardı. Alıcı, başını sallayıp, kam-

cısını aşağı indirdi mi, bunun anlamı pazarlığın son bulmasıydı. Sonra cebinden küçük bir defter çıkarıp tıpkı bu sabah yüzlerce satıcıyla yaptığı gibi bir şeyler not ediyordu. Sonra Jokubas sığırların tartılmak için götürüldükleri yeri gösterdi. Hayvanlar burada elli bin kilo olarak tartılırlar ve terazi bunu otomatik olarak gösterirdi. Bulundukları doğu kapısının yakınındaydı burası. Doğu yakasında demiryolu vardı. Sığır yüklü vagonlar buradan gidiyordu. Bütün gece sürecekti bu. Ağıllar şimdi doluydular, ama akşama hepsi boşalacak ve her şey yeniden yapılmaya başlanacaktı.

«Peki bütün bu yaratıklar ne olacak?» diye bir çığlık attı Teta Elzbieta.

Jokubas hemen verdi cevabını: «Akşama kadar hepsi kesilip parçalanacaklar. Paketleme binalarının ardında da demiryolları var. Vagonlar oraya yanaşıp yükleyecek bunları.»

Rehberleri, bu alanın içinde iki yüz elli mil uzunluğunda demiryolu bulunduğunu söyleyerek açıklamasını sürdürdü. Her gün onbin baş sığır, bir o kadar domuz ve bunun yarısı kadar da koyun geliyordu buraya. Yani yılda ortalama olarak sekiz ile on milyon canlı yaratık, burada yiyecek oluyordu. İnsan durup da baktığı zaman, yavaş yavaş paketleme tarafına doğru akan hayvan selinin farkına varıyordu. Hayvanlardan bir bölümü genişliği beş metreyi bulan o geçitlere sürülüyordu. Ağılların üzerine inşa edilmişti bu geçitler. Ve bu yollardan hayvanlar sürekli olarak akıyordu. Onların birbirini iteliyerek hiç bir şeyden kuşkulanmadan kaderlerine doğru yol almalarını seyretmek hüzün vericiydi. Büyük bir ölüm ırmağıydı bu. Bizim dostlarımız pek şair ruhlu olmadıklarından gördükleri ile insanlığın kaderi hakkında bir ilişki kuramadılar elbette. Onlar yalnızca bu akıl almaz hareketi, canlılığı seyrediyorlardı. Domuzların sürüldüğü geniş yalak ise ilerdeki binaların tepesine doğru yükselip gidiyordu. Jokubas domuzların oraya kadar kendi ayak güçleri ile çıktıklarını anlattı. Sonra ağırlıkları sayesinde geriye

domuz eti olmak için bütün işlemlerden geçerek dönüyorlardı.

«Hiç bir şeyi ziyan etmezler burda,» dedi rehber ve sonra, gülerek bir şaka yaptı. Cahil ve alçakgönüllü arkadaşlarının bunun kendi tarafından uydurulduğunu sanmalarını hissetmek adamı gerçekten de sevindirmişti. «Domuzun çığlığından başka her şeyi kullanılır burada.» Brown'un ana binasının önünde ufacık bir alanda ot biter ve şunu öğrenmeniz gerekir ki, bu Packingtown'da görebileceğiniz tek yeşilliktir. Bu cümle ile domuz ve çığlığı, buradaki bütün rehberlerin dillerine doladıkları ve onların bir nebzelik mizahını ortaya koyan biricik sözdür.

Ağılları yeteri kadar seyrettikten sonra ziyaretçiler yollarına devam ederek, alanın tam göbeğini kaplayan yapı topluluklarına doğru yürüdüler. Tuğladan yapılmış ve Packingtown'un sayısız bacalarından çıkan dumanlarla işlenmiş duvarların üzerine sayısız ilanlar, resimler, afişler yapılmıştı. Aynı anda da ziyaretçi hayatına azap verecek şeylerin tam göbeğine geldiğini anlıyordu. birden. Kendisinin nefret ettiği bir çok şeyler burada yapılıyordu demek. Demek ki yolculuk yaparken canım görünümü bozan o koskoca pankartlar, gazete ya da dergi okurken gözüne ilişen o ilanlar, aklından bir türlü çıkarmadığı saçma sapan ölçülü ölçüsüz, uyaklı uyaksız o şiircikler, o her köşe başında karşısına dikilen yakışıksız, alaca bulaca resimler demek burada yapılıyordu. Brown'un nefis jambonları, Brown'un ağzınıza lâyık sosisleri! Demek burası, Durham'ın saf etlerinin, Durham'ın kahvaltılık pastırmalarının, Durham'ın konserve sığırlarının, kutu jambonlarının, tavuk ezmelerinin ve daha bilmem nelerinin yapıldığı karargâhtı!

Durham'ın binalarından birine girdiklerinde, başka ziaretçilerle karşılaştılar. Çok beklemeden gelen bir rehber onları gezdirmeye başladı. Yabancılara buraları gezdirmek için olağanüstü bir çaba gösteriliyordu. Zira her şeyden önce, iyi bir reklam-

dı bu. Ama bu arada, Jokubas dostlarının kulağına bir sır fısıldadı. Ziyaretçiler yalnızca şirketin istediği şeyleri görürlerdi, yoksa her şeyi değil.

Binanın dışındaki uzun merdivenleri tırmandılar. Beş altı katlı yapılardı bunlar. İşte domuzların büyük bir sabırla tırmandıkları yalaklar buradaydı. Sonra dinlenmeleri, serinlemeleri için bir sundurma vardı. Bundan sonra yeniden bir kapıdan geçip bir odaya giriyorlardı ki, domuz için burası dönüşü olmayan yol demekti artık. Dar ve uzun bir odaydı burası. Ziyaretçiler için de özel bir galerisi vardı. Başta, çapı yedi metreye yakın bir tekerlek vardı. Kenarının orasına burasına birtakım halkalar asılıydı. Tekerin her iki tarafında dar bir yol vardı ki, işte burada domuzun yolculuğu sona eriyordu. Ortada göğsü ve kolları çıplak iri yarı bir zenci duruyordu. Bu sırada dinlenmekteydi. Zira büyük teker, adamların temizlemesi için durdurulmuştu. Her ne ise, bir iki dakika sonra teker hareket etmeye başladı ve iki yandaki adamlar hemen işlerinin başına koştular. Ellerinde en yakındaki domuzun ayağına geçirdikleri zincirler vardı. Bunun öbür ucunu da tekerin üzerindeki halkaya çengelliyorlardı. Böylece teker dönünce birden bire domuz önce geriliyor, ondan sonra da kendisini ayağından asılı olarak havada sallanır buluyordu.

Aynı anda da kulağı anlatılmaz korkunçlukla bir çığlık dolduruyordu. Ziyaretçiler bir şaşkınlık nöbeti geçiriyor. Aynı anda beti benzi atan kadınlar ise bağırıyorlardı. Bu çığlığı daha kuvvetli, daha yüksek, daha can çekişen bir haykırış izliyordu. Domuzun yolculuğu bir kez başlamaya görsün. Artık dönüşü olmuyordu bunun. Teker yukarı gelince domuz tekerlekli bir raya aktarılıyordu ve odanın içinde asılı olarak yola devam ediyordu. Sonra bir tane daha, bir tane daha asılıyordu ayağından ta ki her iki sırada, tepinen, çığlık atan delice çırpınan domuzlar olana kadar. Bu çıldırtıcı gürültü insanın kulak zarlarını patlayacak gibi zorluyordu. Öyle ki insan duvarların çatlayacağını, tavanın çökeceğini sanı-

yordu. Tiz çığlıklar, kalın homurtular dolduruyordu odayı. Sonra bir anlık sakinlik ve yeniden delice ve umutsuzca çığlıklar. Sesler sağır edici bir yüksekliğe varıyordu. Bu, kimi seyirciler için tüyler ürpertici ve sinir bozucu bir görüntüydü. Erkekler birbirlerine bakıp sinirli bir biçimde gülümsüyorlardı. Elleri kenetli, yüzleri kıpkırmızı olmuş kadınlar ise ansızın gözyaşlarının saldırısına uğruyorlardı.

Bu arada olanlara dikkat bile etmeyen adamlar, işlerine başlıyorlardı. Ne domuzların çığlıkları, ne ziyaretçilerin gözyaşları üzerlerinde en ufak bir etki yapmıyordu. Teker teker hayvanları çengelliyor, ve teker teker gırtlaklarını kesiyorlardı. Upuzun bir sıra geliyordu meydana. Taze kanlarını akıtan, çırpınan domuzların sırasıydı bu. Sonra bunlar teker teker, fokur fokur kaynayan bir kazanın içine yuvarlanıyorlardı.

Bütün bunlar, öylesine bir görev alışkanlığıyla yapılıyordu ki insan yalnızca şaşkınlıkla izleyebiliyordu olan biteni. Makine ile jambon imal ediliyor, bir takım hesaplarla jambon yapılıyordu yalnızca. Ama ne olursa olsun, en mantıklı, en gerçekçi insan bile domuzları düşünmekten alamıyordu kendini. Öylesine masumdular ve buraya öylesine bir inançla gelmişlerdi ki. Karşı koyuşlarında ne kadar da insandılar, ne kadar da haklıydılar bunda. Buna hak kazanmak için hiç bir kötülük etmemişlerdi. Ayrıca zedelendikleri gibi bir de hakarete uğruyorlardı. Burada insanlık dışı işler yapılıyordu. Kişiliksiz bir şekilde, kendilerinden özür bile dilemeden havaya asılıyorlardı bacaklarından. Ne bir acıma ne de bir damla göz yaşı.

Ara sıra bir ziyaretçinin ağladığından emin olabilirsiniz ama, bu kesim makinesi aralıksız bir biçimde işlemeye devam ediyordu. İster ziyaretçi olsun, ister olmasın. Zındanlarda işlenen gizli cinayetleri andırıyordu bunlar. Anıların derinliklerine gömülüp, unutulan unutturulmaya çalışılan cinayetler.

İnsan burada uzun bir süre bu manzarayı seyredip de filozofça düşünceler ve birtakım benzet-

meler yapmadan edemiyordu doğrusu. Hele ortalığın domuz çığlıklarına boğulduğu böyle zamanlarda daha başka oluyordu bu. İzin varmıydı, dünyanın altında ya da üstünde, yahut evrenin herhangi bir yerinde, onların bütün çektikleri bu acılardan ve ızdıraplardan sonra gidebilecekleri bir domuz cenneti olduğunu düşünmeye? Her biri bir başka canlı, bir başka yaratıktı bu domuzların. Kimisi beyaz domuzdu, kimisi siyah, kimisi kahverengi, kimisi benekli, kimisi yaşlı, kimisi genç, kimisi ince uzun, kimisi bir canavar iriliğindeydiler. Ve her birinin kendi kişilikleri kendi umutları, istek dolu bir yürekleri, her birinin kendine inançları, kendi önemleri ve belki de kendi şeref duyguları vardı. İtimat dolu, inanç dolu görmüşlerdi işlerini, ta ki kara bir gölge üstlerine düşüp, kader kendilerini dar bir yolun sonunda bekleyene kadar. Ve birden son üzerlerine binivermiş, bir bacağından havaya asılıp kalıvermişti. Acımasızca bir işti bu. Bütün haykırışları, bütün direnmeleri yararsızdı. Onların kendi istekleri, kendi duyguları, hatta varlıkları bile yoktu sanki. Bu kötü son başlarına gelmiş ve gırtlakları kesildikten sonra hayatlarının akıp gitmesi seyredilmişti. Ve şimdi insan, bir yerlerde bu domuz çığlıklarının kendince bir anlamı olan, bu domuz kullarının değerini bilen bir domuzlar tanrısı olduğuna inanmak istiyordu. Onların acılarını anlıyan, bilen, anlamlıyan bir tanrı. Onu kullarının arasına alacak, ödüllendirecek yaptığı işi ona anlatacak ve çektiği acının anlamını ona açıklayacak bir Tanrı. Belki de bütün bu düşünceler, bizim alçakgönüllü Jurgis'imizin kafasından bir şimşek hızıyla geçti. Diğerleri ile birlikte gitmeye hazırlanırken mırıldandı kendine «**Dieve!** Neyse, bir domuz olmadığıma sevindim!»

Domuzun leşi büyük kazandan makine ile çıkarıldıktan sonra ikinci kata düşüyordu ve sonra bir sürü aleti edevatı olan bir makineden geçiyordu. Boyuna posuna göre ayarlanıp makinenin bir ucundan girip, öbür ucundan çıktığı zaman bütün kıllarından arınmış oluyordu domuz. Sonra bir ray üzerinde ge-

rişine başlıyordu. Domuz sırası, yüksekçe bir sundurmada duran iki adam dizisi arasından geçiyordu bu sefer. Her biri belirli bir işi yapıyordu bunların. Domuz önüne geldiği zaman, biri bacağın iç, biri dış yanını yüzüyor, biri kuvvetli bir darbeyle gırtlağı kesiyor, diğeri kuvvetli iki darbe ile, kafayı gövdeden ayırıyor ve yere düşen kafa bir deliğin içinde kaybolıyordu. Bir tanesi vücudu hafif kesiyor, bir başkası vücudu daha fazla deşiyor, üçüncüsü göğüs kemiğini keserken dördüncüsü barsakları kesiyor, beşincisi bunları çıkarıyordu. Bunlar da döşemedeki deliklere düşüp gözden kayboluyordu. Domuzun yanlarını, arkasını içini temizleyen ayrı ayrı adamlar vardı. Bu odaya bakan insan, yüz metre uzunluğunda, havada sallanan ve yavaş yavaş ilerliyen bir domuz dizisi görüyordu. Sonra her metre başında, ardına şeytan düşmüş gibi bir hızla çalışan adamlar vardı. Bu yolculuğun sonunda domuzun her yanı birkaç kez elden geçmiştir artık. Biran sonra temizlenmiş gövdeler bir soğutma odasına aktarılıyor. Yirmi dört saat kaldıkları bu odada bir yabancı bu donmuş domuzlar ormanında kolayca kaybolabilirdi.

Gövde, soğutma odasına girmeden önce bir hükûmet görevlisinin kontrolundan geçiyor. Kapının yanında oturan bu adam, domuzların ensesine bakarak onların veremli olup olmadıklarını kontrol eder. Davranışlarından hiç de ölülerle uğraşan bir adama benzemiyor. Ayrıca işini bitirmeden domuzun kendisine saldırıp, öcünü alabileceği korkusunun da etkisi altında değil. Konuşkan ve hoşsohbet bir kişiyseniz, sizinle hemen çene çalmaya başlar ve size domuzdaki veremin öldürücü etkisini nasıl ortaya koyduğunu en ince ayrıntısına kadar anlatır. Bu arada da, sizin şaşkın bakışlarınız önünde bir düzüne kadar domuzun, inceleme dışı kaldığının farkına bile varmaz. Bu görevlinin üzerinde, parlak pirinç düğmeli bir üniforma vardır ve çevreye otoriter bir hava salar ve aynı zamanda bütün işlemin Durham'da yapıldığını belirten bir damgayı domuzların üzerine basar.

Jurgis de diğerleri ile birlikte ağzı şaşkınlıktan bir karış açılmış onları seyrediyordu. Litvanya ormanlarında kendisi de domuz kesip temizlemişti ama, bir domuzun yüzlerce kişi tarafından temizlenmesini ömründe ilk kez görüyordu. Onun için son derece güzel bir şiirdi bu sanki. Olanlara büyük bir saflık ve hayranlıkla bakıyor, hatta çalışanların temizliği bile onu sonsuz hayretlere düşürüyordu. Şakacı Jokubas bir sır söyler gibi, onlara, zarar görmüş etlerin hangi odalarda onarıldığını göstereceğini söylediği zaman Jurgis gerçekten üzüldü buradan ayrılacağına.

Ziyaretçiler, ikinci kata çıktı. Burada hayvanın gereksiz kısımları değişik biçimlerde işleniyordu. Bağırsaklar burada temizlenip yıkanıyor ve sosis doldurmak için hazırlanıyordu. Kadınlı erkekli bir kalabalık bulandırıcı bir kokunun ortasında çalışıyordu durup dinlenmeden. İçerisi öylesine pis kokuyor du ki, ziyaretçiler buradan bir an önce çıkmak için can atıyorlardı. Başka bir odada diğer kısımlar sabun ve domuz yağı elde edilmek için büyük tanklarda kaynatılıyordu. Burası da kokusu yüzünden ziyaretçilerin fazla rağbet etmedikleri bir yerdi. Diğer odalarda işçiler, soğutulma odalarında bekletilmiş domuzları parçalamakla meşguldüler. Bu kısmın en usta kişileri olan «ayırıcı» işçiler saatte yarım dolar kadar para kazanıyorlardı. «Ayırıcılar» diye anlandırılan bu işçiler gün boyu sadece tek bir iş yapıyorlardı. Domuzu ortasından ikiye bölmek. Ondan sonra sıra «satırcılar»a geliyordu. Dev iriliğinde ve çelik gibi adaleli olan bu işçilerin iki yardımcısı vardı. Bunlar yarım domuzu kesmesi için onun önüne getiriyorlar, satırcı işini görürken hayvanı tutuyorlar ve sonra yeniden kesmesi için evirip çeviriyorlardı. Ellerindeki satırlar altmış santim uzunluğundaydı ve yalnızca tek vuruşta görüyorlardı işlerini. Gereken kuvveti sarfediyorlardı yalnızca. Zorlama ve gereksiz el hareketleri diye bir şey yoktu bunların çalışmasında. Ayrılan parçalar döşeme üzerindeki deliklerden değişik odalara gönderiliyordu.

Bir odada jambonlar, başka bir odada hayvanın ön kısmı, diğer bir tanesinde yanları işleniyordu. Sonra büyük teknelere konan etler büyük tütsüleme odalarına yollanıyordu. Hava geçirmez, sımsıkı demir kapıları vardı buraların. Başka bir odada, tuzlanmış domuz hazırlanıyordu. Burada kilerler dolusu tepeleme etler yığılmıştı. Yine domuz etlerinin kutulara konulduğu, fıçılara bastırıldığı, yağlı kâğıtlara sarılıp mühürlendikten ve damgalandıktan sonra dikildiği yerler vardı. Bu odaların kapısından, adamlar tıka basa yüklenmiş arabaları ile çıkarak, yük vagonlarının beklediği platformlara gidiyorlardı. İnsan buraya geldiği zaman dev bir yapının alt katına inebildiğinin ancak farkına varıyordu.

Bundan sonra, ziyaretçiler yolun karşı yakasına geçerek sığırların öldürüldükleri bölmeye geçtiler. Burada saatte dört beş yüz canlı hayvan et haline getiriliyordu. Çıktıkları bölümün aksine, burada bütün işler bir katta yapılmaktaydı. Gene burada diğer bölümdeki gibi asılı hayvanlar tek sıra halinde çalışan işçilerin önüne gelmiyordu. Yirmi beş sıra asılmış hayvanlara işçiler giderek çalışıyorlardı. Bu da seyredene ilginç ve hareketli bir gösteri oluyordu. Seyredilmesi zevkli, insan kuvvetinin bir örneğiydi bu. Bir sirkin amfisini andıran yerde, seyirciler için de bir yer hazırlanmıştı.

Odanın bir yanında boydan boya uzanan bir geçit vardı ki, ellerinde elektrikli üvendireler olan adamlar tarafından sığırlar ilk önce buraya sürülüyorlardı. İçerisi dolduktan sonra, hayvanlar teker teker, içinde dönmelerine imkân olmayan dar bölmelere sokuluyordu. Ondan sonra «vurucular» ellerinde birer balyozla dolaşıyor ve hayvana vurmak için uygun bir fırsat kolluyorlardı. Sürekli olarak kesik vuruş sesleri geliyordu insanın kulağına. Hayvan yere yığılır yığılmaz, vurucu başka bir bölmeye gidiyor, ikinci bir adam bir manevilaya basarak bölmenin kapısını açıyor ve hâlâ debelenen hayvan «ölüm yatağı» adı verilen yere götürülüyordu. Burada yine başka bir adam hayvanın bacağına zincir bağlıyor

ve başka bir manevilaya basarak hayvanı havaya kaldırıyordu. Böylesine on beş yirmi bölme vardı içerde. Onbeş yirmi sığırı öldürüp çıkarmak birkaç dakikadan fazla sürmüyordu. Böylece kapılar yeniden açılıyor, yeni bir sürü geliyordu içeri. Öldürülme işi bittiği zaman «ölüm yataklarında» çalışanlar, burasını boşaltmak zorundaydılar.

Bu işi öylesine bir şekilde yapıyorlardı ki, görenin bunu bir daha unutmasına imkân ve ihtimal yoktu. Korkunç bir hızla hareket ediyordu çalışanlar. Adeta koşarcasına, adımların hızı ancak bir futbol maçının hızıyla kıyaslanabilirdi. Burada çalışmak bir uzmanlık işiydi. Her adam görevini kılı kılına biliyordu bir kere. Genellikle bu odada dört beş kesim yapılıyordu. Bir işçi yirmi sıra asılı hayvanların arasında dolaşarak açma işini görüyordu. Önce «kesici» geliyordu hayvanları kanatmak için. Bu ise, gözle görülmiyecek hızda bir bıçak darbesiydi. Yalnızca pırıltısı görülüyordu bıçağın. Daha insan ne olduğunu anlamadan, kesici diğer sıraya geçmişti bile. Sonra kıpkızıl kanlar döşemeye akıyordu şarıl şarıl. Diğer işçilerin büyük bir çabayla kanları delikli taşlara süpürmelerine rağmen, döşemede sürekli olarak bir santim yüksekliğinde kan gölü bulunuyordu. Yer çok kaygan olmalıydı ama, insan çalışan adamların hızlarına baktıkça, bunu aklının köşesine bile getiremiyordu.

Cesetler kanlarını iyice akıtmaları için birkaç dakika asılı kalıyorlardı. Yitirilecek hiç zaman yoktu burada. Hazır olanlar yere indiriliyor ve «kelleci» başlıyordu işine. Görevi, hayvanın başını gövdesinden ayırmaktı. Bir iki bıçak darbesiyle bu işi bitirdikten sonra «yüzücü» başlıyordu işine. Yalnızca tek bir darbe vuruyordu hayvana, sonra bir ikincisi bunu tamamlıyor ve altı yedi ustaca vuruşta hayvanın yüzülmesi de bitiyordu böylece. İş bittikten sonra hayvanlar yeniden asılıyor ve başka bir uzman işçi, elindeki bir sopayla, derilerin kesilip kesilmediğini kontrol ediyordu. Bu işte bittikten sonra, hayvan yerdeki o sayısız deliklerden birinde gözden

kayboluveriyordu. Sığır böylece yoluna devam ediyordu. Bundan sonra iş, kesiciler, parçalayıcılar ve temizleyicilere düşüyordu. Bir yandan hortumlu adam lar hayvanların üzerine sıcak su sıkarken bir yandan da diğer işçiler hayvanların ayaklarını kesip atıyorlardı. Son işler de bu şekilde bitince, temizlenmiş sığırlar belirli bir zaman bekletilmek üzere, soğuk depolara gönderiliyordu.

Bundan sonra ziyaretçilere, hayvanların düzenli bir biçimde asılı oldukları odalar gösterildi. Sığırların üzerinde hükümetin damgası, bazılarının üzerinde ise dini usullere göre kesildiğini belirten ve hahamın özel damgası bulunan sığırlar vardı. Bunlar genellikle dindar Yahudiler tarafından satın alınacak etlerdi. Buralar da görüldükten sonra, ziyaretçilere, hayvanlar kesildikten sonra döşemedeki deliklerde kaybolan parçaların nasıl işlenildiği gösterildi. Kırpıntı odaları, tuzlama odaları, konserveleme odaları, paketleme odaları, soğuk hava tertibatlı vagonlar ve ülkenin dört bir yanında yenmeye hazır hale getirilmiş etler ve bunları hazırlayan araçlar. Daha sonra dışarı çıkarak, büyük binaların arasında dolaşmaya başladı, ziyaretçiler. Bu binalarda, imâlat için yardımcı işler görülüyordu. Durham şirketi, tüm ihtiyacını kendi tesisleri ile karşılamaktaydı. Büyük bir istim ve elektrik atelyesi, fıçı fabrikası, kazan tamirhanesi, başka bir binada pompalanan yağlardan sabun ve yağ elde ediliyordu. Sonra yağ tenekelerini hazırlayan başka bir fabrika. Yine sabun kutuları imal eden bir fabrika. Kılların kurutulduğu ve işlendiği başka bir bina, tabakhane, kafalardan ve ayaklardan tutkal imal eden yerler, diğer kemiklerin sun'i gübre olarak hazırladığı imalâthaneler. Durham şirketinde organik maddelerin en ufak bir kısmı bile ziyan edilmemekteydi. Sığırların boynuzlarından, taraklar, düğmeler, saç tokaları, taklit fildişi işler, iri kemiklerden, bıçak, diş fırçası sapları ve pipo ağızlıkları yapılmaktaydı. Toynaklardan toka ve düğme imal edildikten sonra, işe yaramıyan kısımlar tutkal yapılıyordu. Akla hayale

gelmiyen masfallardan, ayaklardan, jelatin, fosfor, kemik boyası, ayakkabı boyası, kemik yağı elde ediliyordu. Koyun yünlerini ve derisini işliyen bir imalâthane vardı ayrıca. Domuz midelerinden pepsin, kanından ise albumin yapılıyordu. O pis kokan bağırsaklar ise sonunda keman teli oluyorlardı. Yapılacak hiç bir iş kalmadığı zaman bütün bu artıklar büyük tanklara konarak mum yağı çıkarılıyor, geriye kalanlar da sun'i gübre olarak hazırlanıyordu. Bütün bu çevredeki yapılar, yollar ve galerilerle ana binaya bağlıydılar. Yapılan istatistiklere göre, burası, ihtiyar Durham kurduğundan bu yana, yani aşağı yukarı iki nesilden beri çeyrek milyar hayvanı işlemişti. Diğer büyük tesisleri de sayacak olursanız ki, şimdi bunlar bir tesis olarak çalışmaktadır ve işin büyüklüğü daha kolay anlaşılır. Jokubas dostlarına, şimdiye kadar bir işe yatırılan sermayenin en büyüğünün burası olduğunu açıkladı. Şirketin otuz bin işçisi vardı. Doğrudan doğruya çevredeki çeyrek milyon işçi geçimini buradan sağlıyordu. Bu sayı dolaylı olarak yarım milyona çıkmaktaydı aslında. Dünyanın dört bir yanına mal yolladığı gibi, otuz milyon insanın da et ihtiyacını gidermekteydi üstelik.

Dostlarımız bütün bu açıklamaları ağızları bir karış açık dinliyorlar ve bir türlü ölümlü kişilerin böylesine bir işi başarmış olmasına akıl sır erdiremiyorlardı. Belki de Jurgis'in böyle düşünmesinin nedeni Jakobas'ın bütün bunları alaycı bir biçimde anlatmasıydı - evren gibi bir yerdi burası - buranın da kanunları, çalışma biçimleri, tıpkı evreninki gibi sorulamaz, anlaşılamazdı. Jurgis gibi bir kimse için, bunu olduğu gibi kabul etmekten başka yapacak hiç bir iş yoktu. Ayrıca böyle bir yerde çalışmak, böyle bir yerin parçası olmak da sevinilecek bir şeydi. Tıpkı insanların güneş ışınlarına, yağmura medyun oldukları gibi, Jurgis ayrıca bu günkü zaferini elde etmeden, burasını görmemiş olduğundan dolayı mutluydu. Çünkü buranın büyüklüğünün kendisini berbat edeceğini hissediyordu. Ama şimdi kabul edebilirdi bunu, çünkü kendisi de artık buranın bir par-

çasıydı. Bu büyük tesisin kendisini de kanadının altına aldığı ve onun yaşayışından sorumlu olacağını sanıyordu. İşte böylesine saf, böylesine cahildi bizim Jurgis'ciğimiz ve iş dünyasından hiç mi hiç haberi olmadığı için Brown şirketine işçi olarak alındığının bile farkında değildi. Aslında tüm dünya tarafından bilinen bir gerçek de Brown ve Durham şirketlerinin, birbirinin öldürücü rakibi olmalarıydı. Hatta ülke kanunları bile onların can düşmanı olmasını istiyor, dahası ceza ve hapis karşılığı birbirlerini yemesi için kışkırtıyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Jurgis, ertesi gün tastamam, saat yedide işe gitti. Gösterilen kapının önüne geldi ve hilafsız iki saat bekledi. Patron aslında kendisine içeri girmesini anlatmak istemişti ama, bunu söylememişti Jurgis'e. Bu yüzden de ancak, başka bir adamı işe almak için dışarı çıktığı zaman onu gördü ve yanına geldi. Önce, tepeden tırnağa bir güzel kalayladı Jurgis'i. Ama bizimki söylenenlerden tek kelime bile anlamadığı için hiç mi hiç karşı koymadı ve de gık bile demedi. Adamın peşine takıldı. Patron, yani ustabaşı, Jurgis'e nerede soyunacağını ve elbiselerini nereye asacağını gösterdikten sonra, bizimkinin bir eskici dükkânından aldığı ve beraberinde tomar halinde getirdiği iş elbiselerini giymesini bekledi, ve onu «ölüm yataklarının olduğu yere güttü. Jurgis'in burada yapacağı iş gerçekten çok kolaydı, bir iki dakika içinde öğreniverdi görevini. Tıpkı sokakları süpüren çöpçülerinki gibi bir süpürgeyle donatıldı. İşi, kesilmiş sığırların asılı olduğu sıranın başında beklemek ve hayvanların içlerini boşaltan adamları izlemekti. Üzerinde hâlâ dumanı tüten iç kısımlar kesilip yere atıldığı zaman bunları ilerdeki bir deliğe

kadar süpürecek, ondan sonra da, ayağı kayıp kimsenin düşmemesi için bu deliğin kapağını kapıyacaktı. Jurgis içeri girdiğinde sabahın ilk sığırları da yolculuklarının sonuna gelmişlerdi. Bu sebepten kimse yüzüne bakmadı. Aslında hiç kimsenin konuşacak hali de yoktu. İşe başladı. Terletici bir temmuz günüydü ve içerisi duman tüten sıcak kanlarla doluydu, kanların için de yürüyordu insanlar. İç bulandırıcı koku, dayanılacak gibi değildi ama bu vız geliyordu Jurgis'e. Ruhu bütünüyle, bir havadır tutturmuş dansediyordu, en sonunda işe başlamıştı işte! İş yapıyor ve para kazanıyordu. Bütün gün kendi kendine ince hesaplar yaptı. On yedi buçuk sent gibi şahane bir para veriyorlardı saat başına. O gün iş, çok ve acele olduğundan akşamın yedisine kadar çalıştı. Eve sonsuz bir sevinçle döndü. Tek bir gün içinde bir buçuk dolardan çok para kazanmıştı.

Evde kendisini başka iyi haberler de bekliyordu. Mutluluğun bu kadarı da fazlaydı doğrusu. Aniele'nin odasında bayram havası esiyordu. Jonas, kendisine Szedvilas'ın tanıştırdığı özel polis memuruyla konuşmuş ve bir yığın patronun karşısına çıkarılmıştı. İçlerinden biri, gelecek hafta başında işe başlatmak için söz vermişti, ona. Bu orada Marija'yı unutmamak gerekir. Kadın kıskançlığından ve Jurgis'in kendi başına sağladığı başarıdan aklını oynatacaktı neredeyse. Bu yüzden kendine bir iş bulmak için bütün sorumluluğu üzerine aldı. Marija'nın iki kuvvetli esmer kolundan ve büyük bir dikkatle öğrendiği «iş» kelimesinden başka beraberinde götürecek hiç bir şeyi yoktu. Ama bunları kendince yeterli bulduğu için, dışarı fırladığı gibi, Packingtown'da, kapısında biraz hareket gördüğü her yere başvurdu güzelce. Bazı yerlerde bir küfür salvosu ile kapı dışarı edilmişti; Ama onun ne erkeklerden, ne de şeytandan bir korkusu vardı. Bu yüzden her önüne gelene, ziyaretçilere, yabancılara, kendisine benzettiği işçilere ve hatta ileri gelen bir iki memura başvurmuş, adamlar ona, sanki bir de-

liye bakar gibi gözlerini dikmişlerdi. Sonunda bu çabasının ödülünü almamış değildi. Küçük şirketlerden birine dalmış ve bir odada, sürüyle kadın ve genç kızın, uzun masalların başında oturarak, tütsülenmiş sığır etlerini kutulara yerleştiklerini görmüştü. Marija, oda oda dolaşarak bu gezisine devam ederken sonunda talih gülüvermişti kendisine. Teneke kutuların lehimlendiği, boyandığı ve üzerlerine etiketlerin yapıştırıldığı yere girdiği zaman, usta başı kadınla karşılaşıverdi. Marija o günkü talihinin nedenini daha sonraları anlamıştı. Ustabaşının hoşuna gitmişti. Uysal bir yüzle, bir kadana beygirinin kaslarının birleşmesi... Kadın kendisine ertesi gün gelmesini söyledi, belki ona bir fırsat verir ve kutuların boyanmasını öğretmeye yardımcı olabilirdi. Zira her şeyden önce, ustalık isteyen bir işti bu. İnsan günde iki dolar gibi büyük bir para kazanabilirdi. Marija eve geldiği zaman bir Komançi kızılderilisi gibi naralar, çığlıklar atarak odaya daldı. Küçüklerin nerdeyse korkudan akıllarını başından almıştı.

Bundan daha iyi talih, ne umulur ne de beklenirdi zaten. Geriye iş arayacak tek bir kişi kalıyordu. Jurgis, Tete Elzbieta'nın evde kalıp ev işlerini görmesini, Ona'nın da ona yardım etmesini istiyordu. Karısının çalışmasını istemiyordu. Kendisinin o biçim erkeklerden olmadığını söyledi. Onun gibi bir adamın Jonas ve Marija'nın yardımları ile evin geçimini sağlıyamaması gerçekten tuhaf bir iş olurdu. Hatta, hatta çocukların işe sokulması lafını duymak bile istemiyordu Jurgis, Amerika'da çocuklar için okullar olduğunu ve buralara hiç bir para ödemeden devam edildiğini duymuştu. Oysa papazların bu okullara karşı olduklarından henüz bir haberi yoktu. O yalnızca Tete Elzbieta'nın çocuklarının diğer çocuklarla aynı olanaklara sahip olmasını istiyordu. içlerinde en büyüğü Stanlislovas henüz on üç yaşındaydı ama, daha küçük gösteriyordu. Bu arada Szedvilas'ın büyük oğlu on iki yaşında olduğu halde, bir yıldan beri Jones'lerin yanında çalışıyordu.

Jurgis'in istediği Stanislovas'ın İngilizce öğrenmesi ve bilgili bir adam olarak yetişmesiydi.

Geriye bir Dede Antanas kalıyordu: Jurgis, onun da evde kalıp dinlenmesini istiyordu. Ama, bunun imkânsız olduğunu zorla kafasına soktular ve kabul ettirdiler. İhtiyar çalışmama konusunda tek kelime bile duymak istemiyordu. Kendisi, bir oğlan çocuğu kadar hayat dolu olduğunu söyleyip duruyordu. O da Amerika'ya diğerlerinin ümitleri ile gelmişti. Şimdi ise, oğlunun huzurunu kaçıran önemli bir sorun yaratıyordu. Jurgis her kime sorduysa, Packingtownn'da iş aramasının yalnızca zaman yitirmek olduğunu öğrenmişti. Szedvilas ona paketçilerin, yaşlandıkları zaman kendi adamlarını bile işten çıkardıklarını anlatmıştı. İş böyle olunca da her halde ihtiyarları işe almazlardı. Yalnız buraya özgü bir adet değildi. Bu işlem duyduğuna göre tüm Amerika'da böyleydi. Jurgis'in tatmin olması için polis dostuna dahi başvurmuş adam kendisine böyle bir şeyi düşünmenin bile saçma olduğunu söylemişti. Bunu Antanas'a söylemediler. İhtiyar iki günden beri yollara düşmüş kapı kapı dolaşıyordu. Eve gelip de diğerlerinin zaferini işittiğinde kahramanca gülümsüyor, ertesi gün sıranın kendisinde olduğunu söylüyordu.

İyi giden talihleri yüzünden artık başlarını sokacak bir evi düşünmeye hakları da vardı tabii... Bir yaz akşamı kapının önündeki merdivenlere otururak ev meselesinin tartışmasını yapmışlardı aralarında. Bu da Jurgis'e ağır bir konuyu açmak fırsatını verdi. O sabah işine giderken yolda ev ev, dolaşıp ilân dağıtan iki çocuğa rastlamış, bir tane istedikten sonra, üzerinde resimler de olan kâğıdı katlayıp, gömleğinin içine sokmuştu. Öğle paydosunda, konuştuğu adamlardan biri, kâğıdı okuduktan sonra ne olduğunu anlatınca, Jurgis'in kafasına delice bir fikir saplanıvermişti.

Bir sanat eserini hatırlatan ilanı cebinden çıkardı. Parlak bir kâğıda basılmıştı. Yarım metreden fazlaydı uzunluğu. Gece ay ışığında bile yansıyan

parlak renkler vardı üzerinde. Kâğıdın ortasında yepyeni, boyalı, insanın gözlerini kamaştıran bir ev resmi vardı. Dam kan kırmızıydı Üstelik altın yaldızla da süslenmişti. Ev gümüş rengine, kapılar, pencereler de kırmızıya boyanmıştı. İki katlı olan yapının önünde geniş bir sundurma vardı. Çevresi oymalarla süslenmişti. En ufak ayrıntılarına kadar tamamdı ev. Hatta kapının tokmağını bile unutmamışlardı. Sundurmaya bir hamak kurulmuş, pencerelere beyaz tül perdeler asılmıştı. Resmin alt köşesinde, mutlulukla, birbirine sarılmış bir karı koca, tam karşısında ise bir beşik ve bulutların üzerinde gümüş kanatları ile uçarak gülümseyen bir melek vardı. Belki de bütün bunların öneminin kaybolmasından korktukları için, kâğıdın üzerinde, Lehçe, Litvanyaca ve Almanca yazılar vardı: «Dom! Nammai! Heim!» «Neden kira veriyorsunuz?» diye dilbilgili ilân devam, ediyordu. «Neden kendi eviniz olmasın? Biliyor musunuz, ödediğiniz kiradan daha az bir paraya bu ev sizin olabilir! Şimdi, mutlu ailelerin oturduğu binlerce ev yaptık biz.» Sonra para ödemeden oturulan bir evde evliliğin ne denli mutlu bir şey olduğu anlatılıyordu. Hatta «Ev, sevgili ev» deyimi bile büyük bir yiğitlikle Lehçe'ye çevrilmişti, ama herhangi bir sebepten bunu Litvancaya çevirmemişlerdi. Belki de, çeviren, ağlamanın **«gukcziojimes»** ve gülmenin, **«nusiszypsojimas»** diye adlandırıldığı bir dilde, romantik olmanın çok güç, hatta imkânsız olduğunu düşünmüştür. Kim bilir?

Aile bu konuda derin düşüncelere daldı. Ona evde neler olduğunu okudu heceleye heceleye. Anlaşılan, evin dört odası bir de bodrum katı vardı. Ve bütünüyle bin beş yüz dolara satın alınabilirdi. Bunun yalnızca üç yüz doları peşin olarak ödenecek geri kalanı ise ayda on iki dolarlık taksitler halinde verilecekti. Korkunç fiyatlardı bunlar ama, Amerika'daydılar ve insanlar burada bu gibi şeylerden korkusuzca söz ediyorlardı. İki odalı bir kat tutacak olsalar ayda dokuz dolar ödemek zorunda olduklarını öğrenmişlerdi. On iki kişilik bir aile için

de daha iyi bir fırsat düşünülemezdi doğrusu. Sonra kira verecek olsalar, bunu ömrü billah ödemek zorundaydılar. Ama başlangıçta masrafları biraz kısarlarsa günün birinde ev sahibi olacaklar ve ömürlerinin sonuna kadar da kira olarak metelik bile vemeyeceklerdi.

Düşünüp taşındılar. Tete Elzbieta'nın parasından bir miktar artmıştı, eh biraz da Jurgis'in parası vardı. Marija'ya gelince çorabının bir yerlerine elli dolar iğnelemişti. Büyük baba Anthony'nin elinde sattığı çiftliğinden geriye birkaç kuruş kalmıştı. Hepsini ekleştirirlerse ilk yatırımı yapabilirlerdi. İşleri de olduğuna göre, geleceğe güvenle bakabilirlerdi artık. Belki de bu en iyi çözüm yoluydu. Elbette ki böyle bir konu, havadan sudan sözeder gibi tartışılamazdı. İnce eleyip sık dokumak, dibine kadar inmek gerekirdi. Öte yandan, eğer böyle bir işe yelteneceklerse, en iyisi bunu bir an önce yapmaktı. Her şeyden önce sürekli kira ödeyip, rezil bir biçimde yaşamıyorlar mıydı? Jurgis, alışıktı pisliğe zira demiryolu ameleleri ile çalışmış bir adamı hayatta hiç bir şey korkutamaz. Hele ki, yattıkları odanın döşemelerinden, bitleri, pireleri avuçla toplamışlarsa! Ama, Ona, dayanamazdı böyle şeye. En kısa zamanda daha iyi bir yer bulmak zorundaydılar. Jurgis bunları, günde bir dolar yetmişbeş sent kazanan bir adamın, kendine olan tüm güvenciyle söylemişti. Jurgis, böyle para kazandıkları halde bu çevredeki insanların neden böylesine sefil yaşadıklarını bir türlü anlıyamıyordu.

Ertesi gün Marija, gidip kadın ustabaşısını gördü. Kendisine hafta başında gelip, teneke kutu boyamasını öğrenmeye başlamasını söylediler. Marija, eve, avaz avaz şarkı söyliyerek döndü. Ona ile analığını, ev için incelemeler yapmak üzere tam dışarı çıkarken yakalamıştı. O akşam üç kadın, erkeklere raporu verdiler. İş tümüyle, el ilanında gösterildiği gibiydi. Yani komisyoncu, böyle olduğunu söylemişti. Ev, depoların olduğu yerden bir buçuk mil uzaklıktaydı. Bulunmaz bir fırsat diyen efendi ya-

lan söyleyecek değildi ya. Şahsen yapmıştı bunu, sırf onların iyilikleri için. Bunun nedeni de satışlardan kendisinin hiç bir çıkarı olmamasıymış o yalnızca bu inşaatı yapan şirketin temsilcisiymiş. Geriye pek az ev kalmış ve şirket bunlar da satıldıktan sonra işine son vereceğinden, kirasız ev almak istiyen kişilerin ellerini çabuk tutmalarını öğütlüyormuş. Hatta emin bile değilmiş adam, ev olup olmadığından. Hatırladığına göre yalnızca bir ev varmış ama, oraya o kadar görücü götürmüş ki, bugüne dek şirket bu evi de satmış olabilirmiş. Adam, Tete Elzbieta'nın kederli yüzünü görünce, kendi cebinden telefon ederek, evlerden bir tanesinin ayrılmasını bildireceğini söylemiş. Sonunda anlaşmaya varmışlar. Gelecek pazar da gidip evi göreceklermiş.

Günlerden salıydı, haftanın geri kalan günlerinde, sığır öldürenler durup dinlenmeden çalıştılar ve Jurgis her gün bir dolar yetmiş beş sentini doğrulttu. Bu da haftada on buçuk dolar, ya da ayda kırkbeş dolar ediyordu. Hesap bu kadar basit olduğu halde Jurgis bir türlü çıkamadı işin içinden. Ona'nın kafası böyle şeylere iyi erdiğinden hesap sorununu çözümleyiverdi. Marija ve Jonas ayda masraf olmak üzere, onaltışar dolar verecekti. İhtiyar iş buldukan sonra kendisinin de bu masrafa katılacağını söyledi; bu günlerde işe girmesi mümkündü. Böylelikle toplam, doksan üç dolar ediyordu. Marija ve Jonas evin üçte birine sahip olacaklardı. Jurgis'in payına da sekiz dolar düşüyordu ayda. Diyelim ki, Dede Antanas hemen iş bulamadı. Yekûn o zaman yetmiş dolara düşüyordu ki, eh oniki kişilik bir aile de bu parayla geçinirdi doğrusu.

Kararlaştırılan pazar günü, bizimkiler bir saat önceden yola döküldüler. Ellerinde, üzerinde adres yazılı olan bir kâğıt vardı. Ara sıra bunu, yoldan geçenlere gösteriyorlardı. Epey de uzun birbuçuk mildi bu doğrusu. Neyse yürüyüp yazılı olan adrese vardılar. Yarım saât sonra, şirketin temsilcisi sökün etti. Yumuşak, iyi giyinmiş süslü püslü bir adam olması bir yana, onların dillerini hiç güçlük çekme-

den konuşuyordu. Ki bu da temsilciye büyük bir üstünlük sağlıyordu. Adam onlara refakat ederek eve götürdü. Komşu çevredeki iki katlı ahşap evlerin eşiydi gördükleri. Ve bu yapılar mimari bir lüks olarak kabul edilirdi. Ona'nın yüreciği duracaktı neredeyse, çünkü karşısındaki, el ilânında gördüğü ev değildi. Hem de hiç bir benzer yanı yoktu. Önce ilandaki renklerle bu evin renkleri birbirini tutmuyordu. Ayrıca hiç de büyük bir yapı değildi. Böyle olmasına rağmen, pırıl pırıl boyalı ve göze güzel görünüyordu. Temsilci, evin yepyeni olduğunu söyledi. Öylesine çabuk konuşuyor, öylesine ağız kalabalığı yapıyordu ki, şaşkına dönen bizimkiler tek bir soru yöneltme fırsatını bile elde edemiyorlardı. Kafalarında bir yığın biçimlenmiş düşünce vardı, ama gel gör ki vakti saati gelince bunları ya unutuyorlar, ya da sormak için bir türlü yüreklenemiyorlardı. Sıradaki öbür evler pek yeniye benzemiyordu. Görünüşe bakılırsa yalnızca birkaçında insanlar oturuyordu. Temsilciye bunun hatırlattıkları zaman aldıkları cevap, satın alanların yakında taşınacakları oldu. Bu konunun üstüne fazla düşmek, karşısındaki adamın sözüne inanmamak kuşkusunu uyandırabilirdi. Ayrıca tüm hayatları boyunca, iyi kalpli ve alçakgönüllü kişilerin dışında «kibar» diye sınıflandırılan bir kimseyle de konuşmamışlardı ki.

Evin, yol düzeyinden altmış santim aşağısında bir bodrum vardı. Tek katlıydı. Bu yapıya yüksekliği iki metreye yaklaşan bir merdivenle çıkılıyordu. Ayrıca sivri damın altına tek odalı bir de tavan arası eklenmişti. Çatı katının (!) her iki ucunda birer küçük penceresi vardı. Evin önünden geçen yolun, kaldırımı olmadığı gibi sokak da ışıklandırılmamıştı. Görünen manzara, çevresinde bakımsız, soluk otlar bitmiş, tıpkı bu evin eşi öteye beriye serpiştirilmiş yapılardı. Beyaza boyalı dört odası vardı. Bodrum katına gelince, düpedüz bir rezaletti doğrusu. Ne duvarların sıvası vardı ne de döşemesi. Temsilci evlerin bu biçimde yapıldığını çünkü alıcıların genellikle, bodrum katını kendi zevklerine göre döşe-

mek istediklerini söyledi. Tavan arası da bitirilmemişti. Oysa aile, sıkışık bir durumda kaldıkları zaman burayı kiraya vermeyi düşünmüştü. Döşeme bile yapılmamıştı. Yalnızca latalar ve tavan kirişleri görünüyordu. Temsilcinin çenebazlığı ve laf ebeliği yüzünden, bu görüntü, doğrusunu söylemek gerekirse, bizimkileri yeteri kadar ürkütmemişti. İçeri girdikleri zaman, adam evin bir sürü imkânlara sahip olduğunu söylüyor, bir saniye olsun konuşmasına ara vermiyordu. Kapıların kilitlerinden pencerelerin tokmaklarına kadar her şeyi gösterdi ve nasıl akar suyu ve musluğu da göstermekten geri kalmadı ki, Teta Elzbieta tüm hayatı boyunca böyle şeylere sahip olabileceğini aklının köşesinden bile geçirmemişti. Böyle bir şeyi keşfettikten sonra, öbür hataları ve eksiklikleri adamın yüzüne vurmak, terbiyesizliğin ve de rezilliğin ta kendisiydi. Bu yüzden diğer noksanlara göz yummaya karar verdiler.

Her şeye rağmen köylüydüler ve kuvvetli içgüdüleri sayesinde paralarına sıkı sıkı bağlıydılar. Temsilci ima yollu ellerini çabuk tutmalarını bildirdi. Onlar adama, hele bakalım diye cevap verdiler. Böyle hemen ayak üstü karar veremezlerdi, düşünmeleri gerekirdi biraz. Sonra yeniden eve döndüler ve bütün gün, bütün gece, doluyu boşa, boşu doluya vurarak tartıştılar. Böyle bir konuda karar verebilmek, büyük bir azaptı. Bir türlü oybirliğiyle bir kara varamıyorlardı. Her birinin kendi açısından tartışacak yığınla konusu vardı. Hepsi inatçı ve dik kafalıydı. Geriye kalanlar, birinin haksız olduğunu kanıtlayıp onu inandırdıkları zaman, bu kez ortaya başka bir tartışma konusu çıkıyordu. Akşamleyin, aile, tam bir anlaşmaya varmış, haniyse satın bile almışlardı evi. İşte tam bu sırada ziyaretlerine gelen Szedvilas, tüm huzurlarını yeniden kaçırıverdi. Szedvilas, kesinlikle mülk sahibi olmak taraftarı değildi. Dostlarına, «bir yuva» sahibi olmak isteyen nice zavallı kişilerin nasıl tuzağa düşürülüp, dolandırıldıklarını anlattı. Amanın, ne korkunç ve ne acıklı hikâyelerdi bunlar! Aklı dururdu insanın. Faka basıp, tüm para-

larını yitirebileceklerinden emin olabilirlerdi. Ondan sonra da içinden çıkamayacakları yığınla masrafa boğulacaklardı. Belki de ev, temelden tavana kadar bir boka yaramazdı, bundan nasıl emin olabilirdi fukaralar? Üstelik tongaya bastırılıp, kontrat babında da kandırılacaklardı. Elin zavallısı nasıl anlardı böylesine karışık kontratlardan? Düpedüz soygunculuğun tekiydi bu, ve de tek kurtuluş yolu bu işten bir an önce sıyrılmaktı. «Kira mı verelim?» diye sordu Jurgis. «En emini bu» diye, cevap verdi beriki. Bu da bir haydutluktu elbet. Fakir kişiler için hayatta her şey soygunculuktu zaten... Bir saat süren böyle gönül bulandıran konuşma ve tartışmalardan sonra, tümü birden uçurumun ta kenarında dönüp, kurtuldukları için gerçekten sevindiler. Artık evi almamak için kesin karar vermişlerdi. Ne çare ki Szedvilas kalkıp gidince, keskin zekâlı ufak tefek bir adam olan Jonas, arkadaşından işittiğine göre, mezecilik Szedvilas için tam bir başarısızlık olmuşmuş. Belki de bu yüzden onun iyimser fikirleri kaybolmuştu. Bu açıklama ev konusunun yeniden ele alınmasına sebep oldu. İşin en önemli yanı artık bu kaldıkları yerde oturmaya devam edemezlerdi. Bir yerlere gitmeleri lazımdı. Ev satın almaktan cayarak ayda sonuna kadar dokuz dolar ödemek düşüncesi de pek zor geliyordu kendilerine. Tam bir hafta gündüz gece demeden bu ev fikri ile boğuşup durdular. Sonunda Jurgis bütün sorumluluğu üzerine aldı. Jonas kardeş bir iş bulmuştu kendine, Durham'ın arabalarından birinin sürücülüğünü yapıyordu. Brown' daki kasaplar da işe sabahın erken saatlerinde başlayıp geç vakitlere kadar çalışıyorlardı. Böylece Jurgis her geçen gün, her geçen saat kendi aile reisliğinden daha fazla emin olmaya başlamıştı. Bu gibi işlere evin erkeği karar verir ve de sonuna kadar götürür, dedi kendi kendine. Başkaları başarısızlığa uğrayabilirdi ama bu onun için sözkonusu bile olamazdı. Bunun nasıl yapılacağını gösterecekti onlara. Gece demeden gündüz demeden çalışacaktı. Eğer gerekirse evin borcu ödenene kadar bir

saat olsun istirahat bile etmiyecekti. Böylelikle, bir ev sahibi yapacaktı ailesini. Bunları söyledi ve bu sorun da böylece çözümlenmiş oldu.

Onlara, bu satın almayı yapmazdan önce, başka evlere de bakmaları öğütlenmişti. Oysa başka evlerin nerede olduğunu bilmedikleri gibi, bunu nasıl öğrenecekleri konusunda da bir bilgileri yoktu. İlk gördükleri evin düşüncesi kafalarında dalgalanıp duruyordu. Ne zaman kendilerini bir evde düşleseler, hep bu ev geliyordu gözlerinin önüne. Böylece, temsilciye gidip anlaşmayı yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. Kafalarında, bütün işadamlarının sıfır numara yalancı oldukları konusunda, belli belirsiz bir fikir vardı. Temsilci de kendilerine fazla düşündükleri takdirde, evi ellerinden kaçırabileceklerini söylemişti. Neyse adam, tam zamanında geldiklerini söylediği zaman, ferahlamış gibi derin birer soluk aldılar.

Komisyoncu ertesi gün gelmelerini, o zamana kadar bütün planları hazırlayacağını söyledi. Jurgis bu kâğıt meselesinin ne derece önemli olduğunu bildiği halde, ne yazık ki kendisi gidemiyordu. Ona izin günü olmadığını söylemişlerdi. İzin isteyecek olursa da, işini kaybetmesi mümkündü. Bu yüzden kadınlara güvenmekten başka hiç bir çıkaryol yoktu. Ayrıca Szedvilas da onlara birlikte gelmeye söz vermişti. Jurgis, bütün gece bu işin önemini kadınlara en ince ayrıntılarına kadar anlattı durdu. Daha sonra her biri kendi üstlerindeki, ya da bavullardaki saklı yerlerinden kıymetli paracıklarını çıkararak, küçük bir keseye iyice yerleştirdiler ve bunu Tete Elzbieta'nın elbise astarına diktiler.

Jurgis kendilerine o kadar çok talimat vermiş gelecek tehlikelerden öylesine söz etmişti ki, kadınların yüzleri korkudan bembeyaz kesilmişti. Ayrıca her zaman bir işadamı olduğundan dem vuran ve bununla övünen meze dükkânı sahibinin de huzursuz bir hali vardı. Temsilci her şeyi hazırlamıştı. Alıcılara oturacak yer gösterdikten sonra, kâğıtları okumalarını söyledi. Bu işi, Szedvilas üzerine almış-

tı ve güç bir işti bu. Bu süre içinde adam sinirli bir biçimde masanın üzerinde parmaklarını tıpırdatıyordu. Tete Elzbieta o derece sıkılıp utanmıştı ki, alnında boncuk boncuk terler toplanmaya başlamıştı. Yani kâğıdı böylesine dikkatle okumak, adamın yüzüne karşı, biz senin namusundan kuşkulanıyoruz demek değil miydi? Böyle olduğu halde Jokubas Szedvilas dikkatle okuyordu. Nitekim biraz sonra da böyle dikkatli davranmakta haklı olduğu ortaya çıktı. Görüp anladığı kadar, bu bir satış anlaşması değildi. Yalnızca binanın kiraya verileceğinden sözediyordu. Bütün bu karmakarışık, anlaşılması güç, kanuni kelimelerden kesinlikle bir şey çıkaramıyordu ama, şu ne demekti. «Birinci taraf bu anlaşmayla, ikinci tarafla kira üzerinde anlaşmaya varmıştır.» Sonra da şöyle bir yazı, ayda on iki dolar kira ödenecek ve bu, sekiz yıl, dört ay devam edecektir.» Szedvilas gözlüklerini çıkarıp, bir süre karşısındaki adama baktıktan sonra, kekeliyerek bir soru sordu.

Adam son derece kibar bir biçimde bunun klişeleşmiş bir formül olduğunu açıkladı. Bu gibi anlaşmalarda daima «kira» kelimesi kullanılırdı. Ona ikinci paragrafta başka bir şey göstermek istediyse de, Szedvilas bir kere «kira» kelimesine takılmıştı. Ve bunu Tete Elzbieta'ya çevirdiği zaman, kadıncağız, dehşetli bir korkuya kapıldı. Demek dokuz yıl bir ev sahibi olamıyacaklardı. Adam büyük bir sabırla, yeniden açıklamaya başladıysa da, artık açıklanacak bir yanı kalmamıştı bunun. Kadının aklına hemen Jurgis'in söyledikleri geldi. «Eğer yanlış bir şey görecek olursan, sakın parayı adama verme. Dışarı çık ve avukata git!» Son derecede sıkıntılı bir andı bu. Kadın ellerini kenetlemiş ölü gibi katılıp kalmıştı. Büyük bir çaba harcayarak, sonunda teklifini ortaya attı.

Jokubas söylenenleri çeviriyordu. Kadının bütün bu söylenenler karşısında adamın öfkelenmediğini görünce şaşkınlığı arttı. Dahası, adam onlarla birlikte gelip bir avukat bulmaya yardımcı olmayı bile teklif etti. Elzbieta kabul etmedi. Adamın yar-

dakçısı olmasın diye yakınlarda değil de uzaklarda bir avukat aradılar. Bütün bu kadar zahmetten sonra, avukatla geri geldikleri zaman adamın karşısındakine ilk ismi ile hitap ettiğini duysanız şaşırmaz mısınız? Onların da nasıl şaşırdığını tahmin edersiniz tabii.

Artık her şeyi yitirdiklerini anlamışlardı. İdam hükmünün okunmasını dinleyen mahkûmlar gibi kala kaldılar. Yapılacak hiç bir şey kalmamıştı; bal gibi tuzağa düşmüşlerdi. Avukat kâğıdı okuyup bitirdikten sonra, Szedvilas'a bunun tamamen normal ve kanuni olduğunu; bu gibi anlaşmalarda daima bu deyimin kullanıldığını açıkladı. Peki ya fiyat? Söylendiği gibi miydi? İlk elde üç yüz, sonra bin beşyüz ödenene kadar ayda on iki dolar. Evet doğruydu. Ve şu ev içindi değil mi? Ev arsa filan. Evet! ve avukat bütün bunların nerede yazıldığını adama gösterdi. Her şey kanuniydi ve hiç bir hileli yan yoktu anlaşmada, değil mi? Fukara kişilerdi bunlar, dünyada tek sahibi oldukları şey bu ellerindekiydi. Eğer bir aksilik olursa bu onların mahvolması demekti. Ve böylece Szedvilas, ard arda titrek soru yağmurunu sürdürüyordu. Bu arada kadınların, olgunlaşmış, sıkıntılı ve ürkek bakışları onun üzerinde toplanmıştı. Onun ne söylediğini anlamıyorlardı ama, konunun, kendi kaderleri üzerine olduğunu biliyorlardı. Artık soracak hiç bir şey kalmayınca, iş karar vermeye gelmişti. Ya bu pazarlığı kabul edip evi satın alacaklar, ya da bu işten cayacaklardı. Kimsenin, zorladığı yoktu onları. İşte o sırada Tete Elzbieta iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı. Jokubas, kadına kâğıdı imzalayıp, imzalamayacağını sordu. Hem de iki kez. Ne dese beğenirsiniz kadın? Bu avukatın gerçeği konuştuğunu nereden bilecekti? Ne malûmdu onun bu adamın suç ortağı olmadığı? Nasıl söyliyebilirdi bunu? Ne gibi bir sebep gösterebilirdi? Odadaki herkesin gözü onun üzerine dikilmiş karar vermesini bekliyordu. Derken, kadın, gözyaşlarından neredeyse yarı kör olmuş, titreye ceketinin içini karıştırarak, kıymetli paracıklarını

çıkardı ve keseyi adamların önünde açtı. Ona, bütün bu olanları, odanın köşesinde oturmuş, elleri birbirine kenetlenmiş korkulu gözlerle seyrediyordu. Üvey anasına bu işi yapmamasını, parayı vermemesini haykırmak istiyordu ama, görünmez bir el gırtlağını sıktığından, kızcağızın sesi soluğu çıkmıyordu bir türlü. Sonunda Tete Elzbieta paraları masanın üzerine koydu. Temsilci paraları sayıp kendilerine bir makbuzla birlikte anlaşmayı da verdi. Ağzı kulaklarına varıyordu. Derin bir soluk alarak başlangıçtaki gibi kibar ve nazik bir biçimde ayrı ayrı hepsinin ellerini sıktı. Ona, avukatın, Szedvilas'dan, yaptığı işe karşılık bir dolar istediğini hayal meyal hatırlıyordu. Sıkıntılı bir biçimde, bu parayı da ödediler ve sokağa çıktılar. Üvey ana sımsıkı tutuyordu kâğıdı. Korkudan öylesine yorulmuşlardı ki, yürüyecek dermanları yoktu. Bu yüzden yol kıyısına oturmak zorunda kaldılar.

Sonunda gelebildiler evlerine. Korkunç bir korku ruhlarını kemiriyordu aralıksız. O akşam Jurgis eve gelip hikâyeyi işitince, olanların üstüne gerçekten bir tüy dikildi. Jurgis, aldatılıp dolandırıldıklarından yaşadığı kadar emindi artık. Mahvolmuşlardı. Saçını başını yoluyor, deli gibi sövüp sayıyor ve o temsilci olacak hergeleyi hemen o gece geberteceğine yeminler ediyordu. Sonunda da kâğıdı kaptığı gibi evden dışarı fırlayıp Halsted sokağına kadar giderek Szedvilas'ı sofra başından kaldırdı. İkisi birlikte akıl danışmak için başka bir avukata gittiler. Adamın yazıhanesinden içeri girdikleri zaman, fukara dehşetle ayağa fırladı. Çünkü, Jurgis'in gerçekten çıldırmış bir hali vardı. Saçları dimdik olmuş gözleri kan çanağına dönmüştü. Arkadaşı adama durumu açıkladı. Avukat kâğıdı alıp okumaya başladığı zaman; her azası, her siniri ayrı ayrı titreyen Jurgis, sımsıkı masaya yapışmıştı.

Avukat, ara sıra okuduğu kâğıttan başını kaldırıp, sorular soruyordu Szedvilas'a. Beriki konuşulanlardan tek bir kelime anlamıyordu ama, gözlerini avukatın yüzüne dikmiş, bir şeyler çıkartmak için,

ölesiye zorluyordu kendini. Sonra avukatın başını kaldırarak güldüğünü gördü. Adam Szedvilas'a bir şeyler söyledi. Jurgis, arkadaşına dönerek sordu. Kalbi duracaktı neredeyse.

«Ne oldu?» diye soludu.

«Düzgün olduğunu söylüyor,» dedi Szedvilas.

«Tamam mı?»

«Evet. Gerektiği gibiymiş.» işte o anda Jurgis yığılır gibi bir iskemleye çöktü.

«Emin misin?» diye yeniden soludu ve Szedvilas'a bir yığın soru sordurdu. Yeteri kadar işitemiyor, gerektiği kadar derinlemesine sorular soramıyordu. Evet, evi satın almışlardı. Gerçekten satın almışlardı. Ev artık onlara aitti. Sadece parayı ödeyeceklerdi hepsi o kadar. O zaman Jurgis elleri ile yüzünü kapadı. Yaşlar saldırmıştı gözlerine. Bir budala gibi hissediyordu kendini. Ama öylesine bir korku atlatmıştı ki. Kuvvetli bir erkek olmasına rağmen, ayağa kalkacak kuvveti bulamıyordu kendinde.

Avukat, «kira» kelimesinin yalnızca biçimde kalan bir formalite olduğunu açıkladı. Yani ev son taksit ödenene kadar kira ile tutuluyordu. Bunun sebebi anlaşmayı yapan kişiler parayı ödemedikleri takdirde, onları daha kolaylıkla evden çıkarmak içindi. Parayı ödedikleri sürece, korkacak hiç bir şeyleri yoktu. Ev onlarındı.

Jurgis öylesine sevinmişti ki, avukatın istediği yarım doları, gözünü bile kırpmadan verdi. Sonra bu mutlu haberi ailesine vermek için koşarcasına eve gitti. Eve geldiği zaman Ona'yı beti benzi atmış bir halde, bebeleri ise çığlıklar atarken buldu. İçerisi tımarhaneye dönmüştü sanki. Çünkü ev halkı şu anda Jurgis'in şirket komisyoncusunu öldürdüğü kanısına varmıştı. Heyecanın yatışması için saatlerin geçmesi gerekti. Bu dehşet gecesi, sık sık uykusundan uyanan Jurgis, yan odadan, Ona ile üvey anasının, kendi kendilerine ağladığını duydu..

BEŞİNCİ BÖLÜM

Evlerini almışlardı. Bu güzel yuvaya istedikleri zaman taşınabileceklerini düşünmek bile zor geliyordu onlara. Zamanları hep bunu düşünmek, evin içine neler koyabileceklerini düşlemekle geçiyordu. Üç gün sonra Aniele'nin evinde bir hafta daha bitecekti. Vakit geçirmeden hazırlanmaları gerekiyordu. Evi döşemek için bir şeyler yapmaları gerekiyordu. Gece gündüz bunun tartışması yapılıyordu aralarında.

Başında böyle bir görev bulnan kişinin, Packingtown'da pek fazla dolanması gereksizdir. Ana caddede yürüyüp ilânları okuması, ya da bir tramvaya binerek adem oğluna gereken bütün bilgileri edinmesi mümkündür. İnsanın sağlık ve mutluluğunun korunduğunu bilmesi gerçekten duygulandırıcı bir şey. Sözgelimi, kişi sigara mı içmek istiyor? Hemen bir açıklama çıkar karşısına ve ona Thomas Jefferssoon'un beş sentlik Perfecto sigarasının neden adına lâyık olduğunu anlatır. Öte yandan kişi çok mu fazla sigara içiyor? Buyrun işte, bu illetten kurtulmak için, yirmi beş dozunun çeyrek dolar olduğu ve on dozunun size garantili olarak kesinlikle sigarayı bıraktıracağı bir ilâç! Sayısız yollardan, insanoğlu, böylelikle çetin yaşama koşullarının kendisi için nasıl yumuşatıldığını anlar ve öğrenir. Packingtown'daki reklamlar, orada yaşayanların kişiliklerine göre düzenlenmiş biçimdedir. İnsanı nasıl da isteklendiriverirdi bu ilânlar. Sözgelimi «Karınızın yüzü mü soluk?» diye başlar bir tanesi. «Cesaretini mi yitirdi? Evin içinde fır dolanıp her şeye kusur mu buluyor? Öyleyse kendisine neden Doktor Lanahan'ın hayat iksirini denemesini tavsiye etmiyorsunuz?» Başka bir tanesi adeta sırtınızı okşayarak, «Budalalığın lüzumu yok,» der. «Hemen gidip bir Goliath Bunion kürü tatbik edin.»

«Kımıldan biraz,» der bir başkası. «Iki buçuk dolarlık Eureka pabucu giyersen, hiç de güçlük çekmezsin..»

Bu ilânların içinde, resimleri ile bizimkilerin dikkatini çeken bir tanesi vardı. İki, minicik güzel kuş bir ev yapıyorlardı kendilerine. Marija bir tanışına bunu okuyup çevirmesini rica etti ve eve gelerek bunun ev döşemek konusunda bir ilan olduğunu açıkladı. «Yuvanızı süsleyin,» diye başlayan bu yazı ve dört odaya gerekecek bütün süslerin, yetmiş beş dolar gibi ufacık bir para karşılığında sağlanabileceğini söylüyordu. İşin asıl önemli yanı, yapılan teklifte bu paranın başlangıçta yalnızca ufak bir bölümünün istenmesiydi. Geri kalanı ayda birkaç dolarlık taksitlerle ödenecekti. Dostlarımızın eşyaya ihtiyacı vardı ve başka hiç bir çıkar yolları yoktu. Kaçınılamazdı bundan. Ama zaten az olan paraları öylesine azalmıştı ki, geceleri tümü birden uyumakta güçlük çekiyorlardı artık. Bu ilan kendileri için bir kurtarıcı oldu. Yeni ve sıkıntılı heyecanlar. Sonunda Tete Elzbieta bir kâğıt daha imzaladı ve bir akşam Jurgis eve geldiğinde, kendisine bütün eşyaların teslim edilip eve istiflendiğini söylediler. Dört parçalık bir oturma odası, üç parçalık bir yatak odası, bir yemek masası ve dört iskemle. Üzerine demet demet pembe güller yapılmış bir tuvalet takımı, yine pembe güllerle süslenmiş bir yemek takımı ve bir yığın ıvır zıvır. Paketleri açtıkları zaman tabakalardan biri kırık çıkmıştı. Ona, ertesi sabah hemen dükkâna giderek değiştirecekti bunu. Ayrıca üç çanak vereceklerini söyledikleri halde yalnızca iki çanak vardı. Ne o yani? diye düşündü, Jurgis. Yoksa kendisini aldatmaya mı kalkışıyorlardı.

Ertesi gün yeni evlerine gittiler. Erkekler işten döndükten sonra, Aniele'nin evinde birkaç lokma atış tırıp endi eşyalarını eve taşıdılar. Aradaki uzaklık gerçekte iki mildi. Böyle olduğu halde Jurgis o gece bu yolu iki kez gidip geldi. Yatakların içine denkledikleri eşyaları Jurgis ya sırtında ya da kafasının üzerinde taşıyordu. Şikago'nun herhangi bir yerinde bu durumda görünecek olsa hiç kuşkusuz tutuklanırdı. Ama Packingtown polisleri böylesine garip manzaralara alışıktılar. Ciddi olmayan taşımalar ya-

sak olduğu için, yalnızca arada sırada yükü indirtip incelerlerdi. Zayıf bir lambanın ışığında bile yeni evlerinin ne kadar güzel bir görüntüsü vardı. Gerçek bir evdi bu ve hemen hemen de el ilânının tarifine uyuyordu. Ona mutluluğundan, sanki havalarda uçuyordu. Yeğen Marija ile birlikte, Jurgis'i kollarından tutarak, oda oda dolaştırdılar. Her iskemleye teker teker oturuyorlar, aynı şeyi Jurgis'in de yapması için üsteliyorlardı iskemlelerden biri adamın ağırlığı altında çatırdayınca, kadınlar öylesine bir çığlık attılar ki, ev halkını koşar adım odaya getirdikleri yetmezmiş gibi bebeleri de uyandırdılar. Tümüyle nefis bir gündü. O kadar yorgun olmalarına rağmen, Ona ve Jurgis gece geç vakitlere kadar sarmaş dolaş oturarak kendilerinden geçmiş bir halde odayı seyrettiler. Her şey gerektiği gibi yerleşince, en kısa zamanda evleneceklerdi. Bir kıyıcığa biraz para koymaları gerekiyordu.

Gerçeği söylemek gerekirse evi hazırlamak, işlerle uğraşmak bitmek tükenmek bilmeyen bir sevinçti. Sarfetmemek zevkini tatmak için sokağa atacak paraları yoktu ama, almak zorunda oldukları birtakım gerekli eşyalar vardı. Bunları almak, Ona için büyük bir serüven olmuştu. Bu alışverişler çoğu kez akşamları yapılıyordu. Jurgis'in kıza refakat etmesi gerekiyordu. İster bir tuzluk, isterse on sente yarım düzine bardak alınsın, bu onlar için yepyeni yerler, yepyeni dünyalar keşfetmek demekti. Cumartesi gecesi ellerinde bir sepet dolusu ıvır zıvırla gelerek, hepsini masanın üzerine yaydılar. Küçükler görebilmek için kucağa alınmalarını istiyor, bağırıp çağırıyorlardı. Neler yoktu ki masanın üzerinde. Şeker ve tuz vardı, çay ve bisküvi vardı; bir kutu domuz yağı, bir süt ibriği, yer fırçası, oğlanların ikincisi için bir çift ayakkabı, sonra bir teneke zeytinyağı, bir çekiç ve yarım kilo çivi. Çiviler öteberi asmak için, mutfağın ve yatak odalarının duvarlarına çakılacaktı. Evde herkesin payı olduğu için çivi çakmak konusunda bir tartışma çıktı. Ondan sonra Jurgis çekici eline alıp parmaklarına vurmaya başladı.

Gerekenden çok daha küçüktü çekiç. Bu yüzden Ona'ya fena halde kızdı. Çünkü genç kız on beş sent verip daha büyüğünü almasına izin vermemişti. Denemesi için kıza uzattı. Bu sefer, Ona çivi yerine baş parmağına vurunca çığlığı basıverdi. Acısı geçsin diye, baş parmak, Jurgis tarafından defalarca öpüldü. Sonunda herkes ayrı ayrı denedikten sonra, çiviler çakılabilidi ve gerekenler asıldı üzerine. Jurgis başının üzerinde büyük bir tahta sandık olduğu halde eve geldi ve Jonas'ı getirdiği diğer sandığı alması için dışarı yolladı. Ertesi gün bunlarla raf ve dolap yapacaktı yatak odası için. Zira ilânda belirtildiği gibi böylesine kalabalık bir aileye yetecek kadar raf yoktu. Anlaşılacağı üzere yemek masasını mutfağa koyup, yemek odasını Elzbieta ile beş çocuk için yatak odası yaptılar. Tek yatakta iki çocuk yatıyordu. Diğerlerinin yatağı ise yere serili bir şilteydi. Ona ile yeğeni geceleri oturma odasına bir şilte atarak orada uyuyordu. Üç erkek ve oğlanların en büyüğü şimdilik hiç bir şeyleri olmadığı için diğer odada çıplak döşemenin üzerine seriliyorlardı. Böyle rahatsız bir şekilde uzanmalarına rağmen öylesine horluyorlardı ki her sabah Tete Elzbieta, saat beşi çeyrek geçe, odanın kapısına, onları uyandırmak için uzun uzun vurmak zorunda kalıyordu. Kadın büyük bir tencere kaynar kahve, yulaf ezmesi, tütsülenmiş salamla kahvaltıyı hazırladıktan sonra, kalın ekmek dilimlerinin arasına yarım parmak kalınlığında domuz yağı sürüyordu. Tereyağı almaya güçleri yetmiyordu. Sefertaslarının içine bu ekmeklerle birlikte biraz peynir birkaç soğan koyduktan sonra, erkekler işlerine gitmek için yollara dökülüyordu.

Hayatında ilk kez gerçekten çalışıyormuş gibi geliyordu Jurgis'e. Ve ilk kez olanca gücünü belirli bir amaç uğruna harcıyordu.

Jurgis, diğer ziyaretçilerle birlikte galeride durarak «ölüm yatakları»nda çalışan adamların hızını ve gücünü, sanki güzel bir makineyi seyreder gibi izlemişti. O anda insanın aklına karşısındakilerin de

et ve kemikten olduğu düşüncesi gelmiyordu. Bunu ancak işbaşı yapmak için ceketini çıkarıp kesim odasına girdiği zaman anlayabiliyordu kişi. Onların arasına katıldığında her şey başka bir açıdan, başka bir ışık altında görünüyordu. Burada inanılmaz bir hız vardı. Büyük bir hızla çalışan bu becerikli kişiler, işi, ancak öğle paydosunun düdüğü ile bırakıyorlardı. Sonra saat yarımdan, ikindi; ya da akşamın geç saatlerine kadar; ne gözünü, ne elini, ne beynini bir dakika bile dinlendirmeden habire çalışıyorlardı... Jurgis bunu nasıl becerdiklerini görmüştü. Parça parça iş vardı herkes için. Diğerleri buna ayak uyduruyordu. Bu yüzden de yüksek ücretli işçiler tutuluyor ve sık sık değiştiriliyordu bunlar. Patronların dikkatli bakışları altında çalışan usta insan kolaylıkla diğerlerinden ayırt edebilirdi. Büyülenmiş, ardına şeytan takılmış gibi çalışıyorlardı. Buna «çevreyi hızlandırma» adı takılmıştı. Eğer içlerinden biri, hıza ayak uyduramazsa, dışarda yüzlerce kişi bu işi denemek için yalvarıp duruyordu.

Böyle olduğu halde, Jurgis'e vız geliyordu her şey. Hatta hoşlanıyordu bile. Bu ona, hiç bir yerde rahat duramadığı için, ellerini kollarını hareket ettirmek imkânını veriyordu. Yaptığı her işte, son derece hareketliydi zaten. Sırada yürürken ara sıra kendi haline güler ve çalışan diğer adamlara bir göz atardı. Zevkli değil ama, gerekli bir işti yaptığı. Ve bir insan yararlı bir iş yapar, bunun karşılığında iyi bir para alırsa, başka şeyler sormaya ve istemeye hakkı var mıdır?

Jurgis işte böyle düşünüyor ve o serbest, yiğit açık yürekliliği ile de düşündüklerini söylüyordu. Laflarının kavgaya dönüşecek denli bir gerginlik yarattığını farkedince, doğrusunu söylemek gerekirse bir hayli şaşırdı. Buradaki adamların birçoğunun bu konudaki düşüncesi, onunkinden korkunç derecede başkaydı. Bunları öğrenmeye başlayınca sınırsız bir korkuya kapıldı. Adamların hemen tümü, işlerinden nefret ediyorlardı. Ustalardan nefret ediyorlardı, patronlardan nefret ediyorlardı. Bu yerden, bütün çev-

reden; hatta bütün şehirden derin ve uzlaşmaz bir biçimde nefret ediyorlardı. Kadınlar ve çocuklar, ağız dolusu kahredici küfürler savuruyordu. Cehennemden beter, çürümüş, kokuşmuş bir yerdi burası evet her şey bozulmuş ve yozlaşmıştı. Jurgis merak edip de bunun nedenini sorduğu zaman, karşısındakiler hemen kuşkulanıyor ve, «Boş ver» diyorlardı, «sen burada kal ve nedenini kendin öğren.»

Jurgis'in ilk karşılaştığı sorunlardan biri sendika konusunda oldu. Bu gibi konularda hiç bir tecrübesi olmadığı için, karşısındakiler, emekçilerin bir araya gelerek, kendi hakları için mücadele etmek zorunda olduklarını açıkladılar ona. Jurgis, hak denen şeyle ne demek istediklerini sordu. İçten, gönülden gelen bir soruydu bu. Kendisinin de birtakım haklara sahip olduğunu gerçekten bilmiyordu. Bir tek şeye hakkı vardı onun. İş bulmak ve kendisine söylenenleri yerine getirmek. Genellikle bu saf ve zararsız soru, iş arkadaşlarını kızgınlıktan kudurtuyor ve ona deli diyorlardı. Kesicilere yardım sendikasından gelen bir delege Jurgis'i kaydetmek için onunla konuştu. Dostumuz, sendikaya para ödeme zorunda olduğunu öğrenince, buz gibi kesilip, üye olmaya, doğrudan doğruya hayır dedi. Irlanda'lı olan ve yalnızca birkaç kelime Litvanyaca bilen temsilci, öfkelenerek, tehditler savurmaya başladı. Jurgis, adama kendisini korkutup da zorla sendikaya sokmak için birden fazla Irlanda'lıya ihtiyaç olduğunu açıkladı. Yavaş yavaş şunu anlamaya başladı. Adamlardan birçoğu, genellikle bu «hızlandırma» işine bir son vermek istiyorlardı. Aralarında, bu hıza yetişemiyen kişiler de vardı ve bu onlar için öldürücü bir işti. Oysa Jurgis'in bu gibi fikirlere hiç bir eğilimi yoktu, kendisi işini yapıyordu. Eğer bir boka yarıyorlarsa diğerleri de işlerini gık demeden yaparlardı. Yok yapmıyorlarsa, çeker başka bir yere giderlerdi. Kitaplar okumamıştı Jurgis. **Laissez faire** kelimesinin söyleniş biçimini bilmezdi ama, dünyayı gerektiği kadar dolaşmıştı. Ve biliyordu ki, her koyun kendi bacağından asılırdı. Bunun dışında ba-

şına kötü bir şey gelecek olursa, istediği kadar bağırıp çağırsın, tek bir kimse bulamazdı kendini dinletecek.

Düzensizliğe, kitaplarla, ya da Malthus'un ağzıyla küfreden filozoflar ve sade insanlar vardı. Ama ne olursa olsun kıtlık başladığı zaman, bir yardım koluna kayıtlı olmak gerekiyordu. Bu düzensizlik konusunda Jurgis de aynı şeyi düşünmüyor değildi. Gün boyu, zavallı ihtiyar babası aklına geldikçe yüreği sızlıyordu son derece dil döküp yalvaran babası. İhtiyar Antanas, çocukluğundan beri bir işçiydi. Okumayı öğrenmek istediği için babasından iyice bir dayak yeyince, on iki yaşındayken evinden kaçmıştı. Uysal bir adamdı ayrıca. İnsan onu bir ay yalnız bırakabilirdi. Yalnızca bu süre içinde ne yapması gerektiğini söylemek yeterliydi. O kadar. Şimdi buradaydı işte. Ruhu ve bedeni yıpranmış, dünyada, hasta bir köpek kadar bile yeri olmayan bir adamdı artık. Bir evi ve iş bulamasa bile kendisine severek bakacak bir kimsesi vardı. Ama Jurgis, asıl sorunun belki de bu olmadığını düşünüyordu.

Antanas Rudkus, Packingtown'daki her binaya girmiş, her odaya dalmıştı. Sabahları işe alınma umuduyla fabrika kapılarında toplanan kalabalığın arasında beklemişti. Öyle ki oralarda dolaşan polisler bile bu ihtiyarı tanıyarak, ona boş yere çabalamamasını ve evine gitmesini söylemişlerdi defalarca. Bunların dışında bütün dükkânlara ve meyhanelere de gitmişti. Kendisine göre bir iş verilmesi için yalvarmış yakarmış adeta dilenmiş ama her seferinde, girdiği yerlerden kovulmuştu. Hatta çoğu kez küfür bile etmişlerdi. Bir kişi olsun, tek bir soru sormak zahmetine bile katlanmamıştı.

Böylece, Jurgis'in sağlam imanında, durumu gördükten sonra büyük bir çatlak belirmişti. Dede Antanas iş aradıkça, genişleyen bir çatlaktı bu. İş bulduktan sonra daha da genişledi. Zira bir gece, son derece heyecanlı eve gelerek, Durham'ın turşuculuk kısmında, adamın birinin yanına yaklaştığını ve iş bulursa kendisine kaç para verebileceğini

sorduğunu anlatmıştı. Önce hiç bir şey anlamamıştı söylenenlerden. Ama, adam büyük bir ciddiyetle ve inandırıcı bir dille, eğer kazancının üçte birini ona verecek olursa kendisine bir iş bulabileceğini açıklamıştı. Antanas «usta mısın?» diye sormuştu ama, adam, bunun kimsenin üzerine vazife olmadığını, yalnızca sözünü tutarak kendisine iş bulabileceğini söylemişti.

Jurgis, bazı arkadaşlar edinmişti bu arada. Onlardan birine bunun ne demek olduğunu sormuştu. Bu, Tamoszius Kuszleika, adında, ufak tefek, akıllı, «ölüm yatakları»nda çalışan ve hayvanların derisini yüzen bir işçiydi. Jurgis'in bütün söylediklerini en ufak bir şaşkınlık belirtisi göstermeden dinlemişti. Sonra, buralarda bunun alışılmış bir hırsızlık biçimi olduğunu açıklamıştı Jurgis'e. Gelirine biraz avanta eklemek isteyen ustalardan biri olmalıydı. Aslında Jurgis bu çevrede kısa bir süre bulunduktan sonra her şeyin gerçekten iğrenç bir biçimde çürümüş olduğunu, kendi kendine öğrenecekti. Ustalar işçilerden ve birbirlerinden çalıyorlardı. Sonra günün birinde şef bunu öğrenir, o da ustalardan çalmaya başlardı. Böylesine bir düzendi bu. Konuyu kızıştırmak için, Tamoszius'un açıklamalarında Durham'ı ele alalım. Firmaya sahip olan kapitalist, elverdiğince fazla kâr sızdırmayı amaçlar. Bunun için yapmıyacağı yoktur. Bu parayı nasıl kazandığı, hangi yollardan kazandığı vız gelir ona... Ondan sonra, tıpkı ordudaki gibi bir rütbeler silsilesi gelmektedir. Kısım şefleri, şefler, ustabaşılar filân... Bu adamların her biri, kendinden alçak rütbeli olana baskı yapmaktadır. Daha fazla iş yapması, daha fazla çalışması için sıkıştırır onu. Aynı rütbede olanların hepsi birbirlerinden nefret ederler, birbirlerinin rakibidir. Her biri ayrı tutulur ve bunların tümü birden, her an işlerini yitirme korkusunun baskısı altında yaşarlar. Çünkü bir başkası kendisinden iyi iş çıkaracak olursa, bu onun işine son verilmesi demektir. Bu yüzden burası, yukardan aşağı kadar kıskançlık ve nefretin kaynadığı bir kazana benzer. Bura-

da, şeref ve haysiyetin sözü olamaz. Çünkü insanlar, para karşılığında her şeyi yapmaya hazır olarak satın alınmışlardır. İşin daha beteri, şerefi bir yana bırakalım, burada namus da yoktur. Peki sebebi ne bunun? Kim bilmez bunu? Başlangıçta ihtiyar Durham olmalı bunlara sebep. Bu kendini yetiştirmiş tâcir, huyunu miras olarak, milyonları ile birlikte oğluna bırakmış.

Jurgis orada, gerektiği kadar uzun bir süre kalmış olsaydı, bunları kendi kendine öğrenecekti. Bütün pis işleri, işçiler görmeliydi. Aldatılmazlardı ve hepsi de bu havanın içine girerlerdi. Jurgis, buraya geldiği zaman, bir işe yarıyacağını, yükselip adam olacağını sanmıştı. Oysa yakında bütün dehşetiyle bir şeyin farkına varacaktı. Packingtown denilen yerde hiç kimse iyi iş yapmakla yükselemezdi. Bunu bir kural olarak kabul etmek zorundadır insan. Packingtown'da kendi kendine yükselen birine rastlayacak olursanız, karşınızdakinin bir namussuz olduğundan emin olabilirsiniz. Jurgis'in babasına, ustası tarafından gönderilen adam yükselecektir. Arkadaşlarını satanlar, casusluk ve gammazlık edenler de yükselir. Ama kendi işini yapan ve hiç bir kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayan kişi asla! Onun gücünü tüketene kadar kullanacaklar ve posasını çıkardıktan sonra, paçavra gibi fırlatıp çöplüğe atacaklardır.

Jurgis eve döndüğü zaman kafası karmakarışıktı. Yine de bir türlü inanmak istemiyordu söylenenlere... Hayır, olamazdı böyle bir şey. Tamoszius da öbür gevezelerden biriydi her halde. Bütün gecelerini keman çalmakla geçiren herifin biriydi. Şafak atana kadar eve dönmediği için elbette ki çalışmak istemeyecekti. Ufacık tefecik bir adam olduğundan bu bitmez yarışta geri kalmıştı. Ama yine de bir sürü garip olaylar, her geçen gün Jurgis'in dikkatinden kaçmıyordu.

Babasını, teklifi kabul etmemesi için ikna etmeye çalıştı. Ama ihtiyar Antanas oğlunu bıktırana kadar yalvardı. Bütün cesaretini yitirmişti. Bir iş is-

tiyordu. Çalışacaktı. Ne biçim bir iş olursa olsun farketmezdi. Ertesi gün kendisine iş teklif eden adamı bularak, ona kazandığı paranın üçte birini vermeyi kabul etti. Aynı gün de Durham'ın kilerlerinden birine işçi olarak alındı. Çalıştığı yer hıyar turşusu yapılan odalardan biriydi. Yerde basacak bir parça kuru yer yoktu. Bu yüzden ilk haftalığı ile altları kalın botlar almak zorunda kaldı. «Döşeme silici»ydi ihtiyar adam. Elindeki uzun saplı, iplerden yapılmış, saçaklı bir süpürgeyle yerleri siliyordu. Nemli ve karanlık olmasına rağmen, yaz mevsiminde kötü bir iş sayılmazdı bu.

Antanas Rudkas, belki de tanrının yer yüzüne yolladığı en halim selim kişilerden biriydi. Jurgis artık diğer adamların söylediklerini anlamaya başlamıştı. İşe başladıktan iki gün sonra, burnundan soluyarak, tıpkı diğer şikâyetçiler gibi, eve gelmiş ve ruhunun bütün kuvveti ile, Durham şirketine küfürler yağdırmaya başlamıştı. Taşları temizleme görevi verilmişti kendisine. Çevresine toplanıp, onu dinleyen ailesine bunun ne demek olduğunu anlatıyordu. Anlaşıldığına göre etlerin konserve yapılmak için hazırlandığı odaya sokmuşlardı onu. Burada etler büyük kazanlardaki birtakım kimyevi maddelerin içinde yatıyor ve adamlar, ellerindeki büyük çatallarla bunları arabalara yükleyerek, kaynatma odasına götürüyorlardı. Adamlar yetişebildikleri etleri kazanlardan çıkardıktan sonra, geri kalanı yere döküyorlar, artıkları küreklerle kazıyarak arabalara yüklüyorlardı. Döşeme pisti zaten Antanas da elindeki süpürge ile bu yerdeki kimyevi suları bir deliğe doğru süpürüyor, buradaki delikten akan sular büyük teknelerde toplanarak yeniden kullanılıyordu. Hem de defalarca olarak. Bütün bunlar yetmezmiş gibi başka bir rezalet daha vardı. Yerde kalan kırıntıları ihtiyar adam kürekle kazıyor bir kıyıya yığıyordu. Ve birkaç günde bir diğer etlerle birlikte bu pis kırpıntılar da arabalara yükleniyordu.

Antanas'ın başından geçenler buydu işte. Ardından, Marija ve Jonas da bir takım hikâyelerle sö-

kün ettiler. Marija serbest firmalardan birinde çalışıyordu. Bir kutu boyayıcısı olarak kazandığı parayla övünüyordu. Ama, bir gün yanında soluk yüzlü bir kadınla eve geldi. Adı Jadvyga Marcinkus olan bu kadın, Marija'nın karşısında çalışıyordu. Ona bu işe nasıl alındığını anlatmıştı. İrlanda'lı bir kadının yerine işe alınmıştı. İnsanların hatırladığından beri, belki on beş belki de yirmi yıldır aynı yerde çalışıyordu. Mary Denni'di adı. Uzun bir süre önce ırzına tecavüz edilmişti ve babasız bir oğlu vardı. Çocuk hem kötürüm hem de saralıydı. Ama, kadının dünyada tek sevdiği varlık oydu. Halstod sokağının arkasında, İrlanda'lıların oturdukları bir mahallede ufak bir odada, oğlu ile birlikte kalıyordu. Mary verem hastalığından muzdaripti ve gün boyu işitilirdi öksürüğü. Son zamanlarda Mary'nin hastalığı iyiden iyiye kötüleşmişti. Marija iş aramaya geldiği zaman, kadın ustabaşı, ansızın onu işten çıkarmaya karar vermişti. Usta belirli bir rütbeye eriştiği için, hasta kişileri işte tutmak istemiyor, diye açıladı Jadvyga. Mary'nin onca yıldır orada çalışması hiç bir şey farkettirmemişti usta kadın için. Hatta bundan belki de haberi bile yoktu: Çünkü şefle birlikte oraya geleli iki üç yıl olmuştu. Jadvyga, zavallı kadının ne olduğunu bilmiyordu. Kendisini ziyarete gidecekti ama, bu sefer de o rahatsızlanmıştı. Gün boyu, devamlı olarak sırtı ağrıyordu. Bir rahim hastalığına yakalandığını sanıyor ve korkuyordu. Sabahtan akşama kadar yedi kiloluk tenekelerle uğraşmak bir kadının yapacağı iş değildi doğrusu.

Jonas'ın da işini, başka bir insanın talihsizliği yüzünden bulması garip bir rastlantıydı. Jonas jambon yüklü bir arabayı, tütsüleme odasından, asansöre kadar götürüyor buradan da, paketleme dairesine sürüyordu. Zaten ağır olan demirden arabalara bir de çeyrek ton yük vurulunca, bunu insanın tek başına sürmesi her babayiğitin harcı değildi. Ancak bir dev olmalıydı kişi. Bir kez de harekete getirdimi bunu devam ettirmek için elinden geleni yapıyordu sürücü. Ustalar vırt zırt gırtlaklarını yırtarca-

sına bağırıyor, adamlardan biri saniye gecikecek olsa, hemen küfürü basıyorlardı. Litvanyalılar, Slovaklar ve diğer yabancılar kendilerine ne söylediğini anlamıyorlardı elbette. Ustalar azgın köpeklerden farksızdılar. Onların korkusundan arabalar büyük bir hızı sürülüyordu. Jonas'ın yerine geçtiği adam, bir kaza sonucu, araba ile duvar arasında kalarak korkunç bir biçimde ezilmişti.

Bütün bunlar kötü rastlantılardı elbette. Ama, bağırsak küreyiciliği mesleğine başladığı ilk gün, Jurgis'in kendi gözleri ile gördüğü şey bunların yanında çok daha ilgi çekiciydi. Garip birşey olmuştu birinci gün. Kat ustalarının dahiyane bir buluşuydu yapılan. Ne zaman «düşük» bir buzağı gelse aynı oyun tekrarlanıyordu. Kasaplıktan azbuçuk anlıyan her insan, gebe ya da henüz yavrulamış bir ineğin etinin yenmeğe elverişli olmadığını bilir. Bir sürü hayvan geliyordu kesimhaneye. Böyle bunlar seçilip de, etleri yenecek hale gelene kadar bekletilse çok daha iyi olurdu ama, onlarda önemli olan şey yalnızca zaman ve para kazanmaktı. Kanuna göre kesimde böyle hayvanlar varsa, bunların ustabaşına söylenmesi gerekiyordu. İşte o zaman usta, hükûmet görevlisi ile bir konuşmaya başlıyor ve her ikişi gözden kayboluyorlardı. Bu kısa yoklukta hayvanın içi hemen temizleniyor, düşük yavru da iç kısımlarla birlikte gözden kayboluyordu. Jurgis'in görevi̇ydi bunları ortadan kaldırmak. Delikten atılan düşükler alt katta bağırsakların arasından çıkarılarak kesiliyor ve et olarak hazırlanıyordu. Hatta derisinden bile yararlanılıyordu hayvanın.

Bir gün işçilerden biri kayarak ayağını sakatlamıştı. Son kesim de yapılmış, işçiler gitmeye hazırlanmışlardı ki, Jurgis'e kalması emredildi. Ayağını sakatlıyan adamın yaptığı işi o yapacaktı. Vakit geç olmuş, hava kararmıştı. Hükümet görevlileri çoktan gitmişlerdi. Koca kesimhanede ya bir, ya da iki düzine insan vardı. O gün dört bin hayvan kesilmişti. Bunlar yük vagonları ile uzak eyaletlerden getirilmişti. Yol boyunca ayağı kırılanlar, yaralananlar

ve kimsenin bilmediği sebepten ölen hayvanlar da vardı. İşte bunlar el ayak çekildikten sonra karanlıkta ve büyük bir sessizlik içinde, burada işleniyordu. Kesime sokulmamış olan bu hayvanlar, özel bir asansörle buraya çıkarılıyorlardı. Çalışanlar her günkü işlerini sürdürürcesine bu neden öldüğü bilinmeyen hayvanları sessiz sedasız burada kesip yüzüyorlar ve sanki sağlam etmiş gibi hazırlıyorlardı. Bunların temizlenmesi ve ayak altından kaldırılması bir iki saat sürmüştü. Jurgis bunların da diğer sağlam hayvanlarla birlikte soğutma odalarına götürüldüğü ve kimsenin gözüne çarpmaması için değişik yerlere asıldığını görmüştü. O akşam eve son derece hüzünlü bir suratla gelmişti. Ve Jurgis, Amerika'ya olan inanç ve umuduna diğer işçilerin gülmekte ne denli haklı olduklarını yavaş yavaş anlamaya başlamıştı.

ALTINCI BÖLÜM

Jurgis ve Ona, son derece aşıktılar birbirlerine. Uzun bir süreden beri beklemişlerdi. İkinci yılı sürüyorlardı şimdi. Ve Jurgis her olayı mihenk taşına vurarak bunun birleşmelerine engel mi yoksa yardımcı mı olacağını kestirmeye çabalıyordu. Kafasında bir yığın düşünce vardı. Aileyi tüm yüreği ile kabul ediyordu. Çünkü bu, Ona'nın bir parçasıydı. Evle ilgileniyordu; çünkü Ona'nın evi olacaktı bu. Hatta Durham'da gördüğü zalimliklere, namussuzluklarına pek o kadar aldırış etmiyordu o zamanlar. Ona ile olan mutluluğunu etkileyebilecek olsalar bile böyleydi bu...

Onlara kalsa, bu evlenme hemen olup bitecekti. Ama bu, bir düğün ziyafeti yapılmaması demekti. Konuyu diğerlerine de açtıkları zaman, yaşlıları hemen karşılarında buldular. Bu teklif bilhassa Tete Elzbietayı'yı son derece üzdü. «Ne?» diye bağır-

dı kadın «Yani yol kıyısında bir çift dilenci gibi mi evleneceksiniz. Hayır, hayır!» Elzbieta'ya destek olan, birtakım gelenekler vardı. Genç kızlığında önemli bir kişiydi. Büyük bir malikânede yaşamış, uşakları filan olmuştu. Önemli bir kişi ile evlenip bir hamfendi olabilirdi ama, ailenin dokuz kızı olduğu halde tek bir oğlu yoktu. Durum böyleyken neyin doğru, neyin yanlış, neyin kibar olduğunu biliyordu. Umutsuzcasına bağlıydı geleneklerine. Packingtown'da beceriksiz işçiler olsalar bile her şeylerinden vazgeçemezlerdi... Hatta Ona'nın **veselija'** yı yapmamalarını söylemesi bile, kadıncağızın uykularının kaçmasına sebep olmuştu. Pek az dostlarının olması onlar için üzücü bir şeydi. Zamanla yeni arkadaşlar edinilecek ve bu dostlar bu konudan söz edeceklerdi hep. Ufacık bir masraf için birtakım önemli şeylerden kaçınmak doğru değildi. Hem sonra bu paranın hayrı da olmazdı onlara. Bundan emin olabilirlerdi. Böylece Tete Elzbieta, kendisini desteklemesi için Dede Antanas'ı yardımına çağıracaktı. Her ikisi de, bu yeni dünyaya yapılan göçün çocukları üzerinde etki yaparak, onlara kendi ülkelerinin geleneklerini unuturacağından korkuyorlardı. Hemen o pazar kiliseye gidildi. Tete Elzbieta, Bethelem'in bebesine biraz para yatırmayı uygun görmüştü. Alçıdan yapılmış ve çarpıcı renklerle boyanmış bir heykel aldı. Otuz santimi geçmiyordu ama, bu küçük heykelde bir lahit, dört sivri kule, kucağında bebesi ile duran bakire Meryem, ve onu selâmlıyan, krallar çobanlar ve akıllı adamlar vardı. Yarım dolar vermişti Tete Elzbieta. Bu gibi şeylere verilen paranın pek öyle ince elenmesini doğru bulmazdı. Gizli yollardan geri gelirdi bu para. Bu parça doğrusu oturma odasındaki şöminenin üzerine pek yakışmıştı. Ve bu gibi eşyayı olmayana cenab-ı allah gerçek bir evi asla nasib etmezdi.

Düğün masrafları, elbette ki kendilerine, geri verilecekti. Ama, asıl önemli olan bu parayı biriktirebilmekti. Bu mahalleye taşınalı çok kısa bir zaman olduğundan, çevrede fazla bir tanıdıkları yok-

tu. Kimse borç vermezdi onlara. Yalnızca Szedvilas' dan biraz borç alabilirlerdi belki. Geceler boyu, Ona ile Jurgis oturup, birleşmelerini engelleyen, bunu uzatan masrafları hesap edip durdular. Bu işin iki yüz dolardan aşağıya çıkmasına imkân ve ihtimal yoktu Jonas ile Marija'nın bütün kazançlarını borç olarak alsalar bile bu parayı toplayabilmek için en azından dört beş ayın geçmesi gerekiyordu. Bu yüzden Ona, bir işe girmeyi düşünmeye başlamıştı. Eğer talihi yaver giderse süreyi belki de iki ay kısaltabilirdi. Bu düşünceye tam kendilerini alıştırıyorlardı ki, pırıl pırıl gökyüzünde çakan bir şimşek ve başlarına tepeden inen bir belâ, bütün umutlarını pusulanın gösterdiği tüm yönlerden esen rüzgârların peşine takıp götürdü.

Onlardan bir blok ötede başka bir Litvanyalı aile oturuyordu. Kısa bir süre için bunlarla dost olundu. İhtiyar bir dulla, oğlundan ibaretti bu aile. Majauszkis'di adları. Bir akşam, ana oğul dostlarımızı ziyarete geldiler. Tabiî laf lafı açtı ve konuşma mahalleye ve buranın geçmişine geldi. İşte o zaman Majauszkiene nine-böyle çağırıyorlardı ihtiyarı- onların kanını dondurup, tüylerini diken diken eden birtakım hikâyeler anlatmaya başladı. Sararıp solmuş, yüzü bumburuş olmuş bir ihtiyarcıktı. Bu kadın seksen yaşında vardı her halde. Kadıncağız bu dehşet verici hikâyeyi dişsiz ağzı ile gevelerken dostlarımızın gözüne ihtiyar bir cadı gibi görünmeye başlamıştı. Majauszkiene nine talihsizliğin göbeğinde öylesine uzun bir zamandan beri yaşamıştı ki, nerdeyse onun bir parçası olup çıkmıştı artık. Bu yüzden açlıktan, hastalıktan, ölümden, öyle bir sözedişi vardı ki dinleyenler düğün ve bayramdan dem vuruyor sanırlardı.

Asıl meseleye de sıra geldi elbette. İlk önce satın aldıkları ev, onların sandıkları gibi yeni değildi. En azından on beş yıllıktı ve üzerindeki boyadan gayri yeni olan hiç bir yanı yoktu. Bu boya da öylesine kötü bir cinsti ki, her iki yılda bir yenilenmesi gerekiyordu. Bir şirket tarafından inşa ettiri-

len bir sıra ev, sırf fakir halkı dolandırmak için yapılmıştı sanki. Satın alan aileler bin beş yüz dolar ödüyorlardı. Oysa yeniyken bile bunlar şirkete topu topu beş yüz dolara malolmuştu. Majauszkiene ninenin bunları bilmesine sebep oğlunun, tıpkı bunun gibi evler yapan siyasi bir örgüte üye olmasıydı. En ucuz ve en çürük malzemeyi kullanıyorlardı. Bir çırpıda bir düzine ev yapıyorlar ve yalnızca dış görünüşe önem veriyorlardı. Aile, kadının sözlerine inanmak zorundaydı. Başlarına gelecek belalara da. Çünkü berikinin başından öylesine çok dert geçmişti ki; biliyordu her şeyi. Onlar da tıpkı böyle almışlardı evlerini. Ama şirketi kandırmasını da becermişlerdi doğrusu. Bilgili bir adam olan oğlu ayda yüz dolar kazanıyordu. Üstelik evlenmeyi düşünemeyecek kadar da akıllı bir kişi olduğundan, evin borcunu ödeyebilmişlerdi.

Majauszkiene nine, dostlarının bu sözden biraz şaşırdıklarının farkına varmıştı. Evin parasını ödemekle, şirketi aldatmak arasında bir bağlantı kuramamışlardı. Ne demek oluyordu bu? Görünüşe bakılırsa fazla tecrübesizdi fukaralar. Evler ucuz olduğu halde, bunlar, alanların ödiyememesi düşüncesi ile satılıyordu. Bir aylık taksidi bile yatırmadıkları takdirde evi kaybettikleri gibi, ödedikleri bütün para da yanıyordu. Bu durumda şirket aynı evi yeniden satışa çıkarıyordu. Böyle bir fırsat çıkmıyor muydu karşılarına? **Dieve!** (Majauszkiene nine ellerini kaldırdı havaya) Hem de nasıl! Kişinin hatırlayabildiği kadar sık sık oluyordu. Bu konuyu, Packingtown'da yaşayan herkes pek iyi bilirdi. İstediklerine sormakta serbesttiler. İhtiyar, bu evler yapıldığından beri burada yaşadığından, bu konuda her şeyi anlatabilirdi onlara. Daha önce bu ev satılmış mıydı? **Susimilkie!** Bu ev en azından dört kez satılmıştı. Eğer istiyorlarsa, ihtiyar bunların adlarını bile verebilirdi. Hepsi de parayı ödeyemedikleri için, evi ellerinden kaçırmışlardı.

Evi ilk alan bir Alman ailesiydi; hepsi değişik milletlerdendi. Packingtown'a birbirinin yerini alan

yığınla ırk gelip geçmişti. Majauszkiene nine, oğlu ile birlikte Amerika'ya geldiği zaman, burada yalnızca bir tek Litvanyalı aile vardı onlardan başka. Bölgedekilerin çoğu Almandı. Usta sığır kasaplarıydı bunlar ve bu mezbahaların kurulması için, özellikle Almanya'dan getirilmişlerdi. Sonraları ucuz işçi akını başlayınca, Almanlar burayı terketmişti. Sonra bir İrlandalı akını başlamıştı. Packingtown yedi sekiz yıl içinde bir İrlanda kenti olmuştu sanki. Hâlâ da yeteri kadar İrlandalı vardı. Bunlar, bütün sendikaları yönetirlerdi. Polisler İrlandalıydı. Ayrıca bütün alınan rüşvetler de onlara giderdi. Ama birçoğu büyük grevden sonra gündelikler düşürülünce çekip gitmişlerdi buradan. Ondan sonra Bohemyalıların, ardından da Polak'ların akını başlamıştı. Dediklerine göre bu göçlerin tek sorumlusu ihtiyar Durham' dı. Adam, burasını, işçilerinin bir daha hiç mi hiç grev yapamayacakları bir biçime sokmaya and içmişti. Bu yüzden de yüzlerce temsilcisini Avrupa' nın köylerine kadar dağıtmış ve bu adamlar oralarda Amerika mezbahalarındaki yüksek ücretlerden, zengin olma fırsatlarından sözetmeye başlamışlardı. Böylece, sürü sürü bir göçmen akımdır başlamıştı. İhtiyar Durham işçileri sömürdükçe sömürmüş, kemirdikçe kemirmiş, posası çıkanları defettikten sonra yeni göçmenler getirmişti. On binlerce Polonya'lıyı, ardından gelen Litvanyalılar sürüp atmışlardı. Şimdi ise Slovakların zoru başlamıştı ve Litvanyalılar yerlerini yavaş yavaş onlara bırakıyorlardı. «Slovaklardan daha fakir daha sefalet içinde kimler vardı ki?» diye konuşmasını sürdürdü Majauszkiene nine. Üzülecek birşey yoktu. Salhane görevlileri ne yapar eder, onlardan daha fakirlerini bulmakta gecikmezlerdi. Kolaydı onları getirmek. Verilen para gerçekten yüksekti. Ama gelen zavallı fukaralar, her şeyin fiyatının çok yüksek olduğunu ancak iş işten geçtikten sonra farkediyorlardı. Sözün kısası kapana kıstırılmış sıçanlardan farkları yoktu. Her geçen gün de yenileri geliyordu sürü sürü. Ama gün gelecek intikamlarını alacaklardı. Çünkü

yapılan zulümler artık katlanılır gibi değildi. Bir gün bu aç insanlar başkaldıracak ve bu salhane patronlarını öldüreceklerdi. Majauszkiene nine, sosyalistti. Yada ona benzer bir şey işte. Diğer bir oğlu da Sibirya'da madenlerde çalışıyordu. Majauszkiene nine, gençliğinde öyle konuşmalar yapmıştı ki karşısındakiler dehşete düşmüştü. Aslında şimdiki konuşması, öncekilerin yanında solda sıfırdı.

Kadına evin hikâyesine dönmesini hatırlattılar. İyi bir aileydi Almanlar. Oldukça da kalabalıktılar. Aslında Packingtown'da garipsenecek bir şey değildir bu. Ölesiye çalışıyorlardı. Babaları iyi ve namuslu bir adamdı. Üstelik evin borcunun yarısından fazlasını da ödememişlerdi. Ne çare ki baba, Durham'da bir asansör kazasında ölmüştü.

Ondan sonra sıra Irlandalılara gelmişti. Bunlar da kalabalık bir aileydiler. Baba, kafayı çeker çeker ve çocukları döverdi. Her gece feryatlar işitirdi komşular. Kirayı vermekte hep gecikirlerdi ya, şirket nedense iyi davranırdı onlara. Bunun ardında birtakım siyasî sebepler vardı. Ama Majauszkiene nine, ne olduğunu pek bilemiyordu. Ama Lafferty'ler Savaş Çığlığı Takımına üyeydiler. Bir çeşit siyasî kulüptü burası ve çevrenin tüm serserileri ile kabadayıları kayıtlıydı buna. İnsan buraya üye oldumuydu, ne yaparsa yapsın tutuklanmazdı. Bir zamanlar ihtiyar Lafferty, fakir fukaranın ineklerini çalıp, depoların ardında keserek etlerini satan bir çeteyle birlikte yakalanmıştı da, topu topu üç gün hapis yatmıştı. Dışarıya da gülerek çıkmıştı. Ayrıca, mezbahadaki işini de kaybetmemişti. İçki mahvetmişti onu. Kazandığı parayla hep içmişti. Tabii bu yüzden kuvvetten düştü. Oğullarından biri iyi bir adamdı bu babasına ve tüm aileye bakmıştı bir iki yıl kadar ama, o da sonunda verem illetine yakalanmıştı.

Bu arada başka birşey daha vardı, diyen Majauszkiene nine kendi kendinin sözünü kesti; uğursuz evin tekiydi burası. Gelen ailelerin içinden mutlaka birisi vereme yakalanıyordu. Nedenini de kimse bilmezdi. Belki de evin yapılış biçimi getiriyordu

bu hastalığı. Kimileri bu evin aysız bir gecede inşa edilmeye başlandığını söylüyordu. Packingtown'da böylesine düzinelerle ev vardı. Hatta insanın parmakla gösterebileceği bir oda bile bulunurdu. O odada uyuyan kişinin ölüden farkı olmazdı artık. Bu evde ilk uğursuzluk İrlandalıların başına gelmişti. Arkadan Bohemyalı bir ailenin çocuğu ölmüştü, ama emin olunamaz bundan. Zira kimse depolarda çalışan çocuğun neden öldüğünü bilmiyordu. O günlerde, çocukların yaşı konusundaki kanun daha yürürlüğe girmemişti. Bebelerin dışında her ferdi çalışırdı ailenin. Bu hatırlatmadan sonra, aile biraz daha şaşırmıştı. Majauszkiene nine bir açıklamada daha bulundu, bu ara yani onaltı yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaktı. Peki neydi bunun sebebi diye sordular. Zira küçük Stanislovas'ı işe sokmayı düşünüyorlardı. Üzülecek bir şey yoktu bunda, Majauszkiene nine kanunun hiç bir şeyi değiştirmediğini, yalnızca aileleri çocuklarının yaşı sorulduğunda yalan söylemeye zorladığını açıkladı. İnsan bu kanun yapıcılarından başka ne beklediğini merak ediyor doğrusu. Öyle aileler vardı ki ancak çocuklarının sayesinde geçinebiliyorlardı. Zira kanun hiç bir biçimde yardım etmiyordu bunlara. Packingtown denen bu yerde bir erkek aylarca iş bulamazdı da, bacak kadar bir çocuk hemen bir yere giriverirdi. Makineler öylesine gelişiyordu ki, patronlar, bir makinenin başında duran çocuktan, bir erkeğin çıkaracağı işi elde ettiği gibi, ödediği para da normal gündeliğin üçte biri oluyordu.

Ev konusuna geri gelecek olursak, bundan sonraki ailenin kadını ölmüştü bu evde. Dört yıl oturmuşlardı. Kadın her yıl düzenli olarak iki çocuk doğururdu. Eve taşındıkları zaman, zaten sayılamıyacak kadar kalabalıktılar. Kadın öldükten sonra, kocası bütün gün çalışmaya ve çocukları yalnız başına bırakmaya başlamıştı. Komşular yardım ederlerdi ara sıra, yoksa çocukların soğuktan donması işten bile değildi. Sonunda babalarının öldüğünü en azından üç gün sonra öğrendiler. Yaralı azgın bir

boğa başı boş kalıp adamı boynuzlamıştı. O zaman çocuklar bir yere gönderilmiş ve şirket evi, aynı hafta içinde yeni gelen göçmenlere satmıştı.

Böylece, ihtiyar cadı, dehşet veren uğursuzluk hikâyelerine devam etti. Ne kadarı palavraydı bunun? Kim bilir? Ama akla yakındı söylenenler. Sözgelimi verem meselesi üzerine dostlarımızın hiç bir bilgisi yoktu. Yalnızca bu hastalığın insanı öksürttüğünü biliyorlardı. İki haftadır da ihtiyar Antanas'ın öksürüğü bir türlü kesilmek bilmiyordu. Ara sıra yere tükürdüğü zaman kızıl bir leke göze çarpıyordu.

Ama bütün bunlar, biraz sonra geleceklerin yanında hiç bir şey değildi. Kadını soru yağmuruna tuttular. Neden ödeyemiyordu aileleri parayı? Tümü birden çalışınca o kadar zor bir iş değildi ki bu. Nine, onların rakamlarını bir kenara itti. «Ayda on iki dolar demiştiniz değil mi? Ama faiz paraya dahil değil.»

Tümü birden kadının yüzüne baka kaldı. «Faiz mi?» diye bağırdılar hep bir ağızdan.

«Elbette. Borçlu olduğunuz paranın faizi.»

Üçü, dördü yine hep bir ağızdan çığırıştılar: Faiz ödemek zorunda değiliz. Yalnızca ayda on iki dolar ödemek zorundayız.»

İhtiyar güldü bu söylenenlere. «Siz de tıpkı öbürleri gibisiniz,» dedi. «Sizi faka bastırıp, canlı canlı yiyorlar. Faiz ve kâr koymadan asla satmazlar bu evleri. Tapunuzu çıkarın da bakın.»

Yüreği burulmuş Teta Elzbieta, kendilerine şimdiye kadar türlü sıkıntılar vermiş olan tapuyu kilitli olduğu dolaptan çıkardı. Şimdi İngilizce okumasını bilen kadın, tapuyu okurken, hepsi soluğunu tutmuş bekliyorlardı. Evet, «dedi sonunda. İşte burda. Borcun yüzde yedi olan yıllık faizi, aylık taksitler halinde ödenecektir.»

Bunu bir ölüm sessizliği izledi. Sonunda Jurgis fısıldar gibi sorabilidi «Bu ne demek oluyor?»

«Şu demek oluyor,» diye açıkladı kadın. «Yani gelecek ay, on iki dolardan başka faiz olarak, sekiz dolar kırk sent daha vereceksiniz.»

Yeniden kesin bir sessizlik oldu. Hasta edici bir şeydi bu. Tıpkı bir kâbusta insanın ayaklarının altındaki toprak çekilip de derinlere düşmesi gibiydi. Birden şimşek gibi bir hızla, kendilerini bu düzensizlik toplumunun aldatılmış zavallı kurbanları olarak gördüler. Bütün umutlar gümbürtüyle yıkılmış, gırtlaklarına kadar çamura gömülmüşlerdi. Bu süre içinde, ihtiyar kadın, ara vermeden konuşmasını sürdürüyordu. Hepsi kadının susmasını istiyordu. Kederli bir karga gibiydi sesi. Jurgis elleri kenetli oturuyordu. Alnına boncuk boncuk terler birikmişti. Bir şeyler tıkanmıştı Ona'nın boğazına. Soluk alamıyordu zavallı. Birden Tete Elzbieta, feryadı bastı. Bu arada Marija ellerini ovuşturup, içini çekerek yüksek sesle ağlıyordu.

Ağlayıp sızlamanın hiç bir yararı olmadı. İhtiyar kadın kaderin ta kendisiymiş gibi konuşuyordu. Elbette ki dürüst bir şey değildi bu ama, dürüstlüğün bir ilgisi yoktu bu konuda. Tabii bilemezlerdi bunu, çünkü bilmeleri istenmemişti. Ne varki kâğıtta yazılıydı. Zamanı gelince nasıl olsa öğreneceklerdi.

Konuklarını savdıktan sonra, aile gürültülü bir tartışmaya başladı. Çocuklar bir şeylerin ters gittiğini anlayıp uyandılar. Hep bir ağızdan ağladıkları halde, kimse yatıştıramıyordu onları. Ertesi sabah hepsinin işe gitmesi gerekiyordu. Koskoca mezbaha, onların üzüntüleri yüzünden duramazdı. Sabahın saat yedisinde, Ona ile üvey anası, temsilcinin kapısına dikilmişlerdi. Geldiğinde «evet» dedi adam. Gerçekti faiz ödeyecekleri. İşte o zaman soğukkanlılığını yitiren Tete Elzbieta, bağırıp çağırmaya, itirazlar etmeye koyuldu. Kadın öylesine haykırıyordu ki, yoldan geçenler durup, yazıhanenin penceresine bakmaya başladılar. Her zamanki gibi sakindi adam. Çok üzülmüştü bu işe doğrusu. Bunu onlara söylememesinin sebebi, onların böyle bir satışta faiz ödemek zorunda olduklarını bildiklerini sandığı içindi. Elbette ki borcun bir faizi olacaktı.

Dönüp geldiler sonra. Öğle vakti Ona, depoların oraya giderek Jurgis'i gördü. Olanları anlattı.

Genç adam olgun karşıladı bunu. O saate kadar, kararını çoktan vermişti. Alınyazılarının bir parçasıydı bu. Şöyle ya da böyle düzenleyeceklerdi. Her zamanki cevabını verdi Ona'ya. «Daha fazla çalışırım!» Bir süre için elbette bütün planları altüst olacaktı. Belki de Ona çalışmak zorunda kalacaktı. O zaman genç kız, üvey anasının küçük Stanielovas'ı da işe sokmak kararında olduğunu söyledi. Jurgis'in hem onu hem de aileyi geçindirmesi büyük haksızlık olurdu. Aslında Jurgis bu fikre hiç katılmıyordu. Ama ne yapabilirdi ki? Yumruklarını sıkarak başını salladı. Evet, belki de en iyi çözüm yolu buydu. Bir süre hepsinin birtakım fedakârlıklar yapması gerekiyordu.

Böylece Ona, o gün iş aramaya başladı. Marija akşam eve geldiği zaman, Jasaitye adında bir kızla tanıştığını ve bu kızın Brown'un paketleme odalarında çalışan bir arkadaşı olduğunu, onun aracılığıyla belki Ona'ya bir iş bulabileceklerini söyledi. Yalnız, kadın ustabaşı, hani o ufak hediyeler kabullenen cinstendi. Aynı zamanda eline on dolar sıkıştırılmazsa, iş istemek, havanda su dövmek kadar boşunaydı. Jurgis, böyle şeylere artık şaşmıyordu. Yalnızca gündeliğin ne olduğunu sordu. Görüşme yeniden başladı. Ona, işyerine girip kadınla konuştuktan sonra eve geldi. Kadının davranışlarına bakılırsa, kendisinden hoşlandığını, emin olmamakla birlikte belki de onu, jambon torbalarının dikildiği yere koyabileceğini ve burada da haftada sekiz ya da on dolar kazanabileceğini açıkladığını anlattı. Marija, arkadaşı ile konuştuktan sonra, bunun iyi bir teklif olduğunu söyledi. İşler bodrum katında yapıldığı için, Jurgis, Ona'nın burada çalışmasına taraftar değildi. Oysa iş kolaydı ve kişi her şeye birden sahip olamazdı hayatta. Sonunda Ona, avucunun içini kor gibi yakan bir on dolarla, usta ile yeniden konuşmak için yola çıktı.

Aynı zamanda Tete Elzbieta, Stanislovas'ı önüne katarak papaza gitmiş ve küçüğe, olduğundan iki yaş büyük olduğunu gösteren bir vesika uydurmuş-

tu. Oğlan elindeki bu kâğıtla, ekmek parası kazanabilmesi için dünyanın ortasına salıverilecekti. Durham yeni bir olağanüstü bir domuzyağı makinesini sokmuştu işletmeye. Kapının önünde duran özel polis memuru. Stanislovas'ı ve elindeki kâğıdı görünce, gülümseyerek, geçmesini söyledi: «Czia! Czia!» işaret ederek yolu gösterdi. Böylece küçük oğlan bir sürü uzun koridorlardan geçip, bir kat da merdiven çıkınca, kendisini büyük, elektrikle ışıklandırılmış bir odada buldu. Yeni makineler kutulara yağ dolduruyordu. Domuz yağları, kar beyazlığında, pis kokulu yılanlar gibiydi. Musluklardan kıvrıla kıvrıla akıyordu. Bir yığın değişik musluk vardı bu makinede. Belirli bir miktardan sonra musluklar kendiliğinden duruyor, sonra bu güzel makine bir dönüş yaparak, kutuyu başka bir musluğun altına götürüyordu. Ta ki teneke kutu ağzına kadar dolup yağ içinde donuncaya kadar. Saatte yüzlerce kutu yağ dolduran bu makineye bakmak için yalnızca iki kişiye ihtiyaç vardı. Bunlardan bir tanesi, boş kutuyu makinenin belirli bir yerine koyuyor. Öteki işçi ise dolu kutuyu alıp bir tepsinin üzerine dizen becerikli kişiydi. Bu işlem bir iki saniyede bir yapılıyordu.

Küçük Stanislavos bir sürü endi kendine durup bu makineyi seyrettikten, sonra, yanına gelen bir adam, ne istediğini sordu. «İş!» dedi Stanislovas. «Yaşın kaç?» dedi adam, «Onaltı!» dedi Stanislovas. Yılda bir iki kez buraları teftişe gelen devlet müfettişi, çocuklara kaç yaşında olduklarını sorduğundan, patronlar bu konuda çok titiz davranıyorlardı. Kanun maddeleri gerçekten sertti. Bu yüzden ustabaşı, oğlanın elindeki kâğıdı alıp iyice bir gözden geçirdikten sonra, dosyalanması için, ofise yolladı. Sonra, adamlardan birini başka işe yollıyarak, Stanislovas'a, boş kutuları zamanı gelince makinenin boş koluna nasıl yerleştireceğini anlattı. Böylece Küçük Stanislovas'ın koca dünyada, ömrünün sonuna kadar sürecek olan alınyazısı ve yeri belli oldu. Artık, saatler saati, günler günü, yıllar yılı, koskoca bir odanın doksan santimetre karelik bir yerinde du-

racaktı. Sabahın saat yedisinden, öğlene, saat yarımdan da beş bucuğa kadar, hiç bir hareket yapmadan, hiç bir şey düşünmeden, yalnızca boş domuz yağı tenekelerini makinenin gerekli yerine yerleştirecekti. Yazın sıcağında erimiş domuz yağı, dayanılmaz bir koku çıkaracaktı. Kışın teneke kutular, ısıtılmayan bu mahzen gibi izbede, onun küçücük parmaklarını donduracaktı. Yarı yıl işe gittiği zaman ortalık zifiri karanlık olacaktı. Ve işten çıktığı zaman dışarsının da zifiri karanlık olduğunu görecekti. Hafta arasında, güneş denen nesnenin nasıl bir görünüşü olduğunu unutacaktı. Ve hafta sonunda saati beş sentten kazandığı üç dolarını, Amerika'da kendi hayatını kazanan yedi yüz elli bin çocuk gibi evine götürecekti.

Aynı zamanda, genç oldukları ve umutlarını henüz yitirmedileri için, Jurgis ile Ona hesaplar yapıyorlardı. Zira Stanislovasın da parası atılınca, ellerinde, kira ve faiz ödendikten sonra, daha önce hesap ettikleri para kalıyordu. Küçüğün işinden memnun olduklarını ve çok para kazandığını söylemek, onlar için acaba doğru birşey miydi? Ayrıca bu iki insan ölesiye seviyorlardı birbirlerini!

YEDİNCİ BÖLÜM

Yaz boyu bütün aile, çalıştı, çabaladı. Güz geldiğinde Jurgis ile Ona'nın ülkelerinin geleneklerine uygun bir biçimde evlenmeleri için gereken parayı biriktirdi. Kasım ayının sonlarına doğru bir salon kiralayıp, kendilerini yüz dolar borca sokan o bütün açgözlü dostlarını çağırdılar.

Korkunç, zalim, bir deney olmuştu bu onlar için. Her ikisini anlatılmaz dertlere boğuyordu. Hem de böyle bir zamanda. Kalpleri sevgi ile titrerken. Ne acınacak bir başlangıçtı bu. Böyle mi başlıyacaktı evlilik hayatları? Bir türlü söküp atamıyorlardı ka-

falarından. Tümüyle mutlu olacakları bir zamandı. Her şey yüzlerine haykırıyordu bunu. Yüreklerinde kor halinde olan düşünceler, en ufak bir solukla alev alıyordu hemen. Aşklarının yanı sıra, borçlandıkları paralar her ikisini sarsıyordu. Biraz rahatlık istemeleri çok mu görülmeliydi? Yüreklerini ilkbaharda açan çiçekler gibi açmışlarken, zalim ve amansız kış çökmüştü üzerlerine. Düşünüyorlardı, dünya yüzünde hangi aşk böylesine yıkılıp ezilmiştiki!

Bütün bunların üzerinde bir de günlük ihtiyaçlar vardı. Tepelerine bir kılıç gibi acımasızca aşılmıştı bu. Düğünün ertesi günü en tatlı uykularında iken kalkıp işe gitmek zorundaydılar. Ona, korkudan içi içini yiyordu: işini yitirecek olursa, bu onların mahvolmaları demekti. Ve tam saatinde iş başı yapmadığı takdirde hiç kuşkusuz kovarlardı. Hepsinin gitmesi gerekiyordu. Hatta sosislerden, sarsaparilla'lardan midesi bozulup hastalanan Stanislovas'ın bile. Küçük oğlan bütün gün boyu, yağ makinesinin başında durmuş, gevşek bir halde ileri geri sallanmıştı. Gözleri, elinde olmadan kapanıyordu. Az kalsın işten atacaklardı. Ustabaşı gelip iki kez sarsarak uyandırmıştı onu.

Eski hallerine dönebilmeleri için tam bir haftanın geçmesi gerekti. Bu arada evleri ağlayan çocuklar ve asık suratlı yaşlılarla, hiç de yaşanacak bir yer değildi. Jurgis'in sinirleri pek az bozulmuştu. Sırf Ona'nın yüzündendi bu. Ne zaman karısının yüzüne baksa, onu üzmemek için büyük bir sabırla kendini tutuyordu. Öylesine hassastı ki, böyle bir hayat yaşamak için yaratılmamıştı. Günde onu, en azından belki yüz kez düşünüyor sonra yumruklarını olanca gücüyle sıkarak, önündeki işe saldırıyordu. Kendi kendine karısının aşırı derecede iyi bir kadın olduğunu düşünüyordu. Sonra müthiş bir korkuya kapılıyordu. Çünkü kendisinindi kadın. Nasıl da uzun bir zaman onu büyülemek için çalışmıştı. Oysa şimdi vakti saati gelince, buna hak kazanmadığını düşünüyordu. Karısının ona olan güveni aslında yalnızca onun iyiliği yüzündendi, yoksa kendi kuvveti

ve doğruluğundan değil. Ama bunu, karısının asla öğrenmemesine karar vermişti. Bu yüzden kocaman ve çirkin kişiliğine ihanet etmemek için büyük bir özen gösteriyordu. En ufak şeylere bile dikkat etmeye başlamıştı. Kızdığı ve işleri ters gittiği zamanlar bile eskisi gibi küfür etmemeye çalışıyordu. Böyle zamanlarda, Ona'nın gözlerine çabucak yaşlar doluyordu, sonra yüzüne yalvaran bakışlarla bakıyordu. Aklındaki bütün diğer düşüncelere rağmen, bu dengeyi bozmamak çabası, oldukça, vaktini alıyordu. Jurgis'in. Kafasında birtakım fikirlerin dolaştığı doğruydu. Hem de hayatında daha önce aklına bile getirmediği yeni düşüncelerdi bunlar.

Karısını korumak zorundaydı. Tepelerinde dolaşan dehşeti yaklaştırmamak için savaşmalıydı. Ona'nın dünya yüzünde tek dayanağıydı o. Eğer, sürçecek, başarı göstermeyecek olursa, karısının mahvolmasına sebep olacaktı. Kolları ile onu sarıp sarmalayacak ve dünyadan saklıyacaktı. Kendi düşüncelerini, kendi davranışlarını öğrenmişti artık. Kendi kendisiyle, çatışıyordu. Berbat bir çarpışmaydı bu. Başkalarına ziyafet çekmiyor, başkalarının ona ziyafeti çekmesini bekliyordu artık. Ruhu, kuşku ve nefretle ağzına kadar doluydu. Korkunç bazı kuvvetlerin üzerine baskı yaptığını ve bu kuvvetlerin, onun parasını almak için tüm ustalıklarını kullanarak tuzaklar hazırladığını hissediyordu. Dükkâncılar, seni kandırmak için, türlü yalanları yapıştırmışlardır duvarlarına. Yoldaki telefon direklerinin sokak lambalarının, yol kenarındaki parmaklıkların üzerine bile asılmıştır bu yalanlar. Seni işe alan şirket sana yalan söylediği gibi, bütün dünyaya da yalan söylüyordu. Tepeden tırnağa kadar, dev gibi büyük bir yalandı bu.

Evet, Jurgis bunu anladığını söylüyordu. Böyle olduğu halde, savaşmak, mücadele etmek gerekirdi. Ama öylesine haksızlıktı ki; karşısındakinin avantajları çok fazlaydı. İşte burada, dizlerinin üzerine çökmüş kendini kurtarmak istiyordu. Bir hafta sonra ise karısı, korkunç derecede acı çekiyordu.

Bir düşmanın kalleşçe vuruşu ile dengesini yitirebilirdi. Günlerden bir gün, bardaklardan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Aralık ayındaydılar. Bu yağmurda iliklerine kadar ıslanıp da, bütün bir gün boyu, Brown'un mahzeninde oturmak, hiç de gülünecek birşey değildir. Ona, bir işçi kızdı ve onun yağmur geçirmeyen lüks eşyaları yoktu. Bu yüzden, Jurgis onu tutup tramvaya bindirdi. Görünüşe göre, bu tramvaylara sahip olan beyefendi para kazanmak istiyordu. Bu yüzden de arabalara bir fiyat biçtiler tabii. Yani insan parasını verip bilet almadan, gideceği yere gidemiyordu. Bu yetmezmiş gibi, daha da çirkin bir madde koydular. Bileti yolcu istiyecekti. Biletçinin yolcudan bilet istemeye hakkı yoktu. Nedense Ona'ya tramvaya binmeden önce bilet almak zorunda olduğunu söylemişlerdi. Ama, konuşkan bir kişi olmadığından, kızcağız gözleri ile biletçiyi izleyerek sıranın ne zaman kendisine geleceğini beklemeye başladı. İneceği yere gelip de bilet isteyince, bu sefer de bilet vermediler kendisine. Ona, ne yapacağını şaşırdı ve biletçi ile tartışmaya başladı. Adamın tek kelimesini bile anlamadığı bir dille konuşuyordu. Biletçi, genç kadının sürekli uyarısına rağmen, zili çektiği gibi, arabayı yeniden hareket ettirdi. Yapacak bir şeyi olmadığından ağlamaya başladı. Bir sonraki durakta, tramvaydan indi. Başka bir tramvaya binecek parası olmadığı için, işine kadar olan yolu, o bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında yürümek zorunda kaldı. Bütün gün titreyerek oturdu masanın başında. Akşam eve geldiği zaman, dişleri birbirine vuruyor, başı arkası, ağrıyordu. İki hafta acılar içinde kıvrandı, ama yine de ayaklarını sürüye sürüye işine gitmekten geri kalmadı. Usta kadın bilhassa. Ona'nın üzerinde çok titiz davranıyor, onun kendisine numara yaptığını sanıyordu. Zira Ona, düğününün ertesi günü bir günlük izin istemiş, ama isteği geri çevrilmişti. Kadın, bu yüzden, Ona'nın kendisine içerlediğini sanıyordu. Ona, kadının yanında çalışan kızların evlenmemesini istediğini düşünüyor-

du. Belki de bu, kadının, çirkin, yaşlı ve evde kalmış olmasındandı.

Buna benzer daha bir yığın tehlike vardı ve tümü birden onların aleyhineydi. Çocuklar, memleketlerindeki kadar sağlıklı değildiler artık. Ama nereden bilebilirlerdi evlerinde lâzım olmadığını ve on beş yılın pisliğinin evin altında açılan bir çukura akıp gittiğini. Nereden bilebilirlerdi, köşe başından aldıkları sütün sulandırıldığını ve içine formaldeit konulduğunu? Çocuklar memleketlerinde hastalandıkları zaman, Tete Elzbieta birtakım otlar toplar, bunları kaynatır ve onları iyileştirirdi. Şimdi ise eczaneye gidip, para vererek bir takım ilâçlar almak zorundaydı. Nereden bilebilirdi fukaracık, çocukların büluğa ermeye başladığını? Nereden bilebilirlerdi aldıkları çayın, şekerin ve kahvenin hileli olduğunu? Aldıkları konserve bezelyenin bir takım bakır tuzları ile boyandığını, kahvaltılık reçellerin anilin boyası ile renklendirildiğini? Bilselerdi ne olacaktı sanki? Ne gibi bir yararı olurdu bunun onlara? Çevrelerinde, millerce uzaklıkta olsa bile başka alış veriş edebilecekleri bir yer yoktu ki. Zalim kış da her geçen gün biraz daha yaklaşmaktaydı. Para biriktirmeleri ve kışlık elbiseler yanında, yatak yorgan almaları gerekiyordu. Ama ne kadar çabalasalar ne kadar para biriktirseler bunun ısınabilmek için hiç bir yararı yoktu. Çünkü dükkânlarda satılan mallar ya pamuktan, ya da kırpıntı tiftiklerden yapılıyordu. İmalatçılar, eski elbiseleri, paçavraları kilo ile satın alırlar, bunları yeniden dokurlardı. Daha fazla para ödeseler, süslü püslü şeyler alabilirlerdi. Ya da aldatılarak kazıklanırlardı ama, ne İsa aşkına ne de para karşılığında iyi cins bir malı bulmanın imkânı yoktu. Szedlivas'ın daha yeni göç etmiş bir dostu vardı. Bu adam Ashland caddesindeki bir dükkânda tezgahtar olarak çalışıyordu. Patronu tarafından bulunmuş müzikli bir hileyi gelen müşterilerin üzerinde uygulama alanına koyuyordu. Ayrıca bunlar, tezgâhtarın hiç bir şeyden kuşkulanmayan, zavallı hemşerileriydi. Sözgelimi gelen müşteri bir çalar saat

almak istiyordu. İşte o zaman, patron birbirinin aynı iki saat gösteriyordu adama ve birinin bir dolara, diğerinin ise bir dolar yetmiş beş sente olduğunu söylüyordu. Alıcı aradaki fiyat farkını sorduğu zaman da patron efendi ellerini oğuşturarak nedenini ispat ediyordu Hemen. Nasıl mı? Çok kolay. Saatlerden birini az, diğerini ise sonuna kadar kuruyor ve pahalı olanın nasıl daha fazla çaldığını gösteriyordu. Elbetteki yorgunluktan, uykusu ağır olan müşteri, daha fazla çalan saati almayı tercih ediyordu.

Bir şiir bile vardı bunu belirten.

Daha ulu olur kalpleri ve daha asil
Gençliğin ızdırap ateşinde yanarak ölenlerin.

Ama bu yoksullukla gelen bir ızdırabın belgesi değildir. Bu sonu gelmeyen, dipsiz burukluğu, zalimliği olan, aynı zamanda pis, adi, çirkin kibirsiz bir acıdır. Ki, ne şeref, ne de acıma onun yanından geçmemiştir. Şairlerin konu olarak seçip işledikleri acı değildir bu. Bunu belirten, ortaya çıkaran kelimecikler onların lugatında bulunmaz; ayrıntıları, nazik bir toplumda konuşulamaz bile. İyi edebiyat aşığı kişilere zavallı bir ailenin taşındıkları evin her türlü haşarat yatağı olduğunu söyleyerek duygulandırabilir misiniz? Diyebilir misiniz onlara, bu zavallıların, binbir güçlük ve acıyla kazandıkları parayı, bu haşaratı temizlemek için harcadıklarını? Uzun süren tartışmalardan sonra ancak bir kutu böcek tozu aldıklarını...

Patenti alınmış bu ilâcın yüzde doksanı, maliyeti iki sent geçmeyen alçıdan başka birşey değildi. Çeyrek dolar ödeyerek aldıkları bu ilâcın hiç bir yararı olamazdı elbette. Yalnızca bunu yedikten sonra su içmek talihsizliğinde bulunan birkaç hamam böceği katılıp kaldı. Ailenin bu konularda hiç bir fikri olmadığından ne yapmak gerektiğini bilemediler. Ayrıca sokağa atacak paraları da yoktu. Bu yüzden hayatlarına eklenen bir sefalete daha katlanmak zorunda kaldılar.

Sonra ihtiyar Antanas vardı. Kış bastırmıştı ar-

tık. Çalıştığı bodrum, karanlık olduğu gibi ısıtılmadığından, insan gün boyu buhar halindeki soluğunu görürdü. Parmaklar da zaman zaman donacakmışçasına sızlardı. Böylece ihtiyar adamın öksürüğü geri geldiği gibi gün be gün artırmaya başladı. Öyle ki bir başladı mı durmak bilmiyordu artık. Gün boyu öksürüyor ve çalıştığı yerdekilere rahatsızlık veriyordu. O karanlık mahzende sabahtan akşama kadar yerlere dökülü kimyasal maddelerin içinde durduğu için, kısa bir süre sonra yeni aldığı altları alın ayakkabıların köselesi aşınmıştı. Sonra ayaklarında açılan yaralar gün geçtikçe beter olmaya başladı. Ya kanı bozulmuştu, ya da farkında olmadan bir şeylere çarparak yaralamıştı. Bu konuda kesinlikle bir karar veremiyordu. Sordu bunu arkadaşlarına. Bunun olağan birşey olduğunu söylediler. Ayakta yaraların açılmasına Güherçile sebep oluyordu. Er geç herkeste olurdu bu yaralar. Böyle olunca da iş bitmiş demektir artık. Yaralar asla iyileşmezdi. Sonunda adam işi bırakmayacak olursa, ayak parmakları dökülmeye başlardı. Böyle olduğu halde ihtiyar Antanas bırakmak istemiyordu işini. Ailesinin nasıl acı çektiğini görüyor ve bu işin kendisine neye mal olduğunu hatırlıyordu. Bu yüzden ayaklarını sarıp sarmalayıp; topallıya topallıya işine gitmeye devam etti. Yaraların azmasıyla birlikte öksürüğü de artıyordu. Ama ihtiyar adam yıkılana kadar çalıştı. Sonra takatı kalmamış bir araba beygiri gibi birden tökezlendi. Onu kaldırıp kuru bir yere taşıdılar. Taşdöşemenin üzerine uzatıverdiler. O akşam iki işçi kollarına girerek eve gitmesine yardımcı oldular. Zavallı ihtiyarcığı yatağa yatırdılar. Yatırdılar ya, o her sabah bütün gücü ile kalkıp işe gitmeye çabalıyordu. Sonra yatağından kalkamaz oldu. Yattığı yerde gece gündüz sürekli olarak öksürüyordu. Her geçen gün biraz daha iskeletleşiyordu. Bir zaman geldi ki eriyen etlerinin yerinden fırlayan kemikleri görülmeye başladı. Görmek bir yana, bunu düşünmek bile korkunçtu. Bir gece şiddetli bir öksürük nöbetine tutuldu ve ağzından bir

kan dereciği akmaya başladı. Korkudan aklı başından giden aile bir doktor çağırıp yarım dolar da vizite verdi. Ama, doktor artık yapacak hiç bir şeyin kalmadığını söyledi onlara. Allahtan ki doktor bunu ihtiyarın işiteceği bir biçimde söylememişti. Zira o hâlâ kadere inanıyor, yarın ya da ertesi gün iyileşip, yeniden işinin başına döneceğini umuyordu. Kampanya haber yollayıp, işini kimseye vermediklerini söylemişti. Daha doğrusu bir pazar ikindisi, işten çıkarıldığını bildirmeye gelen adama Jurgis para vermiş, ve adam ihtiyara yalan söylemişti. Dede Antanas üç yeni kanama boyunca inandı ve sonunda bir gün onu, sabahleyin odasında kaskatı ve buz gibi buldular. Bu günlerde ailenin işleri de iyi gitmiyordu. Hele bu ölüm, Tete Elzbieta'nın içini iyice kuruttu. Biriktirdileri ve ellerinde avuçlarında kalan son parayı, dede Antanas'ın cenazesine harcamak zorunda kaldılar. Törende yalnız bir cenaze arabası, bir de kadın ve çocukların bindiği kiralık araba vardı. Gerçekleri artık büyük bir hızla öğrenen Jurgis, o Pazar gününün tümünü bu cenaze töreninin pazarlıklarını yapmakla geçirmişti. Hem de bir sürü şahit huzurunda. İhtiyar Antanas, oğlunu yirmi beş yıl, yanından ayırmadan ormanlılarda yetiştirmişti. Böyle bir ayrılık gerçekten hazindi. Belki de Jurgis'in bütün dikkatini, iflas etmemek için bu cenaze masrafları üzerine toplaması bir bakıma iyi olmuştu. Böylece eski anıları anıp üzülmeye, kederlenmeye zaman kalmıyordu.

Sonra o acımasız o amansız kış bastırdı üzerlerine. Ormanlarda bütün yaz süresince, ağaçların dalları güneş ışınına kavuşmak için savaşırlar. Kimileri bu savaşı yitirir ve ölür. Sonra insafsız rüzgârlar gelir, fırtınalar gelir, karlar dolular gelir ve toprağı, bu ölen zayıf dallar örtüverirler. Packingtown'da da işler böyleydi işte. Kendini hazırlardı bu boğuşmaya... Bu boğuşma ki tüm ızdıraplardan meydana gelmiştir. Ve sonra sırası gelenler sürüler halinde ölürlerdi. Bütün yıl boyu o kocaman makinenin bir dişlisi olmuşlardı. Şimdi ise makinenin ta-

mir zamanı gelmişti. Yenilenecek ve eskiyen, aşınan parçaları değişecekti. Zatürriye ve grip saldırıp kol gezmeye başlamıştı aralarında. Hele verem illetinden muzdarip olanların hasat mevsimi gelmiş ve tümü birden azrailin orağı ile biçilmeye hazır olmuşlardı. Amansız soğuk gelmişti, ısırıcı rüzgârlar esiyordu, peş peşineydi kar fırtınaları ve tümü birden kanın ve kasların başarısızlığını incelemek ister gibiydiler. Ergeç bu düzene uymayan kişinin işinin başına gitmediği günler oldu. Ve tek bir saniye yitirilmeden, açıklamasız, özür dilemeden yeni kuvvetlere yeni şanslar tanıdı.

Binlerce ve binlerceydi bu yeni kuvvetli eller. Gün boyunca salhane kapıları meteliksiz, açlıktan anası ağlamış kişilerin dalga dalga akınlarıyla kanırır dururdu. Her sabah binlercesi gelirdi bunların. Yaşamak için birbirleriyle savaşırlardı. Kar fırtınaları, hiç mi hiç acıması olmayan soğuk vız gelirdi onlara. Her zaman hazır ve nazırdılar. İşe başlamak için her zaman tetikteydiler. Daha güneşin doğmasına iki saat kala, işin başlamasından bir saat önce elinizin altındaydılar. Ara sıra yüzleri donardı. Zaman zaman elleri ayakları. Bazen de tepeden tırnağa donarlardı ama hâlâ akın akın gelirlerdi. Gidecek başka yerleri yoktu çünkü. Günlerden bir gün, Durham, buz kesici iki yüz adama ihtiyacı olduğunu, gazetelere verdiği bir ilânla açıkladı. Ve aynı gün, evsiz barksız kişiler, kara, kemirici rüzgârlara aldırmadan şehrin ikiyüz mil karelik bölgesinden akın ettiler. Açtılar. Çetele hesabına vurulacak olursa bu zifiri bellenmiş kişilerden tastamamına kırk grup, mezbaha durağının istasyonuna tezeğe üşüşen sinekler gibi üşüştüler. O gece, odaları doldurdular. Balık istifince uyudular birbirlerinin dizleri üzerinde. Koridorlara yığıldılar. Ta ki polis gelip kapıları kapatana kadar. Kimileri soğuktan dışarda dondular. Ertesi sabah, daha gün atmadan Durham'ın kapısının önünde üç bin kişi bekleşiyordu. Bir ayaklanma çıkmaması için çevredeki polis kuvvetlerinin seferber edilmesi gerekti. Sonra, Durham'ın usta-

başları içlerinden en iri yarı olan yirmi kişiyi seçti. ilândaki ikiyüz adet sadece bir mürettip hatasıydı.

Göl, doğu tarafına doğru, dört beş mil ilerdeydi. Başı boş, ısırıcı rüzgârlar kasıp kavururdu ortalığı. Zaman zaman hava geceleri sıfırın altında on ya da yirmi dereceye düşerdi. Gün ışığında, kar tepecikleri görünürdü yol boylarında. Evlerin birinci katıyla aşık atmak istercesine yüksek kar tepeleriydi bunlar. Dostlarımızın işe gitmek için taban tepti leri yolun yaya kaldırımı olmadığı gibi, çukuru ve derin hendekleri boldu. Yaz olup da bardaktan boşanır yağmurlar yağdığı zaman, evinin yolunu tutmuş bir kişi ayak bileklerine kadar ıslanırdı. Kışın ise, sabahları gün ağarmadan ve geceleri karanlık basınca bu yolları aşmak marifet isteyen bir işti. İnsanlar, sahip oldukları her şeye sarıp sarmalanırlardı ama, yitirilen kuvvetin sarıp sarmalanacağı hiç bir şey yoktu. Bu yüzden bir sürü adam kar fırtınalarında yenilgiyi kabullenip yol kenarında uykuya dalardı.

Ve eğer insan, bunun erkekler için kötü olduğunu kabul ederse, aynı şeyin kadınlar ve çocuklar için ne denli bir felâket olduğunu bir düşünsün bakalım. Bazıları tramvaya binerlerdi işlerine gitmek için - eğer tramvay işliyorsa - ama eğer, küçük Stanislovas gibi saatte beş sent kazanıyorsanız, bu parayı iki millik bir yolculuk için harcamak elbetteki zorunuza gidecektir. Çocuklar işlerine, atkılara öylesine sarılıp sarmalanıp gelirlerdi ki, ilk bakışta kolayca tanınamazdılar çoğu kez. Böyle olduğu halde kazalar da eksik değildi. Korkunç soğuk olan bir şubat günü, Stanislovas ile aynı domuz yağı makinesinde çalışan küçük oğlan, işine bir saat geç kalmıştı. Acıdan avaz avaz bağırıyordu. Sarmalandığı bezleri çözdüler. İşçilerden biri oğlanın donmuş kulaklarını ovmaya başladı. Yetti bir iki ovuşturma... dökülüverdi fukaranın kulakları. Bunun sonucu ise küçük Stanislovas'ı fena halde etkiledi. Deliler gibi korkuyordu soğuktan. Her sabah, işe gitmek saati gelince, ağlamaya başlayıp, gitmemek için diret-

yordu. Kimse onu yatıştırmasını beceremediği gibi, bu bağırıp çağırmasının da bir işe yaramıyacağını anlatamıyordu çocuga.. Davranışlarına bakılacak olursa, bu onun elinde olmayan bir şeydi. Zaman zaman aklını yitireceğinden korkuyorlardı. Sonunda buna da bir çözüm yolu buldular. Ve küçük Stanislovas, sabahları işine Jurgis'le birlikte gidip, akşamları eve, onunla birlikte dönmeye başladı. Zaman zaman kar bastırıp da yollar kapanınca Jurgis, küçük oğlanı omuzuna bindirerek eve kadar taşıyordu. Jurgis'in ara sıra gece yarılarına kadar çalıştığı da oluyordu. İşte bu, küçük Stanislovas için, acıklı bir durumdu. Zavallımızın bekliyecek bir yeri olmadığından, «Ölüm yatakları» binasının köşesindeki bir kapının eşiğine sığınıyor ve zaman zaman ağır bastıran uykunun etkisiyle, donmasına ramak kalıyordu.

Kesimhanenin ısıtma düzeneği yoktu. Kış boyunca, ha içerde, ha dışarda çalışmıştı insanlar. Farketmiyordu. Koskoca binada biricik sıcak yer yalnızca haşlama odalarıydı. Burada çalışan işçiler de gerçek bir tehlike içindeydiler aslında. Başka bir odaya gitmek zorunda olduklarında buz gibi koridorlardan geçmeleri gerekiyordu. Eh, belden yukarılarında bir atlet fanilasından başka bir şey olmadığına göre üşütmeleri işten bile değildi. Isıtma düzeni olmayan kesim odalarında, insan tepeden tırnağa dek kana bulanıyor ve bu kanlar bir süre sonra üzerlerinde donuyordu. Bir direğe yaslanacak olsa yapışıp kalıveriyordu. Hele bir de kaza ile, kesim yaptığı bıçağın çeliğini tuttu mu, elinin derisini bıçağın üzerinde bırakmak tehlikesini göze aldı demekti. Kesimhanede çalışanlar ayaklarına gazete kâğıdı sarıp üzerine eski çoraplarını geçirirdi. Bunlar, akan kanları emer, kanlar ayaklarında donar ve böylece bütün bu donan kanlar sarılı ayakların üzerinde katmerleşir ve akşam olup da eve dönme zamanı gelince, işçiler, artlarında fillerinkini andıran ayak izleri bırakarak, topallaya topallaya soyunma odalarının yolunu tutarlardı. Ara sıra, us-

tabaşıları bakmadığı zaman, işçiler ayaklarını, yeni kesilip temizlenmiş, üzerinden duman tüten sığırların karnına sokar, ya da sıcak su musluklarının altına tutarlardı. İşin en amansız, en acımasız yanı neydi bilir misiniz? Bıçak kullananlar eldiven giyemezdi ellerine. Dumanı tüten kanlar kollarına yapışıp donar, elleri uyuşup katılaşır ve pek tabii olarak ardarda bir yığın kaza olurdu. Yani akan kanlardan, sıcak su musluklarından çıkan buharlar öylesine odayı doldururdu ki insan bir buçuk metre ilerisini görmekten aciz kalırdı. Bu arada, ellerinde iri bıçaklarla, bir sığırdan öbürüne koşan ve çalışma hızına ayak uydurmak için yırtınan kasapları düşünün ustura keskinliğindeydi bıçakları şaşılacak şey nedir bilir misiniz? Göz gözü görmez bu odada oynanan kör dövüşüne karşı, nasıl olurdu da insandan fazla sığır kesilebilirdi.

Çekilen bütün bu zahmetlere karşı birşey olsaydı bari. Sözgelimi yemek yiyebilecekleri bir yer olsaydı. Jurgis yemeğini ya çalıştığı yerde atıştırıyor, ya da diğer yüzlerce işçi gibi soluğu kendilerine kollarını açmış meyhanelerden birinde alıyordu. Depoların batısındaki Ashland caddesinde bir meyhaneler dizisi vardı. «Viski evi» diye adlandırılırdı bunlar. Kuzeyde ise Kırkyedince cadde uzanıyordu. Bir köşeden bir köşeye en azından yarım düzüne «Viski merkezi» diye anılan salon zinciri vardı. Yüz dönümlük bir yerdi burası. Çevrede bir tutkal fabrikasına karşılık aşağı yukarı iki yüz meyhane vardı.

Tercih hakkı, kişiye kalmış bir işti. «Sıcak fasulye çorbası ve kapuska!» «Lâhana turşusu ve sıcak sosis, ne bekliyorsunuz girin içeri!» «Bezelye çorbası ve kuzu yahnisi var bu gün. Sefa geldiniz» diye asılı levhalar birçok dillerle yazılmıştı. Ayrıca özel isimleri olan bir sürü de meyhane vardı. «Ev çevresi,» «Sessiz Köşe,» «Ateş Hattı,» «Taşyürek,» «Saadet Sarayı,» «Harikalar Ülkesi,» «Rüyalar Şatosu,» «Aşkın Tadı,» gibi isimler süslüyordu yolun iki

yanını. Bir de bunların üstüne başka bir isim vardı ki kolunu kucağını açıyordu çalışan insanlara: «Sendika merkezi.» İçerde haldır haldır yanan bir soba, çevresinde iskemleler; konuşulup şakalaşacak dostlar bulunurdu daima burda. Yalnızca bir şartı vardı bütün bu yerlerin; içmek zorundaydınız. Eğer içeri girip de içmek niyetinde değil iseniz, dışarı atılmanız kaşla göz arasında bir zaman alırdı. Yok eğer, ağır aksak giden bir kişiyseniz, kafanızın bir bira bardağı ile yarılması işten bile değildi. Ama işçiler bu şartları bildikleri için, içerlerdi. Bu işi yapmakla, karşılıksız bir şey elde ettiklerini sanırlardı. İçtikleri topu topu bir kadehti zaten. Ama buna karşılık sıcak yemekle doyurabilirlerdi karınlarını. Oysa her zaman böylesine yürümezdi işler. Genellikle bir dost gelir seni kızdırır, derken sen onu kızdırırsın filân. Sonra başka bir tanış gelirdi. Aslına bakacak olursak, böylesine çalışan insanların arada bir kafa çekmeleri çok görülmemeli.Geri dönüldüğü zaman eskisi kadar üşümediği gibi, görevi bakımından yüreklenirdi de insan. Bu hiç değişmeyen, tekdüze öldürücülük, etkilemezdi onları artık. Onların da kendilerine göre bir durumları vardı. Çalışırken birtakım düşünceler gelir takılırdı kafalarına. Ve sevinir, hallerine şükrederlerdi. Eve dönerken yine soğuk saldırırdı üzerlerine. Böylece bu amansız soğuğa karşı koymak için bir iki duraklama yaparlardı. Bu koltuk meyhanelerinde, yiyecek sıcak bir şeyler de bulunduğu için ya yemeğe geç kalırlardı, ya da hiç gitmezlerdi evlerine. Derken efendim bir merak sarardı karılarını. Kimi zaman onlar da düşerdi yollara kocalarını aramak için. İnsan olduklarından soğuğu hissederlerdi ve de ısınmak için dalarlardı bu meyhanelerden birine. Kimi zaman, çocukları da olurdu yanlarında. Kısacası, güldür güldür akan bir nehrin akıntısı gibi tüm aile kafaları çekmeye başlardı. Bu zincirin anlamını tamamlamak için bir şeyi daha açıklamak gerekir. Packingtown salhanelerinde haftalıklar başka nerde bozulurdu ki? Bu çekler yüzünden işçiler, ellerindeki kâğıt parça-

sını paraya çeviren meyhane sahiplerine bir teşekkür borcu duyarlardı. Ve paralarının bir kısmını tezgâha bırakmak zorunda kalırlardı.

Jurgis bütün bunların dışındaydı. Sırf Ona'nın yüzünden. Öğle paydosunda yuvarladığı tek kadehin dışında, damla içki koymazdı ağzına. Bundan dolayı «Somurtkan»a çıkmıştı adı arkadaşları arasında. Fukaramız böylece meyhanelerde hoş karşılanmaz, birinden öbürüne gitmek zorunda kalırdı. Akşam oldumuydu doğruca evine gider ve Ona ile Stanislovas'a yardım eder ya da yolu tutmazdan önce karısını bir tramvaya bindirirdi. Çoğu zaman eve döndüğünde, yeniden yollara düşer, kar tipisinde başı öne eğik, omuzunda bir sandık kömür getirirdi yuvalarına. Pek çekici bir yer değildi evleri. Hele kış aylarında hiç değildi. Paraları yalnızca bir tek soba almaya elvermişti. Aslında bu da ufacık bir şeydi. Soğuk kış günlerinde mutfağı bile ısıtmaya yetmiyordu. Bu durum Tete Elzbieta ve okula gitmeyen çocuklar için çok zor oluyordu. Akşamları bu sobanın başına çevrelenirler ve yemeklerini dizlerinin üzerine yerleştirdikleri tabakalarından yerlerdi. Sonra Jurgis ve Jonas birer pipo tüttürür ve ardından ısınmak için soluğu yataklarında alırlardı. Kömür tasarrufu için de sobayı söndürürlerdi. Sonra korkunç bir boğuşma başlardı soğukla. Yatmadan önce soyunmak bir yana, paltolarını da giyerlerdi. Varlarını yoklarını da yorganların üzerine sererlerdi üşümemek için. Çocukların tümü birden tek yatağa serilirdi. Birbirlerine sokuldukları halde yine de ısınamazlardı. Dış tarafta kalanlar titrer ve ağlamaya başlar ve orta yere girmek için tepişir ve bu genellikle bir kavganın çıkmasına sebep olurdu. Bu incecik tahtalardan yapılmış eski ev, memleketlerindeki kalın kütüklerden yapılmış ve içi dışı balçıkla sıvanmış kulübelerinden çok farklıydı. Üzerlerine saldıran soğuk, canlı bir yaratıktı sanki. Odanın içinden hiç eksilmeyen bir iblisti soğuk. Gece yarısı, ortalık zifiri karanlıkken uyanırlardı. Buna sebep ya dışardan gelen bir çığırma, ya da mutlak sessizlikti.

Işin en beteri de çatlaklardan sürünerek giren soğuğu hissetmeleriydi. Bu sürüngen tüm donduruculuğuyla sanki ölümü dağıtırmışçasına üzerlerine yürür ve onlar olanca umutsuzlukları ile örtünüp sarınarak bundan kaçmak isterlerdi. Yine de gelir ve onları yakalardı soğuk. Dehşetin karanlık mağaralarında doğmuş bir şeydi bu. Kozmik, ilkel, acı içinde kıvranan ruhları gölgeleyen ve paralayıp kaosa fırlatan bir yaratık. Acımasızdı, amansızdı, demir pençeliydi ve dostlarımız saatler saati, korudan büzülerek yaltaklık ederlerdi ona. Bağırsalar, çığlık atsalar, seslerini duyurabilecek kimseleri yoktu. Ne bir imdat gelirdi, ne bir merhamet. Ve sabah olunca yeni bir iş günü başlardı. Onlar biraz daha sarsılmış, biraz daha büzülmüş, biraz daha zayıf, ağacından sapır sapır dökülmeye hazır çürümüş meyvalar gibiydiler.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bu öldürücü, kahredici kışa rağmen, umut mikropları yayılıyordu yüreklerine. İşte tam bu zamanda, Marija'nın başından büyük bir serüven geçti.

Aslında bu serüvenin kurbanı, çalgıcı Tamoszius Kuszleika idi. Herkes katılarak gülüyordu hallerine. Zira Tamoszius, ufak tefek narin bir adamdı. Buna karşılık Marija öylesine güçlü idi ki, adamı kavradığı gibi tek koluyla kaldırıp, taşıyabilirdi. Belki de sırf bu yüzden büyülemişti adamı. Marijanın bitmez tükenmez kuvveti şaşılacak bir şeydi. İlk kez karşılaştıkları düğün gecesinde Tamoszius'un gözlerini ayıramamıştı kadından. Hareketleri, sesi bir hayli ürkütmüştü kendisini. Ama sonra, Marija'nın gerçekten bir çocuk kadar saf yüreğe sahip olduğunu anlamıştı. Yeni bir adet edinmiş ve Pazar ikindileri onu ziyaret etmeye başlamıştı. Mutfaktan başka konuk ağırlayabilecekleri bir oda yoktu. Tamomszius, şapkasını

dizleri arasına sıkıştırıp, kalabalık ailenin ortasında öylece otururdu. Her seferinde yarım düzine kelimeden başka hiç bir şey söylemezdi. Hatta bunları bile söyleyebilmek için, kızarır, bozarır bir hayli zorladı kendini. Sonunda Jurgis dayanamaz, sırtını okşar, «Haydi bakalım kardeş, bize biraz keman çal» derdi. İşte o zaman pırıl pırıl olurdu Tamoszius'un yüzü. Kemanını kutusundan çıkarır, çenesinin altına dayar ve çalardı. Aynı zamanda ruhu ateş alır, kabına sığamaz, dolar dolar taşardı. Gözlerini bir an olsun Marija'dan ayırmaması belki biraz kabalık sayılabilirdi. Bir süre sonra kadın bu sürekli bakışların etkisi ile kızarır ve gözlerini yere indirmek zorunda kaldırdı. Dayanılır gibi değildi Tamoszius'un müziği. Çocuklar bile uykuyu bir yana bırakıp adamın çevresine otururlardı. Tete Elizbieta'nın gözlerinden yaşlar boşanırdı. Bu dahi sanatçının, iç dünyasının üzüntülerini heyecanlarını, sevinçlerini onlarla paylaşması büyük bir mutluluk kaynağıydı.

Bu arkadaşlık, Marija'ya başka birtakım yararlar sağlamıştı. Kimi zaman keman çalması için büyük paralar ödenirdi Tamoszius'a. Ayrıca kendisini tanıyanlar ne derece iyi yürekli olduğunu ve gelirken de kemanını getireceğini bildiklerinden, onu verdikleri partilere, ziyafetlere çağırırlardı. Tamozius da büyük bir alçakgönüllülükle, diğerleri dansederken keman çalar dururdu işte. Bir seferinde utanarak, Marija'ya böyle bir partide kendisine eşlik etmesini rica etmişti. Adamın tüm hayretine rağmen, Marija bu daveti kabul etmişti. Ondan sonra da hiç bir davete tek başına gitmemişti. Hatta ziyafet arkadaşları tarafından veriliyorsa, ailenin diğer kişilerini de birlikte götürürdü. Ama ne olursa olsun, Marija eve, içinde çocuklar için pastalar, çörekler sandviçler olan koskoca bir paketle gelir ve başından geçen tüm güzel şeyleri onlara anlatırdı. Marija bu gibi partilerde başka kadınlar ve yaşlı erkeklerin dışında kimseyle dansetmediği için, zamanının çoğunu içkilerin bulunduğu masanın başında geçirirdi. Tamoszius kolay sinirlenen bir adamdı. Üstelik inanılmayacak kadar kıs-

kançtı da. Bekâr erkeklerden herhangi biri, kolunu Marija'nın kalın beline dayayacak olursa, orkestranın hemen akordu bozulurdu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bütün hafta çalışan bir insanın, cumartesi geceleri böyle dinlenmesi hiç de fena bir şey değildi. Dostlarımız çok çalışan, fakir bir aile olduğu için, yeni yeni dostlar edinemiyordu. Packingtown'da aslında kişiler komşuları ve alışveriş arkadaşları ile dostluk ederlerdi. Bu yüzden de bu semt, onbinlerce küçük köyden oluşmuş gibi görünürdü. Ama şimdi, ailenin hiç olmazsa bir kişinin eline, ufuklarını genişletme olanağı geçmişti. Böylece de her hafta haklarında konuşulacak yeni şahıslar çıkardı ortaya. Nasıl giyinmişti yeni arkadaş? Nerede çalışıyordu? Kime âşıktı? Ya da o yakışıklı adam nasıl reddetmişti sevgilisini ve kız gidip öbür kızla nasıl kavga etmişti? Aralarında neler geçmişti? Sonra efendim, başka bir adam nasıl da dövmüştü karısını herkesin içinde. Zalim adam, karısının bütün parasını içkiye yatırıyor, bunlar yetmezmiş gibi zavallı kadının elbiselerini, öteberisini de rehine veriyordu. Kimileri, bu gibi konuşmaları, dedikodu diye adlandırabilirler ama, şunu unutmamak gerekirki, kişi yalnızca bildiği ve işittiği konularda konuşur.

Böyle bir cumartesi gecesiydi işte. Bir düğün ziyafetinden çıkmışlar eve dönüyorlardı. Tamoszius nasıl olduysa, tüm cesaretini bir araya toplamış ve keman kutusunu dikkatle yolun üzerine bıraktıktan sonra, yüreciğini açıvermişti. Işte o zaman, Marija adamı kucakladığı gibi, ayaklarını da yerden kesmişti. Ertesi gün olan bitenleri en ince ayrıntıları ile aileye anlatmış ve onlara Tamoszius'un eşi menendi bulunmaz, olağanüstü bir insan olduğunu açıklamıştı. O günden sonra yalnızca kemanı ile ilanı aşk etmişti Marija'ya. Saatlerce mutfağın bir köşesinde, tüm mutluluklarıyla sarmaş dolaş otururlardı. Aile de minicik mutfağın bir köşesinde ne olup bittiğini görmemezlikten gelirdi.

Ilkbaharda evlenmeyi tasarlıyorlardı. Evin tavan-

arasını düzene sokacaklar ve orada birlikte yaşıyacaklardı. Tamoszius ayrıca iyi para kazanıyordu. Aile, de bölük pörçük de olsa, Marija'ya olan borçlarını ödemeye başladığı için, kızcağızın yakında yeni bir hayata başlamak için parası olacaktı. O mangal yürekli, alabildiğine iyiliksever kadın, yine de hafta sonraları, parasının büyük bir kısmını, ailenin ihtiyacı olduğunu bildiği şeyleri alarak harcadı. Marija gerçekten ailenin geliri yerinde olan tek üyesiydi. Çünkü teneke kutu boyamakta bu güne dek usta olmuştu. her yüz on kutuya ondört sent alıyordu. Dakikada iki kutudan fazla boyadığı için, hızı çevrede dillere destan olmuştu.

Arkadaşları üzüntüyle başlarını sallarlar, ona biraz daha yavaş olmasını söylerdi. Talih hiç bir zaman yaver olmazdı insana. Herkesin başına geldiği gibi onun da başına bir kaza gelebilirdi. Ama o bütün bunlara aldırış bile etmez, büyük bir iyimserlikle, yeni kuracağı ev için alacağı o inanılmaz derecede güzel şeyleri düşlerdi. Ve sonra öyle bir darbe yedi ki hali gerçekten yürekler acısı oldu.

Fabrika kapanmıştı. Bu onun için haniyse güneşin paralanıp yok olması demekti. Büyük tesis, bütün dünyasıydı onun. Diğer gezegenlerle komşuluğu, akrabalığı olan bir dünya. Ama kapanmıştı işte. Hiç bir açıklamada bulunmamışlardı. Hatta bir gün öncesinden haber bile verilmemişti. Yalnızca cumartesi günü yazılı bir kâğıtla, o gün öğleden sonra hesapların görüleceği ve gelecek ay iş olmadığı bildiriliyordu. Hiç bir şey yoktu yapılacak, işinden olmuştu!

Marija'nın sorularına iş arkadaşı kızlar; eh alış veriş hızı bitti; diye cevap vermişlerdi. Aşırı üretimi her zaman böyle bir buhran dönemi izlerdi. Ara sıra fabrika kısa bir süre sonra yeniden çalışmaya başlardı ama, kimse bir şey söyliyemezdi bu konuda. Dedikodulara bakılacak olursa, yaza kadar kapalı kalacaktı fabrika. Gerçekten de bir durgunluk vardı ortalıkta. Arabacılar, fabrikanın depolarında, bir haftalık imalâtı koyacak yer olmadığını söylediler. Tepeleme doluydu her taraf. Ayrıca bu adamların dörtte

üçü de işlerinden çıkarılmışlardı. Hayra âlâmet değildi bu. Yani hiç bir yeni sipariş gelmiyordu. Zaten bu kutu boyamak işi, dolandırıcılığın teki, diyordu kızlar. Haftada on iki ilâ ondört dolar kazanmanın mutluluğu içinde bunun yarısını yer, yarısını işsiz kalacakları zamanlar için biriktirirlerdi. İş böyle olunca, aslında aldıkları paranın yarısını kazanıyorlar demişti.

Marija boş duran kişilerden olmadığı için eve döner dönmez büyük bir ortalık temizliğine başladı. Bunu bitirdikten sonra da, yeni bir iş bulup bu gediği kapatmak için yollara düştü. Gitmediği yer kalmadı Packingtown'da. Bütün kutu üretilen fabrikalar kapanmıştı. Tüm işçiler yeni bir yere kapılanmak için yollara düşmüştü. Her halde, Marija'nın yeni bir iş bulamadığı kolayca anlaşılmıştır. Bundan umudunu kesince, dükkânları ve meyhaneleri denedi. Hatta oturduğu yerden çok uzaklara, göl kıyısına giderek iş aradı. Zenginlerin oturduğu yerdi burası. Evlerin saraydan farkı yoktu. Marija dilenircesine iş istiyordu; İngilizce bilmeyen bir kadının yapabileceği herhangi bir iş.

«Ölüm yatakları» diye adlandırılan kesim odalarında çalışan işçiler, Marija'yı işinden eden buhranın etkisini başka bir biçimde duymaktaydılar. Sonunda Jurgis bile, onların bu öfkelerinin nedenini anlıyabildi. Büyük şirketler, kutu fabrikaları gibi işten el etek çekip fabrikalarını kapatmamışlardı. Ama her geçen gün, iş saatleri biraz daha kısalıyordu. Patronlar, salhanede çalışan işçilerinin saat tam yedide iş başında olmasını isterlerdi ya, avlulardaki alıcılar ve satıcılar işlerini bitirip de ilk sığır postası kesimhaneye gelene kadar yapılacak bir iş yoktu ortalıkta. Böylece saat onu, on biri bulurdu ki, hiç de iyi bir şey değildi bu. Oysa şimdi bu ölü ve durgun dönemde, ta ikindinin geç saatlerine kadar patronların işçilerine verecek işleri çıkmıyordu. Böylece adamlar, sıcaklığı belki de sıfırın altında on olan odalarda aylaklık ediyorlardı. Önce koşmaya başladıklarını görürdünüz. Sonra ısınmak için hızlı bir tempoyla kol-

larını açıp kaparlardı. Ama gün bitmeden yorulurlar, üşümekten koruyamazlardı kendilerini. Sonunda, yürürken bile acı çeken yarı donmuş sığırları kesimhaneye getirirlerdi. İşte o zaman bir canlılık, bir hareket başlardı. Amansız hıza ayak uydurmaya çabalardı işçiler.

Haftalarca Jurgis, böyle iş günleri sonunda döndü evine. İki saatten fazla çalışmıyordu çoğu zaman —yani bu otuz beş sent kazanmış olmak demekti— Hatta bazı günler yarım saatlik para kazanmış, ara sıra da hiç para kazanmadığı günler olmuştu. Ortalama olarak günde altı saate geliyordu işgünü. Bu da haftada altı dolar kazandırıyordu Jurgis'e. Bu altı satlik işe, kesimhanede saat bire, bazen üçe dörde kadar beklendikten sonra başlanıyordu. Evlerine dönmeden son sığırları da kesmek zorunda olan kasaplar çoğu zaman, elektrik ışığının altında, gecenin onuna, onbirine, hatta gece yarısına kadar çalışıyorlardı. Hem de bir dakika dinlenip bir lokma yemek yemeden. İnsanların işi, sığırların insafına kalmıştı artık. Belki de alıcılar etleri daha düşük bir fiyata kapamak için bu dolabı çeviriyorlardı. Uzak yollardan gelmiş satıcıları, o gün hiç bir şey almamakla korkuttukları zaman, kendi şartlarını kabul ettirmesini beceriyorlardı. Birtakım nedenlerden dolayı sığır fiyatları mezbahalarda, piyasa fiyatından çok daha yüksekti. Satıcıların kendi samanlarını da getirmeleri yasaktı. Yollar karla kapalı olduğu için arabalar ancak ikindinin geç saatlerinde mezbahaya geliyordu. Alıcılar malı daha ucuza kapatmak için sığırları gece geç vakit alıyorlardı. Taş gibi sert bir insafsızlık örneği olarak da, hayvanların, aynı gece kesilmesini istiyorlardı. Karşı koymanın hiç bir yararı yoktu. Bu konuyu protesto etmek için, salhane sahiplerine, heyet ardına heyetler gönderilmişti ama alıcılar bunun kesin bir kural olduğunu ve asla değiştirilemiyeceğini bildirmişlerdi. Bu yüzden, Jurgis, Noel gecesi sabahın saat birine kadar çalışmış. Noel günü de yedide kesimhaneye yeniden dönmüştü.

Bütün bunlar kötüydü ama işin daha da beteri

vardı. O kadar sert çalıştıkları halde bölümünün bir kısmını kazanıyorlardı. Bunun nasıl bir dolandırıcılık olduğunu acı bir istihza ile Jurgis de artık anlamaya başlamıştı. Kesimhanenin kendine göre birtakım kuralları vardı. Sözgelimi, işine bir dakika geç gelen işçinin bir saatlik ücreti kesilirdi. Ekonomik bir dolaptı bu. Adam, gündeliğini tutturabilmek çin fazladan bir saat çalışmak zorunda kalırdı. İş için beklemek yasaktı. Öte yandan çalışma saatinden önce gelecek olsa, kendisine metelik bile verilmiyordu. Çoğu zaman ustalar adamları işbaşı düdüğünden on, onbeş dakika önce sürüyorlardı işe. Günün sonunda ustalarla işçiler arasında bir çekişmedir başlıyordu. Berikiler iş yoğunluğunu arttırmaya çabalarken işçiler ağırdan alıp uzatmaya bakıyorlardı. Erken işe başlatma, günün sonunda geç paydos edilmekle son buluyordu. Bu fazla çalışılan zamana para ödenmezdi. «Bölük pörçük sat» diye adlandırılırdı bu çalışmalar. İşçi tam elli dakika çalıştıktan sonra iş biter de, geriye kalan on dakikayı dolduracak iş olmazsa, bir saatlik parasını alamazdı. İşte çekişmelerin sebebi sırf bu yüzdendi. Jurgis, bütün bunlardan ustaları sorumlu tutuyordu. Ama gerçeği söylemek gerekirse, tüm kabahatı ustaların üzerine yüklemek doğru olmaz. Zira onlar patronlar tarafından öldüresiye ürkütülmüşlerdi, ve eğer iş normal hızından biraz geri kalmışsa, dengeyi bulmak için **«kilise hesabına»** biraz fazla çalışmanın ne zararı olurdu? Acı bir şakaydı işçilerin arasında bu. Jurgis'e ne olduğunu açıkladılar. Ustabaşı moruk Jones, görevine ve buna benzer şeylere çok düşkün bir kişi olduğundan, ne zaman böyle fazladan bir işe zorlansalar, işçiler birbirlerine göz kırparak, «Yine kilisenin hayrına çalışıyoruz,» derlerdi.

Değişikliklerden biri de, işçiler kendi haklarını korumak için savaşmaktan söz açtıkları zaman Jurgis artık eskisi gibi şaşırmıyordu. Kendisi de savaşıyordu sanki. Kesicilere yardım sendikasının temsilcisi, onu ikinci kez ziyarete geldiğinde, Jurgis adamı çok değişik bir tavırla karşıladı. İşçilerin bu

biç'mde düşünmesini mükemmel bir şey olarak kabul ediyordu. Birleşerek direnirler ve belki de istediklerini patronlara kabul ettirerek bir zafer kazanırlardı. Jurgis bunu ilk olarak kimin düşündüğünü merak etmişti. Kendisine, insanların Amerika'da istedikleri gibi bir sendika kurabilecekleri açıklandığı zaman, Jurgis buraya neden «Hür ülke» dendiğini biraz olsun anladı!.. Temsilci ona, her işçinin bu sendikaya girerek, kendi haklarını savunmak için nasıl çalışması gerektiğini anlatınca, Jurgis kendi payına düşen görevi yerine getirmeye çalışacağını bildirdi. Aradan bir ay geçmeden tüm ailenin birer sendika kartı vardı ve hepsi de sendika rozetlerini büyük bir gururla taşıyorlardı yakalarında. Bir hafta süren bir mutluluk içinde yaşadılar. Zira tümü birden bir sendikaya üye olmakla, her türlü dertlerinin son bulacağını sanıyorlardı.

Oysa, sendikaya yazıldığından tam on gün sonra, Marija'nın çalıştığı teneke kutu fabrikası kapanmıştı. İşte bizimkiler bir türlü akıl erdiremediler buna. Sendika neden araya girip, engel olmamıştı fabrikanın kapatılmasına? Gerçekten bu onlar için büyük bir darbe olmuştu. Katıldığı ilk sendika toplantısında, Marija bu konuyu ele alan bir konuşma yaptı. Bir iş toplantısıydı bu. Konuşmalar İngilizce olarak yapılıyordu. Oysa hiç bir şey farkettirmedi bu Marija için. Kalbindekileri döktü ortaya. Ne başkanın sürekli olarak inen tokmağı, ne salondan yükselen itiraz sesleri engel olabilirdi buna. Kendi dertlerinin dışında, genellikle bu haksızlığa karşı çıkıyordu. Patronlar hakkında bütün düşündüklerini sıraladı. Ayrıca böyle olaylara sebebiyet verdiği gibi göz yuman dünyayı da suçladı. Korunç sesinin yankıları koridorları çınlatmaya devam ederken yerine oturdu Marija. İyicene boşalmıştı artık. Yeni bir sekreter seçmek için yapılacak seçime ancak bundan sonra devam edebildi.

Jurgis'in de başından böyle bir olay geçmişti ilk katıldığı sendika toplantısında. Oysa bunu kendisi aramamıştı. Jurgis, sadece sessiz sedasız bir köşeden bu toplantıda nelerin geçeceğini görmek iste-

mişti. Ama gözleri büyük bir dikkatle faltaşı gibi açık, konuşulanları izlerken, dikkati üzerine çekip bu olayın kahramanı olmaktan kurtulamamıştı. Tommy Finnegan, ufak tefek, iri gözleri ile dik dik bakan, bir hayli vahşi, İngilizceyi çatlata çatlata konuşan, mesleği «asansörcü» olan bir İrlandalıydı. Tommy Finnegan'ın geçmişinde başına garip bir olay gelmişti. Adam bundan böyle hayatı boyunca bunun etkilerini ve yükünü omuzlarında taşır olmuştu. Bütün hayatınca yalnızca bunun anlaşılması için çaba gösterdi. Konuştuğu zaman, kurbanının düğme iliğine parmağını geçirir ve git gide yüzünü karşısındakine yaklaştırırdı. Dişleri son derece kötü olduğundan ağzı kokar ve karşısındakine rahatsızlık verirdi. Jurgis buna aldırış etmiyordu ama, bir hayli korkmuştu doğrusu. Tommy Finnegan'ın sürekli olarak tartıştığı konu, ileri zekâların çalışma yöntemleri idi. Bütün istediği de Jurgis'in bunun farkına varıp varmadığını öğrenmekti. Bu arada bağıra bağıra kendi fikirlerini de Jurgis'in yüzüne haykırıyordu. Dostumuz bir şey anlamadığı için kafasını iki yana sallıyor, beriki ise «Farketmez! Farketmez!» deyip sözlerine devam ediyordu. Sıkıntıdan ve şaşkınlıktan, Jurgis'in alnında terler tomurcuklanmaya başlamıştı. Sonunda çevreden, onun bu halini görenler gelip adamın elinden kurtardılar. Küçük ve garip İrlandalıdan korkusu yüzünden bütün toplantı süresince en kuytu köşeye saklandı.

Hiç bir toplantıyı kaçırmıyordu. Bu zamana kadar çatpat İngilizce de öğrenmişti. Ayrıca arkadaşları ona açıklamalar yapıyor ve anlamadıklarını anlatıyordu. Gürültülü, çekişmeli toplantılardı bunlar genellikle. Yarım düzüne kadar adam hep bir ağızdan konuşmak ister, İngilizcenin her türlü şivesi yayılırdı odaya. Ama adamlar son derece ciddi ve samimiydiler. Jurgis'in de samimiyette onlardan aşağı kalır yanı yoktu. Bir savaşmanın yapılmakta olduğunu anlamıştı artık. Üstelik bu onun kendi kavgasıydı. Jurgis başından geçen hayal kırıklıklarından beri kendi ailesinin dışında hiç kimseye inanmamaya karar ver-

mişti. Ama, burada gerçek kardeşlerin ve kavga dostlarının olduğunu farketmişti. Hayatlarının tek umudunu bu sendikaya bağlamışlardı. Bu mücadele kutsal bir savaş halini almıştı artık. Jurgis daima kayıtlı kalmıştı kiliseye. Zira bunun doğru bir şey olduğunu sanıyordu ya, kilise ve din hiç bir şekilde etkilememişti onu. Bu işi kadınlara bırakmıştı. Buradaki ise yepyeni bir dindi onun için. Etkiliyordu genç adamı. Her telini geriyordu ayrı ayrı. Tövbekâr olmuş bir mümin'in gayret ve korkusuyla misyonerliğe başladı. Litvanyalılar arasında sendikaya üye olmayan yığınla adam vardı. O artık onlarla tartışmalara girişiyor, onlara, haklarından sözediyor, kuvvetlenmek için birleşmeleri gerektiğini anlatıyordu. Ara sıra karşısındakiler bunu anlamak istemiyor, hatta gerçekleri görmekten kaçınıyorlardı bile. İşte o zaman sabrı tükeniyordu Jurgis'in. Oysa kısa bir süre önce kendisinin nasıl kör ve vurdumduymaz olduğunu unutuyordu. Ve ta ilk haçlı ordusundan bu yana, bütün haçlılar gibi, kardeşliği ve birliği, kaba kuvvet zoru ile kurmaya kalkışıyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Sendikayı keşfedip oraya yazıldıktan sonra birtakım değişiklikler olmaya başladı Jurgis'te. İngilizce öğrenmeye heves etmişti. Toplantılarda neler olup bittiğini bilmek, konuşulanları anlamak, gerektiği zaman kendisi de konuşmak istiyordu. Bu yüzden toparlanıp kelimeler bellemeye başladı. Okula gidip, hızla dil öğrenen küçükler ona yardım ediyorlar ve birkaç kelime öğretiyorlardı. Ayrıca arkadaşlarından biri, küçük bir dilbilgisi kitabı vermişti. Bunu da, Ona, okuyordu kocasına. Sonra Jurgis, kendisi okuyamadığı için üzülmeye başladı. Kışın ortasında birisi, bedava olan bir gece okulundan bahsetti. Gidip yazıldı hemen. Bundan sonra salhaneden

eve zamanında döndüğü geceler, okula gitmeye başladı. Ona, hem İngilizce konuşmasını, hem de okuyup yazmasını öğretiyorlardı. Eğer zaman olsaydı daha başka şeyler de öğreteceklerdi.

Sendika, başka bir değişiklik daha yaptı üzerinde; memleketi izlemeye başlamıştı artık. Onda uyanan demokrasinin başlangıcıydı bu. Zaten sendika da bir devlet, minyatür bir cumhuriyetti. Onun sorunları, bütün adamların sorunuydu. Herkes bu konuda istediğini serbestçe söylüyordu. Yani Jurgis, sendikada, siyaset konusunda konuşmasını öğrenmişti. Onun geldiği yerlerde politika yoktu. Rusya'da insanlar hükümeti bir felâket olarak düşünürlerdi. Tıpkı dolu veya yıldırım gibi. «Saklan küçük kardeşim, saklan,» derdi akıllı ve ihtiyar köylüler, «elbet bu da geçer.» Jurgis Amerika'ya geldiği zaman, başlangıçta burasının da öyle olduğunu sanıyordu. Amerikanın özgür bir ülke olduğunu işitmişti ama, anlamı neydi bunun? Burası da tıpkı Rusya gibi değil miydi? Her şeye sahip olan zenginler vardı ve kişi eğer bir iş bulup karnını doyuramıyacak olursa, midesini kazıyan açlık aynı açlık değil miydi?

Brown salhanesinde çalışmaya başlıyalı üç hafta olmuştu ki, orada gece bekçisi olarak çalışan bir adam, öğle paydosunda yanına gelerek, tabiyet değiştirip vatandaş olmak için gereken kâğıtları isteyip istemediğini sordu. Jurgis, bunun da ne demek olduğunu bilmiyordu. Adam açıklamalarda bulunarak bunun kendisine ne gibi yararlar sağlıyacağını anlattı. Üstelik hiç bir masrafı yoktu. Ayrıca yarım serbest gün elde edecekti. Hem de parası kesilmeden. Sonra seçimler geldiğinde oy verme hakkı olacaktı. Bir şeyler vardı bunun içinde; Jurgis yapılan teklifi sevinçle kabul edince, bekçi ustabaşıyla bir şeyler konuştu ve günün geri kalanı izinli oldu Jurgis. Ama daha sonraları, evleneceği için bir günlük izin isteyince ters yüz ettiler. Paralı izin için de aynı şeydi. Jurgis bu mucizeyi hangi kuvvetin yıktığını bilemedi. Bilse bile tanrı bilirdi bunu! Her neyse, adamın peşine takıldı. Bekçi, yeni gelen göçmenlerden

bir yığın adamı daha toplamıştı. Polaklar, Slovaklar, Litvanyalılar... dışarıda, dört atın çektiği koskoca bir araba vardı. On beş yirmi kişi binmişti bile. Ayrıca şehrin manzarasını görmek için ele geçmez bir fırsattı bu. Adamlar gerçekten eğlendiler ve arabada dağıtılan biralardan bol bol içtiler. Şehrin merkezine gelen araba, gösterişli, büyük, granit bir yapının önünde durdu. Burada bir görevli konuştu onlarla. Kâğıtlar zaten hazırdı. Yalnızca ad yazılacaktı o kadar. Sonra, teker teker, kelimesini bile anlamadıkları bir ant içtiler ve kendilerine üzerinde koca kırmızı bir damga ve Amerikan arması olan bir kâğıt verilerek, artık Amerikan yurttaşı olup Cumhurbaşkanı ile eşit haklara sahip olduklarını söylediler.

Bir iki ay sonra aynı adam, Jurgis ile bir konuşma daha yaparak ona nereye «kayıt» olacağını söyledi. Seçim günü gelip çatınca, mezbaha bir bildiri yayınlayarak oy vermek istiyenlerin o sabah saat dokuza kadar serbest olduklarını bildirdi. Aynı gece bekçisi, sürüsünü önüne katıp, bir meyhanenin arka odasına götürerek onlara oy pusulalarının hangisini nasıl dolduracaklarını öğretti. Sonra ikişer dolar verdi her birine. Arkadan, seçimin yapıldığı yere gittiler. Kapıda bir polis memuru vardı. Görevi gelenlerin bir yanlışlık yapmamasını sağlamaktı. Jurgis o günkü talihinden bir hayli gurur duyuyordu. Ta ki eve gidip de Jonas'la karşılaşana kadar. Adamın biri onu bir kıyıya çekerek, kendisine dört dolar karşılığında üç defa rey vermesini teklif etmişti. Elbette ki Jonas kabul etmişti teklifi.

Bütün bu esrarengiz şeyleri, sendikadaki arkadaşları açıkladılar Jurgis'e. Amerika'nın, Rusya'dan değişik olduğunu ve burada hükümetin demokratik bir sistemle yönetildiğini söylediler. Ülkeyi yönetip, para çalan kişilerin önce seçilmeleri gerekiyordu. Siyasî parti diye adlandırılan iki büyük hırsız şebekesi, birbirleri ile rekabet halindeydiler. En fazla oy satın alan parti iktidara geçiyordu. Seçimler iyiden iyiye yaklaştığı zaman fakir kişilere gelirdi sıra. Mezbahalar bölgesinde millî seçimlerde ve devlet seçimle-

rinde oluyordu bu iş. Mahallî seçimlerde her şey Demokrat Parti tarafından idare ediliyordu. Bu yüzden çevrenin patronları da demokratik patronlardı elbette. Sözgelimi ufak tefek bir İrlandalı olan Mike Scully. Scully'nin eyalette büyük bir parti merkezi vardı. Dediklerine bakılacak olursa, eyalet valisini bile yöneten aslında bu adamdı. Mezbahalar bölgesinin çantada keklik olduğunu söyliyerek böbürlenirdi. Son derece zengin bir adamdı. Çevçesindeki bütün hırsızlık ve rüşvet işlerinde parmağı bulunurdu. Sözgelimi, Jurgis ile Ona'nın seyrettikleri büyük çukurun ve tuğla fabrikasının sahibiydi. Ilk önce kili topraktan çıkarıp tuğla yapar, sonra şehrin bu çukurunun moloz ve çöplerle doldurulmasını sağlardı. Sonra da buralara evler yaparak satardı. Yaptığı tuğlaları istediği fiyata şehir belediyesine satar ve bunlar, belediye arabaları tarafından taşınırdı. İçi su dolu diğer çukur da onundu. Yine buradaki pis suların donmasiyle elde ettiği buzları satardı. Adamların dedikleri eğer doğruysa, şimdiye kadar, bir metelik su parası ödememişti. Fabrikasını da belediyenin malzemesinden yaptığı gibi tek kuruş da vermemişti. Gazeteler bu konuyu ele alınca bir rezalet patlak verdi. Ama, böyle şeylere kolay papuç bırakmayan Scully, satın aldığı bir adama, bütün suçu üzerine aldırdıktan sonra, adamı yurt dışına da kaçırttı. Yine söylenenlere bakılırsa, tuğla fabrikasını da aynı yollarla yapmıştı. Hatta burada çalışanların hepsi, maaşlarını belediye bütçesinden almaktaydılar. Bunların öğrenmek için adamları sıkıştırmak gerekiyordu. Çünkü hepsi bunun onları ilgilendiren bir iş olmadığını söylüyorlardı. Ayrıca Mike Scully iyi bir adamdı. Onun yazdığı bir pusula, her zaman mezbahalarda iş bulmak demekti. Ayrıca bir sürü insana kendi de iş verirdi. Adamlarını sekiz saatten fazla çalıştırmaz ve onlara en yüksek gündeliği öderdi. Bu yüzden de bir yığın eşi dostu vardı. Bunlar hep birlikte «Savaş Çığlığı Kulübü» nde toplanmışlardı. Kulübün binası depoların oradaydı. Burası yalnızca Şikago'nun en büyük kulüp binası değil, aynı zamanda en büyük kulübüydü. Ara sıra boks

maçları düzenler, horoz, hattâ köpek dövüşü bile yaparlardı. Çevrenin bütün polisleri bu örgütün üyesiydiler, bu horoz ve köpek dövüşlerine engel olacakları yerde, bu maçların biletlerini satarlardı. Jurgis'i alıp vatandaşlığa geçiren adam işte bu savaş çığlığı takımının «kızılderili»lerinden biriydi. Böyle adlandırılırdı üyeler. Seçim zamanı gelince bunlardan yüzlercesi ortaya çıkardı. Ceplerindeki tomar tomar paralar ve çevredeki tüm meyhanelerden elde ettikleri bedava içkilerle adam tavlarlardı. Dediklerine bakılacak olursa bütün meyhane sahiplerinin de «kızılderili» olması gerekiyordu. İstenilen zamanda kullanılırlardı. Aksi halde ne pazar günü çalışabilirler ne de kumar oynatabilirlerdi. Bütün bunlardan başka itfaiye teşkilâtı da Scully'nin elindeydi. Mezbahalar bölgesinde dönen bütün hırsızlıklarda da payı vardı ayrıca. Ashland Caddesinde bir inşaat yaptırıyordu ki, buna nezaret eden adam, Belediye kanalizasyon müfettişi olarak maaş alırdı. Belediyenin su işleri müfettişi ölüp gömüleli bir yılı geçmişti. Ama birisi hâlâ maaşını çekerdi adamın. Belediye kaldırım işleri müfettişi ise «Savaş Çığlığı Kahvesi» adında bir meyhane sahibiydi. Scully'ye itaat etmeyen, onu tutmamayan seyyar satıcıların şehirde çalışma olanakları hemen kaldırılıverirdi.

«Salhane patronları bile korkar ondan» diyordu Jurgis'in arkadaşları. «Fakir babası» diyorlardı Scully için ve onunla övünüyorlardı. Zira seçim zamanı gelince ortaya çıkıyor ve kendisinin fakir babası bir halk adamı olduğunu açık seçik söylüyordu. Salhane sahipleri Ashland caddesine bir köprü yapılmasını istedi ama, köprü ancak patronların Scully ile görüşmesinden sonra yapıldı. Aynı hikâye «Köpüklüdere» için de olmuştu. Belediye, mezbaha sahiplerine bu dereyi örtmesini söyleyince, imdada yetişen yine Scully oldu. Aslında bu dere, Şikago nehrinin kollarından biri olup mezbahaların güneyinden geçer ve buradaki salhane binalarının bütün pisliği buraya akardı. Kısacası burası yer yer otuz metre, yer yer de bir metre genişliğinde, açık bir lâğımdan başka bir

şey değildi. Derenin kollarından biri kör olduğu için, pislik sürekli olarak burada kalırdı. Dökülen yağlar ve türlü kimyasal maddeler bir araya gelince bazı garip birleşimler ortaya çıkarıyordu ki, «Köpüklüdere» denmesinin nedeni buydu. Sürekli hareket halindeydi burası. Sanki içinde beslenen devasa balıklar ya da Tevratta adı geçen deniz canavarları tepişirdi derinliklerinde. Karbonik asitten meydana gelen gazlar kabarcık halinde su yüzüne çıkıp patlayınca, çapı yarım metre olan halklar meydana gelirdi suyun üzerinde. Kimi yerlerde yağlarla karışan pislikler katılaşmış ve dere yatağını yer yer bir lav yatağına benzetmişti. Bu pisliklerin üzerinde tavuklar dolaşıp yemlenirdi. Çevrenin yabancısı olan bir adam, karşıya geçmek istediği zaman kısa bir süre için gözden kaybolup, tepeden tırnağa pislik içinde dışarı çıkardı. Salhane sahipleri işte böyle bırakırlardı bu dereyi. Ara sıra suyun yüzü tutuşur ve korkunç alevler çıkararak yanmaya başlardı. O zaman belediye itfaiyesi gelerek yangını söndürürdü. Bir seferinde akıllı bir adam gelerek bu pislikleri yağ çıkarmak için toplamaya başladı. Ama salhane patronları hemen yazılı bir emirle adamı buradan dehleyip bu işi kendileri yapmaya başladılar. Ayrıca derenin iki yanındaki kıyıları da toplayıp temizliyor ve işliyorlardı artık.

Adamların dedikodularına göre, birtakım garip şeyler daha dönmedeydi buralarda. Salhanelerin gizli boruları vardı ve bunlar sayesinde, milyonlarca litre şehir suyu çalıyorlardı. Gazeteler bu konuyu ele almış, yine bir rezalet patlak vermişti. Soruşturma açılmış, borular kapatılmıştı. Kimse cezalanmadığı gibi, su çalınmasına, rezalet örtbas edildikten sonra yeniden başlanmıştı. Bunlardan sonra, bitmez tükenmez dehşetleri ile et sanayi vardı. Şikago sakinleri, Packingtown da dolaşan belediye müfettişlerini gördükleri zaman, kendilerini hastalıklı ve mikroplu etlerin tehlikesinden uzak sanırlardı. Bilmezlerdi ki bu yüz altmış üç müfettiş burada, salhane sahiplerinin isteği ile çalışmaktaydı. Bu müfettişler, Amerikan hükümetinden aldıkları maaşa karşılık, hastalıklı etlerin,

devletin dışına çıkmamasını sağlarlardı. Başka hiç bir yetkileri yoktu. Hangi etlerin satılacağına karar veren yalnızca mahallî siyasî makinenin üç adamıydı. Kısa bir süre sonra, bunlardan doktor olan bir tanesi, hükümet müfettişlerinin verem diye iskartaya çıkardığı ve guddelerinde öldürücü zehir bulunan sığırların, açıkta bırakıldıktan sonra, şehre götürülüp satıldığını bildirdi. Aynı hafta istifaya davet edildi. Hatta mezbaha sahipleri bu kadarla da kalmayıp, valiye baskı yaparak, bütün teftiş bürosunu lâğvettirdiler. O günden sonra da Packingtown'u rahatsız eden kimse çıkmadı. Böylece patronların kasasına her hafta veremli sığırlardan iki bin dolar girmeye başladı. Ayrıca trenlerle gelirken koleradan ölen domuzlar da, arabalara yüklenip yağ yapılmak üzere Indiana'da bir yere yollanıyordu.

Jurgis yavaş yavaş bu dedikoduları; bunları hazırlayan ve bu kısımlarda çalışan adamların ağzından duyup öğreniyordu. Görünüşe bakılacak olursa, insan diğer kısımlarda çalışan biri ile tanışınca yeni hilebazlıklar, yeni namussuzluklar öğreniyordu. Sözgelimi içlerinde sığır kasaplığı yapan bir Litvanyalı vardı. Marija'nın çalıştığı yerde çalışıyordu. Yalnızca konserve et için kesim yapılıyordu burada ve adamdan gelen sığırların nemene hayvanlar olduğunu dinlemek, Zola'nın veya Dante'nin tasvirlerini solda sıfırda bırakıyordu. Sanki tüm ülkede ihtiyar, sakat ve hastalıklı hayvanları bulup toplamak için ajanlar vardı. Sözgelimi bira fabrikalarının almayı reddettiği «viski-maltı» ile beslenen sığırlar vardı. Üzerleri patlamamış çıbanlar, açık yaralar ile doluydu bu hayvanların. Pis bir işti bunları kesmek. Kasap bıçağı daldırınca, bunlar patlıyor ve leş gibi kokan bir pislik insanın yüzüne fıskırıyordu. Elleri kana ve bu pisliğe bulaşan bir insan, nasıl temizlerdi yüzünü gözünü? İşte böylesine hayvanlardan yapılmış «tahnit etler» İspanyol kurşunlarından daha da öldürücü olarak, Amerikan askerinin zehirlenerek ölmesine sebep olmuştu. Üstelik ordu etleri taze değildi. Yıllarca soğuk hava depolarda bekletilmiş konservelerdi bunlar.

Bir pazar akşamı, Jurgis mutfak sobasının yanında piposunu tüttürmüş, kendisine Jonas tarafından tanıştırılan ve Durham'ın konservecilik kısmında çalışan, yaşlıca bir adamla konuşuyordu. O akşam, ülkede artık millî bir enstitü düzeyine çıkmış olan, büyük Durham şirketi konusunda birtakım gerçekleri öğrendi. Durham'da çalışanlar düpedüz ortaçağ simyagerleri idi. Sözgelimi gazeteye bir mantar çorbasının ilanları veriliyordu. Ama, bu çorbayı hazırlayan kişiler, hayatlarında bir kez olsun mantar yüzü görmemişlerdi. Hele «Tavuk bastısı» adı verilen yemek, tıpkı mizah dergilerindeki lokanta karikatürlerindeki çorbalara benziyordu. Sanki yağmurluğu ile galoşlarını giymiş bir tavuk, bu çorbanın içinden yürüyüp geçmişti. Ama belki adamların birtakım sırları vardı. Kimbilir belki de kimyasal yöntemlerle tavuk yapmasını becermişlerdi. Jurgis'in arkadaşı açıklamalarını sürdürdü. Aslında bu konserveler işkembe ile domuzyağını karıştırarak imâl ediliyordu. İçine gerekirse sığır içyağı, yürek, ellerinde varsa koyun kırpıntısı da konuluyordu. Bunları değişik biçimlerde sınıflandırıp, değişik paralara satıyorlardı. Oysa içinden çıkan nesneler her zaman aynıydı. Türlü çeşidi vardı bu konservelerin. «Şeytani» diye isim takmıştı çalışanlar bunlara. Sözgelimi bu çeşit jambon ya da domuz ezmesi, makinenin kesemeyeceği kadar küçük sığır eti parçalarının kıyması beyaz görünmesin diye bazı kimyasal maddelerle, içine deriden, domuz etine kadar türlü etler konularak hazırlanıyordu. Bu karşım iyice ezildikten sonra içine bol miktarda, baharat atılıyordu. Tad versin diye tabiî. «Eğer insan buna benzer yeni bir şey icad edebilirse, bir servet sahibi olabilir,» dedi Jurgis. Ama, böylesine keskin zekâlı namussuz sahtekârların çok uzun yıllardan beri çalıştıkları bu yerde icat edilecek yeni bir şey kalmamıştı. Bu adamlar veremli sığırları memnuniyetle kabul ederlerdi. Zira beslenen hasta hayvanlar daha çabuk yağlanıyordu. Hergangi bir kıtanın dükkânlarında kalmış eski yağlar bu insanlar tarafından satın alınır, bir yığın kimyasal işlemden geçirildikten sonra taze yağ diye

satışa çıkarılırırdı. Birkaç yıl öncesine kadar mezbahalarda atlar da kesilirdi. Görünüşe bakılırsa bunlardan gübre yapılıyordu. Ama gazeteler işi parmaklarına dolayıp uzun zaman çaba gösterdikten sonra, halkı bu kesilen at etlerinin konservelere karıştırıldığına inandırabildiler. Artık, Packingtown'da at eti kesimini yasaklıyan bir kanun vardı ve şimdilik iş sıkı tutuluyordu. Her gün görülebilen manzaralardan biri, koyun sürüleri arasına karışmış, uzun ve keskin boynuzlu bol kıllı yaratıkların mezbahaya girdiğiydi. Halkı yeniden; kuzu ve koyun diye aldıkları etlerin; keçi eti olduğuna inandırmak, bu gibi olaylardan sonra çok zor bir işti.

İlgi çekici başka bir istatistik de, burada çalışan işçilerin hastalıkları ve dertleriydi. Jurgis, mezbahaları ilk kez bir ziyaretçi olarak gezip, Szedvilas'dan, burada bir hayvandan neler yapıldığını duyduğu zaman gerçekten hayran olmuştu. Oradaki bütün fabrikaları şaşkınlıkla izlemişti. Oysa bunlar da başlı başına, bağımsız birer ayrı cehennemdiler. Hiç birinin kesimhanelerden farkı yoktu. Her birinde çalışan işçilerin değişik birtakım hastalıkları, dertleri vardı. Burayı gezen ziyaretçiler bu dolandırıcılıkları, hilebazlıkları belki alayla karşılayabilirlerdi ama, burada çalışanlarla alay edemezlerdi. Çünkü işçilerin hemen hepsi bunun etkilerini, izlerini kendi vücutlarında taşımaktaydılar. Bunu kanıtlamaları için ellerini uzatıp açmaları yeterliydi.

Sözgelimi salamura odalarında çalışanlar vardı; hani Antanas'ın çalışıp rahatsızlandığı yerler. Nasıl tarifsiz bir korku ve dehşet içindeydi bu adamlar bilemezsiniz. Arabaları itenlerden biri hele bir parmağını çizmeye ya da kesmeye görsün. Açılan yara, adamı bu dünyadan götürmeye yeterdi bile. Mafsalları asitler tarafından kemirilir, adamın parmakları dökülürdü. Kesicilerin, parçalayıcıların, ayırıcıların, kısaca bütün bıçak kullananların içinde, baş parmağı bir işe yarayan tek bir tanesine rastlıyamazsınız. Parmakları öylesine sık ve derin kesilmiştir ki, bu artık bıçağa

baskı yapan çirkin bir et parçasından başka bir şey değildir. Ellerinin üstü ve içi insanın sabrını taşıracak kadar çok kesik izleri ile doludur. Hayvanların içini temizlediklerinden, ya da derileri yüzerken tırnaklarını harab etmişlerdir. Öyle ki birçoğunun tırnakları kalmamıştır artık. Parmak mafsalları şiş olduğundan, elleri daima açık bir yelpazeyi andırır. Pişirme odalarında o buharın ve dayanılmaz pis kokuların ortasında çalışan adamlar vardır sonra. Gün ışığı girmez buralara. Sunî ışık altında çalışılır. Bu odalarda tüberküloz mikrobu iki yıl yaşıyabilir ve her saat başı yeni mikrop ikmali yapılır buraya. Sığır hammalları vardır. Bunlar yüz yirmi beş kiloluk sığırları, buzluklara, soğuk hava tertibatlı vagonlara sırtlarında taşıyan kişilerdir. Korkunç bir iştir bu. Sabahın dördünde başlar ve en kuvvetli bir adamı, birkaç yıl içinde çökertmesi işten bile değildir. Sonra, soğutma odalarındaki işçiler gelir. Bunların ortak hastalığı romatizmadır. Burada beş yıldan fazla çalışamaz insan derler. Bu da azami zamandır. Sonra yün koparıcılar vardır ki, bunların elleri, salamura işinde çalışanlardan daha önce berbat olur. Çünkü hayvanların derisi, yünlerin gevşemesi için önce asitlenir ve bu adamlar yünleri çıplak gevşemesi için önce asitlenir ve bu adamleri çıplak elleri ile yolarlar. Asit parmaklarını yer bitirir. Konserve kutularının yapıldığı yerlerde çalışanların da elleri kesikler içindedir. Her kesik atlatılmış bir kan zehirlenmesinin izi olabilir. Parçalama makinelerinde çalışan işçilerin de zamanları pek uzun değildir. Bunlardan çoğu bir süre sonra dalgınlaşır ve bir de bakarsınız, elinin bir kısmı kesme makinesinde kalıvermiş. Sonra kaldırıcılar vardır. Bunlar kullandıkları manivelalarla, ölü sığırı, temizlenmesi ve yüzülmesi için havaya kaldırırlar. Durham'ın mimarları işçilerin çalışma biçimini göz önünde tutmadıklarından bu adamlar alçak kirişler yüzünden sürekli olarak iki büklüm yürümek zorunda kalırlar. Bu onlarda bir alışkanlık yaratır. Birkaç yıl sonra, yürümelerinin bir şebek maymunundan farkı kalmaz. İçlerinde en beteri, gübreciler ile haşlama odalarında çalışan-

lardır. Bu işçiler gelen ziyaretçilere gösterilmez. Zira bir gübrecinin çıkardığı koku, normal bir insanın daha yüz metre öteden burun direğini kırmaya yeterlidir. Tank ve kaynatma odalarında çalışanları ise sürekli olarak başka bir tehlike beklemektedir. Burada yoğun bir buhar bulutu içinde çalışır ve yerden yüksekliği pek az olan tanklar vardır. Onların da korkusu bu kazanlara düşmektir. Sık sık da kazalar olur burada. Kazaya uğrayıp düşen bir işçiyi çıkardıkları zaman, artık zavallının görülecek pek fazla bir yanı kalmamıştır. Hatta bazen günlerce kalırlar kazanlarda. Kemiklerinin dışında kalan kısımları da dünya piyasasına, Durham'ın saf domuz yağı adı altında sunulurlar.

ONUNCU BÖLÜM

Kışın başlangıcında ailenin geçinecek, hatta biraz da borçlarını ödeyecek kadar parası vardı. Ama Jurgis'in haftalığı dokuz on dolardan, beş altı dolara düşünce para biriktirme olanacağı ortadan kalkmıştı. Kış bitip bahar geldi ve onları hâlâ hayatta buldu. Günlük bir yaşantıları vardı artık. Yalnızca ertesi gün için çalışılıyordu. Aylık bir gelirle, açlık arasında sallanıp duruyorlardı. Marija büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı. Çünkü teneke kutu fabrikasının ne zaman üretime başlayacağı konusunda hâlâ bir haber çıkmamıştı. Üstelik elinde avucundaki paralar da gün geçtikçe suyunu çekiyordu. Biriktirdikleri tükenmek üzereydi. Evlenmek fikrini filân kafasından silip atmıştı. Çünkü, o olmadan, ailenin geçinmesine imkân ve ihtimal yoktu; bu yüzden kendisi de kısa bir süre sonra ailenin sırtına bir yük olmaya başlayacaktı. Parası suyunu çektiği zaman, diğerlerinin, ona olan borçlarına karşılık kadının geçimini sağlamaları gerekiyordu. Bu yüzden Tete Elzbieta, Jurgis ve Ona gecenin geç saatlerine kadar konuşuyorlar ve açlıktan ölme-

den bu işi nasıl çözümleyeceklerini bulmaya çalışıyorlardı.

Yaşamalarını sürdüren, üzerlerine çöreklenmiş, amansız ve de acımasız geçim koşulları işte böyleydi. Korkusuz geçen bir anları, parayı düşünmedikleri bir saniyeleri bile yoktu. Bir felâketten mucize kabilinden kurtuldukları zaman, karşılarına bir yenisi dikiliyordu. O ağır ve yorucu bedensel çalışmaların yanında, bir de düşüncelerin gerginliği vardı. Bütün gün ve bütün gece üzüntü ve korkunun verdiği rahatsızlıkla geçiyordu. Gerçekten yaşamak değildi bu. Dahası, var olmak bile değildi. Emekleri karşılığında aldıkları ücret devede kulak kalıyordu. Hepsi, her zaman çalışmak istiyordu. İnsan elinden geleni yaparsa, hayatta kalmak, yaşamasını sürdürmek onun en doğal hakkı değil miydi?

Hallerine bakılacak olursa, satın almak zorunda kaldıkları ya da ödemek zorunda oldukları paraların bir türlü ardı arası kesilmiyordu. Bir yığın umulmadık masraf çıkıyordu karşılarına. Bir seferinde su boruları donup çatladı. Ve sular erimeye başlayınca korkunç bir su sızıntısı sardı evin içini. Dört bir yandan dereler halinde sular akıyordu içeriye. Bu felâket erkeklerin işte olup, Tete Elzbieta'nın evde yalnız olduğu zaman başlarına gelmişti. Elzibeta sokağa fırlayıp, avaz avaz bağırıp çağırarak imdat istemeye başladı. Ne bu suyun nereden kesileceğini biliyordu, ne de hayatlarının mahvolup olmadığını. İkinci şıkkın daha doğru olduğunu kısa bir süre sonra anladılar. Çünkü tesisatçı saatine yetmişbeş sent alıyordu. Yanında duran ve yalnızca berikini seyreden başka bir adama da aynı para ödeniyordu. Ayrıca malzeme almak için gidip geldikleri zaman da işliyordu ücret. Eh bunun üstüne, alınan malzemeleri de ekliyecek olursak, onlar için bu tamiratın nasıl bir felâket olduğunu anlarız. Bundan sonra, evlerinin ocak ayı taksidini ödemeye gittiklerinde, şirketin temsilcisi onları yeniden büyük bir dehşet içinde bıraktı. Evin sigortasını yenileyip, yenilemediklerini sormuştu. Bir şey anlamadıklarını söyledikleri zaman, adam onlara anlaşma-

daki maddelerden başka birini gösterdi. Ellerindeki sigorta poliçesi biter bitmez evin bin dolara yeniden sigorta edilmesi gerekiyordu; poliçeleri de birkaç güne kadar bitmek üzereydi. Zavallı Elizabeta'nın üzerine yeni bir sıkıntı çöktü ve kaç para olduğunu sordu. Yedi dolar diye cevap verdi adam. O gece eve sıkıntılı gelen Jurgis, bu işe bir son vermek ve bu eve ödeyecekleri paranın ne kadar olduğunu öğrenmek için, emlâkçının yanına gitti. Anlaşma imzalanmıştı bir kere; imzalanmıştı ya, artık satıcının eskisi gibi susması, birçok şeyleri saklaması gerekmiyordu. Zira susmak hiç bir şey kazandırmıyordu ona. Jurgis adamın gözlerinin içine dik dik baktı. İtiraz ve gereksiz gevezeliklerle oyalanmak istemiyordu. Anlaşmayı bir okusundu adam hele. Evet, her yıl evin sigortası yenilenecekti, yılda on dolar kadar vergi ödenecekti, yılda altı dolar su parası verilecekti. Bunların yanında, faiz ve aylık taksitlerden başka bir şey yoktu. Eğer belediye kaldırım ya da lâğım yapmaya karar verirse iş değişiyordu elbette. «Evet» dedi adam, «bunları isteseniz de istemeseniz de yaptırmak zorundasınız.» Tabii belediye yapacak olursa, lâğım kendilerine yirmi iki dolara mal olacaktı. Kaldırım ise, tahtadan yapılacak olursa, on beş; betondan yapılacak olursa yirmibeş dolardı.

Jurgis yeniden evin yolunu tuttu. Bütün istenilenleri bilmek, hiç olmazsa, yeni isteklerin karşısında şaşkına dönmemek demekti. Bu da bir çeşit teselliydi doğrusu. Şimdi artık ne rezilce aldatıldıklarını, açık seçik görüyordu. Bir kez bulaşmışlardı işin içine. Dönüşü yoktu bunun. Yalnızca yenmek için savaşı sürdürmeleri gerekiyordu. Geri çekilme asla düşünülecek bir şey değildi.

Bahar gelip, korkunç soğuklar bitmişti. Kömüre verecekleri paradan ne kadar tasarruf edeceklerinin hesaplarını yaptılar. Bu sırada ise Marija'nın biriktirdiği paralar bitmek üzereydi. Sonra sıcak havalar beraberinde yeni dertler getirdi. Aslında her mevsimin kendine özgü birtakım belâları vardı. İlkbaharda yağan soğuk yağmurlar sokakta gölcükler, derecikler

oluştururdu. Öylesine bol ve derin çamur olurdu ki, buna saplanan bir arabayı, altı at çekse yine de çıkaramazdı. Bu şartlar altında hiç, kimse ayakları kuru olarak işe gidemez oluyordu. Üstleri başları olmayan, pabuçları çürük erkekler için kötü bir şeydi bu ama, kadınlar ve çocuklar için çok daha beterdi. Sonra öldürücü sıcaklarıyla yaz bastırır. İşte o zaman Durham'ın kesimhanelerinin bir cehennemden farkı kalmazdı. Bir gün, güneş çarpmasından üç işçi öldü. Gün boyu kesilen hayvanların kanları sıcak dereler gibi akardı, tepeden vuran güneşin ısısı da ekleniyordu buna. Havada hiç bir kıpırdanma olmadığı için, çıkan kokunun pisliği bir insanı kolayca bayıltabilirdi. Bir neslin bütün iğrenç kokuları da güneşin etkisiyle yeniden kabarmaya başlamıştı. Duvarlar, sütunlar asla yıkanıp temizlenmediği için üzerleri bir hayat boyunun pislikleriyle kabuk bağlamıştı. Salhanede çalışanların üzerine öylesine bir sinerdi ki koku, yirmi metre öteden kolayca duyulurdu. Kendini temiz tutmanın imkânı yoktu burada. En dikkatli olanı bile sonunda bu işten cayıyor ve kendisini pislik deryasının içine bırakıyordu. Ellerini yıkayacak bir muslukları bile olmadığından, işçiler, öğlenleri yedikleri yemek kadar çiğ kanda yiyorlardı. Çalıştıkları vakit yüzlerini silmelerinin imkânı yoktu. Bu konuda yeni doğmuş bebeler kadar aciz ve zavallıydılar. Bu ufak bir şey gibi görünür ama, ter enselerinden akıp onları gıdıklamaya başlar, ya da sıkıcı bir karasinek inatla yüzlerine konunca bunu kovalamak, diri diri yakılmaktan farksızdır. Kabahat salhanelerin mi, yoksa çöplüklerin miydi, bilinmez. Packintown'a bir felâket, bir bela gibi türlü çeşit sinek akını başlıyordu. Anlatılması olanaksız bir şeydi bu. Ansızın evlerin içi simsiyah olurdu bu sineklerden. İnsan nedenli çabalasa, kapıları, pencereleri tellese, delikleri tıkasa yine de hiç bir yararı olmuyordu. Evlerin dışında arı kovanlarını hatırlatan bir vızıltıyla, bulutlar halinde dolaşan sinek sürüleri, bir kapı açılmaya görsün, büyük bir rüzgârın önüne katılmış gibi içeriye üşüşüveriyorlardı.

Belki yaz, sizlere, yemyeşil çayırları, rengarenk dağları ve pırıl pırıl gölleri hatırlatır. Buralarda çalışan adamların akıllarına bile gelmez böyle şeyler. Bu büyük mezbaha makinesi durmamacasına döner, öğütürken yeşil kırları düşünmez. Buranın birer parçası olan işçiler, kadınlar ve çocuklar ne bir parça yeşillik ne de bir çiçek görebilirler. Beş altı mil doğularında pırıl pırıl, mavi suları ile Michigan gölü vardır. Oysa, burası onlar için Pasifik Okyanusu kadar uzaktır. Yalnızca bir pazar günleri vardır bu adamların. O gün de yürüyemiyecek kadar yorgundurlar. Yaşıyabilmek için bu koca makineleri bağlanmışlardır bir kere. Menacerler, memurlar, kâtipler şefler başka bir sınıftan toplanarak bir araya getirilmişlerdir. Bunlar asla işçi sınıfı arasından seçilmezler. En kılkuyrukları bile büyük bir alayla, büyük bir küçümsemeyle bakar işçilere. Sözgelimi yirmi yıldan beri haftada altı dolara Durham'da çalışan ve bir yirmi yıl daha çalışsa bile, durumunda en ufak bir değişiklik olmayacak zavallı bir memur kendisini kibar kişi olarak görür. Tıpkı mezbahalarda çalışan Polakların, kendilerini en iyi işçi olarak görmeleri gibi. Evet, bu zavallılar işçilerden başka türlü giyinir, şehrin başka bir yanında otururlar, işe değişik saatlerde gelir ve çalışan, bir adama sürünmemeye çalışırlar. Belki de bütün bunlara işin iğrençliği sebeptir. Ama ne olursa olsun, elleri ile çalışan emekçiler başka bir sınıftırlar ve bu fark onlara sürekli olarak hissettirilir.

Baharın sonlarına doğru, teneke kutu fabrikası yeniden açılınca, Marija'nın yeniden şarkı söylemeye başladığı görüldü. Tamoszius'un aşk türküleri de hüzünlü olmaktan kurtuldu. Ne var ki bu mutluluk uzun sürmedi. Bir ya da iki ay sonra Marija'nın başına büyük bir felaket daha geldi. Teneke kutu boyacısı olarak işe başladığından tam bir yıl ve üç gün sonra, Marija işini kaybetmişti.

Uzun bir hikâyedir bu. Marija, inatla buna sebep olan şeyin, sendikadaki çalışmaları olduğunu iddia ediyordu. Patronların her sendikada casusları olduğu gibi büyük bir çabayla kendilerine yeterli olaca-

ğını düşündükleri sayıda, sendika görevlilerini de türlü yollardan satın alıyorlardı. Böylece her hafta, sendikada neler olup bittiğine dair raporlar alıyorlardı. Hatta kimi olayları sendika üyelerinden daha önce öğreniyorlardı. İçlerinde tehlikeli olanları mimleninçe, bu kişiler ustabaşının gözünden düşüyordu hemen. Marija ise, yabancılar arasında gerçekten çalışıyor ve onları birçok yönlerden uyarmak ve uyandırmak için konuşmalar yapıyordu. Nasıl olmuşsa olmuş fabrika kapatılmadan iki üç hafta önce, Marjia'nın boyadığı üçyüz kutunun parası kadına ödenmemişti. Kızlar uzun bir masanın başında çalışırlar, arkalarında elinde kalem ve bir not defteri bulunan kadın puantörler dolaşır, kızların bitirdikleri kutuların sayısını not ederlerdi. Bu kadında bir insandı ve elbetteki diğer insanlar gibi hata yapabilirdi. Ama böyle bir yanlış yapıldı mı düzeltilmezdi. Eğer cumartesi günü haftalıklar verildiği zaman, çalıştığınızdan az para almışsanız susmaktan başka yapabilecek hiç bir şey yoktu. Oysa Marija, bunu bir türlü anlamadığı için hakkını arıyor ve mesele çıkarıyordu. Hiç bir zararı olmuyordu bu itirazların. Zira Marija sadece Lehçe ve Litvanyaca bildiği için, çevresindekiler onun haline gülüyorlar ve onu hırsından ağlatıyorlardı. Ama şimdi Marija bazı şeyleri İngilizce adlandırdığı için, sürekli hata yapan kadının düşmanlığını kazanmaya başladı. Hatta Marija karşı koydukça, belki de kasten, yanlışlıklar yapıyordu. Her ne hal ise, bu yanlışlıklar yapılıyordu işte. Aynı şey üçüncü kez olunca, Marija savaş çığlığını atıp ustabaşı kadına isyan etti. Ne var ki bu da bir sonuç vermedi. Bu sefer kısım şefine çıktı kadın. Şimdiye dek böyle bir şey görülmemişti fabrikada. Kısım şefi bu işe bakacağını söyledi. Marija böylelikle parasının verileceğini düşündü. Aradan üç gün geçip de yine bir ses seda çıkmayınca, yeniden dikildi şefin karşısına. Bu kez adam, kendisini asık bir yüz ve çatık kaşlarla karşıladı. Böyle şeylerle uğraşacak zamanı olmadığını söyledi. Uyarı ve öğütlere aldırmayan Marija, bir kez daha çıktı adamın karşısına. Şef sakin bir tavırla, kadına işi-

nin başına dönmesini emretti. İşlerin bundan sonra nasıl geliştiğinden emin olamıyordu Marija, Yalnız aynı gün ikindi vakti, ustabaşı kadın yanına gelerek, artık onun çalışmasına ihtiyaçları olmadığını söyledi. Zavallı Marija eğer kadın tokmakla kafasına vurmuş olsa, bunun kadar sersemleyemezdi. Önce işittiklerine inanamadı. Sonra birden alevlenip bağırıp çağırmaya, küfürler etmeye başladı. Burasının kendine ait olduğunu ve yeniden geri geleceğini söyledi. Yeminler etti. Sonunda da odanın ortasında yere oturup, yüksek sesle ağlamaya başladı.

Kötü bir ders olmuştu bu. Ama dik kafalı bir kişiydi Marija. Bu konuda tecrübesi olan kimselerin sözlerini dinlemesi gerekiyordu. Gelecek sefere, haddini bilmesini ihtar etti usta kadın. Ve böylece işinden atılan Marija eve geldiği zaman aile; yeni bir boğazın doyurulması sorunu ile yeniden karşı karşıya kaldı.

Şimdi ise durum gerçekten çok güçtü. Ona'nın doğum yapması her geçen gün biraz daha yaklaşıyor ve Jurgis bunun için olanca gücüyle para biriktirmeye çalışıyordu. Ebeler konusunda son derece korkunç hikâyeler işitmişti. Bu kadınlar da son günlerde kara sinekler gibi çoğalmaya başlamıştı Packingtown'da. Jurgis kararını vermişti kesin olarak. Ona'yı erkek bir doktor doğurtacaktı. İstediği zaman son derece inatçı bir insan olabiliyordu Jurgis. Bu konuda kadınların bütün üstelemelerine rağmen kararını değiştirmemekte direndi. Onlara göre erkek bir doktor hiç de yakışık almayan bir şeydi. Doğum yaptırmak kadın işiydi. Bulabilecekleri en ucuz doktor, on beş dolar isteyecekti, belki de iş bittikten sonra, daha fazla masraf gösterecekti. Ama Jurgis ne olursa bu parayı vereceğini ilan etti, hatta bu süre içinde yemek yememesi gerekse bile.

Marija'nın elinde avucunda kala kala yirmi beş dolar kalmıştı. Her gün çevrede dolaşıyor ve iş arıyordu ama, bu sefer bulacağından hiç ümitli değildi. Marija neşeli olduğu zamanlar, bir erkeğin yaptığı işi bile yapardı ya, cesaretsizlik kısa bir zamanda yiyip bitirmişti onu. Akşamları eve geldiğinde gerçekten

acınacak bir hali vardı. Bu sefer dersini almıştı. Hem de on kez almıştı bu dersi zavallı. Onunla birlikte bu dersi bütün aile de bellemişti vesselâm. Yani Packingtown denen yerde insan bir kez iş sahibi oldu muydu, şartlar ne olursa olsun bu işe dört elle sarılmak zorundaydı.

Dört buçuk hafta sürdü Marija'nın sürtüp iş araması. Bu arada sendikaya olan aidatını da vermiyordu. Bütün ilgisini yitirmişti. Hattâ kendi kendine küfürler, lânetler ediyor, bir sendikaya üye olmakla delilik ettiğini düşünüyordu. Tam bütün ümitlerini yitirmek üzereyken birisi kendisine boş bir yerden sözetti. Marija söylenen yere giderek işe girdi «sığır parçalayıcısı» olarak çalışacaktı. Ustabaşı, kadının bir erkek gibi adalelere sahip olduğunu görünce, işçilerden birini çıkarıp yerine Marija'yı almıştı. Ayrıca erkek işçinin yarım gündeliğinden biraz fazlasını ödeyecekti.

Packingtown'a ilk geldiği zamanlar, Marija böyle bir işe girmeye yanaşmazdı. Çünkü çalıştığı yer, Jurgis'in kısa bir süre önce sözünü ettiği hastalıklı hayvanların konserve edildiği fabrikalardan bir tanesiydi. Çalışanların gün ışığını, pek seyrek gördükleri odalardan birine kapatılmıştı. Tam altında soğutma odaları, üzerinde ise kaynatma odaları bulunuyordu çalıştığı yerin. Yani buz gibi bir döşemenin üzerinde ayakları donarken, tepesinden inen sıcaklığın şiddeti yüzünden soluk almakta güçlük çekiyordu. Sabahın erken saatlerinden akşamın geç vakitlerine kadar yüzlerce kilo eti kemiğinden ayırıyordu. Sürekli ıslak ve çamurlu bir döşemenin üzerinde ayaklarında kalın postallar olarak çalışıyordu. Yani aşırı üretim sonucunda da hiç bir sebep gösterilmeden belirsiz bir süre işten atılmak tehlikesini bilerek, yani çalışmaktan vücudunun her parçası titreyip, kaygan bıçağı tutan eli gevşeyip kanını zehirleyecek bir yara almak tehlikesini bilerek çalışmak. İşte Marija'nın hayatı buydu, bundan böyle. Ama kendisinin bir insan, beygirden farkı olmadığı için o bütün bunlara gülüp geçiyordu. Yeniden masraflara katılabilecek ve ailenin sıkıntısı biraz azalarak geçimi düzelecekti. Tamoszius'a

gelince, nasıl olsa uzun zamandan beri bekliyorlardı, biraz daha beklemeleri hiç bir şey değiştirmezdi. Onun kazandığı para ile geçinmelerine imkân olmadığı gibi, kendi kazandığı parayı eklemeyecek olsa, ailenin geçinmesi de mümkün değildi. Yine onu ziyaret etmeye devam ederdi. Mutfakta otururak el ele tutuşurlar ve şimdilik bununla yetinirlerdi. Ne var ki gün geçtikçe Tamoszius'un kemanından dökülen sesler çok daha ateşli ve yürek paralayıcı olmaya başlamıştı. Marija böyle zamanlarda, elleri kenetlenmiş, yanakları sırılsıklam, vücudunun her yanı ayrı ayrı titreyerek oturuyordu. Ve bu içler acısı havalarda, henüz doğmamış nesillerin ağlamalarını duyuyordu.

Marija'nın aldığı ders, Ona'yı kıl payı ile aynı akibete uğramaktan kurtardı. Ona da çalıştığı yerden hoşnut değildi. Üstelik Marija'dan çok daha fazla ortaya sürecek sebepleri vardı. Eve geldiğinde hikâyesinin yalnızca yarısını anlatıyordu. Söylediklerinin, Jurgise, nasıl acı verdiğini gördüğü içindi bu. Kocasının yapacakları korkutuyordu onu. Uzun bir süreden beri Bayan Henderson adındaki ustanın kendisinden hoşlanmadığını farketmişti. Önce eski bir meseleden dolayı sanmıştı bunu. Hani, evlenmek için bir gün izin isteyip de reddedildiği zamanlardan kalma. Sonra bunun, kadına ara sıra hediyeler vermediğinden ileri geldiğini anladı. Onun kızlardan hediye kabul ettiğini öğrendi. Kendisine hediye verenlerle vermiyenler arasında büyük bir ayırım yapıyordu ustabaşı. İşin sonunda Ona, meselenin bundan da beter olduğunu öğrendi. Bayan Henderson yeni gelmişti buraya ama, kısa zamanda hakkında dedikodular çıkmağa başlamıştı. Sonunda onun bir kapatma olduğu anlaşıldı. Aynı binada çalışan kısım şeflerinden birinin eski metresiydi. Adam kadını buraya susması için yerleştirmişti ya, pek başarılı olamamıştı. Zira çalışanlar birkaç kez kavgalarını işittiler. Bir sırtlanın huylarına sahip olduğu için çalıştığı yeri kısa bir sürede, cadı kazanına döndürdü. Kendi cinsinden olan birtakım kızlar da vardı çalışanların arasında. Bunlar, kadına yaltaklanıp dalkavukluk ediyor ve diğer işçi arkadaşları arasında

ispiyonluk ediyorlardı. Bu yüzden bir korku zinciri meydana gelmişti çalışma yerinde. Ama işin daha beter bir yönü daha vardı. Bu kadın aşağı şehirde, fuhuş yuvası olan bir evde, Connor adında, kırmızı yüzlü, kaba, terbiyesiz bir İrlandalı ile birlikte yaşıyordu. Adam dışarıda çalışan hammalların başıydı ve kızlar gelip giderken onlara laf atar, iş tutmak isterdi. Kesat mevsim gelince, bu kızlardan kimileri, Bayan Henderson ile birlikte bu eve giderlerdi. Gerçeği söylemek gerekirse, kadın sanki işyeri ile bu evi, bir çeşit birleştirmişti. Ara sıra bu evdeki bazı kadınlara, namuslu kızların yanında iş verilirdi. Ve bazı namuslu kızlar geleceklere yer vermek için tabiî işlerinden atılırdı. İnsan bu kadının kısmında çalışırken aşağı şehirdeki bu kötü evi bir türlü silip atamazdı aklından. Sürekli bir esintisi, bir havası vardı evin, tıpkı Packingtown'da rüzgâr değişince insanın burnuna dolan pis kokular gbii. Bu konuda hikâyeler söylenirdi. Karşıda çalışan kız bunu anlattıktan sonra sırıtarak, bir de göz kırpardı. Böyle bir yerde bir gün bile çalışmak istemezdi Ona. Ama açlık vardı işin içinde. Ayrıca ertesi günü işten çıkarılmayacağından da emin olamıyordu. Ona, Bayan Henderson'un, kendisinden nefret edişinin asıl nedenini artık öğrenmişti: Namuslu ve evli bir kadındı da ondan. Ayrıca gammazların ve dalkavukların aynı sebepten kendisinden nefret ettiklerini de biliyordu. Bunların hepsi birden onun haytını berbat etmek için, sanki işbirliği yapıyorlardı.

Eğer genç bir kız bu gibi konularda Ona'nın fikirlerine sahipse, o kızın Packingtown dolaylarında gidebileceği hiç bir yer yoktur. Evet buradaki iş yerlerinde orospular, işlerini namuslu kızlardan çok daha kolay yürütürler. Bir kere buranın nüfusunu, çoğunluğun göçmen olan halk tabakası oluşturur. Bunlar sürekli olarak bir açlığın tehdidi altındadırlar. Yaşama fırsatları, tümü kaba, sert ve zalim olan erkeklerin arzularına bağlıdır. Tıpkı eski zamanlarda esir ticareti yapan erkeklerinki gibi. Bu şartlar altında artık, ahlâksızlık kaçınılmaz bir şeydir, zorunluluktur. Anlatıl-

ması olanaksız şeyler olurdu bu iş yerlerinde. Bunlar herkesce bilinen, kabul edilen şeylerdi. Ama efendi ile esir arasında hiç bir fark olmadığı için kirli çamaşırlar ortalığa dökülmezdi.

Bir sabah işe gitmedi. Ona, Jurgis arzu ettiği gibi, erkek doktoru getirdi. Ve genç kadın hiç bir güçlük çekmeden, sağlıklı bir bebek doğurdu. İnanılmaz irilikte bir oğlan çocuğuydu bu. Oysa Ona öylesine ufak tefek narin bir yaratıktı ki, insan onun böyle bir bebek doğurabileceğine akıl sır erdiremiyordu. Jurgis, saatlerce bu yeni gelen yabancının karşısında durup bakıyor ve böyle bir şeyin gerçek olduğuna bir türlü inanamıyordu.

Çocuğun doğması büyük bir değişikliğe neden oldu. Jurgis artık inanılmaz derecede evine bağlı bir insan olup çıkmıştı ortaya. Bu olay, ara sıra akşamları dışarı çıkarak bir meyhanede arkadaşlarıyla iki çift laf etme isteğinin son kırıntılarını da alıp götürmüştü. Bundan böyle artık, oturup bebeğine bakmaktan başka hiç bir şey istemiyordu. Oldukça garip bir şeydi bu. Çünkü Jurgis daha önceleri çocuklarla zerre kadar ilgilenmezdi. Ama bu başka bir bebekti. Dünyanın en parlak, minicik kara gözlerine sahipti. Kafasının her tarafında da kara kara saç lüleleri vardı. Herkes hık demiş babasının burnundan düşmüş diyordu. Çok şaşırtıcı bir durumdu bu doğrusu... Bu küçük yaratığın dünyaya gelmesi yetmiyormuş gibi, babasının burnunun gülünç bir taklidine de sahip olması gerçekten inanılacak gibi değildi.

Belki de, çocuğun ona ait olduğunu ispat etmek içindir diye düşündü, Jurgis. Onun ve Ona'nındı bu küçük. Jurgis bütün hayatında bu kadar ilgi çekici bir şeyler karşılaşmamıştı. İnsan düşününce, bir bebeğin ne şahane bir şey olduğunu daha iyi anlıyordu. Büyüyecekti. Bir erkek, bir insan olacaktı. Kendi kişiliği, kendi istekleri olan bir canlı. Bu düşünceler bir türlü Jurgis'in aklından çıkmıyor, ona bir sürü garip, hatta acı verici heyecanlar tattırıyordu. Son derece övünüyordu küçük Antanas ile. Her şeyi ilgilendiriyord Jurgis'i. Her şeyini merak ediyordu, yıkanmasını, yemek

yemesini, giyinmesini, uyumasını. Bu yüzden de akla hayale gelmeyecek bir yığın abuk sabuk sorular soruyordu. Bu küçük yaratığın inanılmaz derecede küçük olan bacakları babayı öylesine korkuttu ki uzun bir süre huzursuz telaşını üzerinden atamadı.

Ama, Jurgis bebeğini o kadar az görebiliyordu ki! Ara sıra yalnızca kucağına alıyordu küçük oğlanı. Akşam eve geldiği zaman bebek uyuyordu. Ve eğer Jurgis yatmadan önce uyanacak olursa bunu mutlu bir talih eseri olarak kabul ediyordu. Onun da uyuması gerekiyordu. Sabahlara gelince, bebeğe bakacak zamanı bile olmuyordu. Yani baba yalnızca pazar günleri oğluyla olmak fırsatını buluyordu. Aslında durum, Ona hiç daha amansız, daha acıydı. Evde kalıp bebeğine bakması gerekiyordu. Doktor, bebeğinki kadar kendi sağlığına da özen göstermesini söylemişti. Oysa genç kadın işine gitmek çalışmak zorundaydı. Küçük Antanas'ı, Tete Elzbieta'ya bırakıyordu. Küçük bebeği bakkalda satılan ve süt diye adlandırılan soluk mavi zehirle besliyorlardı. Ona'nın doğumu kadının yalnızca bir haftalığının kesilmesine mal olmuştu. Ertesi pazartesi yeniden işinin başında olmak zorundaydı. Jurgis'in yapabileceği tek şey, onun her sabah atlı tranvaya bindirmek, kendisi de arabanın ardından koşarak, Brown'ların çalışma yerine geldikleri zaman, karısının arabadan inmesine yardım etmek oluyordu. Bundan sonra gün boyu oturup, jambon torbası dikmek o kadar güç bir şey değildi. Daha fazla gecikirse, ustabaşı kadın yerine başka birini koyabilirdi ki, bu onlardan fazla bebek için bir felâket olurdu. Ona, sırf bebeği için devam ediyordu işine. Büyük bir sorumluluktu bu. Hepsinin eskisinden daha fazla çalışmaları gerekiyordu. Bebelerini bu kendi acılı ortamlarında büyütemezlerdi. Gerçekten de Jurgis'in ilk düşündüğü şey bu olmuştu. Yumruklarını sıkıp, kendini yeni bir mücadeleye hazırlıyordu. Sırf ilerde, bir insan olma imkânı bulunan bu küçük yaratığın yaşaması için.

Ve böylece Ona, Brown'daki yeri ile haftalığını kurtardığı gibi, kadınların, binlerce hastalığı, «rahim

derdi» diye gruplandırdıkları illetlerden birine sahip olup ömrü billah bir daha düzelmedi. Bunun, Ona için ne demek olduğunu kelimelerle anlatmak çok güç bir şeydi. Kusur o kadar küçük, zorluğu o kadar ufak-tı ki ne kendisi ne de bir başkası bir bağlantı kurabilirdi arada.

«Rahim derdi» Ona için, bir doktorun teşhisi, birtakım tedaviler, ya da bir iki ameliyat demek değildi. Yalnızca baş ağrısı, sebepsiz sıkıntı, kalp rahatsızlığı, yağmurlu havalarda şiddetli sinir ağrıları gibi ufak tefek şeyler. Packingtown'da çalışan kadınların büyük bir kısmı, aynı sebepten dolayı aynı hastalıkları çektiklerinden, bir doktora görünmenin hiç bir yararı yoktu. Bunun yerine Ona, peş peşine, arkadaşlarının kullanıp, kendisine salık verdikleri birtakım tescilli ilâçları kullanıyordu. Hepsinin içinde alkol ya da başka teskin edici maddeler olduğundan, aldığı sürece bunların kendisine yararlı olduğunu sanıyor ve sağlıklı bir beden hayali ardında koşuyordu. Ama parasızlık nedeniyle bu ilaçları düzenli olarak alamadığı için kovaladığı hayale bir türlü yetişemiyordu.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Yaz süresince mezbahalar yeniden tam yol harekete geçtiler ve Jurgis daha fazla para kazanmaya başladı. Ama, bir önceki yaz kadar, eline para geçmemişti. Çünkü yeni işçiler alınmıştı salhanelere. Her hafta yeni adamlar geliyordu, alışılmış bir sistemdi bu. Yeni gelenler ölü mevsime kadar tutulacaklar, böylece herkesin eline daha az para geçecekti. Er geç bu plan sayesinde tüm Şikago işçileri onların işini yapmayı öğrenmiş olacaktı. Zekice hazırlanmış bir hileydi bu. Adamlar yeni gelenlere mesleklerini öğretiyorlardı. Böylece günü gelince bu işçiler onların grevini bozabilecekti. Bu arada grev yapan işçiler o kadar fakir düşeceklerdi ki, haklarını aramak için dava açacak para kalmayacaktı ellerinde.

Ama sakın, bu gereksiz işçilerin herkesin işini kolaylaştırdığı akla gelmesin. Tam tersine Hızlandırma sistemi gün geçtikçe daha da artıyordu. Her gün işi kalabalıklaştırmak için yeni çareler bulunuyordu. Ortaçağın işkence odalarındaki, tırnak sökme makinesini andırıyordu bu. Yeni «hızlandırıcı»lar alıp bunlara daha çok para ödeniyordu. Bu adamlar işçileri yeni bir makine gibi yöneteceklerdi. Domuz öldürme odalarında saat hesabı ile kesilen domuzların sayısı her geçen gün biraz daha artmaktaydı. Parça hesabında zamanı azaltıp, aynı daha kısa zamanda istiyorlar; hesabı eski fiyat üzerinden tutuyorlardı. İşçiler yeni sisteme alıştıkları zaman bu sefer parayı da azaltıp zamanla para arasında bir denge kuruluyordu. Bu sistem kutu imalâthanelerinde ve konserve fabrikalarında öylesine sık tekrarlanmıştı ki, kızlar sonsuz bir umutsuzluğa gömüldüler. İki yıl içinde aylık ücretleri üçte bir oranında azalmıştı ve her geçen gün de biraz daha azalmaktaydı. Marija yeni işinde çalışmaya başlayalı bir ay olmuştu ki, kovulduğu fabrikada yeniden bir maaş indirimi yapılmış ve kızların maaşı tam yarıya düşmüştü. Öfkeleri öylesine büyüktü ki, kendiliklerinden sokağa çıkarak bir miting düzenlediler. İçlerinden bir tanesi, bir yerlerde, ezilen işçiyi kızıl bir bayrağın temsil ettiğini okumuştu. Hemen bir bayrak yapıp öfke içinde bağıra çağıra sokaklarda dolaşmaya başladılar. Bunun sonucu yeni bir sendikanın kurulması olmuştu. Hazırlıksız grev üç gün içinde darma duman oldu. Durmadan yeni işçiler akın ediyordu. Sonunda kızıl bayrak fikrini ortaya atan ve taşıyan kız, şehrin merkezindeki büyük mağazaların birinde, haftada iki buçuk dolara iş buldu.

Jurgis ve Ona bu hikâyeleri, sıranın ne zamanı kendilerine geleceğini bilmedikleri için dehşete düşerek, korkuyla dinliyorlardı. Ortalığa büyük fabrikalar dan birinin, acemi işçilerin saatini on beş sente düşüreceği söylentisi yayılmıştı. Jurgis, eğer böyle bir şey yapılacak olursa, sıranın pek yakında kendisine de geleceğini biliyordu. Bu zamana kadar, Packingtown' un büyük şirketlerden meydana gelmediğini öğren-

mişti. Yalnızca büyük bir sığır tröstüydü burası. Şirketlerin ileri gelenleri haftada bir toplanıp ellerindeki notları kıyaslıyorlardı. Mezbahalarda çalışan işçilerin belirli bir yararı vardı. Bir seferinde Jurgis'e, patronların canlı hayvan fiyatları ile piyasada satılacak et fiyatlarının tek olması konusunda ortak bir karara vardıklarını söylediler. Oysa Jurgis bunun ne demek olduğunu anlamadığı gibi, aldırış da etmiyordu.

Ücret kesintisinden yalnızca Marija korkmuyordu. Çünkü çalıştığı yerde, o gelmeden pek kısa bir süre önce gündelik ücretlerde bir indirim yapılmıştı. Bu nedenle de kendi kendini safça kutluyordu. Marija artık işinin ehli bir parçalayıcı olmuş, yeniden yükseklerde dolaşmaya başlamıştı. Yaz ve güz süresinde, Jurgis ile Ona, kadına olan borçlarını son meteliğine kadar ödemişlerdi. Böylelikle Marija da bankada bir hesap açtırmıştı. Tamoszius'un da banka hesabı vardı. Şimdi ikisi arasında bir para yarışması sürüp gidiyordu. Yeniden ev masraflarını görüşmeye başladılar.

Zavallı Marija'nın kendi kafasından çıkarabildiğine göre, büyük para sahibi olmanın birtakım sorumlulukları ve kaygıları vardı. Bir arkadaşın tavsiyesine uyarak paracıklarını Ashland caddesindeki bankalardan birine yatırmıştı. Bankanın büyük ve gösterişli olmasından başka, bu konuda hiç bir bilgisi yoktu. Zavallı yabancı bir işçi kız, bu memleketteki bankaların nasıl akıllara durgunluk verecek mali bir çarkla yönetildiğini nasıl bilebilirdi? Bu yüzden zavallı Marija'cık sürekli bir korkunun içinde yaşıyordu. Her sabah yolunu değiştirerek bankasına bir şey olup olmadığını, yerinde durup durmadığını kontrol ediyordu. İlk aklına gelen şey, yangın tehlikesiydi. Biriktirdiklerini kâğıt para olarak yatırmıştı bankaya. Eğer bir yangın olursa, parasının kendisine verilmiyeceğinden korkuyordu. Bu yüzden Jurgis alay ediyordu onunla. Bir erkek ve bilgi sahibi olmanın gururu ile, Marija'ya bankaların yanmaz kasaların olduğunu anlatıyordu. Milyonlarca dolar gönül rahatlığıyla bunların içinde saklanırdı.

Her ne hal ise, bir sabah Marija, yine aynı yoldan bankasını kolaçan etmeye giderken dehşet ve korkudan kazık kesiliverdi. Yarım blok boyunca caddede, bankanın önünde büyük bir kalabalık birikmişti. Korkudan, ansızın yüzündeki bütün kanı çekiliverdi. Birden koşmaya başladı, avaz avaz bekliyenlere ne olduğunu soruyordu ama, verilen cevabı işitmek için durmuyordu. Kalabalığın en sıkışık olduğu yere kadar geldi. İleriye bir adım atmasına imkân yoktu artık. Birileri «Banka iflâs etmek üzere» dediler. Oysa zavallı bundan bir şey anlamadığı için, birinden öbürüne dönüyor ve ısrarla ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Anlamı neydi bunun? Bir şey mi olmuştu bankaya? Kimse kesinlikle bir şey bilmiyordu ama, öyle olduğunu sanıyorlardı. Halkın pek korktuğu yoktu yalnız tümü de parasını çekmek istiyordu. Henüz kesin bir şey söylemek için çok erkendi. Banka üç saatten önce açılmıyacaktı. İşte bu yüzden bir umutsuzluk çılgınlığı içinde, Marija sağa sola dirsekler atarak, kendisi gibi bir sürü umutsuz kadın, erkek ve çocuğun arasından ilerleyip bankanın kapılarına yaklaşmaya başladı. Tarif edilmesi güç bir şaşkınlık sahnesiydi bu. Kadınlar çığlıklar atıyor, ellerini ovuşturuyor, bayılıyor, erkekler ise kavga edip önlerine gelen her şeyi yıkmaya hazırlanıyorlardı. Marija bütün bu kargaşalığın arasında, birden banka defterinin yanında olmadığını ve parasını çekemiyeceğini anladı. Bu sefer kuyruğun dışına çıkmak için yeni bir savaşa girişti ve bunu becerince evden yana çılgınca koşmaya başladı. Bu bir talih eseriydi onun için, çünkü bir süre sonra güvenliği sağlamak için polis kuvvetleri bankanın önüne geldiler.

Yarım saat sonra, Marija Tete Elzbieta ile birlikte koşmaktan solukları kesilmiş, korkudan hasta olmuş bir halde geri döndü. Kalabalık şimdi yol boyu uzayıp giden düzenli bir kuyruk biçimine sokulmuştu. Elliden fazla polis sırayı kontrol ettiği için, yapacak bir şey yoktu. Gidip kuyruğun sonuna sıraya girdiler. Saat dokuzda açılan banka, gelenlerin parasını ödemeye başladı. Ama bunun Marija'ya ne gibi bir yara-

rın olurdu ki. Üç bin kişiye yakın bir kalabalık vardı önünde, bu ise onun fikrince, yarım düzine bankanın kasalarını kurutmaya yeterdi.

Sanki işleri daha beter etmek ister gibi, bir de inceden yağmur yağmaya başlamıştı. İçine işliyordu insanın. Böyle olduğu halde sabah orada durup, hedeflerine doğru yavaş yavaş ilerlemeye başladılar. Öğleden sonra ise, kapama saatı yaklaştıkça, yüreklerindeki burukluk artmaya başladı. Dışarda kalacaklarını anlamışlardı artık. Marija kesin kararını vermişti. Her ne olursa olsun sırasını kaybetmiyecekti. Ama diğerleri de aynı şeye karar vermiş olacak ki, kımıldanıp sıradan çıkan olmadı. Bütün o buz gibi geçe dışarda beklediklerinden bankaya çok az yaklaşabildiler. Akşama doğru Jurgis geldi yanlarına. Olanı biteni çocuklardan işitmiş, yemek ve kuru giyecek getirmişti. Biraz olsun rahatladılar.

Ertesi gün şafakla birlikte bankanın önüne her zamankinden daha büyük bir kalabalık akın etti, ayrıca bir gün öncekinden daha fazla polis gelmişti. Marija ölümün ta kendisi gibi duruyordu. Sonunda, öğleden sonra sırası geldi ve içeri girip bütün parasını çekti; hem de bir mendil dolusu gümüş dolar olarak. Ellerini bir kere parasına değdirdikten sonra bütün korkusu uçup gitmişti. Yeniden yatırmak istedi ama veznenin ardında duran adam büyük bir öfkeyle, bankadan kuşkulandıkları için para çekenlerin parasını yeniden kabul etmediklerini söyledi. Böylece Marija, parasını eve götürmek zorunda kalmıştı. Yol boyu, büyük bir korku içinde sağına soluna bakıyor, her an, birinin gelip kendisini soymasını bekliyordu. Eve geldiği zaman da hali hiç de eskisinden iyi değildi. Yeni bir banka bulana kadar yapacak hiç bir şey olmadığından paralarını entarisinin içine dikmek zorunda kaldı. Böylece Marija bir hafta, belki bundan da fazla üzerine dikili gümüş dolarları bir hammal gibi taşıdı durdu. Yolun karşısına geçmeye korkuyordu çünkü Jurgis, bu ağırlıkla gırtlağına kadar çamura gömülebileceğini söylemişti. Üzerinde böyle bir ağırlık olduğu halde işyerine doğru yürümeye başladı. Bu kez ye-

ni bir korkunun etkisi altındaydı. İşini yitirmek kaygısı dolmuştu içine. Ama korktuğu başına gelmedi. Packingtown'da çalışanların yüzde onu parasını bu bankaya yatırdığı için, patronlar bu kadar çok işçiyi toptan işten çıkarmanın doğru bir şey olmayacağını düşünmüştü. Paniğin nedeni, bankanın yanındaki bir meyhanede, sarhoşun birinin, işçiler tam işlerine giderken başına bir kalabalık toplıyarak, «iflâs»tan sözetmesiydi. Adam, polis tarafından hemen tutuklanmıştı ama, iş işten geçmiş halk paniğe kapılmıştı bir kere.

Bu sıralarda, Ona ile Jurgis'in de bir banka hesabı vardı. Jones ile Marija'ya borçlarını ödedikleri gibi, eşyaların da taksidi bitmek üzereydi. Ayrıca bankada güvenebilecekleri biraz paraları daha vardı. Her biri haftada sekiz on dolar kazandıkları sürece iyi yaşayabiliyorlardı. Yeniden bir seçim günü geldi. Jurgis bu kez net kâr olarak yarım haftalığını bu işten çıkardı. Seçim o yıl erken yapılmış ve iki rakip partinin çekişme yankıları Packingtown'a kadar gelmişti. Bu rakip hırsızlar şebekesi, salonlar kiralamış, havai fişekli geceler düzenlemişti. Cart curt nutuklar atıp halkın ilgisini çekmeye çalışmışlardı. Jurgis olanlardan bir şey anlamıyordu ama, bu zamana kadar «oy» unu satmanın doğru bir şey olmadığını öğrenmişti. Oysa herkes satıyordu oy'unu, onun reddetmesi ise sonuç üzerinde en ufak bir etki bile yapmıyacaktı. Hiç olmazsa bu kadarını düşünebildi.

Şimdi soğuk esen rüzgârlar, kısalan günler kışın yeniden bastırmak üzere olduğunu uyarmaya başlamıştı. Görünüşe bakılacak olursa çok bir zamanları kalmamıştı. Oysa buna hazır olmaya, bunu karşılamaya zamanları olmamıştı. Ama ne olursa olsun kış geri çevrilmez bir biçimde yaklaşıyordu. Küçük Stanislovas'ın gözlerine korkulu bakışlar geri gelmeye başladılar. O ayrılmayan korku Jurgis'in yüreğine yeniden saplandı. Bu yıl Ona'nın soğuk ve kar fırtınalarını karşılayacak hali yoktu. Ya da kar fırtınası bastırır, yollar kapanır ve arabalar işlemiyecek olursa, halleri ne olurdu? Ona, bir gün işine gidemeyecek olsa, er-

tesi gün geldiğinde, işinin, oraya daha yakın oturan ve kendisine güvenilen başka birine verildiğini görmeyecek miydi?

İlk büyük fırtına Noel yortusundan bir hafta önce bastırarak, Jurgis'in uyuyan bir arslanı andıran ruhunu uyandırdı. Ashland caddesinde çalışan atlı tramvaylar dört gün ahırlarından çıkamadılar. Jurgis hayatında ilk kez bir çok şeylere gerçekten karşı koyması gerektiğini anladı. Daha önce de güçlüklerle karşılaşmıştı ama, onlar bunun yanında birer çocuk oyuncağı idi. Bu ise bir ölüm kalım savaşıydı artık. İlk sabah, şafaktan iki saat önce kalktılar. Battaniyelere sarıp sarmaladığı Ona'yı bir kömür çuvalı gibi sırtına vurdu. Küçük oğlan ise bir paket gibi sarılmış ve arkasına asılmıştı. Kamçı gibi bir rüzgâr yüzünü dövüyordu. Derece sıfırın çok altlarındaydı. Karın yüksekliği ise, yolun hiç bir yanında dizlerinin altına gelmiyordu. Rüzgârın savurup topladığı bazı kar yığınları ise koltuk altlarına kadar çıkıyordu. Yer yer ayaklarının altından çekilen kar onu bir tuzağa düşürmek istiyor, yer yer karşısına bir duvar gibi dikiliyor ve o zaman Jurgis yaralı bir boğa gibi gerilip bu kar duvarını yıkmak için saldırıyordu. Jurgis bu engelleri yıkmak için kişner gibi, böğünür gibi sesler çıkarıyordu. Böylece adım adım yolu aştı. Durham'a geldiğinde sendeliyordu. Gözleri neredeyse görmüyordu. Soluyarak direklerden birine dayanıp, sığırlar o gün kesimhaneye geç geldikleri için Tanrıya şükretti. Akşam aynı şeyin yeniden yapılması gerekiyordu. Jurgis işten ne zaman çıkacağını bilmediği için, meyhane sahiplerinden biriyle konuşmuş, Ona'nın kendisini orda beklemesi için izin almıştı. Bir seferinde eve geldikleri zaman ortalık zifiri karanlıktı. Saat on biri geçmişti.

Fırtına birçok işçinin kovulmasına neden oldu. Dışarda bekliyen işsiz kalabalığı hiç bu kadar büyük olmamıştı. Patronlar hiç bir işçiyi saatlerce beklemek niyetinde değillerdi. Fırtına dindikten sonra Jurgis'in ruhu türküler söylüyordu. Düşman ile karşılaşmış ve onu yenmişti. Kendi kaderinin efendisi olmuştu ar-

tık. Çoğu zaman bir ormanlar kahramanı, düşmanlarını açık ve namuslu bir kavgada yener de sonra bir gecenin karanlıklarında, kalleşçesine arkadan vurularak bir tuzağa düşürülür.

Kesimhanedeki korkulu anlardan biri, iri boynuzlu sığırların serbest kalmasıdır. Ara sıra işin temposu ve aceleleri yüzünden, hayvanlardan birini gerektiği gibi bayıltmazlardı. Kısa bir süre sonra kendine gelen hayvan ayağa kalkarak kör bir kudurganlıkla dört bir yana saldırırdı. O zaman içlerinden biri bağırarak çevresindeki arkadaşlarını uyarırdı. Adamlar ellerindeki bütün işi bırakarak en yakın bir direğin arkasına siper almak için, kaygan yerlerde sendeleye sendeleye koşar birbirlerine çarparlardı. Yazın insan olan biteni gördüğü halde kötü bir şeydi bu. Kışın ise böyle bir anda işçilerin saçları diken diken olurdu. Akan kanların buharları odayı öylesine doldururdu ki insanın iki metreden fazla ilerisini görmesine imkân ve ihtimal olmazdı. Hayvanın kör ve çılgın olduğundan emin olabilirsiniz ama, belirli bir kişiyi boynuzlamak için saldırmıyordur. Asıl tehlike her adamın kendi elindeki büyük bıçaklardan birinin üzerine kapaklanmaktır. Bundan sonra, bütün bu olanlara tüy dikercesine ustabaşı elinde bir tüfek ortaya çıkar ve sığır avına başlardı.

Jurgis işte böyle bir kargaşalıkta tuzağa düştü. Bunu tarif etmek için biricik uygun kelime budur. Öylesine acı, öylesine görünmez bir şeydi ki başlangıçta farkına bile varmadı. Ufacık bir kazaydı. Koşarken sadece hafiften bükmüştü ayak bileğini. Kendisine acı vermiyordu. Ama, Jurgis acıya alışıktı. Bu yüzden olayı pek önemsemedi. Eve yürürken bileğinin gerçekten çok acıdığını hissetti. Ertesi sabah kalktığı zaman, bileği davul gibi şişmişti. Ayakları pabucuna girmiyordu. Bu şartlar altında bile, biraz küfür etmekten fazla bir şey yapmadı. Ayağını eski bezlere, paçavralara sarıp, bir tramvaya binmek için dışarı fırladı. O gün hızlı işgünlerinden biriydi Durham'da. Öğlene kadar ağrıyan ayağının üzerinde topalladı durdu. Öğleyin ağrı o denli arttı ki, Jurgis ansızın bayılıverdi.

Bir iki saat sonra, öylesine bitikti ki, gidip ustabaşı ile konuştu. Şirketin doktorunu çağırdılar, adam Jurgis'in ayağını muayene ettikten sonra eve gidip yatmasını söyledi. Ayrıca bu budalılığı yüzünden belki de aylarca yatmak zorunda kalacağını sözlerine eklemeyi unutmadı. Olan kazada Durham Şirketi'nin hiç bir suçu yoktu. Doktor bunu böyle kabul edince ortada yapılacak başka hiç bir iş kalmıyordu.

Jurgis nasıl becerdi bilinmez, eve geldi. Acıdan neredeyse önünü göremiyordu. Korkunç bir korku kaplamıştı içini. Tete Elzbieta, Jurgis'i yatırdıktan sonra sakatlanan ayağını soğuk suyla ıslattığı bezlerle bağladı. Yüzündeki korkuyu göstermemek için elinden gelen çabayı gösteriyordu kadın. Akşam diğerleri işten dönünce, Tete Elzbieta, onları kapıda karşılayarak olanları bir bir anlattı. Hepsi neşeli bir yüz takınmaya çalışarak Jurgis'e geçmiş olsun dediler. Bir iki haftadan çok sürmezdi bu canım, korkacak bir şey yoktu. Hep birlikte idare ederlerdi işte durumu.

Ne yapıp edip onu uyuttuktan sonra, mutfak sobasının başına oturarak, korkulu fısıltılarla konuşmaya başladılar. Apaçık görülüyordu ki, tam bir kuşatmanın içindeydiler. Jurgis'in bankada topu topu altmış doları vardı. Üstelik ölü mevsiminde eli kulağındaydı. Yakında Jonas ve Marija, belki de yalnızca kendilerini geçindirecek kadar para kazanacaklardı. Kala kala, Ona'nın haftalıkları ile küçük oğlanın, acınacak kadar komik maaşı kalıyordu. Ödenmesi gereken bir kira vardı. Eşyaların taksitleri daha bitmemişti. Sigortanın yenilenmesi gerekiyordu. Bir de bunların üzerine her ay aldıkları çuval çuval kömürler ekleniyordu. Ocak ayındaydılar, yani kışın tam göbeğinde. Sıkıntıya düşmek için korkunç bir zamandı bu. Kar yeniden bastırıp yolları kapayacak, o zaman Ona'yı işe kim taşıyacaktı? Belki de işten atacaklardı. Sonra küçük Stanislovas titremeye başladı: Kim bakacaktı kendisine?

Kazanın böylesi korkunç bir şeydir. Kimsenin elinden bir şey gelmez. Bu yüzden anlatılamaz çileler çekilir. İşin en acı yanı Jurgis'in günlük yiyip içe-

ceği idi. Ona yalan söylemenin, onu aldatmanın hiç bir yararı yoktu. Çünkü Jurgis de diğerleri kadar durumun farkındaydı. Aile belki de açlıktan ölecekti. Bunun korkusu için için yiyordu Jurgis'i, ilk üç gün, yorgun ve sıkıntılı bir hali vardı. Aslında onun gibi kuvvetli, mücadeleyi seven biri için, orada elinden birşey gelmeden sırtüstü yatmak çıldırtıcı bir şeydi. Prometheus'un sıçrama hikâyesi, bütün dünyaca bilinir. Jurgis saatler saati yatağında yatarken, daha önce bilmediği birtakım duyguların etkisi altında kalmaya başladı. Bundan önce hayatı sevgiyle, kollarını açarak karşılamıştı; evet hayatında birtakım dertler ve zorluklar vardı. Ama, bunların hiç birisi kişi tarafından altedilemeyecek kadar güçlü değildi. Oysa şimdi geceleri yattığı yerde sağa sola dönerken, birden odadan içeri tüyleri diken diken eden, etlerini büzen, işe kendi yerine alınacak olan o acemi hortlak giriyordu. Saçları ansızın dimdik oluyordu. Sanki dünya birden ayaklarının altından çekiliyor, dipsiz bir kuyunun, umutsuzluğun ağzını açmış kara mağaraların içine düşüyordu. Belki de diğerlerinin ona hayat hakkında söyledikleri doğruydu. En kuvvetli insan bile hayatın kuvvetiyle boy ölçüşemezdi, imkânsızdı bu. Belki de doğruydu, onun gibi çalışıp, didindikten sonra başarsız olmak, düşüp mahvolmak. Bu düşüncelerin, yüreğini sıkan buz gibi bir elden farkı yoktu. Bütün sevdikleri, soğuk ve açlıktan öleceklerdi. Onların sesini kimse duymayacağı gibi hiç bir yardım eli bile uzanamayacaktı. Doğruydu bu; evet doğruydu. Dükkânları ağzına kadar zenginlik dolu olan bu şehrin göbeğinde, insanoğlu yırtıcı bir hayvanmış gibi kovalanır, yakalandıktan sonra tabiatın görünmez kuvvetleri tarafından mahvedilirdi; tıpkı mağara devrinde olduğu gibi!

Ona şimdi ayda otuz, Stanislovas ise on üç dolar kazanıyordu. Juna Marija ile Jonas kira ve yemek parası olarak kırk beş dolar veriyorlardı. Bundan, kira, faiz ve eşya taksitlerini çıkaracak olursak altmış dolar kalıyordu geriye. On dolar da kömüre verdikleri para. Elli dolar! İnsanoğlunun, yapmadan yaşayabile-

ceği her şeyi yaptılar. Eski partalların içinde dolaşarak, kendilerini soğuğun insafına terkettiler. Çocuklar, pabuçlarının altı kalktığı zaman, bunu ip yada tellerle bağlıyorlardı. Yarı sakat olan Ona, soğuk ve yağmurda yürümemesi gerekirken arabaya binmiyor, yürüyordu. Para verdikleri tek şey, yalnız ve yalnız elverdiğince en aza indirdikleri yemek ihtiyaçlarıydı. Böyle olduğu halde elli dolarla yaşamalarına imkân yoktu. Belki yaşanabilirdi bu parayla, has yemekleri ucuza alabilseler ya da bunların nerede satıldığını bilseler, böylesine acınacak derecede cahil olmasalardı. Oysa, yemeğine kadar her şeyin değişik olduğu yepyeni bir ülkeye gelmişlerdi. Kendi ülkelerinde sürekli olarak tütsülenmiş sosis yerlerdi. Nereden bilebilirlerdi, Amerika'da satın aldıkları sosislerin aynı olmayıp, tütsü kokusundan rengine kadar kimyevi maddelerle yapılıp içine et kadar patates unu karıştırıldığını? Patatesten alkol alındıktan sonra geriye kalan posa bu sosislerin içine katılıyordu. Odun ne kadar yenecek bir şeyse bu sosisler de işte o kadardı. Avrupada bunu, yiyecek maddelerine karıştırmak kanunen yasak olduğundan, her yıl binlerce ton patates posası Amerika'ya sevkedilirdi. On bir tane aç insanın karnını doyurmak için ne kadar çok yiyeceğe ihtiyaçları vardı. Şaşırtıcı bir şeydi bu. Günde bir dolar altmış beş sent yetmiyordu buna. Yetmesi için de çabalamak boşunaydı. Bu yüzden her hafta bankanın yolu tutularak, Ona'nın o acınacak kadar küçük banka hesabından para çekilmeye başlandı. Ona bu hesabı kendi adına açtırmıştı. Bu nedenle bunu kocasından gizleyebiliyor ve bu sırrı yüreğine gömebiliyordu.

Jurgis gerçekten hasta olsaydı belki daha iyi olacaktı. Düşünemeseydi keşke. Birçok yatalakların ki gibi vakit geçirici oyalayıcı hiç bir meşguliyeti yoktu. Bütün yaptığı yalnızca yattığı yerde sağa sola dönmekten ibaretti. Arada sırada sabrı taşıyor, her şeye ağız dolusu küfürler ediyor, zaman zaman da yataktan kalkmak istiyordu. Tete Elizbieta onu yatırmak için akla karayı seçiyordu. Elzbieta, günün büyük bir kısmı Jurgis'le yalnız kalıyordu. Oturup saatlerce al-

nını okşuyor, ona derdini unutturmak için sürekli olarak konuşuyordu. Zaman zaman hava, okula gidilemiyecek kadar soğuk olduğundan, çocukları evde kalıp mutfakta, yani Jurgis'in yattığı yerde oynuyorlardı. Öfkeli evin içinde yarı sıcak olan tek yer burasıydı. Korkunç zamanlardı bunlar Jurgis için. Öfkeli bir hayvandan farkı olmuyordu. Bu yüzden hiç kabahat yüklenemezdi ona. Derdi kendine yetişiyordu zaten. Oysa biraz uyumak istediği zamanlar, bağırıp çağıran çocukların gürültüsünden gözünü kırpmasına imkân olmuyordu.

Böyle zamanlarda Elzbieta'nın tek eğlencesi küçük Antanas oluyordu. Gerçekten de Antanas olmasaydı nasıl dayanabilirlerdi bütün bu dertlere... Jurgis'in tek tesellisi, uzun süren bu esaret hayatında yavrusunu bol bol görebilmesi, onunla oyalanabilmesiydi. Teta Elzbieta, çocuğu yatırdıkları çamaşır sepetini, Jurgis'in yattığı şiltenin yanına koyuyordu. Jurgis de dirseğine yaslanıp doğrularak, saatlerce bebeğine bakıp, derin düşüncelere dalıyordu. Sonra Antanas gözlerini açıyordu; şimdi artık bakmasını, bazı şeyleri ayırdetmesini öğrenmişti. Sonra, gülümseyiveriyordu. Hem de nasıl gülücüklerdi bunlar. O zaman Jurgis acısını unutmaya başlıyor ve mutlu oluyordu. Mutlu oluyordu çünkü hiç olmazsa küçük Antana'sın gülebildiği bir dünyada yaşamaktaydı. Böyle bir dünya, tümüyle kötü olamazdı. Yüreğinin derinliklerinde iyilik bulunmalıydı bu dünyanın. Tete Elzbieta, her geçen gün, küçüğün babasına benzediğini, hem de günde defalarca söylüyordu. Bu sözlerinin Jurgis'i nasıl sevindirdiğini iyi biliyordu. Ve bu iyi yürekli, yumuşak kadın, gece gündüz, bu hapsedilmiş ve kendine teslim edilmiş devi nasıl oyalayacağını, ona dertlerini nasıl unutturacağını düşünüyordu. Kadınlar ve onların yalancılıkları konusunda hiç bir bilgisi olmayan Jurgis bu yemi yutup, mutlu mutlu sırıtmaya başlıyordu. Sonra parmağını bebeğin gözleri önüne tutarak sağa sola oynatıyordu. Küçüğün parmağı izlemesini kahkahalar atarak seyrediyordu. Bir insanı bir bebek kadar şaşırtacak hiç bir yaratık

yoktur dünyada. Küçük birden öylesine bir ciddiyetle, babasının yüzüne bakıyordu ki, o zaman bağırıyordu Jurgis: **«Palauk!** Ana bak, babasını tanıyor. Tanıyor tanıyor, **Tu manoszirdele!** Seni gidi küçük maskara seni!»

ON İKİNCİ BÖLÜM

Jurgis, sakatlandıktan sonra tam üç hafta yataktan kalkmadı. Sanki inatçı bir burkulmaydı bu. Ne şiş iniyor, ne de ağrı geçiyordu. Bu sürenin sonunda artık daha fazla dayanamadığı için, yataktan kalkarak, her gün biraz yürümeye çabaladı. Bu arada büyük bir çaba göstererek, kendi kendini daha iyi olduğuna inandırmaya çalışıyordu. Hiç bir rica, hiç bir tartışma onu bu işi yapmaktan alakoymuyordu. Üç dört gün sonra, evdekilere, yeniden işe başlayacağını ilân etti. Topallıya topallıya yakındaki tramvaya kadar gitti. İş yerine geldiği zaman ustasının, işçi kadrosundaki kendi yerini koruduğunu öğrendi. Yokluğunda işe alınan bir zavallı hemen çıkarılıp kar fırtınasının ortasına atılıvermiş ve o da yeniden çalışmaya başlamıştı. Ara sıra ağrı öylesine şiddetleniyordu ki, Jurgis işini bırakmak zorunda kalıyordu. İşin bitimine bir saat kala ağrı kendisine bir gerçeği kabul ettirdi; biraz daha zorlanırsa bayılacaktı. Bunu düşünmek bile kalbini öylesine burdu ki, direklerden birine yaslanarak bir çocuk gibi ağlamaya başladı. İki işçi, tramvaya kadar yürümesine yardım ettiler. Arabadan indikten sonra, yağan karın altında yol kıyısına oturarak, kendisine yardım edecek birini beklemeye başladı.

Kendini yeniden yatırıp işin başlangıcında çağırmaları gereken bir doktor çağırdılar. Anlaşıldığına göre tendon'lardan biri yerinden çıkmıştı. Dikkat etmeyecek olursa bir daha iyileşmesi imkânsızdı. Doktor sakat bileğini burup çevirirken, o iki eli ile yata-

ğın kenarına yapışmış, dişleri kenetli, yüzü acıdan bembeyaz kıvranıp duruyordu. Doktor gitmeden önce iki ay yatması gerektiğini söyledi. Yok eğer bu süreden önce işe gidecek olursa, hayatı boyunca topal kalacaktı.

Üç gün sonra yeni bir kar fırtınası bastırdı. Jonas, Marija, Ona ve küçük Stanislovas, işe gitmek için şafaktan bir saat önce yola düzüldüler. Öğlene doğru son ikisi geri döndü. Küçük oğlan ağrıdan avaz avaz bağırıyordu. Görünüşe göre parmakları donmuştu. İşe gitmekten caymak zorunda kalmışlardı. Bu konuda bütün bildikleri, donmuş parmakları ateşe yaklaştırmaktan ibaret olduğundan, bildiklerini yaptılar. Ama küçük oğlan gün boyu acıdan, deliler gibi odanın içinde bağırıp fırdönmeye başladı. Öyle ki, sonunda sabrı iyice taşan Jurgis, artık dayanamayıp aklını kaçırmışcasına bağırıp küfürler etti. Eğer bu sızlanmaya son vermeyecek olursa küçüğü öldüreceğini söylemeye başladı. O gün ve o gece bütün aile delice bir korkuya kapıldılar. Hepsi Ona ve küçük Stanislovas'ın işten atılacaklarını sanıyordu. Ertesi sabah küçük oğlan Jurgist'en sopa ile iyi bir dayak yedikten sonra, her zamankinden erken yola koyuldular. Bu durumda acıma diye bir şey kabul edilemezdi. Ölüm kalım meselesiydi bu. Küçük Stanislovas, domuzyağı makinesindeki işini yitirmektense, donmasının iyi olacağını anlayacak kadar henüz büyümemişti. Ona işten atılacağına öylesine emindi ki, bütün yol boyunca kendi kendini yedi durdu. Oysa onun gitmediği gün ustabaşı kadın da işe gelemediğinden, kızı işten çıkarmamışlardı.

Bu olayın sonuçlarından biri, Stanislovas'ın üç parmağının ilk boğumları sakat kaldı. İkincisi ise bundan böyle her sabah işe gitmeden önce, eğer yeni kar yağmışsa, bir araba sopa yiyordu. Bu işi yapmak için Jurgis çağrılıyordu ve o, acıyan ayağının intikamını sanki ondan almak istercesine oğlanı insafsızca dövüyordu. Oysa bu yaptığının öfkesinin geçmesine en ufak bir yardımı yoktu. Derler ki, en iyi köpeği sürekli olarak bağlarsan hayvan azgın olur. Ay-

nı şey insanlar için de bir gerçektir... Jurgis'in bütün gün yapacak hiç bir işi yoktu. Yattığı yerde kendi kaderine küfür ediyordu. Sonra bir zaman geldi ki, artık her şeye küfür etmeye başladı.

Ama uzun sürmezdi bu. Ona ağlamaya başlayınca, öfkesi ansızın yatışıverirdi. Biçarenin, mezarını yitirmiş, yersiz yurtsuz bir hortlaktan farkı kalmamıştı artık. Kıvırcık saçları bir hayli uzamış gözlerinin üzerine inmişti. Yanakları çökmüş, avurdu avurduna geçmişti. Ne saçlarını kesmeye cesaret edebiliyor, ne de halini düşünüyordu. Adaleleri erimeye başlamıştı. Geriye kalanlar ise yumuşak, sarkık et yığınlarıydı. İştahı olmadığı için yemek yiyemiyordu. Ailenin ise iştah açıcı yemekler almaya gücü yoktu. Bir yana, yemek yememesinin daha iyi olduğunu söylüyordu Jurgis. Böylelikle hiç olmazsa bir boğazdan tasarruf etmiş oluyorlardı. Martın sonunda, Ona'nın banka defteri eline geçtiği aman, dünya yüzünde topu topu üç dolara sahip olduklarını öğrendi.

Bu uzun süren sefalet çemberinin en kötü yanlarından biri, ailenin bir üyesini yitirmiş olmalarıydı. Jonas kardeş ortalıklarda yoktu. Bir Cumartesi akşamı eve dönmemiş ve ondan sonra adamın izini bulmak için yaptıkları bütün aramalar hiç bir sonuç vermemişti. Durham'daki ustabaşı, onun haftalığını aldıktan sonra gittiğini söylüyordu. Bu elbette ki doğru olmayabilirdi. Çünkü çoğu kez bir işçi kazaya kurban gittiği zaman patronlar böyle söylerlerdi. Her iki taraf için de en iyi çıkar yolun bu olduğunu düşünürlerdi belki de.

Sözgelimi işçilerden biri, eritici kazanlarından birine düşmüş, etinden saf domuz yağı, kemiklerinden de iyi suni gübre yapılmışsa, bu felâketi ailesine söyleyip, onları üzmenin ne anlamı vardı yani. Akla daha yakın gelen ihtimallerden biri de, Jonas'ın onları terkederek, mutluluğu aramak için yollara düşmüş olmasıydı. Uzun süreden beri bir hoşnutsuzluğu vardı ve sebebsiz değildi bu. Eve iyi para verdiği halde yemeğin kimseye yetmediği bir ailenin içinde yaşıyordu. Marija eline geçen paranın tümünü onlara veri-

yordu. Bundan utanan Jonas aynı şeyi yapması gerektiğini düşünerek, o da bütün parasını kuruşu kuruşuna ortaya dökmek zorunda kalıyordu. Bunun dışında evde bir sürü şamatacı piç kurusu yetmezmiş gibi üstelik bir de sonsuz sefalet vardı. Böyle bir duruma, homurdanmadan, öfkelenmeden, bağırmadan dayanabilmek için insanın gerçek bir kahraman olması gerekiyordu. Ve aslını söylemek gerekirse, Jonas hiç de bir kahraman değildi. Yalnızca yıpranmış bir ihtiyarcıktı. İşten sonra iyi bir yemek yiyip, bir köşede yatmadan önce piposunu tüttürmek istiyordu. Bu evde bir kez olsun sobanın yanında kendisine yer yoktu. Ayrıca mutfak kış süresince insanın rahat edebileceği şekilde, pek seyrek ısınıyordu. İlk baharla birlikte, bütün bunlardan kaçmak fikri aklına saplanmış olabilirdi. Kim bilir? İki yıldan beri Durham'ın soğuk kilerlerinde yarım tonluk bir arabayı durup dinlenmeden beygir gibi çekmişti. Ve yalnızca yılda dört bayram günü ile, pazarları dinlenebilmişti. Tek bir teşekkür bile edilmemişti kendisine. Sövülmüş, tekmelenmiş, horlanmıştı. Bu kadarına iyi cins bir köpek bile dayanamazdı. Kış geçmiş, bahar rüzgârları insanı okşarcasına esmeye başlamıştı. Bir günlük yürüyüşten sonra insan, Packingtown denen bu yeryüzü cehenneminin tüm dumanlarını sonsuza dek arkada bırakabilir ve kendini renkleri gök kuşağını andıran çiçeklerin ve yeşillliklerin ortasında bulabilirdi.

Şimdi ailenin geliri üçte bir, yemek ise on birde bir azalmıştı. Durum her zamankinden de kötüydü artık. Marija'dan borç alıyorlar, onun bankadaki hesabını yiyorlardı. Kadının mutluluk umutları ve evlilik düşünceleri bir kez daha suya düşmüştü. Bu yetmezmiş gibi Tamosziuz Kuszleika'dan da borç almaya, onu da fakirleştirmeye başlamışlardı. Zavallı Tamoszius'un hayatta kimsesi yoktu. Ayrıca yetenekli bir adamdı. Daha çok para sahibi olabilirdi, ama ne çare, âşık olmuştu bir kere. Bu yüzden kadere esir olmuş ve bu işe karışmaya mahkûm edilmişti.

İşler böyle olunca, çocuklardan iki tanesinin daha okulu bırakmasına karar verildi. Şimdi on beş

yaşında olan Stanislovas'dan sonra ondan iki yaş küçük bir kız çocuğu vardı. Kotrina'ydı adı. Ondan sonra ardından iki küçük oğlan daha geliyordu. On bir yaşındaki Vilimas ile, on yaşındaki Nikalojus. Bunların her ikisi de zeki oğlanlardı. Onlardan yaşlı olmayan on binlerce çocuk çalışıp hayatlarını kazanıyordu. Aile açıktan ölme derecesine gelmişken, bunların çalışmamasına ve para kazanmamasına hiç bir neden yoktu. Böylece bir sabah oğlanların eline birer yirmi beş sentle birlikte, içi salamlı birer sandviç tutuşturdular. Küçüklerin kafası verilen öğütlerle kazan gibi olmuştu adeta. Şehre gidecekler ve gazete satmasını öğreneceklerdi. Her ikisi gece yarısı ağlıya ağlıya geri döndüler. Zavallıcıklar altı yedi mil yol yürümüştü. Şehirde karşılarına çıkan bir adam, kendilerini gazete satılan bir yere götüreceğini söylemiş, paralarını aldıktan sonra bir dükkâna girerek bir daha da geri gelmemişti. Bir güzel sopa yedi ikisi de. Ertesi sabah yeniden yola salındılar. Ama bu sefer gazete satılan yeri bulmuş ve gazetelerini almışlardı. Öğlene kadar dolaşıp, her gelip geçene «Gazete?» demişler, ama bölgesine girdikleri iri yarı bir gazete satıcısından dayak yemişler, üstelik ellerindeki maldan da olmuşlardı. Neyse ki birkaç gazete sattıklarından, evlerine sermayeleri ile dönebilmişlerdi.

Bir haftalık aksiliklerden ve talihsizliklerden sonra iki küçük oğlan bu mesleğin yollarını öğrenmeye başladılar. Yani değişik gazetelerin isimleri, hangilerinden kaçar tane almak gerektiği, hangi gazeteleri hangi kişilere sunacakları, gidebilecekleri ve uzak kalacakları yerleri öğrendiler. Bundan sonra sabahları saat dörtte yollara düşüyorlar ve sokaklarda koşuşarak ilk sabah gazetelerini satıyorlardı. Akşam olunca, yirmi otuz sentle dönüyorlardı evlerine. Hatta kârlarının bazen kırka bile çıktığı oluyordu ama, şehirle evleri arasındaki mesafe çok uzun olduğu için, bundan tramvaya ödedikleri parayı düşmek gerekiyordu. Zamanla yeni arkadaşlar edinip, bunlardan birtakım kurnazlıklar öğrenince, tramvay parasını tasarruf etmeye başladılar. Biletçinin bakmadığı bir sı-

rada arabaya binip, kalabalığın arasına saklanıyorlardı. Dört seferin üçünde, biletçi bilet parasını sormuyordu. Ya onları görmediğinden, ya da bilet parasını vermiş olduklarını düşündüğündendi bu. Soracak olursa, iki küçük hemen ceplerini aramaya başlıyor sonra da iki gözleri iki çeşme bir acıklı durumdur başlıyordu. O zaman genellikle iyi yürekli ihtiyar bir kadın ödüyordu bilet paralarını. Yok işler çok aksi gider ve arabadan atılırsa, aynı numarayı bir başka tramvayda deniyorlardı. Dürüst bir oyun sanıyorlardı bunu. Hem sonra bu kimin kabahatıydı? Tam iş saatlerinde arabalar o kadar kalabalık olurdu ki biletçi bütün paraları toplıyamazsa, bunda küçüklerin günahı neydi? Ayrıca halk bütün şirketlerin hırsız olduğunu söylemiyor muydu? Düzenbaz politikacılar tarafından birçok hakları ellerinden alınmamış mıydı?

Artık kış gelip geçmiş ve kar tehlikesi ortadan kalkmıştı. Kömür ihtiyacı yoktu. Diğer odalardan biri yeteri kadar sıcak olduğundan, küçükler ağladığı zaman oraya kapatılıyordu. Jurgis'in de o eski yırtıcı öfkeliliği filan kalmamıştı. Haftadan haftaya kazanılan parayla geçinip gidiyorlardı işte. Insanın zamanla her şeye alışacağı bir gerçektir. Jurgis de bu geçen zamanda evde kalıp yatmaya alışmıştı. Ona, kocasının ne denli acı çektiğinin farkındaydı. Ama bunu açıktan açığa söylerse üzüntüsünü daha çok arttıracağından korkuyordu. Şimdi bahar yağmurlarının zamanıydı ve masrafa aldırmadan, genç kadın sık sık tramvaya biniyordu ama, her geçen gün de rengi yavaş yavaş sararıp solmaktaydı. Jurgis'in bunu farketmemesi, içten içe üzüyordu Ona'yı. Yoksa artık kocası onu eskisi kadar sevmiyor muydu? Çektikleri sefalet yoksa Jurgis'in aşkını mı tüketmeye başlamıştı? Bütün gün ondan ayrı olmak zorundaydı. Akşam işten dönünce öylesine yorgun oluyordu ki, konuştukları şeyler yalnızca dertleri, acıları, sıkıntılarıydı. Her biri karşısındakine kendi zorluklarını anlatıyordu. Gerçekten de böylesine zor bir hayatın içinde, duyguları ayakta tutmak zordu. Bunun acısı, arasıra alevleniyordu. O zaman Ona, geceleri ansızın iri yarı kocası-

nın kolunu tutup aşk ve sevgi dolu inlemeler, iç çekmelerle ağlıyordu. Ve Jurgis'e onu gerçekten sevip sevmediğini soruyordu. Zavallı Jurgis ise, bu sefalet ve parasızlık baskınının altında daha mantıklı, daha gerçekçi olmaya başladığından, ne yapacağını şaşırıyordu. Son kez karısını ne zaman kırdığını hatırlamaya çalışıp, af diliyordu. Ona ise sessiz sedasız ağlamasını sürdürüyordu.

Nisanın sonlarına doğru, Jurgis doktora gitti ve ayağını gösterdi. Doktor bileğini sarması için lastikli bir bandaj verdikten sonra artık işe başlayabileceğini bildirdi. Oysa, işe başlaması için doktorun izninden çok daha fazla şeylere ihtiyaç vardı. Brown'daki işinin başına gittiği zaman, ustabaşı, onun kadrodaki yerini korumanın mümkün olmadığını söyledi. Yani adam, onun işini aynı hızla ve ustalıkla yapan başka birini bulmuştu. Onun yüzünden de adamı işten çıkarmak istemiyordu. Kapının eşiğinde durup, çalışan arkadaşlarını ve dostlarını görünce Jurgis kendini yapayalnız hissetti. Sonra dışarı çıkıp, yedek işsizler ordusundaki yerini aldı.

Ama bu kez Jurgis'in kendine olan eski güveni yerle bir olmuştu. Sebepsiz de değildi bu. Kalabalığın içindeki en gürbüz, en güzel en kuvvetli, en iri adam kendisi değildi artık. Hiç bir ustanın gözüne bile çarpmıyordu. Zayıflamış ve çökmüştü. Hırpani elbiselerinin içinde gerçekten sefil bir görünüşü vardı. Ve yedek işsizler ordusunda kendisi gibi olan, kendisi gibi hisseden yüzlerce adam vardı. Bunlar aylardan beri Packingtown kapılarında sürtüp iş dilenmişlerdi. Jurgis'in hayatında bir dönüm noktasıydı bu. Ve eğer zayıf bir insan olsaydı, mutlaka diğer işsizlerin saptığı yola sapardı. Bu zavallı işsiz insan yıkıntıları, sabahtan işyerlerinin kapılarına dikilirler ve ta polis gelip kendilerini dağıtana kadar buralarda bekleşirlerdi. O zaman her biri de soluğu meyhanede alırdı. İçeriye girip iş istemek ve kovalamayı göze almak yürekliliğini gösterebilecek pek az adam vardı. Sabahleyin böyle bir şeye fırsat bulamazlarsa, günün ve gecenin büyük bir kısmını meyhanede geçirirdi bunlar. Jur-

gis bu tehlikelerden uzaktı; kısmen, havalar çok güzel gittiği için, kapalı bir yerde oturmasının anlamı yoktu. Ama asıl sebep, karısının ufacık yüzünün hayalini kafasından silip atamasıydı. İş bulmalıyım diyordu kendi kendine ve günün bütün saatlerini bunu gerçekleştirmek için harcıyordu. İş bulmak zorundaydı, bir yere kapılanmak zorundaydı. Kış bastırmadan para biriktirmesi gerekiyordu.

Oysa iş yoktu onun için. Sendikanın bütün üyelerine başvurmuştu Jurgis. Bu süre içinde sendikadan ayrılmıştı. Kendisi için iki laf etmelerini dilemişti. Tanıdığı, bildiği her yere başvurup ricalar etti. Gün boyu bir binadan öbürüne gidip duruyordu. Bir iki hafta içinde bütün yerleri taradı. Girmedik yer bırakmadı. Her yer bitince, belki ilk başladıklarım da iş vardır diye düşünüp, yeniden başladı arama turuna, ta ki orada bekliyen bekçiler ve gözcüler, kalabalığın arasında onu tanıyıp, tehditler savurarak kovana kadar. Kendisi için artık yapacak bir iş kalmadığını anlayınca, sabahtan akşama kadar işsizler ordusunun arasına katılıp bekliyor, akşam olunca da evine dönüp, Kotrine ve bebekle oynuyordu.

Bu garip durumdan çıkan anlamı çok iyi kavrıyordu. Başlangıçta, taptaze ve güçlü bir insan olduğundan, daha ilk gününden iş bulmuştu. Oysa şimdi kullanılmış, yıpranmış posası çıkarılmış bir işçiydi. Zedelenmiş bir mal demek de doğru olur buna. İşte bu yüzden kimse istemiyordu onu. Özünü, kuvvetini, umursamazlıkları, hızlandırmaları ve ağır işleriyle çekip almışlardı. Şimdi ise artık posası çıktığından bir limon kabuğu gibi fırlatılmıştı bir köşeye. Jurgis diğer işçilerle arkadaşlık etmeye başlayınca, aynı şeyierin, onların da başından geçtiğini öğrendi. İçlerinde başka yerlerde dolaşmış, başka değirmenlerde öğütülmüş olanları vardı. Kimileri kendi hataları yüzünden kovulmuşlardı. Sözgelimi bu öğütülmeye içki içerek karşı koymaya çalışanlar. Ama genellikle hepsi bu muazzam ve korkunç salhane makinesinin aşınmış dişlileriydi. Hepsi orada çalışmış, belki on, belki yirmi yıl çalışma hızına ayak uydurmuşlardı. Ama

bir zaman gelmişti ki hıza ayak uyduramaz olmuşlardı. Kimilerine açıkça, yaşlandıkları, işi başaramacıkları, daha genç birine ihtiyaçları olduğu söylenmişti. Kimileri içinse kovulmaları için kasıtlı olarak sebepler yaratılmıştı. Kimisi dikkatsizlikten, kimisi acemilikten, kimisi tembellikten atılmıştı. Yani hiç birinin Jurgis'ten farkı yoktu. Hepsi aşırı derecede çalışmış ve o kadar uzun bir süre az gıda almışlardı ki, her birinde sonunda bir hastalık kan zehirlenmesi olmuş, kimisi türlü çeşit kazalarla karşılaşmıştı. Böyle bir işçi geri geldiği zaman, işe girmesi ustanın lutfuna kalmıştı. Bu kurala uymayan hiç bir şey yoktu bu konuda. Eğer işçi bir kaza geçirmiş ve buna şirket sebep olmuşsa, adamın evine hemen diline kuvvetli bir avukat yollarlardı. Ve allem edip kallem edip işçiyi şikâyetinden vazgeçirmeye çalışırlardı. Yok adam, akıllı olup diretirse, o zaman şirket kendisine daima iş vereceği konusunda yazılı olarak yemin billah ederlerdi. Ve gerçekten de buna sadık kalırlardı. Ama yalnızca iki yıl. «azami had» dı bu. Ondan sonra işçi firmayı dava edemezdi artık.

Bütün bunlardan sonra bir adamın ne olacağı duruma bağlı bir şeydi. Eğer gerçekten usta bir işçiyse kendini kurtaracak para biriktirebilirdi kazaya karşı. En iyi gündelik ücret alanlar, «ayırıcı»lardı ki saatte elli sent kazanırlardı bunlar. Hızlı zamanda günde beş altı, ölü mevsimde ise bir iki dolar yapardı bu. İnsan bu para ile geçinebildiği gibi, biriktirebilirdi de. Ama her yerde topu topu yarım düzüne «ayırıcı» vardı. Bunlardan bir tanesini tanırdı Jurgis. Yirmi iki çocuğu vardı adamın ve hepsi büyüyünce, babaları gibi «ayırıcı» olmayı düşlüyorlardı. Acemi bir işçi için ise durum aynı değildi. Bunlar hızlı zamanda iki üç ölü mevsimde bir dolar kadar kazanırlardı. Ayrıca bu adamın yaşını ve geçindirmek zorunda olduğu kişileri bilmek gerekir. Bekâr bir adam eğer içki içmiyorsa para biriktirebilirdi; bencilse yine parası olurdu. Yani ihtiyar anasına babasına para vermiyorsa, yani üye olduğu sendika kadar kalabalık bir ailesine boş verirse, kapı komşusu ölse bile göz yu-

mar, kendinden başka kimseyi düşünmezse, para biriktirebilirdi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Jurgis'in iş aradığı bu süre içinde, Tete Elzbieta'nın çocuklarından küçük Kristofos öldü. Hem Kristofos, hem kardeşi Juozapar kötürümdüler. İkincisi bir kazada bacağından birini yitirmişti. Kristoforos'un ise doğuştan bir kalça sakatlığı olduğundan yaşasaydı ömrünün sonuna kadar yürüyemeyecekti. Teta Elzbieta'nın en son çocuğuydu. Belki de tabiat ana, çocuğa sakatlığı vererek Tete Elzbieta'yı yeterince çocuk yaptığı konusunda uyarmak istemişti. Her ne olursa olsun çocuk sürekli olarak hasta olduğu gibi kavruktu da. Raşitikti. Üç yaşında olduğu halde ancak bir yaşındaki bir çocuk iriliğindeydi. Gün boyu üzerindeki partal entari ile odanın içinde sürünür gibi emekler, bir yandan ağlar bir yandan herkesi rahatsız ederdi. Döşeme cereyanlı olduğundan daima soğuk alır, sümükleri aktığı için durmadan burnunu çekerdi. Bu yüzden de bir rahatsızlık konusu ve ailenin sonsuz dertlerinden biri oluyordu. Çünkü anası, tabiat dışı bir tutarsızlıkla nedense en çok bu çocuğu seviyordu. Elinden geldiği kadar şımartıyordu onu... Hiç karşı koymadan her istediğini yapmasına göz yumuyordu. Oğlanın zırlamaları Jurgis'in canına tak deyip de öfkelenince kadıncağız iki gözü iki çeşme hemen ağlamağa başlıyordu.

Şimdi ölmüştü işte. Belki de buna sebep o sabah yediği tütsülenmiş sosis olmuştu. Belki de bu sosis verem hastası olan ve dışarıya satılması yasaklanılan bir domuzun etinden yapılmıştı. (O zamanlar Amerika'da yalnızca dışarı satılacak hayvanlar sıkı bir kontrolden geçer, diğer hastalıklı hayvanlar ülke içinde satılırdı.) Her ne ise çocuk sosisi yedikten bir saat

sonra acı ile ağlamaya, yarım saat sonra da çırpınarak yerlerde yuvarlanmayı başlamıştı. O sırada onunla yalnız olan Kotrina, oğlanın halini görünce korkuyla dışarı fırlayıp, avazı çıktığı kadar imdat istemeye başlamıştı. Evet sonunda bir doktor gelmişti ama, Kristoforos son soluğunu verdikten sonra, Teselli bulmaz Tete Elzbieta'dan başka kimse küçük oğlanın ölümüne gerçekten acımamıştı. Jurgis, kendi paraları olmadığı için cenazeyi belediyenin kaldırmasını söyleyince, zavallı kadın ellerini kenetliyerek keder ve umutsuzlukla ağlayıp çığlıklar atmaya başlamıştı. Onun çocuğu dilenciler, yoksullar mezarlığına gömülecekti ha? Ve üvey kızı da bütün bunları işittiği halde karşı bile çıkmıyordu demek. Babası mezarından kalkıp azarlardı onu. İş bu hale geldiyse, hepsinin her şeyden cayıp birlikte gömülmeleri daha iyi olurdu. Sonunda sızlanmaya daha fazla dayanamayan Marija, on dolarlık bir yardımda bulunacağını söyledi. Oysa Jurgis hâlâ katı yüreklilikte diretiyordu. Tete Elzbieta ağlıyarak komşulardan para yardımı istedi. Böylelikle küçük Krostofanos'a dini bir merasim yapıldı. Mezarlıkta da üzerinde yerini belli eden küçük tahta haçlı bir mezar bulunabildi. Bundan sonra zavallı ana aylarca kendine gelemedi. Ne zaman küçük Kristofonos'un sürünüp yuvarlandığı döşemeye baksa ağlamaya başlıyordu. «Talih hiç mi hiç yüzüne gülmedi zavallımın» diyordu, daha doğuştan sakattı. Eğer zamanında haberi olsaydı onu en büyük doktorlara gösterecek ve sakatlığını iyileştirecekti... Kısa bir süre önce Tete Elzbieta, Şikagolu bir milyarderin, Kristofonos ile aynı hastalığı çeken küçük kızını tedavi ettirmek için Avrupa'dan çok ünlü bir operatör getirttiğini duymuştu. Bu doktor gösteriler yapmak ve bilim adamlarına bilgi vermek istediğinden, aynı sakatlığa sahip olan fakir kişilerin çocuklarını bedava olarak tedavi edeceğini ilân etmişti. Bu iyilik örneği kişi kişi için gazeteler bir hayli yazılar yazmıştı. Ne yazık ki Elzbieta gazeteleri okumadığı gibi, kimse bu konuda kendisine birşey söylememişti. Böylesi belki de daha iyi olmuştu. O zaman yol parası biriktiremiyeceklerdi. Her

gün de çocuğu oraya götürüp doktoru beklemek için kimsenin zamanı yoktu.

Bütün bunlar onun iş aradığı zaman olmuştu. Karanlık bir bölge asılıydı Jurgis'in tepesinde. Sanki yırtıcı bir hayvan, hayat yolu üzerinde onu bekliyordu. Ve Jurgis bunu bildiği halde git gide yaklaşıyordu oraya. Packingtowon denen yerde işsiz kalmanın bin bir türlü biçimi vardır. En bayağı işi yapmayı bile göze almıştı Jurgis. Evet en düşük kişileri bekliyen bir yer vardı; gübre imalathaneleri!

Adamlar bu konuda, aralarında korkulu fısıltılarla konuşurlardı. Yalnızca onda bir kişi buralarda çalışmayı denemiş, diğerleri ise gördükleri delillerle yetinmiş, ya da yalnızca bir kez kapı aralığından imalathanelerin içine bakmıştı. Açlıktan ölmekten beter şeyler de vardı hayatta. Jurgis'e daha burada çalışıp çalışmadığını, çalışmak isteyip istemediğini soracaklar, o da bu konuyu kendi kendisi ile tartışacaktı. Böylesine fakir olur, böylesine dayanılmaz acılar çekerlerken kendisine teklif edilecek herhangi bir işi geri çevirecek durumu var mıydı onun? Her gün eve gidip, zayıf ve şikâyetleri eksik olmayan karısının kazandığı ekmeği yiyebilir miydi? Kendisine bir iş teklif edildiği zaman bunu kabul etmemek yürekliliğini nereden bulabilirdi? Bütün gün kendi kendine bu tür sorular sorar, ondan sonra gübre imalâthanesinin kapısından içeri bir bakar ve tüyleri diken diken olarak oradan uzaklaşırdı. Her şeyden önce bir erkekti ve görevini yapmak zorundaydı. Sonunda gidip müracaatını yaptı; ama kabul edilmeyeceğinden emindi.

Durham'ın gübre imalathanesi diğer tesislerinden daha uzaktaydı. Pek az ziyaretçi gelirdi buraya. Ve buradan çıkanların suratı, köylülerin hani o cehennemi boyladığını iddia ettikleri Dante'nin suratına benzerdi. Bütün pislikler ve kullanılmayacak kırpıntılar buraya gelir, kemikler burada kurtutulurdu. Gün ışığının girmediği boğucu mahzenlerde, kadın erkek çoluk çocuğun birtakım dönen makinelerin üzerine eğilmiş, kemikleri değişik biçimlerde yonttuklarını görürdünüz burada. Bu incecik kemik tozunu ciğerlerine

çekerlerdi. Ölüme mahkûmdular. Her biri ölüme mahkûmdu ve hepsi belirli bir süre sonra kesinlikte ölüp gideceklerdi. Kandan, albümin burada elde edilirdi. Yine burada pis kokulu şeylerden, daha pis kokulu birtakım şeyler yapılırdı. Bu işlerin yapıldığı uzun koridorlar ve karanlık mahzenlerde insan Kentucky'nin ünlü mağaralarındaki kadar kolayca kaybolurdu. Toz ve buhar dolu bu yerde elektrik ampulleri uzakta parlıyan yıldızlara benzerdi, kırmızı ve mavi, yeşil ve pembe yıldızlar... Bunların rengi dumanın ve buharın nereden çıktığına göre değişirdi. Ölü kemiklerinin toplandığı bu korkunç mahzenlerdeki kokuların karşılıkları belki Litvanya dilinde vardır. Ama, İngilizcede yoktur. Buraya gelen insanın, buz gibi suya girecekmişçesine tüm cesaretini toplaması gerekir. Suyun altında yüzen bir adam gibi yürünür burda. Ziyaretçi mendili ile yüzünü kapatır, öksürüp tıksırmaya başlar. Eğer dikkafalı ve inatçı bir adamsa az sonra kulaklarının çınladığını, alnındaki damarların atmaya başladığını hisseder. Ve birden yüzüne bir amonyak dumanı çarpınca, ters yüz edip canını kurtarmak istercesine ve hem de ardına bakmadan koşmaya başlar. Kapağı dışarı attığında zaten yarı yarıya bayginidır.

Bunlardan beter birde, kırpıntı ve artıkların kurutuldukları odalar vardı. Hayvanların içlerinden don yağı, diğer maddeler çıkarıldıktan sonra arta kalan bu kahverengi, pis kokulu artıklar kurtulur. İnce bir taz haline gelene kadar öğütüldükten sonra, yine toz haline getirilen, kahverengi, esrarengiz ama zararsız bir taşla karıştırılırdı. Sırf bu iş için yüzlerce araba dolusu taş gelirdi imalâthanelere. Bu bittikten sonra, gübre torbalara konarak pazarlanmaya hazır olurdu. Aynı mal yüz çeşit marka altında kemik fosfatı diye dünyanın her yanında satılırdı. Sözgelimi, Main, California ya da Teksaslı bir çiftçi, tonu yirmi beş dolardan bu gübreyi alır ve tarlasındaki mısırların altına yayardı. Derken efendim, aradan birkaç gün geçti mi, leş gibi bir koku sarardı ortalığı. Ve bu yalnız kokmakla kalmaz bir de her şeyin üstüne sinerdi. Ar-

tık çiftçi, arabası ve bu arabayı çeken atlar, nereye girseler bu kokuyu da birlikte taşırlardı. Oysa Packingtown'da bu gübre saftır. Yani açık havada bir toru yirmi otuz dönümlük toprağa yayılmamış, toprakla ve diğer kokularla karışmamıştır. Bunlar imalathanelerdeki odalarda yüzlerce hatta binlerce ton tepeleme yığılıdırlar. Yerler en azından beş on santim bu gübreyle örtülüdür. Havada sürekli olarak bir toz bulutu vardır ve en cılız bir esintide içerisi kum fırtınasına döner.

İşte Jurgis, sanki görülmez bir el tarafından çekilirmiş gibi, bu binanın önüne gelip bekliyordu. O yıl mayıs ayı, alışılmamış biçimde serin geçmişti. Ve onun gizliden dualarını kabul olmuş, Haziranın başlarında dayanılmayacak boğucu sıcaklar başlayınca, gübre değirmenlerinde de adama ihtiyaç başgöstermişti.

Bu zamana kadar öğütme odasının ustabaşısı Jurgis'i tanımış ve onu iyi bir işçi olarak mimlemişti. Ve bu soluk kesen haziran günü saat ikide geldiği zaman bütün vücudundan ansızın acı bir titreme geçti. Usta destekleyip işe almıştı onu. On dakika sonra, Jurgis ceketini, gömleğini çıkarmış, dişlerini sıkarak işe başlamıştı. Karşılayıp yenmesi gereken bir güçlük daha vardı burada.

İşini öğrenmesi bir dakikadan fazla zaman almamıştı. Önünde gübrenin öğütüldüğü makinenın oluklarından biri vardı Bu oluktan kahverengi bir nehir gibi gübre akıyor, havaya da incecik bir toz tabakası kaldırıyordu. Eline bir kürek verilmişti Jurgis'in. Yarım düzine adamla birlikte bu akan tozu arabalara yüklüyordu. Diğerlerinin çalıştığını seslerden ve ara sıra çarpışmalarından anlıyordu. Yoksa hiç biri orda olmayabilirdi. İnsan bu toz fırtınasının içinde ancak bir buçuk iki metre ilerisini görebiliyordu. Araba dolduktan sonra bir yenisi gelene kadar el yordamıyla ortalıkta dolaşıyordu. Yok eğer gelmemişse bu kör gibi dolanmasına devam ediyordu. Beş dakika sonra tepeden tırnağa bir gübre yığını halini almıştı. Ağzına bağlayıp soluk alabilmesi için kendisine bir sün-

ger vermişlerdi. Ne var ki bu ne dudaklarını, ne gözkapaklarını koruyordu tozdan. Kulakları gübreyle doldoluydu. Gün batımında, kahverengi bir hayalete benziyordu. Binanın içindekilerin ve binanın çevresindeki her şeyin tepeden tırnağa kadar rengini almıştı. Bina kapıları ve pencerelerinin açık bırakılması gerektiğinden, bir rüzgar estiğinde Durham şirketi bir hayli gübre yitiriyordu.

Kırk dereceye yaklaşan bir sıcaktı çıplak çalıştığı için fosfat tozu derisi tarafından emilmeye başlamıştı. On dakika sonra başağrısıdır başladı. On beşinci dakikada bayılacak gibi oldu. Kan beynine saldırmış, bir balyoz gibi vuruyor, başının tam tepesi dayanılmayacak gibi ağrıyordu. Ellerini bile güç kontrol edebiliyordu artık. Ama dört aylık işsizlik anıları hâlâ belleğindeydi. Delicesine bir çabayla çalışmaya devam etti ve yarım saat sonra kusmaya başladı. Bu öylesine bir kusma, öylesine bir öğürmeydi ki, içi dışına çıktı, parça parça olduğunu sandı. Ustabaşı, eğer insan kafasını bu işi yapmaya alıştırırsa gübre değirmenine alışabilir demişti. Oysa Jurgis aslında bunun kafayı değil de mide alıştırma işi olduğunu anlamıştı.

O dehşet dolu günün sonunda ayakta duracak hali kalmamıştı. Ara sıra kendini toparlaması gerekiyor, yolun üzerindeki birine yaslanarak kuvvet topluyordu. Adamlardan birçoğu, işten çıkar çıkmaz soluğu meyhanede almıştı. Görünüşe göre gübre ile çıngıraklı yılan zehrini aynı hizada tutuyorlardı. Oysa Jurgis içkiyi düşünemiyecek kadar hasta hissediyordu kendini. Yolda sallana sallana yürüyerek bir tramvaya zar zor binebildi. Mizah duygusu olan bir kimseydi Jurgis. Daha sonraları, bu işte eskiyince, insan tramvaya bindiği zaman olan bitenleri gülerek hatırlıyordu. Her ne ise o gün bunun farkına varamayacak kadar hastaydı. Yani arabanın içindeki insanlar nasıl da öksürüp tıksırmaya başlamışlardı. Hemen hepsi mendilleri ile burunlarını tıkamışlardı. Tiksinerek, öfkeli bakışlarını üzerine dikmişlerdi. Jurgis yalnızca önündeki bir adamın, hemen ayağa kalka-

rak yerini ona verdiğini hatırlıyordu. Yarım dakika geçmeden her iki yanında oturanlar ayağa kalkmış ve tam bir dakika içinde kalabalık araba hemen hemen boşalmıştı. Sahanlıkta yer bulamayan yolcular arabadan inip yürümeyi tercih ettiler.

Anlaşılacağı gibi, Jurgis eve birdikten bir dakika sonra, bütün ev ufak bir gübre imalathanesi gibi kokmaya başlamıştı. Gübreler derisinin yarım santim altına kadar işlemişti. Bir hafta fırçalansa ancak çıkardı. Hatta bunun da bir yığın değişik usulleri vardı. Kısaca şunu söylemek gerekirse Jurgis'in insanla kıyaslanacak hiç bir yanı kalmamıştı artık. Öylesine pis kokuyordu ki, sofradaki yemekler bile kokunun tadını alıp, bütün aileyi kusturdular. Ona gelince, tam üç gün midesinde hiç bir şey tutamadı. Sürekli olarak öğürüyordu. Gerçi ellerini yıkıyordu. Çatal bıçak kullanıyordu. Ama, değil mi ki o zehir gırtlağından midesine kadar girmişti bir kere...

Böyle olduğu halde dayandı. Başının çatlıyacak gibi ağrımasına rağmen, sallana sendeleye işinin başına geliyordu. O toz bulutlarının içinde akşama kadar kürek sallıyordu. Haftanın sonunda —hayatı boyunca— bir gübreci olmuştu. Yemek yiyebiliyordu artık. Başının ağrısı hiç mi hiç geçmedi ve zamanla çalışmasını engelleyecek kadar da arttı.

Böylece bir yaz daha geçti. Refah dolu bir yazdı bu. Bütün ülke bol miktarda konserve et yemeye başlamıştı. Bu yüzden de ailenin bütün üyeleri işsahibi oldular. Imalathaneler son derece çok işçi aldıkları için herkese iş vardı. Yeniden borçlarını ödeyip para biriktirmeye başladılar. Ama birtakım fedakârlıklar vardı ki bunların uzun zaman sürmemesi gerekiyordu. Sözgelimi, küçük oğlanların o yaşta gazete satmaları hiç de iyi bir şey değildi. Ne kadar yalvarılıp yakarılsa hiç bir yararı olmuyordu bunun. Küçükler bilmeden, yeni mesleklerinin ağzı ile konuşmaya başlamışlardı. Bir lugat zenginliği ile küfür ediyorlardı. Yollardan sigara, sigara izmatiri toplayıp içmesini, boş zamanlarında kumar oynamasını, zar atmasını, bütün genelevlerin, randevu evlerinin yerlerini ve ça-

lıştıran «Mama»ların isimlerini, verdikleri özel ziyafetlerde buralara hangi polis şefleri ile hangi politikacıların geldiklerini öğrenmeye başlamışlardı. Eğer «taşralı bir müşteri» kendilerine «Hinkidinky»'nin meşhur meyhanesinin nerede olduğunu soracak olursa, ona hemen gösteriyorlardı. Hatta ünlü kumarbazların adlarını veriyor ve soyguncuların hangi meyhaneleri merkez olarak kullandıklarını anlatıyorlardı. Daha beteri eve de geç gelmeye başladılar. Ne farkeder sanki diye soruyorlardı. Hava güzel olup da insan bir kapı aralığında ya da bir arabanın içinde yatabildikten sonra, vakit, enerji ve bir de yol parası harcamakla eline ne geçerdi ki... Her gün eve yarım dolar getiriyorlardı ya. Bu paranın hangi saatte gelmesinin ne önemi vardı? Ama Jurgis bunun böyle sürüp gidemeyeceğine ve Vilimas ile Nikalojus'un bu işten alınarak sonbaharda okullarına dönmelerine karar verdi. Onların yerine Tete Elzbieta bir iş bulacak, ev işlerine de küçük kızı bakacaktı.

Küçük Kortina bütün fakir aile çocukları gibi erken yaşlanmış ya da büyüyüp de küçülmüştü. Jurgis'ın oğluna ve sakat olan küçük kardeşine bakmaktan başka yemek pişirmek, bulaşıkları yıkamak, evi temizlemek, işçiler eve dönmeden önce sofrayı hazırlamak zorundaydı. Henüz On üç yaşındaydı ve yaşına göre az gelişmişti. Ama kızcağız bütün bu işleri gık demeden hiç sızlanmadan yapıyordu. Anası yollara dökülüp birkaç gün iş aradıktan sonra bir «sosis» makinesinin hizmetçiliğini etmeye başladı.

Elzbieta işe alışık bir kadındı ama, yeni işi çok ağır geliyordu ona. Sabah yediden yarıma, bir'den de beşe kadar ayakta kımıldamadan durmak, hareket etmeye alışık bir insana elbette zor gelirdi. İlk birkaç gün işe dayanamayacağı sanıldı. Jurgis'in gübre imalathanesindeki çektiği acıların aynını çekiyor, akşam işten başı dönmüş, sersem olmuş bir durumda çıkıyordu. Bütün bunlardan başka elektrikle aydınlanan, gün ışığı görmeyen, öldürücü nemlilikteki imalathanelerden birinde çalışıyordu. Yerlerde daima küçük su birikintileri vardı. Islak etin kokusu gerçekten mide bu-

landırıcıydı. Burada çalışan kişiler tabiatın eski kurallarına uyuyorlardı. Tüylerinin rengi mevsime göre değişen kuzey kekliği gibiydiler sanki. Güzün renkleri ölü yapraklar gibi solgun, kışın ise kar beyazı. Nasıl bir bukalemun bir kökün üzerindeyken siyah, bir yaprağa yaklaşırken yeşil olursa işçilerde öyle renk değiştirirdi. Burada çalışan kadın ve erkeklerin ten rengi yaptıkları «taze köy sosisi»nin tıpkısıydı.

Sosis odaları içerde çalışanlara bakmamak şarti ile, üç dakikadan fazla kalmayacak ziyaretler için ilginç yerlerdi. Koca imalâthanenin en güzel yanı belki de içerdeki makinelerdi. Bir zamanlar sosislerin tamamen işçiler tarafından elle kıyıldığı düşünülecek olursa, bu yeni makine sayesinde patronun kaç kişiyi işsiz bıraktığı kolayca ortaya çıkar. Odanın bir ucundaki kıyma makinesine işçiler kürek kürek et atıyordu. Dakikada iki bin vuruş yapan bıçaklar bu eti iyice kıydıktan sonra, baharat, patates unu ve su ile birlikte karıştırılarak, hamur doldurma makinelerinden yana itiliyordu. Bu makineler kadınlar tarafından kullanılırdı. İşçilerden biri hortum ağzına benzeyen musluğa uzun bir bağırsak takar ve bir kolu çevirince, sosis hamuru bunun içine dolarak kıvrıla kıvrıla bir yılan gibi uzayıp giderdi. Diğer yanda iki kadın büyük bir ustalıkla bu sosis haladını bükmeye başlarlardı. Bunların çalışması oldukça ilgi çekiciydi. Sosisleri öylesine görünmez bir hızla, el hareketleriyle büküyorlardı ki bir merkez etrafında gittikçe büyüyen bir sürü sosis çemberleri meydana geliyordu. Bu buğuların arasında ziyaretçi birden çalışan kadının gergin yüzünü farkederdi. Alnındaki derin çizgiler, yanaklarının solukluğu. İşte o zaman ziyaretçi, nedense artık gitme zamanının geldiğini hatırlardı. Oysa işçi kadınlar oldukları yerde kalırlardı. Saatler saatı, günler günü yıllar yılı o sosisleri büker ve ölümle yarışırlardı. Parça işiydi yapılan ve her birinin geçindirmek zorunda oldukları bir aileleri vardı. Kapitalizmin sert ve acımasız ekonomi kanunları onların böyle çalışmalarını düzenlemişti. Yani bütün benliğini işe vereceklerdi. Bir saniyecik olsun, kendi-

lerini bir hayvanat bahçesindeki yabâni hayvanları seyreder gibi seyreden iyi giyimli hanımlarla cici beylere bakamayacaklardı.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ailenin bir üyesi konserve fabrikasında et keser, diğeri de sosis imalâthanesinde çalışırsa bunun anlamı; hepsinin Packingtow'da dönen dolapların hilebazlığın, namussuzluğun ne olduğunu çok iyi bilmeleri demektir. Burada âdet haline gelen şeylerden biri; et hiç bir işe yaramayacak derecede bozulmuşsa, bundan ya konserve, ya da sosis yapılırdı. Hele Jonas'ın salamura odalarında çalışırken anlattıklarından sonra, aile çürümüş ve korkmuş et sanayiini artık işin içinde olarak inceleyebiliyordu. Ve akıllarında daima bu çevrede kullanılan bir cümle bulunuyordu:

— «Evet burada domuzun çığlığından başka her şeyini kullanıyorlar.»

Jonas onlara, salamura odalarındaki etlerin çoğu zaman korkmuş, ekşimiş olduğunu, bu kokuyu ört bas etmek için etlerin nasıl soda ile ovulup, yıkandığını ve sonra bedava yemek dağıtan yerlere nasıl satıldığını anlatmıştı. Kimyanın bütün mucizeleri uygulanıyordu burada. Ister taze, ister tuzlanmış, ister bütün, ister parçalanmış olsun kimya sayesinde bunlara istenilen renk, koku ve tad verilebiliyordu. Domuz salamurası yapılırken son derece zekice yapılmış bir alet kullanılırdı. Bu âlet zaman kazandırdığı gibi emek verimini de çoğaltıyordu. Alet, pompaya bağlı kalın bir iğneden ibaretti. İşçi iğneyi etin içine sokup, ayağı ile pompalamaya başlayınca, bir domuzu birkaç saniye sonra salamura olmuş bir hale getiriliyordu. Buna rağmen kesimhanede hâlâ bozulmuş etler vardı. Öylesine pis kokardı ki bunlar, taşıyıcılar zorlukla getirirlerdi çürümüş etleri. O zaman başka bir makineden yararlanılırdı. Bundaki salamura çok daha kuvvetliydi ve koku giden kadar salamura karışımı ete sıkılırdı. İş-

çiler bu işleme «yüzde otuz vermek» diyorlardı. Domuz etleri tütsülendikten sonra içlerinde hâlâ bozuk olanlara rastlandığından, daha önceleri bunlar «Üçüncü kalite» diye adlandırılarak satılırdı. Sonra akıllı adamın biri bir usul buldu. Etin genellikle bozuk olduğu yerdeki kemiği çıkarıp bir deliğe ak-kor haline gelmiş bir demir soktu: Bundan böyle etler, birinci, ikinci, üçüncü kalite diye satılmadı. Hepsi birinci kaliteydi artık. Böylesine metotlar ve icatlar bulmakta gerçekten ustaydı bu adamlar. Sözgelimi «kemiksiz jambon» diye adlandırılan etler, bir kutuya doldurulmuş kırpıntılardan ibaretti. «California jambonu» ise hayvanın omuz başları ve oynak yerleriydi ki, hemen hemen bütün et sıyrılmıştı üzerinden. «Derili jambon» adı verilense, bunlar derileri kartlaşmış, kimsenin almadığı domuz etlerinin kaynatılarak yapılmasından elde edilirdi.

Ancak domuz tümüyle bozulduğu ve yenemeyecek hale geldiği zaman, Tete Elzbieta'nın çalıştığı kısma gelir, dakikada iki bin vuruş yapan, ihtilâlci bıçıklar tarafından kıyılır ve yarım ton başka etle karıştırılırdı. İstenildiği kadar koku eklensin domuz etinde bu hiç bir şey değiştirmezdi. Sosis yapmak için nelerin ve ne çeşit etlerin kıyıldığına kimse aldırış bile etmezdi. Avrupa'dan, bozuk olduğu için geri çevrilen, küften bembeyaz olmuş sosisler gelir, bunlar boraks ve gliserinle karıştırıldıktan sonra, yeniden yapılmak için kıyma makinelerine gönderilir ve bu mallar ülke içinde satılırdı. Yerlere dökülen etler vardı. Pislik ve talaş dolu döşemelerin üzerine işçiler sayılamayacak milyarlarca verem mikrobu tükürürlerdi. Kimi odalarda tepeleme et yığılıydı ve eskimiş damlardan sızan sular bunların üzerine akardı. Ayrıca binlerce fare bu etlere saldırırlardı. Bu odalar göz gözü görmeyecek kadar kapkaranlıktı. İşçilerden biri bir avuç et almak için elini uzattığı zaman avucuna, kurumuş fare pislikleri dolardı. Bir dertti bu fareler. Bu yüzden ilgililer zehirli ekmekler dökerlerdi odalara, fareleri yok etmek için. Hayvanlar ölür, bundan sonra, fare leşleri zehirli ekmekler ve et hep

birlikte kıyma makinelerini boylarlardı. Bu ne bir peri masalı ne de bir şakadır. Gerçeğin ta kendisidir anlatılanlar —adamlar etleri küreklerle arabalara doldururlar, ölü bir fare görseler bile bunu atmak için en ufak bir zahmete girişmezlerdi— ve bu sosis etlerinin içine öylesine şeyler girerdi ki, zehirlenmiş fareler eğer kıyaslanırsa bunların yanında nefis yiyecekler gibi kalırlardı. İşçilerin yemek yiyecekleri zaman ellerini yıkayacakları bir yeri yoktu. Bu yüzden ellerini sosislere karıştırılacak suda yıkarlardı. Tütsülenmiş, salamura yapılmış, her türlü çeşit işlemlerden geçmiş etlerin artık ve kırpıntıları fıçılara doldurulur ve odalarda saklanırdı. Ancak bahardan bahara temizlik yapılırdı buralarda. İçinde fare pisliğinden hayvan tırnağına kadar akla gelebilecek her türlü rezillik bulunurdu. Ve ilkbahar gelince sosis imalathanelerin gönderilerek diğer etlerle karıştırılıp, halkın kahvaltı sofrasına lezzetli yiyecekler olarak sunulurlardı. Bu sosislerden bir bölümünü «tütsülerlerdi». Ama bu tütsülemek işi hem zaman alıp hem de pahalı olduğundan, o zaman imalatçılar hemen kimyevî hilelere başvururlardı. Bu etler boraks, boya ve jelatin ile karıştırılıp kahverengine boyanırdı. Bu tip sosisler hep aynı kırpıntı fıçısından çıkardı. Ama imâl edilip de paketlendiler mi, bir bölümünün üzerine «ekstra» damgası vurulur ve bunlar kilosu beş sent pahalıya satılırdı.

İşte Tete Elzbieta böyle bir çevrede çalışıyor ve yukarda anlattığımız işleri yapıyordu. Yorucu, aptallaştırıcı bir işti bu. Kadının ne düşünecek, ne de başka bir şey yapacak kuvveti kalıyordu geriye. O yalnızca çalıştığı makinenin basit bir parçasıydı ve makineye gerekli olmayacak herhangi bir parça, her an atılmaya, yok olmaya mahkûmdu. Bir tek insafı vardı bu amansız değirmenin, insanı duygusuzlaştırarak ödüllendirirdi. Günden güne bir uyuşukluğun içine batıyordu kadın: sonunda sessiz sedasız bir kişi olup çıktı. İşten çıkınca Jurgis ve Ona'ya rastlar, üçü birden tek kelime konuşmadan eve kadar yürürlerdi. Ona da sessizleşmeye başlamıştı —o, Ona ki, bir za-

manlar kuşlar gibi şakırdı— hastaydı ve yürekler acısı bir durumu vardı. Çoğu zaman eve yürüyecek kuvveti bulamıyordu kendinde. Eve geldikleri zaman, yemekleri gereken ne varsa yiyorlar, sefaletlerinden, sıkıntı ve acılarından başka konuşacak hiç bir konuları olmadığı için, yatağa girip, yorgunluktan bitkin, derin bir uykuya dalıyorlardı. Kalkma zamanı gelince mum ışığında giyinen bu parçalar, tekrar makinelerinin başına dönüyordu. Üzerlerine öylesine bir miskinlik çökmüştü ki, açlıklarını bile hissedemez olmuşlardı. Yemek az olunca, yalnızca çocuklar sızıldanıp ağlıyorlardı.

Böyle olduğu halde Ona'nın ruhu henüz ölmemişti. Aslında hiç birinin ruhu ölmemiş, yalnızca uykuya yatmıştı. Arada sırada bu ruhlar uyanıyor, işte o zaman bir felâkettir başlıyordu. Anıların kapıları açılıyordu ardına kadar. Eski sevinçler, eski mutluluklar kollarını, kucaklarını açıyordu her birine. Eski umutlar eski düşler çağrışımlar yapıyordu. Ve onlar sırtlarındaki yükün altında bunlara bakarken, üzerlerine binmiş olan sefaletin ağırlığını her zamankinden çok daha fazla hissediyorlardı. Ağlamak bile gelmiyordu ellerinden. Dört bir yanlarını gittikçe genişleyen dayanılmaz bir acı kaplıyordu. Bu acı ölüm korkusunu bile bastırıyordu. Tek kelime bile konuşmuyorlardı bu konuda; zaten tüm dünya konuşmazdı bunu. Kişi hiç bir zaman kendi yenilgisini bilmek istemez.

Ezilmişlerdi. Hepsi de oyunu yitirmiş ve bir kıyıya itilmişlerdi. Anlatılması imkânsız bir rezillik içinde yaşıyorlardı. Gündelikler, ev kirası, bakkal masrafları arasında geçiyordu hayatları. Oysa onlar özgürlüğü düşlemişlerdi. Onu tanımak, yeni bir şeyler öğrenmek, kibar, temiz ve kuvvetli; çocuklarının iyi kişiler olarak büyümesini görmek istemişlerdi. Hepsi gitmişti bunların artık. Hem de bir daha geri gelmemecesine. Kumar oynanmış ve kaybedilmişti. Sırf oturdukları eve sahip olabilmek için daha altı yıl çabalamaları çalışmaları gerekiyordu. Oysa içinde bulundukları şartlar altında hiç birinin altı yıl daha böylesine bir hayata dayanabilecek gücü kalmıştı. Kaybolmuşlardı. Her ge-

çen gün biraz daha batıyorlardı batağa. Kurtuluş yoktu onlar için. Bütün ümitlerini yitirmişlerdi. Tüm çabalarına rağmen yaşadıkları bu büyük kent, onlar için bir boşluk okyanusu, balta girmemiş bir orman, bir çöl, bir mezar olmaktan ileri gidememişti. Bu duygu Ona'yı geceleri sık sık rahatsız ederdi. Sonra bilinmeyen bir kuvvet tarafından uyandırılırdı. O zaman yattığı yerde, kendi yüreğinin sesini dinlemekten korkar, gözlerinin önüne hayatın kan çanağına dönmüş gözleri gelirdi. Bir seferinde çığlık atarak, yorgun ve aksi olan Jurgis'i uyandırmış ve ondan sonra, sessiz sedasız ağlamasını öğrenmişti. Duyguları bir araya pek ender geliyordu. Sanki umutları iki ayrı mezara gömülüydü.

Bir erkek olarak Jurgis'in, kendi dertleri vardı. Bir gölge izliyordu onu. Bu konuda kendisi konuşmadığı gibi, kimsenin de konuşmasına izin vermiyordu —bunun varlığını kabul etmiyor ve bütün bu çabalama içinde tüm erkekliğini yitiriyordu— hatta bir iki kez daha fazlası da oldu bunun ve sonunda Jurgis, içkiye sarıldı.

Günler günü, haftalar haftası, aylar ayı aralıksız dumanları tüten bir cehennem çukurunda çalışıyordu. Vücudundaki hiç bir organ ağrısız sızısız görev yapamaz olmuştu. Sonunda bir sesler denizinin gürültüleri, gece gündüz kafasını balyozlamaya başladı. Dışarı çıktığı zaman bütün yapılar, gözlerinin önünde sallanıyor, dansediyordu adeta. Yolda yürürken çevresindeki her şey fır dönüyordu. Bütün bu bitip tükenmek bilmez dehşetin geçici tek bir kurtuluş yolu vardı: İçmek! İçtiği zaman acılarını unutuyor, omuzlarındaki ağır yük kalkıyordu. Dünyayı açık seçik görüyor, beyninin, umutlarının ve düşüncelerinin yeniden efendisi oluyordu. Ölü bedeni, şaşkın şaşkın kendisine bakardı o zaman. Oysa o güler, kahkahalar atar, arkadaşları ile şakalaşırdı. Yeniden bir erkek oluyordu. Yeniden kendi kendinin, hayatının efendisi!..

İki ya da üç kadehten çok içmek Jurgis için hiç de kolay bir şey değildi. Her kadeh içkiye yemek verirdi meyhaneler. Birinci kadehle yemek yer, ikinci

kadehle bir yemek daha yer ve bunun tutumluluk olduğuna inandırırdı kendini. Ama gırtlağına kadar doyup da, artık yemek yiyemeyince, bir kadeh içkiye onca parayı ödemek, açlığın daima tehdit ettiği bir sınıfın kişisi için, kabul edilemeyecek bir masraftı. Her nasılsa bir gün kendisini inanılmayacak kadar zorlayıp cebindeki varını yoğunu içkiye vermiş ve eve, işçilerin dediği gibi «yarı zom» olarak gitmişti. Bir yıldan beri ilk kez bu kadar mutlu olmuştu. Ve biliyordu ki bu mutluluk sürmeyecektir. Aynı zamanda yabanileşti de; bu mutluluğu yıkmak isteyenlere, dünyaya ve kendi hayatına karşı yabandı. Bütün bunların altında ise kendi kendinden utanıyordu. Daha sonra ailesinin umutsuzluğunu görüp, harcadığı parayı hatırlayınca, yaşlar doldu gözlerine ve hayallerle uzun sürecek bir savaşa girişti.

Sonu olmayan bir savaştı bu ve asla sonu gelmiyecekti. Oysa Jurgis yeterince açık seçik göremiyordu bunu. Kendisine hiç bir vakit bırakılmamıştı. Bildiği tek şey, hatırladığından beri mücadele ettiğiydi. Bu kadar uzun zaman umutsuzluk ve sefalet içinde kalan bir insan için yolda yürümek bile bir harab olmaydı. Belki köşebaşında bir meyhane bulunurdu. Belki köşe başında dört meyhane birden bulunurdu. Hatta yolun üzerinde bile meyhaneler vardı. Ve bunların her biri kolarını uzatıyorlardı ona... Her birinin kendine göre bir kişiliği kendine göre bir çekiciliği vardı. Gelip gitmeler —gün doğuşundan önce ve karanlık bastıktan sonra— bir sıcaklık vardı oralarda, ışıklı bir dünya ve sıcak yemeklerin buram buram tüten kokuları... belki müzik de bulunurdu. Ya da dost bir yüz ve insanın içini açacak bir söz. Yeni bir âdet çıkarmıştı Jurgis. Sokağa çıktığı zaman Ona'nın koluna sıkıca giriyor ve onu âdeta sürüklercesine götürüyordu. Ona'nın bunu bilmemesi gerekiyordu; düşünmek bile deli ediyordu onu... Yaptığı dürüst bir şey değildi. Ona, içkinin tadını bilmediği gibi, içmenin nedenini de anlamazdı. Ara sıra umutsuzluk bütün ağırlığı ile omuzlarının üzerlerine çöreklendiği zaman, karısının içmesini isterdi, arzulardı, düşlerdi. Böylelikle onun önünde

içmekten sıkılıp utanmayacağını sanıyordu. Birlikte içebilirler ve çevrelerindeki dehşetlerden, korkulardan hiç olmazsa bir süre kaçabilirlerdi. Kısa bile olsa bir süre...

Ve öyle bir zaman geldi ki, Jurgis bilincini kemiren içki özlemiyle delicesine çırpınmaya başladı. Yolunun üzerinde oldukları için, zaman zaman Ona'dan, tüm aileden nefret ediyordu. Iğrenç davranışları oluyordu zaman zaman. Ne büyük bir delilik, ne aptallık etmişti evlenmekle. Hayat boyunca tutsaklığın zincirlerini geçirmişti bileklerine. Sırf evli bir erkek olduğu için salhanelerde çalışmak zorunda kalıyordu. Yoksa o da Jonas gibi, salhanelere ve de patronlara siktiri çekip, alıp başını giderdi. Gübre değirmenlerinde topu topu birkaç bekâr işçi vardı ve bunların tümü birden yalnızca kaçmak için çalışmaktaydılar. Ayrıca bunların çalıştıkları zaman düşündükleri, düşledikleri bir tek şey de vardı: Körkütük sarhoş olduklarında yeniden ne zaman zurna gibi olacakları. Oysa Jurgis, kazandığı her meteliği evine götürmek zorundaydı. Öğle paydosunda bile arkadaşları ile meyhaneye gidemiyor, gübre yığınlarının üzerine çöreklenerek, evinden getirdiği yemeğini yiyordu.

İç dünyasındaki çekişme, öfke her zaman böyle değildi elbette. Hâlâ seviyordu ailesini. Ama şimdi bir dert devresine girmiştiler. Sözgelimi, zavallı küçük Antanas —onu her zaman gülücüklere boğmayı başaran minik oğlan? artık gülmüyordu. Bir sürü kırmızı noktalar sarmıştı her yanını. Bebelerin tıpkı bir miras gibi, geçirmek zorunda oldukları bütün hastalıklara bir çırpıda tutulmuştu. İlk yıl, kızıl, su çiçeği ve boğmaca geçirmişti. Şimdi de kızamıktan yatıyordu fukara. Kendisine Kotrina'dan başka bakacak kimse de yoktu. Fazlasıyla fakir oldukları için bir doktor çağıramıyorlardı. Hem ayrıca kızamıktan da bebeler pek öyle kolay ölmezlerdi —hiç olmazsa sık sık— Kotrina, ara sıra küçüğün ağlamalarını dindirmek için zaman buluyordu ama, çoğu zaman minik oğlan yataktaki yığanaklar arasında —düşmesin diye— bir mahpus hayatı geçiriyordu. Kapı aralıkların-

dan öylesine bir rüzgâr esiyordu ki, yere yatacak olsa hiç yolu yok ölürdü. Geceleri bağlıyorlardı yatağına. Yoksa tekmeleyip üstünü başını açıyordu. Ailenin her üyesi kendilerinden geçmişler, derin uykulardaydılar. Saatlerce kıvrana kıvrana bağırıyor ve takadı kesildiği zaman, yattığı yerde bitkin, çektiği acılardan içini çekip inliyordu. Ateşler içinde yanıyordu her yanı. Gözlerinden çapaklar akıyordu gündüzleri yatıştırılamayan bir şeytandı sanki. Ter ve sayısız kırmızı lekeler... Sözün kısası, pespembe, bir avuç sefalet yığınıydı işte.

Aslında böylesine kötü değildi durum. Küçük Antanas hastaydı, hasta olmasına ama, ailesinin en az mutsuz kişisiydi. Aslında bütün çektiği acıları taşıyabilirdi. Bütün bu şikâyetleri, bağırıp çağırması da, ne denli sağlıklı olduğunu göstermek içindi. Ana babasının çocuğuydu ne de olsa. Gençlik ve sağlığın birleşmesinden varolmuştu ve de gül fidanı gibi büyüyüp gidiyordu. Tüm dünya istiridyesiydi onun. Gün boyu, genellikle mutfağın içinde emekler dururdu. Gözlerinden aç bakışlar eksik olmazdı hiç. Ailenin kazancı, onu yeteri kadar doyurmaya yetmiyordu. Daha çoğunu istememek elinde değildi ki. Antanas bir yaşını biraz geçmişti. Ama babasından başka hiç kimse başa çıkamıyordu küçük oğlanla.

Sanki anasının bütün kuvvetini çekip almış ve kendinden sonra geleceklere zırnık bırakmamıştı. Ona, yine gebeydi. Ve bunu düşünmek bile korkunç bir şeydi. Hattâ Jurgis bile bütün budalalılığına, bütün umutsuzluğuna rağmen, yolda olan sıkıntıları düşündüğü zaman, ürpermekten alamıyordu kendini.

Ona'ya gelince, hurdahaş oluyordu kadın. Önce bir öksürük türemişti. Tıpkı ihtiyar dede. Antanası öldüren öksürük gibi. İlk belirtileri, o yağmurlu günde, ceza olarak tramvay idaresi tarafından birkaç durak ötede indirildikten ve boşanan sağnak altında sırılsıklam olduktan sonra başlamıştı. Ama şimdi, gittikçe ciddîleşiyor ve onu geceleri uykusundan uyandırıyordu. Daha beteri, korkunç bir sinir buhranı içindeydi. Bitmek tükenmek bilmez baş ağrıları musallat

olmuştu genç kadına. Bu da vırt zırt ağlamasına sebep oluyordu. Ara sıra eve her yanı titreyerek geliyordu. İnildeyerek sağına soluna bakmadan kendini yatağa atıyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Çoğu zaman histeri nöbetleri içinde kendinden geçiyordu Ona işte o zaman Jurgis korkudan yarı çıldırıyordu. neredeyse. Elzbieta, bir kadının gebe olduğu zaman böyle birtakım durumlara düşebileceğini açıklamaya çalışıyordu ama, hiç bir yararı olmuyordu bunun. Bir türlü inanamıyor, karısına ne olduğunu öğrenmek için yalvarıp yakarmaya başlıyordu. Daha önce hiç böyle olmamıştı diye tartışmalara giriyordu. Canavarcasına, tüm düşüncelerin dışında bir şeydi bu. Yaşamak zorunda olduğu hayat, yapmak zorunda olduğu o lanetli iş, gün be gün kemirip bitiriyordu kadını. Böyle bir işte çalışmak için yaratılmamıştı. Aslında hiç bir kadın böyle bir işte çalışmak için yaratılmamıştır. Eğer dünya bu kadınları başka bir biçimde yaşatmaktan acizse, o zaman bir an önce gebertip bu işkenceye son vermek zorundadır. Evlenmemeliydiler. Çocukları olmamalıydı. Budalaca bir şeydi çalışan kadının evlenmesi. Eğer Jurgis, daha önce bir kadının ne demek olduğunu bilseydi bu cinsi tanımamak için kendi gözlerini kendi oyardı, Bu yüzden kendisi de histeri krizleri geçiriyordu ki, iri yarı bir erkekte bunları görmek, pek çekilir bir şey değildi doğrusu. O zaman, Ona, kendini toplayıp kocasının kolları arasına sığınıyor ve ona bu işe bir son vermesi için yalvarıyordu. Daya iyi olacaktı, her şey düzelecekti. Bunlar söylendiği zaman, Jurgis yaralı bir hayvan gibi çaresiz, tüm sefaleti omuzlarına yüklenmiş olan karısına dolu gözlerle bakmaktan daha ileri gidemiyordu. Her ikisi de sanki görünmez düşmanların hedef tahtalarıydılar.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Bütün bu akıllara durgunluk veren keşmekeşlikler yaz süresince olmuştu. Ona, sesinde bir korkunun gölgesi her seferinde umutsuzluk içinde, bunun bir daha tekrarlanmayacağını vaad etmişti Jurgis'e. Her sinir nöbetinin sonunda dostumuz Tete Elzbieta'nın açıklamalarına ve teşhislerine biraz daha inanmıyor ve kadının söylediklerinin yalan olup, kendisinin bilmemesi gereken birtakım korkunç olayların geçtiğine inanmaya başlıyordu. Bu gergin tartışmalar içinde bir iki kez Ona ile göz göze gelmişlerdi. Ve Jurgis karısının bakışlarında kapana sıkıştırılmış bir hayvanın bakışlarını sezmişti. Bu gözlerde korkunun, umutsuzluğun bölük pörçük kalıntları vardı. Ve arada iç çekip ağlamalar... Aslında Jurgis öylesine ezilip miskinleşmişti ki, çevresinde olup bitenlere önem bile vermez olmuştu. Hatta olayların içine sürüklenircesine çekilmeden önce bütün bunların düşündüğü bile yoktu. Kaderin ağırlığı omuzlarına çökmüş bir nesne gibi yaşıyordu ve bildiği, duyduğu tek şey içinde yaşadığı andı.

Ve kış yeniden pusudaydı. Her zamankinden daha zalim, daha acımasız. Aylardan ekimdi. Her yan tatil heyecanı içindeydi. O yorulmak bilmez salhane makinasının dişleri daha hızlı dönmeye başlamıştı. Tüm kişilerin Noel yortusu sofralarına yiyecek yetiştirmek gerekiyordu. Hele hele, sabah kahvaltılarını unutmamak gerekiyordu. Ve Marija ve Elzbieta ve Ona, ki bu makinenin bir parçasıydılar, günde on altı, on sekiz saat çalışıyorlardı. Söz hakları yoktu hiç birinin. Ortada yapılacak bir iş vardı ve bunu yapmak zorundaydılar. İşten atılmak istemedikleri gibi, bu çalışma haftalıklarına biraz daha para eklediğinden var güçleri ile didiniyorlar, canlarını dişlerine takıyorlardı. Bu her sabah, saat yedide işbaşı yapıp, öğlen yemeklerini yedikten sonra tek bir lokma bile tadmadan gecenin onuna, on birine kadar sürüp gidiyordu. Jurgis, onları beklemek, eve gitmelerine yardımcı olmak istiyordu ama ne yazık ki, gübre değirmeni faz-

la mesai yapmıyordu. Öbürlerinin de bunu düşündüğü yoktu aslında. Sırf bu yüzden kapağı bir meyhaneye atıyor ve bekleme saatlerini orada geçiriyordu. Sonra bir dönüş yolu başlıyordu boğuşmalı. Uyanık kalabilmenin çabası içinde didişiyorlardı. Eve geldiklerinde öylesine bitik ve yorgundular ki, ne yemek yemek geliyordu akıllarına, ne de soyunmak. Papuçlarını bile çıkarmadan yatağa girip kütük gibi derin uykulara dalıyorlardı. Başarısız olurlarsa, mahvoldular demekti. Yok eğer dayanırlarsa, kışlık kömürleri olacaktı.

«Şükran günü»nden iki üç gün önce bir kar fırtınası patlak verdi. İkindi üzeri yağmaya başlayan kar, akşam üzeri on santimi bulmuştu. Jurgis kadınları bir meyhanede beklemeye çabalamıştı. Isınmak için iki tek atmış, ondan sonra da deliler gibi dışarı uğrayarak, peşindeki iblisi silkelemek için koşarak eve gitmişti. Mecalsiz yatağına uzanıp onları beklemeye koyuldu ve sızdı... Uyandığı zaman bir kâbusun tam göbeğine düşmüştü. Tete Elzbieta onu sarsalıyor ve avazı çıktığı kadar bağırıyordu. İlk önce kadının ne dediğini anlayamadı. Sordu! Sabah olmuştu; yani kalkmak zamanı. Ona, eve gelmemişti o gece! Isırıcı bir soğuk vardı ve karın yüksekliği otuz santimi geçmişti.

Jurgis, fırlayarak ayaklandı. Marija, korkunun dehşetine düşmüş ağlıyordu. Çocuklar ise karı görünce sevinç çığlığı atmaya başladılar. Ama küçük Stanislovas'ın gözlerine amansız bir korku düşmüştü. Kar sanki üzerine yığılmıştı fakirin. Jurgis'in ayakkabılarından ve ceketinden başka üzerine giyecek bir şeyi yoktu. Yarım dakika içinde hazırlanıp kendini dışarı attı. Ancak kapının dışına çıktığında acele etmemesi gerektiğini anladı. Her şeyden önce nereye gideceğini bilmiyordu. Gece yarısı gibi karanlıktı ortalık. Kar hallaç pamuğu gibi inatla yağıyordu. Çevre öylesine sessizdi ki, Jurgis, düşen karların gürültüsünü duyuyordu. Orada, bocalama içinde durduğu birkaç saniye içinde bembeyaz olmuştu tepeden tırnağa dek.

Salhanelerden yana koşmaya başladı ama, yol üstündeki açık meyhanelere uğramayı unutmadan. Ona, dönüş yolunda ya karlara gömülmüş, ya da çalıştığı yerde bir kazaya uğramıştı. Karısının çalıştığı yere varınca, ilk olarak bekçiye bir kaza olup olmadığını sordu. Hayır! Adamın bildiğince o gün bir kaza olmamıştı fabrika. Yazıhane açıldığı zaman, memur, Jurgis'e, Ona'nın bir gece evvel haftalığını alarak gittiğini söyledi. Ayrıca bir de makbuz gösterdi.

Bütün bunlardan sonra, artık yapacak bir iş kalmamıştı onun için. Beklemekten gayrı! Donmamak için ileri geri giderek yollardaki karları çiğnemeye başladı. Hayat başlamıştı salhane çevrelerinde. Uzaklardan kesime gelen sığırların sesleri işitiliyordu. Aynı anda, «taşıyıcılar», sırtlarında yüz yirmi beş kiloluk çeyrek sığırları soğuk hava vagonlarına aktarıyordu. Günün ilk ışıkları sağa sola yayılmadan önce, bir işçiler kalabalığı yollarda akmaya başladı. Üşüyorlar, titriyorlar ve ısınmak için hızlandıklarında, ellerindeki sefertasları onların hızına ayak uyduruyordu. Jurgis, çıkış kapısındaki bekçi kulübesinin yanında nöbete geçti. Işık gelene geçene bir gölge gibi düşürüyordu onu. Kar öylesine bastırmıştı ki, Jurgis ancak kısık gözleri arasından Ona'yı tanıyabilmek için bütün dikkatini topluyordu.

Saat yedi oldu, yani, salhane makinasının harekete hazır olduğu zaman... Aslında Jurgis'in bu saatte, gübre değirmenindeki işinin başında olması gerekirdi ama, o, bir kulübenin gölgesine sığınmış, anlatılmaz korkular içinde Ona'yı bekliyordu. Onbeş dakikalık bekleyişten sonra, kar fırtınasının tam göbeğinde aceleci bir gölge görünce, çığlık atarak o yana seyirtti. Evet, bu tipinin içinde sendeliyerek gelen oydu. Kocasını görünce, yarı bitkin, onun açılan kolları arasına yığılıverdi.

«Ne oldu?» diye sordu heyecanla, «neredeydin?»

Cevabı alabilmek için, bir sürü saniyenin geçmesi gerekti. Sonunda açıkladı Ona: «Eve gelemedim... kar... tramvaylar işlemedi.»

«Peki ama neredeydin?» diye diretti Jurgis.

«Bir arkadaşın evine gittim,» dedi soluyarak, «Jadvga ile birlikteydim.»

Jurgis derin bir soluk aldı. Ama sonra karısının ağladığını farketti. O her zamanki sinir krizlerinden biri gelmek üzereydi. Bunlardan son derece korkuyordu. «Ne oldu?» diye bağırdı. «Söylesene ne oldu?»

«Ah Jurgis, öyle korktum ki...» diyen Ona, çılgıncasına erkeğine sokuldu. «O kadar üzüldüm ki...»

Bekçi kulübesinin yanındaydılar. Gelen geçenler kendilerine bakmaya başlamıştı. Jurgis karısını götürdü oradan. «Ne demek istiyorsun yani?» diye sordu şaşkın.

«Korktum... yalnızca korktum,» dedi Ona içini çekerek. «Nerede kaldığımı bilemeyeceğini biliyordum. Ne yapacağından haberim yoktu. Eve gelmeye çalıştım ama öylesine yorgundum ki. Oh! Jurgis, Jurgis!»

Ona kavuşmakla öylesine mutluydu ki, başka hiç bir şey düşünemiyordu. Onun bu kadar üzgün olması hiç de şaşılacak bir şey değildi. Bu birbirini tutmaz karşı koymaları, yakınmaları Jurgis'e vız geliyordu. Değil mi ki karısına yeniden kavuşmuştu... Korkularının gözyaşları ile yıkanmasını seyretti. Sekize geliyordu saat. Eğer gecikecek olurlarsa bir saat daha yitireceklerdi. Gözlerinde derin bir korkunun parıltıları olan karısını salhanenin kapısında bırakıp içeri girdi.

Büyük bir fasıla girdi araya. Noel yortusunun eli kulağındaydı. Kar hâlâ yağıyordu. Isırıcı bir soğuk kol geziyordu sabahları. Ve Jurgis her sabah daha şafak sökmezden önce, karısını sırtladığı gibi işinin başına kadar götürüyordu. Ama bir gece bunun da sonu geldi.

Üç günlük bir tatil girmişti araya. Marija ile Tete Elzbieta, gece yarısına doğru, pürtelâş, paniğe kapılmış bir durumdan eve geldiler. Ona gelmemişti. Oysa her iki kadın onunla buluşmaya karar vermiş, beklemeleri boşa çıkınca, Ona'nın çalıştığı imalâthaneye gitmişler ve jambon torbası diken kızların, işlerini bir saat önce paydos ettiklerini öğrenmişlerdi. Ne

yürünemiyecek kadar kar vardı ne de hava öylesine acı soğuktu. Böyle olduğu halde Ona gelmemişti. Bu kez yüzde yüz gerçek bir aksilik olmalıydı.

Jurgis'i kaldırdılar. Yatağın kıyıcığına oturan adam, söylenenleri asık bir suratla dinledi. Her halde gene, Jadvyga'ya gitmiştir, dedi. Jadvyga salhanelerden iki blok ötede otururdu. Belki de fazlasıyla yorgundu Ona. Başına hiç bir şey gelemezdi, gelse bile sabahtan önce yapabilecekleri hiç bir şey yoktu. Jurgis devrilircesine yatağına uzanıp, iki kadın daha kapıyı kapamadan yeniden horlamaya başladı.

Sabah olunca kalkan Jurgis, her zamankinden bir saat daha erken fırladı sokağa. Jadvyga Marcinkus, Halsted sokağının arkasında otururdu. Anası ve kız kardeşleri ile bodrum katındaki tek bir odaya sığınmışlardı. Zira Mikolas kan zehirlenmesinden bir elini yitirmiş ve böylece evlilik umutları da ilelebet suya düşmüştü. Jurgis geldiği zaman kapı yarı açıktı. İlerde bir şeyler kızartılıyordu. Çekinerek kapıyı vurdu. Karısının geleceğini umuyordu umutluca.

Oysa kapıyı, Jadvyga'nın kız kardeşlerinden biri açmıştı. Şaşkın şaşkın yüzüne bakıyordu Jurgis'in «Ona nerde?» diye sordu. Küçük kız, devam eden büyük şaşkınlığı içinde gözlerini kırpıştırarak sordu: «Ona mı?»

«Evet,» dedi Jurgis, «Burada değil mi?»

«Hayır,» diye cevap verdi küçük. Jurgis bir kıpırdandı. Bir an sonra Jadvyga, kapının aralığından başını uzatıp Jurgis'i görünce içeri kaçtı. Yeteri kadar giyinik değildi çünkü. Özür diledi Jurgis'ten. Anası çok hastaydı.

Jurgis «Ona burda değil mi?» diye kızın sözünü kesti. Korkunç bir paniğe kapılmıştı.

«Hayır yok,» dedi Jadvyga. «Nereden aklına geldi burada olduğu? Geleceğini mi söylemişti?»

«Hayır,» diye cevap verdi. «Eve gelmedi de, ben geçen seferki gibi sana geldiğini düşündüm.»

«Geçen seferki gibi mi?» Genç kadının yüzünde büyük bir şaşkınlık vardı.

«Hani sizde kaldığı gece canım...»

«Bir yanlışlık olmalı,» dedi çabucak. «Ona, hiç bir gece burada kalmadı.»

Lâfların sadece yarısını anlıyordu şaşkınlıktan. «Ama-ama» diye kekeledi. «Hani iki hafta önce Jadvyga... Öyle dedi bana. Kar yağmıştı ya... eve gelememişti...»

«Bir yanlışlık olacak,» dedi Jadvyga yeniden «Buraya gelmedi.»

Ayakta kalabilmek için, kapının pervazına yaslandı Jurgis. Jadvyga büyük bir şaşkınlık içinde —Ona' yı çok severdi— kapıyı biraz daha aralayıp, ceketi ile göğsünü örttü. «Ona yanlış anlamadığından emin misin?» diye bir çığlık attı. «Başka bir yer demek istemiştir.»

«Burasını» diye inad etti Jurgis. «Senin hakkında her şeyi anlattı bana. Kim olduğunu, ona neler söylediğini biliyorum. Emin misin? Unutmuş olmayasın sakın? Belki de burda yoktun.»

«Hayır, hayır» diye diretti kadın —o sırada çatlak bir ses duyuldu içerden— «Jadvyga! Çocuğu üşütüyorsun, kapıyı kapa!» Jurgis, yarım dakika daha, şaşkınlıktan kekeliyerek azıcık aralık kapının arasından içeri baktı. Yapacak hiç bir şey yoktu artık. Özür dileyip, ayrıldı.

Sersemlemiş bir durumda, nereye gittiğini bilmeden dolaşmaya başladı. Ona, aldatmıştı onu. Yalan söylemişti! Ne demek oluyordu bu? Çiğneyip yutamayacağı bir lokmaydı bu. Boğazına düğümlenmişti. Öylesine imkânsızdı ki çözümü! Yüzlerce kuşku üşüştü beynine. Tepesine bir belâ asılıp kalmıştı.

Elinden yapacak hiç bir şey gelmediği için, yeniden karısının çalıştığı imalâthanenin kapısında nöbet tuttu. Saat sekize kadar bekledikten sonra, karısının çalıştığı odaya girdi ustabaşı ile konuşmak için. Oysa, ustabaşı gelmemişti daha. Elektrik santralinde bir kaza olduğundan, yani dünden beri tüm tramvaylar işletmeden çekilmişti. Jambon paketleyicileri, başka bir ustanın gözetimi altında çalışmalarını sürdürüyorlardı. Jurgis'e cevap veren kızın acelesi vardı. Konuşurken gözlenip, gözlenmediğini an-

lamak için kaçamak gözlerle çevresine bakınıyordu. Sonra, araba iteliyen bir adam geldi. Jurgis'in Ona' nın kocası olduğunu biliyordu. Merak etmişti bu esrarengiz kaybolmayı.

«Belki de tramvaylar yüzünden gelememiştir,» dedi adam «belki şehre inmiştir.»

«Hayır,» diye cevap verdi Jurgis, «şehre inmez o!»

«Belki de,» dedi adam yeniden.

Jurgis, adamın, konuşurken kızlara kaçamak bakışlar attığının farkına varmıştı. Acele ile sordu: «Ne biliyorsun bu konuda!»

Oysa adam, ustabasının kendisini dikizlediğinin farkına vardığından, abanıp arabasını sürmeye başladı. «Hiç bir şey bilmiyorum bu konuda,» dedi gider ayak. «Senin karnının nereye gittiğini ben nereden bileyim be!»

Jurgis, yeniden dışarı çıkıp, kapının önünde volta atmaya başladı. Sabah boyunca, işini bile aklına getirmeden bekledi durdu oralarda. Öğlene doğru, karakola gidip soruşturma yapıp, yeniden Ona'nın iş yerine döndü. Meraktan neredeyse çıldıracaktı. Sonunda ikindi üzeri, yeniden tuttu evin yolunu.

Ashland caddesinde yürüyordu. Tramvaylar yeniden başlamıştı sefere. Sürüyle insan geçti yanından. Yürüyenlere ayak uydurdu. Gelip geçenleri görmek, kafasına çözülmesi mümkün olmayan yeni yeni fikirler takıyordu. Yarı isteksiz tramvaylara bakmaya başladı, sonra birden bir çığlık atıp, rayların üzerinde yürümeye koyuldu.

Ansızın koşmaya başladı. Bir blok boyu izledi tramvayı —hem de biraz arkasından— O, kırmızı çiçekli eski siyah şapka Ona'nın olamazdı. Ama, yine de bir benzerlik vardı işte! Kısa bir gelecekte emin olabilirdi bundan. Ona, nasıl olsa iki durak sonra inecekti. Bu yüzden tramvayın peşini bıraktı.

Ve, Ona, tramvaydan indi de. Yan sokaklardan birine sapıp, gözden kaybolur kaybolmaz Jurgis kaldırdı tabanları. Koşuyordu ki, hem de nasıl çılgın gibi. Kuşku, iyiden iyiye çöreklenmişti içine. Üstelik bir göl-

ge gibi karısının peşine takılmaktan utanmıyordu da... Evlerine sapan köşeyi döndüğünü görünce, yeniden koşmaya başladı ve karısının merdivenleri çıktığını farketti. Sonra geri dönüp, beş dakika kadar, bir aşağı bir yukarı dolaştı sokakta. Elleri sıkıcasına kenetlenmiş, kupkuru dudakları kısılmıştı. Kafası tarifsiz bir telâş içindeydi. Sonra gidip eve girdi.

Kapıyı açınca, Ona'yı aramaktan dönen Tete Elzbieta ile karşılaştı. Parmaklarının ucuna kalkmış, elini dudaklarına götürmüştü.

«Hiç gürültü etme,» dedi aceleci.

«Ne oldu?» diye sordu.

O «Ona uyudu,» dedi soluyarak. «Fena hasta, aklını oynattığından korkuyorum, Jurgis. Dün akşam yolda kaybolmuş. Sabaha kadar sokaklarda... Ancak yatıştırabildim.»

«Ne zaman geldi?» diye sordu.

«Sen bu sabah çıktıktan biraz sonra.»

«Ondan beri dışarı çıkmadı mı?»

«Elbette çıkmadı! Ah Jurgis, öylesine zayıf, öylesine bitkin ki.»

Ve Jurgis, dişlerini kenetledi. «Yalan söylüyorsun bana!»

Tete Elzbieta birden kül gibi oldu «Ne?» diye soludu. «Ne demek istiyorsun?»

Jurgis karşılık vermedi. Kadını bir kıyıya iteledikten sonra, yatak odasından yana yürüyüp, kapıyı açtı.

Ona, yatağın üzerinde oturuyordu. Kocası içeri girince, şaşkın bakışlarla adamın yüzüne gözlerini dikti. Jurgis, dümen suyuna takılmış, Tete Elzbieta'nın yüzüne kapıyı çarptıktan sonra, karısına doğru ilerledi. Kesin bir tavırla, «Neredeydin?» diye sordu.

Elleri kucağında kenetliydi, yüzüyse, acıdan bembeyaz olmuştu. Cevap verebilmek için bir iki kez soluması gerekti. Sonra yavaş yavaş, bir sesle, titrek titrek konuşmaya başladı. «Jurgis ben... ben çıldırıyorum galiba... Yola çıktım dün gece... ve ve yolumu yitirdim... Dolaştım bütün gece, dolaştım Jurgis... ancak bu sabah eve gelebildim.»

«Dinlenmeye ihtiyacın var,» dedi sert bir sesle, «Neden yeniden dışarı çıktın?»

Gözlerinin içine bakıyordu. Amansızdı. O gözlere birden ürkütücü bir korkunun yabanlığı dolmuştu. «Dük-kâ-na... gitmek zo-run-daydım...» Sesi bir fısıltı gibi çıkıyordu. «Git-mek... Zorundaydım.»

«Yalan söylüyorsun bana,» dedi Jurgis.

Sonra ellerini kenetleyip, karısından yana bir adım attı. «Neden yalan söylüyorsun bana,» diye haykırdı. «Bana yalan söylemek için ne halt ettin?»

«Jurgis,» dedi kadın, «Oh Jurgis, nasıl böyle konuşabiliyorsun?»

«Yalan söyledin bana, dedim!» diye bağırdı. «Geçen gece Jadvyga'ya gittiğini söyledin. Oysa oraya gitmemişsin. Dün gece gittiğin yerdeydin —şehirde bir yerlerde— tramvaydan inerken gördüm seni. Nere-dey-din!»

Sanki bir bıçak saplamıştı yüreğinin ortasına. Parça parça dökülüyordu genç kadın. Yarım saniye, gözlerinde bir dehşetle durduğu yerde sallanarak kocasına baktıktan sonra, kollarını açarak ona doğru seyirtti.

Oysa, beriki, isteyerek yana çekildi ve karısının yere kapaklanmasına göz yumdu. Ona, tökezlenerek yatağa yığılıp, ellerini yüzüne kapıyarak hıçkıra, hıçkıra ağlamaya başladı.

Onu, sık sık rahatsız eden, korkutan, histeri krizlerinden birine tutulmuştu kadın. Ona, sarsılarak ağlıyordu. Tüm dertleri ve korkuları, duygularının zirvesine çıkmıştı artık. Aman bilmez sinirler, duygularının üstüne binmiş, kudurgan bir fırtınada, rüzgâr nasıl tepedeki bir ağacı sallarsa, titriyor ağlıyordu. Sanki korkunç bir şeyler kopmuştu içinden. Büyülenmişcesine ağlıyordu. Bütün bu olanlar, Jurgis'i kendinden geçirmedi. Dudakları kısık, elleri kenetli bekliyordu. Geberene kadar ağlardı da, şu anda onu kımıldatamazdı yerinden —hem de bir santimcik olsun— çünkü çıkardığı sesler kanını donduruyor, elinde olmadan dudakları büzülüyordu. Bir ara yüzü bembeyaz olmuş. Tete Elzbieta odaya girdiği zaman, sevinir

gibi oldu ama, hemen bağırdı ardından: «Çık! Çık dışarı!» Kadının kapı eşiğinde bocaladığını görünce, elinin tersiyle onu dışarı iteledikten sonra, kapıyı çarparak kapatıp, arkasına bir masa dayadı. Haykırdı. «Haydi! Cevap ver bana!»

Oysa Ona, onu işitmiyordu bile. Kendini amansız bir düşmanın eline kaptırmıştı bir kere. Jurgis, karısının uzanmış ellerini, yatakta sağa sola kıvrılan vücudunu sürünen bir yaratık gibi görüyor ve de kılını kıpırdatmıyordu. Vücudundan başlayıp ayak bileklerine kadar yayılan titremeyi görüyordu ama yine de hiç bir şey yapmıyordu. İç çekip sarsılıyordu kadın. Gırtlağında sanki boşanmak isteyen bir sürü sesler vardı. Tıpkı ard arda sahilleri döven dalgalar gibi telaşlı. Sonra sesi gittikçe tizleşip, korkunç bir kahkahaya dönüştü. Katılırcasına gülüyordu. Sonunda artık dayanamıyan Jurgis, bir sıçrayışta karısının yanına vararak onu omuzlarından tutup silkelemeye başladı. Ağzını dayamış bağırıyordu:

«Yeter artık! Yeter... Kes beee!»

Şaşkınlığından kurtulup bir an kocasının yüzüne baktı ve sonra, ayaklarının dibine yığılıverdi. Jurgis, yana kaçmak istedi. Beceremedi. Karısı bacaklarını kavramış, yüzünü döşemeye gömmüştü. Bu durum, bir an boğazına yumruk gibi bir şey tıkadı sanki. Sonra her zamankinden daha sert bir biçimde bağırdı:

«Kes dedim sana be!»

Bu sefer kocasının sözünü tutup, yattığı yerde, hıçkırıklarını sessizce boğmaya çalıştı. Bir dakika kadar yattı yerde. Hem de hiç kımıldamadan. Ancak o zaman kocasının aklına, kendisini korkudan donduracak bir fikir geldi: Yoksa, ölüyor muydu? Birden, karısının derinden gelen sesini işitti: «Jurgis, Jurgis!»

«Ne var?» diye sordu.

Kadın, öylesine zayıftı ki, üzerine eğilmek zorunda kaldı. Kesik kesik cümlelerle yalvarıyordu. Her halinden belliydi acı çektiği. Kekeledi; «Yalvarırım inan bana! Güven!»

«Neye inanayım?» diye haykırdı.

«İnan ki ben biliyorum seviyorum seni Ve bir şey sorma bana! Ne yaptın diye... Jurgis, Jurgis yalvarırım... yalvarırım sana... en iyisi bu... şey...»

Jurgis yeniden konuşmaya başladı ama, karısı, aceleyle sözünü kesti. «Yalnızca bunu yapsan-yalnızca yapmak istesen bunu... bana inansan! Suç benim değildi! Başkası elimden gelmezdi. Her şey düzelecek... bir şey yok, zarar olmadı... ohhh!.. Jurgis, Jurgis yalvarırım!»

Kocasının bacaklarına tutunmuş, doğrularak ayağa kalkmaya, onun yüzüne bakmaya çabalıyordu. Adam, karısının titreyen ellerini ve göğsüne bastıran memelerini hissediyordu. Elini tutmayı başararak yanağına bastırıp göz yaşlarına boğdu: «İnan bana... inan bana!» Yeniden ağlamaya başlayınca Jurgis haykırdı: «İnanmayacağım!»

Kocasının boynuna asılmış, umutsuzluk içinde avaz avaz ağlıyordu.

«İnan bana, yalvarırım inan!»

«Neye inanayım be!»

«İnan ki... biliyorum... seviyorum seni... ne yaptığımı sorma bana! Yalvarırım Jurgis, yalvarırım...»

Tüm bir umutsuzluk içindeydi. «Ne yaptığını düşün hele bir... mahvedecek bizi... mahvedecek... yapma... yalvarırım yapma. Hayır yapma diyorum sana... yapma! Yapmaman gerekiyor... deli olacağım yoksa... öldürecek bu beni... hayır, hayır Jurgis, deliyim ben... bir şey yok. Aslında bilmesen de olur... Mutlu olabiliriz! Her zamanki gibi severiz birbirimizi... lütfen, lütfen yalvarırım inan bana...»

Kadının lafları büsbütün çileden çıkardı, Jurgis'i. Kollarını açarak, silkeleyip attı Ona'yı. «Cevap ver,» diye bağırdı, «Allahın belası! Cevap ver dedim sana!»

Ona, yeniden dizlerinin üzerine çökerek ağlamaya başladı. Bu sanki, lanetlenmiş bir ruhun inlemesini dinlemek gibiydi. Jurgis buna dayanamaz olmuştu artık. Yumruklarını yanındaki masanın üzerine dayayıp yeniden bağırdı: «Cevap ver bana!»

Ona vahşi bir hayvan gibi, tiz çığlıklar atmaya başlamıştı: «Ah! Ah! Yapamam bunu... Yapamam!»

«Neyi yapamazsın,» diye haykırdı.

«Nasıl yapacağımı bilmiyorum!»

Fırlayıp, kolundan yakaladığı kadını ayağa kaldırdı. Gözlerini yüzüne dikti. «Dün akşam nerede olduğunu söyle» diye soludu, «çabuk, çıkar ağzından baklayı.»

Kadın fısıltı ile konuşmaya başladı. Her kelimeyi tek, tek söylüyordu.» Şehir de... bir... eve... gittim... dün akşam!»

«Ne evi? Ne demek istiyorsun?»

Gözlerini kaçırmak istedi ama, Jurgis bırakmadı. «Bayan Henderson'un evine,» diyebildi.

İlk önce anlayamadı Jurgis. «Bayan Henderson' un evi» diye tekrarladı. Ve sonra korkunç bir infilak gibi dank etti kafasına. Bir çığlık atarak, sendeliye sendeliye geri giderek düşmemek için duvara yaslandı. Elini alnına koymuş, şaşkın bir halde kendi kendine fısıldamaya başladı: «Tanrım! Tanrım!»

Bir saniye sonra yeniden karısının üzerine saldırıp, boğazını kavradı. «Cevap ver bana» diye haykırdı, cevap ver!» Boğulacak gibiydi adeta. «Çabuk! Kim götürdü seni oraya?»

Ona, kocasının elinden kaçıp kurtulmak istedikçe, Jurgis çılgına dönüyor, karısının korktuğunu ya da kenetlenmiş elinin kadının canını acıttığını sanıyordu. Oysa, bu tepkinin, utancın acısı olduğunu anlayamıyordu. Ama yine de cevap verdi «Connor.»

«Connor?» diye soludu, «Connor, kim?»

«Ustabaşı» dedi. «O adam!..»

Parmaklarını daha fazla kenetledi. Çılgınlığı içinde ancak, Ona'nın dışarı uğrayan gözlerinden onu boğmak üzere olduğunu anlayıp, gevşetti elini. Beklemeye başladı. Soluğu alev alev kadının suratına vuruyordu.

«Anlat bana,» diye sonunda fısıldıyabildi. «Olanları anlat!»

Kıpırdamadan yatıyordu döşemenin üzerinde. Söylediklerini anlayabilmek için Jurgis soluğunu

tuttu. «İstemedim, yapmak istemedim,» dedi. «Çabaladım, yapmamaya çalıştım. Sırf kurtulmamız için yaptım. Tek çıkar yolumuzdu bu...»

Küçük odada, Jurgis'in solumasından başka bir şey işitilmiyordu. Ona, gözlerini yummuştu. Yeniden konuşmaya başladığı zaman da açmadı gözlerini. «Bana dedi ki... beni işten atacağını söyledi... evet, evet... atacakmış, hepimizi yerinden edecekmiş. Hiç bir iş bulamıyacakmışız burda... canımıza okuyacağını söyledi, mahvedecekti bizi... ciddiydi.»

Jurgis'in kolları öylesine titriyordu ki, düşmemek için zor tutuyordu kendini. Yeniden karısının üzerine eğildi. «Ne zaman? Ne zaman başladı bütün bunlar?»

«Başlangıçta.» dedi. Sayıklarcasına konuşuyordu sanki. «Hepsi bu kadar... onların benden... Oysa... oysa o beni istermiş meğer... dışarda, sahanlıkta konuşurdu benimle... sonra, sonra benimle sevişmeye başladı. Para teklif etti bana. Önce yalvardı, beni sevdiğini söyledi, sonra tehdit etmeye başladı. Her şeyimizi biliyordu, hatta açlıktan öleceğimizi bile. Ustabaşımızı tanıyordu... Marija'nın da ustasını tanıyordu... Bizi açlıktan geberene kadar kovalayacağını söyledi... Sonra eğer razı olursam, razı olursam hepimizin işi olacakmış... eğer ben... iş olacakmış... Sonra bir gün yakaladı beni. Bırakmadı... o, o...»

«Nerde oldu bu?»

«Giriş kapısında, geceleyin, herkes gittikten sonra. Hiç bir şey gelmedi elimden. Yalnızca seni düşündüm, bebeğimizi düşündüm, anamı, onun çocuklarını. Korkuyordum ondan. Hatta bağıracak, imdat istiyecek kadar korkuyordum.»

Biraz önce yüzü kül gibiydi, oysa şimdi mosmordu. Yeniden sert sert soluk almaya başladı. Jurgis'ten ses seda çıkmıyordu.

«İki ay önceydi. Sonra benim o eve gelmemi istedi. Orda kalmamı istedi. Hepimizden sözetti... işsiz kalacağımızdan, bizi işten attıracağından... oraya gitmeye zorladı beni... geceleri... Söyledim, söy-

ledim sana... beni fabrikada sanıyordun... Sonra, bir gece kar bastırdı, geri dönemedim. Dün gece ise, tramvaylar işlemiyordu. O kadar küçük ve önemsiz bir şeydi ki bu... yoksa ailece mahvolacaktık. Yürümeye çalıştım ama, başaramadım. Senin bilmeni istemiyordum. Devam edebilirdik eskisi gibi, hiç bir şey bilmeyebilirdin. Sonra benden bıkmaya da başlamıştı. Yakında yakamı salıverecekti nasıl olsa. Gebeyim, bir çocuğum olacak biliyorsun. Gün geçtikçe çirkinleşiyorum... Bana bunu söyledi zaten... hem de dün gece. Dün gece tekmeledi beni... Şimdiyse sen onu öldürmek istiyorsun... ve de öldüreceksin, sonra da bizler öleceğiz. Hem de hepimiz!»

Bütün bunları, bir kez olsun, ürpermeden söylemişti. Ölü gibi yatıyordu, döşemenin üzerinde. Öyle ki, göz kapağı bile kımıldamamıştı bu süre içinde. Jurgis de çıt bile çıkarmadan dinlemişti bu ana kadar. Yatağın kenarından doğrularak kalktı. Ardını dönüp, karısına bir kez olsun bakmadı. Sokak kapısına yönelip açtı. Köşede korkudan titreyerek büzülmüş olan Tete Elzbieta'yı görmedi bile. Ardından kapıyı kapamaya lüzum görmeden, nefretsiz, kinsiz sokağa çıktı ve tabanı yaya kaldırıma değer değmez, başladı koşmaya.

Büyülenmiş gibi, delirmiş gibi koşuyordu. Ne sağına bakıyordu, ne soluna. Sadece Ashland caddesinde olduğunu biliyordu. Yavaşladı. Sonra geçen bir tramvay ilişti gözüne. Seyirtip atladı. Gözlerinin yabani bir hayvanınkinden farkı yoktu. Saçları uçuşuyor, inilder gibi soluk alıyordu. Yaralanmış bir boğadan farkı yoktu artık... Oysa yolcular onun farkına bile varmadılar. Belki de Jurgis gibi kokan bir kimsenin kokusu onlara alışılmış bir şey olarak gelmişti. Her zamanki gibi yol verdiler kendisine. Biletçi tiksinti ile uzattığı meteliği parmak uçlarıyla aldı ve onu sahanlıkta tek başına koyuverdi. Jurgis farkında bile değildi bunun... Düşünceleri çok, çok uzaklardaydı. Ruhunun bir yanardağ ağzından farkı

yoktu. Lav kusmaya hazır bekliyor, bekliyor ve bekledikçe bir yay gibi geriliyordu.

Tramvay mezbahaların oraya geldiği zaman, soluğu yerine gelmişti. İner inmez yeniden çılgıncasına koşmaya başladı. Gelen dönüp haline bakıyordu. Ama, onun kimseleri görecek hali yoktu. Fabrika oradaydı işte... Kapısı açık... İçeri dalıp, koridor boyu koşuşunu sürdürdü, Ona'nın hangi odada çalıştığını sorduğu gibi. Dışarda çalışan hamal başı Connor'u da tanıyordu. Odaya girdiği zaman bir yandan da adamı arıyordu.

Hamallar, bellerine gayret, arabaları yüklüyorlardı aralıksız. Jurgis aceleci bir göz gezdirdi rampaya; herif yoktu oralarda. Sonra koridordan gelen bir ses işitince, kan kokusu almış yırtıcı bir hayvan gibi o yana seyirtti. Bir saniye sonra da ustabaşıyla burun burunaydı.

İri yarı, hantal, kırmızı yüzlü bir İrlandalıydı adam. Leş gibi de içki kokuyordu üstelik. Jurgis'in eşiği atladığını görünce kireç gibi oldu yüzü. Bir an bocaladı durduğu yerde. Sanki kaçıp kaybolmak istiyordu. Oysa hasmı bir atmaca gibi çoktan atlamıştı üzerine. Korunmak için elleriyle yüzünü kapattı. Jurgis, zincirlerinden boşanmıştı bir kere. Tüm kuvvetini toplayarak yumruğunu olanca gücü ile adamın iki kaşının ortasına indiriverdi. Ustabaşı, geri geri sendeleyip yere yuvarlandı. Bir saniye sonra adamın tepesine çöreklenen Jurgis, parmaklarını çoktan yerde debelenen ustabaşının gırtlağına geçirmişti.

Jurgis için bu adamın varlığı, işlediği suçun meşru mazeretiydi. Vücuduna dokunmak çıldırtmaya yetiyordu. Jurgis'i. Sinirleri ayrı ayrı geriliyor, titremeye başlıyordu. Ruhundaki tüm iblisler ayaklanıvermişti birden. Sıra onundu artık. Gözlerini kan bürümüştü. Kurbanının kafasını kaldırıp döşemeye vurdukça delicesine naralar atıyordu.

Anlaşılacağı gibi, ortalık birden karışıverdi, haykıran, bayılan kadınlar, şaşkınca koşuşan erkekler ve saire, Jurgis, hedefinin üzerine öylesine bir eğil-

mişti ki, olan bitenlerin hiç farkında değildi. Ancak yarım düzine kadar adam, bacaklarından, omuzlarından kavrayıp onu ustabaşının üzerinden çekip sıyırınca, kendini kaybettiğini anlıyabildi. Göz açıp kapayana kadar, eğilip dişlerini adamın yanağına geçirdi. Ayırdıkları zaman, ağzından kan damlıyor ve deri parçaları sarkıyordu.

Yaka paça, karga tulumba merdivenlerden indirdiler. Güç bela zaptedilebiliyordu. Bir kaplan gibi savaşıyordu. Eğrilip bükülüyor, kör kızgınlığı içinde adamların yarısını savuruyor ve çoktan kendinden geçmiş düşmanının üzerine saldırıyordu. Çok geçmeden çevreden yetişenler oldu, ve kısa bir an sonra Jurgis'in üzerinde küçük bir kasdağı beliriverdi. Tüm güçleriyle zaptedebilmek için çalışıyorlardı. Sonunda hep birlikte yakındaki karakola götürdüler. Jurgis orada, bir polis arabası onu gelip alana kadar, kımıldanmadan yattı. Kendini ve nefesini tüketmişti çünkü.

ON ALTINCI BÖLÜM

Jurgis kendine geldiği zaman bir hayli sakinlemişti. Şaşkındı, başı dönüyor ve bu arada, mavi üniformalı polisleri görüyordu. Bir polis arabasında, on bir polisin refakatinde getirilmişti buraya. Adamlar gübre kokusundan ve ondan elverdiğince uzak durmaya çalışıyorlardı. Sonra, çavuşun masasının önünde durarak adını, adresini söylemiş ve suçlarını öğrenmişti. Hücresine giderken yanlış koridora saptığı için, kıvırcık saçlı bir polis ona küfür etti. Hatta bu yetmezmiş gibi bir punduna getirip kıçına bir de tekme attı, Jurgis gözünü bile kırpmadı yediği tekme için. İki buçuk yıldır Packingtown'daydı ve oldukça iyi bilirdi polisin ne demek olduğunu. Onları kızdırmak bir adamın hayatına mal olabilirdi. Ne dümenler çevirirdi bu adamlar. Düzinesi

birden üzerine saldırır yüzünü çarşamba pazarına döndürüverirlerdi alimallah! Bu kargaşalıkta, boynunun kırılması ya da kafatasının çatlaması işten bile değildi. İşte o zaman hemen bir rapor hazırlanırdı: kafasını kıran ya ayakta duramıyacak kadar sarhoş olduğu ya da bilmem kaçıncı katın pençeresinden atlayarak intihar ettiği konusunda, kitabına uygun yalan beyanatlar verilir, düzmece raporlar hazırlanırdı. Kimse işin doğrusunu bilmediği gibi, öğrenmeye de çabalamazdı zaten.

Sonra, demir parmaklıklı bir kapı Jurgis'in üzerine kapandı. Bir sıraya oturarak yüzünü ellerinin arasına gömdü. Kendisi ile başbaşa geçirilecek artık bütün bir ikindi ile uzun bir gece vardı önünde.

Başlangıçta, tıka basa doymuş vahşi bir hayvan gibi mutlu hissediyordu kendini. Gerçekten tatmin olmuştu. İyi canına okumuştu o namussuzun. Aslında bir dakika ayırmasalardı, çok daha iyi becerecekti işini ya, gelip ayırmışlardı işte. Adamın gırtlağını hâlâ parmak uçlarında hissediyordu. Ama sonra, yavaş yavaş kuvveti ile aklı başına gelmeye başlayınca, yaptığı hatayı anladı. Ustabaşını ölümün sınırına kadar getirmişti ama bunun Ona'ya hiç bir yararı yoktu. Olmayacaktı da. Ne çektiği korkular, ne de olan bitenlerin anısı, belki de hayatının sonuna kadar karısının peşini bırakmıyacaktı. Bu yaptığı; ne onun ne de çocuğunun karnını doyuracaktı. Yüzde yüz atılacaktı işinden. Bu arada da kendi başına gelecekleri yalnızca Tanrı bilirdi.

Yarı gece hücrenin içinde aşağı yukarı dolaşıp, kabûslarıyla boğuştu. Sonra iyice yorulunca yatıp uyumaya çalıştı ve ancak ömründe ilk kez beyninin kendisine çok fazla geldiğinin farkına vardı. Bir hücre altında, karısını döven bir ayyaş, üstünde avaz avaz haykıran bir manyak vardı. Gece yarısına doğru karakolun kapıları evsiz barksız, adem baba takımına açılıverdi ardına kadar. Yakıcı soğuktan, çeneleri takır takır birbirine vuran bir aylak kalabalığı, koridorları doldurdu. İçlerinden kimileri, buz gibi taş döşemeye uzanıp hemen horlamaya başladılar. Di-

ğerleri çöktükleri yerde, küfürler ediyor, gülüyor, sebepsiz yere birbiriyle dalaşıyordu. İçerdeki hava birden değişmişti. Ortalık ayyaşların nefeslerinden pis pis kokmaya başlamıştı. Böyle olduğu halde, bâzıları Jurgis'in o gübre kokusunu alıp, cehennemin bütün lanetlerini fıkaranın üzerine yağdırmaya başladılar. Oysa dostumuz, hücresinin bir köşesine büzülmüş, bir yandan uyumaya çalışırken, bir yandan da alnındaki atar damarın vuruşlarını sayıyordu.

Akşam yemeğini getirdiler. Mahkûmların tabirince, «rezillik ve zehir» di bu. Çinko bir tabağın üzerinde kurumuş ekmekle, «zehir» denilen kahve. Gerçekten de tutukluları susturmak, yatıştırmak için, kahvelerin içine uyuşturucu ilâçlar katılırdı. Jurgis'in haberi yoktu bundan. Yoksa bir dikişte başına geçiriverirdi kahveyi. Oysa şu anda, büyük bir umutsuzluk içinde, her siniri bir yay gibi gerilmiş, utançtan kendi kendini yiyordu. Sabaha doğru, ortalık sessizleşti. O zaman kalkıp yeniden volta atmaya başladı hücresinin içinde. Sonra ansızın gözleri kan çanağı gibi zalim bir düşman içinde uyanıp yüreğinin can alacak noktasını kemirmeye koyuldu.

Kendisi için ızdırap çekmiyordu aslında. Durham'ın bok değirmeninde çalışan zavallı bir işçinin, dünyanın başına getireceği dertleri iplediği biri vardı. Hapishanenin zalim gaddarlığı, geçmişin gaddarlığı ile kıyaslanacak olsa, nasıl da solda sıfır kalırdı. Yüz yüzè gelemeyeceği, hatırlamaktan daima kaçacağı bir anısı vardı. Bunun dehşeti, çılgına çeviriyordu onu. Kollarını gökyüzüne uzatmış, bundan kurtulabilmek için yakarıyordu tanrısına. Oysa bir kurtuluş yoktu. Tanrının elinde bile geçmişin anılarını silecek bir kuvvet mevcut değildi. Beli bükülmez bir hortlak vardı karşısında. Onu izleyen, ona yukardan bakıp, yerden yere çalan. Ah! bir sezebilseydi bunu. Ama o zaman deli olmadığını anlıyacaktı. Başını ellerinin arasına alıp sövüp saymaya, kendi kendini lanetlemeye başladı. Nasıl olmuştu da, Ona'nın çalışmasına izin vermiş ve her çaresizin başına gelebilecek bir kaderin arasına girmişti. Onu, kolundan tutup çekip al-

malıydı. Hatta koca Şikago şehrinin o geniş caddelerinde açlıktan ölme pahasına bile olsa, çalıştırmamalıydı karısını. Ama şimdi... hayır, hayır gerçek olamazdı bu, düşünmek bile çok korkunçtu.

Yüz yüze gelinmeyecek bir şeydi bu. Yeniden düşününce tepeden tırnağa tir tir titremeye başladı. Hayır, hayır, çekilemeyecek bir yüktü sırtındaki... Böylesine bir ağırlığın altında yaşanılmazdı. Başka birisi olamazdı onun için. Onu bağışlayabileceğini seziyordu: Hatta dizlerine kapanıp yaptıklarından dolayı özür bile dilerdi. Ama, artık o, onun yüzüne bir daha bakmaz, bir daha asla karısı olmazdı. Bunun utancı, öldürürdü Ona'yı. Başka hiç bir çıkar yol, hiç bir kurtuluş çaresi yoktu. En iyisi ölmesiydi onun.

Açık seçik bir şeydi bu. Ama gene de o zalim kâbuslarından kurtulup uyandığı zaman, karısının açlıktan perişan halini görüyor ve avaz avaz bağırıyordu. Zindana atmışlardı onu. Ve uzun bir süre dışarıya salıvermiyeceklerdi. Belki de yıllarca. Ona ise bir daha dönmeyecekti işinin başına. Bundan emindi. Ezilip kırılmıştı bir kere. Belki de, Elzbieta ve Marija da işlerinden olacaklardı. O can düşmanları Connor onları bir kere mahvetmeyi aklına koyduysa, hiç bir çıkaryolları, yok demekti. Böyle bir şeyi yapmayacak bile olsa, yaşamalarına, varolmalarına imkân kalmamıştı artık. Çocukları yeniden okuldan çıkarsalar bile, kendisi ile Ona çalışmadan bütün borçlarını ödemelerine imkân ve ihtimal yoktu. Topu topu birkaç dolarları kalmıştı ellerinde. Evin kirasını bir hafta önce ödemişlerdi. İki hafta sonra yeni taksidi de vermeleri gerekecekti. Hep ödemek zorundaydılar. O zaman ödeyecekleri olmayacak ve bunca zamandan beri dişlerini tırnaklarına takarak, kendilerinin olmasına çabaladıkları ev avuçlarından kayıp gidecekti. Bu güne dek emlakçı üç kez uyarmıştı kendisini. Yeni bir gecikmeyi kabul etmeyecekti. Şu anda temel düşüncesinin ev olmasının bir sebebi vardı. Az mı sıkıntı çekmişti taksitleri ödemek için. Az mı sıkıntı çekmişlerdi tümü birden. Yaşadıkları sürece, ardına takılabilecekleri tek umutlarıydı bu. Her şeyden önce bü-

tün paralarını yatırmışlardı. Sonra çalışan kişilerdi, fakirdiler. Kimin parası için böylesine çabalıyorlardı? Canlarını dişlerine takmışlardı. Tüm ruhları ve vücutları ile ölümü bile göze almışlardı. Yaşamalarının sebebi neydi?

Her şeylerini yitireceklerdi. Sokağa atılacaklardı her şeyden önce. Sonra buz gibi bir kapı aralığına sığınmak, elden geldiği kadar yaşayabilmek, gelmediği kadar ölebilmek vardı kaderde. Jurgis bütün gece ve bunu izleyen birçok geceler bunları tüm ayrıntıları ile düşündü durdu. Uzakta olmasına rağmen sanki içindeymiş gibi yaşıyordu. Eşyalarını satacaklardı. Dükkânlara borçlanacaklardı sonra. Ve hiç kimse borç vermeyecekti kendilerine. İflas etmenin eşiğinde olan mezeci dükkânı sahibi Szedvilases'den belki biraz borç alabilirlerdi. Belki konu komşu gelip biraz yardım ederdi kendilerine. Zavallı, hasta Jadvyga, her düşküne yaptığı gibi, elinde avucundakileri getirip verecek, Tamoszius geceleri keman çalıp topladığı al turaları kızarıp bozararak, mutfak masasının üzerine bırakacaktı. Böylece onun zındandan çıkmasına kadar bir direnme savaşı başlıyacaktı. Acaba hapishanede olduğunu biliyorlar mıydı? Kendisi hakkında bir şeyler öğrenebilecekler miydi? Ziyaret etmelerine izin verilecek mi, yoksa ailesinin akıbetinden habersiz olmaya mı mahkûm edilecekti? Böylesine bir şey, cezasının bir kısmı olabilir miydi?

Kafası en kötü ihtimallere takılıp kalıveriyordu. Ona'yı hasta olarak düşlüyor ve bu ona, sonsuz acılar veriyordu. Sonra Marija işinden atılmış, yağan kar yüzünden küçük Stanislovas işine gidemez olmuş, tüm aile sokaklara dökülmüştü. Ulu Tanrım, yoksa onların yollara serilip ölmelerine insanlar göz yumacak mıydı? O zaman bile yardım eli uzanmayacak mıydı kendilerine? Karların altında, donana kadar aylak aylak dolaşmak zorunda mı kalacaklardı? Jurgis bu güne dek, yolda ölüp kalmış kimsenin cesedine rastlamamıştı. Ama, salhane ve çevresinde çalışan kişilerin sık sık kaybolduklarını ve akıbetlerinin meçhul kaldıklarını biliyordu. Kimse bilmezdi bu zavallıların

gittikleri yeri. Belediyenin bir bürosu ve bir de yardımseverler kolu vardı çevrede. Tüm hayatı boyunca haberi olmamıştı bundan. Bu iki örgüt işlerini hiç mi hiç ilan vermeden görürlerdi. Aslında ilan vermek için başlarını kaşıyacak zamanları da yoktu.

Sabaha dek sürdü bu düşünceleri. Sonra, karısını döven ayyaş, haykıran manyak, sarhoşlar, meyhane kavgacıları, bir hırsız ve salhanelerden et çalan iki serseri ile birlikte, polis arabasıyla bir sefer daha yaptı. Hep birlikte, içerisi ahır kokan, kalabalık, duvarları beyaz badanalı bir odaya sokuldular. Önlerinde, demir parmaklıklı yüksek bir sahanlık vardı. Burnu kırık, yüzü pençe pençe al bir adam oturuyordu ardında.

Dostumuz birden yorgun olduğunu hissetti. Bunun neden olduğunu düşündü; kurbanı ölmüş veya ölmemiş olabilirdi. Her ne hal ise, ne yapacaklardı kendisine? Asacaklar mıydı? Yoksa geberene kadar dayak mı yiyecekti? Kanunlar konusunda çok az bilgisi olan Jurgis'i aslında hiç bir şey şaşırtmazdı. Ama yeteri kadar, duyduğu dedikodulardan kulak dolgunluğu vardı. Belki de bu sıranın ardında oturan adam, Packingtown sakinlerinin soluklarını tutarak sözünü ettikleri zalim yargıç Callahan'dı.

Bu masanın ardında oturan Pat Callahan, yani halk arasındaki ismiyle «Homurdanıcı» Pat, hayata bir kasap çırağı olarak başlamıştı. Ayrıca çevresinde, kavgacılığı ile de nam salmıştı. Daha konuşmadan siyaset hayatına atılmış, oy verecek yaşa gelmeden iki yazıhane işletmeye başlamıştı. Eğer Scully çevrenin başparmağı ise Pat Callahan da, burada çalışan insanları yöneten görünmez bir başparmaktı. Hiç bir politikacı Şikago'da onların istediğinden daha fazla yükselemezdi. Siyaset hayatında gerektiği kadar uzun kalmıştı. İlk önce ihtiyar Durham'ın temsilciliğini yapmıştı. Hem de Şikago şehri, haraç mezat satılırken. «Homurdanıcı» Pat şehir bürolarını gerçekten iyi yönetmişti. Bunun dışında kalan zamanını, kerhanelerine ve meyhanelerine harcıyordu. Son yıllarda çocukları büyümeye başladığı için saygıdeğer

bir adam olarak yaşamaya başlamıştı. Kendisine bir yargıç unvanı uydurmuştu. Tutuculuğu ve yabancılardan nefreti ile dillere destan bir adamdı.

Jurgis, bir iki saat kadar çevresindeki dört duvara bakındı durdu. Ailesinden birinin kendisini ziyarete geleceğini umuyordu. Ama, bu umudu boşa çıktı. Hayal kırıklığına uğradı. Sonunda kürsünün karşısına çıkarıldı. Şirketin bir avukatı dava ediyordu onu. Adam, Connor'un doktor tedavisi altında olduğunu söyledi. Reis bey en azından bir hafta tutuklamalıydı sanığı. «Üç yüz dolar» dedi. Reis bey büyük ciddiyetle.

Jurgis büyük bir şakınlık içinde bir hakime, bir avukata bakıyordu. «Kefalet verecek bir kimsen var mı? diye hakim sordu ve Jurgis'in yanı başında duran mubaşir bunun ne demek olduğunu açıkladı. Jurgis hayır anlamına başını salladı ve daha ne olduğunu anlamadan bir de baktı ki polis önüne katmış götürüyordu kendisini. Diğer tutukluların beklediği bir odaya soktular. Mahkemenin bitiminden sonra yeniden polis arabasına bindirildi. Soğuğun iliklerine işlediği uzun bir yolculuk yapıp, şehrin kuzeyindeki hapishaneye getirildi. Burası salhanelerden en azından yedi sekiz mil uzaktı.

Jurgis'in üstünü başını aradılar ve yalnız parasını bıraktılar. Aslında olup olacağı da topu topu onbeş sent'ti. Sonra bir odaya sokularak soyunup, yıkanması emredildi. Bundan sonra büyük bir demir kapıdan geçerek hücre arkadaşlarına kavuşacağı uzun koridorda yürümeye başladı. Büyük bir olaydı bu dostumuz için. Hapishaneye yeni gelenler anadan üryan banyoya sokulurdu. Herkesten çok Jurgis'i tuttular içerde. Üzerine sinmiş olan bok, fosfat ve asit kokusunu biraz olsun hafifleteceğini umuyorlardı. Tutuklular hücrelere ikişer ikişer kapatılırlardı. Bir fazla mahkûm vardı o gün. O da Jurgis'ti. Sıra halindeki hücreler uzun bir galeriye açılıyordu. Taş döşemeli bir buçuğa iki metre olan hücresinin içinde kaba tahtadan bir yatak vardı. Penceresi yoktu buranın. Tek ışık dışardaki koridorun sonundaki tavan pencerele-

rinden geliyordu. İki ranza vardı içerde. Bir birinin üstüne inşa edilmişlerdi. Üzerlerinde saman minderler ve kurşuni battaniyeler vardı. Kir pas içinde olan battaniyelerin üzerinde pireler, tahta kuruları ve bitler fink atıyordu. Jurgis şilteyi kaldırdığı zaman kendisi kadar şaşkın bir sürü hamamböceği ile karşılaştı.

Burada kendisine biraz daha kuru ekmek ve zehir verildi. Listeye bir tas da çorba eklenmişti. Mahkûmlardan birçoğu yemeklerini yakındaki bir lokantadan getirirlerdi ama, bizimkinin böyle bir lükse yatıracak parası yoktu... Kimisinin mum ışığında okuyacak kitapları, oynayacak iskambilleri vardı. Oysa Jurgis, karanlığın ve sessizliğin içinde yapayalnızdı. Yeniden uyuyamadı. O deli eden düşünceler, fikirler çıplak sırtına inen bir kamçıdan farksızdılar. Gece bastırınca dişleri kırılırcasına kenetli, kafese kapatılmış bir yabani hayvan gibi dolaşmaya başladı. Çılgınlığının içinde arasıra kendini duvardan duvara vuruyor, sıkılı yumruklarını kıyasıya taş duvarlara indiriyordu. Ellerini kanatıp çürüttü duvarlar... Duvarlar, onları yaptırtan kişiler kadar soğuk, zalim ve acımasızdılar.

Uzaklarda her saat başı çalan bir kilisenin çan kulesi vardı. Gece yarısını vurduğu zaman, Jurgis, taşların üzerine yatmış, başı ellerinin arasında, çan seslerini dinliyordu. Sonunda çan sesi kesileceği yerde, arttı. Başını kaldırdı Jurgis. Ne olabilirdi bu? Yangın filan mı? Tanrım! Ya yangın çıktıysa cezaevinde? Biraz daha pür dikkat dinleyince, çan seslerinin bir melodiyi çaldığını farketti. Sanki tüm çan kuleleri şehri uyandırmaya başlamıştı. Uzaklardan, yakınlardan, çevreden değişik çan sesleri doluyordu kulaklarına. Korkunç bir müzikti bu. Jurgis bir dakika kadar, şaşkınlık içinde bunun ne olduğunu çözmeye çalıştı. Ve buldu sonunda. Evet. Noel gecesiydi.

Noel gecesi. Tümüyle unutmuştu bunu. Yeniden bir düşünceler barajının kapakları açıldı. Yepyeni anılar, yep yeni üzüntüler sardı her yanını. Çok uzaklarda kalan Litvanya'da kutlanan bir Noel gecesini hatırladı. Kaybolmuş kardeşi ile şimdi çoktan öl-

müş olan babası ile birlikte geçen bir noel akşamı. Bütün gün ve gece durmadan yağan kar, o şık ormanlıktaki kulübelerini gömüp koynuna alarak onların dünyayla olan ilişkilerini ansızın kesmişti. Noel babanın ziyareti için çok uzaklardaydı oturdukları yer. Ama Jurgis çocukluğunun bu anısında İsa'nın yüzünü hatırlıyordu. Hatta bunu Packingtown'da bile unutmamışlardı. Onun ufacık da olsa bir ışığı daima aydınlatmıştı karanlıklarını, Ona ise imalâthanede çalışmıştı. Gel gelelim tüm yorgunluklarına rağmen, çocukları ana caddeye çıkarmışlar, çam ağaçları ve pırıl pırıl elektrik ışıkları ile donatılmış olan vitrinleri seyretmişlerdi. Vitrinlerden birinde canlı kazlar, bir başkasında şekerden harikalar vardı... pembe beyaz şekerler. Sonra üzeri kirazlarla süslü kocaman pastalar. Bir başka vitrinde ise kırmızı kurdelelere sarılmış yağlı hindiler, tavşanlar. Bir başkasında insanın aklına durgunluk veren oyuncaklar dünyası. Pembe giysili güzel bebekler, davullar trampetler, cicili bicili asker şapkaları. Onlar da nasiplerini almışlardı bu bayramdan. Ellerindeki kocaman sepeti, noel alışverişinin malları ile doldurmuşlardı. Neler almamışlardı ki... kızarmış domuz, lahana, çavdar ekmeği ve Ona'ya bir çift eldiven, sıkınca öten lastik bir bebek ve lambanın üzerine asıp altı çift gözün heyecanla baktığı bir torba karamela.

Ne sosis makineleri, ne gübre değirmeni Noel bayramını akıllarından silip atamamıştı. Geçen yılki Ncel gecesini hatırlayınca, bir şeyler tıkanır gibi oldu Jurgis'in boğazına. Eve geldiğinde Elzbieta, onu bir kıyıcığa çekmiş ve Ona'nın bir kırtasiye dükkânından, üç sente aldığı renkli bir kartpostalı göstermişti. Üzerinde parlak renklerle basılmış, melek resimleri, uçuşan güvercinler vardı. Dükkânda durmaktan biraz pislenmişti gerçi. Ama, karısı üzerindeki bütün lekeleri silmiş ve resmi çocukların görebileceği bir yere asmıştı. Bunu hatırlamak boğazını düğümleyip hıçkırıklara boğdu Jurgis'i. Sefalet içinde geçecekti Noel yortuları. Kendisi hapiste, karısı hasta, evleri per perişan olmuş... Ne gaddarca bir şeydi bu! ne di-

ye yalnız bırakmamışlardı onu? Bir zindana kapatıldıktan sonra, noel çanlarını çalmanın alemi mi vardı?

Ama hayır! Onlar bu çanları kendisi için çalmıyordu. Bu Noel yortusunda saf dışı edilmişti. Bir hayvan leşi, bir paçavra gibi fırlatılıp atılmıştı bir kıyıya. Korkunç bir şeydi bu, korkunç! Belki de şu anda karısı ölmek üzereydi, belki oğlu açlıktan kıvranıyordu, belki tüm aile soğuktan donmak üzereydiler. Bütün bunlara rağmen hâlâ bayram çanları çalıyordu dışarda. Ne acı bir alaydı bu! Sanki her şey onu cezalandırmak için düzenlenmişti. Onu öylesine bir yere kapatmışlardı ki ne savrulan karlar yüzünü kamçılıyor, ne de iliklere işleyen soğuk, kemiklerini kemiriyordu. Yiyecek içecek de getirmişlerdi üstelik. Ne biçim bir işti bu? Eğer onu gerçekten cezalandırmak istiyorlarsa, ailesini zindana atıp, kendisini dışarda soğuğun ortasında bırakmaları gerekirdi. Üç zayıf kadını ve altı zavallı çocuğu aç, sefil perişan, bırakmaktan daha iyi bir ceza şekli düşünememişlerdi?

Onların kanunu, onların adaletiydi bu. Ayağa kalkan Jurgis hırsından titriyordu. Tarifsiz bir nefretin tutsağıydı artık. Yüzbinlerce kez lânet olsun onların kanunlarına. Onların adaletlerine de! Bir yalan, bir yalan, korkunç büyük ve zalim bir yalandı bu. Hiç bir dünyaya yakışmayacak gaddarlıkta bir yalandı! Yalnız kâbuslar dünyasında yeri olabilirdi bunun. Korkunç bir hile, kahrolası bir alaydı. Bu rezil dünyada, adalet, hak, hukuk diye bir şey yoktu. Yalnızca kaba ve zalimlikti hüküm süren. Koca dişlileri arasında öğütüp un gibi ufalamışlardı onu. Zavallı ihtiyar babasını öldürmüşler, karısını bir insan yıkıntısı haline sokmuşlardı. Canına okumuşlardı tüm ailesinin. Şimdi de kendi yakasına yapışmışlardı. Artık ona ihtiyaçları kalmamıştı. Sırf yollarının üzerine çıkıp işlerine karıştığı için bütün bunlar lâyık görülmüştü. Demir parmaklıkların ardına atılmıştı. Yırtıcı bir hayvandı sanki. Hemde sebepsiz yere, canavarcasına haksızcasına, sevgiden ırak atmışlardı içeriye. Yok, yok! Ona yapılan bu davranış, yırtıcı bir hayvana bile yapılmazdı. Onun kafasında, onun duygularına sahip bir

erkek, zavallı bir hayvanı tuzağa düşürüp, yavrularının ölmesine göz yumabilir miydi? İmkânı mı vardı bunun?

Gece yarısının bu saati, Jurgis'in başkaldırmasına, kanunsuz ve inançsız olmasına sebep olmuştu. Toplum kurallarına geri dönecek bir köprü bırakmamışlardı ona. «Düzen» dedikleri şey yalnızca bir palavraydı. İnsafsızca ezilmişti. Kanunu paralarıyla satın alıp karşısına çıkan ve buna bir de adalet ismi verenler patronlardı. Tek bildiği şey kendisine büyük bir haksızlık edildiği idi. Dünya tüm kuvveti, kanunları, toplumu ile, bağıra bağıra düşmanlığını ilân etmişti işte. Her geçen an ruhu biraz daha karamsar oluyor, her geçen an, yeni intikam düşleri görüyordu. Korkunç bir nefret dağ gibi kabarıyordu içinde.

Tıpkı yaban otları gibi alçaklık
Tomurcuklanır en iyi hapishane havasında
Ve insanın tüm iyilikleri
Kaybolup yitirilir orada
Soluk bir ızdıraptır kapıyı tutan
Ve umutsuzluktur bekçisi

Diye yazmış şairin biri, dünya adaletini ona da ispat ettikten sonra.

Bilemem kanunların doğru mu
Yoksa yanlış mı olduklarını
Zındana atılmışlar için biricik bildiğim şey
Kalınlığıdır duvarların...
Nasıl da ört bas ederler cehennemlerini
ki neler yapılmaz içinde
Ne tanrının ne de insanın oğlu
yüreklenip bakamaz.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Ertesi sabah saat yedide, Jurgis'i su alıp hücresini temizlemek için dışarı çıkardılar. Büyük bir

sadakatla görevini yaptı. Oysa mahkûmlardan çoğu bir hile ile bu işten kaytarmaya bakarlardı. Hücrelerini pislik götürmeye başlayınca, gardiyanlar işe karışır ve zorla temizletirlerdi. Kendisine yeniden kuru ekmekle ilâçlı kahve verildi. Sonra üç saat kadar, yürüyüp vücudunu çalıştırması için tavanı cam kaplı, duvarları çimento sıvalı bir avluya çıkardılar. Bütün mahkûmlar buradaydı. Avlunun bir yanı ziyaretçilere ayrılmıştı. Birbirinden altmış santim aralıklı, dikenli teller, gelenlerin mahkûmlara bir şeyler vermesini önlüyordu. Jurgis, büyük bir heyecanla bu yana bakıyordu ya, ümitleri boşa çıktı.

Hücresine döndükten biraz sonra, kapıyı açan bir gardiyan içeri başka bir mahkûm soktu. Yeni gelen ufak tefek, mavi gözlü, kumral bıyıklı, narin yapılı genç bir adamdı. Başıyla selamladı Jurgis'i. Sonra gardiyan kapıyı kapayınca, eleştirici gözlerle dostumuzun yüzüne bakmaya başladı.

«Eh arkadaş,» dedi gözlerini Jurgis'in yüzünden ayırmadan, «günaydın bakalım.»

«Günaydın,» dedi Jurgis.

«Tam noel geçirilecek yer, değil mi?» dedi beriki.

Jurgis, başını salladı.

Yeni gelen, ranzaların yanına gidip, battaniyeleri inceledi. Sonra şilteleri kaldırıp, «Tanrım,» dedi, «daha beteri düşünülemezdi.»

Yeniden Jurgis'e baktı. «Görünüşe göre dün gece yatılmamış yataklarda,» dedi. «Dayanamadın mı hamam böceklerine?»

«Dün akşam uyumak istemiyordum,» dedi Jurgis.

«Ne zaman geldin?»

«Dün.»

Beriki çevreye bir göz attıktan sonra yüzünü buruşturdu. «Leş gibi kokuyor burası be!» dedi, «ne bu?»

«Ben!» dedi Jurgis.

«Sen mi?»

«Evet ben!»

«Sana banyo yaptırmadılar mı?»

«Yaptırdılar ama, çıkmaz bu koku.»

«Ne bu?»

«Gübre.»

«Gübre mi? Vay kör şeytan! Necisin sen?»

«Mezbahalarda çalışırım, daha doğrusu düne kadar çalışıyordum. Elbiselerime sinmiş koku.»

«Bak bunu bilmiyordum işte,» dedi yeni gelen. «Neden attılar seni içeri?»

«Ustabaşını dövdüm.»

«Ya öyle mi? Ne yaptı sana?»

«Kötü davrandı.»

«Dediklerine göre, namuslu işçisin yani!»

«Sen nesin?» diye sordu Jurgis.

«Dediklerine göre kırıcıyım.»

«Ne demek o?»

«Canım kasalar filan işte!» diye cevap verdi yeni misafir.

«Oooo!» dedi Jurgis. Şaşkın şaşkın adamın yüzüne bakıyordu. «Yani sen onları kırıp... sen yani... şey...»

«Evet,» dedi adam gülerek. «Öyle diyorlar işte.»

Yirmi iki, yirmi üç yaşından fazla göstermiyordu ama, Jurgis sonradan otuzunda olduğunu öğrendi. Bilgili bir insan gibi konuşuyordu. Hani şu dünyanın «kibar» diye adlandırdığı insanlar gibi.

«Neden tıktılar seni içeri? diye Jurgis sordu. «O iş için mi?»

«Hayır,» dedi beriki. «O işten değil. Asayişi bozmaktan atıldım. Ellerinde delil olmadığı için deliye döndüler.»

Genç adam kısa bir duraklamadan sonra «Adın ne senin?» diye sordu, «benimki Duane... Jack Duane. Bir düzineden fazla adım vardır ya, bu dostlar içinki.» Bağdaş kurup yere oturduktan sonra, sırtını duvara dayadı. Sakin, yumuşak bir sesle konuşuyordu. Kısa bir süre içinde, Jurgis'i dost etti kendisine, her halde becerikli bir dünya adamıydı. Kolay kazanan ve geçinip giden. Adi bir işçi ile konuşmaktan da fazla bir gurur duymadığın belliydi. Jurgis'e içini boşalttırıp, o söylenmeyecek şey dışında tüm haya-

tını öğrendi. Sonra, kendi hayatına ait hikâyeler anlatmaya başladı. Hikâye anlatmakta doğrusu epeyce becerikliydi. Hapise atılmak hiç mi hiç bozmamıştı neşesini. Daha önce iki kez yatmıştı. Bunu da kabulleniyordu itiraz etmeden. Kadınlara, şaraba düşkün olan bir erkeğin, arada sırada dinlenmesinden daha tabii ne olabilirdi ki?

Bir hücre arkadaşı edinmekle, Jurgis'in hapishane hayatı ansızın değişivermişti. Artık yüzünü duvara çevirip iç geçirmiyor, kendisiyle konuşulduğu zaman, karşılık vermek zorunda kalıyordu. Ayrıca Duane'nın konuşmaları da az ilgi çekici değildi hani. Sonra hayatında konuştuğu ilk bilgili adamdı. Nasıl dinlenmezdi, o canım hikâyeler! Kadınlar, içkiler, gece yarısı elde edilen servetler, karanlıkta kaçışlar ve sonu gelmeyen eğlenceler. Genç adamda, bir sevgi belirmişti Jurgis'e karşı. Çalışan bir katıra karşı duyulan sevgiye benziyordu bu. Evet, o da dünyanın adaletsizliğini tatmıştı. Ama bu yükü kabullenip, omuzlarında taşıyacağı yerde, kendisine haksızlık edenlerin suratına fırlatıvermişti. Hem de pek sert olarak. Sürekli grev yapıyordu. Toplumla arasında sonu gelmez bir savaş açılmıştı. Her şeyden önce dahicesine bir aylaktı, korkusuzdu. Ve utanmadan yaşamasını da öğrenmişti. Her zaman başarı kazanmamıştı ama, yenilgi bozguna uğramak değildi. Neşesinden ruhundan hiç bir şey yitirmemişti bu yüzden.

Her şeye rağmen iyi yürekli bir kişiydi; görünüşe göre, gereğinden bile fazla. Hikâyesini anlattı. Ama ne birinci, ne de ikinci günde. Uzun süren, bitmez tükenmez bilmeyen saatler boyunca, kendilerinden sözetmekten başka yapacak işleri yoktu. Jack Duane, Doğu'dandı. Üniversitede okumuş bir adamdı üstelik. Elektrik mühendisliği tahsil ediyordu. Ama babası iş hayatında başarısızlığa uğrayıp intihar etmişti. Geriye bir ana, bir erkek, bir de kızkardeş kalmıştı. Duane'nın bir icadı vardı ayrıca. Jurgis bunun ne olduğunu kesinlikle anlamadı ama, telgraf üzerine bir şeydi bu. Milyonlarca dolar kazandıracak bir buluş. Genç adam bir şirket tarafından aldatılıp dolandırılınca, elinde avucunda ki paraları avukatlara,

mahkeme masraflarını yatırmış ve sonunda meteliksiz kalmıştı. Sonra birisi, at yarışlarında oynaması için bir fikir vermişti. Duane de, başka birisinin parasıyla servet elde etmeye kalkınca, başına ne geldiyse o zaman gelmişti. Kaçmak zorunda kalmış ve dertler bir daha peşini bırakmamıştı. Beriki neden kasa kırmaya başladığını sordu. Jurgis için korkunç bir şeydi bunu düşünmek. Bir adamla tanıştığını söyledi hücre arkadaşı. Sonra, olaylar birbirini kovalamıştı. Jurgis sormuştu, peki hiç ailesini düşünmez miydi? Ara sıra, diye cevap verdi öteki. Ama sık sık değil. Aslında düşünmek işleri düzeltmezdi ki. Ailesi ile ilişki kurulacak bir dünyada yaşamıyordu. Er geç, Jurgis de bu gerçeğin farkına varıp, kendi başının çaresine bakmayı öğrenecekti.

Jurgis, öylesine saf, öylesine açık seçik bir kişiydi ki, hücre arkadaşı, ona bir bebekmiş gibi davranıyordu. Ona serüvenlerini anlatmak güzel bir şeydi. Nasıl da şaşkınlık içinde büyük bir hayranlıkla dinliyordu söylenenleri. Memleketin o kadar yenisi, o kadar yabancısıydı ki. Duane, yerlerin ve kişilerin isimlerini bile söylemekten çekinmiyordu. Bütün başarılarını, bütün yenilgilerini, aşklarını ve üzüntülerini bir bir anlattı. Bir sürü cezalı tanıştırdı Jurgis'e. Hemen hemen yarısının göbek adlarına kadar biliyordu. Kalabalık Jurgis'e bir isim takmıştı bile. «Kokuşmuş» diyorlardı ona. Bu acı bir şeydi ama, işin güzel yanı söyleyenlerin içinde kötülük yoktu. O da ismine alışmış, çağrıldığı zaman, iyi yürekli bir sırıtkanlıkla kader arkadaşlarının yüzüne bakıyordu.

Arkadaşımız, yaşadığı lağımın pisliklerine ara sıra bulaşmıştı ama, şimdi hayatında ilk kez olarak iyiden iyi çirkefe batmıştı. Bu cezaevi, işlenen suçlar bakımından Nuh'un gemisine benziyordu. Her türlü suçlu vardı içinde. Katiller, yol kesenler, hırsızlar, zimmetine para geçirenler, dolandırıcılar, kalpazanlar, sahtekârlar, birden fazla kadınla evlenenler, mağaza soyguncuları, üç kâğıtçılar, arakçılar, yankesiciler, kumarbazlar, pezevenkler, kabadayılar dilenciler, serseriler, sarhoşlar... Genç ihtiyar, beyaz, zenci türlü

çeşitli cins cins adam vardı burada. İçlerinde, Amerikalılardan tutun da, şu gökyüzü ve aynı güneş altında yaşamakta olan yetmiş iki milletten adam vardı. Kaşarlaşmış mahkûmların yanında, kefalet parası veremiyen suçsuz insanlar da bulunuyordu. Kocamışlar, daha on dokuzunu doldurmamış çocuklar... Bütün bunlar suyu çekilen toplumun ülser sancısıydılar. Yüzlerine bakmak öğrendirici, konuşmak iç bulandırıcıydı. Hayat, çürümüş, kokuşmuş bir şeydi onlar için. Aşk bir hayvanlık, sevinç bir homurdanma, Tanrı lânetlik. Avlunun dört bir yanında volta atıyorlardı. Jurgis onların konuşmalarını dinliyordu. O cahildi, berikiler bilgili, akıllı. Girmedikleri yer, çıkmadıkları delik kalmamış, her türlü rezilliği denemişlerdi. Yeri geldikçe bu korkunç hikâyeleri anlatırlardı. Kanunun, adaletin, kadın vücutlarının, erkek şerefinin pazarlarda satıldığı bir büyük şehrin gerçek görünüşüydüler. Birbirlerine aç kurtlar gibi saldıran, çıkarları için yapmayacakları iş kalmıyan bir toplumun çöküntü belirtileriydiler. Bu keşmekeşliğin içine, kendi rızaları olmadan doğmuşlardı. Ellerinden başka bir şey gelmediği için her türlü suçu işlemişlerdi. Hapiste olmak utanç verici bir şey değildi onlarca. Her şeyden önce oyun namusluca değildi. Atılan zarlar hileliydi. Hırsızdılar, sahtekârdılar, yani metelikler küçük çeyreklerdi bunlar. Daha büyük milyonluk hırsızlar, sahtekârlar tarafından bir kıyıya itilmiştiler.

Anlatılanların birçoğunu dinlemekten kaçınırdı Jurgis. Onların o acımasız alaycılığı dostumuzu korkutuyordu. Yüreciği de zaten buradan çok uzaklarda, sevdiklerinin yanındaydı. Bütün düşüncelerinin arasında aklı bir kaçamakla, onlardan yana varınca boğazı düğümlenir, gözlerine yaşlar saldırır ve hapishane arkadaşlarının alay konusu olurdu.

Bir hafta geçirdi bu kalabalığın arasında ve bu süre içinde evden tek bir haber alamadı. On beş sentinin bir sentini harcıyarak bir posta kartı aldı ve hücre arkadaşı, ailesine, arandığı zaman nerede bulunacağına dair bir not yazdı. Ama bir cevap alamadı buna. Her neyse, Jurgis yılbaşından bir gün önce

Jack Duane'e veda etti. Beriki adresini, daha doğrusu metresinin adresini vererek, kendisini aramasını, belki günün birinde ona yardımcı olup, onu bu çirkef çukurundan çıkarabileceğini söyledi. Hem, gittiğine çok üzüldüğünü eklemeyi de unutmadı. Jurgis yeniden bir polis arabasına binerek, mahkeme edilmek üzere, Yargıç Callahan'ın karşısına çıkarıldı. Salona girer girmez, ilk gözüne çarpan, arka sıralardan birine oturmuş, yüzleri korkudan bembeyaz, küçük Kotrina ile Tete Elzbieta oldu. Ansızın yüreği gümbürdemeye başladı. Ama onlardan yana bir işaret vermeye cesaret edemedi. Elzbieta da yapamadı aynı şeyi. Mahkûmlar bölgesindeki yerini alınca, kederli gözlerle onların yüzüne baktı. Ona'nın onlarla birlikte olmadığını görünce, bunun ne anlama geldiğini düşünmeye başladı. Yarım saat kadar kafa yordu buna, sonra birden yüzüne kan hücum edip ayağa fırladı. İçeriye bir adam girmişti. Jurgis, sargılardan herifin yüzünü seçemiyordu ama, bu kaba saba şeklin yabancısı değildi. Evet. Connor'du mahkeme salonuna giren. Vücudu birden yay gibi geriliverdi ve aynı anda yakasına yapışan bir el hissetti. Ardındaki ses: «Otur ulan orospu çocuğu!» diyordu.

Jurgis söz dinledi ama, gözlerini de düşmanının üzerinden ayırmadı. Adamı hâlâ hayatta görmek, gerçek bir hayal kırıklığı olmuştu, bir bakıma. Aynı zamanda onun yüzüne sargılar ve yakılar içinde görmek, bir sevinç vesilesiydi. Adam şirketin avukatı ile birlikte gidip hakimin kürsüsünün yanındaki davacılar yerine oturduktan kısa bir süre sonra, mübaşir bağıra çağıra Jurgis'in adını söyledi. Aynı anda, polis dürtükleyerek ayağa kaldırdı onu. Sonra sıkıca koluna yapışarak parmaklığın ardına sürüdü. Her halde ustasının üzerine saldıracağından korkuyordu görevli.

Jurgis, adamın tanık iskemlesine çıkarak yemin etmesini ve hikâyesini anlatmasını dinledi. Tutuklunun karısı çalıştığı yerden, ustasına terbiyesizce davrandığı için çıkarılmıştı. Yarım saat sonra da, deli gi-

bi odaya giren tutuklu adamı öldürmeye kalkışmıştı. Şahitler bile getirmişti beraberinde.

«Belki bunlara gerek kalmıyacak,» dedi Yargıç. Sonra Jurgis'ten yana döndü «Bu adamın üzerine saldırdığını kabul ediyor musun?»

«Onun mu?» dedi Jurgis, parmağı ile ustabaşını göstererek.

«Evet,» dedi Yargıç.

«Onu dövdüm efendim.»

«Reis bey de!» diye kolunu çimdikleyerek uyardı. Polis.

«Reis bey,» dedi Jurgis, itaatkâr.

«Daha önce hiç tutuklanmış mıydın?»

«Hayır efendim, Reis bey.»

«Kendini savunacak bir şeyin var mı?»

Jurgis, Durakladı. Ne söyliyebilirdi? İki buçuk yıl içinde, yarım yamalak, kulaktan dolma İngilizce öğrenmişti ama, bu bir kimsenin karısının ırzına geçtiğini ve onu tehdit ederek istediklerini yerine getirttiğini anlatmaya yeter bir İngilizce değilid. Saçtığı kokudan boğulacak hale gelmiş olan öfkeli yargıçın önünde bir iki çabalama yapıp kekeledi. Sonunda tutuklu, istenilen ifadeyi veremiyecek kadar yetersiz bir İngilizceye sahip olduğunu açıklayabildi. Yanına, bıyıkları büyük bir özenle biriyantinlenmiş genç bir adam geldi ve ona istediği her dilde konuşabileceğini söyledi.

Jurgis, başladı anlatmaya. Kendisine zaman verileceğini umuyordu. Ustabaşının nasıl imtiyazını kullanarak, işten çıkarma tehdidi ile karısını nasıl kandırdığını anlattı. Tercüman bunları çevirdiği zaman, zaten başı işinden aşkın olan ve belirli bir saatte arabasının içinde hazır ve nazır olmak zorunda olan yargıç, «Ha, anladım,» dedi. «Peki adam, karınla yattıysa, o niye gidip de bunu kısım şefine şikâyet etmemiş? Ya da işini niçin bırakmamış?»

Jurgis yeniden durakladı. İyice sersemlemişti artık. Çok, ama çok fakir olduklarını ve iş bulmanın kolay olmadığını açıklamaya çalıştı.

«Anladım,» dedi yargıç, «bu nedenle de sen onu

dövmeyi düşündün.» Sonra davacıdan yana döndü. «Bu hikâyede ne dereceye kadar gerçek payı var Bay Connor?»

Ustabaşı, «zerresi yok reis bey hazretleri,» dedi. «Çok çirkin hikâye. Ne zaman bir kadını işten çıkarmaya karar versek, hep bu tip iftiralar atılır.»

«Evet, ben de bilirim bunları,» diye yargıç karşılık verdi. «Gerektiği kadar da dinledim böylesine uydurma hikâyeleri. Görünüşe göre sizi bir hayli hırpalamış. Otuz gün ve masraflar. Bundan sonraki davaya geçelim.»

Jurgis söylenenleri büyük bir şaşkınlık içinde dinliyordu. Ancak arkasında duran polis memuru koluna girip de, kendisini dışarı çıkarmak için sürmeye başlayınca, hakkında hüküm verildiğini anlayabildi. Yırtıcı bir hayvan gibi çevresine bakındı. «Otuz gün,» diye soyulup ansızın yargıçtan yana döndü. Umutsuzcasına bağırdı: «Karım ve çocuğum var efendim, paraları da yok. Tanrım açlıktan ölecekler.»

Yargıç, kupkuru bir sesle, «Bunu suç işlemeden önce düşünseydin» dedi. Sonra dönüp, yeni getirilen tutukluya baktı.

Jurgis yeniden konuşacaktı ama, yakasını kavrayan polis memuru kolunu sertçe bükerek iteledi. Başka bir polis kafasını kırmaya can attığını açık seçik belli ediyordu. Bakışlarından anlaşılıyordu bu. Bu yüzden götürülmesine karşı koymadı. Odanın gerisinde Elzbieta ile Kotrina'yı görünce, onlardan yana gitmek istedi. Ama boğazına yapışan bir el engel oldu buna. Jurgis sert bir biçimde başını sallayarak, gırtlağını polisin elinden kurtardı. Kendisini, başka tutukluların da beklediği bir hücreye soktular. Mahkeme bitip de, bütün kararlar verilince, hepsi «Kara Mariya» adı verilen polis arabasına bindirilerek hapishaneye götürüldü.

Cezasını «Bridewell» adındaki küçük bir hapishanede çekecekti. Burası şehir hapishanesinden çok daha kalabalık olduğu gibi üstelik anlatılamayacak kadar da pisti. İçerisi, küçük hırsızlar, yankesiciler, dolandırıcılar, kavgacılarla doluydu. İlk hücre arka-

daşı, İtalyan bir seyyar meyva satıcısıydı. Polise rüşvet vermediği için, cebinde büyük bir çakı taşımak suçuyla tutuklanmıştı. Tek kelime İngilizce bilmeyen adam tahliye edilince, dostumuz gerçekten sevindi. Onun yerine Norveçli bir gemici getirdiler. Bu ise bir sarhoş kavgasında kulağının yarısını kaybetmişti. Kavga etmek için bahane arıyor, Jurgis'e küfürler ediyordu. Dostumuz ranzasında döndükçe, o, aşağıya düşen hamam böceklerine illet oluyordu. Böylesine bir yabani ile, gün boyu aynı hücrede kalmak dayanılır şey değildi ama, neyseki mahkûmlara sabahtan akşama kadar taş kırdırıyorlardı.

Jurgis, burada, ailesinden tek bir haber almadan tam on gün geçirdi. Nihayet gardiyanın biri, kendisini bir ziyaretçinin görmek istediğini bildirdi. Yüzü bembeyaz oldu Jurgis'in. Dizlerinin bağı öylesine çözülmüştü ki, hücresinden güç bela çıkabildi.

Gardiyan onu, bir kat yukardaki ziyaretçiler kısmına götürdü. Burası da hücre gibi demir parmaklıklarla çevrilmişti. İçeri girince, iskemlede birinin oturduğunu gördü. Yaklaşınca tanıdı ziyaretçisini. Küçük Stanislovas'dı bu. Ailesinden birini görmek, bu koskoca adamı un ufak etmişti sanki, düşmemek için bir iskemleye dayanmak zorunda kaldı. Bir eliyle de alnındaki terleri sildi. «Evet!» dedi cılız bir sesle.

Korkudan zangır zangır titreyen küçük Stanislovas'ın konuşacak hali kalmamıştı. «Ben yolladılar sana - şeyi söylemem için,» dedi yutkunarak.

«Evet,» dedi Jurgis yeniden.

Oğlanın bakışlarını izledi. Küçük kendilerine bakan gardiyanı gözlüyordu. «Boş ver ona,» diye bağırdı Jurgis. Sesi yabani bir hayvan gibi çıkıyordu. «Nasıllar?»

«Ona çok hasta,» dedi Stanislovas «açlıktan ölüyoruz. Geçinmemize imkân yok bize yardım edebilirsin diye düşündük.»

Jurgis, iskemleyi tırnaklarını geçirircesine kavradı. Alnında boncuk boncuk terler birikmişti. Elleri titriyordu «Size yardım etmeme imkân yok,» diyebildi.

«Ona odasında sabahtan akşama kadar yatıyor,»

diye küçük oğlan devam etti. «Hiç bir şey yemediği gibi, hep ağlıyor. Ne olduğunu söylemediği gibi, işine de gitmiyor, gitmek istemiyor. Uzun bir süre önce adamın biri geldi kira için. Çok kızgındı. Geçen hafta yine geldi ve bizi dışarı atacağını söyledi. Sonra Marija...»

Bir şeyler düğümlendi küçük Stanislovas'ın boğazına. Sustu. «Marija'ya ne olmuş?» diye bağırdı Jurgis.

«Elini kesti. Bu seferki, öncekiler gibi değil. Çok fena. Çalışamıyor. Eli gittikçe yeşilleniyor. Kumpanyanın doktoru belki de... belki de kesmek zorunda olduklarını söyledi. O da sabahtan akşama kadar ağlıyor. Bütün parası da bitmek üzere olduğu için, ne kirayı, ne de faizi veremiyoruz. Hem kömürümüz yok, hem yiyeceğimiz... dükkândaki adam diyor ki...»

Küçük oğlan yeniden susup ağlamaya başladı. «Devam et» dedi beriki delice. «Devam etsene be!»

«E-eedeceğim,» diye içini çekti Stanislovas. «O kadar, o kadar soğuk ki... Sonra geçen pazar yine kar yağdı. Öylesine öylesine çoktu ki, gidemedim işe gidemedim.»

«Tanrım,» dedi Jurgis yarı haykırarak. Sonra oğlandan yana bir adım attı. Kar yüzünden, ikisinin arasında eskiden beri süregelen bir nefret vardı. Küçük oğlanın parmaklarının donduğu ve Jurgis tarafından işe gitmemekte direndiği için dövüldüğü o korkunç günden beri devam ediyordu bu nefret. Jurgis, demir parmaklıkları kıracak gibi zorluyordu. «Küçük alçak,» diye bağırdı, «denememişsindir.»

«Denedim... denedim,» dedi çocuk ağlıyarak. Korkusunda büzülmüştü. «Bütün gün denedim. Öylesine derindi ki, yürümemize imkân yoktu... o kadar soğuktu ki. Üçüncü gün Ona benimle geldi.»

«Ona mı?»

«Evet. O da işine gitmeye çalıştı. Gitmek zorundaydı. Açlıktan ölüyorduk hepimiz. Üstelik işini de yitirdi.»

Jurgis, iyiden iyiye sersemlemişti. İçini çekti «O yere geri mi gitti?»

«Gitmeyi denedi,» dedi çocuk büyük bir şaşkınlık içinde, «neden olmasın, Jurgis?»

Adam solumaya başlamıştı, şimdi. «Devam et... devam,» diyebildi sonunda.

«Ben de onunla birlikte gittim.» dedi Stanislovas. «ama Bayan Henderson onu kabul etmedi. Connor da görüp küfür etmeye başladı. Yüzü gözü halâ sarılıydı. Neden dövdün onu Jurgis? (Şaşırtıcı, esrarengiz bir sebep vardı bu dayak olayında. Ve küçük oğlan gerçeği bir türlü öğrenemediği için içini yiyordu.)

Jurgis, konuşamıyor, yalnızca bel bel bakıyordu. Gözleri dışarı uğramıştı. Çocuk, «Başka bir işe girmeye çalıştı» diye konuşmasını sürdürdü. «Ama öylesine zayıf ki, devam edemiyor. Benim ustabaşım da beni işe almıyor... Ona, Connor'un arkadaşı olduğu için işe almadığını söylüyor. Hepsinin bize karşı bir kini var şimdi. Bu yüzden ben de kardeşlerim ve Kotrina gibi şehre gidip gazete satıyorum.»

«Kotrina mı?»

«Evet. O da gazete satmaya başladı. Kız olduğu için en iyi o satıyor. Yalnız şu havalar soğuk olmasa... Gece eve dönmek korkunç oluyor, Jurgis. Bazan eve gelemedikleri de oluyor. Bu gece onları arayıp, bende yattıkları yerde kalacağım. Vakit çok geç oluyor. Evin de yolu o kadar uzak ki. Burasını bilmiyordum. Yürümek zorunda kaldım. Nasıl geri döneceğimi de bilmiyorum. Annem yolladı beni buraya. Merak edersin, durumu bilmek istersin diye düşünüyordu. Madem ki seni hapise atıp, çalışmanı engellediler, kimbilir belki birisi ailene yardım eder. Bütün gün yürüdüm buraya gelmek için Jurgis. Sabahleyin de yalnızca kuru bir dilim ekmek yedim. Anam da işsiz. Sosis fabrikası kapandı. Elinde bir sepetle evlerden yiyecek dileniyor. Yalnız dün çok soğuk olduğu için fazla bir şey bulamadı. Bugün de ağladı hep.»

Küçük Stanislovas, bir yandan ağlıyor, bir yandan da anlatıyordu. Jurgis masayı kavramış sabit bakışlarla bakıyordu. Sanki kafası çatlıyacaktı, san-

ki sürekli olarak üzerine bir şahmerdan iniyor ve paralıyordu onu. Kendi kendisiyle bir boğuşmadır başlamıştı. Bir kâbus yaşıyor gibiydi, elini kımıldatmaktan yoksun, bağırmaktan aciz bir kâbusun içindeydi. Delirecek gibi oluyordu. Beyninden alevler çıkıyordu.

Eğer kafasına girmiş vida, bir dönüş daha yapacak olursa çıldıracaktı, ölecekti. Küçük Stanislovas, duraladı, sonra zayıf bir sesle sordu: «Bize yardım edemez misin Jurgis?»

Jurgis başını salladı.

«Burada bir şey vermiyorlar mı sana?»

Yeniden salladı başını.

«Ne zaman çıkıyorsun dışarı?»

«Daha üç hafta var,» diye cevap verdi.

Oğlan, ürkek ürkek, çevresine bakındı. «Eh, ben gideyim öyleyse.»

Jurgis, başını sallayarak peki dedi. Sonra birden hatırlamışçasına ellerini cebine sokarak arandı. Ondört senti çıkarıp çocuğa verdi. «Al götür onlara bunu.»

Ve Stanislovas, biraz çekingen, kendine uzatılan parayı aldı. Kapıdan yana bakmaya başladı. Hoşçakal, Jurgis» deyip yürüdü. Gözden kaybolurken, Jurgis çocuğun sendelediğini farketti.

Sonra, bir dakika kadar, iskemleye çakılmış gibi otürdu. Sonra omuzuna dokunan gardiyanın elini hissedip, yerinden kalkarak, taş kırmaya gitti.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Jurgis, Bridewell hapishanesinden umduğu kadar erken çıkamadı. Cezasına bir buçuk dolar da mahkeme masrafları kelemişlerdi. Parası olmadığı için bunu çalışarak ödemek zorunda kalmıştı. Üç gün çalışması gerekti. Hiç kimse bunu, ona söylemek zahmetine girişmemişti. Yalnızca acı ve üzüntü içinde cezasının biteceği günü iple çekmişti. Vakti saati gelince, dı-

şarı çıkacağı yerde, yeniden taş kırma yerine götürüldüğü zaman bu işe çok şaşırdı. İtiraz etmiş, ve bu yüzden de gardiyanlara karşı bir hayli gülünç olmuştu. O zaman günleri yanlış saydığını sanmıştı. Aradan bir gün daha geçince, iyiden iyiye umutsuzluğunu derinliklerine gömüldü. Günleri filan saymaktan vazgeçti. Derken bir gün kahvaltıdan sonra, gelen bir gardiyan, cezasını tamamladığını söyledi. Mahpushane elbiselerini çıkarıp, gübrehane elbiselerini geçirdi sırtına. Ve sonra ardından kapanan hapishane kapısının sesini işitti.

Şaşkınca merdivenlerde durdu bir süre. Bunun gerçek olduğuna bir türlü inandıramıyordu kendini. Yani gökyüzü yine başının üzerindeydi. Önünde uzayıp giden bir sokak vardı. Özgür bir adamdı artık. Ama soğuk elbiselerini aşıp, içine işlemeye başlayınca, hızlı hızlı yürümeye koyuldu.

Çok kar yağmıştı. Şimdi ise, bir bulutun getirdiği ince bir yağmur karları eritmeye başlamıştı. Rüzgârın savurduğu yağmur iliklerine kadar ıslattı Jurgis'i. Connor'un canına okumak, için evden çıktığı zaman paltosunu almamış, polis arabalarında ettiği yolculuklar süresince bu ona acı anlar geçirtmişti. Elbiseleri eskimiş, havalanmıştı. Oldum olası sıcak tutmazlardı zaten. İnceydiler. Biraz yürüdükten sonra, sırılsıklam olmuştu. On santimlik erimiş kar çamur karışımı vardı yollarda. Kısa bir süre sonra ayakları da sırılsıklam oldu.

Hapishanede gerektiği kadar yemek yemişti Jurgis. Orada yaptığı iş de Şikago'ya geldiğinden bu yana yaptığı son ve en kolay işti. Böyle olduğu halde eski kuvvetini kazanamamıştı bir türlü. Korku ve keder beynine çöreklenmiş ve onu yiyip bitirmişti. Şimdi ise üşüyor, yağmurdan korunmak için büzülüyor, omuzlarını kaldırıyor, ellerini cebine sokuyordu. Bridewell hapishanesi şehrin dışındaydı ve meskûn değildi buraları. Yolun bir yanından büyük lağım akıyordu. Öbür yanda ise demiryolları vardı. Bu yüzden rüzgâr iyiden iyiye, gemi azıya almıştı.

Bir sürü yürüdükten sonra, küçük bir oğlana rastladı. «Hey evlât,» diye seslendi.

Oğlan, Jurgis'e yan gözle şöyle bir bakıverdi. Traşlı kafasından, karşısındakinin bir kodes bülbülü olduğunu anlamıştı. «Ne istiyorsun?» diye tısladı.

«Nasıl gidersin burdan mezbahalara?»

«Ben gitmem oralara.»

Jurgis bir an durakladı. Sonra yeniden sordu. «Hangi yoldan demek istedim.»

«Neden doğru dürüst söylemiyorsun öyleyse?» oldu aldığı cevap. Sonra çocuk eli ile raylardan tarafı, kuzeybatıyı gösterdi. «Bu taraftan.»

«Çok uzak mı?»

«Ne bileyim ben,» dedi beriki, «yirmi mil filân.»

«Yirmi mil mi?» diye tekrarlayan Jurgis'in suratı iyice asıldı. Hapishaneden cebine metelik konulmadan salıverildiği için, bütün bu yolu, adım adım yürümek zorundaydı.

Yola düşüp de kanı harekete geçip vücudunu ısıtmaya başlayınca, kafasındaki bütün korkulu düşüncelerin dışında her şeyi unuttu. O korkunç hayallerin tümü birden ansızın kafasına üşüştü. Ama sıkıntının sonu gelmişti. Ne olup bittiğini öğrenecekti artık. Yumruklarını sıktı ceplerinde. Adımlarını sıklaştırdı. Bir hayalin kanatlarına takılmış uçuyordu sanki. Ona... çocuğu... ailesi... evleri. Tümü hakkındaki gerçekleri öğrenecekti. Ve onların yardımına koşacaktı yeniden. Özgür bir insandı! Elleri onundu, kendisinindi bundan böyle! Savaşacak, dünyaya karşı koyacak ve sevdiklerini yoksulluktan kurtaracaktı.

Bir saat kadar yürüdükten sonra çevresine bakındı. Görünüşe göre, büsbütün uzaklaşıyordu şehirden. Şehir yolu bitmiş bir şose başlamıştı. Batıya doğru giden bu yolun her iki yanında karla örtülü tepeler görünüyordu. Kısa bir süre sonra, Jurgis, iki atın çektiği arabası tıka basa saman dolu olan bir çiftçi görünce, durdurdu adamı.

«Mezbahalara bu yoldan mı gidiliyor?»

Adam kafasını kaşıdı bir süre. «Mezbahaların

nerede olduğunu bilmiyorum ama, her halde şehirde olmalılar. Sense, almış başını ters yola gidiyorsun.»

Jurgis, iyiden iyiye şaşırdı. «Bana bu yoldan gideceğini söylediler.»

«Kim söyledi?»

«Bir çocuk.»

«Belki sana şaka yapmak istedi. En iyisi geldiğin yoldan geri dön ve şehre vardığın zaman bir polise sor. Seni götürürdüm ama, hem yolum uzun, hem arabam fazla yüklü.»

Jurgis geri dönüp yeniden yürümeye başladı. Öğlene doğru Şikago'yu yeniden görmeye başladı. Bitmek tükenmek bilmeyen, her iki yanı iki katlı binalar sıralı; kaldırımları tahta, yolun ortasında koca çukurlar olan kenar mahallelerden geçti durdu. İki üç blokta bir tren yolu geçiyordu sokaktan. İnsana sonsuz uzunluktaymış gibi gelen yük katarları geçiyordu. Arabalar sallanıp birbirine çarpıyor, Jurgis ise sonsuz bir sabırsızlıkla bunların geçmesini bekliyordu. Derken arada bir tramvaylar ve vagonlar, sürücülerin birbirine ettiği küfürlerin bitmesi için duralıyordu. İşte o zaman Jurgis hayatını bile tehlikeye atarak vagonların arasından karşıya geçiyordu.

Donmuş bir nehrin üzerindeki uzun köprüden geçti. Çevre öylesine pisti ki, kıyılardaki karlar bile beyazlıktan çıkmıştılar. Kurumla karışık olarak yağan yağmur Jurgis'in elini yüzünü kapkara yapmıştı. Sonra şehrin merkezine geldi. Sokaklar çamurdan mürekkep karası olmuşlardı. Atlar arabalar geçiyor, kadınlar ve çocuklar karşı kaldırıma geçmek için adeta bir paniğe kapılıyordu. Caddelerin her iki yanında yüksek, kara yüzlü binalar vardı. Araba gürültüleri, çan sesleri, sürücülerin bağırmaları yayılıyordu ortalığa. İnsanlar yollarda gidenler karıncalar kadar, hamarat ve telaşlıydılar. Bu telaşla soluğu kesilmiş kişiler, ne çevrelerine ne de bir an duralayıp gelen gidene bakıyordu. Üzerindeki partal elbiseleri yağmurdan sırılsıklam olmuş, serseri görünüşlü zavallı yabancı, yanından acele ile geçtiği bu

insanlardan çok daha yalnız, yitik ve yönsüzdü. Binlerce mil uzunluğunda ve derin bir cehennemin içinde yitip gitmişti sanki!..

Polisin biri kendisine yolu gösterdikten sonra, daha beş mil gitmek zorunda olduğunu açıkladı. Yeniden kenar mahallelere gelmişti. Yolun iki yanında dizi meyhaneler, kırmızı tuğladan fabrikalar, ucuzcu mağazalar, kömür depoları, demiryol, kavşakları vardı. Jurgis kafasını kaldırıp şaşkın bir hayvan gibi havayı derinden kokladı. Uzaklardaki evinin kokusunu almıştı. Vakit ikindiyi geçiyordu. Jurgis'in karnı açtı, açtı ama lokantaların kapılarına asılı yemek ilânları, çekici sözler ona göre değildi şu anda.

Sonunda mezbahalar bölgesine vardı. Birer yanardağ gibi tüten fabrika bacaları, sığırların böğürtüleri, gürültüler her yanı sarmıştı. Sabrı taştığı için, geçen bir tramvaya atlıyarak, biletçiye görünmeden başka bir yolcunun ardına saklandı. On dakika sonra evinin bulunduğu sokağa gelmişti.

Yarı koşar bir biçimde yürüyerek köşeye vardı. Evet ordaydı evleri. Ansızın yere çakılmış gibi durdu. Ne olmuştu evlerine?

Jurgis, şaşkın şaşkın bir daha baktı eve. Sonra gözlerini sağındaki ve solundaki evlerin, köşedeki meyhanenin üzerinde gezdirdi. Evet, yanlış yere gelmemişti. Burasıydı oturduğu yer, ama ev... evin rengi değişmişti.

Birkaç adım daha yaklaştı. Eskiden kurşuni olan evleri, şimdi sarıya boyanmıştı. Kırmızı olan pencere pervazları, kapı, yeşildi artık. Yeni boyanmış daha. Ne kadar da garip, yabancı bir görünüşü vardı.

Jurgis evden yana biraz daha yaklaştı. Karşı kaldırıma geçmedi ama. Birden, tarifsiz bir korkuyla bütün vücudu zangır zangır titremeye başladı. Dizlerinin bağı çözülmüş, başı dönüyordu. Evin yeniden boyanması, çürüyen tahtaların değiştirilmesi. Ayrıca şirket temsilcisinin kendilerini ziyareti... Damdaki delik de onarılmıştı. Parası olmadığı için, bir türlü tamir ettirememişti burasını. Şimdi kendisi tamir etmeyi düşünüyordu. Yağmurlu havalarda, kap

kaçak dizerlerdi odanın içine yerler ıslanmasın diye. Diğer eskiyen yanlarda onarılmıştı. Her şey yenilenmişti. Hatta kırık pencere bile değiştirilmişti. Pırıl pırıl beyaz perdeler vardı pencerelerde.

Sonra birden, evin kapısı açıldı. Jurgis durduğu yerde boğulacak gibi oldu. Nefesi tıkanmıştı. Bir çocuk çıktı dışarıya! Jurgis'e tamamen yabancı bir çocuk. İri, şişman alyanaklı bir oğlan. Daha önce böyle biri yoktu ki evlerinde! Şimdi nereden çıkmıştı?

Jurgis, şaşkın bir halde çocuğa bakmaya başladı. Oğlan merdivenleri, ıslık çalarak indikten sonra yerden bir avuç kar alarak elinde sıkmaya başladı. Sonra Jurgis'i gördü çocuk. Göz göze geldiler. Düşmanca bir bakıştı bu. Oğlan, her halde adamın, elindeki kar topundan huylandığını düşündü. Jurgis karşı kaldırıma onun yanına geçmeye başlayınca, çocuk bir an kaçmayı düşünür gibi bocaladı ve sonra vazgeçti geri çekilmekten.

Jurgis, ayakta duramayacak halde olduğu için, merdivenin korkuluğunu tutmak zorunda kaldı. «Sen ne arıyorsun? Sen burada,» diye soludu.

«Eee» dedi çocuk.

«Sen,» dedi Jurgis yeniden, «ne arıyorsun burada?»

«Ben mi?» diye sordu oğlan öfkeli bir sesle. «Ben burada otururum.»

«Burada mı otursun?» diye inledi. Yüzü kireç gibi olmuştu. Daha sağlam tutundu korkuluğa. «Burada oturuyorsn demek. Peki benim ailem nerde?»

Oğlan şaşkın şaşkın baktı Jrgis'in yüzüne. «Senin ailen mi?»

Jurgis, yaklaştı çocuğa: «Ben... burası benim evimdi,» diye bağırdı.

«Boş versene be!» dedi oğlan. Birden evin kapısı açılınca, «Ana be!» diye seslendi «baksana burda bir herif, bizim eve sahip çıkmaya kalkışıyor!»

İri yarı, Irlandalı bir kadın, merdivenin başına çıktı. «Ne olmuş?»

Jurgis kadından yana dönüp, deli gibi bağırdı: «Nerede benim ailem? Onları burada bıraktım. Evim burası. Ne işiniz var benim evimde?»

Kadın, Jurgis'e korkulu korkulu baktı. Her halde bir manyakla karşı karşıya geldiğini düşünüyordu o anda... Jurgis'in de o anda manyaktan farkı yoktu zaten. «Senin evin mi?» diye hayretle sordu kadın.

«Benim evim diyorum! Burada otururdum ben! Söylüyorum sana, burada!»

«Yanlışın olacak her hal,» dedi beriki, «daha önce kimse oturmadı burada. Yeni bir ev bu. Öyle dediler bize. Dediler ki!»

«Ailemi ne yaptılar» diye korkuyla bağırdı Jurgis.

Kadının kafasında bir kıvılcım parıldamış, ve ev konusunda kendisine söylenenlerden kuşkulanmaya başlamıştı. «Ailenin nerede olduğunu bilmiyorum. Daha üç gün önce satın aldım burasını. İçerde de kimse yoktu. Ayrıca bana buranın yeni olduğunu söylediler. Doğru mu söylüyorsun burada kiracı olduğunuzu?»

«Kiracı mı?» boğulur gidi cevap verdi Jurgis. «Satın aldım burasını. Para ödedim. Sahibiyim buranın ve onlar Tanrım! Tanrım! Ailemin nereye gittiğini söyliyebilir misin bana?»

Sonunda kadın, bu konuda hiç bir şey bilmediğine zar zor inandırabildi Jurgis'i. Kafası o kadar karışmıştı ki, bir türlü durumu kavrayamıyordu. Sanki ailesi varoluştan silinip atılmıştı. Sanki düşlerinde vardı onlar. Gerçekte hiç bir zaman varolmamışlardı. Sonra birden Majauskine Nineyi hatırladı. Biraz ilerde otururdu ihtiyar. Ansızın döndü. Deli gibi koşmaya başladı. O bilirdi nerde olduklarını.

Majauszkine Nine, kapıyı kendisi açtı. Jurgis' i o halde karşısında görünce, korku ve hayret dolu bir çığlık attı. Evet evet, söyliyebilirdi ona. Taşınmışlardı oradan. Kirayı veremedikleri için, karların ortasına atılmışlardı. Ve ev, yeniden boyanıp, geçen hafta başka birilerine satılmıştı. Nasıl olduklarından

haberi yoktu ama, nereye gittiklerini söyleyebilirdi. Buraya ilk geldikleri zaman kaldıklar Aniela Jukniene'nin yanındaydılar. Jurgis içeri girip biraz dinlenmek istemez miydi acaba? Çok kötü olmuştu zindanlara girmesi.

Jurgis, yeniden topuklarının üzerinde dönerek, sendeleye sendeleye yürümeye başladı. Fazla gidemedi. Köşeyi dönünce, oradaki meyhanenin merdivenine oturarak başını ellerinin arasına alıp gözyaşı akıtmadan, sarsıla sarsıla ağlamaya başladı.

«Evleri! Evleri! Ellerinden almışlardı evlerini! Keder, umutsuzluk kara bir bulut gibi indi üzerine. Ne acı, ne inanılmaz, ne korkunç bir şeydi bunu hayal etmek! Nasıl da parça parça olmuştu yüreği! Kendi evinde oturan yabancıları görmek! Onun pencerelerinde başkalarının perdelerinin asılı olması, ona düşmanca bakmaları! Canavarca birşeydi bu!... Düşüncenin sınırları dışında birşeydi. Gerçek olmasına imkân yoktu. Nasıl da çabalamışlardı bu ev için! Ya çektikleri sefalet, katlandıkları sıkıntılar! Ya ödedikleri para!..

Yeniden düştü o tükenmek bilmez ıztırabın ortasına. Başlangıçta ettikleri fedakârlık. Dünya yüzünde varları yokları ve onlarla açlık arasında bir dayanak olan üç yüz dolarlarını ekleştirerek eve yatırmaları? Sonra on iki doları ve faizi bir araya getirebilmek için çalışmaları, sonra vergiler, tamir paraları, sigorta, daha bilmem neler için ödenen paralar. Bu evin parasını verebilmek için ruhlarını koymuşlardı ortaya. Taksitleri, terleri ve gözyaşlarıyla, hatta kanlarıyla ödemişlerdi. Dede Antanas para kazanmak uğruna hayatını vermişti. Eğer Durham'ın o karanlık, o nemli mahzenlerinde, kendi payına düşen parayı kazanmak için çalışmaya gitmeseydi, bu gün hayatta olacaktı. Ona, sağlığını ve kuvvetini vermişti parayı ödemek için. Yıkılmış, mahvolmuştu. Ya kendisi? O üç yıl önceki iri yarı kuvvetli adam? Şimdi bir merdivene oturmuş, bitkin, ufalmış, zayıf, hiç terik bir çocuk gibi ağlıyordu. Bütün güçlerini bu kavgaya harcamışlar ve yenilmişlerdi. Her şeylerini

yitirmişlerdi. Bütün ödedikleri para yanmıştı hem de son meteliğine kadar. Evleri de yoktu artık, yeniden başladıkları yere dönmüşler, soğuk ve açlık içinde ölmeye mahkûm edilmişlerdi.

Her şeyi açık seçik görüyordu artık. Bu uzun olayların içinde didinen, çırpınan, kuvvetini yitiren, gün geçtikçe çöken kendini görüyordu. Tanrım bu ne canavarca, bu ne korkunç, bu ne iblisçe bir şeydi? O ve zavallı ailesi. Çaresiz kadınlar ve zavallı çocuklar. Cahil, savunmadan yoksun ve zayıftılar. Onlar sırf yaşamak için boğuşurlarken, kanlarına susamış düşmanları bir türlü peşlerini bırakmıyordu. Daima iz üzerindeydiler. En başta o yalan el ilanı. Sonra tatlı sesli, sakin temsilci. İkinci taksitte, düşürüldükleri faiz tuzağı; sonra hiç söylenmeyen ama ödemek zorunda kaldıkları bütün diğer masraflar. Ve de salhane patronlarının bütün hileleri, onları yöneten zalimlerin, efendilerin gaddarlıkları... sebepsiz kapanmalar, işten atılma korkusu, belirsiz saatler, o acımasız iş hızı, düşürülen ücretler ve artan fiyatlar! Tabiat ananın zalimlikleri, dayanılmaz soğuk ve sıcak; yağmur ve kar, kentin acımasız anlayışsızlığı, içinde yaşadıkları ülkenin o bilmedikleri o anlamadıkları kanun ve kuralları. Bütün bunlar onlara karşı olmak için sanki bir şirket halinde çalışıp ilk fırsatı gözlemişti. Şimdi ise bu fırsat çıkmış, denkleriyle, yükleriyle, paçavra gibi sokağın ortasına fırlatılıp atılmışlardı. Ne insafsız bir adaletsizlikti bu? Hiç bir şey de yapamazlardı buna karşı. Elleri kolları bağlanmıştı bir kere. Kanunlar fakirlere karşıydı. Tüm toplum o ezici, o yıkıcı dişlileri ile, zalimlerin emrindeydi. Jurgis elini bir kaldıracak olsa, göz açıp kapayana kadar o yırtıcı hayvanların cezaevine gönderilecekti yeniden. Biraz önce kurtulduğu kaçtığı o kafese kapatılacaktı yine.

Kalkıp gitmek, vazgeçmek, yenilgiyi kabul etmek demekti. O yabancı kişilerden kaçıp kurtulmak vardı. Jurgis, bunu yapmadan önce saatlerce, yağmurun altında oturup ağlıyabilirdi ama, ah işte o sevgili ailesini düşünüyordu bir kere. Belki de daha öğ-

reneceği beterin beteri gerçekler vardı. Ayağa kalkıp sersemlemiş bir durumda sallana sendeliye yeniden yürümeye başladı.

Salhanelerin ardından Aniela'nın oturduğu yere iki mil çekerdi ama, bu yol hiç bu kadar uzun gelmemişti Jurgis'e. Uzaklarda o tanıdığı harap evi gördüğü zaman, yüreğinin atışı birden hızlanıverdi. Merdivenleri koşarak çıkıp, kapıyı yumruklamaya başladı.

İhtiyar kadın açtı kapıyı. Jurgis, kadını son görüşünden beri, romatizma onu iyiden iyiye çökertmiş, adeta ufaltmıştı. Sarı ve buruşuk yüzüyle Jurgis'e bakıyordu kapının aralığından. Kadın bir şeyler söylemek istedi onu görünce. «Ona burada mı? diye soluyarak sordu.

«Evet, burada.»

«Nasıl?.» diye Jurgis başladı konuşmaya. Kapının yanında duruyordu hâlâ. Evin içinde bir yerlerden ansızın bir çığlık duyuldu. Korkunç acı doluydu. Bu ses Ona'nındı.

Yarım dakika kadar, Jurgis; korkudan taş kesilmişçesine kalakaldı. Sonra ihtiyar kadının yanından geçerek içeri girdi.

Aniela'nın mutfağıydı burası. Sobanın çevresinde, yüzleri korkudan sararmış yarım düzüne kadar kadın oturuyordu. İçlerinden biri Jurgis içeri girince ayağa kalktı. Son derece zayıf, yorgun, bir kolu sargılar içinde biriydi bu... zor tanıdı karşısındakinin Marija olduğunu. Odanın içinde gözlerini dolaştırarak Ona'yı aradı. Göremeyince de, kadınların konuşmasını bekledi. Oysa kadınlar yüzlerinde aptalca bir telaşın izleri, çıt çıkarmaksızın Jurgis'in yüzüne bakıyorlardı. Bir saniye sonra yeni bir çığlık işitildi.

Evin yan tarafından, yukarı kattan geliyordu ses. Jurgis, odadaki kapıdan yana fırlayarak ardına kadar açtı. Burdan tahta bir merdivenle tavan arasına çıkılıyordu. Ayağını ilk basamağa attığı zaman, ardından bir ses işitti. Marija yanına gelmiş sağlam eliyle paçasından çekerek, heyecanlı bir şekilde: «Hayır Jurgis, hayır dur,» diyordu.

«Ne demek istiyorsun?»

«Yukarı gitmemen gerek!» diye bağırdı kadın.

Jurgis, şaşkınlık ve korkudan yarı deliye dönmüştü. «Ne oluyor?» diye bağırdı. «Nedir bütün bunlar?»

Marija iyiden iyiye sarılmış adamın merdiveni çıkmasına engel olmaya çalışıyordu. Yukardan Ona'nın ağlamasını, inlemesini duyuyordu. Silkinerek kendini kurtarıp cevap bile beklemeden merdiveni çıkmaya başladı. «Hayır Jurgis, hayır çıkma yukarı,» dedi. «Şey... çocuk...»

Jurgis şaşkınca sordu. «Çocuk? Antanas mı?»

Marija fısıldayarak cevap verdi: «Hayır, yenisi.»

O zaman eli ayağı kesildi Jurgis'in. Merdivene çöktü. Kadının yüzüne, hortlak görmüş gibi bakıyordu. «Yeni bebek mi?» diye soludu. «Henüz günü gelmedi ki.»

Marija, başını salladı. «Biliyorum ama geliyor işte.»

Yeniden Ona'nın çığlığı sanki bir tokat gibi patladı Jurgis'in yüzünde. Yüzü bembeyaz oldu. Ona'nın sesi holde yankılar yapıp kayboldu. Sonra ağlaması duyuldu «Tanrım, ulu Tanrım, öldür beni, öldür beni!» Marija ağlıyarak kollarını Jurgis'in boynuna doladı: «Dışarı gel, gel dışarı.»

Yarı çeke, yarı taşıya, Jurgis'i mutfağa geri getirdi. Adam parça parça olmuştu bir anda. Ruhunun bütün sütunları bir anda yıkılıverdi; dehşet çökertmişti onu. Yığılır gibi bir iskemleye oturdu. Bir hazan yaprağı gibi titriyordu. Marija hâlâ tutuyordu Jurgis'i. Kadınlara gelince, yüzlerinde o aynı budalaca korku, gözlerini yüzüne dikmiş bakıyorlardı.

Sonra Ona, yeniden bağırdı. Sesi, oradan da oldukça iyi işitiliyordu. Sendeleyerek ayağa kalktı. «Ne zamandan beri devam ediyor bu?»

«Uzun zamandan beri değil,» dedi Marija. Sonra Anila kadına işaret etti. Acele ile sözlerine devam etti. «Sen git Jurgis hiç bir yardımın olmaz git sonra gel. Korkulacak bir şey yok bu..»

«Kim var yanında? diye sordu Jurgis. Sonra Ma-

rija'nın bocaladığını görünce, deli gibi bağırdı. «Sana yanında kim var dedim.»

«Şey... durumu kötü değil. Elzbieta yanında.»

«Peki ama ya doktor,» diye soludu. «Bu işleri bilen birisi.»

Kolundan tutu kadının. Marija titriyordu. Fısıldıyarak cevap verdi. «Bizim paramız yok.» Sonra adamın bakışlarını görünce korkup devam etti. «Korkulacak bir şey yok. Sen anlamazsın bunları... git uzaklaş buradan. Ah keşki biraz bekleseydin, gecikseydin biraz.»

Marija'nın yalvarmaları arasında, yeniden Ona'nın çığlığını duydu. Aklını kaçırmak üzereydi. Bütün bunlar yeniydi kendisi için. Yeni olduğu kadar korkunç ve vahşi. Sanki bir yıldırım düşmüştü üzerine. Küçük Antanas doğduğu zaman işte olduğu için bu konuda hiç bir şey bilememiş, her şeyi olup bittikten sonra öğrenmişti. Oysa şu anda zaptedilmesine imkân yoktu. Korkmuş kadınların hemen hepsi, onu yatıştırmaya uğraşıyor, birçok kadının böyle doğum yaptığını anlatmaya çalışıyordu. Sonra onu ite kaka dışarı çıkardılar. Yağmurun altında başı açık, aşağı yukarı dolaşmaya başladı. Ona'nın sesini sokaktan da duyuyordu. Dayanamadı. Bu çığlıklardan kaçmak istedi. Yapamadı, ama. On beş dakika sonra yeniden tırmandı merdivenleri. Kadınlar kapıyı kıracağından korktukları için, içeri almak zorunda kaldılar...

Kendisi ile konuşmanın, tartışmanın imkânı yoktu. Her şeyin yolunda gittiğini anlatamıyorlardı bir türlü. Nereden biliyorlardı her şeyin iyi olduğunu; ölüyordu kadın; parça parça oluyordu. Dinleyin sesini hele bir. Dinlesenize! Canavarca bir şeydi bu. İzin verilmemeliydi böyle bir şeye, yardım edilmesi gerekiyordu. Neden bir doktor çağırmamışlardı. Parasını sonra ödemeye söz verirlerdi.

«Söz veremezdik, Jurgis,» diye Marija itiraz etti. «Paramız yoktu, ancak yaşıyacak kadar yemek yiyebiliyoruz.»

«Ben çalışabilirim ama,» diye açıkladı. «Çalışıp para kazanabilirim.»

«Evet,» dedi kadın «ama biz senin hapiste olduğunu sanıyorduk. Senin ne zaman döneceğini nereden bilebilirdik? Biliyorsun doktorlarım hiç biri bedava iş görmez.»

Marija, nasıl ebe aradığını, kadınlardan her birinin, on dolardan, on iki, on beş, hatta yirmi dolar kadar hem de peşin para istediklerini anlattı. «Oysa benim yalnızca yirmi beş sentim vardı. Bütün paramı, bankadaki dahil, son meteliğine kadar harcadım. Gelip elime bakan doktora da borcum var. Hoş zaten o da, parayı vermiyeceğimi sanıp gelmekten vazgeçti. Ayrıca Aniela'ya iki haftalık borcumuz var. O da açlıktan ölmek üzere. Ayrıca, kapı dışarı edilmekten de korkuyor. Yaşayabilmek için dileniyoruz ve başka hiç bir şey gelmiyor elimizden.»

«Peki ya çocuklar?» diye bağırdı Jurgis.

«Çocuklar üç günden beri eve gelmediler. Havalar o kadar kötü gitti ki. Ne olup bittiğini nereden bilsinler... o kadar çabuk oldu ki, iki ay sonra bekliyorduk biz.»

Jurgis masanın yanında duruyordu. Ellerini masaya dayadı. Kolları tirtir titremeye başlamıştı. Bayılacaktı neredeyse. Birden Aniela oturduğu yerden kalkıp yanına geldi ve cebini karıştırmaya başladı. Kir pas içinde bir mendil çıkarıp köşesindeki düğümü çözdü.

«Al Jurgis,» dedi, «biraz param var. **Palauk!** Bak!»

Saydı paraları; otuz dört sent. «Hadi git artık ve birini bulmaya çalış. Belki öbürleri de yardım ederler, biraz para verin ona. Belki bir gün öder size. Ayrıca düşünecek bir anısı da olur. Hatta ödemezse bile farketmez. Geri geldiği zaman belki her şey olup bitmiştir.»

Diğerleri de cüzdanlarını boşalttılar. Çoğunda metelikler ve beş sentler vardı yalnızca. Ama ne varsa tümünü verdiler. Kapı komşusu ve kocası usta bir kesici olmasına rağmen içkiciliği yüzünden pek pa-

ra tutamayan Bayan Olszewky, yarım dolar verdi. Bir dolar yirmi beş sent toplanmıştı. Jurgis yumruğunda sıktığı parayı cebine soktu. Elini cebinden çıkarmadan sokağa fırlayıp, deli gibi koşmaya başladı.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Madam Haupt Hebamme'nin, bir meyhanenin üzerindeki katın dışında sallanan bir tabelası vardı. Yan kapıda ise yukarıyı işaret eden başka bir levha. Jurgis merdivenleri bir solukta çıktı.

Madam Haupt, soğanla domuz eti kızarttığından, ortalığa koku sinmesin diye odasının kapısını yarı açık bırakmıştı. Kapıya vurdu Jurgis. Kapı ardına kadar açıldığında, siyah bir şişeyi ağzına dikmiş olan bir kadın gördü. Bu sefer daha hızlı vurdu kapıya. O zaman kadın ancak şişeyi dudaklarından çekebildi. İnanılmayacak kadar şişman. Hollandalı bir kadındı. Yürüdüğü zaman, okyanusta dalgaların arasında bocalayan küçük bir gemiyi andırıyordu. Bastığı yeri öylesine sarsıyordu ki raf ve dolaplardaki tüm çanak çömlek tıngırdıyordu. Üzerinde kirli, mavi bir giysi vardı. Dişleri simsiyahtı.

«Kimdir o?» dedi kadın Jurgis'i görünce.

Yol boyu tıkanırcasına koştuğu için soluk alamıyor, bu yüzden de konuşamıyordu. Saçları karışmış, gözlerine yaban bakışlar gelmişti; mezarından fırlamış bir hortlaktı sanki. «Karım,» diyebildi sonunda, «çabuk gelin.»

Madam Haupt, tavayı bir kıyıya koyduktan sonra, ellerini önlüğüne sildi. «Bir doğum için mi gelmemi istiyorsun?»

«Evet,» dedi Jurgis.

«Daha şimdi bir doğumdan geliyorum. Ağzıma bir lokma koyacak kadar zamanım olmadı. Ama durum çok kötüyse...»

«Evet, çok kötü,» diye bağırdı Jurgis.

«Belki gelirim, ne vereceksin?

«Ben... şey... sen ne kadar istersin,» diye kekeledi.

«Yirmi beş dolar.»

Yüzü asılıverdi. «O kadar para veremem.»

Kadın yakından inceliyordu karşısındakini. «Peki, ya ne kadar verirsin?»

«Şimdi mi vermeliyim; hemen şimdi mi?»

«Evet. Bütün müşterilerim böyle yaparlar.»

«Benim, param yok benim,» diye korku ile konuşmaya başladı. «Başım belaya girdi bu yüzden bitti bütün param. Ama öderim sana son meteliğine kadar elimden geldiği kadar çabuk. Çalışabilirim.»

«Ne iş yaparsın sen?»

«Şimdilik boştayım... ama... bulmam lazım. Ben...»

«Kaç paran var şimdi?»

Epey zorluk çekti cevap vermekte. Sonunda: «Bir dolar yirmibeş sent,» dediği zaman, kadın güldü suratına.

«Bu paraya şapkamı bile giymem ben. Hıh! Bir dolar yirmi beş sent.»

«Bütün param bu kadar,» diye yalvardı. Sesi titrek çıkıyordu artık. «Birisini bulmam gerek karım ölecek yoksa. Elimden başka şey gelmiyor.»

Madam Haupt, domuz eti ve soğan dolu tavasını yeniden ocağın üstüne koydu. Sonra Jurgis'e dönüp «on dolar bul bana, gerisini gelecek ay verirsin.» dedi. «Sana topu topu bir dolar ve yirmi beş sentim olduğunu söyledim.»

Kadın yeniden işinin başına döndü. «Sana inanmıyorum,» dedi. «Sırf beni kandırmak için söylüyorsun bunları. Senin gibi koskoca bir adamın yalnızca bir dolar yirmi beş senti olmasının sebebi ne ola ki?»

«Hapisteydim» diye bağırdı. Nerede ise kadının önünde diz çöküp yalvarmaya başlıyacaktı. «Daha önce de param yoktu. Ailem neredeyse açlıktan ölmek üzereymiş.»

«Peki dostların neredeydi? Sana yardım etmeleri gerekirdi onların.»

«Hepsi fakir, diye cevap verdi. «Bana ancak bunu verebildiler. Elimden gelen her şeyi yaptım.»

«Satacak hiç bir şeyin yok mu?»

«Söyledim ya, hiç bir şeyim yok, hiç bir şeyim.»

«Peki borç da mı alamazsın! Kimsenin güveni yok mu sana? Bakkalından filan istesen.» Jurgis başını olumsuzca salladıktan sonra, kadın konuşmasını sürdürdü. «Dinle beni. Eğer bana istediğim parayı verirsen sen kârlı çıkarsın. Hem karını, hem de çocuğunu kurtarırım. Sonunda verdiğin paranın fazla olmadığını sen de anlarsın. Tut ki şu anda onları yitirdin, ne ağır bir darbe olur bu senin için, öyle değil mi? Ayrıca karşında da mesleğinin erbabı bir kadın var. İstersen seni buradaki ailelere göndereyim, sana kim olduğumu onlar anlatsınlar.»

Madam Haupt, bir yandan konuşurken, bir yandan da elindeki çatalı Jurgis'e doğru sallıyordu. Oysa kadının sözleri fazla gelmişti Jurgis'e. Umutsuzluk içinde ellerini iki yana açtı, sonra dönüp kapının yolunu tuttu. «Hiç yararı yok,» dedi. Aynı anda da kadının sesini işitti ardından.

«Senin için beş dolara yaparım.»

Ardına takılmış, onu kandırmaya çabalıyordu. «Bu teklifi kabul etmemekle delilik ediyorsun. Böyle yağmurlu bir havada, bu fiyattan aşağı dışarı çıkacak kimseyi bulamazsın. Ben hayatımda bugüne kadar böyle ucuz bir doğum işini kabul etmedim. Aksi halde kiramı bile veremezdim.»

Jurgis öfkeli bir sesle kadının sözünü kesti. «Eğer param yoksa.» diye bağırdı, «sana nasıl ödeyebilirim? Allah kahretsin! Eğer param olmuş olsaydı düşünmeden verirdim sana. Laftan anlamıyor musun? Yok, yok, yok! İşitiyor musun beni? Param yok!»

Dönüp kapıya yöneldi yeniden. Ancak merdivenlerin yarısına geldiği zaman Madam Haupt'un ardından bağıran sesini duydu. «Bekle! Geleceğim seninle. Buraya gel.»

Jurgis, yeniden odaya, girdi.

Kederli bir sesle: «Kimsenin acı çekmesine göz yummak iyi bir şey değildir hayatta,» dedi şişman ebe. «Seninle bedava bile gelebilirim. Hoş, aslında bana teklif ettiğin para da bedava sayılır. Yardım etmeye çalışacağım. Ne kadar uzakta?»

«Buradan üç dört blok ötede.»

«Üç dört blok mu? Sırılsıklam olacağım. Hey ulu Tanrım! Böyle bir günde, bir dolar yirmi beş sente doğum yaptır. Ama buraya bak, bana yirmibeş doların geri kalan kısmını yakında ödeyeceksin, anladın mı?»

«Elimden geldiği kadar çabuk öderim.»

«Bu ayın içinde mi?»

«Evet. Bir ay içinde,» dedi zavallı Jurgis. «Ne istersen. Yalnız çabuk ol!»

«Bir dolar yirmi beş sentin nerede?» diye Madam Haupt sordu.

Jurgis parayı masanın üzerine bırakınca, kadın bunu büyük dikkatle sayarak sakladı. Sonra, yağlı ellerini yeniden önlüğüne silerek hazırlanmaya başladı. Sürekli olarak bir şeylerden yakınıyor, mırıldanıp duruyordu. Öylesine şişmandı ki, hareket etmek büyük bir azaptı onun için. Her attığı adımda ahlayıp pofluyordu. Jurgis'in orada olmasına aldırış bile etmeden üzerindeki elbiseyi çıkardı, korsesini takıp bir elbise geçirdi üzerine. Sonra başına bir şapka oturtup eski şemsiyesini aldı. Gerekli aletleri, oradan buradan toplıyarak siyah bir çantaya doldurmaya başladı. Bu süre içinde. Jurgis neredeyse aklını kaçıracaktı. Caddeye çıktıkları zaman, dört adım ilerisinden gidiyor ve ara sıra arkasına bakarak, kadını biraz olsun hızlandırmaya çalışıyordu. Oysa Madam Haupt adımlarını sıklaştıramadığı gibi, her attığı adım için de ayrıca soluklanmak zorunda kalıyordu.

En sonunda mutfağında bir sürü korkmuş kadının toplandığı eve gelebildiler. Jurgis daha doğumun olmadığını öğrendi. Ona'nın ağlamasını duydu yeniden. Bu arada Madam Haupt başındaki şapkayı çıkarıp askıya astı. Sonra çantasını açıp, içinden

eski bir elbise ile bir kavanoz kaz yağı çıkardı. Ve ellerini bununla ovmaya başladı. Bir çok vakalarda, bu kaz yağı ne kadar eski olursa, ebeye o kadar uğur getirirdi. Bu yüzden kadın, bu yağlarını, bazen aylar, bazen yıllarca değişik yerlerde saklardı.

Sonunda Aniela, kadını yukarı çıkarmaya başladı. Tırmanması gereken basamakları görünce yeniden yakınmaya başladı. «Hey ulu Tanrım. Ne diye beni böyle bir yere getirdin. Tırmanamam ki ben bu merdiveni. Kapıdan geçemem ki. Denemem bile; şimdi kendimi öldürsem en iyisi bu olacak. Bir kadının çocuk doğurması için ne biçim bir yer burası? Merdivenle çıkılan bir tavan arasında doğum ha! Biraz utanmalısınız kendinizden.» Jurgis kapının yanında durmuş, bir yandan kadının şikâyetlerini, bir yandan da yukardan gelen Ona'nın inlemelerini dinliyordu.

Sonunda Aniela, kadını yukarı çıkarmaya başladı ve yol gösterdi ona. Burası gerçek bir tavan arası değildi. Sırf Jurgis'in ailesinin barınması için, bir bölümü, kirişlerinin üzerine eski tahtalar, levhalar yerleştirilerek, döşeme biçiminde düzenlenmişti. Bu taraf sağlamdı ama, eğer kişi, tavan arasının başka bir yanına basacak olsa gerçek bir felâket olabilirdi. Yukarısı yarı karanlık olduğu için, yapılacak en akıllıca iş, kadınlardan birinin, elinde bir mumla önden çıkmasıydı. Yeniden ağlamalar, çığlıklar duyuldu ve sonunda Jurgis, bir çift fil bacağının dar merdiveni çıkmaya çalıştığını gördü. Madam Haupt, yukarda yürümeye başlayınca ev sallanmaya başladı. Sonra birden Aniela, Jurgis'in yanına gelerek kolundan tuttu.

«Şimdi, sen git artık.» dedi, «Sözümü dinle. Elinden geleni yaptın. Ama burada ayak altında durmakla yalnızca işimizi güçleştirmiş oluyorsun. Git ve gelme.»

Jurgis çaresizlik içinde: «Peki ama nereye gideyim?» dedi.

Bilemem nereye gideceğini. Eğer gidecek b[illegible]

yerin yoksa sokakta dolaş ne yaparsan yap. Ama yeter ki git ve bütün gece gelme.»

Sonunda, ihtiyarla birlikte, Marija, Jurgis'i iteliye iteliye dışarı çıkardılar. Gün batımı olduğu için hava soğuktu. Yağmur kara dönmüş, yerdeki yarı erimiş karlar donmaya başlamıştı. Jurgis, ince elbiseleri içinde üşüyordu. Ellerini cebine sokarak yürümeye başladı. Sabahtan beri ağzına tek lokma girmediği için bitkin ve hasta hissediyordu kendini. Birden bir umut parıldadı kafasında. Yemeğini yediği meyhane ancak birkaç sokak ötedeydi. Belki haline acırlardı. Belki bir arkadaşını görürdü. Elinden geldiğince çabuk yürümeye çalışarak meyhaneye doğru yöneldi.

Meyhaneci içeri girdiği zaman «Selâm Jack,» dedi - bu çevrede bütün yabancılara ve işçilere böyle hitap edilirdi - «nerelerdeydin?»

Jurgis, doğruca barın yanına gitti. «Hapisteydim,» dedi. «bugün çıktım. Bütün yolu da yürüyerek geldim. Meteliğim olmadığı gibi, sabahtan beri de ağzıma lokma girmedi. Üstelik evimi de elimden aldılar. Karım hasta. Yani lafın kısası hapı yutmuş durumdayım.»

Meyhaneci bu bembeyaz yorgun yüze, titreyen mor dudaklara baktıktan sonra önüne büyük bir şişe sürdü. «Doldur bakalım!»

Elleri öylesine titriyordu ki, zor tuttu şişeyi.

«Korkma,» dedi meyhaneci, «doldur dedim sana.»

Böylece koca bir yudum viski içtikten sonra, berikinin isteği üzerine yemeklerin durduğu tezgahtan yana doğru yürüdü. Cesaret edebildiği kadarını büyük bir çabuklukla indirdi midesine. Dili döndüğü kadar teşekkür etti ve salonun ortasındaki büyük sobanın yanına gidip oturdu.

Ama bu zalim dünyada, hiç bir mutluluk uzun sürmezdi. Islak elbiseleri ısınıp da üzerinden buharlar tütmeye başlayınca o korkunç gübre kokusu odayı doldurdukça doldurdu. Bir iki saate kadar salhanedeki iş biteceği için işçiler soluğu meyhanede alır-

lardı. Ama, hiç biri pis kokan bir yere, haklı olarak girmek istemezdi. Ayrıca Cumartesiydi. Böyle gecelerde ufak bir çalgı takımı gelirdi. Çevredeki aileler, meyhanenin yan salonunda sosis ve bira ile kendilerine bir ziyafet çekerek eğlenirlerdi. Sabahın saat ikisine, üçüne kadar sürerdi bu. Meyhaneci bir iki kez öksürdükten sonra bir hatırlatma yaptı. «Bana bak Jack, korkarım ki gitmen gerekiyor.»

Meyhanenin sahibi, öteden beri böylesine insan yıkıntılarını görmeye alışmıştı. Her gece en azından, Jurgis kadar sefil, perişan, üşümüş, bir düzine adamı kovardı meyhanesinden. Ama bunlar saf dışı edilmiş, kendisini tüketmiş kişilerdi. Oysa Jurgis hâlâ kavganın içindeydi. Onun dürüstlüğünü hatırlayan kimseler de vardı. Yorgun bir biçimde ayağa kalktığı zaman, meyhaneci onun kuvvetli ve iyi bir insan olduğunu hatırladı. Yakında devamlı müşterisi olabilirdi.

«Bakıyorum halin harap. Gel benimle.»

Yan salondaki bir kapıdan kilere iniliyordu. Bir yukarda, bir de aşağıda daima kilitli duran iki kapı vardı. Gelecekte parası olacak müşterilerle, bazı siyasileri tanıyan kişilerin, kapı dışarı edilmeleri doğru olmadığı için, buradan çıkarılırlardı.

Böylece gecesini geçirirdi Jurgis. Viski biraz olsun ısıtmıştı onu ama, heyecanı ve korkusu uyumasına engel oluyordu. Bir yandan üşürken bir yandan başından geçenleri hatırlıyordu. Saatler saatleri kovaladı. Jurgis yukardaki salondan gelen müzik ve kahkaha seslerinden henüz sabahın olmadığını anlıyordu. Bunlar azaldığı ya da kesildiği zaman, kendisini sokağa salıvereceklerini düşünüyordu. Oysa böyle bir şey olmayınca, acaba meyhaneci beni buraya kapadığını unuttu mu diye düşünmeye başladı.

Eğlencenin bittiğinden kuşkusu kalmayınca, merdivenleri çıkarak, kapıyı yumruklamaya başladı. Meyhaneci esneye, gözlerini ovalıya ovalıya gelerek kapıyı açtı. Bütün gece açık olduğu için, değişik saatlerde gelen müşteri akınları arasında uyurdu.

«Eve gitmek istiyorum, dedi Jurgis. «Karımı merak ediyorum. Daha fazla bekliyemiyeceğim.»

«Hay Allah, neden daha evvel söylemedin bunu be adam, ben de senin gidecek bir evin yok sanmıştım.»

Jurgis, dışarı çıktığı zaman saat sabahın dördüydü. Zifiri karanlıktı ortalık. Yollar, on onbeş santim yüksekliğinde yeni yağmış karlarla örtülmüştü. Hâlâ da lapa lapa yağıyordu. Dostumuz Aniela'nın evinden tarafa dönerek, koşmaya başladı.

Mutfağın penceresinde ışık vardı. Perdeler çekilmişti. Kapı kilitli olmadığı için Jurgis acele ile içeri girdi.

Aniela, Marija ve diğer kadınlar, daha önce bıraktığı gibi sobanın çevresinde oturuyorlardı. Aralarında yeni gelenler de vardı. Jurgis evde ses seda olmadığının farkına vardı.

«Ne oldu?» diye sordu.

Kimse cevap vermedi kendisine. Soluk yüzleri ile ses etmeden sadece bakıyorlardı. «Ne oldu?» diye bağırdı.

Sonra, tüten lâmbanın ışığından, ona en yakın oturan Marija'nın başını salladığını gördü. «Daha bir şey yok.»

Marija yeniden başını salladı. Zavallı aptala Jurgis, haykırdı. «Daha bir şey yok mu?» dönmüştü. «Sesini duymuyorum Ona'nın,» diyebildi ancak.

«Uzun bir süreden beri sesi çıkmıyor.»

Bir sessizlik oldu, sonra tavanarasından gelen bir ses bunu bozdu: «Hey oradakiler!»

Kadınlardan bir çoğu odaya koşuştular: Marija Jurgis'e doğru seyirtti. «Bekle burda,» diye bağırdı. Yüzü bembeyaz olmuş iki kişi, titreyerek kulak kabartmış ortalığı dinliyorlardı. Birkaç saniye sonra, gene küfürler ederek poflıyarak, merdiveni çatırdatarak gelenin Madam Haupt olduğunu anladılar. Az sonra kadın, tıknefes olmuş bir halde aşağıya inerek, odaya girdi. Öfkesinden ateş püskürüyordu. Jurgis kadının yüzüne bir bakınca, bembeyaz oldu. E-

be ceketini çıkarmıştı. Eli yüzü, elbisenin üzeri, tıpkı salhanede çalışan kasaplarınki gibi kana bulanmıştı.

Derin derin soluyor, çevresine bakınıyordu. Kimse ses etmedi.

«Elimden geleni yaptım,» diye birden konuşmaya başladı. «Bundan başka birşey yapamam, denemenin hiç bir faydası yok.»

Yeniden bir sessizlik oldu.

«Kabahat benim değil,» dedi kadın. «Bu kadar fazla beklemeden bir doktor getirmeliydiniz. Ben geldiğim zaman iş işten geçmişti. «Yeniden bir ölüm sessizliği oldu. Marija, sağlam elinin bütün kuvvetiyle, Jurgis'i kolundan yakalamıştı.

Sonra, Madam Haupt birden, Aniela'ya döndü. «İçecek bir şeyiniz var mı,» dedi «konyak filan.»

Aniela başını salladı, yok anlamına.

«Hey ulu Tanrı,» diye açıklama yaptı şişman ebe, «ne biçim insanlar bunlar. Belki bana yiyecek bir şeyler verirsiniz, dün sabahtan beri ağzıma lokma girmediği gibi, burada da geberesiye çalıştım. Eğer böyle bir şey olduğunu bilseydim, bana verdiğiniz paraya karşılık, adımımı bile atmazdım buraya.»

Bu sırada bakışlarını odanın içinde dolaştırıp Jurgis'i görünce, parmağını ona doğru sallamaya başladı. «Seninle anlaştık değil mi?» ne olursa olsun bu parayı vereceksin bana. Bu kadar geç kaldığın için kabahat benim olamaz. Karına hiç bir yardım edemem. Eğer bebek tek kolu ile gelmeye başlarsa, bunda benim hiç bir günahım yok. Bu durumda elimden bir şey gelmez. Ayrıca yukarısı, köpeklerin bile doğum yapmasına elverişli olmayan bir yer. Üstelik cebimde getirdiklerimden başka da yiyeceğim yoktu.»

Madam Haupt, soluklanmak için durakladı. Marija, Jurgis'in alnından akan terleri ancak o zaman farketti. Adamın yıkılmak üzere olduğunu anlayınca, yavaş bir sesle sordu: «Ona nasıl?»

«Ona mı nasıl?» diye Madam Haupt tekrarladı. «Kendisini böyle öldürmesine izin verirseniz, nasıl

olacağını sanıyorsunuz? Papaz çağırmalarını söyledim. Genç kadın, belki gerektiği gibi bakılsaydı bundan kurtulabilir sonra iyileşip kuvvetlenirdi. İyi dayanıyor kızcağız, daha henüz ölmedi.»

Jurgis deli gibi bağırdı «Ölüm mü?»

Beriki öfkeli öfkeli, «Elbette ki ölecek,» dedi. «Aslında çocuk çoktan öldü.»

Merdiveni bitmek üzere olan bir mum aydınlatıyordu. Jurgis hemen yukarı çıktı. Alacakaranlıkta, yere serilmiş eski battaniyeler ve pırtılar olan köşede, bir haç, onun yanında ise dualar mırıldanan papazı seçebildi. Uzak bir köşede ise Elzbieta, büzüldüğü yerde ağlayıp sızlıyordu. Ona ot minderin üzerine uzanmıştı.

Bir battaniye örtülmüştü üzerine ama, kolu ile omuzu dışardaydı. Öylesine zayıflamış, bitmişti ki, Jurgis nerede ise tanıyamıyacaktı karısını, iskeletten başka bir şey değildi artık. Yüzü kireç gibi bembeyaz. Gözlerini kapamış, bir ölüden farksız hareketsiz yatıyordu. Sendeliyerek yanına yaklaştı. Dizlerinin üzerine çöktü, korku ve hüzün dolu bir sesle, «Ona, Ona,» dedi.

Kadın gözlerini açmadı. Jurgis elini tutmuş bir yandan okşarken bir yandan da konuşuyordu: «Bak bana! Cevap ver! Bak Jurgis geri geldi, duymuyor musun dediklerimi?»

Göz kapakları kıpırdanınca, Jurgis deli gibi seslendi: «Ona, Ona!»

Sonra birden genç kadın açtı gözlerini, kısa bir an. Kısa bir süre kocasına baktı. Kocasını tanıdığını belli eden bir pırıltı gelip geçti gözlerinden. Jurgis kollarını karısına uzatmış sonsuz bir umutsuzluk içinde sesleniyordu. Korkunç bir istek kaplamıştı içini. Onu özlüyordu ama, buna ızdırap başka bir isim verilemezdi. İçinden hiç bilmediği, yeni doğmuş bir istek, yüreğinin tellerini koparıp işkence ediyordu. Bütün bu çabalar boşunaydı. Kadın kocasının kolları arasından sıyrılarak yatağa yığıldı ve söndü. Büyük bir acı patlak vermişti Jurgis'in içinde. Bütün vücudu hıçkırıklarla sarsılıyor, sıcak gözyaşları ya-

naklarından yuvarlanıyordu. Karısının ellerini tutuyor, sarsalıyor, kollarının arasına alıp bağrına basıyordu. Oysa kadın buz gibi, hareketsizdi kolları arasından uçup gitmişti. Gitmişti artık.

Kelime bir çan gibi çalıyordu kafasının içinde. Ta içine kadar işleyip unutulmuş hiçlerin yankılanmasına neden oluyordu. Gölgelenmiş korkular bakıyordu yüzüne: karanlık korkusu, terkedilmek korkusu, yok olmak korkusu. Ölmüştü! Ölmüştü işte! Bir daha onu ne görecek, ne de sesini işitecekti. Yalnızlığın buz gibi ürkekliği ansızın her yanını kapladı. Ondan çok uzak olan dünyaya gölgelerin, titrek düşlerin dünyasına tek başına bakıyordu artık. Korkmuş kederli bir çocuk gibiydi. Bütün gücüyle sesleniyor, sesleniyor ama hiç bir cevap alamıyordu. Hıçkırıkları evin içinde yankılar yapıyordu. Sobanın başında oturan, soluk yüzlü kadınlar, korkuyla birbirlerine daha fazla sokuluyorlardı. Kendinden geçmişti. Teselli edilemez bir durumdaydı artık. Papaz, yanına gelerek elini omuzuna koydu. Bir şeyler fısıldıyordu. Ama, Jurgis söylenenlerden tek kelime olsun anlamadı. Kendinden geçmiş sendeliyerek gölgelerin arasında dolaşıyor ve o kaçıp giden ruhu arıyordu.

Öylece yattı. Kurşun rengi bir şafak yavaş yavaş, sürünürcesine tavan arasına dolmaya başladı. Papaz gitmiş, kadınlar gitmişti. Öylesine, kımıldanmadan yatan beyaz şekille yapayalnızdı. Biraz daha sakinleşmişti ama inliyor, titriyor ve o görünmez düşmanla boğuşuyordu. Ara sıra doğrulup karşısında duran beyaz maskeye bakıyor sonra elleri ile yüzünü örtüyordu. Dayanamıyordu karşısında duran ölüme. **Ölüm!** Oysa on sekizinde, ömrünün baharında bir genç kızdı henüz. Hayata daha yeni başlamıştı. Ama şimdi, işkenceler içinde öldürülmüş olarak burada yatıyordu.

Kalkıp mutfağa indiğinde sabahtı. Perişan bir hali vardı. Yüzü kül gibi olmuştu. Başı dönüyor, ayakta zor duruyordu. Bir sürü komşu gelmişti ziyarete. Suskunca Jurgis'e bakıyorlardı. Mutfak ma-

sasının başına çöker gibi oturarak yüzünü elleri arasına aldı.

Birkaç dakika sonra, açılan sokak kapısı ile, içeri karla karışık dondurucu bir soğuk doldu. Ardından, koşmaktan soluğu kesilmiş, ayazdan mosmor olmuş küçük Kotrina göründü. «Eve geldim işte,» dedi. «Az kalsın beceremeyecektim.»

Sonra Jurgis'i görünce konuşmasını kesip, bilgi edinmek ister gibi, teker teker baktı odadakilerin yüzlerine. Bir şeyler olmuştu. Yavaş sesle sordu: «Ne oluyor?»

Kimsenin cevap vermesine fırsat kalmadan ayağa kalkan Jurgis, sendeliyerek kızın üstüne yürüdü: «Neredeydin?»

«Oğlanlarla birlikte gazete satıyordum,» dedi Kar...»

«Hiç paran var mı?» diye sordu.

«Üç dolara yakın param var, Jurgis.»

«Ver onu bana.»

Jurgis'in hareketlerinden ürken Kotrina, korkulu gözlerle odadakilere baktı. «Ver onu bana,» diye tekrarladı Jurgis. Küçük kız, elini cebine sokarak, meteliklerini bağladığı kirli bir paçavra çıkardı Jurgis, tek kelime söylemeden bez parçasını alıp sokağa çıktı.

Üç kapı aşağılarında bir meyhane vardı. «Viski,» dedi içeri girer girmez. Tezgâhtar içkiyi sürdü önüne. Jurgis paçavranın düğümünü dişleri ile çözerek, içinden bir yarım dolarlık çıkardı. «Şişesi kaça bunun?,» diye sordu. «Sarhoş olmak istiyorum.»

YİRMİNCİ BÖLÜM

Ama Jurgis gibi koca bir adam, üç dolarla sarhoşluğunu pek uzun süre devam ettiremez. Pazar sabahı olmuştu bu. Jurgis Pazartesi akşamı eve döndü. Hasta ve ayıktı. Ayrıca bir gerçeğin de farkına

vardı. Ailenin bütün parasını alıp içtiği halde birazcık olsun teselli olmamış, birazcık olsun unutamamıştı.

Ona, gömülmemişti henüz. Polise haber verilmişti. Ertesi gün gelecekler ve ölüyü adi, çam ağacından yapılmış bir tabuta koyarak, fukaralar mezarlığa gömeceklerdi. Elzbieta yine yollara düşüp, Ona' ya dini bir tören yaptıracak parayı toplıyabilmek için kapı kapı dolaşarak dilenmeye başlamıştı. Bu arada yukarı katta küçükler açlıktan ölmek üzerelerken, o, bir işe yaramaz rezil, ailenin parası ile sarhoş olmaya utanmamıştı. Aniela ağzına geleni söyledi ve Jurgis mutfaktaki ateşin yanına yaklaşmak istediği zaman, ihtiyar kadın, artık mutfağını pis gübre kokuları ile doldurmak istemediğini ve ona burada yer olmadığını ekleyiverdi sözlerine. Ona'nın yüzünden bütün kiracılarını bir odaya tıkıştırmıştı kendisi ait olduğu yere, tavan arasına dönebilirdi eğer kira vermeye niyetli değilse, orada da fazla kalmasına imkân yoktu.

Jurgis tek kelime söylemeden yerlere serili yarım düzüne kadar kiracının arasından, kiminin üstüne basarak tavan arasının kapısına vardı. Mum alacak paraları olmadığı için yukarısı karanlıktı. Dışarısı kadar da soğuktu ayrıca. Cesetten mümkün olduğu kadar uzak bir köşede, Marija oturmuş, sağlam kolu ile küçük Antanas'a sarılmıştı. Uyutmaya çalışıyordu oğlanı. Başka bir köşede küçük Juozapas, büzülmüş bütün gün tek lokma yememenin verdiği açlık acısı ile ağlayıp duruyordu. Marija Jurgis'le tek kelime olsun konuşmadı. Beriki de dayak yemiş bir sokak köpeği gibi, ezile büzüle gidip, cesedin yanına oturdu.

Belki çocukların açlığından, kendi adiliğinden utanması gerekirdi. Ama, o yalnız Ona'yı düşünüyordu. Kendini yeniden, kederin içine kapıp koyverdi. Ses çıkarmaktan utandığı için ağlıyamıyordu da. Oturduğu yerde zangır zangır tiriyordu. Şurda, işte şuracıkta onu ne kadar sevmiş olduğunu düşünüyor-

du. Ta ölene kadar, şimdiye kadar. Oysa onu yarın alıp götüreceklerdi. Ve bir daha hiç göremiyecekti. Hayatının sonuna kadar bir daha görmiyecekti Ona'sını, Açlıktan ölen, sefaletle paramparça edilen eski aşkı, yeniden uyanmaya başlamıştı. Anıların kapıları ardına kadar açıldı. Birlikte geçen bütün hayatları geçti gözlerinin önünden. Onu ilk kez Litvanya'daki panayırda gördüğü günü hatırladı. Çiçekler kadar güzel, kuşlar kadar cıvıltılıydı. Evlendikleri günkü halini hatırladı. Tüm sıcaklığı, tüm yakınlığı, gözlerindeki o derin hayret pırıltıları. Söylediği sözler kulaklarında çınlıyor, yanağını ıslatan gözyaşlarını yeniden hissediyordu. Oysa bu amansız yaşama savaşı, sefalet ve açlık onu buruk ve sert bir insan yaptığı halde, Ona hiç değişmemişti. Sonuna kadar doyamamıştı kocasına. Ruhunun açlığı dinmemişti bir türlü. Ona kollarını uzatır, sevgi ve yakınlık göstermesi için yalvarırdı. Ve hep, ama hep acı çekmişti. Gaddarcasına rezilcesine acı çekmişti. Oh, Tanrım!.. Bu anılar asla eskimiyecekti. Nasıl olmuştu da, yüreksiz bir canavar gibi davranmıştı karısına. Nasıl zalim olabilmişti öylesine? Söylediği her acı söz, teker teker geri geliyordu şimdi. Her yaptığı bencil davranışı nasıl da büyük bir acıyla yeniden hissediyordu. Yüreğinde nasıl bir sevgi ve merhamet dalgalanmaya başlamıştı şimdi. Ama bunlar artık asla söylenemezdi. Çok geçti, çok geçti bütün bunlar için. Göğsü çatlıyacak gibi oluyor, bu karanlık tavan arasında kollarını karısına doğru uzatıyordu. Ama Ona yoktu artık. Geri dönmemecesine gitmişti. Bu umutsuzluk, bu korku içinde, ciğerlerini yırtarcasına haykırmak istiyordu. Alnı sırılsıklam olmuştu sıkıntıdan. Böyle olduğu halde, hiç kımıldamıyordu. Kendine olan nefreti ve utancı yüzünden nefes bile almak istemiyordu.

Gece yarısı eve dönen Elzbieta, dini tören için gereken parayı bulmuş ve peşin olarak ödemişti. Ayrıca, elinde birisinin verdiği, taş gibi olmuş bir çavdar ekmeği de vardı. Bunu çocuklar arasında bölüştürüp açlıklarını bastırmaya çalıştılar. Ve sonra

uyuttular onları derken kadın, gelip Jurgis'in yanına oturdu.

Tek kelime söylemedi. Marija ile birlikte bu yolu seçmişlerdi. Ölü karısının yanında, sessiz sedasız dilsiz bir suçlamaydı bu. Elzbieta göz yaşlarını boğmuştu artık. Keder korku dönüşüp çıkıp gitmişti ruhundan. Çocuklarından birini gömmek zorunda kalmıştı. Daha önce üç kez daha yapmıştı aynı işi. Ama her seferinde belini doğrultmuş ve kalanlar için savaşmaya devam etmişti. İlkel bir kadındı Elzbieta. Hani ortasından kesildiği halde yaşamaya devam eden solucanlar gibi. Piliçleri teker teker elinden alınan bir tavuğa benzetilebilirdi. O yine de son kalan pilicine analık edecek bir kadındı. Huyu, yaradılışı böyleydi onun. Ne kutsal adalet, ne de ölümün kol gezdiği değersiz hayat konusunda soru sorardı.

Onun bu hayat görüşü yeniden uyandığı için, sessiz gözyaşları ile Jurgis'e yalvarıyordu. Ona ölmüştü. Evet! Oysa geride henüz kurtarılması gereken canlılar vardı. Kendi çocukları için bir şey istediği yoktu. Marija ile birlikte onlara göz kulak olurlardı. Ama geride bir de küçük Antanas vardı. Onun öz oğlu. Ona, vermişti küçük Antanas'ı Jurgis'e. Karısının, elde kalan tek anısı bu küçük oğlandı. Kıymet verilmeli, bakılmalı, korunmalı ve ne biçim bir erkek olduğunu yavrusuna göstermeliydi. Şu anda, Ona'nın söyliyeceği her şeyi yerine getireceğini ve böyle bir durum karşısında nasıl konuşacağını çok iyi biliyordu. Tabii eğer konuşabilseydi. Korkunç bir şeydi böylesine ölmesi. Ama hayat zavallıya çok sert ve acımasız davranmıştı. Ve o da çekip gitmek zorunda kalmıştı. Ona'yı kendilerinin gömmekten aciz olmaları, elbetteki aklın alamıyacağı korkunç bir şeydi. Onun için yas tutacakları tek bir gün bile yoktu. Ve yazık ki gerçek böyleydi. Kader bütün ağırlığı ile üstlerine binmiş baskı yapıyor, onları ezmeye çalışıyordu. Tek metelikleri kalmamıştı ellerinde. Çocuklar mahvolacaklardı, paraya sahip olmak zorundaydılar. Ona'nın anısı için, yeniden bir erkek olamaz mıydı, toparlıyamaz mıydı kendisini? Kısa bir süre son-

ra, tehlikenin sınırları dışına çıkacaklarından emindi. Şimdi artık evleri de olmadığı için daha ucuz yaşıyabilirlerdi. Ayrıca çocukların hepsi çalışıyordu. Yalnız, Jurgis'in kendini kapıp koyvermemesi gerekiyordu. Büyük bir inatla Elzbieta konuşmasını sürdürüyordu. Bu onun için bir ölüm kalım savaşıydı. Jurgis'in kendini içkiye vermeyeceğini biliyordu. Parası yoktu bunun için. Ama, onun kendilerini bırakmasından ölesiye korkuyordu. O da Jonas'ın yaptığı gibi yollara düşebilirdi.

Ona'nın cesedi gözlerinin önündeyken Jurgis oğluna ihanet etmeyi doğru dürüst düşünemiyordu. «Evet» dedi. Antanas için savaşmayı deneyecekti. Küçük oğlana yaşama şansı vermeliydi; hemen işe başlıyacaktı. Hatta Ona'nın gömülmesini bile beklemeden. Sözünü tutacaktı. Ne olursa olsun kendisine güvenebilirlerdi.

Ve böylece ertesi sabah, henüz şafak sökmeden, yüreği buruk, beyni üzüntüden çatlayacakmışcasına dışarı fırladı. İlk önce doğruca Graftman'ın gübre imalathanesine gitti. Eski işine başlıyabilirdi belki de. Ama ustabaşı Jurgis'i görünce başını salladı: Hayır, yerine çoktan başkasını almışlardı ve ona burada yer yoktu artık.

«Acaba bir yer boşalır mı?» diye sordu. «Beklıyebilirim.»

«Hayır,» dedi beriki, «beklemenin hiç bir yararı yok. Senin için hiç bir zaman yerimiz yok»

Jurgis büyük bir şaşkınlık içinde adamın yüzüne baktı. «Peki ama niçin? Her zaman işimi yapmadım mı?»

Adam buz gibi bir ilgisizlikle, Jurgis'in gözlerinin içine baktı. «Sana burada yer olmadığını söyledim.»

Jurgis, bunun ne demek olduğunu anladı. İçindeki korkunç kuşku gerçekleşiyordu demek. Yüreği ezik yürüdü ve işbaşı saatından önce, karların üzerinde sıraya girmiş olan aç insan yıkıntılarının arasındaki yerini aldı. Kursağında bir lokma olmadan

iki saat bekledi. Ta ki kalabalık, polis coplarıyla dağıtılana kadar, Jurgis o gün iş bulamadı.

Mezbahalarda çalıştığı sürece, bir sürü iyi tanışlar edinmişti Jurgis. Ona bir kadeh içki ve bir sandviç verecek meyhane sahipleri vardı. Eski sendikasının üyelerinden beş on sent alabilirdi. Bu onun için ölüm kalım savaşı değildi. Bütün gün iş peşinde koşar, ertesi gün yine gelebilirdi. Böylece, diğer yüzlerce binlerce aylak ve açlar gibi haftalarca bekliyebilirdi. Bu süre içinde Tete Elzbieta. Hyde Park civarında, dilenmeye çıkar. çocuklar da Aniela'yı susturmaya yeter parayı getirirlerdi. Hayatları bir süre devam edebilirdi böylece.

Böylesine kar altında beklenen, meyhane meyhane sürtülen, ısırıcı rüzgârlar, savrulan karlarla geçen bir haftanın sonunda, Jonas'un büyük paketleme imalathanesinde Jurgis'in karşısına bir fırsat çıktı. Açık kapıdan geçen ustabaşını görünce seyirtip iş istedi.

«Araba iter misin?» diye sordu adam. Daha lafını bitirmeden Jurgis cevabını vermişti. «Evet efendim.»

«Adın ne senin?»

«Jurgis Rudkus.»

«Daha önce çalıştın mı buralarda?»

«Evet.»

«Nerelerde?»

«İki yerde; Durham'ın kesimhanesinde ve Brown un gübre değirmeninde.»

«Neden çıktın oralardan?»

«İlk seferinde bir kaza geldi başıma, son sefer de bir ay hapse attılar.»

«Seni bir deneyelim bakalım. Yarın sabah erken gel ve Bay Thomas'ı sor.»

Jurgis iş bulmanın delice sevinci içinde eve koştu; bu korkunç sefaletin sonu gelmişti artık. O gece ailenin tümü birden bir bayram havası yaşadılar. Jurgis, ertesi sabah, daha kapılar açılmadan yarım saat önce işyerinin önünde bekliyordu. Az

sonra gelen ustabaşı, Jurgis'i görünce kaşlarını çatıp suratını astı.

«Ha,» dedi, «dün sana iş vereceğimi söylemiştim değil mi?»

«Evet efendim.»

«Özür dilerim ama, bir yanlışlık yapmışım. Seni kullanamam.»

Jurgis aptallaşıverdi, «Ne oldu ki?» dedi tıkanırcasına.

Adamın gözlerinde, eski ustasının gözlerinde gördüğü tehdit ve nefret pırıltıları vardı. Hiç bir sözün kâr etmeyeceğini aklı kestiği için tek laf etmeden döndü gitti.

Meyhanedekiler ona bunun anlamını açıkladılar. Merhamet dolu gözlerle bakıyorlardı yüzüne. Zavallı fukara, kara listeye geçmişti artık. Ne yapmıştın ki? diye sordular; ustasını mı dövmüş! Aman Allah. O zaman bunu bilmesi gerekirdi. Packingtown'da iş bulması ile Şikago'ya vali seçilmesi arasında da hiç bir fark yoktu. Arayıp da ne diye zaman yitiriyordu? Çevredeki irili ufaklı bütün firmaların gizli listelerinde adı vardı artık. Şimdiye kadar St Louis'e New - York'a, hatta Omaha, Boston ve Kansasa, St Joseph' e çoktan yollamışlardı bile. Lânetlenmiş ve mahkûm edilmişti artık. Yargısız, sorgusuz sualsiz. Bundan böyle mezbahalarda ve paketleme imalathanelerinde asla bir iş bulamazdı. Onların kontrol ettikleri yerde ne araba sürdürürler, ne de ahır temizletirlerdi adama. Isterse deneyebilirdi. Diğer yüzlerce kişinin yaptığı gibi. Gerçek onun da kafasına dank ederdi bir gün. Bu konuda tek şey söylemezlerdi insana. Bugünden daha doyurucu bir neden de göstermezlerdi. Yalnızca, işe girmek istediği zaman, ona verilecek işleri olmadığını tekrar ederlerdi. Başka isim vermenin de hiç bir yararı yoktu. Çünkü şirketlerin sırf bu iş için tutulmuş adamları vardı. Üç günden fazla Packingtown'da çalışmasına imkân ve ihtimal yoktu. Bu listeler, işçilere, sendikalara, her hangi siyasi bir takım eğilimlere kapılmaya karşı bir gözdağı verme hareketiydi.

Jurgis, eve bu yeni bilgilerle döndü ve ailesine anlattı her şeyi. Aklın alamayacağı kadar zalimcesine bir şeydi bu. Evi bu semtteydi, burada çalışmış, burada dostlar, arkadaşlar edinmişti. Oysa şimdi bütün iş bulma imkânlarının kapıları yüzüne kapanmıştı. Packingtown'da, salhanelerden ve konserve fabrikalarından başka hiç bir şeyi yoktu. Ülkesinden evinden sürgün edilmek gibi bir şeydi bu.

İki kadınla birlikte bütün gün ve yarı gece bunun tartışmasını yaptılar. Şehre, çocukların çalıştığı semte gitmek akıl kârıydı ama, iyileşmiye başlıyan Marija'nın, yakında buralarda iş bulması mümkündü. Ayrıca, çektikleri sefalet yüzünden, ayda yalnızca bir kez görüp buluştuğu sevgilisini, ilelebet terkedemezdi. Ayrıca, Elzbieta, Durham'ın yazıhanelerinde yer siliciliği olduğunu duymuştu. Bu gün yarın, işe başlamak için bir haber bekliyordu. Sonunda Jurgis'in şehre giderek bir iş bulmasına karar verildi. İş bulduktan sonra ne yapacaklarını düşünürlerdi elbette. Burada kimseden borç alınamazdı. Jurgis, tutuklanmak korkusuyla dilenmek de istemediği için, her gün çocuklarla buluşması ve onların kazancından onbeş sent alıp vaziyeti idare etmesine karar verdiler. Ondan sonra, yüzlerce, binlerce işsiz gibi, o da şehrin sokaklarını çiğneyecek, depolardan dükkânlara kadar her yere girip çıkacaktı. Akşam olunca bir arabanın altına sinip gece yarısına kadar saklanacak, ondan sonra karakollardan birine girmeyi başarırsa, yere bir gazete serip, pis, hasta aylak ve sarhoşlar kalabalığının içinde, ter, tütün, alkol, ayak ve vücut kokuları arasında sabahı edecekti.

Ve Jurgis böylece, umutsuzluk denen iblisle iki hafta savaştı durdu. Bir sefer yarım gün vagon yüklemiş, bir sefer de bavulu istasyona taşıdığı ihtiyar kadın çıkarıp kendisine yirmibeş sent vermişti. Bu ona birkaç gece yatacak yer sağlamıştı hiç olmazsa. Yoksa hiç yolu yok, soğuktan donup ölebilirdi. Ara sıra bir gazete de almak fırsatını buluyor ve ilânlardan iş arıyordu. Bu arada rakipleri, aç göz-

lerle onun gazeteyi fırlatıp atmasını beklerlerdi. Sonra sabahları yollara düşerdi iş aramak için. Aslında bu uzun ve yorucu yolculuklardan bir şeyler ummak doğru değildi. Kıymetli zamanı ziyan olurdu insanın. Hem verilen ilanların yarısından çoğu dolandırıcılık temelleri üzerine kurulmuş sahte ilanlardı. Bu şirketler cahil, saf işsizlere sözüm ona yardım ederlerdi. Eğer Jurgis bu sürtmeleri ile kıymetli zamanının çoğunu yitiriyorsa, bunun tek nedeni yitirecek başka bir şeyinin olmamasıydı. Ne zaman tatlı dilli, yumuşak bakışlı bir işçi simsarı kendisine elindeki nefis iş imkânından dem vursa Jurgis başını iki yana sallar ve muamele için gereken bir dolara sahip olmadığını söylerdi. Kendisi ve ailesi için «çok para» kazandıracak, fotoğraf boyama işinden bahsedildiğinde ise, Jurgis, yatıracak iki dolara sahip olduğu zaman geri geleceğine söz verirdi.

Sonunda Jurgis'in karşısına bir fırsat çıktı. Eski sendika günlerinden tanıdığı bir arkadaşına rastladı. Adama, işe giderken rastlamıştı. Harvester Trust adındaki dev gibi bir fabrikada çalışıyordu arkadaşı. Jurgis'e, birlikte gelmesini, ustayı iyi tanıdığı için, onun hakkında bir iki iyi laf edeceğini söyledi. Jurgis dört beş mil yürüdükten sonra, arkadaşının sayesinde, kapının önünde bekliyen işsizler kalabalığını kolayca aşıp içeri girdi. Ustabaşı dostumuza bakıp birkaç soru sorduktan sonra, ona boş bir yer bulacağını söylediği zaman, Jurgis'in dizlerinin bağı çözülüverdi.

Bu rastlantıdan sonra Jurgis, hümanistlerin ve reformistlerin bu fabrikalarla neden övündüklerini yavaş yavaş anladı. Her şeyden önce işçilerini düşünüyordu. Çalışma yerleri ferah, aydınlık ve temizdi. Ayrıca işçilerin handiyse bedavaya yemek yiyebildikleri bir lokantası, okuma salonu; kadın işçilerin dinlenebilmeleri için geniş salonları vardı. Mezbahalardaki pislik göz önünde tutulacak olursa, tertemizdi burada yapılan iş. Her geçen gün, Jurgis teker teker birtakım şeyler keşfediyordu ki, bunları eskiden ne düşünebilir, ne de rüyalarına girse,

inanabilirdi; sonunda burası onun için yeni bir cennet olup çıktı.

Altıyüz dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş bu dev fabrikada beş bin kişi çalışıyor ve yılda üçyüzbin ziraat aleti yapılıyordu. Bunların büyük bir bölümünü gördü. Burada da tıpkı mezbahalarda olduğu gibi, her iş ayrı bir kısımda, ayrı makineler tarafından yapılıyordu. Jurgis'in çalıştığı yerdeki makine yirmi beş santimetre karelik çelik levhaları kesiyor ve bir band üzerinde giden bu levhalar, elle düzgün bir biçimde istif ediliyordu. Aralarda da, dolan tablaların yerine boşları getiriliyordu. İstifleme işi öylesine hızlı bir biçimde yapılmaktaydı ki, çeliklerin birbirine vurduğu zaman çıkardığı ses bir müziği andırıyordu. İstifleme bir çocuk tarafından yapılmaktaydı. Oğlan bütün dikkatini banda vermiş gelen levhaları toplayıp istif ediyordu. Parça işiydi bu yaptığı. Makinenin hızı insan elinin çabukluğuna göre ayar edilmişti. Günde otuz bin tane levha istif ediyordu. Yani yılda dokuz on milyon. Arka tarafta, durmaksızın dönen biley taşları üzerine eğilmiş işçiler vardı. Son düzeltme burada yapılıyordu çelik bıçaklara. Adamlar sağ taraflarındaki sepetten aldıkları bıçağı biley taşına sürüyor, her iki ağız da bileylendikten sonra hazır olan bıçak soldaki sepete atılıyordu. Adamlardan biri, Jurgis'e, on yıldan beri günde üçbin bıçak bilediğini açıkladı. Yandaki odada harika başka bir makine daha vardı. Uzun çelik çubukları yiyordu sanki. Kesiyor, biçim veriyor, biliyor, parlatıyor ve sonra bir kutunun içine bırakıveriyordu. Harman makinesine takılmaya hazır haldeydi bu parçalar. Sonra başka bir makine bunların kilit parçalarını yapıyordu. Yine başka bir yerde bu parçalar, boyanıyor, kurumaları için asılıyordu; sonra bant üzerinde başka bir kısma gidiyor, buradaki işçiler de bunların üzerine, daha çekici görünsünler diye kırmızı, sarı çizgiler çekiyordu.

Jurgis'in arkadaşı bir kat yukarda, dökümhanede çalışıyordu. Görevi belirli bir parçanın kalıplarını yapmaktı. Kürekle siyah kumu demir bir kalıbın içi-

ne doldurduktan sonra iyice sıkıştırıyor, sertleşmesi için yana itiyordu. Sonra bu kalıplar dışarı götürülüyor ve içlerine erimiş demir dökülüyordu. Bu adam da kalıp başına para alıyordu. Daha doğrusu kusursuz döküm başına. Bu yüzden de yaptığı işin yarısı boşa gidiyordu. Bir sürü adamın içinde kolaylıkla seçebilirdiniz onu. Sanki bir iblisler ve zebaniler sürüsü tarafından büyülenmiş, ya da cehennemin tüm şeytanları peşine düşmüş gibi çalışıyor, kolları bir lokomotifin pistonları gibi gidip geliyordu. Kara saçları sağa sola savrulurken, yüzünden dereler halinde ter akıyordu. Onun böylesine çalışmasının biricik nedeni saatte yirmi iki buçuk sent değil de, yirmi üç sent kazanabilmek içindi. Onun yaptıkları istatistikçiler tarafından sayılır ve sonra gururlu kısım şefleri ve müdürler, içkili ziyafetlerde nutuklar atarak, bizim işçilerimizin, dünya yüzündeki tüm işçilerden iki kat daha verimli olduklarını söylerdi. Eğer biz güneşin altındaki en büyük ve en verimli ülkeysek bunun nedeni işçilerimizi bir üvendire ile dürtükleyerek bu çılgın tempoya ulaştırmamızdan ileri gelmektedir. Ülkemizin, daha başka övünülecek yanları da vardır. Sözgelimi ülkemizde içilen içki miktarı! Burada her yıl bir milyar iki yüz elli milyon litre içki içildiği gibi bu miktar her on yılda bir kat artmaktadır.

Sonra başka bir makine çelik levhaları keser, bir diğeri büyük bir gürültüyle bu parçanın üzerine inerek, Amerikan çiftçisine tarım aletlerinde oturak yeri yapardı. Daha sonra bunlar arabalara istif edilerek montaj odalarına götürülürlerdi. Jurgis'in görevi bu arabaları itmekti. Onun için çocuk oyuncağı gibi bir iş. Buna karşılık da günde bir dolar yetmişbeş sent alıyordu. Cumartesi günü parasını aldığında, doğruca Aniela'ya gitti ve bir haftalık tavan arası kirası olan yetmişbeş senti ödedi. Sonra, Elzbieta'nın rehine koyduğu paltosunu da kurtardı.

Büyük bir mutluluktu bu. Zira insan kışın ortasında Şikago şehrinde paltosuz dolaştığı takdirde bunun birçok zararlarını görürdü. Jurgis ise işine gidip gelirken beş altı mil yürümek zorundaydı. Bu-

nun yarısı gidiş, yarısı dönüştü. İnsan vasıta değiştirmek zorunda kalıyordu. Kanun vasıtalarda her türlü kesişmeyi ve bundan fazla para almayı yasaklıdıysa da, demiryolu şirketi buna bir çare bulmuş ve değişik şirketler kurmuştu. Bu yüzden her değiştirilen arabaya yeniden para vermek zorunda kalıyordu insan. Yani Jurgis trene binmek istediği zaman yirmi sent, ya da haftalığının onda birini bu işe yatırmak zorundaydı. Uzun süre önce şehir meclisinin, satın alınarak bu kararı vermesi, az kalsın bir ayaklanmaya sebep olacaktı. Akşam bütün yorgunluğuna, sabahları da alaca karanlığa ve ayaza rağmen, Jurgis, yürümeyi tercih ediyordu. İşçilerin işe gitme saatlerinde her nedense tramvay idaresi o kadar az araba işletiyordu ki, taşıtlar salkım saçak gitmek zorunda kalıyordu. Hatta, arabaların damında bile insanlar oturuyordu. Bu şartlar altında kapılar asla kapanamadığından, içerisi ile dışarısı arasında sıcaklık bakımından hiç bir fark yoktu. Jurgis de birçokları gibi bu bilet parası ile bir bardak içki içip bedava bir yemek yemeyi tercih etmişti. Böylece yürüme kuvvetini elde edebiliyordu.

Bu gibi şeyler, Durham'ın gübre değirmeninde çalışmış bir adam için ufak tefek şeylerdi. Jurgis, yavaş yavaş kendini topluyor ve yeniden planlar yapmaya başlıyordu. Evet, evini yitirmişti ama, hiç olmazsa taksit ve faiz yükü omuzlarından kalkmıştı. Marija iyileştikten sonra yeniden birlikte çalışıp para biriktirmeye başlayabilirlerdi. Jurgis'in çalıştığı yerde, kendisi gibi Litvanyalı olan bir işçi vardı ki, çevredekiler, onun gösterdiği çabayı görüp, hayranlıkla fısıldaşırlardı. Bütün gün, cıvata yapan bir makinenin başında oturduktan sonra, akşam okula gidiyor ve İngilizce okuyup yazma öğreniyordu. Kazandığı para sekiz çocuklu ailesini geçindirmediği için, cumartesi ve pazar günleri de gece bekçiliği yapıyordu. Görevi her beş dakikada bir, bir binanın iki, ucundaki kontrol düğmelerine basmaktı. O, bu gidiş gelişi iki dakikada tamamladıktan sonra, geriye kalan üç dakikada da derslerine çalışıyordu.

Jurgis, memleketlisini gizliden gizliye kıskanırdı. Çünkü iki üç yıl önce, o da aynı şeyleri düşlemişti. Eline iyi bir fırsat geçse, belki hâlâ yapabilirdi aynı şeyi... Belki burada göze girer, bilgili bir kişi, ya da diğerlerinin olduğu gibi bir ustabaşı olabilirdi. Marija buradaki büyük halat fabrikasında bir iş bulsa, o zaman bu bölgeye taşınırlar, böylece onun da okumak için eline bir fırsat geçmiş olurdu. İnsanın böyle bir umudu olduğu zaman, hayatın gerçekten bir değeri vardı. O zaman kendilerine insan gibi davranılan bir yerde otururlardı. Tanrım onlara bunu nasıl başaracağını gösterecekti. İşine dört elle nasıl sarılacağını düşündüğü zaman haline gülmekten kendini alamadı.

Ve burada işe başladığının dokuzuncu haftası, bir ikinci üzeri, ceketini almaya gittiğinde, kapıya asılı bir levhanın önünde toplanmış işçileri gördü. Yanlarına yaklaşıp ne olduğunu sordu. Ertesi günden başlayarak çalıştığı kısım, ileride verilecek bir bildiriye kadar kapatılacaktı.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Her zaman böyle yaparlardı zaten Yarım saat öncesinden haber bile vermezler ve işyeri ansızın kapanıverirdi. İşçiler bunun daha önce de olduğunu, bundan böyle de olacağını söylediler ona. Dünya piyasasının ihtiyacından çok daha fazla tarım makinesi üretmişlerdi. Şimdi kimilerinin eskimesini ve yeni siparişlerin gelmesini beklemek zorundaydılar. Kimsenin bir suçu yoktu bunda; böyle gelmş böyle giderdi bu düzen. Binlerce kadın erkek, öldürücü kışın ortasında işlerinden olup sokaklara dökülmüştü. Ya iş bulana kadar eğer varsa biriktirdikleri para ile yaşıyacaklar, ya da ölüme mahkûm edileceklerdi. Şehirde iş dilenen zaten onbinlerce evsiz barksız insan vardı. Şimdi ise bunlara binlercesi daha eklenmişti.

Jurgis, cebindeki az parayla, kalbi kırık ve şaşkın, evinin yolunu tuttu. Gözlerinden bir bağ daha çözülmüş ve bir gerçek daha öğrenmişti. Nerede kalıyordu; işverenlerin, namusu, merhameti, dürüstlüğü? Ona bir iş bulamadıktan sonra. Tepe tepe kullandıktan ve işi bitince açtır açıktır demeden sokağa fırlattıktan sonra... Dünyanın ihtiyacından fazla makine yapıldı mı işsiz kalmaya mahkûmdular demek. Ne korkunç bir alaydı bu. Yani bir insan ülkenin ihtiyacı olan makineleri bütün gücüyle yapmaya çalıştıktan sonra, işini iyi yaptığı için, atılıp açlığa mahkûm edilecekti.

Ancak iki günde sıyrılabildi bu yürek buran hayal kırıklığından. Parasını Elzbieta sakladığı için ağzına bir damla da içki koymadı. Kadın onun üzüntülü ve öfkeli olduğu zamanlar nasıl davrandığını çok iyi bilirdi. İki gün tavan arasında somurtup oturdu. Henüz işini gerektiği gibi öğrenmeden işten çıkarılan bir adamın, yeniden iş araması ne gibi bir yarar sağlardı? İşte paraları yeniden bitmeye başlamıştı. Küçük Antanas açlıktan ve tavan arasının soğuğundan devamlı olarak ağlıyordu. Ayrıca Madam Haupt da, ebelik masrafları için peşine düşmüştü. Böylece yeniden yollara döküldü...

On gün koca şehrin sokaklarında, caddelerinde, aç, hasta bir durumda dolanıp iş aradı. Dükkânlara, yazıhanelere, lokantalara, otellere, tersanelere, demiryolu inşaatlarına, depolara, değirmenlere, fabrikalara gitti. Sık sık bir iki boş yer oluyordu ama, her boş yere yüzlerce kişi üşüştüğünden onun sırası bir türlü gelmiyordu. Ta ki bir soğuk dalgası akşamleyin sıfırın altında beşi gösterip, bütün gece sürekli olarak düşmeye başlayıncaya kadar. Geceleri sundurmalara, kapı içlerine bodrumlara sığınıyordu. O zaman Jurgis, Harrison caddesindeki polis karakoluna girebilmek için bir hayvan gibi savaştı. Sonra koridorda balık istifi yatanların arasında geceyi geçirdi.

Bütün bu günler fabrika kapıları yanında bir yer bulmak için hep kavga etmek zorunda kalıyordu;

Ara sıra sokaktaki serserilerle dalaşıyordu. Sözgelimi, istasyonlarda yolcuların bavullarını taşımak iyi bir işti. Ama, ne zaman bir yolcuya yanaşsa üzerine en azından on adam ve çocuk saldırıyor, bizimki de hayatını kurtarmak için tabanları yağlamakta buluyordu kurtuluşu. Bu kişiler polisleri de tavladıkları için, onlara sığınmanın hiç bir yararı yoktu.

Jurgis'in açlıktan ölmemesinin nedeni çocukların ona getirdikleri para ve yiyeceklerdi. Bu da hiç bir zaman kesin değildi. Her şeyden önce soğuk, çocukların dayanamayacağı gibiydi. Ayrıca onlar da bir sürü rakibin baskısı altında sık sık kavga edip dayak yiyorlardı. Kanun da küçüklere karşıydı; on bir yaşında olan ama sekizinden fazla göstermeyen küçük Viliams, bir seferinde gözlüklü ihtiyar bir kadın tarafından durdurulmuş, kadın ona çalışmak için çok küçük olduğunu ve eğer bir daha gazete sattığını görürse, onu polise haber vereceğini bildirmişti. Ayrıca bir gece, yabancı bir adam, gece vakti küçük Kotrina'yı kolundan tutarak, karanlık bir bodruma sokmaya uğraşmıştı. Bu, kızı öylesine korkutmuştu ki, artık onu işte tutmak gerçekten güç bir şey olmuştu.

Sonunda, bir pazar günü, Jusgis iş aramanın boşuna olduğunu anlayınca evin yolunu tuttu. Hırsızlama bir yolculuk yaptı tramvaylara takılarak. Üç günden beri sabırsızlıkla bekliyorlardı onu; bir iş bulma imkânı vardı.

Oldukça ilginç hikâyedir bu. Son günlerde açlıktan yarı delirmiş olan küçük Juozapas, dilenmek için sokağa çıkmıştı. Bir bacağı vardı Juozapas'ın. Öbürü daha küçükken bir tramvay kazasında kesilmişti. Ama o bir süpürge sapı bulmuş ve koltuk değneği gibi kullanmaya başlamıştı. Yolda bazı çocuklara rastlamış ve hep birlikte birkaç sokak ötede olan Mike Scully'nin çöplüğüne gitmişlerdi. Buraya her gün, zenginlerin oturduğu göl kıyısından yüzlerce araba dolusu çöp ve süprüntü dökülürdü. Sürüyle çocuk buraları eşeliyerek yiyecek arardı, kendilerine; bol miktarda ekmek, patates, kabuğu, elma kabuğu kemik gibi artıklar bulunurdu. Hepsi de yarı

donmuş olduğu için bozulmamıştı. Küçük Juozapas, oburcasına karnını doyurduktan sonra eve koltuğunun altında koca bir paket artıkla döndü. Anası eve geldiği zaman da oğlan büyük bir hamaratlıkla Antanas'ın karnını doyurmakla meşguldü. Elzbieta aklını kaçıracaktı neredeyse. Çöplükten toplanan artıkların yenmiyeceğini sanıyordu. Ertesi gün çocuklara hiç bir şey olmayıp, Juozapas, açlıktan yeniden sızlamaya başlayınca, kadın çaresiz oğlunun çöplüğe gitmesine izin verdi. Ikindi vakti oğlan eve geldiği vakit anlatacak çok şeyleri vardı. Sopasıyla çöpleri eşelerken, caddede duran bir hanım çağırmıştı onu. Gerçek bir hanımdı bu diye küçük açıklamada bulundu. Hem de çok güzel bir hanım. Hakkında her şeyi öğrenmek istiyordu. Tavuklara mı yem aradığını sormuştu evvelâ. Sonra neden bir süpürge sapıyla dolaştığını, Ona'nın neden öldüğünü, Jurgis'in neden hapise girdiğini, Marija'nın ne olduğunu. Herkesi sormuştu yani. Sonra nerede oturduklarını öğrenmek istemiş ve tekrar gelip onu göreceğini, bir de koltuk değneği getireceğini söylemişti. Tepesinde kuş olan bir şapkası vardı diye Juozapas ilave etti. Hem de boynuna tüylü bir yılan sarmıştı.

Ertesi sabah, gerçekten geldi kadın. Tavan arasına çıkan merdiveni tırmanıp etrafına bakındığında, Ona'nın öldüğü yerdeki kurumuş kan lekelerini görünce, yüzü birden bembeyaz oldu. Elzbieta'ya «Fakirlere Yardım Cemiyeti»nde çalıştığını açıkladı. Ashland caddesi çevresinde oturuyordu. Elzbieta, bir bakkal dükkânının üzerindeki bu yeri biliyordu. Hatta birisi, oraya gitmesini sağlık vermişti ama, bunun dini bir örgüt olduğunu sandığı için gitmeye cesaret edememişti. Ayrıca papaz kendisine başka dinlerle de ilgilenmemesini tembihlemişti. Evet buraya gelen zengin kişiler, fakir fukaranın nasıl yaşadığını öğrenmek isterlerdi. Ama, öğrenmek için öğrenmenin ne gibi bir yararı vardı? İşte Elzbieta büyük bir saflıkla bütün bunları anlattığı zaman, genç kadın gülmekten alamadı kendini; durduğu yerden Elzbieta'ya bakarken, bir süre önce kendisine söylenen alaycı bir

cümleyi hatırladı. Sanki cehennemin kapısında durup içeri attığı kar topları ile oranın ısısını düşürmeye çalışıyordu.

Elzbieta, kendisini dinleyecek birini bulduğu için mutluydu. Bütün dertlerini anlattı kadına... Ona'ya neler olduğunu, hapis hikâyesini, evlerini nasıl ellerinden aldıklarını, Marija'nın başına gelen kazayı, Ona'nın nasıl öldüğünü ve Jurgis'in iş bulamayışını. Genç ve güzel kadın bunları dinlerken gözleri dolmaya başladı. Hikâyenin tam ortasında, başını Elzbieta'nın omuzuna yaslıyarak hıçkıra hıçkıra ağladı. Ne kadının üzerindeki elbisenin pisliğine, ne de bunun pire dolu olduğuna aldırmamıştı bile. Zavallı Elzbieta ise bu kadar acıklı bir hikâye anlattığı için kendi kendinden utanmaya başlamıştı. Ama beriki yalvarıp yakarıyor, devam etmesini söylüyordu. Sonunda genç kadın onlara büyük bir sepet dolusu yiyeceği gönderip, Jurgis için bir de mektup bıraktı. Güney Şikago'daki büyük çelik fabrikalarının başmüdürlerinden birine yazılmıştı. «Jurgis'e mutlaka bir iş bulur,» dedi genç ve güzel kadın. Sonra gözyaşlarının arasından gülümseyerek ekledi. «Eğer vermezse benim kızımla evlenemez.»

Çelik fabrikaları, oturduğu yerden on beş mil uzaktaydı ve her zamanki gibi öyle biçimsiz bir yere kurulmuştu ki, insanın iki kez yol parası vermesi gerekiyordu. Dizi dizi, yüksek bacalardan çıkan alevlerle gökyüzü alabildiğine kızarmıştı. Jurgis fabrikanın bulunduğu yere geldiği zaman ortalık zifiri karanlıktı. Bu geniş fabrika, şehir içinde başka bir şehirdi sanki. Çevresinde kazıklar vardı. Daha bu saatte, yeni işçilerin alındığı kapının önüne en azından yüz kişi toplanmıştı. Gün ışıdıktan sonra düdükler çalmaya başladı. Ve birden binlerce adam çıkıverdi meydana. Meyhanelerden, karşı taraftaki evlerden, tramvaylardan. Bu alaca karanlıkta sanki yerden bitiyordu bu insanlar. Sonra bir insan seli kapılardan akıp gözden kayboluyordu. İnsanın gözüne

koşan birkaç işçi çarpıyor, kapının önündeki bekçiler bir aşağı bir yukarı dolaşırlarken, kapının önünde bekliyen aç yabancılar, ısınabilmek için oldukları yerde tepiniyorlardı.

Jurgis kıymetli mektubunu sundu. Asık yüzlü kapıcı kendisini bir soru yağmuruna tuttuysa da, Jurgis hiç bir şey bilmediğini, sadece bu mektubu vermek zorunda olduğunu inatla tekrarladı. Kapıcının yapacak hiç bir şeyi kalmadığından, mektubu yazılan kişiye yolladı. Gelen bir haberci Jurgis'e beklemesini söyledi. Nihayet geçebildi kapıdan. Belki de artık kapıda kendisine haset dolu gözlerle bakan kişiler hakkında gerektiği kadar üzülmüyordu.

Büyük değirmen yolunun üzerindeydi. Islıklar, gürültüler, çekiç sesleri işitiyor ve görüntü gittikçe daha belirli bir şekil alıyordu. Orada burada yüksek, kara yüzlü binalar, uzayıp giden atelyeler, sundurmalar, küçük demir yolları dağılıyordu her tarafa. Adamın ayaklarının altını kurşuni küller, başının üzerini ise kara dumanlardan bir okyanus kaplamıştı. Fabrikanın bir tarafında, oniki hatlı bir demir yolu vardı. Öbür tarafı ise göl kıyısına dayanıyor ve buradan gelen gemiler yükleniyordu.

Jurgis'in çevresini inceleyecek vakti boldu. Ancak geldiğinden iki saat sonra çağırıldı. Yazıhanelerin bulunduğu bir binada, şirketin önemli memurlarından biri konuştu onunla. Müdürün meşgul olduğunu, ama kendisinin ona bir iş bulmaya çalışacağını söyledi. Daha evvel bir çelik fabrikasında çalışmamıştı değil mi? Ama her hangi bir işi yapmaya hazırdı. Pek güzel. Gidip bir baksınlardı bakalım.

Böylece dolaşmaya başladılar. Jurgis, gördüğü her şeyden büyük şaşkınlıklara uğruyordu. Düşünüyordu. Acaba böyle bir yerde çalışmaya alışabilecek miydi? Hava kulakları sağır eden gürültülerle sarsılıyor, dört bir yanda tiz düdükler ötüyor, minicik lokomotifler, üstüne üstüne geliyor, ak kor halinde demir çubuklar etrafından geçiyor, patlamalar, etrafa saçılan kıvılcımlar ve suratını yalayan sıcak dalgaları iyiden iyiye sersemletiyordu onu. Gözleri

çukura batmış, zayıf, kurumdan simsiyah olmuş işçiler büyük bir gayretle çalışıyor, oradan oraya koşuyor ve bir saniye olsun, gözlerini görevlerinden ayırmıyordu. Jurgis, dadısının peşine takılmış ürkek bir çocuk gibi rehberinin dümen suyundan ayrılmıyordu. Bir ustadan bir ustaya gidiyorlar ve acemi bir işçiye ihtiyaç olup olmadığını soruyorlardı. Bu süre içinde Jurgis hayretler içinde bakıyordu çevresine.

Çelik çubukların yapıldığı Bessemer ocağına geldiler sonunda. Kubbeli bir binaydı burası ve çok büyük bir tiyatroyu andırıyordu. Jurgis, tiyatro balkonunun bulunması gereken yerde duruyordu. Karşısındaki sahne yerinde ise dev gibi üç kazan vardı ki, cehennemin tüm zebanilerine yetecek kadar çorba pişerdi bunların içinde. Kazanlar beyaz ve göz kamaştıran bir şeyler doluydular. Kaynıyor, fokurduyor ve kazanlardan bir volkanın patlamazdan önceki sesleri çıkıyordu. İnsanın, sesini işittirebilmesi için, avaz avaz bağırması gerekiyordu burada. Bu kazanlardan sıvı halinde ateş taşıyor, yere düştüğü zaman, bomba parçaları gibi ortalığa yayılıyordu. Ne var ki aşağıda çalışan işçilerin buna pek önem verdikleri yoktu. Jurgis'in korkudan soluğu kesildi. Sonra, sahnenin perde tarafından bir düdük öttü. Küçük bir lokomotif, vagondaki tepeleme dolu bir şeyi deponun içine döktü. Derken sahne tarafından bir düdük daha ötünce, başka bir tren geri geri geldi ve hiç bir ikaz olmadan, depolardan biri devrilmeye başladı. Korkunç bir ıslık sesi ile homurdanan bir alev kapladı ortalığı. Geriye kaçıp büzüldü Jurgis. Bir kaza olduğunu sanmıştı. Bembeyaz, göz kamaştıran bir sütun, ormanda devrilen bir ağaç gibi sesler çıkararak düştü. Binanın dört yanı pırıl pırıl kıvılcımlarla dolmuş, her şeyi kaplamıştı. Hiç bir şey görünmüyordu artık çevrede. Jurgis parmaklarını aralayıp baktığı zaman, büyük kazandan çağlıyan gibi, bu topraklara ait olmayan, gözleri kamaştıran bir beyazlığın aktığını gördü. Çevresinde bir gök kuşağı belirdi. Mavi, kırmızı, sarı renkler oynaşıyordu. Ama akan sıvı beyazdı. Harikalar diyarından bir ha-

yat nehri akıyor, onun ruhu, çevresinde dolaştıktan sonra, güzelliğin ve dehşetin karıştığı uzak diyarlara kaçıyordu. Büyük kazan boş olarak doğrulduğunda, Jurgis şaşırmıştı. Nedense hiç kimseye bir şey olmamıştı. Sonra rehberinin peşine takılarak yeniden gün ışığına çıktı.

Bir sürü ocaklara daha gittiler. Büyük çarkların döndüğü yerlerde çelik, peynir gibi kesiliyordu. Dev gibi makinelerin üstünde ve çevresinde, demir kollar hareket ediyordu. Dev gibi dişliler dönüyor, dev gibi çekiçler, inip kalkıyordu. Yürüyen vinçler demir pençelerini uzatarak, demirden avlarını yakalıyordu. Sanki dünyanın tam göbeğinde, zaman makinesinin işlediği yerdeydi insan.

Yavaş yavaş, çelik rayların yapıldığı yere geldiler. Jurgis geriden bir düdük sesi işitince, üzerine doğru gelmekte olan bir arabanın yolu üzerinden kenara sıçradı. Arabanın üzerinde, insan boyunda akkor halinde bir külçe vardı. Ani bir çarpışmadan sonra araba durdu. Ve külçe, hareket eden bir sahanlığın üzerine düştü. Bu akkor külçeyi çelik kollar ve çelik parmaklar kavramıştı şimdi. Üzerine vuruyorlar dürtüyorlar, acele ile büyük silindirlerden yana sürüklüyorlardı. Külçe öte yandan çıktığı zaman yeniden vurulmalar, dövülmeler başladı. Sonra başka bir prese sürüldü. Kulakları sağır eden bir gürültünün ortasında külçe ileri geri, gide gele gittikçe yassılıp uzamaya, incelmeye başladı. Canlı bir şeydi sanki. Bu delicesine yarışa girmek istemiyordu ama, kendini kaderin amansız ellerine kaptırmıştı bir kere. Bağırıyor, çağırıyor, titriyor yapılan bu haksızlıklara direniyor, yavaş yavaş uzayıp inceliyordu. Artık hayvanat bahçesinden kaçmış kırmızı bir yılandan farkı yoktu. Ve silindirlerin arasından geçerken insan bunun canlı olduğuna yemin edebilirdi. Titriyor, kıvranıyor, bükülüyor, bu işkenceden inim inim inliyordu. Soğuyup siyah olana kadar durup dinlenme yoktu. Bundan sonra yalnızca doğrultulup kesilmesi kalıyordu. Artık bir demir yoluna döşenmek için hazır hale gelmişti.

Sonunda Jurgis, çalışma fırsatını işte burada buldu. Raylar, işçiler tarafından büyük kerpetenlerle tutularak taşınıyordu. Ustabaşı bir kişi daha kullanabileceğini söyleyince, o anda ceketini çıkarıp hemen işe başladı.

Buraya gelmek günde iki saatını aldığı gibi, haftada da bir dolar yirmi sente maloluyordu Jurgis'e. Düşünülecek bir şey değildi bu. Yatağını denk yapıp sırtına vurduğu gibi, iş arkadaşlarından birisinin, salık verdiği, Polonyalı bir pansiyoncunun evine taşındı. Burada, yerde yatmak şartıyla gecede on sent ödiyecekti. Bir kadeh içkiye bedava yemek veren lokantalara giderek karnını doyurmaya çabalıyordu. Her cumartesi gecesi de yatağını sırtına vurup evin yolunu tutuyordu. Parasının büyük bir kısmını da aileye bırakıyordu. Elzbieta gerçekten üzülüyordu bu duruma. Korkusu, Jurgis'in onlardan ayrı ve uzak yaşamaya alışabileceğiydi. Ayrıca bir baba için çocuğunu haftada bir kez görmek hiç de yeterli değildi. Ama şimdilik başka bir çıkar yol yoktu. Bir kadının çelik fabrikalarında çalışmasına imkân yoktu. Marija iyileşmişti artık. Her gün umutla salhanelerin orda iş arıyordu.

Jurgis bir hafta içinde ray atelyesindeki işine alıştı. Şaşkınlığı ve acemiliği geçmişti. Yolunu bulabildiği gibi, ne mucizelere ve ne de felâketlere aldırmıyordu. Sesleri bile işitmiyordu. O korkunun yerini başka ilgisizlik... dikkatsizlik almıştı. Çalışırken kendilerini düşünmeyen diğer işçilerden bir farkı kalmamıştı. İşçilerin yaptıkları ile ne ilgileri vardı, ne de payları. Yalnızca saat hesabı para ödeniyordu onlara. İlgileri için fazladan metelik bile almıyorlardı. O halde? Yaralandıkları, sakatlandıkları zaman bir kenara itilip, unutulacaklarından hepsinin haberi vardı. Böyle olduğu halde işlerini yaparken, yine de tehlikeli kestirme yollara sapmaktan kaçınmıyorlardı. Daha çabuk ve daha verimli yöntemler bulmuşlardı kendilerine. Gerçi, bir takım riskleri göze alıyorlardı ama, önemi yoktu bunun. İşe başladığının dördüncü günü, Jurgis, bir arabanın önünde koşan işçinin, sen-

deleyip ayağının parçalanmasına tanık oldu. Daha üç haftası dolmadan, başka bir kaza daha gördü. Sıra ile tuğla fırınlar vardı. İçleri erimiş çelikle doluydu. Bunlardan kimileri tehlikeli bir biçimde bel vermişti ama, önlerinde hâlâ çalışan işçiler vardı. Adamlar kapakları açıp kaparken mavi gözlükler kullanıyordu. Bir sabah Jurgis geçerken, patlıyan kazanlardan biri, iki işçinin üzerine sıvı halinde ateş püskürdü. İşçiler acıyla yerlerde yuvarlanıp bağırırlarken, Jurgis yardım için seyirtti o yana. Sonuç olarak da, avucunun içi iyice yandı. Şirket doktoru yanığı sardı. Bu yardımı için hiç kimse Jurgis'e teşekkür bile etmedi. Ayrıca sekiz gün işsiz kaldı.

Neyse ki, bu aralık Elzbieta uzun zamandanberi beklediği işi bulmuştu. Sabah saat beşte giderek yazıhanelerden birinin yerlerini siliyordu. Jurgis evde battaniyelere sarılı oturuyor, zamanını uyku ile küçük Antanas arasında bölüyordu. Juozapas günün büyük bir bölümünü çöplük eşelemekle geçiriyor, Marija ile Elzbeita da iş peşinde koşuyordu.

Birbuçuk yaşını geçmiş olan Antanas kusursuz bir konuşma makinesi olup çıkıvermişti. Korkunç bir hızla öğreniyor ve Jurgis her hafta eve gelişinde sanki yeni bir oğulla karşılaşıyordu. Oturup onu seyrediyor, hayranlığını belirtmekten kendini alamıyordu çoğu zaman. **Palauk! Muma! Tu mano szirdele**. Küçük herif, Jurgis'in yeryüzündeki tek zevki, tek umudu, tek zaferi olmuştu. Tanrıya şükürler olsun ki Antanas erkekti. Kurt gibi iştahı olan, sert veledin biriydi ayrıca. Hiç bir şey zarar vermiyordu ona. Veremezdi de. Bütün dertlerden, bütün sefaletlerden paçasını kurtarmayı becermişti. Sadece sesi daha tizleşmiş ve hayata daha kuvvetli ellerle sarılmaya başlamıştı. Gerçekten başa çıkılması zor bir oğlandı. Ama babası aldırmıyordu onun yaramazlıklarına —Ona bakıyor mutlu mutlu gülümsüyordu. Ne kadar dövüşçü olursa, o kadar iyiydi— yolunu açabilmesi için hayatı boyunca dövüşmek zorunda kalacaktı çünkü.

Jurgis, parası olduğu zamanlar, pazar gazete-

sini almayı adet haline getirmişti. Beş sente kucak dolusu haber sahibi oluyordu insan. Jurgis başlıkları heceliyor, uzun kelimelerde ise, çocuklar yardımcı oluyorlardı. Savaşlar vardı, cinayetler vardı, ani ölümler vardı. Bu kadar ilginç ve güzel haberlerin hepsini birden nasıl da duyuyorlardı bu insanlar. Ayrıca uydurma olmaları da imkânsızdı. Öyle ya insan kafası uyduramazdı bunları Sonra tıpkı hayattaki gibi resimler de vardı. Hele gazetelerden biri vardı ki, sirk kadar eğlenceliydi. Gerçek bir cümbüşten farkı yoktu adeta. Çalışan bir adam için güzeldi bu. Yorgun, cahil, her gün biraz daha yabancılaşan biraz daha ezilen, günler günü, yıllar yılı bir parça yeşillik görmemiş, tek bir saat eğlenmemiş, hayalini yalnızca birkaç kadeh içki ile çalıştırabilmiş bir işçi için bulunmaz bir şeydi pazar gazeteleri. Diğer şeylerin arasında, bu gazetelerde, sütunlar dolusu komik resimler vardı ki, bunlar küçük Antanas'ın dünya yüzündeki tek eğlencesiydi. Bunları alıp babasına götürüyor ve kendisine anlatmasını söylüyordu. Türlü türlü hayvan resimleri vardı aralarında. Her birinin adını tek tek biliyordu Antanas. Yere uzanıp saatlerce seyrediyordu resimleri. Hikâye pek zor olmayınca. Jurgis oğluna anlatıyor. Antanas bunu tekrarlıyor, daha sonra hatırlayıp, başka hikâyelerle karıştırarak içine birtakım komiklikler ekleyip yeniden babasına anlatıyordu. Hele şivesi ömürdü. Yabancı kelimeleri, olmayacak şeyleri nasıl da hatırlıyordu. Hele ilk kez «Hastir» dediği zaman babası az kalsın iskemleden yuvarlanacaktı gülmekten. Ama sonunda pişman oldu buna. Çünkü kısa bir süre sonra Antanas her şeye ve herkese «sittir» çekmeye başlamıştı.

Sonunda Jurgis, elini yeniden kullanmaya başlayınca, yatağını sırtladığı gibi işinin başına döndü. Nisan gelmiş, kar yerini yağmurlara bırakmıştı. Aniela'nın evi önünden geçen kaldırımsız sokak bir kanal halini almıştı. Jurgis eve dönerken suların için-

den geçmek zorunda kalıyordu. Hele vakit geç olur, dikkatsizlik ederse, göğsüne kadar çamura batması işten bile değildi. Ama buna aldırdığı filan yoktu. Tüm bunlar gelen yazın müjdecisiydi. Marija, küçük bir konserve fabrikasında, parçalayıcı olarak yeniden iş bulmuştu. Jurgis dikkatli olmaya ve bir daha kazaya uğramamaya kendi kendine söz vermişti. Dersini almış ve yeterince sıkıntı çekmişlerdi. Yeniden para biriktirirler, kış gelince rahat bir yere taşınırlardı. Çocuklar da sokaktan koparılıp, yeniden okula gönderilirdi. Yeniden, namuslu ve dürüst kişiler olmayı öğrenirlerdi. Böylece Jurgis bir kez daha yeni plânlar yapmaya, düşlerin düşlerini görmeye başladı.

Ve bir cumartesi akşamı, Jurgis arabadan atlıyarak evin yolunu tuttu. Güneş çamurlu sokağı bir dere haline getiren yağmur bulutlarının gerisinde batmak üzereydi. Tepesinde bir gözkuşağı belirmişti. Yüreğinde de vardı bir gökkuşağı. Otuzaltı saat dinlenecek ve ailesi ile birlikte olacaktı. Sonra eve yaklaşınca, kapının önünde toplanmış bir kalabalık gözüne çarptı. Koşarak merdivenleri çıktı. İte kaka yol açtı. Aniela'nın mutfağına girince, bir sürü heyecanlı kadın gördü. Bu hapisten çıkıp da eve geldiğinde. Ona'yı ölüm yatağında bulduğu güne öylesine benziyordu ki, kalbi duracak gibi oldu. «Ne oldu?» diye haykırdı.

Bir ölüm sessizliği vardı çevrede. Kadınların tümü birden suskun suskun yüzüne bakıyordu. «Ne oluyor,» diye yeniden bağırdı.

O zaman tavan arasından ağlama sesleri geldi kulağına. Marija'nın sesini işitti. Merdivenden yana seyirtince Aniela yapıştı koluna. «Hayır, hayır,» dedi «gitme yukarıya.»

«Ne oldu!» diye bağırdı.

Ve ihtiyar kadın yavaş sesle cevap verdi, Jurgis'e: «Antanas,» dedi, «Antanas öldü. Sokakta boğuldu.»

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Jurgis, garip bir biçimde karşıladı bu haberi. Yüzü ilk önce ölü gibi bembeyaz oldu ama tuttu kendini. Yarım dakika kadar yumrukları sıkılı, dişleri kenetlenmiş, mutfağın ortasında durdu. Sonra birden, ihtiyar kadını bir yana iterek, yan odaya koşup, tavanarasına çıkan merdivenlere saldırdı.

Köşedeki battaniyenin altında ne olduğu belli oluyordu aşağı yukarı. Yanında Elzbieta yere uzanmıştı. Baygın mıydı, yoksa ağlıyor muydu, Jurgis bir karara varamadı. Marija daracık odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyor bağırıp ellerini oğuşturuyordu. Jurgis, daha da sıktı yumruklarını. Konuştuğu zaman, sesi, iyiden iyiye sert çıkıyordu.

«Nasıl oldu bu?» diye sordu.

Marija öylesine üzgündü ki bu soruyu işitmedi bile. Sorusunu bir daha tekrarladı. Sesi bu kez daha da sertti. «Kaldırımından düştü,» diye inledi kadın. Evin önünde kaldırım adı verilen yer, yarı çürümüş tahtalardan yapılmış bir sahanlıktan başka şey değildi. Çökmüş sokaktan yüksekliği onbeş santimi geçmezdi.

«Peki oraya nasıl gitti?»

«Oynamaya çıktı oraya» dedi Marija ağlamasını kesmeden. Sesi boğacak gibi oluyordu kadını. «içerde zaptedemedik onu. Çamura saplanmış olacak.»

«Öldüğünden emin misin?»

«Ay, ay, ay!» diye bağırdı, «Doktor çağırdık.»

Sonra Jurgis, birkaç saniye olduğu yerde sallandı. Tek damla gözyaşı akıtmadı. Battaniyeye doğru son bir kez göz attıktan sonra ansızın döndü. Merdivenlere yöneldi ve aşağı indi. İçeri girdiği zaman, odaya yeni bir sessizlik çöktü. Doğruca kapıya gidip sokağa fırladı ve başladı yürümeye.

Karısı öldüğü zaman, Jurgis, soluğu en yakın meyhanede almıştı. Ama bu sefer öyle yapmadı. Oysa bütün haftalığı da cebindeydi. Çamurlara, sulara, bata çıka yürüdü, yürüdü. Sonra yol kıyısındaki basamaklardan birine oturup, yüzünü ellerinin ara-

sına alıp, yarım saat kadar hiç kımıldanmadan oturdu. Arada sırada kendi kendine mırıldanıyordu. «Öldü! **Öldü!**»

Sonra kalkıp, yeniden yürümeye başladı. Gün batmak üzereydi. Karanlık basana kadar durmadan yürüdü. Sonra bir tren kavşağında durdu. Geçiş kapılar kapalıydı. Uzun bir yük katarı, gök gürültüsü gibi sesler çıkararak geçiyordu önünden. Durup baktı. Birden, bir istek uyandı içinde: Uzun zamandan beri içinde gizlenmiş olan, söylenemeyen, tanınmayan bir istek patlak vermişti. Hat boyunca yürümeye başladı. Memurun kulübesini geçtikten sonra, birden deli gibi koşmaya başladı. Vagonlardan birine atladı.

Tren ara sıra durunca, aşağı atlayıp vagonların altına giriyor, rayların arasına saklanıyor ve hareket eder etmez, yetişip yeniden binebilmek için tüm gücüyle çabalıyordu. Sonra oturduğu yerde ellerini, dişlerini kenetliyor ve ruhuyla bir savaştır başlıyordu. Ağlamamıştı ve ağlayamacaktı, tek damla gözyaşı dökmeyecekti. Olup bitmişti bir kere, gelip geçmişti. Bütün bu gece olanları omuzlarının üzerinden silkip atacaktı. Özgür bir insan olacaktı. Her şey kara korkunç bir kabus gibi geceyle birlikte bitecekti. Ertesi sabah güneş doğarken yepyeni bir insan olacaktı. Arasıra bir düşünce aklına gelip gözü sulanmaya başlayınca ayağa kalkıyor, deliler gibi küfrederek acısını bastırmaya çalışıyordu.

Hayatıyla savaşıyordu sanki. Umutsuzluğunun derinliklerine gömülmüş, dişlerini gıcırdatıyordu. Bir deliden, bir budaladan başka bir şey değildi. Lanet olası zayıflığı yüzünden kendini yıkmış, mahvetmişti. Ama bütün bunların sonu gelmişti artık. Zayıflığı üzerinden koparıp, hem de kökünden koparıp atacaktı. Bundan böyle ne duygulanacak, ne de tek damla gözyaşı dökecekti. Yeteri kadar sahip olmuştu bunlara... Onu bir esir gibi satan bu duygular değil miydi şimdiye dek? Şimdi serbest olacaktı artık. Miskinliğinden silkinecek, ayağa kalkıp savaşacaktı. Bütün bunların sonu geldiği için mutluydu. Nasıl olsa günün birinde olacaktı bu. Şimdi olması

belki de daha iyiydi. Bu rezil dünya, kadınlar ve çocuklar için değildi. Bu rezil dünyadan ne kadar çabuk çekip giderlerse, o kadar iyiydi onlar için. Antanas'ın orda çektiği acı ne olursa olsun, dünya yüzünde çekeceği acılardan daha fazla olamazdı. Son bir kez düşündü oğlunu. Bundan böyle yalnızca kendini düşünecek, yalnızca kendisi için savaşacaktı. Açtığı savaş onu yıkan ona işkence eden dünyaya karşıydı.

Böylece ruhunun bahçesindeki tüm çiçekleri yolarak, ayaklarını altında çiğnedi durdu. Katar sağır edici bir gürültüyle gecenin içinde ilerliyor, bir toz fırtınası yüzünü kamçılıyordu. Tren durduğu zaman yerinden bile kımıldamıyordu artık. Ve de aşağı atılana kadar kımıldamıyacaktı. Packingtown'dan uzaklaşan her mil, kafasındaki yükün yavaş yavaş boşalması demekti.

Tren ne zaman dursa, tatlı bir rüzgâr esiyordu üzerinden. Sıcak, taze toprak, yonca hanımeli kokularıyla yüklüydü bu rüzgâr. Yeniden kırlardaydı. Ve kırlarda yaşıyacaktı bundan böyle. Şafak söktüğü zaman aç gözlerle dışarıya bakmaya başladı. Yer yer, çayırlar, ormanlar ve nehirler görüyordu. Sonunda daha fazla dayanamadı. Tren bir kez daha durunca atladı aşağıya. Vagonun üzerindeki frenci, yumruğunu sıkarak küfretti. Oysa Jurgis sevinçle elini salladı adama. Ve kırlara doğru aldı başını, yürümeye başladı.

Düşünün bir, tüm hayatı boyunca bir köylü olarak yaşamış ve üç yıldan beri ne bir yeşillik görmüş, ne de kırlara, bayırlara ait bir ses işitmişti. Yalnıza hapisten çıktığı gün yanlışlıkla kıra açılmış, kafası bir sürü dertle dolu olduğu için çevresine bakmamıştı bile. Bir iki kez de, işsiz kaldığı zamanlar, kara kışın ortasında şehir parkında oturmuştu aylak aylak. Hemen hemen ağaç bile görmemiş sayılırdı. Şimdi ise tatlı bir rüzgârın önüne katılmış kuş gibi hissediyordu kendini. Her yeni manzaranın karşısında duruyor, hayretle, içine sindire sindire bakıyordu çevresine... İlerdeki bir çayırda inek sürüsü

vardı. Papatya doluydu ortalık. Çitlerin üzerinde güller açmıştı. Minicik kuşlar ötüyordu ağaçların üzerinde.

Sonra bir çiftlik evine geldi. Kendini koruyacak bir sopa edinip yaklaştı. Çiftçi, samanlığın önünde, bir arabanın tekerlerini yağlıyordu. Jurgis, adamın yanına yaklaştı. «Lütfen bana bir kahvaltı verir misiniz?» diye sordu.

«Iş ister misin?»

«Hayır,» dedi, Jurgis, «istemem.»

«O zaman, hava alırsın burdan,» dedi adam, sert bir sesle.

«Parasını vereceğim,» dedi Jurgis.

«Öyle mi?» diyen adamın sesi alacıydı. «Yediden sonra kahvaltı servisi yapmıyoruz.»

«Çok açım,» dedi Jurgis üzgün bir sesle. «Yiyecek bir şeyler satın almak istiyorum.»

Adam, başı ile omuzunun üzerinden işaret ederek, «Git kadına sor,» dedi. «Kadın» daha uysal ve merhametliydi kocasından. On sente karşılık, Jurgis'e iki büyük sandviç, bir dilim pasta ve iki elma verdi. Taşıması güç olduğu, için, Jurgis bir yandan yürürken, bir yandan da pastayı atıştırıyordu. Birkaç dakika sonra bir dere kıyısına geldi. Parmaklığın üstünden atlıyarak, derenin kıyısındaki patikadan yürümeye başladı. Biraz sonra bulduğu rahat köşede yemeğini yedi. Buz gibi suda hararetini söndürdü. Sonra sırt üstü uzanıp saatlerce gökyüzünne bakıp, mutlulukla yudumladı havayı. Derken uykusu gelince bir çalı dibine uzanarak derin bir uykuya daldı.

Uyandığı zaman güneş yüzünü yakıyordu. Kalkıp gerindi, önünden akan dereye baktı. Dere, bir kıvrıntıda derin bir havuz biçimi alıyordu. Çevresi kapalı ve sessizdi. Birden nefis bir fikir geldi aklına. Yıkanabilirdi. Suya girebilirdi. Hem de tepeden tırnağa kadar. Kimsenin değildi dere, su bedavaydı. Ta Litvanya'dan beri bütün vücudu ile ilk kez bir suya girmiş olacaktı.

Jurgis, mezbahalara ilk geldiğinde, tüm çalışan işçiler ne kadar temiz olabilirse, o da o kadar te-

mizdi. Ama sonraları, hastalık soğuk, cesaretsizlik, işinin pisliği, evdeki haşarat yüzünden, kışın yıkanmaktan vazgeçmişti. Yazın bir iki kez havuza gitmiş, cezaevinde ise duş yapmıştı ama ondan beri ilk olarak yüzecekti.

Su sıcaktı. Bir çocuk sevinci ile sular sıçrattı, çırpındı, yüzdü. Sonra kıyıya yakın bir yerde suya oturarak, vücudunu ovmaya başladı. Özenli ve düzenli bir biçimde vücudunun her santimetre karesini kumla ovuyordu. Başlamışken tam yapacaktı bu işi ve temiz olmanın nasıl bir duygu olduğunu yeniden tadacaktı. Hatta saçlarını bile kumla ovaladı. Uzun siyah saçları altındaki kabuklarını temizledi. Sonra o «kırıntı» denilen bitleri öldürmek için, kafasını suyun altında tuttu bir süre. Güneşin hâlâ yakıcı olduğunu farkedince, kıyıda elbiselerini yıkamaya başladı. Teker teker büyük bir özenle yıkıyordu. Pisliklerin akıntı ile gittiğini gördükçe sevinçle homurdanıp garip sesler çıkarıyordu. Sıkıyor, yeniden batıyordu. Hatta gübre kokusunu çıkaracağını bile umuyor, bunu düşleyebiliyordu.

Elbiselerini astıktan sonra, uzanıp yeniden uykuya daldı. Uyandığı zaman elbiselerin üst kısımları kazık gibi kesilmişti ama, alt tarafları biraz nemliydi daha. Karnı fena halde acıktığı için giyinip yeniden yola koyuldu. Üzerinde bıçağı yoktu. Biraz çaba ve ustalıkla kendisine kalın bir sopa yaptı. Böylece bununla silâhlandıktan sonra yoluna devam etti.

Fazla bir yol gitmeden, büyük bir çiftlik binası göründü. Jurgis eve giden yola saptı. Tam yemek zamanıydı. Çiftçi mutfak kapısının yanında ellerini yıkarken, Jurgis yaklaşıp sordu. «Lütfen efendim, bana yiyecek bir şeyler verebilr misiniz? Bedelini öderim.» Bu soruya çiftçi çabucak cevap verdi. «Burda serseri doyurmuyoruz. Defol bakalım.»

Tek kelime söylemeden çekti gitti Jurgis. Samanlığın ardına gelir gelmez, kendini yeni sürülmüş temizlenmiş bir tarlanın karşısında buldu. Çiftçi şeftali fidanları dikmişti buraya. Jurgis bir yandan yürüyor, bir yandan, sıradaki fidanları teker teker kö-

künden söküyordu. Tarlanın sonuna geldiği zaman, yüzden fazla fidan sökmüştü. Bu da onun cevabıydı ve ne anlamda olduğu apaçık ortadaydı işte. Bundan böyle kavga edecek, savaşacaktı. Ve ona vuran kişi karşılığını fazlasıyla alacaktı. Meyva bahçesini geçtikten sonra, ağaçların arasından geçen bir patikada yürüdü. Kışlık tohum ekilmiş bir tarladan geçti ve başka bir yola vardı. Yeniden bir çiftlik çıktı karşısına. Hava hafiften bulutlanmaya başlamıştı. Burada, yemekten başka bir de yatacak yer rica etti. Çiftçinin kendisine tereddütle baktığını görünce hemen ekledi. «Samanlıkta uyuyabilirim.»

«Bilmem ki,» dedi beriki, «tütün içer misin?»

«Ara sıra,» dedi Jurgis, «ama yalnızca açık havada.» Adam rıza gösterir gibi olunca yeniden sordu Jurgis. «Kaça mal olacak bu bana? Fazla param yok.»

«Yemek için yirmi sent alırım, yatacak yer için para istemez.»

Böylece Jurgis içeri girip, çiftçinin karısı ve yarım düzine çocuğu ile sofraya oturdu. Dehşetli bir yemekti doğrusu. Kuru fasulye, patates püresi, salçalı kuşkonmaz, bir de koca tabak çilek. Ayrıca kalın kesilmiş bol ekmek, bir ibrik de süt. Jurgis, düğün ziyaretinden bu yana böylesine bir yemek yememişti. Verdiği yirmi sentin karşılığını çıkarmak için elinden geleni ardına komadı doğrusu.

Tümü birden konuşmak için fazlasıyla yorgundular. Ancak yemekten sonra, kapının önündeki basamaklara oturup da tütün içmeye başlayınca, çiftçi konuğuna soru sormaya başladı. Jurgis Şikagolu bir işçi olduğunu ve nereye bağlı olduğunu bilmediğini söyleyince, beriki, «Neden burada kalıp benim hesabıma çalışmıyorsun?» diye sordu.

«Şimdilik iş aramıyorum,»

«İyi para veririm,» dedi beriki. Bir yandan da, Jurgis'in iri ve şişkin pazılarına bakıyordu, «yemek içmek benden, günde bir dolar.»

«Kışın da yaz gibi mi?» diye çabucak sordu Jurgis.

«Ha-hayır,» dedi çiftçi. «Kasımdan sonra tutamam seni. Yerim o kadar büyük değil.»

«Anladım,» dedi öteki, «ben de böyle düşünmüştüm zaten. Beygirini bütün güz çalıştırdıktan sonra, kışın karın ortasına mı salarsın?» (Jurgis bugünlerde, yalnızca kendini düşünmeye başlamıştı.)

«Öyle insan değilim ben,» dedi çiftçi. Karşısındakinin ne demek istediğini anlamıştı. «Ama senin gibi kuvvetli bir adam şehirde ya da başka bir yerde iş bulur kendine, kış gelince.»

«Evet, herkes böyle düşündüğü için şehirlere akın eder. Sonra yaşamak için dilenmeye, çalmaya başlayınca, kişiler de akıl vermeye başlarlar, (neden yardıma ihtiyacı olan çiftliklere gidip çalışmıyorsun?) diye.»

Çiftçi bir süre düşündü.

Sonunda sordu. «Peki ya paran bitince ne yapacaksın? Çalışacaksın o zaman değil mi?»

«Hele bitsin, o zaman düşünürüz,» dedi Jurgis.

Samanlıkta derin ve uzun bir uyku çekti. Sabah olunca mutfakta dört başı mamur bir kahvaltı yedi. Bu kez on beş sent aldı çiftçi. Belki de dün akşamki konuşmalarının etkisi altında kalmıştı. Jurgis adama veda ettikten sonra yeniden yola koyuldu.

Ve serserilik hayatı böylece başlamış oldu. Son çiftçi gibi, kendisine iyi davranan pek fazla insan çıkmadı karşısına. Yavaş yavaş evlerden, çiftliklerden uzak durmayı ve kırlarda uyumayı öğrendi. Yağmurlu havalarda ya boş bir binaya sığınıyor ya da karanlığı bekledikten sonra, elinde sopası hazır, hırsızlama bir samanlığa giriyordu. Genellikle, köpekler kokusunu almadan samanlığa kapağı atmayı başarabiliyordu. Sonra samanların arasına saklanarak sabahı ediyordu. Eğer köpek üzerine saldıracak olursa, o zaman kalkıp, kavga vaziyeti alıyor kendini korumaya hazırlanıyordu. Jurgis bir zamanların dev adamı değildi ama, kolları hâlâ kuvvetliydiler. Onun birden fazla vuruşuna dayanacak pek fazla bekçi köpeği çıkmamıştı karşısına.

Sonra olgunlaşan ağaç çilekleri, böğrütlenler,

parasını harcamamasına yardımcı oldular. Tarlalarda patates, ağaçlarda elmalar vardı. Bu yerleri önceden belliyor, karanlık basınca da ceplerini dolduruyordu. Iki kez tavuk yakalamayı başarmış ve kendisine ziyafet çekmişti. Bir seferinde terkedilmiş bir samanlıkta, bir seferinde de dere kıyısında. Böyle yapamadığı zamanlarda parasını büyük bir dikkatle kullanmak zorunda kalıyordu. Ama buna pek aldırış da ettiği yoktu. Ne zaman istese, para kazanacağını öğrenmişti artık. Yarım saat odun kırmak ona iyi bir yemek sağlıyordu. Çalışmasını gören çiftçi ise, yanında kalması için onu kandırmaya uğraşıyordu.

Oysa, kalmıyordu Jurgis. Artık özgürdü. Bir serseriydi. O aylaklık aşkı kanına işlemişti bir kere. Hiç bir yere bağlı olmamanın o anlatılmaz sevinci, yeni şeyler aramanın mutluluğu ve sınırsız umutları vardı. Aksilikler, rahatsızlıklar oluyordu elbette. Ama daima bir yenilik vardı, düşünün bunun ne demek olduğunu. Bir insan ki yıllardan beri bir yere kapatılmış, bir fabrikadan başka birine göçmüş ve kendini birden bire uçsuz bucaksız bir gökyüzünün altında, alabildiğine geniş kırlarda, tanımadığı yepyeni manzaraların karşısında bulmuştur ve her saat yeni insanlarla karşılaşmak. Bir insan ki, hayatınca gün boyu hep aynı şeyi yapmış ve yorgunluktan ölü gibi yatıp uyumuştur; ve şimdi kendi kendinin efendisidir artık, dilediği zaman, dilediği kadar çalışmaktadır. Ve her gün yeni serüvenlere gebedir onun için.

Sonra yeniden sağlığını, gençlik ateşini, çoktan unuttuğu kuvvetini kazanmaya başladı. Öylesine çabuk, öylesine şaşırtıcı olmuştu ki bu, sanki çok gerilerde gömdüğü çocukluğunu yeniden yaşıyor, her şey onu çağırıyordu. İstediği kadar yemek, istediği zaman istediği kadar çalışmak mutlandırıyordu Jurgisi. Sabahları uyandığı zaman geriniyor, kuvvetini nereye harcıyacağını bilemiyor, gülüyor, aklına yeniden geliveren memleket şarkılarını bağıra çağıra söylüyordu. Arada sırada elinde olmadan artık bir daha göremeyeceği, bir daha sesini duyamayacağı küçük Antanas'ını düşünüyordu. O zaman yeniden

savaşıyordu kendisiyle. Bazı geceler düşünde Ona'yı görüyor, kollarını uzatıyor, sonra yattığı yeri gözyaşları ile ıslatıyordu. Ama sabah olup da kalkınca, şöyle bir silkinip kendini toparlıyor ve dünya ile savaşına yeniden başlıyordu.

Ne, nerede olduğunu soruyor, ne de nereye gittiğini biliyordu. Yeterince büyüktü ülke. Sonuna gelse bile hiç bir önemi ve tehlikesi yoktu. Ayrıca nerede olduğunu öğrenecek insanlar bulmak da güç değildi. Çünkü her gittiği yerde, tıpkı kendisi gibi yaşıyan adamlara rastlıyordu. Bunlar Jurgis'i de aralarına alıyorlardı. Bu mesleğin yabancısıydı daha. Berikiler de hiç bencil olmadıkları için, ona bildikleri bütün hileleri, bütün yolları öğretiyorlardı. Hangi köylerden ve hangi şehirlerden uzak durmalıydı, parmaklıkların üzerindeki gizli işaretlerin anlamı neydi, ne zaman çalması, ne zaman dilenmesi ve ne zaman da her ikisini yapması gerekiyordu hep öğretiyorlardı. Onun para ve çalışarak borç ödeme fikirlerine kahkahalarla güldüler. Çünkü onlar her istediklerini hiç bir şey ödemeden elde edebilen kişilerdi. Jurgis zaman zaman onlarla birlikte bir ormanlıkta konaklıyor, gece birlikte iş görmek için şehre ya da kasabaya iniyorlardı. Ara sıra içlerinden biri Jurgis'i peşine takıyor bir hafta birlikte dolaşıyorlardı. Karşılıklı anılar anlatıyorlardı birbirlerine.

Bu profesyonel serserilerden kimileri, hayatları boyunca, amaçsız ve ahlâksız olmuş kimselerdi ama büyük bir kısmı çalışmış kişilerdi. Tıpkı Jurgis gibi savaşmışlar, ama bu kavgada daima yenileceklerini anlayınca boş vermişlerdi her şeye. Sonra başka çeşit serseriler tanıdı. Bunlar evsiz barksız aylaklardı. Ama, sürekli olarak iş arıyorlardı. Genellikle hasat zamanı tarlalarda ırgatlık etmeye giderlerdi. Toplumun yedek işçi ordusuydular. Sistemsiz bir biçimde yapılması gereken işleri yaparlardı. Kendilerinin bundan haberleri yoktu elbette. Onlar yalnız sürekli olarak iş aradıklarını sanırlardı. Yaz başında Teksas'a gelirler hasat tamamlandıktan sonra topluca kuzeye hareket edip güzün Manitoba'ya varırlardı. Kışın odun-

cu kamplarında çalışırlar, burada başarı gösteremiyenler şehirlere gelerek, biriktirdikleri para ile geçinmeye çalışırlardı. Ya da önüne gelen işi yaparlardı: gemi yükler, boşaltırlar, çukur ya da lağım kazarlar, kar kürerlerdi. Eğer bu serseriler ihtiyaçtan daha çok olurlarsa yine tabiat ananın kurallarına göre, zayıf olanları, soğuktan ve açlıktan ölüp giderdi.

Temmuzun sonlarına doğru, Jurgis, Missouri'ye geldi. Tam hasat mevsimiydi ve işçi bulunmazsa bütün mahsulun yok olması ihtimali vardı. Adam arıyordu millet. Işçiye ihtiyaç vardı. Öyleki eyaletin dört bir yanından araba dolusu üniversite öğrencileri geliyor, hatta çiftçiler trenleri durdurup zorla adam bile kaldırıyorlardı. Para filân vermiyor değillerdi elbette. Hem de iyi para veriyordu çiftçiler. Yemek içmek onlardan olduğu gibi en kötü işçi günde iki dolar alıyordu. Daha iyilerinin yevmiyeleri, iki buçuk dolardan üç dolara kadar yükseliyordu.

Havada öylesine bir hasat kokusu vardı ki, en tıkalı burun bile duyabilirdi bunu. Jurgis bir toplulukla birlikte, iki hafta hiç ara vermeden şafak vaktinden karanlığa kadar çalıştı. Yani günde on sekiz saat. Sonunda eline geçen para, sefalet günlerinde bir servet sayılacak kadar çoktu. Ama şimdi ne yapabilirdi bu parayı? Bir bankaya yatırabilir, talihi yaver giderse, ihtiyacı olduğu zaman çekerdi. Oysa artık evsiz barksız bir kişi, bir serseriydi. Ülkeyi bir uçtan öbür ucuna arşınlıyordu işte. Sonra ne bilirdi banka muamelelerini, kredi mektuplarını filan. Böyle şeyler öğretilmemişti ki kendisine. Üzerinde taşısa, eninde sonunda soyulacağı, iki kere ikinin dört ettiği gibi bir gerçekti. En iyisi, fırsat ve vakit varken eğlenmek, gününü gün etmekti. Bu yüzden arkadaşları ile şehre indi. Yağmur yağdığı ve başka gidecek yerleri olmadığı için bir meyhaneye daldılar. Birileri ona takıldı o birilerine takıldı, şarkılar söyledi, neşelendi. Sonra birden salonun yan tarafında beliren, al yanaklı, neşeli bir kadın yüzü, Jurgis'e gülümsedi. Kızı yanına çağırdı, birlikte içtiler bir süre. Sonra yukarda bir odaya çıktılar. İçindeki yaban hayvanı birden uya-

nıp, şafak vakti ormanlarda bağıran hayvanlar gibi haykırmaya başladı. Anıları ve utançları yüzünden, kadınlı erkekli bir kalabalık kendilerine katıldığı zaman alabildiğine sevindi Jurgis. Yeniden içildi ve gürültülü neşeli bir gece geçti. Bu aylak işçi ordusuna şimdi bir de kadınlar ordusu katılmıştı. Bunlar da tıpkı onlar gibi tabiat ananın kendine özgü kurallarına uyarak savaşmak zorunda olan kişilerdi. Eğlence arayan sürüyle zengin kişi vardı şehirlerde. Genç ve güzel oldukları sürece hayat kolay ve güzeldi. Ama yıpranıp yerlerini kendilerinden genç ve güzellere bırakmak zorunda kalınca, işçilerin izlerinden gittiler. Ara sıra kendi başlarına çalışırlar ve kazançlarını meyhane sahipleri ile bölüşürlerdi. Kimileri acentalar tarafından yönetilirlerdi. Tıpkı işçiler gibi. Hasat zamanı şehirlere, kışın orman kampları yakınlarına; erkeklerin şehre akını başladığı zaman onlarda şehirlere akın ederlerdi. Bir alay kamp kursa, bir kanal inşaatı ya da bir panayır olsa, çevrede mutlaka bu kadınlar ordusu da bulunurdu. Daima el altındaydılar. Kulübelerde, meyhanelerde, kiralık odalarda sekizi onu bir arada yatıp kalkardı.

Ertesi sabah, cebinde metelik kalmayan Jurgis yeniden yollara düştü. Midesi bulanıyor, tiksiniyordu kendinden. Ama seçtiği hayat yolunun gerekçesiyle bu duygularını kısa zamanda bastırdı. Gerçekten büyük budalalık etmişti ve artık yapacak bir şey yoktu. Yalnız böyle bir şeyin tekrarlanmamasına bundan böyle özen gösterecekti. Baş ağrısı geçene, kuvveti ve neşesi yerine gelene kadar yürüdü. Açık hava yaramıştı. Duygularının etkisinde bir yaratık olduğu için, her seferinde böyle olurdu zaten. Eğlence ve zevk onda henüz bir meslek halini almamıştı. Kendisi gibi yollara düşmüş çoğunluğa benzemesi için çok zaman geçmesi gerekiyordu. Bunlar içki ve kadın ihtiyacı kendilerini yönetene kadar sürterlerdi. Artık dayanamıyacaklarını anladıkları zaman, tek bir amaç için bir yerde konaklar, ve isteklerini yerine getirmek için çalışırlardı.

Jurgis ise, tam tersine vicdanının etkisi altında

kalarak sefil ve perişan oluyordu. İçindeki hayalet bir türlü sinmek bilmiyordu. Hiç ummadık zamanlarda karşısına çıkarak, onu şişelerden yana iteliyordu.

Bir gece korkunç bir fırtınaya yakalandı. Şehrin hemen dışındaki küçük bir evin kapısını çalarak, yağmurdan korunmak için bir yer rica etti. Bir işçinin eviydi burası ve adam kendisi gibi Slavdı. Beyaz Rusya'dan yeni göçmüştü Amerika'ya. Jurgis'e kendi diliyle içeri girmesini söyledi. Yatacak yeri yoktu ama, tavan arasında yeteri kadar saman vardı. Ki bu da konuğunun işini görürdü her halde. Kuruması ve ısınması için Jurgis'i mutfağa sokarak ateşin başına oturttu. Adamın karısı yemek pişiriyor, çocukları ise yerde oynuyorlardı. Oturup eski dünya hakkında konuştular. Nerelerde bulunduklarından hangi işler yaptıklarından sözedip geçmiş günleri andılar. Yemekler yenildi. Ateşin başında tütünler içildi. Bu kez Amerika konusunda laflamaya başladılar. Her nasılsa bir cümlenin ortasında, Jurgis birden sustu. Kadının odaya büyük bir leğen suyla geldiğini görmüştü. Sonra en küçük çocuğu soymaya başladı kadın. Diğerleri yattıkları yüklüğe doluştular. Adam bebenin banyo yapması gerektiğini açıkladı. Geceler serin olmaya başlamıştı. Ana, Amerika iklimi konusunda bilgisiz olduğu için çocuğunu bura kışına hazırlıyordu. Sonra havalar birden ısınınca çocuğun vücudunda birtakım kırmızılıklar belirmişti. Doktor bebeğin her akşam banyo yapmasını öğütlemiş, zavallı budala karısı da söylenenlere inanmıştı işte.

Jurgis bu açıklamayı hemen hemen duymadı bile. Bütün dikkatiyle bebeğe bakıyordu. Bir yaşında kuvvetli minicik bir herifti. Tombul bacakları, yusyuvarlak bir karnı, kömür karası gözleri vardı. Vücudundaki sivilceler rahatsız etmiyordu bebeği. Banyo yapacağını anlayınca sevincinden deliye dönüp, neşeli sesler çıkarmaya, tekmeler savurmaya, anasının burnunu, kendi ayak parmaklarını tutup kahkahalar atmaya başladı. Leğenin tam ortasına oturtulunca yeniden gülmeye, üzerine sular atmaya ve bir küçük domuz yavrusu gibi homurdanmaya başladı. Be-

bek, Jurgis'in biraz bildiği Rusça konuşuyordu. Çocukça söylediği her kelime, Jurgis'e kendi küçük ölüsünün söylediği kelimeleri hatırlatıyordu. Ve her kelime bir hançer gibi yüreğine saplanıyordu Jurgis'in. Kımıldamadan oturuyordu. Ellerini sıkı sıkıya kenetlemişti. Göğsünde fırtınalar kopuyor, yüreğinden yükselen bir nehir gözlerine saldırıyordu. Daha fazla dayanamıyacağını anlayınca yüzünü ellerinin arasına gömerek, ev sahiplerinin şaşkınlığına aldırmadan hüngür hüngür ağlamaya başladı. Üzüntüsünün ve utancının ağırlığı altında ezilen Jurgis ayağa fırlayıp dışarı attı kendini.

Yağan yağmurun altında yola çıkıp kara bir ormana dalarak, ürkek bir hayvan gibi saklanıp, yüreği çatlayana kadar ağladı. Bu ne korkunç bir acı, bu ne büyük bir umutsuzluktu. Anıların mezarı, ardına kadar açılmıştı. Eski hayatının tüm sevgili hayaletleri sanki onu götürmek için üzerine üzerine gelmişlerdi. Ne olduğunu ve artık bir daha ne olacağını bilmemek ne korkunç bir şeydi! Ona'yı, çocuğunu ve kendi ölüsünü gördü. Kollarını uzatmışlar dipsiz bir kuyunun derinliklerinden onu çağırıyorlardı. Ve onların bir daha asla geri dönmeyeceğini bildiğinden, kendi nefretinin batağında boğuluyor, acı içinde kıvranıp duruyordu.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Jurgis, güzün başında yeniden Şikago'nun yolunu tuttu. Adam samanların altında ısınamamaya başlayınca, serseriliğin bütün tadı tuzu kaçmış demektir. Diğer binlerce serseri gibi, yola erken çıkacak olursa, akından kurtulacağını sanmıştı. Yanında, ayakkabılarından birine sakladığı on beş doları vardı. Bunlar meyhanecilerden kurtarılmış paralardı. Ama o bunları vicdanının sesini dinleyerek değil,

kış ortasında büyük şehrin göbeğinde işsiz ve aç kalmak korkusu yüzünden harcamamıştı.

Diğer bir sürü serseri ile birlikte tren yolunu izliyerek yola çıkmışlardı. Gece yük vagonlarına saklanıyorlar, trenin hızı ne olursa olsun, görevliler tarafından aşağı atılmak tehlikesini göze alıyorlardı. Acıma denen şeyin zerresi yoktu demiryolu görevlilerinde. Adamı kolundan tuttuğu gibi atıverirlerdi aşağıya. Şehre geldiği zaman diğerlerinden ayrıldı. Kendi parası vardı çünkü. Yoldaşları ise meteliksizdiler. Jurgis bu kavgada kendini korumayı kafasına koymuştu bir kere. Bu süre içinde elde ettiği bütün bilgilerden, deneylerden yararlanacaktı. Ilık gecelerde bir parkta, bir arabada, ya boş bir fıçı, ya da bir sandıkta uyuyacaktı. Soğuk ve yağmurlu gecelerde ise ya on sentlik pansiyonlara kapağı atacak, ya da herhangi bir kapıcıya üç sent vererek bir kapı arasında kıvrılacaktı. Yemeklerini beş sente yiyecek ve bir sent fazla harcamıyacaktı. Bu şartlar altında iki ay, belki biraz fazla idare edebilirdi. Bu süre içinde de elbet bir iş bulurdu. Yaz temizliğine veda etmesi gerekecekti. Çünkü kapalı yerde yatacağı ilk gecenin sabahı, üstü başı türlü haşerenin istilasına uğrayacaktı. Bu koca şehirde, yüzünü yıkayabileceği bir tek yer bile yoktu. Bu iş ancak göl kıyısına gitmekle çözümlenebilirdi. Oysa çok yakında koca göl bir buz kalıbı olacaktı.

Önce çelik, sonra da tarım aletleri fabrikasına gitti ama, yerinin çoktan tutulduğunu öğrendi. Mezbahalardan uzak kalmak için elinden gelen bütün çabayı gösteriyordu. Bekâr bir erkekti artık. Tek başına kalmaya kararlıydı. Kendi kazancını kendine saklamak zorundaydı. Yeniden, fabrikaları, depoları ziyarete başladı. Bütün gün taban tepmekten ayaklarına kara sular iniyordu. Şehrin bir başından öteki ucuna kadar gittiği her yerde kendisinden önce gelmiş on ilâ yüz arası adamın beklediğini görüyordu. Gazetelere de bakıyordu ya, hiç bir üçkâğıtçı işçi simsarı artık onu tavlayamazdı. «Yolda» bütün hilelerini öğrenmişti bu işin.

Bir aylık aramanın sonunda gazete aracılığıyla bir iş bulabildi. Yüzlerce işçiye ihtiyaç olduğu yazılıydı. Sahte bir şey sandı bunu. Başvurmasının biricik nedeni iş yerinin yakın olmasıydı. Bir sokak uzunluğunda dizilmiş insan vardı. Jurgis fırsat bu fırsattır deyip ileri fırladı daha önlerde yer kapmak için. Adamlar, küfürü bastılar. Onu sıradan atmak istediler. Ama Jurgis karşılık vermekle kalmayıp, polisin bile dikkatini çekecek hareketler yapmaya başladı. Berikiler, işe polis karışacak olursa, tümünün birden kovulacağını iyi bildikleri için, fazla diklenemediler.

Bir iki saat sonra, masa başında oturan, iri yarı bir Irlandalının karşısına çıktı.

«Daha önce Şikago'da çalıştın mı?» diye sordu adam. Bilinmez, belki bir iyilik meleği, belki de Jurgis'in keskin zekâsı hemen hapıştırdı cevabı. «Hayır efendim.»

«Nereden geliyorsun?»

«Kansas'tan.»

Tavsiye mektubun, bonservisin filan var mı?»

«Hayır efendim. Yalnızca ameleyim ben. Kuvvetli kollarım vardır.»

«Ağır iş yapacak adama ihtiyacım var. Yer altında telefon hatları için tünel kazılacak. Belki sana göre bir iş değil bu.»

«Hazırım efendim; her işi yaparım ben. Gündelik ne kadar?»

«Saatte onbeş sent.»

«Kabul ediyorum efendim.»

«Pekâlâ. Git oraya adını yazdır.»

Yarım saat sonra şehrin derinliklerinde işe başlamıştı bile. Telefon hatları için garip bir tüneldi doğrusu. İki buçuk metre yüksekliğinde, iki buçuk metre genişliğindeydi. Sayısız kolları vardı. Kusursuz bir örümcek ağı kurulmuştu sanki şehrin altında. Jurgis çalışacağı işçilerle birlikte, yarım mil kadar yürüdükten sonra iş yerine geldi. İşin daha garibi, tü-

nel elektrik ışığı ile aydınlatıldığı gibi, içinde dar bir demiryolu da vardı.

Jurgis, buraya soru sormak için gelmediğinden, bu düşüncelere fazla akıl yormadı. Ancak bir yıl sonra, bütün bu işin neden yapıldığını öğrenebildi. Şehir meclisi, masum ve düzgün bir dilekçeyle başvuran bir şirketin, telefon kabloları döşemek için şehrin altını kazmasına izin vermişti. Bunda garipsenecek hiç bir şey yoktu. İzin çıkar çıkmaz çok büyük bir şirket şehrin altına kazdığı tünellerle bir yük taşıma şebekesi kurmuştu. Yüzmilyonlar sahibi zenginler ve şirketler bu tüneli sırf işçi sendikalarını baltalamak için yapmışlardı. En büyük sendika «arabacılar» sendikasıydı şehirde. Bu yük tünelleri tamamlandığı zaman, bütün büyük fabrikalar, demiryolları ile bağlantı kuracaktı. Bunun anlamı «arabacılar» sendikasını gırtlağından yakalamak demekti. Arada sırada birtakım dedikodular, fısıltılar dolaşıyordu ortalarda. Bilhassa Belediye meclisi çevresindeydi söylentiler. Bir seferinde bir soruşturma komisyonu kurulmuş; ama her seferinde ödenen servet tutarı rüşvetler, dedikoduları ortadan kaldırmayı başarmıştı. Ancak koca şehir, bütün iş tamamlandıktan sonra derin uykusundan uyanabildi. Korkunç bir rezalet patlak vermişti. Şehir meclisi ve belediyenin vesikaları tahrif edilmiş, daha bir sürü başka suçlar işlenmişti. Kimi tanınmış kapitalistler üstü kapalı konuştuklarından hapse atıldılar. Belediye meclisi üyesi böyle bir şeyden haberi olmadığını açıkladı. Oysa tünelin ana girişi, adamın sahip olduğu meyhanelerden birinin yan odasıydı.

Burası yeni başlıyan bir tünel olduğu için, Jurgis işinin bütün kış süreceğini anladı. Halinden öylesine memnun oldu ki, parasının hesabını yaptıktan sonra önce kendine güzel bir ziyafet çekip, sonra bir oda kiraladı. Uzun süredenberi ilk kez o gece, ev yapısı, geniş, saman dolu bir şiltenin üzerinde uyudu. Odada dört işçi daha kalıyordu. Haftalığı bir dolardı buranın. İşinin yakınındaki bir pansiyonda da haftada dört dolara yemeklerini yiyordu. Geriye

dört dolar kalıyordu ki, bu Jurgis için düşünülemiyecek bir servetti. Kazmasını kendisi almak zorundaydı. Ayrıca ayakkabıları parça parça olduğundan bir çift kalın tabanlı bot aldı. Bütün yaz üzerinden çıkarmadığı gömleği de lime lime olduğundan, bir de pazen gömlek edindi. Sonra bir palto alıp almamak için tam bir hafta düşündü taşındı. Satılık bir palto vardı üstelik. Yan odada oturan ve takma yakalara düğme satan Yahudi seyyar satıcı ölmüş, ev sahibesi de kiraya karşılık olarak paltoyu alakoymuştu. Sonunda Jurgis paltoyu almamaya karar verdi. Öyle ya gündüzleri yerin altında, geceleri ise yatağında olacaktı.

Oysa çok isabetsiz verilmiş bir karardı bu. Çünkü paltosuzluk meyhanelere her zamankinden çok daha çabuk gitmesine neden oldu. Yeni işinde Jurgis, sabah yediden akşam beş buçuğa kadar çalışıyordu. Bunun anlamı da çalışma günlerinde güneş yüzü görmemesi demekti. Akşamları ise meyhanelerden başka gidecek hiç bir yeri yoktu. Aydınlık, sıcak, biraz müzik dinleyip bir iki arkadaşla konuşabileceği tek yer meyhanelerdi. Duygu denen şeyin hayatında yeri yoktu. Yalnızca birtakım serserilerle arkadaşlık imkânı kalmıştı elinde. Pazar günleri kiliseler açıktı ama leş gibi kokan, yakasında bitler dolaşan bir işçinin, çevredekilerin gözüne batmadan rahatça oturabileceği bir kilise nerede bulunurdu? Evet, penceresi bir metre ötedeki dümdüz duvara bakan soğuk bir odası yok değildi. Sonra kış rüzgârlarının estiği bomboş sokaklar vardı seyredebilecek. Bunların dışında da kala kala meyhaneler kalıyordu geriye. Ve elbette ki buralarda oturabilmek için içmesi gerekiyordu. Bir iki kadeh atacak olursa evindeymiş gibi rahat edebilirdi. Zar atar, para için bilardo, ya da yağlı bir deste iskambil kâğıdı ile kumar oynayabilirdi. Bunların hiç birini yapmasa, üzeri eski gazete ve dergilerdeki cinayet haberlerini okur ya da yarı çıplak kadın resimlerine bakardı. İşte Jurgis parasını bu çeşit zevklere ve eğlencelere sarfetmeye başlamıştı. Altı buçuk hafta, Şikagolu tüccar-

lar hesabına çalışıp sırf arabacılar sendikasını baltalamak için, tünel kazdığı sürece yaşantısı bunun dışına çıkmadı.

Bu gibi işlerde çalışanların yararları, iyilikleri pek düşünülmezdi. Ortalama olarak tünel açma işi günde bir işçinin hayatına, birkaçının da ezilip yaralanmasına neden oluyordu. Bir iki düzine işçinin aynı anda toprak altında kalarak öldüğü kazalar pek enderdi. İşin çoğu delme makineleri ile yapılıyordu. Dinamit kullanmaktan elverdiğince kaçınılıyordu. Böyle olduğu halde düşen kayalar ve ufak patlamalar da olmuyor değildi. Bütün bunların dışında bir de demiryolu kazaları vardı. Bir gece Jurgis çalıştığı toplulukla birlikte işten dönerken, sayısız kolların birinden çıkan bir lokomotif, Jurgis'in omuzuna çarptığı gibi, onu kaldırıp karşı çimento duvara fırlattı. Jurgis baygın olarak yere yıkıldı.

Kendine geldiği zaman bir hasta arabasının çan sesini duydu. Üzerini battaniye ile örtmüşlerdi. Araba kalabalık sokaklarda çok yavaş ilerleyebiliyordu. Belediye hastanesine götürdüler. Genç bir doktor kolunu tedavi ettikten sonra, yıkadılar ve içinde, tünel kazalarında ezilmiş, yaralanmış işçilerin yattığı bir odaya götürdüler.

Jurgis, Noel yortusunu burada geçirdi işte. Gerçeği söylemek gerekirse, Amerika'ya geldiğinden beri geçirdiği en rahat ve en zevkli noel tatili buydu. Oysa bu hastanede her yıl bir takım rezaletler olurdu. Soruşturma açılır ve gazeteler, burada çalışan doktorların hastalar üzerinde korkunç bir takım deneyler yaptıklarını iddia ederlerdi. Jurgis'in bütün bunlardan hiç haberi yoktu. Yalnız tek bir şikâyeti vardı, konserve et veriyorlardı kendisine. Oysa Packingtown salhanelerinde çalışmış bir insan bu etleri köpeğine bile yedirmezdi. Jurgis o zamanlar, sık sık bu türlü konserve etleri kimlerin yediğini düşünür dururdu ya, şimdi artık anlamaya başlamıştı. Kolaylıkla «hırsızlık eti» diye adlandırabilinecek bu konserveler demek ki resmi kurullara, inşaat şirketleri-

ne satılıyor, askerlere, denizcilere, cezalılara, hastalara ve demiryolu işçilerine yediriliyordu.

Jurgis iki hafta sonra hastaneden taburcu edildi. Ama bu onun, kolunun iyileştiği ve yeniden işe başlıyacak kadar kuvvetlendiği anlamına gelmiyordu. Yalnızca hastahanede yapılacak bir tedavi kalmamıştı. Zamanla iyileşecekti ve yattığı yatak kendisinden daha ağır durumda olan bir yaralıya verilmek zorundaydı. Ama şimdi o her zamankinden aciz durumdaymış, bu arada yaşamasının hiç bir anlamı yokmuş, parasızmış, bunlar hastane görevlilerini olduğu kadar, koca şehirde de kimseyi ilgilendirmiyordu.

Kaza pazartesi günü olmuştu. Cumartesi günü haftalığını aldıktan bir hafta önce kira ve yemek paralarını ödemiş, geriye kalanını da harcamıştı. Cebinde topu topu yetmiş beş sent, bir de kazayı geçirdiği gün işleyen bir buçuk dolarlık gündeliği vardı. Şirketi mükemmelen dava edip tazminat alabilirdi. Ama, Jurgisin bundan haberi olmadığı gibi, şirket de kendisine bu konuda akıl vermek niyetinde değildi. Gidip gündeliği ile aletlerini aldı ve bunları yarım dolar karşılığını bir rehinci dükkânına bıraktı. Oradan ev sahibine gitti. Yeri çoktan başkasına verildiği gibi, başka boş yer de yoktu. Jurgis yemek yediği pansiyona başvurdu bu sefer. Kadın kendisini tepeden tırnağa bir süzüp soru yağmuruna tuttu. Birkaç ay çalışmayacağı her halinden belli oluyordu. Burada ise topu topu altı hafta yemek yemişti. Kararını çabuk verdi patron. Ona borca yemek yedirme tehlikesini göze alamazdı.

Jurgis bu sefer son derece kötü bir durumda sokakta kalmıştı. Acı bir soğuk vardı ve kar yağıyordu lapa, lapa. Rüzgâr aç bir hayvan gibi yüzünü ısırıyordu. Paltosu da yoktu üstelik. Cebindeki serveti ise yalnızca iki dolar altmış beş sent kadardı. Ayrıca bildiği bir gerçek daha vardı Jurgis'in Aylarca metelik kazanamayacaktı. Kar bile bir fırsat değildi onun için. Karları bile başkaları kürüyecek ve para kazanacaktı. Sol kolu vücudunun yan tarafına sarılmış bir durumda ne iş yapabilirdi? Gelip geçici yükleme iş-

leri yapamazdı, gazete bile satamıyacağı gibi, istasyonlarda bavul da taşıyamazdı. Sakatlığı dolayısı ile, rakiplerinin merhametine kalmıştı artık. Kelimeler, üzerine çöken dehşeti anlatmaya yeterli değildir. Jurgis bunları düşündükçe çıldıracak gibi oluyordu. Ormanda, yaralı bir hayvan gibiydi ve düşmanları ile eşit olmayan şartlar altında savaşmak zorunda kalacaktı. Zayıflığı yüzünden hiç kimse ona saygı göstermeyecekti. Savaş biraz olsun hafifletip kolaylaştırmak için ona yardım etmek kimsenin üzerine görev değildi. Sağlıklı günlerinde öğrendiği birtakım nedenler yüzünden, sakatlığı dilenmek istese bile yaralı olmıyacaktı ona.

Başlangıçta tek düşündüğü şey, bu korkunç soğuktan kaçıp bir yerlere sığınmaktı. Devam ettiği meyhanelerden birine girip bir kadeh içki içtikten sonra titreyerek sobanın yanına gidip ısınmaya çalıştı. Her an meyhanecinin kendisini kapı dışarı etmesini bekliyordu. Yazılmamış bir kanuna göre bir kadeh içkinin ancak belirli bir süresi vardı. Bundan sonra müşteri mutlaka ikinci kadehi içmek zorundaydı. Eğer içerde kalmaya niyeti varsa tabii. Jurgis eski ve devamlı müşterilerden olduğu için biraz fazla beklemeye hakkı vardı. Ama iki haftadır ortalıkta görünmediği için «aylaklığa» başladığı düşünülebilirdi. Yalvarıp, başına gelen kazayı anlatabilirdi ya böyle şeyler vız gelirdi meyhane sahiplerine. Her gelenin masalını dinleyip merhamet gösterse, serserilerden, beleşçilerden adım atacak yer kalmazdı içerde.

Bu yüzden Jurgis dışarı çıktı. Başka bir yere girip on sent daha verdi. Öylesine açtı ki, içkiyle bedava verilen sıcak sığır yahnisine dayanamadı. Bu ise içerde kalış süresini kısaltıyordu tabii. Kendisine basıp gitmesi söylenince bu sefer «Levee» semtindeki «kabadayı» meyhanelerinden birine daldı. Sıçan gibi gözleri olan bir Bohemyalı işçi arkadaşı buraya birkaç kez kadın aramak için gelmişti Jurgis'in en büyük umudu, meyhanecinin kendisine ayıyarak onu «oturucu» olarak kabul etmesiydi. Aşağı

sınıf meyhanelerde meyhaneciler, kışın ortasında, üstü başı kar içinde ya da yağmurdan sırılsıklam olmuş, gariban serserileri müşterilerin dikkatini çeksin diye sobanın başına oturturlardı. Sebebi ise çok basitti bunun. İşinden çıkmış, neşelenmek için gelen bir müşteri, soba başında pinekliyen bu zavallıları görünce, içkisi boğazından geçmez, serseriye seslenirdi: «Hey ahbab, yolsuzsun galiba.» İşte o zaman beriki yürekler acısı bir hikâye anlatmaya başlayınca, kederlenen müşteri, «hele bir kadeh yuvarla bakalım, belki neşen yerine gelir» dedi miydi, bu meyhanecinin zararına olmazdı elbette. Birlikte içerlerdi birer kadeh. Serseri eğer yeteri kadar geveze ise, kadehler ikilenirdi. Hele bir de aynı ülkeden, aynı meslekten çıkmaya görsünler. İşte o zaman bir masa başına çökülür, arada bir iki saat geçmeden, meyhaneci de bir doları kıvırmış olurdu. Bütün bunlar iblişçe düşüncelerdi ama, meyhaneciyi bu kurnazlığından dolayı ayıplamak haksızlık olur. Her şeyden önce bir iş adamı, bir mekân sahibidir o. Bu işçileri sefalete iten kapitalizmin yaptıklarından sorumlu tutulamaz. Kendisi yapmasa, başka bir meyhaneci yararlanacaktır bundan. Eğer meyhaneci belediye meclisinde üye değilse, o zaman içki şirketlerine borçlu durumdadır daima. Kimse de bir hiç yüzünden işinin bozulmasını istemez.

Talihsizlik bu ya, o ikindi «oturucular» piyasasında boş yer yoktu. Jurgis ısınabilmek için otuz sent harcamak zorunda kaldı. Serserileri barındıran karakollar ise kapılarını gece yarısından önce açmazdı. Son gittiği yerdeki barmen onu tanır ve severdi. Patron gelene kadar masaların birinde kestirmesine izin verdi. Çıkarken de bir akıl öğretti Jurgis'e. Bir blok ötede dini bir örgütün binası vardı. Her akşam vaazlar verilir şarkılar söylenirdi burada. Yüzlerce evsiz barksız serseri ısınmak için buraya doluşurlardı.

Jurgis hiç vakit geçirmeden kapağı oraya attı. Kapıdaki büyük levha, salonun saat yedi buçukta açılacağını bildiriyordu. Jurgis hızlı hızlı yürüyerek

buraya gitti. Bir süre bir kapı aralığında bekledi. Sonra yeniden geri döndü. Bu gidip gelmeler, açılma saatine kadar sürdü. Sonunda, kolunun yeniden kırılma tehlikesini göze alarak, diğer serserilerle itişe kakışa içeri girdi. Hatta büyük sobanın yakınında bile yer buldu.

Saat sekizde içerisi öylesine dolmuştu ki, konuşmacıların bu manzaradan gurur duymaları gerekirdi. Geçitler bile yarı yarıya tıkanmış, kapının önünde sonradan gelenler omuz omuza sıkışmışlardı. Sahanlıkta siyahlar giyinmiş üç yaşlı efendi, önde ise, piyano çalan genç bir hanım vardı. İlk önce bir ilahi söylediler. Sonra siyahlılardan birisi, sinekkaydı traş olmuş, zayıf, uzun boylu olanı konuşmaya başladı. Jurgis sırf sınırsız korkusu yüzünden söylenenleri üstünkörü dinliyordu. Uyurken korkunç bir ses çıkararak horladığından haberdardı. Böyle bir şeyi burada yaparsa idam hükmü olurdu bu onun için.

Evangelist vaız «günah ve kurtuluş»tan bahsediyor, Tanrının ululuğundan, onun insanları nasıl bağışladığından söz ediyordu. Adamın içten ve iyi niyetle konuştuğundan kimse kuşkulanamazdı doğrusu. Ama Jurgis dinledikçe ruhu nefretle dolup taşıyordu. Nerden bilirdi bu siyah yumuşak ceketli, beyaz kolalı yakalı efendi günahın ve ızdırabın ne demek olduğunu? Karnı tok, sırtı pek, cebinde para. Şimdi de gelmiş, hayatları için savaşan zavallılara ders veriyordu utanmadan. Ölüm girtlaklarına sarılmıştı her birinin. Açlığın o iblisçe kuvveti ve soğuğun amansızlığı ile boğuşuyordu onlar. Haksızca bir şeydi bu elbette. Jurgis bu adamların sözünü ettikleri hayatla en ufak bir ilişkileri olmadığını anlamıştı. Tartıştıkları sorunları çözebilecek kişiler değildi bunlar. Hayır meselenin bir parçasıydı bu adamlar. İnsanları ezen, bunu emreden örgütün kişileriydiler. Galip olan onlardı. Koca bir salonları, sobaları, yiyecekleri, giyecekleri vardı. Utanmadan da aç adamlara öğüt veriyorlardı. Berikiler de saygılı, uslu ve pürdikkat bir tavırla, boyunları bükük dinliyorlardı.

Demek ruhlarını kurtaracaklardı onların? Onların ruhunda eksik olan şey vucutlarına insanca yaşama fırsatı verilmemesiydi. Bunu görmemek için, insanın sırılsıklam budala olması gerekirdi.

Saat on birde toplantı bittiği zaman tekrar karın ortasına atılan perişanlar topluluğu mırıltılar halinde, bu sahanlığa çıkıp kendilerine ders veren sahtekârlara tüm yürekleri ile küfürü basıyorlardı. Karakolların açılmasına bir saat vardı daha. Ve paltosu olmayan Jurgis, uzun süren bir hastalıktan sonra da iyice zayıf düşmüştü. Bu bir saat içinde kıl payı kalmıştı mahvolmasına. Kan dolaşımı temin etmek için koşup durdu. Karakolun önüne geldiği zaman kapının önündeki yolu kalabalığın tıkadığını gördü. Bütün bunlar, 1904 yılının ocak ayında olmaktaydı. Yani «kötü zamanlar» diye adlandırılan yıllar. Gazeteler ard arda kapanan fabrikalardan sözediyor ve bahara kadar bir buçuk milyon işçinin yerlerinden atılacağını bildiriyordu. Şehrin bütün barınak yerleri elbetteki kalabalık olacaktı. Ve insanlar daha kapılar açılmadan yırtıcı hayvanlar gibi birbirleriyle dalaşıyorlardı. Kapılar açılıp içerisi dolduktan sonra, kalabalığın yarısı dışarda kalmıştı. Sakat koluyla, Jurgis de bunların arasındaydı. Artık yapacak hiç bir şey yoktu. On sent verip bir pansiyonda gecelemek zorundaydı. Gerçekten de kalbi buruldu bu işe. Gece saat yarımdan sonra olacak iş miydi bu? On senti vermemek için on bire kadar masal dinlemiş, yarıma kadar da sokaklarda beklemişti. Bu gibi yatakhanelerden insanı saat tam yedide kapı dışarı ederlerdi. Ranza vazifesini gören sıralar vardı buralarda. Eğer kişi kalkmakta biraz geçikecek olursa, bacağından tutulduğu gibi, tepesi üstü yere atılırdı.

Jurgis'in dışarda kalışının ilk günüydü bu. Dondurucu soğuk dalgası tam iki hafta sürdü, durdu. Altıncı günün sonunda son meteliği de tükenince, hayatını kurtarmak için dilenmeye başladı.

İş saati başlar başlamaz onun da dinlencilik işi başlayacaktı. Bir meyhanenin önünde duracak ve

çevrede polis olmadığına iyice emin olduktan sonra, üstübaşı düzgün olan her insana acıklı hikâyesini anlatıp, beş ya da on sent rica edecekti. Kurban, parayı verince de köşeyi döndüğü gibi, karargâh yaptığı meyhaneden içeri dalacaktı. Kurban bunu görünce içerleyip, bir daha dilenciye para vermemeye yemin edecekti. Oysa kurban durup da, Jurgis'e başka nereye gidebileceğini sormayı asla akıl etmezdi. Acaba aynı şartlar altında kendisi nereye giderdi? Böyle bir meyhanede, Jurgis, aynı paraya, bir lokantada yiyeceği yemekten hem daha iyisini, hem de fazlasını yiyebilirdi. Üstelik bir tanışıyla tek kadeh içki yuvarlayabildiği gibi, sobanın yanıbaşında kavruluncaya kadar ısınıp iki çift laf da edebilirdi. Meyhanede kendini evindeymiş gibi hissederdi. Aslında meyhanecilerin de işinin bir kısmı buydu. Salonlarını, bu dilenciler sürüsüne ev gibi açmak, ve karşılığında da onların kendi mekânına gelip, kendi içkilerini içmesini sağlamak. Başka kimse var mıydı koca şehirde aynı şeyi yapan? Acaba on sent veren kurban, aynı şeyi yapar mıydı?

Zavallı Jurgis'in, aslında başarılı bir dilenci olabileceğini kabul etmek gerekirdi. Hastaneden henüz çıkmıştı. Yüzünden hastalık akıyordu. Ayrıca bir kolu da sakattı. Üzerinde paltosu olmadığı için tazı gibi titriyordu. Ama namuslu bir tüccar iyi malla, sahte malı bir bakışta anlayan kişidir. Dilencilik mesleğinde Jurgis örgütlenmiş profesyonel dilencilerin yanında, acınacak kadar acemi bir zavallıdan başka bir şey değildi. Gerçi hastaneden yeni çıkmıştı ama bu hikâye inanılmayacak kadar bayatlamıştı artık. Nasıl ispat edebilirdi bunu? Kolu sargılar içindeydi bir dilencinin beş yaşındaki oğlu bile yapardı aynı numarayı. Renginin solukluğu, üşümesi? Makyaj efendim. Ayrıca diş takırdatma numarasını öğrenmek için de talim ederdi bu adamlar. Üzerinde paltosu da yoktu ama. Bu dilencilerin içinde insan, öylesine rastlardı ki, adamın üzerinde bir gömlek, ayağında bir pamuk pantalon olmadığına yemin etse başı ağrımazdı. Oysa altlarında kat kat, en iyi cins-

ten yünlü iç çamaşırları vardı. Bu profesyonel dilencilerin çoğunun, rahat, dayalı döşeli evleri, aileleri vardı. Ve de bankalarda binlerce dolarlık hesapları. Kimisi kazancını yeterli bulup, kendi kendini emekliye ayırdıktan sonra, yeni dilenciler yetiştirme mesleğine atılırlardı. Ya da çocukları kullanırlardı meslekte. Kimileri kollarını iki yana öylesine ustalıklı bir biçimde bağlardı ki, insan zavallıyı kolsuz sanırdı. Hasta yüzlü bir çocuk elindeki teneke kutuyu tutardı gelen geçene. Kimisi ayaksız numarası yapar, tekerlekli bir araba üzerinde dolaşırdı. Kimileri körlüğü tercih ederlerdi. Bunları da, sevimli köpekler götürürlerdi. Daha acemi ve talihsiz olanlar, ya kendi kendilerini sakatlar, ya yakar, ya da kimyasal maddelerle vücutlarında yaralar açarlardı. Birden sokakta karşısına çıkan bir dilenci kangrenli parmağını gösterirdi sana. Ya da sargıların arasından mahsus açık bırakılmış cılk bir yara. Bu talihsizler şehrin lağım tortularıydı sanki. Böyleleri gecelerini, rutubetli bodrumlarda, şehrin afyon içilen terkedilmiş, izbelerinde fahişeliğin sonuna gelmiş kadın yıkıntıları ile birlikte geçirirlerdi. Bunlar Çinliler tarafından kullanılıp, ölmeleri için son zamanlarında sokağa atılan kadınlardı. Polis her gün bunlardan yüzlercesini sokaklardan toplar ve tecrit hastahanelerine kapatırdı. Sürü halinde ufak bir cehenneme kapatılmış bu kadınlar, korkunç, hayvansal, bitik, değişik hastalıklara yakalanmışlardı. Çığlıklar atarlar, köpek gibi havlar, maymun sesleri çıkarırlar ve bir deli gibi üstlerini başlarını tırmıklar, paralarlardı.

Jurgis bütün bu engellere rağmen, yatacak yer parası ile, her iki saatte bir donup ölmemek için içki parası bulmak zorundaydı. Günlerce bu korkunç soğuğun içinde dolaştıkça kalbi umutsuzlukla dolup taşıyordu. Uygarlık denilen nesnenin ne olduğunu daha önce hiç görmediği bir şekilde iyiden iyiye görüyordu. Zalimlikten, sertlikten başka hiç bir şeyin geçer akçe olmadığı bir dünyaydı bu. Egemen olanların yönettiği ve yönetilenlerin buna baş eğmek zorunda kaldıkları bir düzendi bu. Kendisi sonuncular-

dandı işte. Bütün hayatı, bütün serserilikleri, kırlarda başı boş dolaşması dahil, her şey son derece büyük bir cezaevi olmuştu. Bu cezaevinin kapılarını kırmak için teker teker denemiş, ama hepsinin de kendi kuvvetinden çok daha sert ve sağlam olduğunun farkına varmıştı. Hırsın hüküm sürdüğü amansız savaşta yenilmiş, yok olmaya mahkûm edilmişti. Ve şimdi de bütün toplum, bu cezadan kaçıp kurtulmaması için, elinden geleni ardına koymuyordu. Ne tarafa dönecek olsa, demir parmaklıklar çıkıyordu karşısına. Nereye baksa nefret dolu gözler dikiliyordu üzerine. Besili, sırım gibi polis memurlarının bakışından eziliyordu. Berikiler ise onu gördükleri zaman ellerindeki sopaları daha sıkı kavrıyorlardı. Meyhane sahipleri, parasını verip içkisini içtikten sonra, vaktinin dolmasını sabırsızlıkla bekleyip, kıskanç bakışlarla gözlerini üzerinden ayırmıyorlardı. Dışardaki kalabalık onun dertlerine karşı sağır, varlığına karşı ilgisizdi. Fazla asıldığı zaman zalim ve gaddar oluyorlardı. Her birinin kendi işleri vardı ve Jurgis'e aralarında yer yoktu. Hiç bir yerde yeri yoktu. Ne yana dönecek olsa, bakışlarla bu acı gerçek hatırlatılıyordu kendisine. Her şey sanki sırf bunu hatırlatmak için yapılmıştı. Kapıları kilitli, yüksek duvarlı malikhaneleri. Pencereleri demir parmaklıklı bodrumlar... Dünyanın dört bir yanına mal gönderen depoların demir kapıları... Kasalarında inanılmayacak büyüklükte servetler saklayan banka kasaları...

Ve bir gün Jurgis hayatının serüvenini yaşadı. Gece yarısı olmuş, ama hâlâ yatacak yer parası temin edememişti. Sürekli yağan karın altında o kadar uzun süre kalmıştı ki, üstü başı karla örtüldüğü gibi, dondurucu soğuk nerdeyse kemiklerine işlemişti. Tiyatrodan çıkan kalabalığın arasında oradan oraya koşuşuyor, polise yakalanmak tehlikesini bile göze alıyordu. Hatta bu umutsuzluk içinde, tutuklanmayı bile göze almıştı. Ama mavi üniformalı bir polisin kendine doğru geldiğini görünce, yüreciği paniğe kapıldı ve yan sokaklardan birine dalıverdi. Sonra birkaç sokak koştu. Yeniden durdu. Kendisine

doğru gelmekte olan bir adam görünce, hemen yolunun üzerine vaziyet alıp hazırlandı.

«Lütfen efendim,» diye başladı malûm nutka, «bana yatacak yer parası verir misiniz? Kolum kırık olduğu için çalışamıyorum. Cebimde meteliğim yok. Namuslu bir işçiyim efendim. Daha önce hiç dilenmedim. Kabahat benim değil efendim.»

Jurgis genellikle, sözü kesilene kadar konuşurdu ama, bu adam nedense bir türlü kesmiyordu sözünü. Sonunda nefesi tükenip durdu. Beriki de durmuştu. Ancak o zaman adamın hafifçe sallandığını farketti. «N'olmuşş, ne söylüyorsun haa?»

Jurgis yeniden başladı hikâyesine. Bu sefer daha yavaş, daha dikkatli anlatıyordu. Daha yarıya gelmeden adam, elini Jurgis'in omuzuna koydu. «Vah zavallı dostum benim.» dedi Demek-hık-yolsuz kaldın.»

Sonra Jurgis'e doğru sendeledi. Omuzundaki el boynuna dolandı Jurgis'in. «Ben de yolsuz kaldım dostum,» dedi «rezil, insafsız bir dünya bu.»

Bir lambanın yakınındaydılar. Jurgis bir göz attı adama. Genç bir delikanlıydı. On sekizinden fazla olmasına imkân yoktu. Çocuksu güzel bir yüzü vardı. Başında ipek bir şapka, sırtında yakası kürkü yumuşak bir palto vardı. Gülümsüyor ve gerçekten sevgiyle bakıyordu Jurgis'e. «Benim de durumum kötü arkadaşım.» dedi «gaddar bir ailem var. Yoksa yardım ederdi. Sana ne oldu ki?»

«Hastanedeydim.»

«Hastane mi?» dedi delikanlı. Hâlâ tatlı tatlı gülümsüyordu, «Çookk-hık-fena be! Tıpkı Polly teyzem gibi-hık- Polly teyzem de hastane... kart kızın ikizleri oldu yaa Şşşşşana ne ne oldu ki?»

«Kolum kırıldı,» diye başladı Jurgis.

«Yaa.» dedi beriki sevimli sevimli. «O kadar kötü değil, geçer; iyileşirsin elbette. Keşke birisi de benim kolumu kırsa yalansa Allah janımı alsın. yalanım varsa! O zaman daha iyi davranırlar bana-hıktut beni arkadaşım... Şşşenin için ne yapabilirim?»

«Karnım aç, efendim,» dedi Jurgis.

«Peki neden gijjiip yemek yemiyorsun ha?»

«Param yok efendim.»

«Paran yok demek. Ho! ho! ho!» dost olalım seninle arkadaşım-hık-tıpkı benim gibi... benim de param yok... berbat durum... neden benim gibi sen de eve gitmiyorsun?»

«Evim yok benim,» dedi Jurgis.

«Evin yok demek. Yabancısın demek şehirde... hey, Allah... kötü bu be... En iyisi benimle birlikte gel, evet benimle gel ve bir yemek ye-hık-birlikte. Çok yalnızım ben... evde kimse yok... Peder hazretleri-hık-Avrupa'da... Bubby balayında... Polly'nin ikizleri oldu... her kahrolası kişi defolup gitmiş bir yere-Hmm-hık-hmff-işte bütün bunlar bir insanı içkiye sevkeder-hık-böööle işte! Yalnızca ihtiyar domuz var evde... hep tabak tutup kaldırıyor... kahroliim bööle yemek yenmez be-hık-hayır efendim yenmez işte... onun için arkadaşım ben de kulübe gidiyorum... ama yatırmıyorlar beni orda... peder beyin emirleri... kahretsin her gece eve gidecekmişim... Hiçç duydun mu bööle şey?-hık-«Her sabah olsa gerek efem» dedim.. Hayır dostum «Her gece» dedi yoksa harçlık verilmiyecekmiş-tırnak gibi sert-ihtiyar domuz bakacakmış bana... uşşaklar casusluk ediyorlar hakkımda... annadın mı arkadaşım... şşen ne diyorsun bu işe... Benim gibi-hık-sakin iyi yürekli bir çocuk babası Avrupa'ya gidip-hoppa-yanız bırakamazmış onu hık-Ayıp değil mi efendim? Her akşam eve gidip bütün eğlencelerden yoksun... durum böole işte... bu yüzden burdayım... Kitty'ciğimi yalnız bırakmak zorunda kaldım-hık-ağlıyordu, yaa... buna ne buyrulur eski dost? Bırak gideyim kediciğim, diyorum «erken ve sık gel» diyor görev beni çağırınca ben giderim. Elveda, elveda benim yegane aşkım... elveda ehelveedaa, be-nim-tek-aşkım.»

Son kısmı şarkıydı konuşmanın. Delikanlının sesi gerçekten acıklı çıkıyordu. Kollarını Jurgis'in boynuna dolamış, sallanıyordu bir yandan. Jurgis biri gelecek korkusuyla sinirli sinirli çevresine bakınıyordu. Ama hâlâ yalnızdılar.

Delikanlı: «Ama ben gitmeyi becerdim,» diye öfkeli bir biçimde devam etti. «Hık-kendi yolumu bulabilirim ben... istersem her şeyi yaparım... Freddie Jones öyle kolay idare edilecek kişi değildir, haa! Hele bir başlamasın... ayrıca kimseyle de eve gitmek istemiyorum-hayır efendim-bu böyle biline... nereye götürüyorsun beni be! Sarhoş sanıyorsun beni değil mi? Hey-heyy! Tanıyorum seni-hık- ama senden fazla sarhoş değilim ben... Kedi yavrum diyorum... hakkın var sevgili Freddie diyor o da bana (akıllı bir kız bu Kitty) ama ben sıcak apartıman da kalıyorum, sense buz, buz gibi gecenin içine dalıyorsun diyor bana... beni bir yere sakla sevgili Kitty diyorum... Saçma... Freddie evlat, şakanın sırası değil diyor... iyi bir sevgili gibi araba çağırayım... ben kendi arabamı çağırırım be! Ne yaptığımdan da haberim var... Arkadaş-hık-ne diyorsun? Eve gelip beni ziyaret eder ve de yemek yer misin? Hadi aksilik etmeden uslu uslu gel... Sen de benim gibi yolsuzsun... anlarsın bir delikanlıyı... yüreğin olması gereken yerde... Hadi gel arkadaş... eski dost gel... bütün ışıkları yakar içki içeriz... cehenneme çeviririz ortalığı... elbette çevirirriz... Hoppaa! Eve bir girdikten sonra istediğimi yaparım... peder beyin verdiği emirler bunlar... Hay Allah-hık-hık!»

Kol kola, yoldan aşağıya doğru inmeye başladılar. Genç adam Jurgis'i sürüklüyor, beriki ise ne yapacağını düşünüyordu. Yeni ahbabı ile kalabalık bir yerden geçemiyeceğini çok iyi biliyordu. Hemen dikkati üzerlerine çekecek ve de durdurulacaklardı. Sırf yağan kar yüzünden bu tenha sokaktan, ara sıra geçen insanlar ikisinin farkına varmıyordu.

Birdenbire Jurgis durup sordu: «Evin çok uzak mı?»

«Pek değil,» dedi beriki. «Yoruldun galiba, tamam mı? Öyleyse biz de araba ile gideriz. Tamam, bir araba çağır.»

Genç adam bir eliyle, Jurgis'i sıkıca tuttuktan sonra öbür eliyle ceplerini aramaya başladı.

«Sen çağır arkadaşım, ben parasını öderim.» dedi «Heyy buna ne dersin?»

Bir cebinden koskoca bir tomar para çıkardı. Jurgis bütün hayatında bu kadar çok parayı bir arada görmemişti. Şaşkın şaşkın para tomarına bakmaya başladı.

«Görünüşe göre çok para değil mi?» dedi Freddie, «Aldatmasın seni arkadaşım. Hepsi ufaklık. Bir hafta içinde bundan fazlasının canına okurum... şerefim üzerine yemin ederim bu böyle olacak... ayın birine kadar da metelik yok. Başkanın emri-hık-insanı deli eder böyle şey... Bu ikindi bir telgraf çektim babama... eve gitmemin bir sebebi de bu... «Açlıktan geberme sınırına geldim» diye yazdım «Ailenin şerefi için bana biraz ekmek yollayın-hık-yoksa açlık beni, yanına gelmeye zorlayacak... Freddie..» İşte böyle yazdım telgrafı, hele yollamasın okuldan kaçarım be!»

Delikanlı bu şekilde konuşmasına devam etti. Bu arada Jurgis, heyecan ve korkudan zangır zangır titriyordu. Bu para tomarını kapıp, diğerinin aklı başına gelmeden karanlıklara karışabilirdi. Yapsa mıydı böyle bir şey? Daha fazla beklerse ne geçecekti eline. Oysa Jurgis, hayatında bu güne kadar tek suç işlememişti. Ve Jurgis, bir saniye fazla düşündü. Bu bir saniye içinde Fredie, tomarın içinden bir para çekerek, diğerlerini pantolun cebine tıkıştırmıştı bile.

«Al dostum, senin olsun bu.» Elinde tutmuş sallıyordu. Bu sırada bir meyhanenin önüne gelmişlerdi. Jurgis, ışıkta, delikanlının elinde tuttuğu banknotun, yüz dolar olduğunu gördü.

«Al dedim sana. Araba parasını verdikten sonra, üstü, sende kalsın -hık-iş kafası yoktur bende. Peder bey de aynı şeyi söylüyor. Hem o her şeyi bilir. Kafası bir işler ki rez'lin. Pekâlâ üstat dedim, ben de. Oyunu sen oyna, parsayı ben toplarım. O zaman Polly teyzeyi bana bakması için başıma dikti. Hık-teyze hanımda şimdi bastı hastaneye gitti. İkiz do-

ğurdu. Ben de Kabil olarak büyüyorum - Hey, bak, bak, çağır şunu!»

Bir araba geçiyordu önlerinden. Jurgis fırlayıp seslendi. Araba dönüp kaldırıma yanaştı. Freddie efendi biraz güçlükle içeriye girdi. Jurgis de ardından girmeye hazırlanıyordu ki, arabacı bağırdı. «Çık ulan sen dışarı.»

Jurgis durakladı. Neredeyse söz dinlemek üzereydi. Arkadaşı girdi araya.

«Sana ne oluyor be! Ne karışıyorsun elin işine!»

Arabacı bozulup kenara çekilince, Jurgis de girdi arabaya. Sonra, Freddie, Lake Shore Drive'da bir numara verdi ve araba yola koyuldu. Delikanlı arkasına yaslanıp, Jurgis'in üzerine abanıp, yarım dakika kadar birşeyler mırıldanıp, horlamaya başladı. Jurgis bir yandan titriyor, bir yandan da arkadaşına bakıyordu. Acaba para tomarını hâlâ, alamaz mıydı? Adamın ceplerini karıştırmaktan korkuyordu. Ayrıca, arabacı da kendisini gözetliyor olabilirdi' Yüz doları emniyete almıştı. Bununla uzun bir süre idare edebilirdi.

Yarım saatlik bir yolculuktan sonra araba durdu. Göl kıyısına gelmişlerdi. Buz tutmuş suların üzerinden, doğu tarafından dondurucu bir rüzgâr esiyordu. «Geldik işte,» dedi arabacı, Jurgis arkadaşını uyandırdı.

Preddie efendi uyanıp, şaşkın şaşkın çevresine bakındı.

«Merhaba,» dedi. «Neredeyiz. Bu ne? Kimsin sen be? Ha, tamam hatırladım -hık-eskidost-Az kaldı unutuyordum seni-hık-Eve geldik değil mi? Br-rr! Soğuk be! Evet, gel bakalım, eve geldik yakında her şey düzelir -hık- saygılarımla.»

Önlerinde korkunç, bir granit yapı yükseliyor ve bütün bir adayı kaplıyordu. Caddeden içerdeydi. Arabacının feneri sayesinde, Jurgis, yapının kuleleri, üç köşeli duvarları olduğunu gördü. Tıpkı ortaçağ şatolarını andırıyordu yapı. Jurgis, delikanlının bir yanlışlık yapıp başka adres verdiğini düşündü; onun için bir kimsenin, otel ya da belediye sarayı kadar

büyük bir yapıya sahip olması aklın alacağı bir şey değildi. Ama ses çıkarmadan delikanlının peşinden gitti. Uzun merdivenleri kol kola çıktılar.

«Şuralarda bir düğme olacak, dostum,» dedi Freddie. «Sen kolumu tut da ben bulayım.» Aramaya başladı. «Yavaş ol, ta-mam. Burada işte, kurtulduk arkadaşım.»

Zil yankılar yaptı içerde. Birkaç saniye sonra kapı açıldı. Karşılarında, üzerinde mavi uşak elbisesi olan bir adam, heykel sessizliğinde kendilerine bakıyordu.

İçerden vuran ışık gözlerini kamaştırmıştı. Bir an durdular. Jurgis, arkadaşının kendisini çektiğini farkedince, girdi içeri. Mavi elbiseli robot kapıyı kapadı.

Jurgis'in yüreği çatlayacakmış gibi çarpıyordu. Yiğitçesine bir şeydi bu yaptığı. Bu yeryüzüne ait olmayan, ne denli garip bir yere geldiği konusunda en ufak bir fikri yoktu. Alâaddin'in mağarasına girmek de ancak bu kadar heyecanlı olabilirdi.

Bulunduğu yer çok az aydınlatılmıştı. Ama karanlık tavana doğru yükselen sütunlarla kaplı bir salonda durduklarını anladı. Son tarafta geniş bir merdiven yukarı kata çıkıyordu. Yer cam gibi parlak mermerdendi. Duvarlarda güzel boyalı bir takım garip şeyler asılıydı. Yarı karanlıkta ortalığın esrarengiz bir görünüşü vardı. Pembe, kırmızı, altın yaldız. Tıpkı gölgeli bir ormanda güneşin batışını andırıyordu.

Üniformalı adam sessizce onlardan tarafa geldi. Freddie efendi, şapkasını çıkarıp adama verdikten sonra, Jurgis'in kolunu bırakarak, paltosunu çıkarmaya çabaladı. Bir iki denemeden sonra da başardı bu işi. Bu arada, ikinci bir adam belirmişti yanlarında. Uzun boylu, iri yarı ve bir cellat kadar heybetliydi. Doğrudan Jurgis'in üzerine yürüyünce, dostumuz, korku ve sinirden büzülüverdi. Adam tek kelime söylemeden Jurgis'i kolundan tutarak kapıya doğru sürüklemeye başlayınca, ortalığı, birden Freddie efendinin sesi doldurdu. «Hamilton, arkadaşım benimle birlikte kalacak.»

Adam duralayıp, elini gevşetti. «Gel, arkadaşım,» dedi beriki. Jurgis, delikanlıdan yana yürüdü.

«Frederick beyefendi!» diye başladı adam.

«Git arabacının parasını ver, oldu berikinin cevabı. «Sonra, Jurgis'in koluna girdi. Jurgis, az kalsın, «arabacının parası bende,» diyecekti ama tuttu kendini. İri yarı üniformalı adam, berikine işaret edip, dışarı yolladıktan sonra, genç efendisinin peşine takıldı.

Büyük salonu geçtikten sonra döndüler. Karşılarına dev gibi iki kapı çıktı.

«Hamilton,» dedi Freddie efendi.

«Buyrun efendim.»

«Ne oldu yemek odasının kapılarına?»

«Hiç bir şey efendim.»

«Öyleyse açmak için ne bekliyorsun?»

Adam, sürgülü kapıları açtı. Büyük bir karanlık, «Işık» diye emretti, Freddie. Uşak bir düğmeye basınca, tavandaki kristal avizeden billur gibi pırıltılar yayıldı odanın içine. Jurgis'in gözleri kamaşmış, adeta yarı kör olmuştu. Yavaş yavaş bu büyük odayı seçmeye başladı. Tavan kubbe şeklindeydi. Duvarlar tek bir tablo olarak yapılmıştı. Su perileri, orman perileri, çiçeklerin üzerinde dansediyor, av tanrıçası Diana, atları ve köpekleri ile dağdan iniyor, bir sürü bakire, ormandaki bir havuzda yıkanıyordu, bütün resimler tabii büyüklükteydi. O kadar canlıydılar ki bir düşler sarayına geldiğini sandı. Sonra, gözü, odanın ortasındaki upuzun masaya ilişti. Abanoz gibi siyah renkte olan masa, gümüş ve altın işlemelerle süslenmiş, tam ortasına büyük bir çanak yerleştirilmişti. Bunun içinde, az bulunur pembe ve kırmızı orkideler, çanağın içindeki gizli bir ışıkla aydınlatılıyordu.

«Burası yemek odası,» dedi Freddie. «Nasıl, beğendin mi arkadaşım?»

Her söylediğine, Jurgis'in bir cevap vermesini istiyor, ondan tarafa yaslanarak gülümsiyerek yüzüne bakıyordu. Onun bu davranışı, Jurgis'in gerçekten hoşuna gidiyordu.

«Yalnız tıkınmak için, biraz fazla büyük. Doğru değil mi ha?» Sonra aklına başka bir fikir gelmiş olmalı ki, devam etti. «Belki daha önce buna benzer bir yer görmemişsindir, ha? Yoksa - hık - gördün mü arkadaşım?»

«Hayır,» dedi Jurgis.

«Taşradan geldin belki de.»

«Evet,» dedi Jurgis.

«Ahaa! Ben de öyle sanmıştım. Çoğu taşralılar böyle yer görmemişlerdir. Peder eve getirip gösterir - hık - beleş sirk gibi bir şey. Evine dönünce onlara moruk Jones'in evinden söz et olur mu? Salhaneci Jones, Sığır trôstü üyesi. Bütün bunların hepsi domuzlardan elde edildi. Kahrolasıca rezil sahtekâr! Şimdi paralarımızın nerelere gittiğini görelim. Devamlı iskonto, özel araba şirketi - hık - hay Allah! Öküz sarayı ama - hık - görmeye değer. Hiç işittin mi salhaneci Jones'u? ha arkadaşım?»

Jurgis hafif huzursuzlandı. Oysa, sarhoş olmasına rağmen berikinin gözünden hiç bir şey kaçmıyordu. «Ne oldu ha? Işittin mi?»

Jurgis kekeleyerek konuştu. «Salhanelerde onun hesabına çalıştım.»

«Ne?» diye haykırdı delikanlı. «Sen! Salhanelerde çalıştın demek. Ha, ha, ha! Aman ne güzel. El sıkışalım seninle, Peder bey burda olmalıydı. Sevinirdi seni gördüğüne, iyi dostudur adamlarının. Iş ve sermaye, toplum ve faiz, dolandırıcılık filan - hık - şu dünyada ne garip şeyler oluyor değil mi, eski dost. Hamilton, gel seni tanıştırayım; ailenin dostu, peder beyin ise eski dostu - hık - salhanelerde çalışıyor. Gel bu geceyi birlikte geçirelim. Hamilton neşeli bir gece geçirelim, arkadaşım... Bay... adın neydi senin, adını söyle bize.»

Rudkus - Jurgis Rudkus.»

«Arkadaşım Bay Rednose (kelime oyunu, kırmızı burun anlamına.) Hamilton el sıkışın bakiim.

Iri yarı uşak başı ile selam verdi ama, el sıkmak için en ufak bir harekette bulunmadı. Hiç ses çıkarmadı adam. Freddie efendi, parmağını uşağa

doğru salladı, «Senin nen var biliyorum Hamilton - hık - bir dolar basarım üstüne... sarhoş sanıyorsun beni... Ha? öyle mi?»

Uşak yeniden başını eğdi «Evet efendim.» dedi. Freddie, kolunu Jurgis'in boynuna dolamıştı. Kahkahalarla gülmeye başladı. «Hamilton, kahrolası rezil!» diye gürledi «Terbiyesizliğinden dolayı cezalandıracağım seni. Görürsün bak, yapar mıyım, yapmaz mıyım... Ha, ha, ha! Sarhoşum! Ha, hahaha!»

İkisi de, delikanlının yatışmasını beklediler. Bakalım ne gelecekti bundan sonra aklına. «Ne yapmak istiyorsun?,» diye birden sordu. «Gezmek ister misin burasını arkadaşım? Peder rolü kesip, sana gezdireyim mi sığır sarayını. Devletlerin oturma odaları... Onbeşinci Louis... Onaltıncı Louis... hadi bakalım tanesi üç bin dolara iskemleler. Çay odası... Marie Antoniette... çobanların dansı tablosu... yirmiüç bin dolar! Balo odasının balkon sütunları hık - ithal özel, gemiyle - hık - almışsekiz bin dolar. Tavan Roma'da boyandı... herifin ismi neydi Hamilton? Mattatoni mi, Makaroni mi, ne? Şu gümüş kâse, Benvenuto Cellini ve Org! Otuz bin dolar arkadaşım. Başlat şunu Hamilton da arkadaşım kızılburun işitsin. Hayır boş ver... yemek yiyelim daha iyi... Sadece - hık - burda yemiyelim... benim tarafa çıkalım... arkadaşım... daha sevimlidir orası... Bu taraftan yavaş, kayarsın döşemede haa! Soğuk yemek getir bize Hamilton... sakın fışırtılı içkiyi unutma, anladın mı? Sonra binsekiz yüz otuz, Maderia şarabı, İşitiyor musun beni efendi?»

«Evet efendim,» dedi uşak, «ama babanız bazı emirler verdi...»

Freddie efendi birden dikildi. «Babam emirlerini bana verdi, sana değil,» dedikten sonra, Jurgis' in boynuna sarılarak, odadan dışarı çıktı sallanarak. Yolda yeni bir fikir geldi aklına. «Bana bir telgraf var mı Hamilton?»

«Hayır efendim.»

«Patron geziyor olmalı. İkizler nasıl Hamilton?»

«İyiler, efendim.»

«Iyi, çok iyi,« dedi Freddie efendi ve ekledi. «Allah bağışlasın küçük kuzucukları.»

Geniş merdivenden, her basamakta, duraklıyarak çıktılar. Yukarı gelince, gölgelerin arasından, çeşme başındaki bir su perisi baktı onlara. Canlı gibiydi. Kubbe tavanlı büyük bir oda, değişik dairelere açılıyordu. Uşak birkaç dakika aşağıda kalıp emirler verdikten, sonra peşlerinden yukarı çıktı. Bir düğmeye bastı. Sallanarak, daireye girdiler.

Çalışma odası şeklinde döşenmişti burası. Orta yerdeki maun bir masanın üzerinde, kitaplar, pipolar, sigar ve sigara kutuları vardı. Duvarlarda ise, kolej armaları, renkli bayraklar, afişler, resimler, tenis raketleri, kano kürekleri, golf ve polo sopaları asılıydı. Boynuz uçları arasındaki uzunluk iki metreye yakın bir geyik başı, karşı duvara asılı bir Buffolo başına bakıyordu. Cilalı döşemeye, ayı ve kaplan postları serilmişti. Sedirler, uzun koltuklar, pencere kenarına yerleştirilmiş divanların üstü, yumuşak yastıklarla kaplanmıştı. Bir köşe İran tarzı döşeliydi. Kıymetli taşlarla süslü bir avizenin altında geniş bir sedir vardı. Ardındaki kapıdan yatak odasına, yatak odasından da, kırkbin dolara mal olmuş saf mermerden bir yüzme havuzuna geçiliyordu.

Freddie, bir iki saniye dikkatle Jurgis'e baktı. Tam o sırada içeri odadan canavardan farksız bir buldog köpeği çıktı. Jurgis'in şimdiye kadar görüp, rastladığı en korkunç yaratıktı bu. Esnediği zaman, ağzı bir ejderhanınki gibi açıldı. Sonra kısa kuyruğunu sallayarak, efendisinin yanına gitti. «Merhaba Dewey!» diye bağırdı delikanlı. «Şekerleme mi yapıyordun kart maskara? Bak sen hele ne oluyorsun be! (Köpek, Jurgis'e hırlamaya başlamıştı) Ama Dewey, ayıp! Bu benim dostum Bay Kızılburun. Size Amiral Dewey'i tanıştırayım. El sıkışın hadi - hık Papatya gibi değil mi? New York köpek müsabakasında mavi kurdele ile sekizbin beşyüz dolar kazandı ha, ne dersin?»

Delikanlı geniş koltuklardan birine bıraktı kendini. Köpek de gidip ayaklarının dibine uzandı. Artık

hırlamıyordu ama, gözlerini de Jurgis'ten ayırdığı yoktu. Gerçekten ayıktı Amiral.

Kapının yanında duran uşak, gözünü Jurgis'ten ayırmıyordu. Dışardan ayak sesleri duyuldu. Uşak kapıyı açtığı zaman içeri başka bir üniformalı adam girdi elinde açılır kapanır masa vardı. Arkasında ise üstü kapaklı sahanların doldurduğu iki tepsi taşıyan, iki garson. Heykel gibi durdular. Birinci, masayı kurduktan sonra, öbürleri tabakları sahanları yerleştirdi masanın üzerine. Çeşit çeşit soğuk mezeler, ince et dilimleri, incecik tereyağlı ekmekler, bir kâse dilimlenmiş şeftali (Ocak olduğu halde) rengarenk küçük pastalar ve altı şişe buz gibi soğutulmuş şarap.

«Bütün bunlar senin için,» diye bağırdı Freddie efendi, masaya bir göz attıktan sonra. «Gel bakalım dostum, kımıldan biraz..»

Gidip, masanın başına oturdu, şişelerden birinin mantarını açtı ve üç bardağı dolduracak kadar şarabı büyük bir ustalıkla gırtlağından akıtıp, derin derin içini çekti. Sonra masaya oturması için yeniden bağırdı Jurgis'e. Uşak masanın öbür tarafındaki iskemleyi çekerek tutunca, Jurgis adamın bu hareketi, kendisini oturtmak için yaptığını sandı. Ama sonunda anladı ki, berikinin niyeti iskemleyi, onun altına sürmektir. Çekingen ve şüpheci bir şekilde oturdu. Freddie, içerdekilerin, yeni dostunu utandırdığını anlamıştı. Bir baş işareti ile, «Gidebilirsiniz» dedi.

Uşaktan başka, hepsi çıktılar.

«Sen de gidebilirsin Hamilton,» dedi.

«Sayın efendim,» diye başladı uşak.

«Git be!» diye haykırdı delikanlı, «Allahın belâsı işitmiyor musun söylediğimi!»

Adam dışarı çıkarak kapıyı kapadı. Jurgis, bir hayli dikkatli olduğu için, adamın çıkarken anahtarı aldığını gördü. Gerekirse, anahtar deliğinden bakacaktı demek.

Freddie, yeniden döndü. «Hadi giriş bakalım.»

Jurgis, hâlâ çekingen bir tavırla delikanlının yü-

züne bakıyordu. «Yesene be!» diye bağırdı beriki yeniden. «Atıştır be arkadaşım.»

«Sen bir şey istemez misin?» diye sordu Jurgis.

«Karnım aç değil benim yalnızca hararetim var. Kitty ile birlikte şeker yedik... sen karnını doyurmaya bak.»

Jurgis, delikanlıyı daha fazla konuşturmadan yemeğe başladı. Sanki iki kürekle birden atıştırıyordu. Bir elinde çatalı bir elinde bıçağı, o kurt iştahı açılmış ve nefes almak için bile duraklamadan, bütün tabakları iyice temizlemişti. Kendisini dikkatle izleyen Freddie «Vay canına!» dedi. Gerçekten afallamıştı.

Sonra şişeyi uzattı Jurgis'e.» «Bir de içmeni görelim bakalım.» «Jurgis şişeyi dudaklarına götürüp içmeye başladı. Tarif edilemiyecek kadar güzel bir sıvı gırtlağından akıyor, her sinirini ayrı ayrı gıdıklayıp, bütün vücudunu neş'e ile dolduruyordu. Son damlasına kadar içtikten sonra, uzun bir «Ahh,» çekti.

«Güzel şey meret, değil mi?» diye sordu ev sahibi. Sevimli bir hali vardı. Arkasına yaslandı, ellerini başının altına koyup, bakmaya başladı Jurgis'e.

Jurgis de karşısındakine bakıyordu. Gencin üzerinde pırıl pırıl bir gece elbisesi vardı. Son derece yakışıklıydı ayrıca... güzel bir çocuktu. Altın sarısı saçlarının altındaki eski bir Romalının kusursuz yüzü vardı. Jurgis'e güvenle bakıp yeniden gülümsedi ve konuşmaya başladı. Hem de on dakika hiç susmadan. Bu süre içinde Jurgis'e bütün ailesinin hikâyesini anlatmıştı. Ağabeyisi Charlie, «Kamçatka Halifesi» adındaki oyunda, «Küçük parlak gözler» rolünü oynayan namuslu bir oyuncuya aşık olmuş ve evlenmeye kalkınca, «despot peder» onu mirasından mahrum edeceğine yemin etmiş, sonra da insanın aklını sarsacak bir para vermişti. Bu para aynı zamanda «küçük parlak gözün de» iffetini sarsmamış değildi hani. Charlie şimdi koleji bitirmiş, arabası ile balayına çıkmıştı. Peder başka bir çocuğunu daha mirasından mahrum etmeye yemin etmişti. Bu da, kız kardeşi Gwendolen'den başkası değildi. Kız-

cağız, bir sürü ünvanı ve bir de uzun düello rekoru olan bir İtalyan markisi ile evlenmişti ve herifin şatosunda yaşıyorlardı. Daha doğrusu, adam, kızın kafasına kahvaltı tabakalarını fırlatana kadar yaşamışlardı Zavallıcık, yardım için bir telgraf çekince, peder bey de, Ekselans hazretlerinin şartlarını öğrenmek için yollara dökülmüştü. Freddie'yi de iki bin dolardan az bir para ile yapayalnız bırakmışlardı burada. Onun ise yapılacak ciddi işleri vardı, sonunda öğrenirlerdi elbette. Eğer anlaşmaya varmazlarsa, «Kediciğine» bir telgraf çektirecek ve ona oğulları ile evlenmek üzere olduğunu yazdıracaktı. Bakalım o zaman ne olacaktı.

Neş'eli genç, yorulana kadar konuştu. Sonra son derece tatlı bir biçimde Jurgis'e gülümsiyerek gözlerini kapadı. Sonra tekrar açıp, tekrar gülümsedi, yeniden kapadığı zaman da bir daha açmayı unuttu artık.

Jurgis bir süre, kımıldanmadan oturdu. Delikanlıyı seyretti. Bu arada şampanyanın akıl almayan etkisini düşünüyordu. Bir kere yerinde, kıpırdanacak oldu, köpek hırladı ters ters. Ondan sonra nefesini tutup, hareket etmeden oturdu, ta ki kapı açılıp da, uşak içeri girene kadar.

Adam, parmaklarının ucuna basarak, tehdid eder bakışlarla, Jurgis'ten tarafa yürüyünce, bizimki, aynı bakışları iade edip ağır ağır gerilemeye başladı. Yavaş, yavaş. Ta sırtı duvara yaslanana kadar. Uşak da yaklaşıp kapıyı işaret etti. «Defol, çık dışarı.» Yavaş sesle söylemişti bunları.

Jurgis, duraklayıp, Freddie'den yana baktı. Genç hafifçe horluyordu. «Eğer bir şey yaparsan, dışarı çıkmadan suratını dağıtırım senin, orospu çocuğu. Çık dedim.»

Bir an daha duraklayan Jurgis, adamın ardından gelip, hafiften hırlayan Amiral Dewey'i görünce, teslim olmak zorunda kaldığını anlayıp kapıdan tarafa yöneldi.

Hiç gürültü etmeden dışarı çıkıp, yankılar yapan

geniş merdivenlerden inmeye başladılar. Kapının önünde durduğu zaman, uşak yanına yaklaştı.

«Kaldır bakalım ellerini,» diye hırlayınca, Jurgis sağlam yumruğunu sıktı iyiden iyiye.

«Neden,» diye bağırdı. Sonra, adamın üzerini aramak istediğini anladı. «Bak cehenneme yolcu ederim seni.»

«Kodese mi girmek istiyorsun?» diye uşak sordu. Tehdit edercesine konuşuyordu. «Polis çağırırım yoksa.»

«Git çağır,» dedi Jurgis, «ama gelene kadar üzerime elini bile süremezsin. Kahrolası evinizde hiç bir şeye dokunmadım. Şu halde sen de bana dokunamazsın.»

Genç efendisini uyandırmaktan korkan uşak, birden yana çekilerek kapıyı açtı. «Hadi bas git buradan.» Jurgis kapının aralığından çıkarken, uşak, kalleşçesine bir tekme savurdu arkasından. Jurgis yuvarlanır gibi merdivenlerden indikten sonra, dengesini daha fazla koruyamayıp, karların içine yuvarlandı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Jurgis ayağa kalktığı zaman öfkeden kuduracak hale gelmişti. Ama ardındaki kapı kapanmış, granit şato karanlıklara gömülmüştü. Birden soğuğun, buzdan dişleri Jurgis'i ısırmaya başlayınca, dönüp koşmaya başladı.

Ancak, işlek sokaklara geldiği zaman, dikkati üzerine çekmemek için durdu. Son uğradığı hakarete rağmen, bu işten kârlı çıkmıştı. Kalbi sevinçle atıyor, ara sıra elini pantolon cebine sokarak, kıymetli yüz dolarını yokluyordu.

Böyle olduğu halde, yine de büyük bir güçlükle karşı karşıyaydı. Tek bir meteliği yok, buna karşılık bütün bir yüz doları vardı. Bunun ne güç bir şey ol-

duğunu hatırladığı zaman ürperdi. Yatacak bir yer bulmalıydı kendisine. Bu yüzden de parayı bozdurmak zorundaydı.

Jurgis, yarım saat yürüyerek, bu meseleyi nasıl çözebileceğini düşündü. Yardım isteyebilecek hiç kimsesi yoktu. Tek başına becermek zorundaydı. Yatakhanelerde bozdurmaya kalkışmak, hayatını tehlikeye atmak demekti. Muhakkak parasını çalarlar ve sabah olmadan, belki de öldürürlerdi. Bir otele ya da tren istasyonuna gidip bozdurabilirdi ama, onun gibi bir serserinin elinde yüz dolar görünce kimbilir ne dertler açarlardı başına. Belki tevkif bile ederlerdi. Nasıl bir hikâye anlatırdı o zaman. Ertesi sabah, Freddie Jones, kaybının farkına varacak, ve bütün polis peşine düşecekti. Böylece parasından da olacaktı. Bunların dışında tek aklına gelen şey, bir meyhaneye girip parayı bozdurmaktı. Hatta bunun için haraç bile verirdi onlara.

Yürürken, bir yandan da meyhanelere bakıyordu. Geçtiklerinin hepsi kalabalıktı. Sonunda, içinde meyhaneciden başka kimsenin olmadığı bir salon görünce, sevinçle ellerini ovuşturup içeri girdi.

«Bana yüz dolar bozar mısın,» diye sordu.

İri yarı, daha ziyade, boksöre benziyen meyhanecinin suratı en azından üç haftalık sakalla örtülüydü. Şöyle bir süzdü Jurgis'i. «Ne dedin?»

«Bana yüz dolar bozar mısın dedim.»

«Nerden buldun,» diye adam küstahça sordu.

«Seni ırgalamaz. Yüz dolarım var ve bozdurmak istiyorum. Ayrıca komisyon da veririm.»

Beriki sertçe baktı Jurgis'e. «Görelim bakalım.»

«Bozacak mısın,» diye Jurgis yeniden sordu.

«Sahte olup olmadığını nerden bileyim be! Enayi mi belledin sen beni.»

Jurgis yavaş ve dikkatli bir biçimde adama yaklaştı. Parayı çıkarıp bir süre tuttu avucunda. Meyhaneci pis pis yüzüne bakıyordu. Sonunda uzattı parayı.

Beriki alıp, incelemeye başladı, parmakları ile yokladı, ışığa tuttu, arka tarafını çevirdi, baş aşağı

etti, yanlamasına baktı. Yeni ve sert olduğu için, kuşkulanmıştı bir kere. Jurgis bir kedi gibi adamın hareketlerini izliyordu.

«Hmmm,» dedi sonunda. Karşısındaki yabancıya bakıyor, onu ölçüp tartmaya çalışıyordu. Sefil, pis kokan, paltosuz, bir kolu askıda serserinin biri, üstelik yüz doları var!

«Bir şey alacak mısın?»

«Evet,» dedi Jurgis, «bir bira içerim.»

«Pek ala,» dedi beriki, «bozarım paranı.» Parayı cebine koyduktan sonra, bir bardak bira çekip, tezgahın üzerine bıraktı. Sonra kasayı açıp, bir sürü ufaklık çıkardı ve saymaya başladı - iki onluk, bir yirmibeşlik, bir de yarım dolar. «Al bakalım.»

Jurgis bir an, adamın yeniden dönmesini bekledi. «Doksandokuz dolarım,» dedi.

«Ne doksandokuz doları?» diye sordu meyhaneci.

«Paramın üstü,» diye bağırdı Jurgis. «Yüz dolarımın üstü.»

«Hadi be,» dedi meyhaneci, «aklını kaçırmışsın sen.»

Ve Jurgis, adama, vahşi bir hayvanın gözleriyle bakıyordu. Bir an, dehşet hakim oldu kendisine... Kapkara, dondurucu, korkunç bir dehşet, kalbini çatlatırcasına attırmaya başladı. Bağırıp, elindeki bardağı, olanca hızıyla, karşısındakinin kafasına fırlattı. Eğilen adamın kafasının yarım santim üzerinden geçti bardak. Jurgis, sağlam kolunun yardımı ile, barın arka tarafına atlamaya çalıştığı sırada, suratında patlıyan bir yumruk, gerileyip yere düşmesine sebep oldu. Bu sefer ayağa kalkarak, barın arkasına koştu. Sesinin olanca gücüyle bağırıyordu, «imdat imdat» diye.

Jurgis, koşarken, bardan bir şişe almıştı eline. Tam savurduğu zaman, meyhaneci bir sıçramayla şişeyi kafasına yemekten kurtuldu ve şişe kapının pervazına çarparak bin parçaya ayrıldı. Jurgis odanın ortasında duran adamdan tarafa, yeniden saldırdı. Ama kızgınlığından şişe almayı unutmuştu bu se-

fer. Berikinin de beklediği fırsat, bundan başka bir şey değildi zaten. Jurgis'i yolun yarısında karşılayan adam, olanca gücü ile sanki öküz öldürürmüş gibi, balyozu andıran yumruğunu onun iki kaşının ortasına indirdi. Bir an sonra barın kapıları açılarak iki adam daldı içeri... Tam bu sırada doğrulan Jurgis, ağzı kızgınlıktan köpürmüş, sakat kolunun sargılarını koparmaya çalışıyordu.

«Dikkat edin,» diye uludu meyhaneci, «bıçağı var.» Her iki yeni gelenin de kavgaya girmeye hazır olduğunu görünce, yeniden Jurgis'in üzerine saldırarak, onu bir kere daha yere yuvarladı. Sonra üçü birden üzerine atılıp itişe, tepişe yerlerde yuvarlanmaya başladılar.

Bir saniye sonra, içeri bir polis memuru girince, meyhaneci bir daha bağırdı. «Bıçağına dikkat edin!» Jurgis güç bela dizlerinin üzerine doğrulduğu zaman, yanına yaklaşan polis, elindeki cop'u, adamın suratının ortasına indirdi. Bu darbe onu sarsmıştı ama, içindeki nefret ve kızgınlık daha baskın çıkıyor, ona yeni kuvvetler veriyordu. Ayağa kalkıp solumaya çalıştı. Cop bu sefer de olanca hızıyla, kafasına inince Jurgis boş bir çuval gibi yere yığılıp kaldı.

Polis, Jurgis'in başına geçip, copu elinde, yeniden kımıldanmasını bekliyordu. Aynı anda ayağa kalkan meyhaneci, elini başına koyup, «Tanrım,» dedi, «bu sefer işimin bittiğini sandım gerçekten. Yaralanmış mı bir tarafım?»

«Ben bir şey görmüyorum, Jake,» dedi polis. «Nesi var herifin?»

«Sarhoşluktan deliye dönmüş,» dedi beriki. «Topal ördek üstelik de ama tam barın ardında yakaladı beni. Arabayı çağırsan iyi edersin, Billy.»

«Hayır,» dedi Polis. «Artık kavga edecek hali kalmadı. Zaten topu topu bir blok yürüyecek.» Parmaklarını Jurgis'in yakasına geçirip büktü. «Hadi, kalk bakalım.»

Oysa Jurgis, kımıldanmadı bile. Meyhaneci barın ardına giderek, cebindeki yüz doları gizli bir yere sakladıktan sonra, bir bardak suyla geri gelip,

suyu Jurgis'in suratına fırlattı. Beriki inlemeye başlayınca, polis zorla ayağa kaldırıp sürükliyerek meyhaneden dışarı çıkardı. Karakol hemen köşe başındaydı. Böylece dostumuz birkaç dakika sonra, kendini yeniden bir hücrede buldu.

Yarı gece baygın yattı, acıdan inim inim inliyor, başı gözlerini kör edercesine ağrıyordu. Dayanılmaz bir susuzluktan kıvranıyor, ara sıra, avazı çıktığı kadar «su» diye bağırıyordu ya, kendisini duyacak kimse yoktu. Aynı karakolda, kafaları patlamış, ateşler içinde yanan başkaları da vardı, şehirde yüzlerce, tüm ülkede onbinlerceydiler. Böyle olduğu halde seslerini duyup, onlara cevap veren tek bir insan bile yoktu.

Ertesi sabah, Jurgis'e bir maşrapa su ile, bir dilim ekmek verip, bir polis arabasına bindirdiler. Ilk durak, Polis mahkemesiydi. Sırası gelene kadar, diğer tutuklularla birlikte kapalı bir odada bekletildi.

Meyhaneci, tanınmış bir kavgacı olduğu için, o da şahit olarak çağrılmıştı. Yemin edip, hikâyesini anlattı. Sanık gece yarısından sonra dükkânına gelmiş, kavga çıkarmak istercesine çevresine bakınıp, bir bardak bira ısmarladıktan sonra, bir dolar ödemişti. Geriye doksan beş sent vermişti adam, ama beriki ısrarla doksan dokuz dolar istemişti. Daha cevap vermesine fırsat kalmadan, önce elindeki bardağı fırlatmış, ardından da bir şişeyle üzerine saldırmıştı. Neredeyse dükkânı yerle bir edecekti.

Sonra sanık yemin etti. Perişan bir durumdaydı. Yorgun, bitik, bir kolu kirli sargılar içinde. Kafası, yanağı yarılmış, yüzünde kurumuş kanlar. Bir gözü siyahla mor karışımı çürümüş ve tamamen kapanmıştı. «Söyleyecek bir şeyin var mı?» diye reis sordu.

«Reis hazretleri,» diye söze başladı, Jurgis. «Bu adamın meyhanesine gidip, bana yüz dolar bozup, bozamıyacağını sordum. Bir şey içersem bozacağını söyledi. İçkiyi ısmarlayıp, parayı verdim, üzerini vermek istemedi.»

Yargıç, Jurgis'in yüzüne hayretler içinde bakıyordu. «Yani sen, ona, yüz dolar mı verdin?»

«Evet efendim.»

«Nereden buldun yüz doları?»

«Bir adam verdi efendim.»

«Bir adam mı? Hangi adam? Ne sebeple?»

«Genç bir adam. Yolda rastladım kendisine. Dileniyordum efendim.»

Bir kıkırdama oldu salonda. Jurgis'i tutan polis, sırıtmasını saklamak için, eli ile ağzını kapadı. Yargıç ise gülümsemesini saklamak gereğini bile duymamıştı. «Doğruyu söylüyorum, efendim,» dedi Jurgis, inatla.

«Dün akşam, dilendiğin gibi, içki de içtin değil mi?

Jurgis, «Hayır, efendim,» diye itiraz etti.

«Hiç bir şey içmedin mi?»

«Evet, içtim efendim... Ben, şey...»

«Ne içtin bakalım?»

«Bir şişe bir şey içtim ne olduğunu bilmiyorum ama içini yakıyordu insanın.»

Bu sefer, bütün salon gülmeye başladı. Reis, kaşlarını çatarak başını kaldırdı. Sert bir sesle. «Daha önce hiç tutuklandın mı?» diye sordu.

Bu soru, Jurgis'i iyice sersemletmişti. «Şey... ben...» diye kekeledi.

«Gerçeği söyle bana,» diye beriki emretti.

«Evet efendim.»

«Kaç defa?»

«Yalnızca bir defa efendim.»

«Neden?»

«Ustabaşını dövdüğüm için. Mezbahalarda çalışıyordum ve o bana...»

«Anladım,» dedi sayın yargıç. «Bu kadar açıklama yeter. Eğer kendini idare edemiyorsan, içki içmekten vazgeç. On gün hapis ve mahkeme masrafları. Bundan sonraki dava!»

Jurgis bu haksızlığa itiraz etmek istedi ama, yanındaki polis yakasını burup da boğazını sıkınca, sesi çıkmadı fukaranın. İtile kakıla, hüküm giymiş tutuk-

luların beklediği odaya sokuldu. Küçük bir çocuğun, çaresiz kızgınlığı içinde, hünkür hüngür ağlıyordu. O polisin ve yargıcın, onun gerçek olan sözlerine inanmayıp, meyhaneciyi dinlemeleri ve ona hak vermeleri, ne korkunç, ne haksız, ne canavarca bir şeydi! Zavallı Jurgis, meyhanecinin polise, pazar günleri ve bazı özel işler için her hafta beş dolar verdiğini nereden bilebilirdi? Ayrıca, o bölgenin Demokrat parti liderinin de en sadık hizmetkârlarından biriydi.

Jurgis, yeniden Bridewell cezaevine götürüldü. Kavga sırasında kolunu yeniden sakatladığı için, çalışmıyor, tam tersine cezaevi doktoru tarafından tedavi ediliyordu. Yüzünün, başının sarılması gerektiğinden, gerçekten görülmeye değer bir yaratık olup çıkmıştı ortaya. Geldiğinin ikinci günü, volta atmak için avluya çıktığı zaman eski bir dostu ile burun buruna geldi. Jack Duane!

Genç adam, Jurgis'i dördüğüne öylesine sevinmişti ki, neredeyse boynuna sarılacaktı. «Ey ulu Tanrım,» diye bağırdı. «Bu bizim (kokmuş) değil mi? Ne oldu sana böyle Jurgis? Sosis makinesine mi düştün?»

«Hayır,» dedi Jurgis. «Hem bir tren kazası geçirdim, hem de kavga ettim.» Bu arada başka cezalılar da toplanmıştı. Başından geçenleri sırası ile anlattı. İçlerinden bir çoğu anlatılanları biraz kuşkuyla karşılamıştı ama, Duane, Jurgis'in böyle yalanlar uydurmayacağını çok iyi biliyordu.

«Kötü talih, dostum,» dedi, yalnız kaldıkları zaman. «Ama bu belki de sana bir ders olmuştur.»

Jurgis kederli bir sesle. «Seni son gördüğümden bu yana bir sürü şey öğrendim,» dedi. Ondan sonra geçen yazı nasıl geçirdiğini anlattı. «Aylakçılık» adını vermişti buna. «Ya sen?» diye sordu «Son gördüğümden beri burada mısın?»

«Tanrıma şükürler olsun hayır. İkinci defadır uydurma bir suçtan dolayı yolluyorlar buraya... benim

de talihim kötü gittiği için, istedikleri parayı veremiyorum. Neden benimle birlikte Şikago'ya boş vermiyorsun Jurgis?

«Gidecek bir yerim yok,» dedi, hüzünlü bir tavırla.

«Benim de yok,» dedi beriki hafif gülerek «Hele bir çıkana kadar bekleyelim, sonrası kolay.»

Bridewell cezaevinde, Jurgis eskiden tanıdığı birkaç kişiye rastladı. Ama aynı cinsten, genç ihtiyar, yığınla yeni tutuklu gelmişti. Sahildeki bir dalgakıranı andırıyordu burası. Gelen dalgalar birbirine benziyordu. Ama, su her seferinde yeniydi. Dolaşıp konuştu onlarla. Kuvvetli ve iri olanları başlarından geçeni anlatıyor, zayıf ve acemi olanlar da söylenenleri büyük bir dikkat ve hayranlıkla dinliyorlardı. Jurgis geçen sefer buradayken, genellikle sadece ailesini düşünmüştü, oysa şimdi serbest bir kişi olduğundan dinleyecek bol vakti vardı. Ancak o zaman, onlardan biri olduğunu anlıyabildi. Yani onların görüşü, kendi görüşüydü ve gelecekte hayatta kalabilmek için, aynen onların yaptıklarını yapacaktı.

İkinci kez yine cebinde metelik olmadan hapisten çıkarıldığı zaman, doğruca Jack Duane'a gitti. Gönül rahatlığıyla gitti, çünkü Jack Duane'nın bir efendi olduğunu biliyordu. Ayrıca mesleği de vardı. İşin garip yanı, kendi kârını, acemi bir işçi ile bölüşmek istemesiydi. Üstelik, dilencilik ve serserilik de etmişti Jurgis. Ona ne gibi bir yardımı olabilirdi? Onun bilmediği bir taraf vardı aslında. Ona iyi davranan bir kişiye ihanet etmez, sonuna kadar sadık olurdu. Ki, bu gibi kişilere ne suçlular, ne de diğer sınıftaki insanlar arasında pek ender rastlanırdı.

Ona verilen adres, Yahudi mahallesinde bir tavan arasıydı. Küçük, güzel bir Fransız kızının eviydi burası. Duane'nın metresinin yani. Genç kadın bütün gün dikiş dikiyor, sonra da vücudunu satarak geçinmeye çalışıyordu. Duane'nın polisten çekindiği için, artık burada kalmadığını söyledi. Yeni adresi, bir mahzen meyhanesiydi. Sahibi, Duane, diye birini tanımadığını söyleyip, belli etmeden, Jurgis'i, iyi bir

sorguya çektikten sonra, arka tarafta bir merdiveni gösterdi. Bir rehinci dükkânının ardındaki balkonumsu bir yere çıkıyordu merdiven. Yan yana randevu-evi olarak kiralanan bu odalardan birinde saklanıyordu Duane.

Duane, onu gördüğüne gerçekten sevinmişti. Meteliksizdi ve para bulmak için Jurgis'in gelmesini bekliyordu. Planını açıkladı. Daha doğrusu gün boyu dostuna şehrin suçlular dünyasını anlattı. Buradan kendisine iyi bir hayat temin edebileceğini açıkladı. Kışın kolu yüzünden biraz sıkıntı çekecekti elbet, ayrıca polisin de hiç hoşuna gitmeyecek işler yapacaktı. Ama onlar tarafından tanınmadığı için, dikkat edecek olursa, hiç bir tehlike yoktu. Baba Hanson' nun (meyhane sahibine böyle diyorlardı) yerinde emniyette olabilirdi. Para verdiği sürece, ondan tarafa olur ve herhangi bir polis baskınını, bir saat öncesinden haber verirdi. Rehinci Rosenberg'e gelince, getirdiği her mala üçte bir fiyat verir ve bir yıl ortaya çıkarmazdı. Küçük odadaki bir gaz ocağında yemek pişirip yedikten sonra, saat gecenin onbirine doğru, binanın yan kapısından birlikte dışarı çıktılar. Duane'de küçük bir kum torbası vardı. Şehrin oturulan semtlerinden birine geldiler. Adam birden lambalardan birine kedi gibi tırmanarak, gazı söndürdü. Sonra bir merdiven aralığının karanlığına saklanarak beklemeye başladılar.

Biraz sonra bir işçi göründü, bıraktılar onu. Uzun bir bekleyişten sonra, bir polisin ağır postallarının sesi geldi kulaklarına. Geçene kadar, nefes almadan beklediler. Bundan sonra, çeyrek saat, yarı donmuş bir durumda yeni bir bekleyiştir başladı. Sonra canlı ayak sesleri duyuldu. Duane, Jurgis'e işaret etti. Ve adam önlerinden geçer geçmez dikildiler. Duane bir gölge gibi sessiz dışarı süzüldü. Bir saniye sonra Jurgis tok bir ses ve boğuk bir çığlık işitti... Sadece birkaç adım gerisindeydi arkadaşının. Koşup adamın ağzını kapamak istedi Duane, adamın kollarını tutmuştu sıkıca. Böyle kararlaştırmışlardı. Ama adam yere yıkılmak üzere olduğundan, Jurgis sade-

ce yakasından tuttu yabancıyı. Diğeri çabuk ve usta parmaklarla, adamın ceplerini aradı. Evvela, paltosunun ,sonra ceketinin ve yeleğinin düğmelerini çözerek, iç ve dış ceplere bakıyor, bulduklarını cebine dolduruyordu. En sonunda, adamın parmakları ile kravatını yokladı. Sonra «Tamam,» diye fısıldadı Duane. Soydukları yabancıyı yol kenarına çekip bıraktılar. Hemen ayrı ayrı yönlere yürüdüler.

Jurgis, geldiği zaman, Duane hasılatı inceliyordu. Önce altın kösteğinde bir madalyon asılı olan altın bir saat vardı. Gümüş bir kalem, kibrit kutusu, bir avuç bozuk para ve bir cüzdan. Duane, en sonunda heyecanla açtı bunu. İçinde mektuplar, çekler, iki tiyatro bileti vardı. Arka kısmında ise bir demet para. Saymaya başladı. Bir yirmilik, beş onluk, dört beşlik, üç bir dolarlık vardı. Derin bir nefes aldı Duane. «Bu bizi kurtardı işte.»

İncelemeden sonra, paralar hariç, madalyonun içindeki küçük kız resmine kadar ne varsa yaktılar. Sonra Duane, saatle zinciri alıp aşağı indi. Geri geldiği zaman elinde on altı dolar vardı. «İhtiyar dolandırıcı,» dedi, «kaplama olduğunu söylüyor. Yalan tabii. Ama biliyor paraya ihtiyacım olduğunu.»

Ganimetten Jurgis'in payına ellibeş dolar ve biraz bozukluk düştü. İtiraz etti fazla diye. Ama beriki, yarı yarıya paylaşacaklarında kararlı olduğunu söyledi. Ortalamadan iyi bir vurgun olduğunu belirtti arkadaşı.

Ertesi sabah, kalktıklarında, Jurgis'i gazete almaya gönderdi, Duane. Suç işlemenin en büyük zevklerinden biri, yaptıklarını gazetelerden okumaktı. «Her zaman böyle yapan bir arkadaşım vardı» dedi Duane gülerek. Bir sabah, herifin yelek cebinde üçbin doları ıskaladığını okuyunca bu işten vazgeçti.»

Gazete soygundan yarım sütun bahsediyordu. Her halde bir çetenin işiydi bu. Çünkü daha hafta tamamlanmadan buna benzer olay daha olmuştu. Polis ise çaresizlik içinde. Kurban bir sigorta ajanıydı ve kendisine ait olmayan yüz on doları çaldırmıştı. Bir şans eseri olarak gömleğinin üzerinde ismi-

nin baş harfleri olmasaydı, şimdi bile kim olduğu meçhul kalacaktı. Saldırıcı kurbanına biraz fazla sert vurduğu için, hâlâ kendine gelememişti. Doktorlar, beyin sarsıntısı olduğunu söylüyorlardı bunun. Ayrıca yoldan geçenler tarafından yarı donmuş bir halde bulunmuştu ve sağ elinin üç parmağı kesilecekti. İşbilir gazeteci bütün bunları adamın ailesinden öğrenmişti. Bundan sonra da nasıl öğrendiğini anlatıyordu.

Bu, Jurgis'in böyle bir işte ilk tecrübesi olduğu için, bu ayrıntılar onu bir hayli telâşlandırdıysa da, beriki serinkanlılıkla gülüyordu. Elden gelecek hiç bir şey yoktu. Oyunun kuralları böyleydi. Kısa bir süre sonra, Jurgis bunu, salhanede boğazlanan inekleri, sığırları düşündüğünden fazla düşünmeyecekti. «Ya o, ya da biz,» diyecekti, «elbetteki kurbanın karşı taraf olması tercih edilir.»

Jurgis, düşünceli bir biçimde, «adamın bize hiç bir kötülüğü olmadı ki.»

«Ama, başka birine elinden geldiği kadar kötülük ediyordu. Bundan adın gibi emin olabilirsin.»

Duane ona birtakım açıklamalarda bulunmuştu. Bu meslekte tanınmış bir kişi ne yapsa ne etse yine de polisin işini kolaylaştırmak için çalışırdı ve sonunda yaklanmaya mahkûmdu. Onun için Jurgis'in gizlenmesi ve halk içinde hiç bir zaman dostu ile birlikte görülmemesi gerekiyordu. Birkaç hafta saklanan Jurgis sonunda evde oturmaktan fazlasıyla sıkılmaya başlamıştı. Bu arada tek başına bir iş yapmıştı Duane. Jurgis'in kolu da iyileşmişti artık. Dostunun sıkıntılı ve sinirli halini gören adam onu yatıştırmak istedi. Marie adındaki metresini, birlikte haşır neşir olmaları için eve getirdi. Bu bile Jurgis'in sıkıntısını gidermek için fazla uzun sürmedi. Sonunda tartışmalara daha fazla dayanamayan Duane, Jurgis'i yanına alarak, meyhanelere, kumarhanelere, azılı soyguncular tanıtmaya başladı.

Böylelikle Jurgis, Şikago'nun yüksek suçlular

sınıfını da tanımış oldu. Büyük işadamlarından kurulu bir topluluk şehrin sahibiydi ama, gereken zaman gereken kuvveti elinde bulundurabilmek için, şehrin yönetimi bir haydutlar ordusuna teslim edilmişti. Her yıl, bahar ve güz seçimlerinde işadamları tarafından ödenen milyonlarca dolar bu adamların örgütleri tarafından kullanılırdı. Mitingler tertip edilir, ağzı kalabalık, akıllı konuşmacılar kiralanır, bandolar tutulur, havai fişekli geceler düzenlenir, içki stoku yapılır, harcanacak beyannamelere kâğıt parası yatırılır ve on binlerce oy peşin para ile satın alınırdı. İşte bu nedenlerden hırsızlar ordusunun bütün yıl ayakta kalması, dağılmaması gerekirdi. Organizatörler ve şefler maaşlarını doğrudan doğruya işadamlarından alırlardı. Belediye meclisi üyeleri, kanun yapıcıları, rüşvet olarak; parti liderleri, seçim masraflarından; avukatlar ve meclis üyeleri, maaş olarak; Büyük inşaat firmaları, iş karşılığı, gazete sahipleri ise ilan paralarından öderlerdi bu maaşları. Rütbe ve sıraya göre bu ordunun görevlileri paralarını ya hileli yollardan, ya da doğrudan doğruya halkın sırtından sağlarlardı. Ayrıca, Polis kuvvetleri, İtfaiye, su işleri, bir sürü elden kaçırılmaması gereken sivil kişiler listesi de vardı ki bunlara da para ödemek gerekirdi. En basit bir ayak oğlanından bir daire müdürüne kadar bu sürünün içinde kendine yer temin edemiyenler içinse, ahlâksızlık ve suç dünyasının kapıları ardına kadar açılmıştı. İnsanları aldatmak, dolandırmak, yağma etmek için lisans verilirdi. Kanun, pazar günleri içki içmeyi yasakladığından, meyhane sahipleri polisin elindeydiler ve aralarında gereken anlaşmayı yapıyorlardı. Kanun fuhuşu da yasaklandığı için, «mama»lar bazı işler çeviriyordu. Kumarhane sahipleri, bilardo salonları ve her türlü kanunsuz iş yapan kadın erkek için durum aynıydı. Kanunsuz yollardan kazandıkları paraları yitirmek istemiyorlarsa, bundan belirli kişilere pay vermek zorundaydılar. Ve hepsi bunu seve seve yapıyorlardı. Sebze satıcıları, yol kesenler, yankesiciler, çalınmış mal satın alanlar, sahte doktorlar, tefeciler, dilen-

ciler, seyyar satıcılar, profesyonel katiller, mesleği genç kızları yoldan çıkarıp sermaye yapmak olanlar vesaire. Bütün bunlar, toplum bozucu birlikler, birbirlerine kopmaz bağlarla bağlıydılar. Polis ve politikacılarla kan kardeş olmuşlardı. Bunlar çoğu zaman da hep aynı kişilerdi. Sözgelimi Polis şefi hep kendi sahip olduğu genelevi basardı. Ya da bir politikacı, toplantılar için karargâh olarak sahip olduğu meyhaneyi kullanırdı. Diğerleri Şikago'nun en rezil batakhanelerini işletirler, belediye meclisi üyeleri, şehrin caddelerini işadamlarına kiralardı. Bunların dışında kendi yerlerine sahip olan, kumarhane işletenler, profesyonel boksörler, kendi kanunlarını yürütürlerdi. Hırsızlar, yolkesenler, haydutlar da şehri bir dehşet havası içinde tutarlardı. Sırf halkın ezilmesi için, ustaca kurulmuş, örümcek ağını andırır bir örgüttü bu. Seçim günü geldiği zaman bütün kuvvet bu ahlâksızlar ve haydutlar ordusunun eline geçerdi. Kendi bölgelerinden kaç oy çıkacağını yüzde bir eksiği ile söylerler ve istedikleri anda, bir saat içinde sonucu değiştirebilirlerdi.

Bir ay önce, sokaklarda sürünen, dilenen, açlıktan ölme derecesine gelen Jurgis, şimdi büyülü bir anahtarın açtığı kapıdan, para dahil istenen her şeyin bedavadan kazanıldığı bir dünyanın içine girmişti. Duane tarafından «Buck Halloran» adında bir Irlandalıyla tanıştırılmıştı. «Siyasi işçi» idi bu adam. Yani iş yerlerinde iş çevirirdi. Jurgis'le kısa bir süre konuştuktan sonra, ona bir fikrinden sözetti. İşçi görünüşlü bir adam bu yoldan kolaylıkla para kazanabilirdi. Ama bu özel bir teşebbüs olduğundan, ağzını sıkı tutması ve kimseye hiç bir şey çıtlatmaması gerekiyordu. Jurgis kabul ettiğini belirtince, beriki onu öğleden sonra (Cumartesi günüydü) belediye işçilerinin haftalıklarını aldığı yere götürdü. Veznedar küçük bir kulübede oturuyordu. İki yanında birer polis vardı. Jurgis kendisine verilen talimat üzerine, sıraya girdi ve sırası geldiği zaman, «Michail O'Flahert» adını verdi. Uzatılan zarfı alıp, arkadaşının kendisini beklediği meyhaneye gitti. Sonra yeniden sıraya gi-

rerek, «Johann Schmith» dedi. Üçüncü defa ise, adı «Serge Reminitsky» olmuştu. Halloran'ın gerçekten de uzun ve hayal mahsulu bir işçi listesi vardı. Jurgis her isim için bir zarf alıyordu. Yaptığına karşılık, beş dolar kazandı. Yeni ahbabı, çenesini tuttuğu takdirde her hafta bu parayı alabileceğini söyledi. Jurgis ise çenesini tutmakta kusursuz bir adam olduğundan az sonra, «Buck Halloran»ın dostluğunu kazanarak, onun tarafından başkalarına güvenilir bir kişi olarak tanıştırıldı.

Bu tanışmaların, Jurgis'e başka yollardan da yararı oluyordu. Kısa bir süre sonra, ustası Connor ve parasını dolandıran o meyhanecinin, kendisini nasıl bu kadar kolaylıkla cezaevine gönderdiklerini anladı. Bir gece «yararına» balo veriliyordu. Orkestrayı «Tekgöz Larry» adında topal bir kemancı yönetiyordu. Bu adam aslında, Clerk caddesinde, şehrin en büyük randevuevinde keman çalardı. «Love» bölgesinde çok sevilen bir adamdı. Her neyse; balo büyük bir dans salonundaydı. Şehrin ahlâksızlar ordusuna alabildiğine delirmek için verilmiş bir fırsattan başka bir şey değildi bu. Jurgis içtiği içkilerden yarı çılgın bir hale gelince bir kız yüzünden giriştiği tartışmayı, kavgaya çevirince, kıyamettir koptu. Kolu da eskisi gibi kuvvetlenmişti artık. Tabii sonunda soluğu en yakın karakolun hücrelerinden birinde aldı. Kapılara kadar serserilerle dolu karakolun içi lâğımdan beter kokuyordu. Jurgis'in böyle bir yerde sarhoşluğunu gidermeye hiç niyeti olmadığından, Halloran'a haber yolladı. Beriki ise, telefonla bölge şefini aradı sabahın saat dördünde Jurgis'i kefaletle salıverdiler. O sabah mahkemeye çıktığı zaman bölge şefi, çoktan haber yollayıp, Jurgis Rudkus'un iyi ve namuslu bir kişi olduğunu söylemişti. Jurgis on dolar para cezasına çarptırıldı ve bu ceza da tecil edildi. Yani parayı hiç bir zaman ödemek zorunda değildi. Ancak birisi bunu ona karşı bir delil olarak kullanırsa, o zaman on doları, gözden çıkaracaktı.

Jurgis'in şimdi aralarında yaşadığı kişiler için pa-

ranın anlamı, Packingtown'da yaşıyanlardan çok daha değişikti. Gariptir ama, işçi olarak çalıştığı zamanlardan çok daha az içmeye başlamıştı şimdi. Artık karşısına, kendisini üzen, baltalayan umutsuzluklar çıkmıyordu. Çalışacağı, savaşacağı bir işi vardı. Kısa bir süre sonra, aklını ve zekâsını kullandığı takdirde karşısına yeni fırsatların çıkacağını anladı. Böylelikle işini bilen bir adam olabilecekti. Yalnız kendi ayık kalmıyor, aynı zamanda içkiye ve kadına fazlasıyla düşkün olan arkadaşını da düzeltmeye çalışıyordu.

Genellikle olaylar birbirlerini izler. Bir gece Jurgis, Duane ile birlikte «Buck» Hallaron'u tanıdığı meyhanede oturuyordu. İçerde kendilerinden ve meyhaneciden başka kimsecikler yoktu. Biraz sonra içeri, «taşralı bir müşteri» girdi (yani şehre mal almaya gelmiş yabancı küçük tüccar) İyice kafayı çekmişti. adam. Bir iki kadeh içtikten sonra, dışarı çıkınca, Jurgis'le, Duane da adamın peşinden seyirttiler. Köşeyi dönüp de, kör bir demiryolu kıyısındaki boş evlerin önüne geldiler. Ortalık yeteri kadar karanlıktı. Jurgis hemen tabancasını çekip adamın burnuna dayadı. Arkadaşı ise, şapkası gözlerinin üzerine inik, usta parmaklarla herifin ceplerini yokladı. Saatini ve cüzdanını aldıktan sonra, köşeyi dönüp meyhaneye geldikleri zaman, taşralı ancak bir kere bağırabilmişti. Daha önce işaretle anlaştıkları kapıcı, kendilerine bodrum kapısını çoktan açmıştı. Girip kayboldular ve soluğu, gizli bir geçitten, yandaki genelevde aldılar. Binanın damına çıktıkları zaman buna benzer üç geçit daha buldular. Bu geçitlerin sebebi, gerektiği zaman, yani bir polis baskınında, müşterileri kaçırmak içindi. Ayrıca tehlikeli durumlarda kızlar da aynı biçimde gözden uzaklaştırılırdı. Binlerce kız, gazetelerdeki, «hizmetçi», «fabrika işçisi» ilanlarına kanarak Şikago'ya gelirler ve sahte iş bulma büroları bu kızları bir geneleve kapatırdı. Üzerlerinden elbiselerini almak, kuşu elden kaçırmamaya yetiyordu zaten. Bazen de ilâçlarla bayıltılır, sersem edilir ve haftalarca hapsedilirlerdi. Çoğu zaman aile-

leri telgraf çeker, şehre gelerek, polise neden bir şey yapmadıklarını sorarlardı. Kendilerini inandırmaya imkân olmayınca, polis kızın son olarak hangi adrese gittiğini tesbit eder ve ailelerine evi aramaları için izin verirdi. Oysa, kuşu, dam yoluyla hemen başka bir yere uçururlardı.

Meyhanecinin kendilerine yaptığı yardımdan dolayı, kazandıkları yüz otuz doların yirmisini verdiler. Bu da onların dost olmasına sebep oldu.

Aradan birkaç gün geçince, onları «parlak» Goldenberg, diye ufak tefek bir adama tanıştırdı. Adam, Spor ve Klerinden (!) birinin «işletmeci»siydi. Bir süre saklandılar orada. Birkaç içkiden sonra Goldenberg, çekingen bir tavırla, profesyonel bir kumarbazın, en güzel kızı yüzünden nasıl kendisi ile kavga edip, çenesine bir yumruk attığını anlattı. Adam şehrin yabancısı olduğu için gerçekten de bir sokak arasında kafası patlamış bulunsa bile, kimse fazla üzülmezdi, Jurgis'e gelince, şimdi, Şikago'daki tüm kumarbazların kafasını büyük bir zevkle kırabilirdi. Onu ilgilendiren yalnız ve yalnız bu iş karşılığında kazancının ne olacağıydı. Yahudi daha da açılarak, onlara New Orlean'daki at yarışları konusunda birtakım bilgiler verdi. Bunları, bir zamanlar kötü durumdan kurtardığı, bölge polis müdüründen öğrenmişti ki, müdür, at sahipleri sendikası ile yakından ilgisi olan bir adamdı. Duane, söylenenleri hemen kabul etti ama, artık kafası iyiden iyiye işleyen Jurgis önce yarış pistinin durumunu öğrenmek istedi ve ancak o zaman işin önemini anladı.

Ülkede son derece büyük bir «At yarışı Tröstü» vardı. Bu örgütün her eyaletin meclisinde adamları olduğu gibi, bir iki gazetenin de sahibiydi. Sözde halkın fikirlerini yazardı bunlar. Koca ülkede buna karşı koyacak hiç bir kuvvet yoktu. Belki «Bilardo Salonları Tröstü» biraz daha kuvvetliydi bundan. Ülkenin her bir yanına şahane hipodromlar yapar ve büyük para vaadleri ile, halkı buralara gelmeye kandırırdı. Ondan sonra da yalnızca «hileli» yarışlar düzenlenirdi ki bu da onlara yılda milyonlarca dolar

gelir sağlardı. Vaktiyle gerçek bir spor olan at yarışı, şimdi yalnızca bir kumar işi, bir para kazanma aracıydı. Atlara doping yapılır, fazla yahut az çalıştırılır, istendiği anda düşürülür, kamçılamak suretiyle hayvanın temposu bozulur, zavallı seyirci de, binicinin bunu başta kalmak için yaptığını sanırdı. Yüzlerce hilesi vardı bu işin. Kimi zaman at sahipleri oynayıp servet kazanırlardı. Kimi zaman antrenörler, kimi zaman jokeyler ya da doğrudan işin içinde olmayıp bu kimselere para yediren kişiler. Ama kazanç, genellikle Tröst sahiplerinin cebine girerdi. Sözgelimi şimdi New Orlean'da kış yarışları başlıyordu. Sendika her günün programını bir gün önceden ilân ediyor ve ajanlar da kuzey şehirlerinde, bilardo salonlarını sağıyorlardı. Sonuç, yarış başlamadan biraz önce, şehirlerarası telefonla, şifreli olarak bildiriliyordu. Bu sırra sahip olan kişi de gerçekten servet sahibi olabilirdi. Küçük yahudi Jurgis'e eğer inanmıyorsan deneyebilirsin, diye teklifte bulundu. Ertesi gün belirli bir adreste buluştular. Duane ve Jurgis çoktan teşneydiler bu işe. Gittikleri yer birinci sınıf bilardo salonlarından biriydi (kibar hanımlar, özel odalarda oturuyordu). Her ikisi de «Kara Güzel» adında bir hayvana onar dolar oynadılar. Bire altı veriyordu. Kazandılar da. Böyle bir sırra sahip olmak için, kırmayacakları kafa yoktu şehirde, ama ertesi gün, Goldenberg, onlara, kendisine saldıran kumarbazın, başına gelecekleri tahmin ettiği için şehirden kaçtığını bildirdi.

Her işin, kârı ve zararı vardı. Eğer dışarda yaşamak mümkün değilse, insan hayatını daima cezaevinde sürdürebilir. Nisan başında belediye seçimleri yapılacağı için, hırsızlar ve serseriler ordusunun bolluk devri yaklaşıyordu. Jurgis meyhanelere, kumarhanelere, genelevlere girip çıkıyor, her iki partinin şakşakçılarını dinliyordu. Konuşmalarından bu oyunun tüm girdi çıktılarını öğreniyordu. Seçim zamanı hangi partinin kendisine daha yararlı olabile-

ceğini hesaplamaya çalışıyordu. «Buck» Halloran, «Demokrat»tı. Bu yüzden Jurgis de Demokrat oldu. Ama aksi bir Demokrattı Jurgis. Çünkü Cumhuriyetçiler gerçekten iyi kişilerdi ve gelecek seçimlerde, deste deste para harcıyacakları bir gerçekti. Geçen seçimlerde, Cumhuriyetçiler, bir oya dört dolar verdikleri halde, Demokratlar yalnızca üç dolar ödemişlerdi. Buck Halloran ile meyhanede iskambil oynarken gelen bir adam, Halloran'a yeni gelen otuz yedi İtalyan'ın nasıl peşine düştüğünü anlattı. Cumhuriyetçiler de aynı işçilerin peşindeydiler. Sonunda üçü arasında bir pazarlık başlamış ve İtalyanlar yarı yarıya oy vermeğe söz vermiş, buna karşılık da birer bardak bira istemişlerdi. Masraf paraları da kendilerine kalmıştı tabii.

Bundan kısa bir süre sonra, Jurgis çeşitli suçlar işlemekten korkmaya başladığı için, siyasi hayatından vazgeçmeye karar verdi. Tam bu sıralarda, polislerle, hırsızlar ordusunun müttefikliği bozulmuş ve aralarında amansız bir savaşma başlamıştı. Hırsızlar ve suçlularla, işadamlarının doğrudan doğruya bir ilişkisi yoktu. Bunlar polis tarafından yönetilen yedek kuvvetlerdi. Kumar alemleri şehre iyi bir kazanç sağlıyordu. Ama, hırsızlık, soygunculuk, yol kesmenin büyük sermaye sahiplerine ve şehre bir yararı yoktu. Bir gece Duane, ünlü bir hazır elbise mağazasının kasasını delerken gece bekçisi tarafından suçüstü yakalanıp, polise teslim edildi. Polis, Duane'i iyi tanıdığı için sorumluluğu üzerine alarak kaçmasına gözyumdu. Ama ertesi gün gazeteler işi öylesine büyütüp vaveylaya başladılar ki, bir kurban verilmesi gerektiğinden, Duane tam zamanında şehri terketmek zorunda kaldı.

İşte bu sırada Jurgis, Harper diye bir adama tanıştırılmıştı. Dostumuz, kendisini bir günde Amerikan vatandaşı yapan, Brown şirketinin gece bekçisini tanımakta güçlük çekmedi. Adam bu tanışmadan memnun olmuştu ama, hatırlayamadı Jurgis'i.

Şimdiye dek çok sayıda acemiyi, vatandaş yap-

mıştı. Jurgisle birlikte, yanlarında Halloran olduğu halde, bir dans salonunda sabahın erken saatlerine kadar oturarak, başlarından geçen olayları ve edindikleri bilgileri anlattılar karşılıklı. Kısım şefi ile nasıl kavga ettiğini, bu yüzden nasıl işinden atıldığını açıkladı. Şimdi sadece bir işçi ve iyi bir sendikacıydı. Jurgis birkaç ay sonra, asıl nedenini öğrendi bu işin. Kavga önceden hazırlanmıştı. Çünkü Harper, her hafta, sendikada olanları patronlara rapor ettiği için, onlardan haftada yirmi dolar alıyordu. Adam bir sendikacı gibi konuşarak, mezbaha çevrelerinin için için çalkalandığını anlattı. Packingtown'lular, dayanabileceklerinden fazla sömürülmüşlerdi ve her an büyük bir grev beklenebilirdi.

Bu konuşmadan sonra, adam Jurgis'e birtakım sorular sormaya başladı. Birkaç gün sonra da, ilginç bir teklifte bulundu. Pek emin değildi ama, şayet Packingtown'a gelecek olur ve kendisine söylenenleri yaparsa, ona belirli bir maaş sağlayabilirdi. Harper, «Çalı» Harper denirdi ona ve mezbahaların Demokrat lideri Mike Scully'nin sağ koluydu. Gelecek seçimlerde garip bir durumun ortaya çıkma ihtimali vardı. Scully'ye, zengin bira fabrikatörü yahudiyi aday göstermesi için bir teklifte bulunmuşlardı. Çevrenin seçkin caddelerinden birinde oturan adam, sözün kısası bir unvan budalasıydı. Meclise üye olmakla şerefinin artacağını sanıyordu. Yahudiydi ama, kafası fazla işlemeyen, zararsız bir adamdı. Seçim kampanyası için büyük paralar harcayacaktı. Scully bu teklifi kabul ettikten sonra, başka bir teklifle Cumhuriyetçilere gitmişti. Öbür işte ne kadar başarılı olacağını bilmediği için, bölgesini hiç bir şekilde tehlikeye sokmak istemiyordu. Bu yüzden de, Cumhuriyetçilerin, onun arkadaşı olan adi ama sevimli birini aday göstermelerini istiyordu. Dostu şimdi Ashland caddesindeki bir meyhanenin bodrum katında toplu iğne imal ederek geçimini sağlamaktaydı. Scully, adamı Yahudinin parası ile seçtirecek, zafer de Cumhuriyetçilerin olacaktı ki bu onlar için görülmemiş bir şeydi. Buna karşılık, gelecek se-

çimlerde Cumhuriyetçiler bölgeden aday göstermiyeceklerdi. O zaman Scully'nin bölgeden göstereceği aday rakipsiz olacaktı. Cumhuriyetçiler hemen kabullenmişlerdi bunu, ama işin en berbat yanı diye Harper açıklamasına devam etti. Cumhuriyetçilerin tümünün birden ya deli, ya da budala olmalarıydı. Scully'nin kral olduğu mezbaha bölgesinden nasıl çıkardı bir Cumhuriyetçi aday? Ayrıca çalışmasını da bilmiyordu adamlar. Savaş Çığlığı kulübünün birer üyesi olan Demokrat işçiler, elbette ki açıktan açığa Cumhuriyetçileri desteklemezlerdi. Başka bir mesele olmasa, iş belki de bu kadar zor olmayabilirdi. Ne var ki Packingtown siyasetinde son bir iki yılda büyük değişiklikler olmuş ve yeni bir parti türemişti. Sosyalistlerdi bunlar ve işleri gerçekten de karıştırmak ta ustaydılar. Bu «Sosyalist» kelimesi Jurgis'in aklına, kendisinin de sosyalist olduğunu söyleyen zavallı, ufak tefek Tamoszius Kuszleika'yı getirdi. Cumartesi geceleri peşine taktığı birkaç kişiyle birlikte bir köşebaşını tutar, çıktığı bir sabun sandığının üzerinde, sesi kısılana kadar bağırıp çağırırdı. Tamoszius, birkaç kez bunun ne demek olduğunu, Jurgis'e anlatmak istemişti. Ama, hayal gücü biraz zayıf olan dostumuz, bir türlü söylenenlerden bir anlam çıkaramamıştı. Oysa şimdi karşısındakinin söylediklerinden anlıyordu ki, sosyalistler Amerikan düzeninin düşmanlarıdırlar. Bu herifler satın alınmadıkları gibi, ne kendileri ile bir pazarlık, ne de bir anlaşma yapılabilirdi. Mike Scully son yaptığı anlaşma yüzünden onlara verdiği fırsattan son derece kaygılanmaya başlamıştı. Mezbaha çevresinin demokratları, zengin bir kapitalistin, kendileri tarafından aday gösterilmesine son derece kızmışlardı. Günden güne de değiştiklerine göre, Sosyalist bir meşalenin, Cumhuriyetçi bir serseriden çok daha iyi olduğuna karar verebilirlerdi. İşte dünya yüzünde sağlam bir yer temin etmek için, burada bir fırsat çıkıyordu Jurgis'in karşısına, diye «Çalı» Harper devam etti. Her şeyden önce bir sendikacıydı ve mezbaha çevrelerinde bir işçi olarak tanınıyordu. Şim-

diye kadar, kendileri ile siyaset konuşmadığı yüzlerce tanıdığı vardı. Ve eğer karşılarına bir Cumhuriyetçi olarak çıkacak olursa, en ufak bir kuşku bile uyandırmazdı. Malı teslim edecek kişiye, kullanılmak üzere çuvalla para verilecekti. Şimdiye kadar hiç bir dostunu yarı yolda bırakmamış olan Mike Scully'ye güvenebilirdi Jurgis. Peki ne yapması gerekiyordu? Şaşkınlıkla bunu sorunca, beriki en ince ayrıntılarına kadar açıklamaya başladı. İstemese, sevmese bile, yeniden salhanelere gidip çalışması gerekiyordu. Orada kazandığı onun olacağı gibi ayrıca açıktan da bir sürü para gelecekti. Sonra sendikada etkin bir rol oynamalı bir de kendisi gibi yazıhane edinmeliydi. Burada dostlarına, Cumhuriyetçi adayı Doyle'nin iyiliklerini, «çıfıt»ın da kötü taraflarını anlatacaktı. Bu arada Scully, bir toplantı yeri kiralayıp döşeyecek ve adını, «Genç Cumhuriyetçiler Birliği» koyacaktı. Tıpkı kendi kulübü gibi. Sonra zengin yahudinin en iyi biralarından fıçılarla gelecek, havai fişekler atılacak, nutuklar verilecekti. Her halde, Jurgis'in böyle eğlencelerden hoşlanan yüzlerce arkadaşı vardı. Ayrıca resmi Cumhuriyetçi liderler ve işçiler de kendisine yardım edecekler ve seçimlerde çoğunluğu kazanacaklardı.

Jurgis bütün bu açıklamaları dinledikten sonra sordu. «Peki Packingtown'da nasıl iş bulacağım? Kara listedeyim ben.»

«Çalı» Harper bayağı güldü bu soruya. «Ben hallederim bu meseleyi.»

Bizimki cevap verdi. «Anlaştık öyleyse, adamınızım artık.»

Böylece Jurgis yeniden mezbahalara gitti ve çevrenin, siyasi kralı ile tanıştırıldı. Yani Şikago Valisinin patronu ile. Tuğla fabrikası ve buz yapılan su çukurunun sahibi de Scully'di ama Jurgis'in bundan haberi yoktu. Jurgis'in oğlunun boğulduğu kaldırımı döşetmeyen de Scully idi. Jurgis'i ilk kez hapse mahkûm eden yargıcı da Scully yerleştirmişti. Ayrıca ona düzenbazlıkla ev satıp, sonra elinden alan şirketin sahibi de aynı adamdı. O yalnızca Scully'yi,

mezbaha sahiplerinin bir aleti, bir kuklası sanıyordu. Onun için Scully, büyük bir kuvvet, şimdiye kadar tanıdığı en büyük adamdı.

Ufak tefek, kupkuru, elleri titreyen bir Irlandalıydı. Ziyaretçisi ile açıkça konuştu. Bu süre içinde, fareyi andıran gözleriyle, karşısındakinin bütün hareketlerini, tepkilerini inceliyor, hakkında bir karara varmaya uğraşıyordu. Sonunda, Durham'ın baş yönetmeni Bay Harmon'a hitaben yazılmış bir kâğıt verdi:

«Bu kâğıdı getiren Jurgis Rudkus, benim yakın dostumdur. Kendisine çok önemli nedenler yüzünden iyi bir iş vermenizi istiyorum. Bir zamanlar kötü bir davranışta bulunduysa da bunu unutacağınızı umarım.»

«Kara listeye geçmiştim, efendim,» dedi Jurgis.

Berikinin kaşları çatıldı. «Kara liste mi?» dedi, «Ne demek istiyorsun?»

Jurgis, utancından kıpkırmızı oldu. Kara liste diye bir şeyin aslında olmadığını unutmuştu. «Şey... yani ben iş bulmakta güçlük çekiyorum,» diye kekeledi.

«Sebep neydi buna?»

«Bir ustayla kavga ettim... ama kendi ustam değildi efendim... dövdüm onu.»

«Anladım,» dedi beriki. Kısa bir süre düşündü. «Peki ne yapmak istiyorsun?»

«Ne olursa efendim,» dedi Jurgis. «Yalnızca bu kış kolum kırıldığı için dikkatli olmam gerekir.»

«Gece bekçisi olmak işine gelir mi?»

«Hayır, efendim. Geceleri işçilerin arasında olmam gerek.»

«Anlıyorum... siyaset. Domuz temizlemek ister misin?»

«Evet, efendim,» dedi Jurgis.»

Ve Bay Harmon, iş saatlerini tutan memurunu çağırıp, «Bu adamı Pat Murphy'ye götürün, ne yapıp yapsın ve onu bir işe yerleştirsin,» dedi.

Böylece, Jurgis, bir zamanlar kapısına gelip yalvardığı, domuzların öldürüldüğü odaya götürüldü.

Şimdi gösterişli bir biçimde yürüyor, kendi kendine gülümsüyordu. Hele, ustabaşının kaşlarının çatılması onu ayrıca sevindirdi. Memur, «Bay Harmon bu adama iş vermeni emretti,» dediği zaman beriki epey bozulmuştu. Öyle ya şimdi takımı kalabalıklaşacak, ayak altında bir fazlalığın olması kırmak üzere olduğu rekoru baltalayacaktı. Ama hiç bir itirazda bulunmadan, «pekâlâ,» dedi.

Ve böylece Jurgis bir kez daha mezbaha işçisi oldu. Sonra hemen eski arkadaşlarını arayıp, yeniden sendikaya yazıldı. Arkasından Doyle'yi övme, başladı. Bir sefer büyük bir iyilikte bulundu, diye açıkladı. Gerçekten mert bir adamdı. Ayrıca Doyle bir işçiydi ve seçilirse, işçileri temsil edecekti. Ne diye milyoner olan o «çıfıt»a rey vermek istiyorlardı? Ayrıca, Mike Scully denen rezil, kendileri için ne yapmıştı da, daima onun gösterdiği, desteklediği adayları seçmek zorunda kalıyorlardı? Bu arada Scully, Cumhuriyetçilerin bölge başkanına götürülmek üzere mektup vermişti Jurgis'e. Gidip çalışacağı kalabalıkla tanıştı. Bira fabrikatörünün parası ile, bir de salon kiralanmıştı. Jurgis her gece en azından bir düzüne yeni üye yazdırıyordu, Cumhuriyetçi birliğine. Kısa bir süre sonra, şahane bir açılış gecesi yapıldı. Koca bir bando, sokaklarda yürüyüş yaptı, havai fişekler atıldı. Salonun kapısına kırmızı fenerler asılmıştı. Muazzam bir kalabalıkla iki kez toplantı yapıldı. Heyecandan yüzü bembeyaz olmuş, zangır zangır titreyen aday, Scully'nin adamlarından birinin yazdığı, nutku bir aydan beri ezberlemeye çalışmıştı. Kem küm ede, kekeleye üç kez okudu. Işin en güzel yanı Cumhuriyetçilerin, Cumhurbaşkanı adayı, iyi konuşan ve ünlü Senatörü Srareshansk'ın şık bir otomobille toplantı salonuna gelip, Amerikan vatandaşlarının kutsal dokunulmazlıklarından, Amerika işçilerini koruma ve haklarından sözetmesi oldu. Ertesi gün, sabah gazeteleri, Senatörün konuşmasından yarım sütun sözederlerken, Doyle'nin hiç de beklenmeyen bir ilgi uyandırdığını ve halk tarafından bu kadar sevilmesinin, Şehir Ko-

mitesi Demokrat başkanı Scully'yi bir hayli kaygılandırdığını yazdılar.

Başkanı asıl gerçek ürküten. «Doyle Cumhuriyetçiler Birliği» kapısından, ellerinde meşaleler, kızıl ceket ve şapka giymiş kişilerin yaptığı fener alayı oldu. Her seçmene bedava bira veriliyordu, şimdiye kadar siyasi seçimlerde verilen biraların en iyisiydi bu. Bundan sonra bir sürü toplantılar daha yapıldı ve Jurgis, durup dinlenmeden çalıştı ya, hiç birinde konuşmadı. Bu konuda avukatlar, uzman kişiler yapıyorlardı konuşmaları. Ama Jurgis, birçok yönlerde yine de yararlı oluyordu. Beyannameler dağıtıyor, afişler asıyor, bir sürü kalabalık yeni seçmen getiriyor, havai fişekli, biralı eğlencelerde yöneticilik yapıyordu. Bu arada yahudi bira fabrikatörünün yüzlerce dolarını, insanın içine dokunacak derecede saf ve namuslu bir biçimde harcadı. Sonuna doğru, çocuklarının hepsi ondan nefret etmeye başladılar. Çünkü onları gerektiği gibi çalışmadıkları için azarlıyor ve elindeki desteden kendilerine hiç bir şey vermiyordu. Bunu anlayınca arkadaşlarını hoşnut etmek için elinden geleni yaptığı gibi, para çuvalında da birkaç delik bulmakta gecikmedi.

Gerçeği söylemek gerekirse, Mike Scully'i de memnun etmişti. Seçim sabahı, oyları toplamak için sabahın saat dördünde iki atlı bir araba ile ev ev dolaşarak arkadaşlarını ve seçmenleri, seçim sandıklarına götürdü. Kendisi altı kez oy verdiği gibi, arkadaşlarının da birçoğu aynı şeyi yaptılar. Topluluklar halinde yeni yabancılar getiriyordu. Litvanyalılar, Polaklar, Bohemyalılar, Slovaklar... Adamları değirmenden geçirdikten sonra, bunları başka birine teslim ederek, başka seçim sandıklarına yolluyordu. Jurgis ilk turu tamamlayınca, karakol kumandanı yüz dolar verdi kendisine ve bu gün boyunca üç kez tekrar edildi. Her yüz doların yirmi beşi kendi cebine giriyordu. Sayımlar yapıldığı zaman, Demokratların hakim olduğu bir bölgede, binlerce oy farkı ile, Cumhuriyetçilerin adayı, eski toplu iğne imalatçısı Doyle seçimi kazanıyordu. O gün Jurgis, ikindi üzeri saat

beşte içmeye başlayıp, sabahın üçüne kadar körkütük sarhoş oldu. Yalnız o mu ya? Tüm Packingtown halkı aynı şeyi yapıyordu. Sevinç içindeydiler. Büyük bir zaferdi bu. Halkın kuvveti, Demokratların aday gösterdiği, nüfuzu, parasından ileri gelen bir kapitalisti, ezmiş, silip atmıştı.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Seçimlerden sonra, Jurgis Packingtown'da kalıp işine devam etti. Polislerle müttefikleri suçlular arasında başlıyan savaş daha sona ermediği için, şimdilik en iyisi olduğu yerde kalıp «tam siper» yatmaktı. Bankada üç yüz dolara yakın parası vardı. Tatil yapmayı da düşünmemiş değildi ama, hem işinin kolaylığından, hem de alışkanlığından ötürü, mezbahaya gidip gelmeyi sürdürüyordu. Ziyaretine gidip, akıl danıştığı Scully, «bir şeylerin» olabileceğini söylemişti.

Jurgis, kafadar birkaç arkadaşı ile birlikte bir pansiyona yerleşmişti. Aniela'ya gidip sorduğu zaman, Elzbieta ve ailesinin şehre taşındığını öğrendi ve bu konuda da daha fazla düşünmedi. Şimdi, yeni ve bekâr delikanlılarla ahbaplık ediyordu. Çapkın çocuklardı tümü birden. Jurgis uzun bir süreden beri üzerindeki gübre kokulu elbiseleri çıkarıp atmıştı. Siyaset hayatına atıldığından beri, beyaz kolalı bir yakası, yağlı, kırmızı bir de kravatı vardı. Ayrıca giyimini kuşamını da düşünmesi gerekiyordu. Haftada kazandığı on bir doların, üçte ikisini sırf kendi zevki için harcayabilirdi. Hem de bankadaki parasına hiç dokunmadan.

Ara sıra arkadaşlarıyla birlikte şehre inip, ucuz tiyatrolara, müzikhollere, ya da alışkın oldukları bazı batakhanelere gidiyordu. Packingtown'daki bütün meyhanelerde bilardo masaları, kimilerindeyse «bowling» sahaları vardı. Akşamlarını burada ufak kumar-

lar oynamakla geçiriyordu. Iskambil ve zar oyunları... Bir cumartesi akşamı, zar atmaya başlamış ve kazanmıştı. Dürüst bir kişi olduğu için, kazanınca masadan kalkmamıştı. Oyun pazar güzünün ikindisinde son bulunca Jurgis, kazandığı yirmi doları son meteliğine kadar yitirmişti. Cumartesi geceleri, Packingtown'da balolar da verilirdi. Herkes kendi kızını getirmek zorundaydı bu danslı toplantılara. Yarım dolar verip içeri girdikten sonra, bir sürü dolar da içkiye yatırılırdı. Sabahın saat üçüne kadar süren bu toplantılarda hep aynı kadınla dans edilirdi. Çiftler içkiden ve şehvetten yarı aptala dönerlerdi.

Kısa bir süre sonra, Jurgis, Scully'nin «bir şeyler»den ne demek istediğini anladı. Mayıs ayında, Sendikalarla, Patronlar arasındaki toplu sözleşme süresi sona ermişti. Yeni bir toplu sözleşme imzalanacaktı. Konuşmalar devam ediyor, her iki taraf çekişiyor, salhane çevrelerinde işçiler genel bir grevden sözediyorlardı. Bundan önceki sözleşmede yalnızca yetişkin ve usta işçilerin gündelik ücretleri söz konusu edilmişti. Oysa «Mezbaha Işçileri Sendikası» nın üyelerinin, üçte ikisi acemi, mesleği olmayan işçilerdi. Şikago'da genellikle bu gibi işçilerin saat ücreti on sekiz buçuk sentti. Sendika gelecek yıl için, bu parayı genelleştirmek istiyordu. Aslında bu görüldüğü ve sanıldığı kadar büyük bir gündelik değildi. Konuşmalar süresince, sendika görevlileri, onbin dolarlık çalışma saati çeklerini incelediler. Varılan sonuç, ödenen en yüksek haftalığın on dört, en düşüğünün de iki dolar beş sent olduğuydu. Ortalama olarak, adam başına altı dolar altmış beş sent düşüyordu ki, bir aile geçindirmek zorunluğunda olan kişi için bu hiç te fazla bir para sayılmazdı. Son beş yıl içinde hazırlanmış etin fiyatı, yüzde elli artarken, canlı hayvan fiyatları da yüzde elli düşmüştü. Yani patronlar istenilen bu zammı, ödeyebilecek durumdaydılar. Oysa karşı taraf bunu vermemekte inat ediyordu. Sendikanın teklifini reddettiler. Söz-

leşme süresi bittikten bir iki hafta sonra sanki amaçlarının ne olduğunu göstermek ister gibi, bin işçinin saat ücretleri onaltı buçuk sente indirildi. Söylentilere bakılırsa, ihtiyar Jones onlara iyi bir ders vermek için bu işi bitirmeden saat ücretlerini onbeş sente indirecekti. Memlekette iş arayan birbuçuk milyon işsizin, yüz bini Şikago sınırları içindeydi. Eğer patronlar, sendikanın istediğini yerine getirirse, yeni bir sözleşmeyle bağlanmış olacaklardı ki, günde binlerce dolardan, bir yıl zarara gireceklerdi öyle mi? Hiç de çok değil.

Bütün bunlar haziran başında olmaktaydı. Kısa bir süre sonra, sendika bu konuyu oya sundu. Ve greve gidilmesine karar verildi. Mezbaha olan bütün şehirlerdeki sendikalar da aynı karara varmıştı. Ve birden bire, gazeteler ve halk büyük bir et sıkıntısı ile karşılaşınca uyanıverdiler. İşin yeniden incelenmesi için yapılan, bütün teklif ve ricalar reddedildi. Patronlar direttikleri gibi, sürekli olarak da gündelikleri düşürüyorlardı. Gemiler dolusu hayvan gelirken bir yandan da fabrikalara portatif karyola ve şilte istif ediyorlardı. İşçilerin sabırları taşmıştı artık. Ve bir gece, bütün sendika merkezlerine telgraf çekildi. St. Paul, Güney Omaha, Siou City. St. Joseph, Kansas City, Doğu St. Lois ve New-York ertesi gün öğlenleyin elli ilâ altmış bin işçi, üzerlerinden çalışma elbiselerini atarak, fabrika kapılarından çıktılar. Büyük «Et Grevi» başlamıştı.

Jurgis, yemeğini yedikten sonra, Scully'yi görmeye gitti. Adam sırf kendisi için kaldırımlarını döşettiği ve ışıklandırdığı bir sokakta, büyük bir evde oturuyordu. Dinlenmeye çekilen adamın sinirli ve kaygılı bir görünüşü vardı. Jurgis'i görünce «Ne istiyorsun?» diye sordu.

«Grev süresince, beni başka bir işe yerleştirir misiniz diye sormaya geldim.»

Scully, kaşlarını çatıp, gözlerini kısarak Jurgis'e baktı. O sabah, Jurgis, sabah gazetelerinde, Scully'nin, mezbaha patronları aleyhine verdiği sert demeci okumuştu. Adam, eğer patronlar, kötü davranmak-

ta devam edecek olurlarsa, meseleyi, belediye kuvvetlerini işe sokarak, salhaneleri yerle bir etmekle tehdit diyordu. «Bana bak Jurgis neden eski işine devam etmiyorsun?» diye sorduğu zaman, Jurgis afallamaktan kendini alamadı.

Şaşkınlıkla, adamın yüzüne baktı. «Grev bozguncusu olarak mı çalışayım?»

«Neden olmasın,» dedi Scully. «Grevden sana ne?»

«Ama» diye kekeledi Jurgis. Sendikadaki işine devam edeceğini, kesinlikle devam ettireceğini umuyordu beriki, «kendilerini terketmeyen kişilere iyi davranırlar. Neden bu fırsattan yararlanıp yerini sağlamlaştırmıyorsun?»

«Ama,» dedi Jurgis, «sana nasıl bir yardımım dokunabilir, hem sonra, siyaset alanında.»

«Nasıl olsa hiç bir yardımın olamaz,» dedi Scully, dik dik.

«Neden?»

«Hey Allah,» diye bağırdı beriki, «Cumhuriyetçi olduğunu unuttun mu be herif? Sen benim, her seçimde Cumhuriyetçileri mi seçtireceğimi sanıyorsun? Ayrıca bizim Yahudi fabrikatör, kendisine ettiğimiz oyunu öğrendiği için, bu talihsizliği de ödemek gerek.»

Jurgis gerçekten aptallaşmıştı. Daha önce bu ihtimal hiç aklına gelmemişti. «Demokrat olabilirim,» dedi sonunda.

«Evet, elbette olursun,» diye beriki cevap verdi. «Ama, hemen olamazsın, İnsan siyasi fikirlerini gün aşırı değiştiremez. Bütün bunların dışında, sana ihtiyacım da yok. Yapabileceğin hiç bir şey yok. Sonra yeni seçimlere daha çok zaman var. Bu süre içinde ne yapacaksın?»

«Sana güvenebileceğimi ummuştum.»

«Güvenebilirsin de,» diye cevap verdi Scully «Şimdiye kadar hiç bir arkadaşımı yarı yolda bırakmadım. Ama sana, bulduğum bir işi bırakıp, benden yeni bir iş istemen, doğru bir hareket mi? Peşimde bu gün en azından yüz kişi vardı. Ne yapabi-

lirim. Yalnızca bu hafta onyedi kişiyi, belediye maaş listesinin, çöpçü kadrosuna soktum. Bunun her zaman devam edebileceğini mi sanıyorsun? Bunları başka bir kimseye söylemeyeceğimden emin olabilirsin. Sen, işin içine girdiğin için anlatıyorum. Senin de bunları düşünüp kabul etmen için, kafan çalışıyordur her halde. Bu grev sana ne kazandıracak?»

«Hiç düşünmedim,» dedi Jurgis.

«Gördün mü bak. Ama düşünsen iyi edersin. Sözümü senet olarak kabul et. Grev birkaç güne kadar sona erecek ve adamlar gerçekten ezilecekler. Oysa bu süre içinde senin kazanacakların yanına kalacak. Anlıyor musun?»

Anlıyordu Jurgis. Ertesi gün mezbahaya giderek iş odasına girdi. İşçiler uzun bir sıra, bacağından asılı domuzu olduğu gibi bırakmışlardı. Ustabaşı, iki üç memur, birkaç stenograf, dairelerde ayak işi gören oğlanlara, büyük bir çabayla ne yapmaları gerektiğini öğretmeye çalışıyordu. Bundan sonra domuzlar, soğutma odalarına gönderilecekti. Jurgis, doğruca adamın yanına gidip: «Çalışmaya geldim Bay Murphy» dedi.

Ustanın yüzü aydınlandı birden. «Aferin! Adamım benim! Gel buraya.»

«Bir dakika,» diyen Jurgis, heyecanını yenmeye çalışıyordu. «Sanırsam biraz daha fazla gündelik isteyeceğim grev süresince.»

«Elbette,» dedi beriki. «Ne kadar istiyorsun?»

Jurgis, yol boyu söyleyeceklerini hesaplamıştı ama sinirleri birden laçka olmuştu. Yumruklarını sıktı. «Sanırsam üç dolardan fazla olmaz,» dedi.

«Pekâlâ,» dedi ustabaşı. Ve işgünü bitmeden, dostumuz, kâtiplerin, stenografların günde beş dolar kazandıklarını öğrenince öfkesinden deliye dönüp, kendi kendini paralamak geldi içinden.

Böylece Jurgis, «Amerikan kahraman»larından biri olup çıktı ortaya. Doğruluğu yüzünden, Leington ve Forge vadisi şehitleri ödüllendirilmişti. Ama

arada ki benzerliğe tam denilemezdi. Çünkü Jurgis'e bol keseden para verildiği gibi, üstü başı temizdi. Ayrıca yazlık bir pardesüsü, bir saman şiltesi, günde üç öğün bol yemeği de vardı. Olabildiğince rahattı. Hayatın bütün dertlerinden, belalarından uzak yaşayıp gidiyordu. Tabii bu Packingtown kapıları dışına çıkmadığı sürece böyleydi. Ayrıca canı çok bira isteyip de, mezbahanın dışına çıkacak olursa iş değişebilirdi. Bu hakkından yararlanmak istediği zaman bile yalnız bırakılmıyordu. Hırsızların peşinde koşan polis kuvvetlerinin bir kısmı hemen işini gücünü bırakıp, dostumuz kapı dışına çıktığı zaman, kendisine hizmete hazır bir vaziyette bekliyordu.

Grevcilerin, polisle kapışmaya, karışıklık çıkarmaya hiç bir niyetleri yoktu ama, bunun tam tersini isteyen başka bir topluluk vardı: gazeteciler. İşçilik hayatında, grev bozguncusu olarak çalıştığı ilk gün, Jurgis işini erken paydos etmiş ve büyük bir kabadayılıkla, üç arkadaşına, meydan okurcasına, dışarı çıkıp bira içmelerini teklif etmişti. Halmstet caddesine çıktılar. Burada olayları önlemek için bir sürü polis olduğu gibi, mezbahalara giren ve çıkanı saptamak için yerleştirilmiş, bir o kadar da grev gözcüsü vardı. Jurgis ve arkadaşları, Halmsted caddesinin güney tarafına gittiler. Bir oteli geçtikleri zaman, yarım düzine kadar işçinin, karşı kaldırımdan, kendilerine doğru geldiğini gördüler. Ve yaptıklarının ne kadar kötü bir şey olduğu konusunda bizim ahbap çavuşlarla tartışmaya başladılar. Bu tartışma gereken sakinlikte yapılamıyordu. Karşı tarafın sinirleri bir hayli gergin olduğu için, birbirlerini tehdit etmeye başladılar. Sonra içlerinden bir tanesi dört arkadaştan birinin şapkasını alarak ilerdeki parmaklıkların arkasına fırlatıp attı. Adam şapkasının arkasından seyirtince grevcilerden biri ardından «bozguncu» diye nara attı. Kapı aralıklarından, meyhanelerden bir düzine işçi daha fırladı. İkincisinin bu işe yüreği dayanamadığı için selâmeti kaçmakta buldu. Geriye Jurgis ile dördüncü arkadaş kalmıştı. Bir iki yumruk sallamanın zevkine varıp, kendilerini tatmin edecek

kısa bir süre kavga ettikten sonra onlar da tabanları kıçlarına değe değe koşmağa başladılar. Oteli geçip soluğu mezbahada aldılar. Bu sırada olay yerine polisler de gelmişti. Çevrede kalabalık toplanınca, huylanan diğer polisler de, isyan işareti verince işler iyiden iyiye karıştı. Jurgis'in elbette ki bunlardan haberi yoktu. Merkez saat hesaplama binasının önünde, mezbahacılar caddesi adı verilen yere geldiği zaman, arkadaşlarından birini gördü. Adam çevresindeki birtakım genç adamlara heyecandan nefesi kesilmiş bir durumda bire bin katarak bağırıp çağıran bir kalabalığın kendilerini sarıp üstlerine nasıl saldırdığını anlatmaktaydı. Jurgis, dudaklarında alaycı bir gülümseme, anlatılanları dinlerken, berikiler ellerindeki defterlere, harıl harıl not almakla meşguldüler. Aradan daha iki saat geçmeden, Jurgis, kollarının altında gazeteler, bağıra bağıra koşuşan çocuklar gördü. On iki santim yüksekliğinde kırmızı siyah harflerle şöyle bir başlık atılmıştı:

MEZBAHA ÇEVRELERİNDE ŞİDDET
GÖSTERİLERİ
ÖFKELİ İŞÇİLER
GREV BOZGUNCULARINA SALDIRDILAR

Eğer ertesi gün, ülkede çıkan bütün gazeteleri almak kabil olsaydı, Jurgis bu bira içme serüveninin kırk milyon kişi tarafından okunduğunu, ayrıca olayı, birçok gazetelerin suya sabuna dokunmadan verirken, patron gazetelerinin ise daha da şişirdiğini öğrenecekti.

Zamanla Jurgis, buna benzer daha bir yığın olaya şahit olacaktı. Şimdilik işi bittiği için mezbahalardan kalkan bir trene binerek şehre inebilirdi. Ya da portatif karyolaların ve şiltelerin yerleştirildiği odalardan birinde yatabilirdi. Jurgis, ikinci şıkkı tercih etti. Oysa son derece pişman olmuştu buna. Çünkü bütün gece sürekli olarak gelen, grev bozguncuları yüzünden bir türlü, rahat uyku uyumasına imkân olmadı. Yeni türemiş olan bu yeni Amerikan kahraman tipini, suçlular, şehrin serserileri, zenciler ve en adi yabancılar oluşturuyordu. Yunanlılar, Romenler, Si-

cilyalılar, Slovaklar. Aslında herifler bu işi, vaad edilen yüksek gündelikler için değil de, kargaşalığın, serseriliğin zevkini çıkarmak için kabul etmişlerdi. Söyledikleri şarkılar, ettikleri danslar, patlattıkları naralarla geceyi berbat etmişler ve ancak işe başlama zamanı geldiği zaman bitkin bir biçimde yataklara serilmişlerdi.

Jurgis, sabahleyin henüz kahvaltısını bitirmeden, Pat Murphy, gidip şeflerden birisini görmesini emretti. Adam, mezbahalardaki tecrübeleri konusunda bir hayli soru sordu Jurgis'e. Dostumuzun yüreği gümbür gümbür atmaya başlamıştı heyecandan. En sonunda fırsatın karşısına çıktığını anlamaya başlamıştı. Ustabaşı olacaktı. Hatta olmuştu bile.

Sendika üyesi olan ustanın yanında olmıyanların da bir çoğu, işçilerle birlikte greve katılmışlardı. En zor durumda kaldıkları yer kesimhanelerdi. Burada işin beklemesine imkân yoktu. Tütsüleme, kutulama, tuzlama, kısımları bir süre daha bekliyebilirdi. Belki diğer imalâtlardan zarar edeceklerdi ama, taze et elde etmek zorundaydılar. Aksi halde, lokantalar, oteller, zengin evleri etsiz kalınca olayları daha derinden inceleyecek ve «halk oyu» aleyhlerine dönecekti.

Jurgis, böyle bir fırsatın hayatta karşısına iki kez çıkmayacağını biliyordu. Evet. İşi bütünüyle biliyordu ve yeni gelenlere de öğretebilirdi. Ama işi kabul edip, başarı gösterirse, grev bittikten sonra kendini atmayacaklarını nereden bilebilirdi? Haklı ve mantıklı olan bu soruya, genel şef, «bu konuda Durham ve şirketine güvenebilirsin» şeklinde cevap verdi. Niyetleri bütün bu grevcilere ve onlarla birlikte buna katılan ustabaşlarına iyi bir ders vermekti. Jurgis grev süresince günde beş dolar, ondan sonra da haftada yirmi beş dolar alacaktı.

Böylece dostumuz, bir çift kesim bıçağı, çizmeler ve iş pantolonu edindikten sonra, canla başla işine başladı. Kesimhanenin hali görülecek bir manzaraydı doğrusu... Bir sürü budala zenci, söylenenden tek kelime anlamayan yabancılar, dar omuzlu,

soluk yüzlü muhasebeciler, kâtipler, içerdeki tropikal sıcaktan bayılma derecesine gelen ve taze kanın kokusundan hasta olan şaşkın kalabalık. Tümü birden bir ya da iki düzine hayvanı temizlemek için didiniyordu. Oysa yirmi dört saat önce, kesimhane takımı saatte dörtyüz hayvanı buradan kesilmiş, temizlenmiş olarak çıkarıyordu.

Zencilerle, Lev'e semtinin azgın kabadayılarının, çalışmaya hiç niyetleri olmadığı için, ikide bir, yorulduklarını ve dinlenmek istediklerini ileri sürüyordu. Birkaç gün sonra, Durham şirketi, kesimhaneye adamların serinlemesi için elektrikli vantilatörler, dinlenmeleri için divanlar getirdi. Bu arada dışarı çıkanlar da oluyordu. Bu aylaklar, kendilerine serin bir köşe bulup uzanıp şekerleme yapıyorlardı. Gidenlerin belirli bir yeri olmadığı için, ustaların bu kaçakları bulup, deliklerinden çıkarması saatler sürüyordu. Zavallı memurlara gelince korkudan yüzleri kül gibi olmuş, ellerinden geleni yapıyordu. Çünkü kesimhanede çalışmayı reddeden otuz memur, aynı günün sabahı işinden kovulmuştu. Bütün bunların yanında, kâtibeler ve daktilolar da yemekhanelerde hizmet etmek zorundaydılar.

Jurgis, işte böyle bir işçi topluluğunu yola sokmak zorundaydı. Elinden geleni yapıyor, oradan oraya koşuyor, adamları sıraya sokup onlara işin ustalık taraflarını, kolaylıklarını öğretiyordu. Hayatında şimdiye kadar emir vermemişti ama, gerektiğinden fazla emir aldığından bu işin nasıl yapılacağını gayet iyi biliyordu. Kısa bir süre sonra, iyice çileden çıkıp, avaz avaz bağırmaya, sağa sola küfürler etmeye başladı. Eski bir ustabaşından farkı kalmamıştı artık. Öğrencileri hiç de söz dinler cinsten değildi. «Buraya bak patron,» diye başlıyordu çam yarması gibi bir zenci «eğer yaptığım işi beğenmiyorsan ne duruyorsun? Yerime başkasını alsana!» Onlar konuşurken çevrede bir kalabalık toplanıyor, bir yandan dinlerken bir yandan da mırıltılar halinde tehditler savruluyordu. İlk yemekten sonra, yemekhanedeki paslanmaz çelik bıçakların hemen hepsi kayboldu.

Her zenci bunlardan bir tanesini çizmesinin ya da botunun elverişli bir yerine saklıyordu.

Kısa bir süre sonra Jurgis, böyle bir kalabalığın verilen emirleri yerine getirmeyeceğini anladı. O da bu havaya uydu. Bağırıp çağırıp ne diye yorup, perişan edecekti kendini? Eğer deriler yüzülürken paralanıyor, iç organlar işe yaramaz bir hale getiriliyorsa, bunu kimin yaptığını bulmaya zaten imkân yoktu. Ya da işçilerden biri, dışarı çıkar ve geri dönmeyi unutursa, onu aramakla da hiç bir şey kazanmıyordu. Ayrıca aramaya çıksa bu arada tümü birden işi bırakacaktı. Grev süresince her şey oluyor ve patronlar her şeyin karşılığını ödüyorlardı. Birkaç gün sonra Jurgis, işçilerin arada dinlenmek için idareye teklifte bulunduklarını öğrendi. Bu patronları kaygılandırdı. Ayrıca bazı açıkgözler, bu kargaşalıktan yararlanarak, birden fazla beş dolar kazanmak istedikleri için, birkaç yere birden yazılıyordu işçi olarak. Jurgis bunlardan birini yakalayınca hemen işten kovdu. Ama iş tenha bir köşede geçtiğinden, adam Jurgis'e bir on dolar uzatıp, göz kırptı. Bizimki parayı aldı tabii. Kısa zamanda bu adet etrafa yayıldığından, Jurgis de iyi bir kazanç sağlamaya başlamıştı.

Böyle zor bir durumda, salhaneciler, yolda sakatlanan sığırlarla, hastalanan domuzların kesimini başarırlarsa, kendilerini gerçekten talihli kişiler olarak kabul edeceklerdi. Sıcakta iki üç gün süren, susuz yolculuklarda domuz, kolaylıkla kolera olup ölüyordu. Henüz hayvanın debelenmeleri dinmeden öbür domuzlar üzerine saldırıp onu parçalıyordu. Salhaneye gelip de vagonun kapıları açıldığı zaman yalnızca geriye kemikleri kalıyordu. Eğer bu hayvanların hepsi hemen kesilmeyecek olursa, kısa bir süre sonra tümü hastalıktan ölecek ve sanayide kullanılmak üzere yağ yapmaktan başka hiç bir işe yaramayacaklardı. Sığırlar için de hiç bir değişiklik yoktu. Yolculuk sırasında boynuzlanan hayvan genellikle ölüyordu. Ayrıca kimilerinin bacağı kırılıyor ve kemik etten dışarı fırlıyordu. Bunların hemen öldürül-

mesi gerekmekteydi. Alıcı, satıcılar hatta kısım şefleri olsun ceketlerini çıkarıp kollarını sıvadıkları gibi hayvanı oracıkta kesip, derisini yüzüyorlardı. Aynı zamanda, mezbaha temsilcileri, Güney eyaletlerinden zenciler getiriyor, bunlara, yemek, içmek, yatmak ve günde beş dolar vaad ediliyordu. Dikkat ettikleri tek bir nokta vardı. Adamlara grev olduğunu belli etmemek. Trenler dolusu grev bozucu işçi yola çıkmıştı şimdiden. Patronlar demiryollarına özel bir para ödüyor ve demiryolları da bu trenlerin geçecekleri yolları başka her türlü trafiğe kapalı tutuyordu. Birçok irili ufaklı şehirlerin eline grev yüzünden hapishanelerini ve atelyelerini boşaltmak fırsatı çıkmıştı. Detroid'de hakimler, yirmi dört saat içinde şehri terkedecek olan cezalıları serbest bırakıyordu. Bunlar, mahkeme salonunda bekleyen mezbaha temsilcileri tarafından trenlere doldurulup işyerlerine sevkediliyordu. Bu arada salhanelere gelecek işçiler için yine trenler dolusu erzak taşınıyordu. Bunların arasında adamların dışarı çıkmalarını önlemek için bira ve viski bile vardı. Cicinatti'den otuz genç kızı meyva ambalajı yapacaksınız diye işe almışlar ve bunları kutulama servisine soktukları gibi, hepsini ayak altı bir koridora serdikleri şiltelere yatırmışlardı. Gece gündüz, polislerin eşliğinde yeni işçiler geliyordu. Bunlar kullanılmayan odalara, depolara, kilerlere hatta sundurmaların altına yerleştiriliyordu. Öylesine kalabalıktı ki, şilteler birbirine değiyordu. Bazı odalar, yemekhane ve yatakhane olarak kullanılıyor, işçiler gece olunca farelerin saldırısından korunmak için minderlerini masaların üzerine seriyorlardı.

Bütün bu çabalarına, masraflarına rağmen mezbaha patronlarının yine de maneviyatı bozulmuştu. Bir kere işçilerinin yüzde doksanı gittiği için, onların yokluğu, yaptıkları işin verimi aranmaya başlanmıştı. Et fiyatları yüzde otuz artmış, halk bir anlaşmaya varılması için baskı yapmaya başlamıştı. Sonunda bir uzlaşma teklifinde bulundular. Onuncu günün sonunda sendika bu teklifi kabul etti ve grevin bittiği ilân edildi. Anlaşmaya göre, kırkbeş gün içinde bütün

işçiler, işe alınacak ve sendika üyeleri hakkında hiç bir ayırım yapılmayacaktı.

Korkulu bir zamandı bu Jurgis için. Eğer, bütün işçiler ayrıntısız olarak işe alınacak olursa, bu şimdiki yerini yitirmesi anlamına geliyordu demek. Genel şefin karşısına çıkarak durumunun ne olacağını sorduğunda, adam acı bir biçimde gülümseyerek. «Bekle, ne olacağını görürsün,» dedi. Durhamda aslında az olan grev bozguncuları işlerinden atılacak değildi.

Patronların bu anlaşmayı, zaman kazanmak için bir hile olarak mı, yoksa, planlı bir biçimde sendikaları baltalamak için mi grevi sona erdirdikleri kesinlikle söylenemez. Yalnızca o akşam, Durham ve ortakları şirketi tarafından bütün büyük mezbaha merkezlerine çekilen bir telgrafta, «sendika ileri gelenlerini işe almayın» deniliyordu. Ertesi sabah yirmi bin işçi, ellerinde sefertasları, üzerlerinde iş elbiseleri olduğu halde kapıların önüne toplandılar. Jurgis, grevden önce çalıştığı, domuz temizlenen yerin, kapısı önünde durmuş ,otuz kırk polisin iyiden iyiye gözlediği, heyecanlı işçi kalabalığına bakınıyordu. O sırada genel şefin, dışarı çıkarak, sıranın yanında yürüdüğünü ve istediği adamları işe almak için ayırdığını gördü. Birbiri ardına sıradan çıkıyordu adamlar. Yalnızca baş tarafta duran bazı işçiler seçilmemişti. Jurgis bunların sendikada görev almış, ya da delegelik yapmış kişiler olduğunu biliyordu. Defalarca konuşmalarını dinlemişti. Her seferinde homurtular daha fazla yükseliyor, bakışlar daha öfkeli bir hal alıyordu. Sendika heyetlerinden birinin başkanı olan iri yarı bir kesicinin önünden beş defa geçildiği halde adam işe alınmamıştı. İşçiler kızgınlıktan deliye dönmek üzereydiler. Aralarından üç kişi seçerek, genel şefle konuşmak için üç deneme yaptılarsa da, her seferinde polis, coplarını kullanarak, onları kapıdan geriye püskürttü. Sesler, bağırmalar o kadar yükselmişti ki, sonunda genel şef kapıya çıkmak zorunda kaldı. O zaman, «ya hepimiz geri geliriz, ya hiç birimiz,» diye bağırdı yüzlerce ses. Beriki ise

yumruğunu sıkıp cevap verdi işçilere. «Buradan sığırlar gibi çekip gittiniz, dönüşünüz de sığırlar gibi olacaktır.»

İri yarı kesici birden yakındaki taş yığınının üzerine fırlıyarak bağırdı: «İş tamam arkadaşlar. Hepimiz yeniden bırakıyoruz.» Ve sığır kasapları oracıkta yeni bir grev kararı aldılar. Aynı hilenin yapıldığı diğer kısımlardaki üyelerini de topladılar ve Packers caddesine doğru yürüdüler. Çevredeki kalabalık deliler gibi sevinç çığlıkları atıyor, gelenleri destekliyordu. Kesimhanede işe alınmış olan işçiler, ellerindeki âletlerini atarak arkadaşlarına katıldılar. At sırtında başka bir işçi dört bir yana hayvanı dört nala süre rek bu yeni haberi yayıyordu. Ve aradan yarım saat geçmeden Packingtown, yeniden greve girmişti. Hem de bu sefer gerçekten öfkeli olarak.

Bu olaydan sonra, Packingtown bambaşka bir havaya bürünmüştü. Öfke ve nefretle kaynayan bir kazandı artık. Bu kazanın içine düşen grev bozguncuları doğduklarına pişman ediliyordu. Her gün böyle birkaç olay geçiyor ve gazeteler bunları şişirerek yazıp, bütün suçu sendikaların üzerine yıkıyordu. On yıl önce, henüz sendikalar kurulmadan, Packingtown' da bir grev olmuş ve bunu bastırmak için askeri kuvvetlerden yardım istenmişti. Gece iki taraf arasında, ateşe verilmiş yük vagonlarının alevlerinin saçtığı ışık altında kanlı çarpışmalar olmuştu. Packingtown zaten, oldum olası bir kavga, bir zorbalık merkeziydi. Hele yüzlerce meyhanenin ve topu topu bir tek tutkal fabrikasının olduğu yere çevre sakinleri, «Viskinin göbeği» derlerdi. Burada hiç kavga eksik olmadığı gibi, sıcak havalarda fazlalaşırdı bile. Eğer meraklı birisi çıkıp da, karakolun kayıt defterlerine bakacak olursa, o yaz, her zamankinden çok daha az kavga olduğunu öğrenecekti. Hem de çevrede yapacak hiç bir işi olmayan ve haksızlığın üzerine, kuluçkaya yatmış tavuklar gibi sabırlı yirmi bin işsiz varken. Sendika liderlerinin nasıl çalıştığı, nasıl savaştığı, ne gibi güçlüklerle karşılaştığı tarif edilemez. Altı hafta umutsuzluk ve açlık içinde devam eden bu grev sü-

resince, onların, bu yüz bin kişiyi on iki değişik dilden teselli etmeleri, kavgaya, karışıklığa meydan verdirmemeleri, neşeli tutmaya çalışmaları hiç de kolay bir iş değildi doğrusu.

Bu arada mezbaha patronları kesinlikle yeni bir gücü yaratmaya karar vermişti. Her gece, bin, iki bin adet grev bozguncusu getirilerek, değişik kısımlara taksim edilip yerleştiriliyordu. Bunların içlerinde tecrübeli olanlar da vardı. Kasaplar, satıcılar, yöneticiler, paketleme uzmanları ve kendi şehirlerinden kaçmış birkaç sendikacı. Ama çoğunluğu, bu işlerden zerre kadar anlamayan, güneyin pamuk tarlasından toplanmış acemi zenciler oluşturuyordu. Bu zavallılar, koyun sürüleri gibi mezbahaya getiriliyordu. Aslında kanun, bu gibi iş binalarının ikâmet yeri olarak kullanılmasını yasak etmekteydi. Kullanılabilmesi için oturma şartlarına uygun olduğunu gösterir bir belge almak gerekiyordu. Oturulacak yerlerin yeterli pencereleri, merdivenleri, yangın merdivenleri olması gerekiyordu. Oysa buradaki boyama odalarında battal bir tavan penceresinden başka pencere olmadığı gibi yalnızca bir kapı vardı ve içeriye yüzer kişi tıkılmıştı. Adamlar haniyse koyun koyuna yatıyorlardı. Jones'in domuzhanesinin üçüncü katında, tek penceresi olmayan bir depo vardı ki, buraya yediyüz kişi yerleştirilmişti. Yere serili saman şilteler üzerinde, gündüz bir posta, gece ise başka bir posta işçi yatıyordu. Halkın tepkisi her geçen gün büyüdüğünden sonunda bir soruşturma açıldı. Bu şartlara bir son vermesi için, Vali'nin yetkisini kullanması istenildi. Oysa, patronların elde ettikleri bir hâkim, Vali'nin herhangi bir harekette bulunmasını yasakladı.

Bu arada Vali, şehirde iddialı boks maçlarını ve kumarı yasak ettiğini ilân ededursun, polisle anlaşma yapan meslekten kumarbazlar, gelen grev bozguncularını soyup sovana çevirmek için, hücum borusunu çoktan çalmışlardı. Her gece, Brown'ın önündeki meydanlıkta, yarı beline kadar çıplak zencilerin birbirlerinden para alıp kumara oturdukları görülü-

yordu. Aynı anda ortalığa üç dört bin kadın, erkek işçinin gürültüleri yayılıyordu. Taşralı beyaz kızlarla, yapılı, çizmelerinde bıçak saklı zenciler, kol kola, dudak dudağa sevişiyor, pencerelerden uzanan yapağılanmış saçlı kafalar onları seyrediyordu. Bu siyah adamların ataları, Afrika vahşileriydi. Onlarsa bu yeni dünyaya geldiklerinden beri toprak köleliğinden başka bir iş yapmamışlar, ya da toplum tarafından geleneksel esaret kuralları ile hor görülüp baskı altında tutulmuşlardı. Ve şimdi hayatlarında ilk kez özgürdüler!.. Her türlü zevki, dünya nimetlerini tatmak, kendilerini mahvetmek için özgürdüler. Grev bittikten sonra geldikleri gibi posta edilecek ve şimdiki efendileri suratlarını bir daha görmeyecekti. İşte bu yüzden arabalar dolusu viski ve kadın getirilip özgürlüğün zevkini hayatlarında ilk defa çıkaracak olan insanlara satılıyordu. Sanki cehennemin kapıları ardına kadar açılmış ve tüm zebaniler zincirlerinden boşanmıştı. Her gece tabanca ile adam vurmalar, bıçaklamalar oluyordu. Dolaşan söylentilere göre, mezbaha ileri gelenlerinin elinde, ilgililere hiç başvurmadan cesetleri şehirden çıkarma izinleri vardı. Kadın erkek karışık yattıkları için, gece olunca, eski romalıların orijilerine taş çıkartacak bir fuhuş cümbüşüdür başlıyordu. Amerika daha önce bu gibi sahnelere şahit olmamıştı. Kadınlar Şikago genelevlerinden, zenciler de güneyin en cahil, en geri kalmış bölgelerinden geldikleri için, bilinen ve bilinmeyen bir sürü cinsel hastalık kısa zamanda salgın halini alacaktı. Ve Dünyanın ve memleketin dört bir yanına yollanan et mamûlleri bu kişilerin ellerinden geçerek hazırlanıyordu işte.

Aslında «Birleşmiş Mezbahalar» bölgesi, oldum olası iç açıcı bir yer değildi. Ama şimdi burası yalnızca dizi dizi kesimhaneler değil, on beş ilâ yirmi bin insan kılığındaki hayvanın barınağı olmuştu. Yaz ortasının kavurucu güneşi kilometre karelerce iğrençliğin üzerine vuruyor, gelen ve ağıllara kapatılan onbinlerce sığırın pislikleri, sıcaktan, dayanılmaz bir koku salıyor, demiryolu boyundaki pisliklerin, ye-

ni kesilmiş etlerin kokusu buna karışıyor, mahzenlerde çalışanlar hava deliklerinden gelecek temiz hava yerine bu dayanılmaz kokuyu içlerine çekmek zorunda kalıyorlardı. İş bu kadarla da kalmıyordu. Yağ kazanlarının çıkardığı koku, gübrehaneden gelen ilâç ve pislik kokuları, tutkal fabrikasının kendine özgü kokuları birbirine karışınca cehennemin kraterleri infilâk ediyordu sanki. Bir de bunların üzerine yirmi bin kişinin, güneş altında çürüyen süprüntülerini eklemek gerekiyordu. Öteye beriye asılmış, rengârenk çamaşırlar, karasineklerin bulut halinde dolaştığı yemekhaneler ve açık bir lâğımdan farksız helâlarıyla mezbahalar bu güne kadar görülmemiş bir pisliği yaşamaktaydı.

Gece olunca bu kalabalık sokaklara dökülüyor, içiliyor, küfrediliyor, bağrılıyor, banco çalınıp dansediliyor, kumar oynanıp kavgalar çıkıyordu! Haftanın yedi günü burada çalışıldığı için, pazar geceleri bir yandan barbut partileri, bir yandan paralı dövüşler düzenleniyordu. Başka bir köşede, kor halindeki bir ateşin başında, kır saçlı, yüzü bumburuş, saçları uçuşan büyücü bir zenci kadın, ölüm ateşinin başında kendinden geçmiş ilâhiler okuyup, kuzu kanını ateşe dökerken çevresinde, yerlere yatmış kadınlı erkekli zenciler, inliyor, haykırıyor, nedamet getirip, korkudan, kendinden geçmiş bir halde zangın zangır titriyorlardı.

Grev süresince mezbahaların durumu böyleydi işte. Sendikacılar gittikçe büyüyen bir umutsuzluk içinde bunu seyrediyor şehirler, meme saati gelmiş bebeler gibi etlerini istiyorlardı. Ve patronlar ise o kahrolası inatlarıyla yollarına devam ediyorlardı. Her geçen gün yeni işçiler geldikçe, eski işçilere karşı olan tutumları sertleşmeye başlamıştı. Bunlar parça işine koşulur ve eğer başarılı olamazlarsa o anda işten atılırlardı. Jurgis patronların bir adamı olmuştu artık. Ve her geçen gün, çok ağır işleyen bir makineyi izler gibi değişikliklerin farkına varıyordu. Adamlara kumanda etmeye alışmıştı. Dayanılmaz sıcak bir yandan, koku bir yandan, bir grev bozguncusu olduğunu

bilmesi ve bu yüzden kendi kendinden nefret etmesi bir yandan, onu içmeye zorluyordu. Sonunda dayanılmaz bir adam olarak bağırıyor, küfrediyor ve işçilerini yorgunluktan bayıltacak derecede çalıştırıyordu.

Derken Ağustos'un sonlarına doğru bir gün, şeflerden birisi, Jurgis'in çalıştığı kısma girerek, bağıra bağıra, ellerindeki işi bırakıp kendisini izlemelerini söyledi. Adamın peşine takılıp dışarı çıktıkları zaman kalabalığın arasında bir sürü çift atlı arabanın beklediğini gördüler. Üç tane de ağzına kadar dolu polis arabası vardı. Jurgis ile adamları arabalardan birine atlayınca, sürücü, kalabalığa bir nara attıktan sonra, hayvanları dört nala kaldırdı. Mezbahalardan kaçan birkaç tosunu grevciler tutmuşlardı. Her an bir kavga çıkma ihtimali vardı.

Ashland caddesine açılan kapıdan çıkıp çöplükler tarafına yöneldiler. Göründükleri zaman, evlerden, meyhanelerden çıkan kadınlı erkekli bir kalabalık sokaklara döküldü. Arabada sekiz on kadar polis de vardı. Yolun bir kısmının kapalı olduğu yere gelene kadar kimse rahatsız etmedi onları. Uçarcasına gelen arabadakiler, bağırmaya başlayınca yol ortasındakiler, kanlar içindeki bir tosunu yolun ortasında bırakarak iki yana kaçıştılar. Grevcilerin, aralarında sürü ile usta sığır kasabı vardı. Evde aç çocukları, yapacak işleri olmadığı için, içlerinden biri hayvanı yere serivermişti. Birinci sınıf bir kasap ise hayvanı birkaç dakika içinde keser, yüzer ve temizlerdi. Yerde yatan sığırın vücudundan en güzel parçaları eksilmişti. Bunun cezalandırılması gerekirdi elbette. Arabadan fırlayan polisler, coplarını önüne gelenin kafasına indirmeye başladılar. Öfkeden ve acıdan bağıran sesler, paniğe kapılıp evlere, dükkânlara sığınanlar, yolun aşağılarına doğru, tabanları yağlayıp kaçanlar. Jurgis ve adamları da bu maça katıldılar. Herkes gözüne kestirdiğini bir güzel pataklıyordu. Eğer, rakip evlerden birine kaçacak olursa, beriki arkasından gidiyordu. Çürük çarık kapıyı bir tekmede ardına kadar açtıktan sonra

yoluna çıkanları, yakında olanları da pataklıyordu. Sonra merdivenlerden adamın ardından seyirtiyor ve zavallı kurbanını ya yatağın altından, ya da asılı eski püskülerin arasından çıkarıp dayak faslına devam ediyordu.

Jurgis, iki polisle birlikte birkaç kişiyi meyhanelerden birine kadar kovaladı. İçlerinden biri barın arkasını siper etmişti kendisine. Köşeden giren polis ise adam, başını açık bırakana kadar, elindeki copla onun sırtına ve omuzlarına vurdu. Diğer ikisi, yan taraftaki bir parmaklıktan kaçmış olmalıydı ki, çok şişman olan ikinci polis, geri döndüğünde hâlâ sunturlu küfürler ediyordu. Tam bu sırada, barın sahibesi olan katır iriliğinde iri yarı Polonyalı hanım bağırarak içerde boy gösterince, polisten midesinin ortasına, balyoz gibi bir yumruk yiyerek, iki büklüm oldu. Boş patates çuvalı gibi yere yığılıverdi. Bu arada, kafası durmadan işleyen Jurgis, barın arkasına geçmiş, kendi kendine hizmet ediyordu. Adamlarını geri yollayan polis de ona katılıp bir süre kafayı çektikten sonra, ceplerine, koynuna şişeler sokmaya başladı. Sonra dışarı çıkmadan önce elindeki copu ile raflarda ve tezgâhda duran şişeleri temizleyiverdi. Şişe ve cam sesleri Polak kadınını kendine getirmiş, doğrulmaya başlamıştı. İçeri giren bir başka polis, dizini hemen kadının sırtına bastırıp elleriyle de gözlerini kapattı. Arkadaşına bir işaret çaktı. Diğeri kırdığı kasanın içindekilerini ceplerine dolduruyordu. Sonra, üçü birden dışarı çıkmadan önce, kadını tutan polis, copunun yardımı ile işini görüp arkadaşlarına katıldı. Adamlar sığırı alıp arabaya yüklemişlerdi bile. Araba tırısa kalkıp yola çıktığı zaman; peşlerine bağıran, küfreden bir kalabalık takıldı. Bu ara görünmeyen düşmanlar tarafından da bir taş yağmuruna tutuldular. Atılan taşlar ve tuğlalar, birkaç saat sonra, memlekette çıkan üç dört bin gazete tarafından, isyan olarak halka duyurulacak, ama hiç biri kırılan kasadan sözetmeyecekti. Bu yalnızca ileride, Packingtown'un yürekler buran efsanesinde yabancılara anlatılacaktı.

Döndükleri zaman, ikindi ilerlemişti, hayvanın geri kalan kısmını temizledikten sonra, birkaç sığır daha kesip işe paydos ettiler. Jurgis, yemek yemek için, öbür arabada bulunan üç arkadaşı ile birlikte şehre indi. Karınlarını doyurduktan sonra bir rulet salonuna daldılar. Kumarda hiç bir zaman şansı olmayan dostumuz on beş dolarından olunca, kederini dağıtıp, avunmak için kendini içkiye verdi. İş yerine döndükleri zaman sabahın ikisiydi. Ve Jurgis körkütük sarhoştu. Şunu itiraf etmek gerekir ki burada kendisini bekliyen felâketle karşılaşmak için buna çoktan hak kazanmıştı.

Yattığı yere giderken, karşısına çıkan, yanakları boyalı, üzerinde yağ içinde kimono olan bir kadın, düşmemesi için Jurgis'in göğsüne sarıldı. Karanlık bir odaya girdiler ama daha iki adım atmadan, açılan bir kapıdan, elinde fener olan birisi içeri girerek, «Kim o?» diye bağırdı. Adam lâmbayı kaldırıp da yüzü aydınlanınca, kendisini tanımak hiç güç olmamıştı. Jurgis olduğu yerde kaldı. Yüreği çıldırmış gibi çarpmaya başlamıştı... Çünkü, Connor'du karşısında duran adam.

Yükleme takımının, ustabaşısı Connor. Karısının ırzına geçen ve onu cezaevine gönderip, evinin yıkılmasına, karısının mahvolmasına sebep olan adam, tam karşısında, fenerin çıkardığı aydınlıkların ortasında durup, ona bakıyordu.

Jurgis, Packingtown'a geldiğinden beri, Connor'u sık sık düşünmüştü ama, olan bitenler kendisine çok gerilerde kalmış gibi görünmüştü. Daha sonra da ilgilenmez olmuştu bu konuyla. Ama şimdi onu, canlı, bir et ve kemik birleşimi olarak karşısında görünce, daha önce hissettiklerini bir daha duymaya, aynı olayı bir daha yaşamaya başlamıştı. Kör bir kızgınlık bir sel baskını gibi, içinde gittikçe yükselmeye, korkunç bir çılgınlık her yanını kaplamaya başladı. Birden karşısındakinin üzerine atılarak, yumruğunu olanca gücü ile iki kaşının ortasına indirdi. Rakibi yere yuvarlanır yuvarlanmaz da üzerine çöreklenip, gırtlağını

kavrıyarak, başını döşemenin taşlarına vurmaya başladı.

Kadın avaz avaz bağırıyordu. Çevreden koşuşmaya başladılar. Devrilen lamba söndüğü için ortalık öylesine derin bir karanlığa gömülmüştü ki, göz gözü görmüyordu. Ama hepsi Jurgis'in solumasını duyuyordu. Kulaklarına da kurbanın taşlara vuran başının çıkardığı ses doluyordu. Üzerine saldırıp onu adamın üzerinden aldılar. Tıpkı bir önceki gibi, Jurgis'in dişleri arasında, düşmanının bir parça eti sallanıyordu. Ve gene tıpkı daha önce olduğu gibi, ta polis gelip de onu bayıltıncaya kadar, kendisini ayırmaya gelenlerle dövüştü.

Jurgis gecenin geri kalan kısmını salhane karakolunda geçirdi. Bu sefer cebinde parası olduğu için bir şey içebilirdi. Ayrıca haberci bir çocuk, durumunu, Çalı Harper'e anlatacağına söz verdi. Her nedense görünmedi Harper. Leş gibi yorgun olan Jurgis yargıçın karşısına çıkarıldığı zaman, kurbanı iyileşene kadar beklemek zorunda olduğunu ve beşyüz dolar kefaletle tahliye edilebileceğini bildirdiler. Jurgis çılgına döndü bu işten. Çünkü kürsüde başka bir yargıç vardı. Jurgis, adamın kendisine saldırdığını, daha önce de hiç tutuklanmadığını söylemişti. Kendisi için bir çift iyi lâf söyleyecek kimse olsaydı bedava kurtaracaktı paçayı.

Ama, Harper ona şehirde olduğunu ve gönderdiği haberi almadığını açıkladı ve sordu. «Geçmiş olsun. Ne oldu?»

«Bir herifi patakladım,» dedi Jurgis. «Beşyüz dolar kefalet parası bulmam gerek.»

«Bu işi ayarlarım ben ama, sana birkaç dolara mal olacak her halde. Peki sebep neydi?»

«Bir zamanlar kötü bir oyun oynamıştı bana,» diye Jurgis cevap verdi.

«Kim, sopa attığın herif?»

«Brown'un ustalarından biri. Daha doğrusu orada ustaydı bir zamanlar. Connor, adı.»

Berikinin gözleri dört açıldı. «Connor mu?» diye bağırdı. «Sakın Phil Connor olmasın?»

«Evet, o herif işte. Ne olacak?»

«Hey Allah!» dedi beriki. «Gırtlağına kadar boka girmişsin sen arkadaş. Sana yardım edemem ben.»

«Yardım edemez misin? Neden?»

«Neden mi? Yahu herif Scully'nin en büyük adamlarından biri... Onun hem kulübünde hem partisinde üye. Hatta meclise bile sokmayı düşünüyorlar. Phil Connor. Amanın ulu Tanrım.»

Jurgis, üzüntüsünden aptallaşmıştı.

«Eğer isterse seni Şeytan adasına bile yollar,» diye devam etti beriki.

«Acaba Scully, meseleyi öğrenmeden beni buradan çıkaramaz mı?»

«Scully şehirde değil ki. Nerede olduğunu da bilmiyorum. Greve karışmamak için tüydü.»

Gerçekten de işler karmakarışık olmuştu. Zavallı Jurgis'in kederden başı dönmeye başladı. Kendinden daha sert bir kayaya çarpmış ve böylece işini bitirmişti. «Peki ama ben ne yapacağım şimdi?» diye acınacak kadar zayıf ve yorgun bir sesle sordu.

«Ben nereden bileyim?» dedi beriki. «Sana kefalet parası bulmaya bile cesaret edemem. Bu benim hayatımı mahvetmem demek olur.»

Yeniden bir sessizlik oldu aralarında. Jurgis «Benim için bu iyiliği yapamaz mısın?» diye üsteledi, «Kime vurduğumu bilmediğini söylersin.»

«Peki ama, mahkemeye çıktığın zaman, bunun sana ne gibi bir yararı olacak?» dedi Harper. Sonra oturup, başını elleri arasına alarak bir süre düşündü. «Yapacak hiç bir şey yok. Yalnızca bir yol var! Kefalet parasını biraz indirtebilirim parayı öder, basar gidersin.»

Mesele derinlemesine anlatılınca, yeniden sordu. «Kaç paraya olur bu iş?»

«Bilmiyorum,» dedi beriki, «kaç paran var?»

«Üç yüz dolar kadar,» oldu aldığı cevap.

«Bilmem,» dedi Harper. «Bu paraya seni çıkarmayı bir deneyeyim. Sırf dostum olduğun için bu tehlikeyi göze alıyorum. Seni gerçekten bir iki yıl, eyalet cezaevinde görmek istemem.»

Sonunda Jurgis, pantalon paçasına diktiği banka defterinin ipliklerini söküp çıkardı ve bir ödeme kâğıdının altını imzaladı. Geri kalanını, «bütün paranın ödenmesi,» şeklinde Çalı Harper doldurmuştu. Adam hemen yargıça giderek, Jurgis'in iyi bir adam olduğu gibi, Scully'nin adamı olduğunu söyliyerek, cezayı üçyüz dolara indirdi. Bütün bunları Jurgis'e anlatmadı. Hatta mahkemeden sonra, kendisinin parayı kolaylıkla alacağını ve bunu böyle bir tehlikeye girmenin ödülü olarak cebine indireceğinin sözünü de etmedi. Yalnızca serbest olduğunu ve bir an önce buralardan yok olmasını ortalıklarda görünmesinin kendisi için hiç de hayırlı olmadığını anlatıp, banka hesabından kalan bir dolar ondört senti verdi. Kederli olduğu kadar memnundu da Jurgis. Bir akşam evvelden kalan iki buçuk dolarına ekledi bu parayı ve bir tramvaya atladığı gibi Şikago'nun öbür ucuna doğru yola çıktı.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Zavallı Jurgis bir kez daha toplum dışına itilip, yeniden serseri olmuştu. Sakatlanmıştı, sanki, pençelerini yitiren ya da kabuğundan çekilip çıkarılan vahşi bir hayvan gibi sakatlanmıştı. Bir vuruşla, bütün o imkânlarından, ona geçimini temin eden, rahat yaşamasını sağlıyan görünmez silâhlardan, kuvvetlerden koparılıp atılmıştı. Oysa yaptıklarından nasıl da kolaylıkla sıyrılıp paçasını kurtarıyordu. Artık ne sevdiği ve istediği bir işe kumanda edebilecek, ne de ceza korkusu olmadan çalabilecekti. Talihini artık o adî sürünün içinde aramak zorundaydı. Hayır, hayır o sürünün içine de giremezdi; bir yerlere saklanması gerekiyordu. Yok edilmek, ortadan kaldırılmak için, damgalanmıştı bir kere. Eski arkadaşları ihanet edeceklerdi ona ve böylelikle kuvvetleri daha da artacaktı. Ve böylece acı çekmeye mah-

kûm edilecekti. Hayır, ettiği kavga yüzünden değil, belleğinden bir türlü atamadığı diğer olaylar yüzünden: Sözgelimi o zavallı taşralıya Duane ile birlikte ettiği oyunlar gibi şeylerden.

Başka bir zorlukla daha savaşmak zorundaydı. Rahat bir hayata alışmıştı. Vazgeçilmesi hiç de kolay olmayan birtakım alışkanlıklar edinmişti. Eskiden işsiz kaldığı günlerde, bir kapı aralığında, bir vagon içinde, yağmurdan korunacağı bir dam altında uyuma imkânı olduğu ya da onbeş sent içkili bir yemek yediği zaman kendini mutlu hissedebiliyordu. Ama şimdi alıştığı diğer şeyleri istiyordu. Onların yokluğu, çektiği acının üstüne tuz biber ekiyordu. Arada sırada bir iki kadeh içmek istiyordu. Yani beraber gelen yemek yüzünden değil de, içkiyi, içki olduğu için çekiyordu canı. Bu istek öylesine içini kemiriyor, öylesine diğer dertlerinden baskın çıkıyordu ki, cebindeki son meteliğini yatırabilir ve günün diğer kısmında, olaylarla ve açlıkla boğuşabilirdi.

Jurgis bir kez daha kuşattı fabrika kapılarını. Ama Şikago'ya geldiğinden bu yana iş bulma imkânları hiç mi hiç bu kadar az olmamıştı. Birincisi ekonomik bir kriz hüküm sürüyordu. Bahar ve yaz süresi içinde iki milyona yakın insan işinden çıkarılmış, kısmetlerini dışarda aramaya giden bu talihsizlerin birçoğu henüz şehre dönmemişti. Ayrıca kadın, erkek çoluk çocuk, yetmiş bin kişi birkaç aydan beri greve devam ediyorlardı. Bunların yirmi bini Şikago'daydı ve kapı kapı dolanıp iş arıyordu. Birkaç gün sonra anlaşmaya varılmış ve grev sona ermiş, işçilerden yarısı işe başlamışlardı. Anlaşmaya göre hepsi işe alınacaktı. Sadece grev bozguncusu yoktu ortalarda. Kaçmıştı. On, on beş bin acemi zenci, yabancı ve suçlular, başlarının çaresine bakmaları için serbest bırakılmışlardı. Nereye gitse bu adamlarla karşılaşıyor, tanınacağından korkuyordu. İçlerinden biri onun arandığını bilebilirdi. Aslında Şikago'yu terketmesi gerekiyordu ama, tehlike çanlarını iyice duymaya başladığı zaman, meteliği yoktu cebinde. Kış ortası tanımadığı yerlerde, yollarda yakalanmaktan-

sa, burada hapise girmesi daha iyi bir kurtuluş çaresi, bir yaşama imkânıydı onun için.

Onuncu günün sonunda cebinde ancak birkaç meteliği kalmış ve hâlâ iş bulamamıştı. Tek günlük dahi iş yoktu. İstasyonda bavul bile taşıtmıyorlardı adama. Hastaneden çıktığı zaman kolu bağlıydı sadece. Şimdi ise eli kolu bağlı durumdaydı. Açlık denen o korkunç, insafsız, zalim hayaletle burun burunaydı artık. Çırılçıplak bir dehşetin tam ortasında, büyülenmiş, devamlı bir delilik korkusu omuzlarında, yiyip bitiriyordu onu, hem de yemeksizlikten çok daha çabuk bir şekilde. Açlıktan ölecekti! Düşman, pul pul kabuklu kollarını uzatmış, ona dokunmaya başlamıştı. Soluğunu duyuyordu yüzünde. Bunun dehşetinden, korkudan avaz avaz bağırarak uyanıyor, her yanı terden sırılsıklam olmuş, kalkıp kaçmaya başlıyordu. Yorgunluktan bitkin düşene kadar gün boyu dolaşıyordu. İş arıyor, yalvarıyor, hattâ dileniyordu. Hareketsiz durmasına imkân yoktu. Yorgun, hantal bir biçimde yürürken ürkmüş bir yırtıcı hayvan gibi gözleri çevresinde ürkek dolanıyordu. Her yere gitti. Şehrin bir ucundan öbür ucuna kadar çalmadık kapı, aşındırmadık eşik bırakmadı. Her kapının önünde kendisi gibi yüzlercesi vardı İnsan nereye baksa işsizler sürüsüyle karşılaşıyordu. İşverenlerin o insafsız eli, tavuk kışkışları gibi kovuyordu bu adamları. Bir çeşit cezaevi vardır ki, kişi demir parmaklıkların ardında, tüm istekleri, düşledikleri ise dışardadır. Bir de tam tersi bir cezaevi vardır. Düşlenenler parmaklıkların ardında, kişi ise dışardadır.

Cebinde, çeyrek doları kaldığı zaman, Jurgis, fırınların kapanmadan önce, ellerinde kalan malları yarı fiyatına sattıklarını öğrendi. Bundan sonra gidip iki bayat etmeği on sente alıp, parçalıyarak ceplerine doldurdu. Arada sırada, ağzına bir lokma atıyor, uzun süre çiğniyordu. Artık tek metelik harcamamaya karar vermişti. Aradan iki üç gün geçince, kalan ekmekleri de saklamaya ve yolunun üzerindeki, çöp tenekelerini temizledikten sonra, kendi so-

nundan ne kadar uzakta olduğunu hesaplamaya başlıyordu.

Açlığı biraz daha artarak günler geçti. Her geçen gün biraz daha zayıflıyor biraz daha kuvvetten düşüyordu. Ve bir sabah yüreğini tuzbuz eden, korkunç bir şey geldi başına. Her iki yanda sıra sıra depolar olan bir sokaktan geçerken patronlardan biri iş verdi ama, biraz sonra yeteri kadar kuvvetli olmadığı için işten hemen çıkardı. Bir kenara çekilip, yerine gelen adamın işe başlamasını seyrettikten sonra, paltosunu alarak yol boyu yürüdü. Oturup bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlamamak için, insan üstü bir çaba gösteriyordu. Bitmiş, kaybolmuş, mahkûm edilmişti. Ama korku ansızın yerini çığ gibi artan bir öfkeye bıraktı. Ağız dolusu küfürler ediyordu. Karanlık olduktan sonra oraya dönecek ve patron olacak rezile bir işe yarayıp, yaramadığını gösterecekti.

Hâlâ mırıldana mırıldana yürürken, kendisini bir manav dükkânının önünde buldu. Koca bir tablanın içinde irili ufaklı lâhanalar vardı. Jurgis, duraklayıp çevresine baktı acele ile... Sonra içlerinden en büyüğünü seçerek köşeyi dönüverdi. Arkasından sesler, çığlıklar geliyordu. Bir sürü ufak, büyük kişiler peşine takıldılar. Ama o diğerlerinden önce bir yan sokağa, oradaki bir aralıktan da başka bir caddeye çıkarak, paltosunun altına sakladığı lahanası ile suçsuz kişiler gibi, ağır aksak yürümeye başladı. Tehlikeden uzaklaştığına kesin olarak inanınca, tenha bir yere oturarak, lahananın yarısını çiğ çiğ yeyip, geri kalanını da ertesi gün yemek için ceplerinde doldurdu.

İşte tam bu sırada, halk arasında çok satılan ve tutulan bir Şikago gazetesi, işsizlerin ve fakirlerin karınlarını doyurabilmesi için açtığı bir mutfakta çorba dağıtmaya başlamıştı. Kimisi bunun sırf reklâm olsun diye yapıldığını iddia ederken, kimisi ise, gazetenin, okuyucularının açlıktan ölmesinden korktuğu için çorba dağıttığını ileri sürüyordu. Sebep ne olursa olsun, çorba koyu, sıcak ve doyurucuydu. Bütün gece gelenlerin her birine koca bir kâse ve-

riliyordu. Jurgis kendisi gibi «serseri» bir arkadaşından bu haberi alınca, bir sevinç narası atıp, gece boyu altı kâse çorba içmeye karar verdi ama, verilen her kararın uygulanmasına imkân yoktur hayatta. Dağıtma yerine geldiği zaman göz alabildiğine bir kuyruk vardı. Bir kâse içtiği için, mutlu saydı kendini. Çünkü dağıtım yeri kapandığı zaman sırada hâlâ yüzlerce aç vardı.

Burası, Jurgis için tehlike sınırları içindeydi. Levee, bölgesinde iyi tanırlardı onu. Ama öylesine umutsuzdu ki, her şeyi göze alıp gidiyor ve ara sıra, Bridewell cezaevinin kendisine bir sığınak olabileceğini düşünmekten geri kalmıyordu. Havalar güzel gittiği için her gece dışarda yatıyordu. Oysa birden, yaklaşan korkunç kışın gölgesi düşmüştü ortalığa. Kuzeyden esmeye başlayan soğuk rüzgâr beraberinde yağmurlu bir fırtına getirmişti. Jurgis gün boyu sığınabilmek için iki kadeh içki içti. Geri kalan iki meteliği ile geceyi, bayat bira satan bir mahzende geçirdi. Bir zenci tarafından işletilirdi burası. Adam, şehirdeki bütün meyhanelerin önüne sıralanmış bira fıçılarındaki artıkları, bayat biraları toplar, birtakım kimyasal işlemlerle biranın kabarmasını temin ettikten sonra, bardak yerine kullandığı eski bira tenekelerine doldurur ve tenesini iki meteliğe satardı. Bu paraya, içerde gecelemek de dahildi. İsteyen kuru döşemede yatar, uyur, sabahı ederdi. İçerisi toplum dışı edilmiş kadın erkek kalabalığı ile her zaman tıklım tıklım dolardı.

Bütün bu sefalet, Jurgis'i eskisinden çok daha gaddarcasına etkiliyordu. Kaçırdığı fırsatlar ve eski rahatını düşündükçe aklı çıkacaktı fakirin. Sözgelimi tam seçim zamanıydı ve beş altı haftaya kadar, seçmenler kendilerine bir Cumhurbaşkanı seçeceklerdi. Ahpaplık ettiği insan yıkıntılarının bu konudaki tartışmalarını dinliyordu. Bütün şehir, bayraklar, afişler, pankartlarla süslenmişti; kim tarif edebilirdi şu anda Jurgis'in yüreğine düşen acıyı ve umutsuzluğu?

Sözgelimi ayazın kol gezdiği bir geceydi. Gün

boyu, yaşayabilmek için dilenmiş, ama tek bir merhametli insana rastlayamamıştı. Akşama doğru, tramvaydan inmeye çalışan ihtiyar bir kadın gözüne çarpınca, seyirtip yardım etti. Sonra acıklı hikâyesini anlattı. Talihsizliğinden söz etti. Kadının kuşkuyla sorduğu bütün soruları teker teker cevaplandırdı. İhtiyar inanmıştı Jurgis'e. Ama eline para vermedi. Alıp bir lokantaya götürerek, çeyrek dolar verdi garsona, Jurgis'in yemek yemesi için. İlk önce bol ekmekle bir çorba içip, arkasından patatesli haşlanmış sığır, fasulye, pasta yiyip, bir de kahve içti. Karnının derisi futbol topu gibi gerilmişti. Sonra yağmurlu karanlıkta daldı sokaklara. Tâ ileride kırmızı ışıklarla donatılmış bir yapı vardı ve bir davulun yürek gibi atan sesi kulaklarına kadar geldi. Onun da yüreciği uydu tempoya. O yana seyirtti. Sormaya gerek yoktu. Siyasî bir toplantı yapılıyordu işte.

Seçim mücadelesinin niteliğini, «İlgisiz, duygusuz,» diye adlandırıyordu gazeteler. Bilinmeyen birtakım nedenlerden ötürü, halk bu boğuşmadan heyecan duymayı reddediyordu. Yapılan toplantılara getirilseler bile bağırtıp gürültü ettirmenin imkânı olmuyordu. Bu şimdiye kadar Şikago'da yapılan seçim kampanyasının en fiyaskolusu olmuştu. Bu akşam konuşacak olanlar da, kimsenin gelmiyeceği korkusuyla boşanan sinirlerini zaptedemeyip hazan yaprakları gibi titriyor, ellerini ovuşturuyor, salonun içinde bir aşağı bir yukarı volta atıyordu. Ayrıca konuşmayı yapacak en önemli kişi de başkan yardımcı adayından başka kimse değildi. Neyseki Tanrının inayeti ile kuzey rüzgârlarının getirdiği bu soğuk yağmur kendilerine biraz ümit vermişti. Şimdi yapılacak tek şey, üç beş havai fişek atıp, bir davulu tokmaklamaktı. Böylece bir millik çevrede ne kadar evsiz barksız takımı varsa içeriye doluşurdu. Doluşurdu da koca salonda boş yer bile kalmazdı. O zaman ertesi gün gazeteler bu muazzam toplantıdan, yeri göğü tutan alkışlardan sözederlerdi. Ayrıca gelenlerin, ipek çoraplı hanımlarla, cici beyler olmadığını da eklemeyi unutmazlardı. Demek ki, tarifesi

yüksek, duygusu bol, kibar ve zengin aday hazretleri çalışan emekçileri de hoşnut etmekten âciz bir kimse değillerdi. Tam tersne bu zengin adaylar emekçileri temsil ettiklerini iddia ediyorlardı.

Jurgis kendini, bayraklar, çelenkler, kâğıtlarla süslenmiş büyük bir salonda buldu. Başkan kısa bir açış konuşması yaptıktan sonra, asıl konuşmacı kürsüye çıktı. Bandodan kulakları tırmalayan bir gürültü yükseldi. Tuhaf olan, Jurgis'in adamın kim olduğunu keşfedince, arap saçına dönen duygularıydı. Karşısındaki, Scully'nin seçtirdiği Doyle'nin cumhuriyetçiler birliğindeki toplantısına gelen ünlü senatör Spareskhansk'dan başkası değildi. Doyle'ye gelince artık o, sırtını Şikago'nun şehir meclisine dayamıştı.

Gerçeği söylemek gerekirse, Jurgis'in gözleri dolu dolu olmuştu senatörü görünce. Ne acıydı o altın günleri, tatlı saatleri hatırlamak. Onun da gölgelikte yeri vardı bir zamanlar. Ülkeyi yönetenlerin, seçilmesinde o da savaşmıştı. Kendisine teslim edilen seçim çuvalından az mı paralar dağıtmıştı oy satın almak için. Hey gidi günler, hey, diye düşünüyordu dostumuz. Eğer o korkunç aksilik olmasaydı —kaza diyordu Jurgis buna— onun da bir payı olacaktı bu seçimlerde. Ve şu anda oturduğu yerde olmayacaktı.

Zarif senatör, korunma sisteminden dem vuruyordu dinleyicilere. Gündelik ücretlerin artması için, işçinin imalâtçıya fiyatları arttırmasına izin ve fırsat vermesi yapılabilecek en korkunç hatalardan biriydi. Bu imalâtçının, ödediği paranın büyük bir kısmının yeniden cebine girmesi demekti. Yani, bir elinle veriyor, öteki eliyle geri alıyordu. Bütün dünyada bu sistem artık kullanılmaya başlamıştı. Bu yüzden Colombia (Amerika) okyanusların en eşsiz pırlantasıydı. Onun bütün geleceği, onun bütün zaferi, bu sistemi bozmakla olacaktı. Vatandaşlar bunu kendilerine oyun oynayan kişinin elini tutmakla

başaracaktı ve kim temsil edecekti vatandaşları? «En büyük ve en eski parti.»

Tam burada bando çalmaya başladı. Jurgis, dimdik oturmuş, beynini çatlatırcasına söylenenleri dinliyordu. Amerika'nın başarılarının genişlemesini, Amerikan dış ticaretinin gelişmesindeki önemi Cumhuriyetin, Pasifikte, Güney Amerika'da ve geri kalmış ülkelerdeki başarısını anlamaya çalışıyordu. Bunun tek nedeni uyanık kalabilmek içindi. Eğer kendini uykuya kaptıracak olursa, gürültülü bir biçimde horlıyacağını biliyordu. Onun için uyanık kalması gerekiyordu. Ilgilenmeli, hem son derece ilgilenmeliydi! Iyi ama, öylesine tıka basa doldurmuştu ki, karnını. Son derece yorgun olması bir yana, içerisi sıcak, oturduğu yer de son derece rahattı. Derken efendim senatörün, sesi yavaş yavaş uzaklaşmaya, görüntüsü bulanmaya, gözlerinin önünde ithalât, ihracat rakamları fır dönüp dansetmeye başladılar. Bir seferinde yanında oturan adam, Jurgis'e öylesine bir dirsek attı ki, hemen doğrulup, kuzu gibi masum gözlerle çevresine bakmaya başladı. Ama başı yeniden kaykıldı. Etraftan kendisine sert sert bakanlar, iyice sinirlenmeye başlamışlardı. Sonunda içlerinden biri daha fazla dayanamayıp polis çağırdı. Gelen memur, uykusunun en tatlı yerinde parmaklarını Jurgis'in gömlek yakasına geçirip, onu ayağa kaldırınca, dostumuzun korkudan ve dehşetten dört açıldı gözleri. Dinleyicilerden birkaçı gürültüyü duyup arkalarına dönünce, senatör konuşmasına ara verdi. Tam bu sırada neşeli bir ses yükseldi orta sıralardan. «Sen devam et, üstat. Sadece serserinin birini sepetliyoruz.» İçerdekiler kahkahayı bastılar, senatör içtenlikle gülümsedi ve devam etti konuşmasına. Bizimkine gelince, aynı anda yağmurun altında buldu kendini. Işittiği küfürlerle kıçına yediği tekme de işin cabasıydı.

Bir kapı içine girerek, yokladı kendini. Yaralanmaması gibi, tutuklanmaması da gerçekten talih eseriydi. Aslında bundan daha fazlasını istemeye hakkı yoktu. Hem kendine, kör talihine küfürü bastı ve acı

gerçeği düşünmeye başladı. Tek metelik yoktu cebinde. Yatacak yere gelince; aynı hikâye. Yani, yeniden dilenmesi gerekiyordu.

Omuzlarını büzüp, kamburunu çıkararak yağmurun altında yürümeye başladı. Buz gibi damlalar sıcaktan yeni çıkmış Jurgis'i tirtir titretiyordu. Paltosu da yoktu üzerinde... Kendisine doğru gelen bir hanım gördü. İyi giyinmiş, şemsiyeli... Hemen çarkedip kadının yanında yürümeye başladı, aynı zamanda, hikâyesini de anlatıyordu. «Rica ederim bayan,» diye başladı söze. «Bana bu gece yatacak bir yer yarası verir misiniz? Fukaranın biriyim ben ve...»

Birden taş kesildi olduğu yerde. Bir sokak fenerinin yanından geçerlerken, düşen ışıktan, kadını tanımıştı.

Alena Jasaityte'deydi takıldığı. Kendi düğün ziyafetinin en güzel kızı. Alena Jasaityte öylesine güzeldi ki. Düğün gecesi bir prenses zerafeti ile hiç ayrılmadan arabacı Juazos Raczius ile dansetmişti Jurgis onu yalnızca birkaç kere görmüştü, evlendikten sonra. Sebebine gelince, Juazos, başka bir kız yüzünden Alena'yı terketmiş, kızcağız da Packingtow'dan ayrılmıştı. Kimse bilmiyordu nereye gittiğini. Ve şimdi yeniden karşılaşıyorlardı.

Kadının şaşkınlığı da onunkinden az değildi. «Jurgis Rudkuz,» dedi nefesi kesilmişcesine. «Aman Allahım ne olmuş sana böyle?»

«Ben... şey... işlerim ters gitti,» diye kekeledi. «İşsizim. Ne param, ne de yatacak yerim var. Ya sen Alena? Evlendin mi?»

«Hayır dedi kadın. «Evlenmedim,» Ama iyi bir yerim var.»

Durup, bir süre, birbirlerinin yüzüne baktılar. Sonunda konuşan Alena oldu. «Jurgis,» dedi, «elimden gelseydi, yemin ederim, sana yardım ederdim. Ama inan, çantamı almayı unutmuşum ve üzerimde metelik yok. Daha iyi bir şey yapabilirim sana. Marija'nın adresini verebilirim.»

Jurgis, hayretle, «Marija mı?» diye sordu.

«Evet,» dedi Alena, «sana yardım eder o. İyi

bir yeri var, iyi para kazanıyor. Seni görünce sevinecek.»

Jurgis'in, bir zındandan kaçar gibi, Packingtown' dan ayrılması bir yıldan fazla olmuştu. Aslında Elzbieta ile Marija'dan kaçmıştı. Oysa şimdi onların ismini duymak, onları hatırlamakla bir çocuk gibi sevinmişti. Onları görmek, evine dönmek istiyordu. Kendisine yardım ederlerdi, iyi davranırlardı. Bir an durumunu düşündü. Affedilecek bir nedeni vardı kaçmasının. Oğlunun ölümüne dayanamamıştı. Dönmemesi de akla yakındı. Onlar ayrılmışlardı Packingtown'dan. «Pekâlâ,» dedi «giderim.»

Kız, Clark caddesinde, bir numara verdikten sonra ekledi. «Benimkini vermeme gerek yok, Marija nerede olduğumu biliyor.» Jurgis, patırdı etmeden kadının yanından ayrıldı.

Karşısında büyük, kahverengi taştan, kibar görünüşlü bir ev vardı. Zemin katının zilini çalınca, zenci bir kız, kapıyı bir iki santim araladı ve kuşkulu bakışlarını Jurgis'e çevirdi.

«Ne istiyorsun?»

«Marija Bercynckas, burada mı oturuyor?»

«Bilmem,» dedi kız. «Ne yapacaksın onu?»

«Görmek istiyorum, akrabam olur benim.»

Kız bir süre durakladı. Sonra kapıyı açtı. «Gel içeri.» Jurgis hole girip çevresine bakındı. Zenci kız devam etti konuşmasına. «Gidip bir bakayım. Adın ne senin?»

«Jurgis'in geldiğini söyle ona,» diye cevap verdi. Kız merdivenlerden yukarı çıkıp, bir iki dakika sonra döndü. «Böyle bir kimse yok burada.»

Jurgis'in kalbi, nerede ise pantolonun içine düşecekti kederden. «Bana burada oturduğunu söylediler.»

Beriki sadece başını salladı. «Hanım, burada böyle birinin olmadığını söyledi.»

Jurgis, aciz, şaşırmış. sersemlemiş bir durumda olduğu yerde kalakaldı, Sonra kapıdan yana döndü. Aynı anda kapı vurulunca, kız açmaya gitti. Jurgis dışardan gelen ayak seslerini duydu. Derken tiz bir

çığlık atan zenci kız, geriye kaçıp merdivenlerden koşarak çıkmaya başladı. Yanından geçerken, Jurgis, zenci kızın korkudan yalnızca gözlerinin akının göründüğünü farketti. Gırtlağını yırtarcasına da bağırıyordu bir yandan. **Polis! Polis! Basıldık**...

Jurgis bir an ne yapacağını şaşırmış durumda bakındı sağa sola. Sonra kendisinden yana gelen mavi üniformalı polisleri görünce, zenci kızın arkasından koşmaya başladı. Çığlık, yukardakiler arasında, gürültülü bir telaş yaratmıştı. Evin içi kadınlı erkekli bir kalabalık doluydu. Kız yukardaki hole girince, ardından seyirten Jurgis, oradan oraya koşuşan, bağıran, çığlık atan, ağlıyan kadınlar gördü. Kadın ve erkeklerin vücutları giyinik olmaktan çok uzak, çarşaflar ve battaniyelere sarılıydı. Jurgis bir tarafta büyük bir daire gördü. İçerde, kadife kaplı koltuklar, üzerlerindeki tepsiler içinde içki şişeleri, kadehler olan masalar vardı. İskambil kâğıtları yerlere saçılmıştı, iskemlelerden biri tepetakla olmuş, devrilen bir şişe içindekileri büyük bir cömertlikle kıymetli halının üzerine boşaltıyordu. Bayılan bir genç kızı taşımaya çalışan iki erkek ve dış kapıya saldıran itiş kakış bir kalabalık.

Birden dış kapı da yumruklanmaya başlayınca, duraklıyan kalabalık, yeniden ters yüz edip geri kaçmaya çabaladı. Aynı anda, yanakları boyalı, kulaklarında pırlantı küpeler olan, iri yarı bir kadın belirdi ortalıkta. Elini göğsüne bastırmış, soluk soluğa, «Yan taraf,» dedi, «çabuk olun!»

Arka merdivenin yolunu gösterdi. Jurgis de takılmıştı peşlerine. Mutfağa geldikleri zaman kadın bir düğmeye bastı. Bir dolap oynadı yerinden ve ortaya karanlık bir geçidin ağzı çıktı. «Girin içeri!» diye bağırdı kalabalığa. Şimdi artık yirmi otuz kişi olmuşlardı. Hepsi içeri daldılar. Son müşteri gözden kaybolmuştu ki, ileriden bağırıp çağrışmalar gelmeye başladı. Kalabalık şaşkın tavuklar gibi yeniden dışarı uğradılar. İçlerinden biri, «Orasını da tutmuşlar» dedi. «Tam tongaya bastırıldık.»

Bu sefer, «Yukarı,» diye emretti kadın. Kalaba-

lık yeniden harekete geçti. Erkekler küfrediyor, kadınlar bağırıyor, birinci olmak için bir itiş kakıştır gidiyordu. Bir kat, iki kat, üç kat... Sonra, kalabalığın ayakları dibinde toplandığı açılır kapanır bir merdiven. Tepesine çıkmış bir adam, dama açılan kapağı açmak için didinip duruyordu. Bir türlü beceremiyordu açmayı. Aşağıdaki kadınlardan biri, bağıra bağıra, «sürgüyü çek,» deyince, aldı cevabını. «Sürgü açık, açık olmasına ama, kapağın üzerine biri oturmuş.»

Ve aynı anda, aşağıdan bir ses duyuldu: «Telaş etmeyip, sakinleşseniz iyi olur ey ahali. Bu sefer işin şakası yok.»

Kalabalık yatıştı biraz. Birkaç dakika sonra, sürü ile polis üst kata çıktı. Öteye beriye bakıyorlar, ara sıra, yan gözle ve de sırıtarak, kurbanlarını süzüyorlardı. Bu kalabalığın içinde, erkekler ürkek koyunlar gibi bakıyordu. Kadınlar, işi alaya almışlardı bile, sanki alışıktılar bu gibi işlere. Yüzlerindeki ağır makyajdan, renklerinin sararıp sararmadığı belli olmuyordu. Kara gözlü bir kız, korkuluğun tepesine oturmuş, terlikli ayağı ile, polislerin miğferlerine vuruyordu hafiften. Sonunda içlerinden biri, kızı bileğinden yakalıyarak aşağı indirdi. Alt katta, dört beş kız, sofadaki sandıkların üzerine oturmuş neşeli kahkahalar atıyorlardı. İçkili oldukları her hallerinden belliydi... Hele üzerinde çiğ kırmızı renkte kimono olan bir tanesi, öylesine bağıra bağıra konuşuyordu ki, öbür seslerin üzerinden silindir gibi geçiyordu. Jurgis o tarafa bir göz attıktan sonra, olanca gücüyle: «Marija!» diye bağırdı.

Kadın sesi işitip, etrafına bakındı. Sonra büzülüp, birden ayağa fırladı. «Jurgis,» dedi boğulurcasına.

Bir an hiç ses çıkarmadan karşılıklı bakıştılar.

«Nasıl geldin buraya,» diye Marija sordu.

«Seni görmeye geldim,» diye açıkladı, Jurgis.

«Ne zaman?»

«Şimdi.»

«Peki ama, adresi nerden biliyordun? Kim söyledi burada olduğumu?»

«Alena Jasaityte. Yolda rastladım ona.»

Yeniden bir sessizlik oldu. Bakıştılar. Kalabalık onları seyretmeye başlamıştı. Marija yerinden kalkıp, yakınına geldi Jurgis'in. «Sen», dedi Jurgis, «burada mı oturuyorsun?»

«Evet,» dedi Marija. «Burada oturuyorum.»

Bu sırada aşağıdaki polislerden biri bağırdı: «Haydi kızlar giyinin bakalım. Çabuk olun. Giyinseniz iyi olur, yoksa pişman olursunuz. Feci yağmur yağıyor dışarda.»

«B-r-r-r-r,» dedi içlerinden bir kadın. Sonra hole açılan değişik kapılardan içeri girip, gözden kayboldular.

«Gel,» dedi Marija ve Jurgis'i odasına götürdü. Ufacık bir yerdi burası. İki buçuk metreye, iki metre. Bir yatak, bir iskemle, bir tuvalet rafı. Kapının ardına asılı elbiseler... yerlere atılmış elbiseler... Ortalık umutsuz bir karışıklık içindeydi. Küçük bir gece masasının üzerinde şapkalar, dudak boyaları, kirli tabaklar, lavanta şişeleri birbirlerine karışmıştı. İskemlenin üstünde, bir çift terlik, bir saat ve bir de viski şişesi vardı.

Marija'nın üzerinde kimonadan ve bir çift çoraptan başka bir şey olmadığı halde, hiç çekinmeden, Jurgis'in gözleri önünde giyinmesine devam ediyordu. Hatta, kapıyı kapamak zahmetine bile katlanmamıştı. Ne biçim bir evde olduğunu anlamıştı dostumuz. Evini bıraktıktan sonra, dünyanın büyük bir kısmını da görmüştü. Yani Jurgis artık eskisi kadar kolay şaşıran kişilerden değildi. Böyle olduğu halde, Marija'nın bu işi yapması onun yüreğine yine de bir eziklik, bir burukluk veriyordu. Gerek memleketlerinde, gerek evlerinde namuslu kişilerdi her biri. Ona öyle geliyordu ki, eski anıların kuvveti frenlemeliydi Marija'yı. Engellemeliydi böyle bir şey yapmasını. Sonra, birden kendi haline güldü deli gibi. Namustan, dürüstlükten dem vurmaya, böyle görünmeye hakkı var mıydı onun?

«Ne kadar zamandan beri burada oturuyorsun?» diye sordu.

«Hemen hemen bir yıldan beri.»

«Neden geldin buraya?»

«Yaşamam gerektiği için,» dedi. «Ayrıca çocukların açlıktan ölmesini görmeye de dayanabileceğimi sanmıyorum.»

Bir süre susup, kadına baktı. «İşten mi çıkarılmıştın?» diye sonunda sorabildi.

«Hastalandım,» dedi beriki. «Param da bitmişti. Sonra Stanislovas, öldü.»

«Stanislovas, öldü mü?»

«Evet,» dedi Marija. «Unuttum. Elbet senin haberin yok bundan.»

«Nasıl öldü?»

«Fareler öldürdüler,» diye Marija cevap verdi.

Jurgis'in soluğu tıkanır gibi oldu. «**Fareler mi** öldürdü?»

«Evet,» dedi Marija. Eğilmiş, bir yandan konuşurken, bir yandan da ayakkabılarını bağlıyordu. «Son zamanlarda bir yağ fabrikasında çalışıyordu. İşçiler tutmuşlardı onu. Biralarını getirip, ayak işlerini görsün diye. Uzun bir sırığa asılı bira maşrapalarını taşır, götürmeden önce de hepsinden birer yudum içerdi. Sonra bir gün fazla içip bir köşede uyuyakalmış. Adamlar da unutup kapıyı üzerine kilitlemişler. Ertesi gün buldukları zaman, fareler geriye pek fazla bir şey bırakmamışlardı.»

Jurgis, oturdu. Dehşetten her bir yanı buz kesilmişti. Marija, ayakkabılarını bağlamaya devam etti. Uzun bir sessizlik oldu aralarında.

Birden, kapının ağzında, iri kıyım bir polis belirdi. «Çabuk ol biraz.»

«Elimden geldiği kadar çabuk oluyorum işte.» Sonra doğrularak, acele ile korsesini giymeğe başladı.»

«Diğerleri yaşıyorlar mı?»

«Evet,» dedi.

«Neredeler şimdi?»

«Buraya yakın oturuyorlar. Hepsi iyiler artık.»

«Çalışıyorlar mı?» diye Jurgis sordu.

«Elzbieta, çalışıyor,» diye cevap verdi Marija. «Elinden geldiği zamanlar. Çoğu zaman ben bakıyorum onlara. Çok para kazanıyorum şimdi.»

Kısa bir süre, Jurgis konuşmadı. «Senin burada yaşadığını biliyorlar mı? Nasıl yaşadığını?.»

«Elzbieta biliyor,» dedi, Marija. «Ona yalan söyliyemezdim. Belki çocuklar da şimdiye kadar öğrenmişlerdir. Utanılacak bir şey yok bunda. Elimizden başka bir şey gelmez.»

«Peki ya, Tamoszius? O biliyor mu?»

Marija, omuzlarını silkti. «Nerden bileyim,» dedi. «Bir yıldan fazla oluyor görmeyeli. Kanı zehirlenince bir parmağını kestiler. Keman çalamaz olunca, çekti bir taraflara gitti.»

Aynanın önünde durmuş, elbisesini ilikliyordu. Jurgis, kadını seyrediyor, onun eski günlerden beri tanıdığı aynı Marija olduğuna bir türlü inanamıyordu. Öylesine sakin ve öylesine sertti ki, onu seyretmek, korku dolduruyordu yüreğine.

Marija, birden Jurgis'e doğru baktı. «Görünüşüne bakılırsa, senin de fazla sıkıntı çektiğin anlaşılıyor.»

«Evet. Ne yapacak bir işim var, ne de cebimde bir meteliğim.»

«Nerelerdeydin?»

«Her yerde. Aylaklık ettim bir süre. Sonra salhanelere döndüm, grevden önce.» Bir an susup bocaladı. «Seni sordum.» diye ekledi sonra. «Gittiğini öğrendim. Kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Belki de sana, kaçmakla kötü bir oyun oynadığımı düşünmüşsündür, Marija.»

«Hayır,» diye cevap verdi kadın. «Seni hiç kabahatlı bulmuyorum. Hiç birimiz kabahatlı bulmadık seni. Elinden geleni yaptın. İş fazla ağırdı bizler için, sonra fazla cahildik. Bütün belaların tek sebebi bu. Hiç bir fırsatı göremedik. Eğer şimdi bildiklerimi, o zaman bilseydim, kurtulurduk.»

«Buraya mı gelirdin?» diye sordu Jurgis.

«Evet,» dedi Marija. «Ama demek istediğim o

değildi benim. Senden sözediyorum. O zaman, ne kadar başka türlü davranırdın Ona'ya.»

Jurgis sustu. İşin bu yanını hiç düşünmemişti doğrusu.

«İnsanlar aç kaldıkları zaman,» diye beriki devam etti, «ellerinde eğer para edecek bir şeyleri varsa, bunu satmak zorundadırlar. Ben böyle düşünüyorum. Sanırsam iş işten geçtikten sonra ne demek istediğimi anlıyorsun. Başlangıçta, Ona hepimize bakabilirdi.» Marija, duygusuz, kupkuru bir sesle konuşuyordu, meselelerin her yanını bir alış veriş olarak görüyordu.

«Ben... evet sanırsam öyle,» diye duraklıyarak cevap verdi Jurgis. Connor'u ikinci kez dövmek zevki için, üçyüz dolar kefalet ile, ustabaşı işini terketmek zorunda kaldığını anlatmadı.

Polis, yeniden geldi kapıya. «Haydi bakalım,» dedi, «hem de çabuk çabuk.»

«Pekâlâ,» diyen Marija, tekerlek kadar büyük şapkasına uzandı. Devekuşu tüyleri ile süslenmişti şapkanın üzeri. Dışarı çıktı. Jurgis de peşinden. İçerde kalan polis, önce yatağın altına, sonra da kapının arkasına baktı.

Merdivenlerden inerlerken, Jurgis, «Ne olacak bu işin sonu?» diye sordu.

«Baskının mı demek istiyorsun? Hiç bir şey olacağı yok. Ara sıra başımıza gelir böyle şeyler. Her halde madamın, polisle arasında bir şeyler geçti. Ama sabah olmadan anlaşırlar. Senin üzülüp korkmana hiç gerek yok. Her zaman erkekleri serbest bırakırlar.»

«Belki öyledir ama, benim için değil. Korkarım ki, başım belaya girdi bir kere.»

«Ne demek istiyorsun?»

«Polis tarafından aranıyorum,» dedi, sesini yavaşlatarak. Litvanyaca konuşuyorlardı aralarında. «Korkarım ki, bir iki yıl hapste kalacağım.»

«Allah kahretsin,» ded Marija. «Fena bu havadis. Bakayım, seni bu işten sıyırabilir miyim?»

Aşağı indiklerinde, tutukluların büyük bir kıs-

mının toplandığını gördüler. Marija, elmas küpeli kadını arayıp, yanına gitti ve bir şeyler fısıldaştılar. Madam baskından sorumlu olan, polis çavuşunun yanına yaklaşarak, «Billy,» dedi ve sonra parmağı ile Jurgis'i işaret etti. «Buraya kız kardeşini görmeye gelmiş biri var. Kapıdan içeri girdiği an, siz de geldiniz. Serserileri almıyorsunuz değil mi?»

Çavuş, Jurgis'e bakıp, gülmeye başladı. «Özür dilerim.» dedi. «Hizmetçilerden başka, emir, herkese uygulanacak.»

Jurgis'i de diğer erkeklerin arasına iteledi̇ler. Kurt kokusu almış koyunlar gibi hepsi birbirinin ardına saklanmaya çabalıyor, sokuldukça sokuluyorlardı. Yaşlı adamlar vardı, genç adamlar vardı, kolej talebeleri ve onların büyük babası yaşında kır sakallı ihtiyarlar. Kimisinin üzerinde gece elbisesi vardı. Her tarafından fukaralık akan Jurgis'i hiç biri kurtaramazdı bunların. Sırıtıyordu aralarında.

Herkes toplandıktan sonra, kapılar açıldı ve kalabalık dışarı yürüdü. Üç polis arabası, kaldırımın kenarına yanaşmıştı. Bütün çevre olan biteni görmek için ya dışarı uğramış, ya da pencerelere üşüşmüştü. Uzamış bir boyunlar dünyası vardı dışarda. Kadınlar, kendilerini seyredenlere, küstah gözlerle bakıyor, kimisi gülüyordu. Erkeklere gelince, hepsinin başları öne eğik, şapkaları kulaklarına kadar geçmişti. Tramvaya biner gibi polis arabalarına doluştular. Kapıları kapanıp, arabalar hareket edince, bir alkış, bir kıyamettir koptu dışarda. Karakolda Jurgis, bir Polonyalı ismi verdi. Yarım düzüne kadar diğer tutuklularla bir hücreye kapatıldı. Basılanlar, aralarında, yavaş sesle konuşurlarken, Jurgis, bir köşeye uzandı ve gözlerini kapayarak, düşüncelere daldı.

Jurgis, hayatı boyunca, toplum çukurunun derinliklerine batmış ve buna göre büyümüştü. Bütün insanlığı, iğrenç ve aşağı bulurken, çok sevdiği ailesini, daima bunların dışında tutmuş, oysa şimdi korkunç bir gerçeği keşfetmişti. Marija bir orospuydu ve Elzbieta ile çocuklar, onun utanç verici hayatı sayesinde yaşıyorlardı. İstediği kadar tartışabilirdi ken-

disiyle; daha beter işler yaptığını, buna aldırmak için deli olması gerektiğini söyleyebilirdi. Yine de birden bire gözlerinin önüne açılan bu gerçek perdesinin etkisinden kurtaramıyordu kendini. Bunun verdiği üzüntüyü atamıyordu üzerinden. Borçlu olduğu şeyleri düşünüp üzülüyor, tepeden tırnağa sarsılıyordu. Eski anılar gözlerini dikmişti üzerine. Oysa öylesine uzun bir süreden beri uykudaydılar ki. Jurgis ölmüş gözüyle bakıyordu onlara. Eski hayatının anıları; eski umutlar, eski istekleri, namuslu ve özgür olabilmek için eski düşledikleri. Ona'yı yeniden gördü. Onun tatlı, yalvaran sesini duydu. Sonra, adam etmek, iyi yetiştirmek istediği küçük Antanas geldi gözlerinin önüne. Onları sevgisiyle beslemiş olan, titrek, ihtiyar babasını gördü. Ona'nın utancını öğrendiği günkü dehşetini yeniden yaşadı dakikası dakikasına... Tanrım! Ne kadar çok ızdırap çekmişti. Nasıl çılgınlaşmıştı. Ne korkunç görünmüştü bütün bunlar. Oysa bu gün, Marija'yı dinlerken yarı hak bile vermişti kadına. Delilik, budalalık ettin demişti. Evet ona, karısının namusunu satıp, kazandığı parayla geçinmesi gerektiğini söylemişti. Ya zavallı küçük Stanislovas'ın korkunç kaderi. Parmakları donan zavallı küçük oğlan, nasıl da korkar, dehşete düşerdi karı görünce... Ağlayan sesi kulaklarını doldurdu. Jurgis alnını ter basana kadar yattı karanlıklarda. Ara sıra birden bastıran bir korku spazmı ile kıvranıyor, gözlerinin önüne koskoca, karanlık bir odaya kapatılmış, hayatı uğruna farelerle savaşan Stanislovas'ın hali geliyordu.

Bütün bu garip duygular Jurgis'in ruhuna yabancıydı. Öylesine uzun bir süredir kendisini rahatsız etmeyip, sinmişlerdi ki, bir daha asla rahatsız etmiyeceklerini sanmaya başlamıştı. Burada, çaresizlik içinde, kapana kıstırılmış bir durumdayken ne gibi bir iyiliği olurdu bu anıların? Neden böyle sık sık ona işkence etmelerine izin veriyordu? Son zamanlarda yaşadığı hayatın tek görevi, bunlarla savaşıp ,anılarını ezmek, koparıp atmak değil miydi? Geri kalan günlerinde bir daha onu rahatsız etmiye-

cekler, hiç savunma tedbiri almadan, habersiz bastırmıyacaklardı. Ruhundaki eski sesleri işitti. Eski hayaletler onu çağırıyor, kollarını ona doğru uzatıyorlardı. Ama uzaktaydılar, gölgelere karışmışlardı ve aralarındaki açıklık kapkara ve dipsiz. Sesleri, geçmişin göbeğinde bir kez daha yok olacaktı. Sesler ölecek ve bir daha asla işitmiyecekti onları... ve böylece ruhunda son erkeklik kıvılcımı da uçup gidecekti.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Kahvaltıdan sonra, Jurgis'i mahkemeye götürdüler, içerisi tutuklular ve bunları görmeye gelen meraklı kalabalığı ile doluydu. Meraklılardan birçoğunun umudu basılanlardan birini tanımak ve ona şantaj yapmaktan başka bir şey değildi aslında. Erkekleri toplu halde içeri salıverdiler. Jurgis'in ise kılığı kıyafeti şüpheyi çektiği için tek olarak içeriye alındı. Para cezasının tecil edildiği aynı mahkemeydi burası. Jurgis aynı hakimin karşısına bir kez daha çıkmıştı. Üstelik mahkeme kâtibi dostumuzla daha önce de karşılaşmıştı. Sonuncusu, sanki onu yarı hatırlarmış gibi bir süre yüzüne baktı. Oysa, hakim en ufak bir şeyden bile kuşkulanmamıştı. Polis müdürü olan arkadaşından bir telefon bekliyordu. Ancak onun vereceği talimata göre, Randevu evinin maması Polyy Simpson hakkında bir karar verecekti. Dalgınlığı bu yüzdendi işte. Aynı zamanda, Jurgis'in kızkardeşini görmeye gittiği ve o arada polislerin geldiği hikâyesini dinliyordu. Jurgis'e kız kardeşini daha namuslu bir yerde çalıştırmasını öğütledi. Sonra salıverdi. Kızların her birine, beşer dolar ceza kesilmişti. Madam, çorabının içinden çıkardığı bir para tomarından, cezaların tümünü birden ödedi.

Jurgis, Marija ile birlikte randevu evine döndü. Polis çekip gitmiş, hatta içeri birkaç müşteri bile gel-

mişti. Gece yeniden çalışmaya başlıyacaktı randevu evi. Sanki bir akşam önce hç bir şey olmamış gibi. Bu arada Marija, Jurgis'i yukarı kattaki odasına çıkardı. Oturup konuştular. Jurgis, gün ışığında, eskiden suratından sağlık fışkıran Marija'nın şimdi sararıp solduğunu, adeta çökmüş olduğunu farketti. Parşömen kağıdı gibi kirli sarıya dönmüştü yüzü. Gözlerinin altında siyah halkalar vardı.

«Hastalandın mı?» diye sordu Jurgis.

«Hastalanmak mı? Yok be! «Marija artık bir katır sürücüsü, ya da yük boşaltma amelesi gibi küfürlü konuşmasını öğrenmişti. Her cümleyi değişik küfürlerle süslüyordu.)»

«Bu meslekte hasta olmaya vakti mi var insanın.»

Bir süre konuşmadı, efkârlı efkârlı önüne baktı, «Morfin,» dedi sonunda. «Her geçen gün biraz daha fazlasına ihtiyacım oluyor.»

«O ne işe yarıyor?»

«Bu işin bir parçası. Neden olduğunu bilmiyorum. Morfin olmazsa alkol. Kızlar içmeseler bir an bile dayanamazlar bu hayata. Ayrıca ilk geldikleri zaman, madam sürekli olarak uyuşturucu maddeler verir kızlara. Yani alıştırır ve sevmesini öğretir. Yahut başağrısı ya da diğer ağrılar için alıp, alışırlar. Ben alıştım. Bırakmaya çalıştım ama, burada olduğum sürece imkânı yok bunun.»

«Daha ne kadar kalacaksın burada?»

«Bilmiyorum,» dedi. «Sanırsam daima. Başka ne yapabilirim ki?»

«Hiç para biriktirmiyor musun?»

«Biriktirmek mi?» dedi Marija. «Hey ulu Tanrım! Hayır. Yeteri kadar kazanıyorum ama, hepsi uçup gidiyor elimdekilerin. Yüzde elli alıyorum buradan. Yani müşteri başına iki buçuk dolar. Ara sıra gecede, yirmi beş, otuz dolar kazandığım oluyor. Ve sen, bundan bir şey biriktirmem gerektiğini düşünüyorsun öyle mi? Bir kere oda ve yemek parası veriyorum. Öyle bir fiyat ki aklın durur. Sonra içki ve diğer masraflar!. Her aldığım, hatta kimi zaman almadı-

ğım şeylere bile para ödemek zorundayım. Haftalık çamaşır masrafım, yalnız yirmi dolara yakın; düşün bir kere! Başka ne yapabilirim. Ya devam edeceğim, ya bırakacağım. Ama nereye gitsem, masraflarda en ufak bir değişiklik olmayacak. Bütün yapabildiğim, haftada, çocukların okula gitmesi için biriktirip, Elzbieta'ya verdiğim on beş dolardan ibaret.»

Marija bir an susup düşüncelere daldı. Sonra, Jurgis'in ilgilendiğini görünce, devam etti anlatmaya. «Kızları ancak bu yolla tutarlar; yani ilk önce borca girmesine göz yumarlar. Çekip gidemesinler diye. Sözgelimi dış ülkelerden bir kız gelir. Kelime İngilizce bilmez ve böyle bir eve düşer. Gitmek istediği zaman madam bir makbuz dayar burnuna. iki, üç yüz dolar borçlanmıştır kız. Hemen elbiseleri alınır üzerinden ve bir odaya kapatılır. Ayrıca madam, eğer gitmeye kalkacak olursa, hapse attıracağını da söyler. Onun istediğini yerine getirmek zorundadır. Böylece kalır kız. Ne kadar uzun zaman kalırsa, o kadar artar borçları. Çoğu zaman, kızlar nereye geldiklerinden habersizdirler. Ev işleri görmek için tutulmuşlardır. Mahkemede benim yanımda duran, sarı saçlı, ufak tefek Fransız kızını farkettin mi?»

Jurgis başını sallıyarak evet dedi,

«Bu kız Amerika'ya bir yıl önce geldi. Bir dükkânda tezgâhtarlık ederken, bir adama, burada bir fabrikaya gelip çalışmak için müracaat edip anlaştı. Hatta, kendini kiraladı bile diyebiliriz. Altı kişiydiler. Bu sokağın alt tarafındaki bir eve getirildiler. Bu kızı yalnız başına bir odaya koyup, yemeğine uyuşturucu madde karıştırdılar. Kendine geldiği zaman berbad edildiğini anlamıştı. Ağladı, bağırdı, dövündü, saçını başını yoldu. Üzerinde ise bir çarşaftan başka bir şey olmadığı gibi devamlı olarak uyuşturucu maddelerin etkisi altında tutuluyordu. Bu iş, kız inadından vazgeçene kadar devam etti. Sonra tam on ay evden dışarı çıkarmadılar. İşe yaramadığı için buraya yollandı. Sanırsam buradan da atacaklar; apsent içmekten sık sık delilik nöbetleri geçiriyor. Bir-

likte geldikleri kızlardan bir tanesi, bir gece vakti, evin ikinci katından atlıyarak kaçtı. Büyük bir mesele olmuştu bu; belki duymuşsunuzdur.»

«Duydum,» dedi Jurgis. «Ama daha sonra duydum. (Bu olay, Jurgis'in, Duane ile birlikte, taşralı müşteriden kaçtıkları sırada, saklandıkları randevu evinde olmuştu. Sonra kız çıldırdı, ki bu polis için büyük bir tailh eseriydi.)

«Çok para var bu işte,» dedi Marija. «Kelle başına kırk dolar alıyorlar ve dört bir yandan kız temin edecek kişilikte adamlar. Dokuz değişik ülkeden on yedi kız var. Hatta kimi yerlerde daha fazlalarına bile rastlıyabilirsin. Bizim evde altı tane Fransız var. Bunun sebebi belki de madamın Fransızca bilmesi. Fransız kızları çok kötü, berbat kişiler. Tabii Japonları hesaba katmazsan. Yanımızdaki evde sürü ile Japon karısı var ama ben onların biriyle bile aynı evde oturmak istemem.»

Marija kısa bir süre susup, sonra devam etti konuşmasına. «Buradaki kızların çoğu, iyi ve terbiyeli kişilerdir; şaşarsın tanısan. Ben bu işi, hoşlarına gidiyor diye yaptıklarını sanırdım. Tuhaf değil mi, bir kadının kendisini, genç, ihtiyar, beyaz, zenci, güzel, çirkin hiç ayırım yapmadan bir erkeğe teslim edip, bundan hoşlanması. Olacak iş değil.»

«Ama, kimileri hoşlandıklarını söylüyorlar,» dedi Jurgis.

«Biliyorum,» dedi Marija. «Her şeyi söylerler. Işin içindedirler bir kere ve asla da çıkamıyacaklarını bilirler. Ama başladıkları zaman, hoşlandıklarını hiç sanmıyorum. Sefaletin ta kendisidir bu. Burada ufak bir yahudi kızı var. Bir kadın sapkacısının ayak işlerini görürmüş bir zamanlar. Sonra hastalanınca işini kaybedip, ağzına tek lokma koymadan, tam dört gün sokaklarda dolaşmış ve sonunda köşedeki bir eve giderek, kendini satmayı teklif etmiş. Bir lokma yemek vermeden önce, bütün elbiselerini çıkarmışlar üzerinden.»

Marija susup, bir süre dalgın dalgın düşündük-

ten sonra: «Bana kendinden bahset, Jurgis,» dedi, ve birdenbire sordu. «Nerelerdeydin, neler yaptın?»

Böylece Jurgis, uzun hikâyesini, serüvenlerini, evden kaçmasından başlıyarak sırayla anlattı. Serserilik günleri, telefon hattı diye başlanan sonra yükleme yapmak için açılan tünellerdeki ameleliği, kaza, sonra Jack Duane ile birlikte çalışması, mezbaha çevrelerindeki siyasi başarısı, düşüşü, başarısızlıkları. Marija sevgiyle dinliyordu anlatılanları. Son açlık hikâyesine kolayca inanmamak elden gelmiyen bir şeydi. Her halinden belli oluyordu nasıl sıkıntı içinde olduğu Jurgis'in. «Tam zamanında buldun beni,» dedi Marija. «İş bulana kadar sana destek olurum.»

«Böyle bir şey yapmanı istemem,» diye başladı Jurgis.

«Neden? Burada bulunduğum için mi?»

«Hayır, onun için değil, Ben çekip, gittim. Seni yalnız bıraktım.»

«Saçmalama,» dedi Marija. «Hatta artık bunu düşünme bile. Sana hiç kabahat bulmuyorum.»

Kısa bir sessizlikten sonra, «karnın aç olmalı,» dedi. «Yemeğe burada kal. Odaya bir şeyler getirtirim.»

Bir düğmeye bastı. Az sonra kapıya gelen zenci hizmetçi siparişleri aldı. «Seni bekliyen birisine sahip olmak güzel şey,» dedi, gülerek. Sonra sırt üstü yatağa uzandı.

Hapishanede verilen kahvaltı pek cömertçe olmadığı için, Jurgis'in iştahı gerçekten yerindeydi. Aralarında ufak bir ziyafetti bu. Yemek süresince, Elzbieta ve çocuklardan sözettiler. Sonra eski günler anıldı. Konuşmaları daha bitmeden, başka bir kadın, «madam'ın, Litvanyalı Mary'yi» beklediğini söyledi.

«Bunun anlamı, senin artık gitmen gerekiyor,» dedi Marija.

Jurgis ayağa kalkınca, Marija evlerinin yeni adresini verdi. Yahudi mahallesi civarında kiralık bir

evdi burası. «Git oraya,» dedi kadın. «Seni gördüklerine çok sevinecekler.»

Jurgis bocalıyordu.

«Şey... gitmek istemiyorum,» dedi. «Gerçekten istemiyorum. Marija bana biraz borç para ver de önce kendime bir iş bulayım. En iyisi bu.»

«Parayla ne demek istiyorsun?» oldu aldığı cevap. «Bütün istediğin, yiyip, içip yatacak bir yer değil mi?»

«Evet ama,» dedi Jurgis, «sizleri terkettikten sonra oraya geri dönmek istemiyorum. Benim yapacak bir işim yokken ve sen sen...»

«Hadi, zırvalama,» dedi Marija, hafiften Jurgis'i iterek «Nelerden bahsediyorsun» sonra ekledi. «Para filan vermem sana. Sonra gidip kafayı çeker ve başına yine işler açarsın. Al şu çeyrek doları ve kaldır tabanlarını. Senin dönmene öylesine sevinecekler ki, utanmak fırsatını bile bulamıyacaksın.»

Jurgis dışarı çıktı. Yolda yürürken, hep, bu meseleyi düşünüyordu. Önce bir iş aramaya karar verdi. Fabrika kapılarını, antrepoları boş yere dolaşmaya yeniden başladı. Hiç bir başarı elde edemedi. Hava kararmaya başlayınca, eve gitmeye karar verip yola düzüldü. Sonra tam bir lokantanın önünden geçerken içeri girip yemek yedi. Böylece elindeki çeyrek doları da harcadı. Dışarı çıkınca, yeniden karar değiştirdi. Güzel bir geceydi. Dışarda bir yerde uyuyabilir, sonra yarın yeniden iş aramaya koyulurdu. Böylece bir fırsat daha olurdu iş aramak için. Yürümeye başladı. Şöyle bir etrafına bakınınca, çevresini tanıdı. Bir gece önce de bu sokaktan geçmiş ve siyasî bir konuşma dinlemişti şu binada. Bu gece ne ışık ne de bando vardı. Ama kapıdaki bir yazıdan toplantı olduğu anlaşılıyor, halk akın akın içeri doluyordu. Kafasında bir şimşek çaktı Jurgis'in. Eline bir fırsat geçmişti işte. İçeri girer, bir yandan dinlenirken, bir yandan da ne yapacağına karar verirdi.

Bilet filan kesmediklerine göre de bedava gösterilerden biri olmalıydı.

Daldı içeri. Bu sefer holde süsler yoktu. Ama içerisi tıklık tıklım kalabalıktı. Hemen hemen bütün yerler tutulmuştu. Son kalan boş yerlerden birine oturdu. Arka sıralarda ve yan taraftaydı iskemlesi. Hemen çevresindeki insanları, olan bitenleri unutuverdi. Acaba Elzbieta, onu sömürmeye geldiğini mi sanırdı? Yoksa iş bulmak kendi payına düşeni kazanmak istediğini anlar mıydı? Kibar davranır mıydı ona? Belki de azarlardı. Ah eve gitmeden bir iş bulabilse ne iyi olurdu. Son patron neden biraz daha denememişti onu?

Sonra Jurgis birden başını kaldırıp baktı, Kalabalıktan kulakları sağır eden bir gürültü çıkıyor, dinleyiciler gırtlaklarını paralarcasına bağırıyorlardı. İçerisi şu anda, kapılara kadar dolmuştu. Kadın erkek ayağa kalkmış, ellerini, kollarını mendillerini salıyor, bağırıp çığrışıyorlardı. Sonunda konuşmacı geldi Şu delilerin zoruna bak, diye düşündü Jurgis, ne alacaklarını umuyorlar acaba. İnsanın kendisini böyle kepaze etmesinin alemi mi vardı? Onların seçimlerde, devlet yöneticiliği ile ne ilgileri olabilirdi? Bilirdi o. Geçmişte bir siyasi hayat vardı. Hem de bir sürü işi perde arkasından yönetmişti.

Yeniden düşüncelerine dalarken bir şeyin farkına vardı. Kısılıp kalmıştı burada. Dışarı çıkmasının imkânı yoktu. Toplantı bitince, de, eve gitmek için geç olacak, geceyi yine dışarda geçirmek zorunda kalacaktı. Sabah eve gitmek belki daha aka yakın ourdu. Hem çocukar da evde olmazlardı. O zaman sakin sakin bazı şeyleri açıklardı Elzbieta'ya. Her zaman anlayışı bir kadın olmuştu Elzbieta. O da elinden geldiği kadar, dürüst ve doğru olmaya çalışmıştı. Onu ikna etmek zor omazdı. Hem ne demek? Marija eve gitmesini istiyordu. Onun suyuydu değirmeni döndüren. Eğer Elzbieta öyle rezillik filan edecek oursa, canına okurdu onun, alimalah!

Jurgis böylesine düşünceerine devam etti. Aradan bir-iki saat geçmişti ki, bir gece önceki felaket

yeniden ortaya çıkmak için hazırıklarına başlamıştı. İki saatten beri konuşmalar devam ediyordu. Dineyiciler akış tutuyor, bağırıyor, heyecanları son haddini buluyordu. Yavaş yavaş, sesler kulaklarından uzaklaşmaya, boğulmaya başladı. Düşünceleri de dört nala kalkmış bu seslere karışıyor, Jurgis'in kafası iki yana sallanıp öne düşüyordu. Elbette ki birçok seferler tuttu kendini, umutsuz çabalarda bulundu. Ama salon hem kapalı, hem de sıcaktı. O kadar yol yürüdüğü bir yana, öküzer gibi de tıka basa yemek yemişti. Doğrusunu söylemek gerekirse bütün bunların bir araya gelmesi, biraz fazlaydı Jurgis için... sonunda başı iyice öne düşüp kendinden geçti.

Ve birisi, yine dürttü onu. Jurgis aynı dehşete sıçrayarak uyandı. Anlaşılacağı gibi gene horlamaya başlamıştı. Fakat şimdi ne olacaktı? Kendisine acı veren bir dikkatle gözlerini önüne dikip, sahneye bakmaya başladı. Sanki dünyada, başka hiç bir şey ilgilendirmiyordu onu, ya da hayatı boyunca artık başka hiç bir şeyle ilgilenemezdi. Çevresindeki öfkeli bakışları, sert ve tehdit edici yüzleri hayal etmeye başlamıştı. Kendisine yaklaşan bir polisi düşündü, yakasından kavramış sürüyordu onu. Yoksa bir fırsat daha verecekler miydi kendisine? Bu sefer affedip hoş görecekler miydi? Titreyerek beklemeye başladı.

Sonra, ansızın bir ses oldu kulağına, kibar, yumuşak ve tatlı bir kadın sesi. «Eğer dinlemeye gayret ederseniz, belki ilgilenirsiniz yoldaş!»

Bu ses, Jurgis'i, polisin kendisini sürümesinden çok daha fazla etkilemişti. Gözleri hâlâ ileri bakıyor, başını kımıldatmıyordu. Yüreği birden hıza atmaya başladı. Yoldaş! Kimdi ona «yoldaş» diye seslenen acaba?

Uzun bir süre bekledi... Artık kimsenin kendisine bakmadığından iyice emin olduktan sonra, kaçamak, göz ucuyla, yanında oturan kadına baktı. Genç ve güzeldi. İyi elbiseler vardı üzerinde. Hani şu hanımefendi diye adlandırılan cinsten. Ve kendisine, «yoldaş» demişti kadın.

Daha iyi görebilmek için, dikkatle, yavaş yavaş döndü biraz. İyice şaşırdı. Genç kadın her halde, onu ve biraz önce olanları unutmuş, dikkatle ilerdeki kürsüye bakıyordu. Bir adam konuşuyordu. Jurgis sesi iyice duyuyordu ama, bütün düşünceleri yanındaki kadının yüzüne takılmıştı bir kere. Ona baktıkça tehlike çanları çalıyordu içinde. Eti büzülüyordu sanki. Ne vardı bu kadında? Bir insanı böylesine nasıl etkiliyebilirdi? Birden taş olmuştu sanki. Elleri dizlerinin üzerinde kenetlenmiş, en ufak bir hareket yapmadan, oturup, konuşan adamı dinliyordu. Ellerini öylesine sıkmıştı ki, damarları görünüyordu. Yüzünde bir heyecan, zorlu bir gerginlik vardı. Sanki birisi tarafından boğuluyor, ya da gözlerinin önünde geçen bir boğulma sahnesini seyrediyordu. Soluk aldığı zaman göğsü inip kalkıyor, heyecanı arttıkça, bu inip kalkmalar da hızlanıyor, sonra yeniden yavaşlıyordu. Okyanusun dalgaları ile boğuşan bir tekneydi sanki. Nedendi bu? Ne olup bitiyordu? Sahnedeki adamın sözleriydi onu heyecanlandıran. Ne biçim bir adamdı konuşan? Sonra ne biçim bir toplantıydı bu? Jurgis birden konuşmayıcı dinlemeye karar verdi.

Bu tıpkı, vahşi bir tabiat görüntüsü ile birden karşılaşmak gibi bir şeydi. Bir dağ ormanı, korkunç bir rüzgârın etkisiyle sallanıyordu. Bir gemi devrilmişti fırtınalı dizlerde. Jurgis için, huzursuzluk veren bir heyecandı bu, bir şaşkınlık duygusuydu, bir düzensizlik, vahşi ve anlamsız bir gürültüydü. Uzun boylu, kaba, dinleyicisi kadar yorgun bir kişi. Yüzünün yarısını, ince, kara bir sakal kaplamıştı. Gözlerinin olması gereken yerde ise derin, siyah bir çukur vardı. Heyecanlı ve çabuk konuşuyor, elleri, kolları ile hareketler yapıyordu. Konuşurken sahnede ileri yürüyor ve sanki bütün dinleyicilerini ayrı ayrı kucaklamak istercesine uzun kollarını ileri doğru uzatıyordu. Derinden gelen bir sesi vardı. Kilise org'ları gibi. Oysa Jurgis bu sesin farkına uzun zaman varamadı. Adamın söylediklerini gözleri ile anlamaya çabalıyordu. Ama birden, konuşmacı elini uzatarak

onu işaret etti. Sanki o kalabalığın içinden bulup çıkarmıştı Jurgis'i. Ancak o zaman sesin farkına varabildi. Temiz, heyecandan titreyen, acı ve özlem dolu, anlatılmaz, anlatılamaz şeylerin ağırlığı ile yüklü, kelimelerin yetersiz kaldığı bir ses. Bunu işitmek, ansızın yakalanmak, kavranmak, büyülemek demekti.

«Bütün bunları dinlersiniz,» diyordu adam, «evet dersiniz, evet hepsi doğru. Ama, oldum olası böyledirler zaten, «ya da «Belki gelecek, ama ben göremeyeceğim, bana bir yararı olmayacak,» dersiniz. Ve sonra günlük işinize dönersiniz. Dünya çapında iktisadî bir değirmenin yararına öğütülmek için geri dönersiniz. Saatlerce çalışırsınız başka birnin çıkarı çi'n. Kötü evlerde oturmak, tehlikeli ve sağlığa zararlı yerlerde çalışmak. Açlık ve sıkıntıyla boğuşmak için, kaza, hastalık hatta ölüm tehlikesidir göze alınan. Her geçen gün bu boğuşma biraz daha zorlaşır, her geçen gün çalışma hızı biraz daha gaddarlaşır. Her gün iş biraz daha yorucu, biraz daha ağırdır. Ve durumun o çelikten eli, biraz daha sıkar gırtlağınızı. Aylar geçer, belki yıllar ve sonra yeniden gelirsiniz, gelirsiniz. Size yalvarmak için buradayım. Sefalet hâlâ gerekeni yapamadı mı size? Baskı ve haksızlık, hâlâ açmadı mı gözleriniz? Ben beklemeye devam edeceğim. Çünkü başka yapabileceğim hiç bir şey yok. Bütün bunlardan kaçıp saklanabileceğim tenha ve vahşi bir yer, kaçabileceğim bir cennet yok. Dünyanın sonuna kadar gittiğim halde, her yerde aynı lanetlenmiş, aynı kahrolası sisteme rastladım. İnsanlığın asil ve namuslu duyguları, ozanların düşleri, bir dava uğruna ölen şehitlerin acıları, prangalara vurularak, örgütlenmiş bir hırsın emrine verilmiş. Sırf bu yüzden dinlenemedim, susadım, sırf bu yüzden rahatı, mutluluğu, refahı ve iyi bir şöhreti kıyıya iterek, dünyaya, ruhumun çektiği acıları haykırabilmek için yollara düştüm. Bu yüzden ne fakirlik, ne hastalık, ne nefret, ne kötüleme, ne tehdit, ne rezalet beni susturabilir. Eğer başıma, hapis yatmak, ceza yemek gelecekse bile ne bu dünyanın üzerindeki, ne de yukarısındaki, yapılan, yapılacak ve yapıl-

mış olan hiç bir kuvvet korkutamaz beni. Eğer bu gece başarısız olursam, kabahatin bende olduğunu bilip, yarın yeniden deneyeceğim. Eğer ruhumun görüşü bu dünya yüzünde konuşabilir, onun yenilgisinin acılarını kesinlikle dile getirebilirsem, haksızlığın en kuvvetli duvarları yıkılacak, en tembel ruhu bile harekete getirmek için sarsacaktır. En alaycı utandıracak, en bencili dehşete düşürecektir. Böylece istihzanın sesi susturulacak, yalan, hilebazlık inlerine geri çekilecektir. Ortada, tek başına ve ayakta sadece gerçek kalacaktır. Çünkü ben, sesi olmayan milyonların sesiyle konuşuyorum. Baskı altında olanların, ezilenlerin, sömürülenlerin, onların rahatı huzuru yoktur. Hayatta mahrum edilenler için bu düzende bir kurtuluş, dur durak yoktur. Onlar için dünya bir zından, bir işkence odası, bir mezardır. Güneyin herhangi bir pamukhanesinde bu gece çalışan küçük çocuğun sesinde, umut yerine, yorgunluk, ızdırap vardır. Ve o tek kurtuluş umudunun mezar olduğunu bilir. Ve tavan arasındaki bir odanın mum ışığında, ağlıyarak dikiş dkien yorgun anası, bebelerinin öldürücü açlığı yüzünden sarsılmaktadır. Ve paçavralardan bir yatağın üzerine son hastalığı ile boğuşan, sevdiklerini bırakıp gidecektir, mahvolacaklarını bile bile. Ve şu anda genç bir kız bu korkunç şehrin sokaklarında, ezilmiş, aç yürürken Göl ile Genelev arasında bir seçme yapmak için karar vermeye çabalamaktadır. Onların sesiyle konuşuyorum ben. Hırs Jaggernaut'nun,(*) araba tekerleri altında kalmış olan talihsizlerin sesiyle . İnsanlığın sesiyle konuşarak, kurtuluşa çağırıyorum. İnsanın ölümsüz ruhu çöplüklerden ayağa kalkıyor, zındanının duvarlarını yıkıp kendisini saran, cahillik, sömürü ve baskı bağlarına yırtıp paralıyarak, ışığa doğru yürüyor.»

Konuşmacı ara verdi. Bir anlık sessizlik oldu, dinleyenler yeniden soluk alabildiler. Sonra aynı an-

(*) **(Jaggernaut):** Eskiden insanların, kendilerini arabasının tekerlekleri altına atarak çiğnettikleri bir Hint Tanrısı.

da binlerce insanın ağzından haykırışlar duyulmaya başladı. Jurgis, bütün bu süre içinde, kımıldanmadan, dimdik oturmuş, gözleri konuşmacıya dikili bu mucizenin, kendisine bulaşan etkisiyle titriyordu.

Birden, adam elini kaldırınca, yeniden sessizlik çöktü ortalığa. Ve o, yeniden başladı konuşmasına.

«Yalvarıyorum sizlere,» dedi «kim olursanız olun, gerçeğe inanmanız şartıyla sizlere yalvarıyorum. Ama asıl benim yalvardıklarım işçilerdir, çalışan kişilerdir. Biraz önce ana hatlarını çizmeye çalıştığım bu kötülükler, ince duyguların meydana getirdiği bir sonuç değildir. Bunlar oynayıp vakit geçirdikten sonra bir kıyıya itilerek unutulamazlar. Onlar için hepsi bu günlük öğütülmenin, ezilmenin gerçekleri; ellerine kollarına bağlanan zincirler, sırtlarına inen kamçı, ruhlarını sıkan çelik eldir. İşçiler, sizlere söylüyorum. Bu memleketi kurup, yaratıp da onun meclisinde yeri olmayan siz işçilere söylüyorum. Tohumları eken siz olduğunuz halde başakları başkaları biçiyor. Sizler yalnızca çalışıp itaat ediyor ve bir yük hayvanına verilen paranızdan başka bir şey soramıyorsunuz. Başınızın üzerindeki çatı, tabağınızdaki aş, sizleri yalnızca günü gününe yaşatmak için yeterli. Kurtuluş haberini vermek için sizlere geldim ben. Çağırdığım sizlersiniz. Sizlerden bütün bunları istemenin ne kadar fazla olduğunu biliyorum; biliyorum, çünkü ben de sizin bulunduğunuz yerde bulunup, sizin yaşadığınız hayatı yaşadım. Ve bu gece burada, bütün bunları benden iyi bilen başka biri yoktur. Sokak ortasında bırakılmış kimsesiz bir çocuk olmanın ne demek olduğunu, bilirim. Kundura boyacısı olmak ne demektir ,bayat ekmek kabukları ile karın doyurup, bodrum katına inen merdivenler, ya da boş vagonlarda uyumanın, sabahlamanın ne olduğunu bilirim. Cesaret ve arzunun ne demek olduğundan haberim var. Büyük düşler görmek ve sonra onların mahvolmasını seyretmek... ruhumun taptaze çiçeklerinin, hayatın ağır topukları ile çiğnenerek çamurların ortasına atılmasını görmek. Bilgi için çalışan bir adamın, ödemek zorunda olduğu fiyatlardan da habe-

rim var. Ben bunun karşılığını, uyku, yemek, vücud, ızdırabı, beyin ağrıları, sıhhat, hatta hayatın kendisi ile ödiyerek, sizlere gelip de, umudu ve özgürlüğü anlattığım, yeni bir dünya görüşünün doğduğunu ve yeni bir dünyanın yaratılacağını söylediğim, yeni bir üretim biçimini açıkladığım zaman, sizleri böylesine sefil, pis, tembel, inançsız görmem beni hiç mi hiç şaşırtmadı. Bu beni en ufak bir umutsuzluğa bile düşürmüyor. Çünkü ben arkanızdaki, sizi yöneten iten kuvvetlerin ne olduğunu biliyorum. Evet fakirliğin can yakan kamçısını, nefretin acısını ve efendiliğini ki bu «bir daire terbiyesizliği ve tekmelenerek kovulmaktan başka bir şey değildir.» Bu gece bana gelen kalabalığın içinde istediği kadar dikkatsizler, istediği kadar hissizler, hatta sırf alay etmek için gelenler bulunsun. Bu benim için hiç bir şey farkettirmez... ama evet, içinizde, umutsuz olan, acı çeken, her şeyden bıkkın olan tek bir kişinin olduğunu biliyorum. Onun görüşleri artık tepetaklak olup bütün dikkatini dehşet ve korku üzerine çekmeye başlamıştır. Ve ona söylediğim, yalnızca ona anlattığım bu sözler, karanlıkta yürüyen o kişinin ansızın çakan bir şimşek gibi yolunu aydınlatıp, ona bütün engelleri ve tehlikeleri gösterecektir. Meselelerini çözümleyecek, bütün güçlükleri temizliyecektir! Gözlerindeki bağ düşecek, ellerindeki, ayaklarındaki zincirleri boşanacak, bir şükür çığlığı attıktan sonra, artık özgür bir insan olarak ileri, daima ileri yürüyecek. Ve böylece bir insan, kendi yarattığı tutsaklıktan kurtulacaktır. Onun artık yeni bir tuzağa düşmesi imkânsızdır. Ne yaltaklanma, tatlı sözler kandırabilir onu, ne de tehditlerden korkar bundan böyle. Bu geceden sonra onun için artık geriye dönmek diye bir şey yoktur. Dönüş yolları kapanmıştır ona. Artık ileri, yalnızca ileri yürüyecektir. Çalışacak ve anlıyacaktır. Kılıcını kavradığı gibi, kardeşler ve yoldaşlar ordusundaki yerini alıp hazırlanacaktır savaşa. Benim ona getirdiğim gibi o da iyi haberleri başkalarına iletecektir. Özgürlüğün o değer biçilmez armağanı, ne kendisinin, ne benim olmayan ama bü-

tün insanlığın ruhuna miras kalan, işçilere yol gösterecek ışığı tutacaktır. İşçiler, çalışan insanlar, dostlarım, yoldaşlarım! Gözlerinizi açıp çevrenize bir bakın. Cehennem ateşlerinde öylesine acı çektiniz ki, tüm duygularınız ağırlaştı, yamru yumru oldu ruhlarınız. Ama hiç olmazsa hayatınızda bir kere olsun içinde yaşadığınız dünyayı görün. Onun gelenek ve kurallarını, yırtıp atın, korkunç çıplaklığı ile bırakın. Anlayın! Anlayın ve görün. Anlayın ki, bu akşam, Mançurya düzlüklerinde iki düşman ordu karşılaşmak üzeredir. Biz şu anda burda otururken, bir milyon insan, birbirlerinin gırtlağını koparmak için iç içe giriyorlar. Manyakça bir öfkeyle birbirlerini parça parça etmek için uğraşıyorlar. Ve bu yirminci yüz yılda oluyor. Oysa bundan bindokuzyüz yıl evvel barışın kurucusu doğdu. Ve bindokuzyüz yıldan beri onun kutsal sözleri öğretilirken, şimdi iki düşman ordu, vahşi ormanların, vahşi hayvanları gibi birbirlerini yiyor. Düşünürler sebepleri açıkladı, peygamberler haber verdiler, ozanlar ağlayıp, yalvardılar. ama hâlâ bu korkunç canavar alabildiğine kükrüyor. Okullarımız, üniversitelerimiz, gazetelerimiz ve kitaplarımız var. Cennetleri ve yeryüzünü aradık. Ölçtük, biçtik ve sebeplendirdik... Sadece insanları birbirlerini yok etmeleri için donatıp hazırladık! Savaş dedik bunun adına, yanından geçip gittik. Beni bu adilikler, bu adetlerle yalnız başıma bırakmayın. Benimle gelin görün. Kurşunlarla delik deşik olmuş, şarapnellerle parçalanmış insan vücutlarını görün. Şakırdayan süngülerin, insan etine girerken çıkardığı sesi duyun! Acıdan bağıran, inleyen insan sesleri dinleyin. Izdıraptan deliye dönmüş, öfkeyle düşmana bakan insan yüzlerini seyredin. Bu yüzlerdeki nefrete bakın! Koyun elinizi şu et parçasının üzerine! Hâlâ sıcak ve titrek. Biraz önce bir insan vücuduna aitti,kanı hâlâ akıyor. İnsan yüreği tarafından yaşatılıyordu az önce. Tanrım, ulu Tanrım ve bu böylece devam edip gidiyor. Biliyoruz, okuyoruz ve bağışlıyoruz. Evet devam ediyor... sistemli, örgütlenmiş ve önceden düşünülüp hazırlanmış

bir biçimde, gazetelerimiz anlatıyor. Bildikleri halde sona erdiremiyorlar. Kiliselerimizin haberi var. Haberi olduğu halde kapılarını kapamıyor. İnsanlar seyrettikleri halde, dehşetle baş kaldırıp isyan etmiyorlar!

«Ama, belki çok uzak Mançurya sizler için... o zaman gelin, benimle birlikte Şikago'ya gelin. İçinde bulunduğumuz şehirde bu gece bin kadın iğrenç yerlere kapatılmış. Kahredici açlıklarını yenmek için etlerini satıyorlar. Ve biz bunu bildiğimiz halde şakalar yapıyoruz bununla. Bu kadınlarda, analarınızın hayali yaşamıyor mu? Belki kardeşleriniz, belki kızlarınızdır bu kadınlar. Bu akşam evde bıraktığınız ve yarın sizleri gülen gözleriyle selâmlıyacak olan kızınızı belki aynı kader bekliyor. Bu akşam içinde yaşadığımız bu şehirde on bin erkek, evsiz barksız, yıkıntıdan farkı kalmamış bir biçimde çalışmak istiyor. Kendisine bir fırsat verilmesi için dilenircesine yalvarıyor. Oysa aç karınlarıyla, dehşet içinde korkunç kış rüzgârlarına göğüs germeye çalışıyorlar. Bugün Şikago'da yüz bin çocuk, bir lokma ekmek kazanmak için canını dişine takıyor. Yüz bin ana, bakımsızlık ve sefalet içinde yaşayıp, bebeklerinin karnını doyurabilmek için, yeteri kadar para bulmaya çabalıyor. Ve atılmış, terkedilmiş yüz bin ihtiyar, işkencelerden kurtulmak için ölümün gelip, kendilerini almasını bekliyor. Bir milyon kadın, erkek çoluk çocuk, gündelikçi tutsağın lânetini bölüşüyorlar. Sırf yaşayabilmek için, ayakta durabildikleri sürece çalışıyorlar. Bunlar hayatlarının son gününe kadar bu değişmezliğe, bu yorgunluğa, açlığa, sefalete, sıcağa ve soğuğa, pisliğe ve hastalıklara mahkûm kişilerdir. Şimdi gelin sayfayı çevirip hep birlikte resmin öbür tarafına bakalım. Belki bir -en fazla onbin- tane, efendileri vardır bu tutsakların. Onların işlerine sahip efendiler. Aldıklarını kazanmak için hiç bir iş yapmaz bunlar -hattâ sormaları bile gereksizdir- kendi kendine gelir bu kazanç onlara. Tek yaptıkları yalnızca harcamaktır. Saraylarda yaşarlar. Lüks içinde delice bir taşkınlık içinde yü-

zerler. Kelimelerle tarif edilemez bunlar ve hayâl edildikleri zaman insanın ruhunu hasta eder, bayıltırlar. Yüzlerce dolar verirler bir çift kundura, bir mendil, bir çorap bağı için. Atlara, otomobillere, saraylara, ziyafetlere, yatlara, vücutlarını donatmak için küçük parlak taşlara milyonlar verirler. Hayatları aralarında bir yarışmadan ibarettir. Daha fazla harcamak, daha gösteriş yapmak içindir bu çekişme. Önemli, kullanışlı, gerekli olan şeyleri ve hemcinslerinin işini hayatını mahvederler. Emekçilerin çalışması, acıları, kanı, teri ve gözyaşıdır yok olup giden. Çünkü bütün bunlara sahiptirler, onlarındır bu söylediklerim, hepsi gelir onlara. Tıpkı, küçük derelerin çağlıyanlara, çağlıyanların nehirlere, nehirlerin de denizlere dökülmesi gibi. Ve böylece otomatik olarak toplumun bütün serveti, varı yoğu, ellerinde toplanır. Çiftçi eker ve biçer, madenci yerin altını kazar, dokumacı tezgâhını çalıştırır, taşçı kayaları yontar, akıllı insan icad eder, kötü kişi yönetir, ilham sahibi besteler, şarkı yazar; bütün bunların sonuçları, ter adale çalışması, insan emeğinden elde edilenler dev bir çağlayan gibi bu kişilerin kucaklarına dökülür. Bütün avuçlarının içine almışlardır bir kere. Dünyanın tüm iş gücü onların insafına kalmıştır. Azgın kurtlar gibi yırtıp, parçalarlar. Aç akbabalar gibi önüne gelen her şeyi yutar bunlar. İnsan neslinin tüm kuvveti, aklın alamıyacağı bir şekilde onlarındır. Bunu istediği gibi kullanır, bununla istediğini yapar. İnsanlık onlar için yaşadığı gibi, yine onlar için ölür. Onlar yalnızca toplumun yaptığı işe sahip değildirler. Hükümetleri de satın almışlardır. Her yerde çalınmış, ırzına geçilmiş kuvvetlerini kullanarak, kendi yararlarına, onlara bu haksız serveti getiren nehrin yatağını genişletmeye çalışırlar. Daha genis, daha derin, daha gürleyerek akan bir nehir olmalıdır kârlarının artması için. Ve sen çalışan adam, sen işçi, satın alınıp bunun başına getirilmişsindir. Bir hayvan gibi çalışır çabalarsın. Sadece tek gününü ve bunun acılarını düşünüp çekmekten ileri gidemezsin. Ve şimdi aranızda bulunan bir adam, bu düzenin sonsuzluğa

kadar böyle sürüp gideceğine inanıyor. Dinleyiciler arasında bulunan bu adam, öylesine sertleşmiş, haysiyetsizleşmiştir ki, önümde ayağa kalkmaya cesaret ederek, bunun her zaman böyle devam edeceğine inandığını bana söyliyebilir; yani toplumun işgücünün, insan neslinin var olma anlamının, ahlâksızlıkları, eğlenceleri için bu tembeller ve asalaklara alt olduğunu söyleyebilir. İstenildiği zaman, istenilen şeye harcanmak için bu kişilerin emrinde olacaktır. Ve bir zaman, bir yerde, bir şekilde insan işinin emeği, insanlığa ait olmıyacak, insanlık gayeleri için kullanılmayacak ve insanlığın kontrolu altında olmayacaktı öyle mi? Eğer bu bir gün olacaksa, nasıl olacak? -hangi kuvvet getirecek bunu? Bunun efendilerinizin görevi mi olduğunu sanıyorsunuz- Özgürlüğünüzün fermanını onlar mı yazacak? Sizi kurtuluşa götürecek kılıcın kabzasını elinize onlar mı verecek?.. Sizlerden kurulacak orduya başlık edip, onlar mı sokacaklar tümünüzü kavgaya? Servetlerini bu uğurda mı sarfedecekler? Üniversiteler, kiliseler yapıp, onlar mı bilgi sahibi edecek sizleri? Bastıkları gazetelerinde ilerlemelerinizi anlatıp, onlar mı kavgayı devam ettirecekler? Siyasi toplantıları mı düzenliyecek onlar? Bu görevin, sizlere ait olduğunu görmüyor musunuz? Sizin düşünüp, sizin çözümliyeceğiniz mesele, sizin başaracağınız şeyler bunlar. Başarıldığı zaman her engelin yüzüne bir şamar gibi inecek...- zenginliğin ve efendiliğin başarabildiği her engel. Rezillik, sahtekârlık, dolandırıcılık, nefret, öldürme, dayak ve zindanlar! Ve sizler bu baskılara ancak çıplak göğüslerinizin kuvvetiyle karşı koyacaksınız. Kederin, kör ve zalim öğreticiliği, beynin cehaletini el yordamı, eğitilmemiş sesin titrekliği, ruhun yalnızlığı ve açlık yürek ağrıları doğuran bir arama, bir istek çalışması, can çekişerek ve kanın teri ile... Para ödenerek elde edilen açlık, çalınan uyku saatlerini bilmek ve daima zindan parmaklıklarının gölgeleri ile kendi aranızda bir bağlantı kurmak. Başlangıcı, geçmişin çok derinliklerinde yatan bir hareket olacaktır bu. Ters ve şerefsiz rezil edilmesi kolay, sevimsiz ve

iğrenmesi çok kolay, intikam ve nefret hisleriyle yüklü bir hareket! İnatçı ve emredici bir sesle sizlere sesleniyorum, işçiler; kapitalizmin ezdiği ücretli emekçiler, size dünyanın neresinde olursanız olun, kaçamıyacağınız bir sesle bağırıyorum -bütün isteklerinizin sesiyle- bütün görevlerinizi ve umutlarınızın bu dünya yüzünde sizce kıymetli olan her şeyin sesiyle! Fakirlerin, fakirliğin kalkmasını istedikleri sesle! Ezilmeye mahkûm edilmişlerin, kula kulluğa son verecek olanların sesiyle! Izdırabı yok edecek olan emeğin kuvvetli sesiyle! Zayıflığı ezecek olan inadın sesiyle. Korku ve umutsuzluğun dipsiz çukurunda doğan cesaret ve sevincin sesiyle! Nefret eden, kızgınlıktan kudurmuş emeğin sesiyle bağırıyorum... Dağlar iriliğinde inanılmayacak kadar büyük bir dev yatıyor. Cehaleti yüzünden, gözleri elleri, kolları bağlı, ama artık onu kımıldatmaya başlamıştır. Umut, korkuyla boğuşuyor. Ama birden kımıldanacak içine bir heyecan düşecek ve onun dev gibi vücudunu tepeden tırnağa kadar saracak, şimşek gibi bir silkinişle, bütün düşler gerçekleşecektir. Kımıldanmaya, hareket etmeye başlıyor, bağlar kopuyor, zincirler kırılıyo boş fikirler yerlere dökülüyor. Omuzlarına basarak kanlarını emerek hükmedenleri bir silkinişte yere fırlatıyor. Bir kule, bir dev gibi yükselip, ayaklarının üzerinde doğruluyor ve yeni doğmanın sevinci içinde bağırıyor.»

Konuşmacının sesi, hislerinin gerginliği yüzünden birden kesiliyor. Kollarını ileri doğru uzatmış. Hayal gücü sanki ayaklarını yerden kesip havalandırıyor onu. Dinleyiciler ayağa kalkıp bağırıyor, ellerini kollarını sallıyor ve şaşkın bir sevincin tepkisi ile kahkahalar atıyorlar. Jurgis de onlarla birliktedir artık. Bağırıyor gırtlağını yırtarcasına bağırıyor Elinde olmadığı için bağırıyor. Yay gibi gerilmiş hislerin baskısı, onun taşıyabileceğinden çok daha fazla ve ağır olduğu için bağırıyor Jurgis, Buna sebep adamın sözleri, konuşmasının güzelliği değil, sesiydi. Orada olmasıydı. Öyle garip ahengi olan bir sesti ki bu, insan ruhunun en derinliklerine inip bir çan sesi

gibi titreşimler yapıyor ve güçlü bir el gibi, dinleyicinin ruhunu, bedeninden çekip çıkarıyordu. Onu sarsalıyor, bu dünyaya ait olmayan duygularla ani bir korkuya kaptırıyor, şimdiye kadar dehşet ve korkunun önünde söylenmemiş bütün sırları anlatıyordu. Kıvrım kıvrım açılmaya başlamıştı hayalleri. Altındaki yer çatlıyor, her şey canlanıp, yukarı doğru itiliyor ve vücudu zangır zangır titriyordu. Birdenbire artık yalnız bir insan olmadığını anlamıştı. İçinde düşlemediği kuvvetlerin varlığını duyuyordu. İblisçe bir güç gerçekleşiyor, yıllardan beri gizli kalmış mucizeler yavaştan doğmaya başlıyordu. Omuzlarına basılmış gibi, sevinç ve acı içinde yerine oturdu. Parmaklarının ucu uyuşuyor, soluk soluğa nefes alıyordu. Bu adamın söyledikleri, Jurgis'in ruhuna düşen yıldırımlardı sanki. Duygularının nehri köpürüp kabarmaya başladı. Bütün eski umutları, istekleri, kederleri, öfkeleri ve umutsuzlukları. Hayatı boyunca, bildiği tanıdığı bütün duygular hep birlikte geri gelmeye başlamıştı. Ve bu onun için tarif edilemiyecek yeni bir duyguydu. Çektiği acılar, ezilmeler, ve horlanmalar yetmişti artık! Bunlar onu paralayıp, yıpratacaklar ve o teslim olacak, unutacak ve sakin bir şekilde yaşıyacaktı! Hayır, gerçekten kelimelerle anlatılamazdı bütün bunlar. Bir insan tarafından yaratılamazdı böylesine bir çılgınlık, böylesine bir korku. «Nedir» diyordu peygamber. «Vücudu öldüren, ruhu öldüren katil nedir?» Ve Jurgis ruhu çoktan öldürülmüş bir insandı. Umudunu, boğuşma gücünü çoktan yitirmişti. Alçalma ve umutsuzlukla anlaşmaya varmıştı. Ama birden korkunç bir ihtilâl, içindeki simsiyah ve iğrenç gerçekleri gözle görünür bir hale getirmişti. Ruhunun bütün sütunları gümbür gümbür yıkıldılar. Sanki başının üzerindeki gökyüzü çatlayıp ikiye bölünmüştü; sıktığı yumruklarını havaya kaldırmış orada duruyordu. Gözleri kan çanağına dönmüş alnındaki damarlar fırlamış, yüzü kıpkırmızı olmuş, bir vahşi hayvan gibi çılgıncasına, abuk sabuk, delicesine bağırıyordu. Ancak sesini tüketince, kısık bir sesle, kendi kendine mırıldanmaya başladı: «Tanrım, Tanrım, Tanrım!»

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Adam, gidip sahnedeki iskemlelerden birine oturunca, Jurgis onun konuşmasının bittiğini anladı. Alkışlar dakikalarca devam etti. Sonra bir marşa başladı birisi. Ardından kalabalık yavaştan katıldı, sesler yükseldi, koca salon sanki sarsılmaya başlamıştı. Jurgis daha önce de işitmişti bu marşı. Sözlerini anlamıyor, bilmiyor, söylenenlere katılamıyordu ama, gittikçe coşan ve büyüyen bir duygu vardı içinde. Enternasyonal'di söyledikleri! Mısra mısra, yükseliyordu sesler. Jurgis, ellerini kenetlemiş oturuyor, vücudunun her siniri ayrı ayrı titriyordu. İçinde mucizeler olmaya başlamıştı. Hiç bir şey duymuyordu. Kelimenin tam anlamıyla sersemlemişti. Bütün bunlara rağmen, ruhundaki yükselmenin farkındaydı. Yeni bir adam doğmuştu. Ezilmenin çene kemikleri arasından çekip çıkarmıştı kendisini. Umutsuzluğun tutsaklığından kurtarılmış, onun için tüm dünyanın görünüşü değişmişti artık. Özgürdü özgürdü! Eskisi gibi yoksulluk çekmek, dilenmek, aç kalmak zorunda kalsa bile, hiç bir şey bundan önceki günlerine benzemiyecekti. O sebebini anlıyacak ve bütün bunlara bilinçli olarak dayanacaktı. İçinde bulunduğu durumlara uyan bir insan olmayacaktı artık. Bir isteği, bir amacı olan kişi olacaktı. Savaşacağı ve gerekirse uğrunda ölebileceği bir davası vardı artık. Burdakiler ona yol gösterip öğretici olurlardı mutlaka. Onun da, arkadaşları, dostları, müttefikleri toplanacaktı çevresinde. Adaletin gözü önünde yaşayacak ve kuvvetle kol kola yürüyecekti.

Ahali yeniden sakinleşti, Jurgis yeniden yerine oturdu. Toplantıya başkanlık eden adam ilerliyerek konuşmaya başladı. Öbüründen sonra, sesi cılız, ince ve anlamsızdı. Jurgis'e bir saygısızlık gibi geldi bu. Bu tanrısal, mucizeler yaratan adamdan sonra, neden başkasını konuştururlardı. Sessiz sedasız otursalar, olmaz mıydı sanki? Başkan, toplantı masraflarını karşılamak ve partinin seçim mücadelesine yardım olmak üzere para toplanacağını açıklıyordu. Jur-

gis işitti ama, cebinde meteliği olmadığı için, düşünceleri, yeniden başka yana yöneldi.

Başı ellerinin arasında, öne doğru hafif eğik, bir koltukta oturan konuşmacıya dikmişti gözlerini. Davranışlarından yorgun olduğu anlaşılıyordu. Ama birden, ayağa kalktı. Toplantının başkanı, konuşmacının, dinleyicilerin soracakları soruları cevaplandıracağını söyledi. Adam sahnenin ilerisine gelince, birisi —bir kadın— ayağa kalkarak konuşmacının Tolstoy hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedi. Jurgis, bugüne dek Tolstoy adını duymamıştı. Ayrıca ona dair, hiç bir şey de ilgilendirmiyordu kendisini. Böyle bir konuşmanın sonunda ne diye soru sorarlardı sanki? Mesele konuşmak gevezelik etmek değil, bir şeyler yapmaktı. Diğerlerini uyandırmak, birleşmek, örgütlemek ve kavgaya hazırlamaktı önemli olan.

Oysa tartışma, söyleşi biçiminde sürüp gidiyordu. Alelalâde seslerle tartışıyorlardı ki, bu da Jurgis'i günlük dünyasına geri getirdi. Biraz önce yanında oturan güzel kadının elini tutup öptüğünü, diğer tarafında oturan adamın boynuna sarıldığını düşünüyordu. Oysa şimdi, bir aylak, bir serseri olduğunu yeniden hatırlamaya başlamıştı. Üstü başı partallar içinde, kirli, pis kokulu bir insandı ve o gece için yatacak bir yeri de yoktu üstelik.

Sonunda toplantı bitip de dinleyiciler dağılmaya başlayınca. Jurgis karar verememenin o tarifsiz acısı içine düşmüştü. Çekip gitmeyi aklının ucundan bile geçirmemişti şimdiye dek. O, bu görüntünün sonsuzluğa kadar süreceğini burada kendisine, kardeşler ve yoldaşlar bulacağını ümit ediyordu. Ama şimdi dışarı çıkmak zorundaydı. işte o zaman bütün olanlar solup kaybolacak ve o bunları asla bir daha bulamıyacaktı. Yeniden yerine oturdu. Aynı sırada oturanlar, geçip gitmek istiyorlardı. Tarifsiz korkular içinde düşünüyordu Jurgis. Çaresiz, kalabalığa karışıp yürümeye başladı. İstekli gözlerle, sağından solundan geçenlerin, yüzüne bakıyordu teker teker. Hepsi heyecanla az önceki konuşmanın, tartışmasına dalmışlardı. içlerinden hiç biri onunla konuşmak için istekli

görünmüyordu. Kapının yanına gelip de gecenin soğuk havasını duyduğu zaman, bir umutsuzluk sardı dört bir yanını. Bu konuşmanın konusu hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Hatta, konuşmacının adından bile habersizdi. Ve şu anda kendisi gitmek zorundaydı. Hayır, ahmakça, anlamsız bir şeydi bu. Birisiyle konuşması gerekiyordu. Adamı bulup, anlatacaktı ona her halde, kılığından kıyafetinden, pejmürdeliğinden nefret edecek cinsten bir kişi değildi.

Boş sıralardan birinin arasına girerek, çevresine bakındı. Kalabalık azalınca da sahneye doğru yürümeye başladı. Konuşmacı gitmişti ama, arkadaki sahne kapısı açık duruyordu. İnsanlar girip, insanlar çıkıyordu dışarıya. Çevrede nöbetçi filân olmadığını görünce, Jurgis tüm cesaretini toplıyarak daldı içeri. Hole girip, içerisi kalabalık olan bir oda gördü. Kimsenin kendisine aldırış etmediğini farkedince, odaya girdi. Aradığı adamı odanın bir köşesinde buldu. Konuşmacı, gözleri yarı kapalı, omuzlar çökmüş, bir koltukta oturuyoru. Yüzü inanılmaz derece soluktu. Neredeyse yeşile çalar bir renkti bu. Kolunun biri, yan tarafına sarkmıştı, hareketsizd. Yanında duran, iri yarı gözlüklü bir adam, yaklaşmak isteyen kalabalığı arkaya doğru iterken, bir yandan da, «Biraz geri durun lütfen yoldaşımızın nasıl yorgun olduğunu görmüyor musunuz?» diyordu.

Jurgis durup bakmaya başladı. Beş dakika, on dakika geçti aradan. Arada sırada adam gözlerini kaldırarak, yakınında olanlara birkaç kelime söylüyordu. Sonunda nasıl oldu bilinmez, gözleri Jurgis'e takıldı birden. Bir sorunun pırıltıları vardı bakışlarında. Berikinin içinde, çığ gibi bir kuvvet büyüdü. İlerledi adamdan tarafa doğru. «Size teşekkür etmek istedim efendim» diye başladı. Heyecandan soluk alamıyacaktı neredeyse. «Sizinle konuşmadan, gitmek elimden gelmedi. Sizi dinlediğime nasıl sevindiğimi, nasıl mutlu olduğumu söylemek istedim. Bu konuda hiç bir şey bilmiyordum ben.»

Konuşmacının yanından ayrılmış olan, iri yarı, gözlüklü adam o an geri gelmişti. «Yoldaşımız, kim-

seyle konuşamıyacak kadar yorgun,» diye söze başladı ama, beriki elini kaldırıp, susturdu onu.

«Bekle,» dedi. «Bana söyliyecek bir şeyi var» Sonra, Jurgis'in yüzüne baktı. «Sosyalizm hakkında daha fazla bilgi mi edinmek istiyorsun?»

Jurgis, «Ben» diye kekelemeye başladı. «Sosyalizm bu mu? Bilmiyordum. Söylediklerinizi hakkında bilgi edinmek istiyorum. Yardım etmek istiyorum. Anlattıklarınızın hepsi geçti başımdan.»

«Nerede oturuyorsun?» diye beriki sordu.

«Evim yok benim,» diye cevaplandırdı Jurgis bu soruyu. «İşsizim.»

«Yabancısın sen değil mi?»

«Litvanyalıyım, efendim.»

Adam, kısa bir süre düşünüp arkadaşına döndü. «Kim var burda, Walters?» diye sordu. «Tamam, Ostrinski var, ama Polonyalı o.»

«Ostrinski Litvanyaca bilir,» dedi öteki.

«Çok güzel, burada olup olmadığına bakar mısın?»

Adam, yanlarından ayrılınca, konuşmacı, yeniden baktı Jurgis'in yüzüne. Derin siyah gözleri, iyilik ve ızdırap dolu bir yüzü vardı. «Beni mazur görmelisin yoldaş,» dedi. «Çok yorgunum, son bir aydır her gün konuşuyorum. Seni başka birine tanıştıracağım. İnan, sana en az benim kadar yararlı olur.»

Habercinin kapıdan ileri gitmesi gerekmedi. Yanında başka biri olduğu halde geri gelip, adamı Jurgis'e «Yoldaş Ostrinski» diye tanıştırdı. Yoldaş Ostrinski, ufak tefek bir adamdı. Başı Jurgis.in omuzuna zar zor yetişiyordu. Kavrulmuş, yüzü bumburuş, son derece çirkin, birisiydi. Ayrıca, hafiften topallıyordu. Üzerinde, etekleri yerleri süpüren siyah paltosunun, düğme ilikleri, eskilikten yeşermeye başlamıştı. Gözleri her halde çok zayıf olmalıydı ki, yeşil camlı gözlükler takıyor ve bu onu oldukça gülünç bir hale sokuyordu. Ama el sıkışı kuvvetliydi. Hele Litvanyaca konuşunca, Jurgis ansızın adama ısınıverdi.

«Sosyalizmi öğrenmek istiyorsun demek,» dedi.

«Elbette. Hele bir dışarı çıkıp dolaşalım, biz bize olur, konuşuruz biraz.»

Jurgis, büyücüler ustasına veda ettikten sonra, dışarı çıktı. Ostrinski, ne tarafta oturduğunu sordu, Jurgis'e. O yana doğru yürüyebilirlerdi. Dostumuz, bir kere daha, evi olmadığını açıklamak zorunda kalmıştı. Diğerinin isteği üzerine, hikâyesini anlattı. Nasıl Amerika'ya geldiğini, mezbahalarda başına gelenleri, ailesinin nasıl yıkılıp dağıldığını, sonra nasıl serseri olup yollara düştüğünü anlattı. Bu kadarını dinlemek, küçük adama yetmişti bile. Jurgis'in kolunu tutup kuvvetle sıktı. «Değirmenin dişlileri arasından iyice geçmişsin yoldaş,» dedi, «Bir kavgacı yaratacağız senden.»

Bundan sonra, Ostrinski kendi durumunu açıkladı. Jurgis'i evine misafir etmek isterdi ama, yalnızca iki odası vardı ve ikram edecek yatağı yoktu. Kendi yatağını memnuniyetle verirdi ama, karısı hastaydı. Daha sonra Jurgis'in bir kapı aralığında uyumak zorunda olduğunu anlayınca, mutfağında yatmasını teklif etti. Beriki tarifsiz bir sevinçle kabul edip, teşekkür üstüne teşekkürler etti. «Yarın belki daha iyi bir şeyler yaparız,» dedi. Ostrinski. «Bir yoldaşımızın sürünmesine göz yumamayız.»

Ostrinski, Yahudi mahallesi yakınlarında, kiralık bir evin, bodrum katında iki odalık bir dairede oturuyordu. İçeri girdikleri zaman, kulaklarına bir bebe ağlaması gelince, adam, yatak odasının kapısını örttü. Üç küçük çocukları vardı. Şimdi de yeni bir bebeleri olmuştu. İki iskemle çekip, mutfak sobasının yanına yerleştirdikten sonra, Jurgis'e, dağınıklığın kusuruna bakmamasını rica etti. Mutfağın yarısını, üzerinde deste deste kumaşlar olan bir iş masası kaplıyordu. Ostrinski, «pantaloncu» olduğunu söyledi. İşlerin çoğunu eve getirir, burada, karısı ile birlikte çalışırlardı. Geçimini bununla temin ediyordu. Ama gün geçtikçe gözleri bozulduğundan, pek o kadar kolay olmuyordu işler. Hiç görmeyince, halleri nice olacaktı, bilmiyordu! Birikmiş paraları yoktu. On iki ila on dört saat çalışmakla insan ancak ölmeyecek

kadar geçinebiliyordu işte. Büyük bir kısmı dikilmiş olan pantalonları tamamlamak öyle güç bir iş değil, aksine herkesin kolaylıkla öğreneceği bir şey olduğundan, her geçen gün, gündelikler biraz daha azalıyordu. Eğer Jurgis, sosyalizmin ne demek olduğunu öğrenmek istiyorsa, hemen başlamak iyi olurdu. İşçiler günlük yaşantılarını temin etmek için bir işe güvenmek zorundaydılar. Bu yüzden devamlı olarak birbirleri ile rekabet halindeydiler. Hiç bir işçi, en düşük ücrete çalışmaya razı olan başka bir işçiden metelik fazla alamazdı. Bu yüzden de işçilerin hemen tümü, fukaralıkla bir ölüm kalım savaşına girmişlerdi. Patrona göre, bu bir «rekabet» meselesiydi ve işçinin, iş gücünden başka satacak hiç bir şeyi yoktu. Başta olan bazı yürekliler vardı ki, davranışları çok başkaydı bunların. Üçü-beşi bir araya gelince istedikleri gibi idare edebiliyorlardı çevreyi, güçlerini hiç bir kuvvet yıkamıyordu. Böylece, dünya yüzünde, iki sınıf biçimlenmeye başlıyordu. Arada köprüsü, ya da her hangi bir bağı olmayan korkunç bir uçurum vardı. Sınırsız zenginlikleri ile kapitalist sınıf, bir de görünmez zincirlerle tutsaklığın prangasına vurulmuş proletarya. Sayı bakımından sonuncular, bire karşı bindiler ama, cahildiler, acizdiler. «sınıf bilincinin» farkına varıp, birleşip örgütlenmeden, kaderleri, patronların insafına kalmıştı. Çok yavaş ve yorucu bir ilerlemeydi bu ama, devam edip, sonunda başarıya ulaşacaktı. Tıpkı bir buzulun hareketine benziyordu. Bir kere kımıldayıp yürümeye başladı mı, hiç bir kuvvet durduramazdı buz dağlarını. Her sosyalist, kendi üzerine düşecek görevi yapıp, «gelecek iyi günlere» inansa, o zaman seçimlerde, hükümetin kuvvetini ölçüp biçerek, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyete kolaylıkla bir son verebilirdi. İnsan ne kadar fakir olursa olsun, ne kadar acı çekerse çeksin, böyle bir geleceğe tüm yüreği ile inanacak olursa, onun mutsuz olmasının imkânı yoktu. Kendi görmese bile çocukları görürdü bu iyi günleri. Çünkü bir sosyalist için, sınıfının zaferi, onun kendi zaferi demekti. Ağır da olsa bu ilerleme, onu dai-

ma cesaretlendirmişti. Sözgelimi Şikago'da bu hareket her geçen gün bir çığ gibi büyüyordu. Şikago, ülkenin sanayi merkeziydi her şeyden önce. Ülkenin diğer hiç bir tarafında, sendikalar buradaki kadar kuvvetli değildiler. Ama bu örgütlerin işçilere büyük bir yararı olmuyordu. Patronlar da örgütlenmişlerdi çünkü. Bu yüzden grevler, genellikle başarısızlıkla son buluyor, her yıkılan sendikadan sonra, işçiler sosyalistlere koşup, onların saflarında yer alıyorlardı.

Ostrinski partinin nasıl örgütlendirildiğini anlattı. Proletaryanın eğitiminde en büyük rolü oynayan bir makineydi bu. Her büyük şehirde yerli gruplar vardı ki, bunları «lokal» diye adlandırmışlardı. Bu lokaller büyük bir hızla, küçük yerlerde de açılıp örgütleniyordu. Nerede olursa olsun bu lokallerin bin ilâ altı bin üyesi vardı. Bin dörtyüz tane olan bu lokallerin yirmi beş bin üyesi sürekli olarak aidat ödeyip, partiyi parasal yönlerden de destekliyordu. «Cook County Lokali»nin altmış tane kolu vardı ki, seçim mücadelesi için yalnızca burası binlerce dolar harcamaktaydı. Haftada bir çıkardıkları, İngilizce derginin yanısıra Almanca ve Bohemce çıkan iki dergi daha vardı. Şikago'daki bir yayınevi kooperatifi yılda bir buçuk milyon sosyalist kitap ve broşürü basmaktaydı. Bütün bunlar son birkaç yılın meyveleri idi ve Ostrinski Şikago'ya geldiği zaman hiç biri yoktu.

Polonyalı idi Ostrinski. Elli yaşlarında vardı. Silesya'da yaşıyan, nefret edilen, hor görülen, daima baskı altında tutulan bir halkın çocuğuydu. Bin sekiz yüz yetmiş yıllarının başlarında, Bismarck, Paris'i işgal ettiği zaman, politikasını demir parmaklıklar ve kan dökmeye çevirip «Enternasyonal»ı ezmeye yeltenince Ostrinski bir Proleter hareketine katılmıştı. İki defa zındana atmışlardı Ostrinski'yi. Ama genç olduğu için fazla bir şey farketmemişti, aldırmamıştı buna. Üzerine düşen görevin çok fazlasını yapmış, Sosyalizm bütün engelleriyle yıkıp İmparatorluk içinde önemli bir siyasi akım olunca da, kalkıp Ame-

rika'ya gelerek her şeye yeniden başlamıştı. O zaman herkes bu sosyalizm fikrine gülmüştü. Amerika' da bütün insanlar özgürdüler. Sanki siyasî özgürlük bu ücretli esirleri daha dayanıklı kılıyor, dedi Ostrinski.

Ufak tefek terzi, iskemlesinde arkasına yaslanmış, ayakları yanmıyan mutfak sobasının üzerinde, bir ileri, bir geri sallanıyordu. Sanki yan odada uyuyanları rahatsız etmemek için, yavaş sesle anlatıyordu bütün bunları. Jurgis için bu adamın, toplantıda konuşan adamdan, mükemmellik bakımından hiçte aşağı kalır yeri yoktu. Fakirdi. Düşkünlerin en düşkünü arasındaydı, aç ve sefildi. Böyle olduğu halde ne çok şeyler biliyor, nelere cesaret ediyordu. Başından geçenler, gerçekten bir kahraman yapmıştı onu. Onun gibi başkaları da vardı, binlerceydi bunlar. Hepsi çalışan adamlar. İşte bu ilerici makine bu kişiler tarafından yaratılmıştı. Jurgis inanamıyordu bunlara. Gerçek olması için fazlasıyla güzel şeylerdi söylenenler.

Bunun her zaman böyle olduğunu söyledi. Ostrinski. Bir insan sosyalizme inanıp, sosyalist olduğu zaman, deliden farkı olmazdı başlangıçta. Diğer insanların bu gerçekleri nasıl olup da görmediğine şaşar, bir hafta içinde tüm dünyayı, sosyalist yapmak isterdi. Ama kısa bir süre sonra bu görevin nasıl zor bir şey olduğunu anlar, talihi varsa gelen yeni yardımcı eller, onu yılmaktan kurtarırlardı. Şimdi bütün bunları denemek için büyük fırsatlar vardı Jurgis'in elinde. Cumhurbaşkanı seçimlerinin arifesindeydiler ve herkes, yediden yetmişe kadar, siyasetten başka tek laf etmiyordu. Ostrinski kendisini, bundan sonraki mahalli toplantıya götürüp, üyelere tanıştıracaktı. Jurgis o zaman isterse partiye girerdi. Aidat haftada beş sentti. Ama bunu ödemiyecek durumda olanlar, aidat vermekten muaf tutulurdu. Sosyalist parti, gerçek demokrat bir örgüttü. Baştan sona kadar, kendi üyeleri tarafından yönetilen partinin, destekleyici patronları yoktu her şeyden önce. Ostrinski' nin, bütün bu anlattıkları, Partinin ana ilkeleriydi. A-

ma sizler, bütün dünyadaki proleter hareketini yöneten tek bir sosyalist ilke olduğunu söyleyebilirsiniz ki, o da «çelişmeye düşmek»tir. Parlementoya seçilen bir sosyalistin eski sosyalistler kadar oy kullanma hakkı vardı. Görevi yalnızca işçi sınıfına hizmet etmekti. Mevkii ne olursa olsun, ana fikri, esas görevini unutamazdı. İşçi sınıfını ihtilâl için örgütlemek. Amerika'daki kurallara göre, bir sosyalist her iki yılda bir, başka sosyalistler yaratmak zorundaydı. Bu şekilde başarılarına devam edecek olurlarsa, 1912 yılında, memleketi kesinlikle yönetebilecek bir duruma gelirler, yani iktidara geçebilirlerdi. Buna rağmen birçokları, bu kadar çabuk, başarıya ulaşacaklarına inanmıyordu.

Ostrinski, bütün uygar ülkelerde sosyalist partilerin olduğunu söyledi. Dünyadaki birçok sosyalist parti uluslararası planda, birleşmişler ve İkinci Enternasyonal'i kurmuşlardı. Otuz milyon üyesi olan İkinci Enternasyonal partilerine seksen milyon oy verilmiş, ilk gazetesi Japonyada çıkmış, ilk başkan yardımcısı Arjantin'de seçilmişti. Fransa kabinesinde mebusları vardı. İtalya ve Avusturya'da, meclis dengesini öylesine sağlamışlardı ki, sosyalist vekiller çıkmıştı her iki ülkede. Almanyadaki seçimlerde, verilen oyların üçte birini kazanmış, ve bu, bütün kuvvetlerin, parpartilerin bir araya gelerek, sosyalistlerle mücadele etmesine sebep olmuştu. Fayda vermediğini söyledi, Ostrinski. Eğer bir ulusun proletaryası ihtilâli kazanır ve iktidara geçerse, o ulus başka bir ulus tarafından silahlı saldırıya uğrayabilirdi. Bu yüzden, sosyalist hareketi bir dünya hareketi olmuştu. Tüm insanlığı, özgürlüğe, barışa ve kardeşliğe götürecek bir örgüttü sosyalizm.

Jurgis, gece yarısından çok sonralara kadar, yeni arkadaşı ile bu konu üzerinde konuştu durdu. İnanılmayacak kadar güzel bir şeydi bu onun için. Sanki dördüncü boyut'tan birisiyle karşı karşıya gelmişti. Sanki bütün sınırlamalardan kurtulmuş, alabildiğine

özgür olmuştu. Dört yıldan beri Jurgis, vahşi bir ormanın derinliklerinde, şaşkın şaşkın dolaşırken, birden kendisine uzanan bir el, onu bu karanlıklardan çekip, yüce bir dağın doruğuna oturtuvermişti. Her şeyi açık seçik görebiliyordu burdan. Geçtiği keçi yolları, tökezlenip içine düştüğü bataklar, üzerine saldıran vahşi hayvanların saklandıkları inler. Sözgelimi Packingtown yaşantısı, deneyleri vardı. Packingtown konusunda Ostrinski'nin açıklıyamıyacağı ne vardı? Jurgis için patronlar kaderin yolunu çizen kişilerdi. Oysa arkadaşı, bunun bir sığır tröstü olduğunu ispatlamıştı. Korkunç büyük sermayesi olan bu kapitalistler birliği, kendilerine karşı koyan her engeli devirmiş insanlık yasalarını hiçe sayarak bir tarafa atmış, halkın alınterini yağma etmeye başlamıştı. Jurgis birden, Packingtown'a ilk geldiği gün, nasıl domuzların öldürüldüğünü, bunun ne zalimce bir şey olduğunu düşünüp, domuz olmadığına şükürler ettiğini hatırladı. Oysa şimdi arkadaşı, ona, kendisinin domuzdan başka hiç bir şey olmadığını ispat ediyordu. Patronların domuzlarından bir tanesi olmuştu. Bir domuzdan istedikleri neydi patronların? Tepeden tırnağa kadar kendilerine sağlanacak kâr. Peki ya işçilerden istedikleri neydi? Halktan ne istiyorlardı? Bu konuda domuzun düşündükleri, hissettikleri, çektiği ıstırap zerre kadar ilgilendirmiyordu patronları. Bu dünyanın her tarafında böyleydi ama, Packingtown'da kullanılan usuller çok daha başka türlüydü. Çalışma şeklinde, kesimlerde bir zalimlik, bir azgınlık vardı. Eğer bir kuruş kâr getirmiyecekse, yüz işçinin hayatı vız gelirdi patronlara. Jurgis sosyalist literatürü okumaya başladığı zaman; ki bu çok yakında olacaktı; Sığır Tröstünün işleyiş mekanizmasını öğrenecek ve bunun her tarafta aynı olduğunu görecekti. Kör ve duygusuz bir hırsın, cisimlenmesinden başka bir şey değildi bu. Bin ağızlı bir canavarın tıkınmasıydı. Binlerce toynakları, önünne gelen her şeyi insafsızca eziyordu. Kısacası, kapitalizmin etten yapılmış ruhuydu Sığır Tröstü. Ticaret denizinde pupa yelken giden bir korsan gemi-

siydi. Direğine kara bayrağını çekmiş ve insanlığa, uyarlığa karşı bir savaş açmıştı. Rüşvet, yalan, bozgunculuk her zamanki yöntemleriydi. Şikago'da belediye sanki, kendi yardımcı dairelerinden biriydi. Açıktan açığa, milyarlarca galon, şehir suyunu çalıyor; grevciler aleyhine, huzur ve asayişi bozmak suçundan, mahkemelerden karar çıkartıyor; valinin mesken kanununu uygulamasını yasaklıyordu. Merkezde elde ettiği adamlar sayesinde, mezbahalara yapılacak teftişleri önledikleri gibi, hükümetin verdiği raporları tahrif ediyor, tenzilatı öngören kanunları kötüye kullanıyordu. Bir soruşturma tehdidi ile karşı karşıya kaldığı zaman, bütün defterlerini yaktırarak, bu suçları işlettiği kişileri, yurt dışına kaçırtıyordu. Ticaret dünyasında Juggernaut'un arabasıydı bu. Her yıl binlerce küçük işletmeyi iflâs ettirip, binlerce kişinin, delirmesine, intihar etmesine sebep oluyordu. Et fiyatlarını, düşürerek, sığır besleyicilerini iflas ettirip, bu işi de kendisi yapmaya başlamıştı. Mallarını satmayı reddeden binlerce kasabı iflas ettirmiş, tüm ülkeyi bölgelere ayırıp, her bölgedeki et fiyatlarını kendi tesbit etmeyi de başarmıştı. Bunların dışında koca ülkede el atmadığı iş hemen hemen yok gibiydi. Bir kere soğutma tertibatlı bütün vagonların sahibi olduğu için, tavuk çiftliklerinden, yumurtacılardan, meyva ve sebze üreticilerinden akla gelmiyecek yükseklikte haraç alıyordu. Bir haftada kasasına akan milyonlarca dolar sayesinde, diğer iş kollarına da el atıyordu. Demiryolları ve tramvay işletmeleri bunların kontrolu altındaydı. Elektrik ve gaz işletmelerinin de yönetimi ellerindeydi. Ülkedeki tüm deri ve boyama sanayiinin sahibiydiler. Halk, bütün bunları bilip ezildiği halde, kimsenin bir şey yapmak elinden gelmiyordu. Sosyalistlerin görevi, halka bunu öğretip, ezilen ve sömürülen işçi sınıfını örgütleyerek sosyalizm için mücadeleye yöneltmekti. Ve vakti saati gelince, sığır tröstü adı verilen bu dev gibi makineyi ellerine geçirip, bir avuç hırsıza ve korsana gelir sağlıyan bir araç değil, halkın ve insanlığın yararı ve ihtiyacı için üretim yapan bir fabrika haline getirmekti. Jur-

gis, Ostrinski'nin mutfak döşemesine uzandığı zaman gece yarısını bir saat geçmişti. Ama uyuması için bir o kadar daha vakit geçmesi gerekti. Bir mutlu görüntü vardı gözlerinin önünde. Bir zafer görüntüsü. Packingtown'un onbinlerce işçisi omuz omuza yürüyüp, birleşmiş ve salhaneleri ellerine geçiriyordu.

OTUZUNCU BÖLÜM

Jurgis, Ostrinski ailesiyle sabah kahvaltısı ettikten sonra, Elzbieta'ya gitti. Bu konudaki utanmasını sıyırıp atmıştı üzerinden. Eve geldiği zaman, yolda söyliyeceği şeyleri tasarlamıştı. Ne var ki içeri girer girmez bunları anlatacağı yerde, oturup ihtilâlden söz etmeye başladı. Kadıncağız, önce Jurgis'in, çektiği sıkıntılardan aklını kaçırdığını sandı ve ancak saatler sonra, Jurgis'in delirmediği kanısına varabildi. Siyasetin dışında, diğer konularda Jurgis'in aklının başında olduğunu anlayınca, bir daha siyaset konuşmamak için elinden gelen çabayı göstermek için kendi kendisine söz verdi. Jurgis, sosyalizm bakımından Elzbieta'nın kapılarının su sızdırmıyacak derecede sıkı sıkıya kapalı ve bütün silahlarının üzerine çevrilmiş olduğunu farketti. Kadın hayatı boyunca felaketler yüzünden öylesine sertleşmişti ki, onu ilgilendiren yalnızca günlük ekmeği temin etmek ve günü gününe yaşamaktı. Yoksa öbür taraklarda bezi yoktu Elzbieta'nın. Fikirler yalnız ve yalnız günlük ekmek konusunda olduğu sürece değer kazanırdı onun için. Şu anda tek ilgilendiği şey bu yeni deliliğin, damadını ayık ve tekrar çalışkan bir kişi yapıp, yapamıyacağıydı. Ama biraz sonra, Jurgis'in yeniden iş aramak ve kendine düşen payı eve getirmek niyetinde olduğunu öğrenince yüreciğine sular serpildi. Damadının kendisine istediği gibi hükmetmesine, onu istediği gibi işlemesine razı oluverdi.

Hem de hangi konuda olursa olsun. Son derece mükemmel ve akıllı bir kadıncıktı Elzbieta. Peşine yüzlerce tazı düşmüş bir tavşan çabukluğunda düşünebilirdi. Nitekim yarım saat sonra, hayatını sosyalist hareketine adamaya karar vermişti bile. Aidat meselesi dışında diğer bütün konularda Jurgis'le aynı fikirdeydi. Hatta, arada sırada Jurgis'le birlikte toplantılara bile gitmeye karar verdi. Ne farkederdi ki, oturduğu yerde, ertesi gün ne yemek yapacağını filan düşünür, vakit geçirirdi işte.

Jurgis, sosyalist olduktan bir hafta sonra, sabahtan akşama kadar iş aramaya devam ediyordu. Sabah kör karanlıkta evden çıkıyor, ancak yemek vakti giriyordu kapıdan içeri. Bu da, garip bir rastlantı, karşısına bir fırsat çıkarana kadar devam etti. Şikago' nun sayısız küçük otellerinden birinin önünden geçerken bir an duraladı. İçeri girip girmemek arasında azıcık bocaladı. Sonra karar verip girdi içeri. Lobi'de duran bir adamı, otel sahipliğine yakıştırdığından, yanına sokularak, yapabileceği bir iş olup olmadığını sordu.

«Ne iş yapabilirsin?» diye adam sordu.

«Her işi yaparım, efendim,» dedikten sonra hemen devam etti. «Uzun zamandan beri işsizim efendim. Namuslu bir kişi olduğum gibi kuvvetli ve çalışkanım da.»

Beriki gözlerini kısmış dikkatle Jurgis'i süzüyordu.

«İçki içer misin?»

«Hayır efendim,» dedi Jurgis.

«Eh,» dedi adam. «Herifin birini kapıcı diye işe aldım ama, her allahın günü körkütük sarhoş. Tam yedi defadır kovdum. Ama artık kesin kararımı vermek zorundayım galiba. Yeter artık. Kapıcı olmak ister misin?»

«Evet, efendim.»

«Zor iştir ama. Yerler temizlenecek, tükürük hok-

kaları dökülüp yıkanacak, lâmbalar doldurulacak, gelen müşterilerin eşyaları taşınacak...»

«Hepsini yapmaya hazırım efendim.»

«Pekâlâ. Sana ayda otuz dolarla yiyecek veririm. Eğer istersen şimdi işe başlıyabilirsin. Kovduğum herifin üniformasını da giy üzerine.»

Ve böylece Jurgis işe başlayıp, bir Truvalı gibi gece yarısına kadar çalıştı. Sonra gidip, Elzbieta'ya müjdesini verdikten sonra, vaktin geç olmasına rağmen, Ostrinski'ye de uğrayıp düzelen talihinden sözetti. Hele otelin yerini tarif ettiği zaman, kendisini gerçekten bir şaşkınlık bekliyordu. Ostrinski birden bizimkinin sözünü kesti.

«Sahibi, Hinds olmasın?»

«Evet ismi Hinds.»

Beriki buna şöyle cevap verdi: «Öyleyse Şikago' nun en iyi patronunun emrinde çalışıyorsun. Kendisi Partimizin eyalet örgütçüsü olduğu gibi, en iyi konuşmacılarımızdan biridir de!»

Ertesi gün Jurgis, patronuna olanları anlatınca, adam Jurgis'in elini kavrıyarak tulumbadan su çeker gibi bir süre sıkıp salladı. «Vay anasını,» diye bağırdı. «Şaşırıp kaldım be yahu. İyi bir sosyalisti, işten kovdum diye, dün gece gözüme uyku girmediydi.»

Ve bundan böyle, patronu dostumuzu, «Jurgis yoldaş,» diye çağırmaya başladığı gibi, onun da, kendisine «Hinds yoldaş», demesini istiyordu. Arkadaşları tarafından Tommy diye çağrılan Hinds, kısa boylu, geniş omuzlu, kırmızı yüzlü, uzun kır, favorileri olan bu adam, belki de gelmiş geçmiş insanların en iyi yüreklisi, en hayat dolusuydu. Son derece gayretli ve bir o kadar da heyecanlıydı. Gece gündüz, bıkmadan, usanmadan sosyalizm üzerine konuşurdu. Kalabalıkta iyi vakit geçirilecek bir kişiydi Tommy Hinds. Hele bir toplantıya girmeye görsün. Ayağa kaldırırdı ortalığı alimallah. Dinleyicileri iyi bir kızıştırdıktan sonra, kendi coşkunluğu olsa olsa ancak Niyagara şelalesi ile kıyaslanabilirdi.

Hayata bir demirci çırağı olarak atılmış ve kısa bir süre sonra, işinden kaçarak ilk hırsızlığını yaptığı

orduya yazılmıştı. Çaldığı şeyler de paslanmış, işe yaramaz eski tüfeklerle, partal battaniyelerdi. Bir hastalık sonunda ölen erkek kardeşinin, çaldığı bu tüfekler yüzünden öldüğünü söyler. İhtiyar yaşında çektiği ağrı ve sızıların sebebini de eski battaniyelere yüklerdi. Ne zaman yağmur yağsa romatizmadan vücudundaki bütün eklem yerleri ağrımaya başlar, işte o zaman yüzünü bumburuş ederek, «Kapitalizm evlat, kapitalizm,» derdi. Dünya yüzündeki tüm kötülüklerin tek bir hal çaresi vardı onun için ve önüne gelene bu konuda vaız verirdi. Ama karşısındakinin derdi iflas etmekmiş, yahut hazımsızlık çekiyormuş, ya da çenesi düşük, kavgacı kaynanadan el aman demiş, işte o zaman, gözleri pırıldamaya başlar ve şöyle bir tavsiyede bulunurdu karşısındaki dertliye: «Bu işin tek bir kurtuluş çaresi var arkadaş. O da, oyunu sosyalist partisine vermek!»

İç savaş bittikten sonra sanki bir ahtapotun izini kovalar gibi girip çıkmadığı iş kalmadı. Ticaret hayatına atıldı ilk önce. Ama kısa bir süre sonra, rakiplerinin o savaşırken hırsızlık ederek zengin olduğunu gördü. Herifler şehir meclisini ellerine geçirdikleri gibi demiryolları da onlarla işbirliği ediyordu. Sözün kısası, namuslu çalışma, çoktan hasır altı edilmişti memlekette. Bundan sonra, bütün parasını Şikago'da emlâkçılığa yatırarak, kazandıkları ile, tek başına, hırsızlık nehrinin önüne bir baraj kurmaya kalkıştı. Şehir meclisinin ilerici üyesi oldu, darpanede çalıştı. İşçi sendikacısı oldu. Halkçı oldu, ve otuz yıllık savaşma sonunda, 1896 yılı kendisine, yoğunlaşmış zenginliğin asla kontrol edilemiyeceğini, bunun ancak yıkılabileceğini öğretti. Bu konuda bir bildiri bastırarak, kendi adına bir parti kurmaya kalktı. Ancak sosyalistler, ona bir broşür gönderdikleri vakit, diğerlerinin kendisinden ileride olduğunu anlayıp, partiye girerek, olanca gücüyle çalışmaya başladı. Sekiz yıldır, her yerde ve her zaman partisi için savaşırdı. İster bir sınıf arkadaşları toplantısı olsun, ister otel sahipleri bir kongre yapsınlar, yahut Afro-Amerikan işadamları bir ziyafet versin, veya

İncil kurumu bir kır gezisi tertiplesin, Tommy Hinds ne yapar ne eder, kendisini buralara mutlaka davet ettirir ve hemen, sosyalizmin bu konulardaki önemini anlatmaya başlardı. Sonra, kendisine New-York'tan Oregon'a kadar uzanan bir gezi tertipler, geri geldiği zaman, parti hesabına yeniden bir geziye çıkarak yeni yeni mahalli parti binaları kurar, bunlara üyeler kaydederdi. Sonunda dinlenmek için Şikago' ya döndüğü zaman Sosyalizmden konuşmaya başlardı. Hinds'in oteli tam bir propaganda merkeziydi. Çalışanların hepsi sosyalisttiler bir defa. Geldikleri zaman olmasalar bile, gittikleri zaman muhakkak partiye kaydedilmiş olurlardı. Patron, lobi'de herhangi bir tartışmaya girmeye görsün, konuşma birazcık canlanınca, çevrede bulunanlar kulak kabartıp dinlemeye başlarlardı. Derken çalışanlar dahil hep bir araya gelerek işi bir münazara şekline dökerlerdi. Her gece olurdu bu. Tommy Hinds otelde olmasa bile bu görevi, müdür üzerine alır, yok eğer kendisi seçim kampanyası için görevlendirilmişse bu işi müracaat memuru yapar ve gelen müşterilerle ilgilenmesi için yerine Bayan Hinds'i bırakırdı. Müdür Tommy Hinds'in eski bir arkadaşı, kafadarıydı. Eli işe yatmaz, kaba saba, iri kemikli, dev gibi iri, sarı yüzlü, geniş ağızlı bir adamdı. Çenesinde de bir tutam sakal vardı. Vücudu bir çiftçinin vücudunu andırıyordu. Kansasta elli yıl demiryolları ile savaşmış, çiftçilerle birleşmiş, halkçılık etmiş, sonunda Tommy Hinds'e rastlayınca, Tröstleri yıkmaktansa, onları kullanma fikrini kabullenip, çiftliğini sattığı gibi Şikago'ya gelmişti.

Bu adam, Amos Struver'di işte. Sonra muavini Harry Adams vardı. Massachutts'den gelmiş, soluk yüzlü ilim adamını andıran bir kişiydi. Pamuk işletmeciliği yaparken uzun süren sanayi krizi, onu ve ailesini mahvetmiş, bu yüzden kalkıp güney Carolina'ya göç etmişlerdi. Massachusset'te beyazlar arasında okuma oranı, yüzde birin onda sekizi idi. Carolina'da ise yüzde birin, onüçte altısı. Bu yüzden iyi bir seçmen topluluğu vardı Güney Carolina'da.

Bu ve diğer sebeplerden dolayı burada çocukların çalışması bir âdet haline gelmişti. Pamuk dokuma tezgâhı sahipleri, Massachusset'de işsiz kalmış olanları burda işe sürerlerdi. Adams'ın bütün bunlardan haberi yoktu. O sadece Carolina'daki dokuma tezgâhlarının işlediğini biliyordu. Ama geldiği zaman öğrendi ki, eğer hayatta kalmaya niyeti varsa, bütün ailesi ile birlikte çalışmak zorundaydı. Hem de sabahın altısından, akşamın altısına kadar. İşte o zaman Harry Adams, kolları sıvayarak, Massachusset' te olduğu gibi, modaya uyarak, işçileri örgütlemeye başlamıştı. Çalışma saatlerinin daha kısaltılması için grev yaptırmıştı. Üstelik bir de sokak mitingi düzenleyince bu onun sonu olmuştu. Güney eyaletlerinde, genellikle, masraf olmasın diye, inşaatlarda mahkûmlar çalıştırırlardı. Bunlar azaldıkça da yenilerini bulmak gerekirdi elbet. Harry Adams, işine sekte vurduğu dökümhane sahibinin yeğeni olan bir yargıcın karşısına çıkarılınca, mahkûm edildi. Cezasını çektiği sürece ağzını açıp tek kelime söylememek akıllılığını gösterdi. Tahliye edilince de, ailesini toparladığı gibi, kendi deyimi ile, cehennemin arka avlusu Carolina'dan ayrıldı. Adams'ın yol parası yoktu ama, mevsim, hasat mevsimiydi. Birgün yol yürüyorlar, ertesi gün tarlalarda çalışıyorlardı. Böylece Şikago'ya ulaşan Adams, hemen Sosyalist Partiye yazıldı. Kendi halinde sessiz, çalışkan bir kişiydi. Konuşmacılığı yoktu ama, müracaat masasının altında dizi dizi kitapları vardı. Yazdığı makaleler, son zamanlarda, partinin basın kolunu iyice ilgilendirmeye başlamıştı.

İnsanın düşündüğünün veya beklediğinin tam tersine devrimcilik otelin işlerine en ufak bir zarar getirmiyordu. Radikaller sürü halinde akın ediyorlar, gezginci tüccarlar bunu son derece eğlenceli buluyorlardı. Son zamanlarda, burası, Batılı sığır üreticilerinin vazgeçemedikleri bir uğrak yeri olmuştu. Salhane sahipleri yeni bir hileyi tatbik etmekle meşguldüler. Sığır fiyatlarını birden son derece yükseltiyor, tüccarlar büyük sürülerle akın etmeye başlayın-

ca, birden fiyatları düşürüp, hayvanları yine kendi saptadıkları fiyata kapatıyorlardı. Yani bir sığır üreticisinin kendini Şikago'nun göbeğinde, dönüş yol parası olmadan bulması mümkündü. Bu yüzden ucuz otellerde kalmak zorundaydılar. Bunlardan biri eğer otelin lobisinde bir konuşma olduğunu görürse, geri çekilmesi, kaçması, imkânsız oluyordu. Bu batılı adamlar, Tommy Hinds için tam «keklik»tiler. Bunlardan bir düzüne kadarını çevresine topladıktan sonra, «Sistem,»i şöyle birkaç cümleyle çiziştiriverdi gözler önüne. Bir hafta önce de elbette ki Jurgis'in salhane hikâyesini dinlemişti. Bundan böyle de yeni kapıcısını ayırmaz olmuştu yanından. «Buraya bakın,» derdi bir tartışmanın tam ortasında. «Yanımda çalışan bir adamım var, uzun süre mezbahalarda çalışıp burada olanlara A'dan Z'ye kadar şahit olmuş.» İşte o zaman Jurgis, elindeki işi bırakır, ama yaptığı her ne olursa olsun, beriki de, «Jurgis yoldaş,» derdi, «bu efendilere, kesimhanelerde neler gördüğünü hele bir anlatıver.» Başlangıçta bu istek Jurgis'e gerçekten son derece güç ve acı geliyordu. Hani onu konuşturmak, ağzından diş çekmek gibi bir şeydi. Ama sonunda, ayağa kalkıp, sakin ama yine de heyecanlı bir biçimde konuşmasını öğrendi. Patronu hiç yanından ayrılmaz, bazı açıklamalar, baş sallamalarla onu destekleyip cesaret verirdi. Jurgis, «kutu jambonu» formülünü de anlattı. Yenilmez diye müfettişlerin iskartaya çıkardığı domuzların döşemedeki bir delikten aşağı düştükten sonra oradan alınarak başka şehirlere yağ yapılmak için nasıl gönderildiğini anlatınca, Tommy Hinds, dizine bir şaplak indirip, bağırarak, «İnsanın böyle bir şeyi, kafadan uydurabileceğini aklınız kesiyor mu?» diye sorardı.

Sonra başlardı, sosyalistlerin, bu rezillikleri düzeltmek için ne gibi çareleri olduğunu anlatmaya. Bu «Sığır Tröstü»nü nasıl kullanmayı düşündüklerini açıklardı. Ama karşısındaki, bütün memleketin bundan haberdar olduğunu, gazetelerin aralıksız bu konuda yazdığını ve hükümetin tedbirler almayı dü-

şündüğünü anlatınca, Tommy, kendisini yere serecek bir yumruk yemiş gibi olur, «Evet» derdi, «bütün bunlar gerçek. Ama bütün bunların yapılmasına sebep ne? Sen bunların halk için yapıldığına inanacak kadar saf ve budala mısın? Bu memlekette, sığır tröstü gibi, kanuna aykırı, insafsız, zorba bir sürü tröst daha var. Kışın fakir fukarayı soğuktan tir tir titreten kömür tröstü var. Efendime söyliyeyim, ayakkabındaki her çivinin fiyatını iki misline çıkaran Çelik tröstü var, sonra seni geceleri istediğim gibi okutmayan petrol tröstü var, daha varoğlu var. Yani gazeteler, hükûmetin dikkatini tek bir sığır tröstünün üzerine çeker, beriki de buna karşı tedbirler almayı düşünürse ne olur yani?» O zaman kurban Petrol tröstü yüzünden gerektiği kadar gürültü koptuğunu hatırlatınca, beriki konuşmasına inatla devam ederdi. «Bundan on yıl önce Henry D. Lloyd, Standart Oil Company hakkındaki bütün gerçekleri, **Servete Karşı Ülke Halkı** adlı kitabında açıkladı ama, kitabı öldürdüler. Sen bunu okumamışsındır bile. Neyseki şimdi iki dergi, «Standart Oil»un bütün pisliklerini ortaya atmak cesaretini buldu. Peki sonuç ne oldu? Gazeteler, yazarları rezil ettiler, kilise, suçluları korudu ve hükümet, hiç bir halt edemedi. Bu sebepten, işler neden sığır tröstü için başka olsun?»

Diğeri, iş buraya gelince, kaybettiğini kabul eder ve Tommy Hinds açıklamalar yapmaya başlardı. Gözlerini açması gerçekten insanı güldürecek bir görünüştü. «Eğer, sen bir sosyalist olsaydın,» diye girerdi konuşmaya otel sahibi. «Bir gün Amerika Birleşik Devletlerini yöneten biricik kuvvetin, Demiryolları Tröstü olduğunu anlardın. Demiryolu Tröstüdür, senin hükümetini kukla gibi oynatan, sen nerede yaşarsan yaşa, nerede olursan ol, o Senatoyu yönetir. Sığır Tröstü hariç, saydığım bütün Tröstler aslında demiryolu tröstüdür. Demiryollarına meydan okuyor. Sığır Tröstü. Özel vagonları, trenleri ile, ya-

vaş yavaş yağma etmeye başladı bile demiryollarını. İşte bu yüzden halk korkup ayaklanmaya, gazeteler bağırıp çağırmaya, hükümet de savaş düşeni almaya başladı. Ve siz bilinçsiz kitleler de bu işe alık alık bakar, yapılanlara alkış tutarsınız. Saflığınızdan dolayı bütün bunların sizlerin yararına yapıldığını sanırsınız. Ama aslında bunun yüzyıldan beri süregelen ve şimdi artık doruğuna varmış olan ticari bir rekabet, bir çekişme yüzünden düzenlendiğini aklınıza bile getirmek istemezsiniz. Son ölüm kalım savaşı, Sığır Tröstü ile Standart Oil arasında olacak ve bu kavganın galibi, Birleşik Devletlere sahip çıkacaktır.»

İşte, Jurgis'in, yaşadığı, yatıp kalktığı çalıştığı yeni evin havası böyleydi. Sizler belki, onun burada fazla çalışmadığını sanırsınız, fazlasıyla yanılıyorsunuz demektir. Jurgis, Tommy Hinds için tek kolunu bile feda etmeye hazırdı. Ve oteli bir çiçek gibi güzelleştirmek, temiz tutmak artık dünyadaki tek zevki olmuştu. Kafasına akın eden birtakım sosyalist sorular ve kendi kendiyle yaptığı tartışmalar, işine kesinlikle engel olmuyordu. Tam tersine, Jurgis tükürük hokkalarını ovuyor, merdivenin korkuluğunu parlatıyor, bu iş için her zamankinden çok çaba gösterirken içindeki hayali bir inatçıyla boğuşup duruyordu. Ne güzel olurdu şu anda içki içmeye yemin ederek tövbe etmek ve bütün kötü huylarından kirli bir gömlek çıkarır gibi sıyrılmak. Ama bunu harfi harfine yerine getirmek hiç de kolay bir şey değildi aslında. Bu ihtilâlciler melek değil, erkektiler. Hem de toplum çukurundan çıkmış üstleri başları çirkefle sıvanmış erkekler. Kimisi içer, kimisi ağız dolusu söver, kimisi pastalarını sustalı çakıları ile yerlerdi. Diğer halk kitleleriyle aralarında yalnızca bir fark vardı. Bunlar umudu olan erkeklerdi. Bir kavgaları vardı ve bu kavga uğruna acı çekmeye hazırdılar.

Zaman zaman, Jurgis'e bu, çok uzak, silik bir hayal gibi geliyordu. O zaman bir bardak bira ile uzakta olan bu hayali, büyütüp, yakınlaştırarak daha iyi görüyordu. Ama bunu bir bardak ve başka bir

sürü bardaklar izleyecek olursa, içinde korkunç bir pişmanlık duyuyor ve ertesi gün düzelmeye karar veriyordu. İşçi sınıfı, çalışan insanlar karanlıkta yürür ve kurtulup aydınlığa kavuşmayı beklerlerken birinin parasını içkiye yatırması gerçekten affedilmeyecek ahlaksızlıkların başında geliyordu. İnsan bir bardak biraya vereceği para ile, elli adet beyanname satın alır, bunu hiç bir şeyden haberi olmayan işçilere dağıtabilirdi. Hareket ancak bu şekilde yapılabilir, ancak bu şekilde ilerleme mümkün olurdu. Savaşmadan mücadele etmeden yalnızca bilmişsin, inanmışsın neye yarardı ki. Bu birkaç kişi için değil, herkes içindi. İspat edilmemiş bir durum yüzünden bunu kabul etmeyen kişiyi, Jurgis, kendi kabahatı olarak görüyor ve yüreği buruluyordu. Ve tanrım nasıl rahatsız ediyordu bu duygu onu, sanki bu duyguyla dost olmuşlardı artık. Elzbieta'nın mahallede, arkadaşlık ettiği bazı komşularla karşılaşıyordu.

Jurgis için son derece açık seçik bir şeydi bu. İnsanın nasıl olup da bunu göremediğini anlıyamıyordu bir türlü. Koskoca ülkede bunu ispatlayan türlü türlü örnekler vardı. Toprağın üzerinde yükselen yapılar, demiryolları, madenler, fabrikalar, dükkânlar, ticarethaneler, yani tüm üretim araçları hepsi kapitalist diye adlandırılan ufak bir azınlığın özel mülkiyetindeydi. Ve halk acınacak kadar ufak bir para karşılığında, bu adamlara boyun eğerek, onlar hesabına çalışmak zorundaydı. Halkın emeğini sömürerek elde edilen bu kazançlar yığın halinde kapitalistlerin sermayelerinin üzerine ekleniyor, yeniden, yeni, yığınlar halinde eklenen bu birikmiş emekle, servetleri ve sermayeleri bir çığ gibi büyüyordu. Ve bütün bunların dışında bu kişiler ve bunlara ait olanlar inanılmaz bir lüks içinde yaşamakta, har vurup harman savurmaktaydılar. Ama halkın, bu patronlardan alınterinin hakkını emeğinin karşılığını istemesi doğru bir şey olarak kabul edilmiyordu. Ve kapitalistlerin sermayesinin aslında işçilerin birikmiş emeklerinden başka birşey olmadığı halde böyleydi bu... İki kere ikinin dört etmesi kadar kesin bir gerçektir

bu. Böyle olduğu halde hâlâ bu açık seçik sömürüyü görmeyip, dünya yüzünde başka ne kadar ıvır zıvır konu varsa bunlar üzerine tartışan insanlar vardı. Bu kişiler, senin karşına geçip, hükûmetin ekonomik işlere, özel kişiler ve sermaye sahipleri kadar aklının ermediğini, bozuk bir plak gibi defalarca söylerler, üstelik de önemli bir şey söylediklerini sanırlardı. Bu kimseler, iktisadî düzen dedikleri nesnenin, patronlar tarafından idare edilmesinin, kendilerinin daha fazla çalışması, berikilerin daha sağlam temeller üzerine oturup, daha az ücret vermesi demek olduğunu anlamazlardı bir türlü. Bu insanlar, sömürücülerin insafına kalmış emekçilerden başka bir şey değildiler. Kapitalist patronlar onların emeğinden mümkün olduğu kadar yararlanmaya bakar, posaları çıkana kadar çalıştırması yetmiyormuş gibi, her ilerlemenin de getirdiği faizin üzerine otururlardı. Onlar için kâr ne kadar fazla olursa olsun, hiç bir zaman yeterli değildir. Aşırı kâr için yapmayacakları namussuzluk, işlemeyecekleri cinayet yoktur. İlginç, gerçek ve namuslu bir tartışma konusu değil miydi bütün bunlar?

Bütün bunların daha beter tarafları da vardı. Sözgelimi, zavallının biriyle konuşmaya başlardınız. Karşınızdaki biçare, otuz yıldan beri bir fabrika ya da imalâthanede çalıştığı halde, tek bir metelik biriktirememiştir. Sabahın saat altısında evinden çıkıp makinesinin başında yerini alır, akşam evine döndüğü zaman, soyunamıyacak kadar yorgun olurdu. Bu adam, otuz yıllık çalışma hayatında, bir haftalık tatil yapmamış, ne ufak bir geziye çıkmış, ne de başından bir macera geçmiştir. Hiç bir şey öğrenemediği gibi hiç bir umudu da yoktur. Ve siz ona sosyalizm'den sözettiğiniz zaman, birden kasılarak şöyle verir cevabını: «Bunlar beni ilgilendirmez, ben toplumcu değil, bireyciyim.» bu yetişmezmiş gibi de devam eder konuşmasına. «Senin sosyalizm dediğin aslında -Paternalismdir-.» Ve eğer iş başına geçecek olursa, dünya yüzündeki bütün ilerlemeler durur diye bir de vecize yumurtlar. Aslında böyle bir tartışma; katırların bile gerile-

riyle gülecekleri bir şeydir ama, sizler bunun hiç de gülünecek bir konu olmadığını çözmüşsünüzdür. Kaç milyon insan, kapitalizm tarafından böylesine uyutulup, hayatlarını berbat etmişlerdir. Ve bu zavallılar bunun gerçekten bireycilik olduğuna inanarak on bini bir arada, bir koyun sürüsü gibi, sözgelimi bir çelik kralı hesabına çalışarak, ona yüz milyonlarca dolar kazandırırlar. Bunlar artık, özgürlük denen şeyin ne olduğunu bilmezler; unutmuşlardır. Sonra onlara öğretin, sanayii kendi ellerine alarak işletmelerini, kendi hayatlarını kurma fırsatı olduğunu, eşit olup haksızlıktan kurtulma imkânları olduğunu anlatın, o zaman kalkıp size bunun Paternalism olduğunu söyliyeceklerdir.

Bütün bunların acısı ve kederi, zaman zaman, Jurgis'in taşıyamıyacağı kadar ağır oluyordu. Hiç bir kaçış yolu yoktu ayrıca. Yapılacak tek şey, bu haksızlık ve cehalet dağının temeline kazmayı sallamaktır. Bu zavallılardan uzaklaşmak, metânetini kaybetmeden tartışmak ve kafalarına hiç olmazsa bir iki fikir aşılamak. Vaktin geri kalan kısmında de kendi silâhlarını kuvvetlendirmek, onun karşı koymalarına yeni cevaplar bulmak, düşüncelerinin saçma ve budalaca olduğunu ispat etmek için, yeni yeni deliller elde etmek.

Jurgis'e, şimdi bir de okuma merakı gelmiş, bunu artık vazgeçilmez bir huy haline getirmişti. Cebinde daima ya bir broşür, ya bir arkadaşının okuması için verdiği bir kitap taşıyordu. Birkaç dakikalık boş zamanı olduğu vakit, çıkarıp hiç olmazsa bir paragraf okuyor ve çalıştığı sürece okuduğunu düşünerek, kendi kendine bunun tartışmasını yapıyordu. Ayrıca gazete okuyup, bilmediği şeyleri sorup öğrenmek istiyordu. Hinds'in otelinde Jurgis gibi kapıcılık ve hamallık eden ufak tefek, son derece zeki bir İrlandalı vardı. Bu adam Jurgis'in bilmek, öğrenmek istediği her şeyi biliyordu. Birlikte çalışırlarken, İrlandalı, Jurgis'e Amerika'nın coğrafyasından, tarihinden, anayasasından, kanunlarından sözediyor. Ülkedeki üretim biçimi konusunda açıklamalar yapı-

yordu. Büyük şirketlerin, demiryollarının kimlere ait olduğunu anlatıyor, işçi sendikalarından, büyük grevlerden ve bunları kimlerin hazırlayıp idare ettiğinden söz ediyordu. İşi olmayıp da, dışarı çıkabildiği geceler, Jurgis sosyalistlerin yaptıkları toplantılara gidiyordu. Seçim kampanyası süresince insan havaya ve konuşmacının kalitesine güvenemediği için köşe başı toplantılarına veremezdi kendini. Her gece yapılan toplantılarda, milletin en ünlü konuşmacılarını dinlemek fırsatı vardı. Bunlar her yönden siyasî durumun tartışmasını yapar, Jurgis ise, kendisine sunulan bu paha biçilmez hazinenin yalnızca ufak bir kısmını taşıyabildiği için, alabildiğine üzülürdü.

Hele partide, «Küçük Dev» diye adlandırılan bir adam vardı. Tanrı onun kafasını meydana getirmek için öylesine çok malzeme kullanmıştı ki, adamın ayaklarını tamamlamak için elinde fazla bir şey kalmamıştı. Ama bu adam, kürsüye çıkıp da, tilkininkini andıran sakallarını bir sallamaya görsün, İşte o zaman kapitalizmin tüm sütunları çatır çatır çatlamaya, zangır zangır titremeye başlardı. Bu konuda gerçek bir ansiklopedi yazmıştı ki, kitap hemen hemen kendi boyundaydı. Sonra California'dan gelmiş. Alabalık avcılığı, istridye avcılığı, yükleme boşaltma ameleliği yapmış. Amerikayı baştan başa dolaşmış, gemicilik etmiş, hapise girmiş, Whitechapel batakhanelerinde oturmuş, Klondike'ne altın aramaya gitmişti. Bütün bunları anlatıyordu kitaplarında ve bir dahi olduğu için de bütün dünyaya duyuruyordu sesini. Şimdi ünlü bir kişiydi ama, nereye giderse gitsin fakirlerin dertlerini sıkıntılarını anlatıyordu. Sonra, «Milyoner Sosyalist» diye anılan başka biri vardı. İş hayatında bir servet kazanmış ve bütün parasını bir dergi çıkarmak için harcamıştı. Posta idaresi elinden geleni yapmıştı gazeteyi batırmak için. Hattâ bütün sayıları, Kanada'ya gönderecek kadar ileri bile gidilmişti. Sessiz, sakin kendi halinde bir adamdı. İnsanın aklına her türlü mesleği yakıştırmak gelirdi de, onun sosyalist bir konuşmacı olduğunu

düşünemezdi bile. Konuşmaları açık ve basitti. Bu konularda herkesin neden böylesine heyecanlandığını anlıyamadığını söylerdi. Bu yalnızca ekonomik gelişmenin bir kaçınılmaz sonucuydu. Sonra bunun kanunlarını metodlarını açıklardı. Hayat yalnızca varolmak için yapılan bir kavgaydı ve bu kavgada, kuvvetli zayıfı yener, sonra da kendisinden çok daha kuvvetli olana yenilirdi. Kavgada bu son kaybedenler, genellikle yok olur, kökleri kazınırdı. Ama arada sırada birleşerek kendilerini kurtardıkları da bir gerçekti. Yeni ve büyük bir kuvvet doğruyordu o zaman. Yani sürü halinde gezen hayvanlar, yırtıcı hayvanı yenilgiye uğratabiliyordu. İnsanlık tarihi de bunun gibiydi işte. Krallara efendilik eden, onları istedikleri gibi kullanan toplumlar vardı. İşçi sadece sanayinin bir vatandaşıydı. Sosyalist hareketi ise onların yaşama isteklerinin bir açıklamasından başka bir şey değildi. İhtilâlin kaçınılmaz tarafı da buydu zaten. Seçmen iki yoldan birini seçmek zorundaydı. Ya birleşecekler, ya da yok olup gideceklerdi. Bu acı gerçeğin temelleri, insan isteğine değil, doğrudan doğruya ekonomik gelişmeye dayanıyordu. Ve yayımcı olayları büyük bir özenle derinlemesine bir biçimde açıklamayı başarıyordu.

Sonunda, seçim kampanyasının büyük toplantısı yapıldı. Jurgis burada, Partinin temel direği olan iki kişiyi dinledi. Bundan on yıl önce Şikago'da yüz elli bin demiryolu görevlisi ve işçilerinin katıldığı bir grev olmuş, patronlar zor kullanmak üzere, katilinden eşkiyasına kadar sürüyle adam kiralamıştı. Ayrıca Birleşik Devletler, grevi dağıtmak için işçilerin üzerine askeri birlikler saldırmıştı. Grevcilerin liderleri tutulduğu gibi, mahkeme bile edilmeden hapise atılmıştı. Sendika başkanı, hücresinden çıktığı zaman mahvolmuş bir adamdı ama, artık sosyalist olmuştu. Ve tam on yıldan beri, memleketi karış karış dolaşıyor, halkla yüz yüze gelerek onlara haktan, adaletten sözediyordu. Çekici bir kişiliği olan uzun boylu, kaba saba, yaptığı mücadelelerden yıpranmış, çökük yüzlü bir adamdı. Gözlerinde, çileden

çıkmış insanlığın o korkunç öfke parıltıları, sesinde acı çeken bir çocuğun gözyaşları ile yalvarması vardı. Konuştuğu zaman aşağı yukarı yürürdü sahnede. Bir panter gibi canlıydı hareketleri. Dinleyicilerin üzerine eğilir, inatçı bir parmakla ruhlarına dokunurdu. Çok konuşmaktan hafiften sesi kısılmıştı ama, konuşmaya başladığı zaman koca salon sessizliğine bürünür, söylediklerini herkes işitirdi.

Jurgis, toplantıdan çıkarken, birisi eline bir gazete tutuşturdu. Eve götürüp okudu. Ve böylece de **Davanın Sebepleri** adındaki gazeteyi tanımış oldu. Bundan on iki yıl önce, Colorado'lu bir emlâk alım satımcısı, insanoğlunun ihtiyacı olan şeylerle kumar oynamanın kötülüğüne kanaat getirip, haftalık bir Sosyalist gazete çıkarmaya başlamıştı. Zaman olmuş, baskısını da dizgisini de kendisi yapmış, yılmamış, dayanmış ve sonunda davayı kazanmıştı. Şimdi ise büyük bir yayınevi vardı. Her hafta vagonlar dolusu kâğıt harcanır, posta trenleri küçük bir Kansas şehrinin istasyonunda durarak, gazeteleri yüklerdi. Dört sayfalık olan bu haftalık gazetenin fiyatı, yarım sentin altındaydı. Abone sayısı iki yüz elli bini geçiyordu. Amerika'nın bütün postanelerine giden gazeteler abonelere dağılırdı.

Dava, bir kitle propaganda gazetesiydi. Her şeyden önce kendine göre bir üslubu vardı. Batı argosu ve küfür doluydu yazılar. Haberlerini gellikle, «Kocabaş kodamanların» işlediği haltlardan çıkarır ve bunları, «Amerikanın çalışan katırları« na iletirdi. Öldürücü bir çelişki vardı sütunlarında... milyon dolar kıymetindeki mücevherler, ya da sosyete hanımının köpek yavrusu için yaptırdığı tesislerin yanında, San Fransisco'lu bayan Murphy'nin açlıktan sokak ortasında öldüğü de yazılırdı. Yahut, hastahaneden yeni çıkan ve iş bulamadığı için New York'da kendisini asan John Robinson'dan sözederdi. Günlük gazetelerden çıkardığı, sefalet, rüşvet, hırsızlık haberlerine, tuz biber ekerek daha acı bir biçimde ortaya sererdi. «Güney Dakota'nın, Bungtown şehrindeki üç banka, sahte iflasa giderek, işçilerin biriktirdiği pa-

ranın üzerine otururdular. «Oklohma'nın Sand Creek valisi, yüz bin dolarla sırra kadem bastı. İşte seçtiğiniz partinin başınıza getirdiği adamlar!» «Florida Uçak fabrikasının müdürü, birden fazla kadınla evli olduğu için cezaevine girdi. Sosyalizm'in baş düşmanlarından biri olan bu kişi, sosyalizmin, aile birliğini yıkacağı iddiasını savunurdu!» Dava gazetesinin, otuz bin kişilik sadık bir ordusu vardı ve bu kişiler çalışıp gazete için haber toplarlardı Önemli olan ordunun bu askerlerini teşvik etmek, kızgınlıklarını azaltmamaktı. Arada sırada cesaretlendirmek için yarışmalar düzenlenirdi. Hediyelere gelince, akla gelen her şey vardı bunların içinde. Altın saatten, özel bir yat'a veya dörtyüz dönümlük bir çiftliğe kadar. Bunların gazetedeki yardımcıları, takma adları ile bilinirdi. Sözgelimi: «Mürekkep Ike,», «Çıplak Kafa,» «Kızıl Saçlı Kız,» «Buldog köpeği», «Yazıhane Keçisi,» «İbişin Biri,»

Ama ara sıra son derece ciddi olurdu Dava gazetesi. Colorado'ya ciddi muhabirlerinden birini gönderir ve bu eyalette, anayasanın nasıl çiğnendiğini halk oyuna bildirirdi. Yine gönüllülerinden kırk tanesi, Telgraf Tröstünün merkezinde nöbet tutar, sosyalistleri ilgilendiren bir haberin, onlardan habersiz bir yere verilmemesine dikkat ederdi. Seçim kampanyası sırasında, gazetenin eni boyu büyürdü. Jurgis' teki sayısı, grev yapan işçilere yazılmış bir beyannameydi. Bir milyon sayı bütün büyük sanayi merkezlerine, patronların ziyafetler düzenleyerek oy avcılığı yaptıkları her yere gönderilmişti. «Grevi kaybettiniz,» diye atılmıştı başlık, «ve şimdi bu konuda ne yapmayı düşünüyorsunuz?» «Kundakçılık tarzı» diye adlandırılıyordu bu gibi makaleler. Ruhu çelikleşmiş bir yazar tarafından kaleme alınmıştı. Bu sayı çıkar çıkmaz yirmi bin tane mezbahalar bölgesine gönderildi ve küçük bir tütüncü kulübesinin yanına istif edildi. Her gece ve pazar günleri Packingtown'un Sosyalist üyeleri buradan kucak dolusu gazete alıyor, bunları sokaklarda dağıtıyor, evlere kadar götürüyordu. Packingtown'lular kaybetmişlerdi grevle-

rini. Ve insanlar bu durumda böyle bir gazeteyi seve seve okurlar. Yirmi bin gazete bu bölge için yeterli değildi. Jurgis, bir daha eski mahallesine gitmemeye karar vermişti ama, bunu duyunca dayanamadı ve her akşam bir tramvaya atladığı gibi, bir yıl önce, Scully'nin aday gösterdiği toplu iğne imalatçısı hesabına nasıl çalıştıysa, bu sefer de Sosyalizmi yaymak için büyük bir çabayla çalışmaya başladı.

Arkadan geçen on iki ay içinde, Packingtow'deki değişikliği görmek, gerçekten insana umut veren bir manzaraydı. Halkın gözleri açılmıştı artık. Ve her geçen gün biraz daha açılmaktaydı. O seçimlerde, Sosyalistler önlerine çıkan her engeli silip süpürüyordu. Scully ile adamları son bir çıkış daha yapmak istediler. Kampanyanın sonuna doğru, ancak, grevin zenciler tarafından bozulduğunu hatırlayıp, Güney Carolina'dan, dili zehir gibi, «Tırmıkçı Senatör,» diye adlandırılan birini gerittiler. Bu adam, işçilerle konuşurken ceketini çıkarır ve bir külhanbeyi gibi lanetler savurup, ağız dolusu küfürler ederdi. Scully'nin adamları herkese bu toplantıya gelmesini söylerken, aynı şeyi sosyalistler de yapıyor ve aynı toplantıya adam çağırıyorlardı; o gece bin kişi kadar doldu salona. Tırmıkçı Senatör, bir saat kadar, yaylım ateşi gibi sorularla karşı karşıya kaldıktan sonra, her şeyden nefret ederek çekip evine gitti. Masrafa gelince bu yalnızca partiyi ilgilendiren bir meseleydi. Toplantıya gelmekte ısrar eden Jurgis'in eline o akşam hayatının en büyük fırsatı çıktı. Heyecanından olduğu yerde zıplıyor, ellerini kollarını sallıyordu. Toplantının en gergin olduğu an, arkadaşlarının ellerinden kurtularak sahneye fırladığı gibi konuşmaya başladı. Senatör, Demokrat partisinin çökmediğini, asla oy satın almadığını, bunu sadece Cumhuriyetçilerin yaptığını iddia edince, Jurgis avazı çıktığı kadar, «Yalan, yalan, yalan söylüyorlar,» diye bağırmaya başladı. Sonra bunu nereden bildiğini, nasıl öğrendiğini açıkladı. Oyları demokratların verdiği parayla kendisi satın almıştı. Eğer Harry Adams ve başka bir partili arkadaşı, onu ensesinden tutup ye-

rine oturtmamış olsalardı. «Tırmıkçı Senatör»e bildiklerini teker teker anlatmaktan geri kalmıyacaktı.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Jurgis'in iş bulduktan sonra yaptığı şeylerden biri de gidip Marija'yı ziyaret etmek oldu. Kadın bodrum katına inerek Jurgis'i karşıladı. Kapının yanında duran ve sürekli olarak şapkası ile oynayan dostumuz, alçak sesle, «Şimdi artık bir iş sahibiyim,» dedi, «burayı bırakabilirsin.»

Ama Marija, yalnızca başını salladı. Onun için artık yapacak hiç bir şey olmadığını açıkladı. Kimse iş vermezdi kendisine. Geçmişini saklamasının imkânı yoktu. Bir sürü kız denemişti bunu, ama işverenler gerçeği daima öğrenmişlerdi. Binlerce erkek gelip gidiyordu buraya. Nasıl olsa günün birinde, içlerinden biriyle karşılaşacaktı. «Bütün bunlardan başka.» dedi Marija(«başka hiç bir şey yapamam, hiç bir işe yaramam; uyuşturucu zehirler kullanıyorum. Bu şartlar altında ne yapabilirsin bana?»

«Bırakamaz mısın?»

«Hayır,» dedi, «hiç bir zaman bırakamıyacağım. Ayrıca, öyle sanıyorum ki ölene kadar da burada kalacağım. Bu iş için biçilmiş kaftanım ben.» Bütün bunların dışında, Jurgis kadına başka bir şey söyletemedi. Daha fazla üstelemenin de hiç bir yararı yoktu. Gönderdiği parayı, Elizbieta'nın almasına izin vermiyeceğini söylediği zaman, beriki ilgisizce, «O zaman para burada harcanır, hepsi bu kadar,» dedi. Göz kapakları ağırlaşmış, yüzü kızarıp şişmişti. Jurgis, kadını sinirlendirdiğini, rahatsız ettiğini anladı. Marija'nın tek istediği, onun bir an önce buradan çekip gitmesiydi. Kederli ve hayalleri kırılmış olarak, çekti gitti.

Zavallı Jurgis'in ev hayatı da mutlu değildi artık. Elizbieta sık sık hastalanıyordu. Çocuklara gelince,

davranışları, eskiden sokaklarda gazete sattıkları zamankinden çok daha beter olmuştu. Ama onlardan ayrılmadı. Çevresi eski mutlu günlerini hatırlattığı için, bir daha bırakmadı ailesini. Her şey ters gittiği zaman, tek teselliyi Sosyalist hareketine kendisi vermekle buluyordu. Hayatı bir kere bu büyük nehrin akıntısına kapılmıştı. Daha önce hayat memat meselesi kadar önemli şeyler, şimdi artık pek basit görünmeye başlamıştı. Şimdi büyük sorunlar ve dünya meseleleri ile ilgileniyordu. Dış yaşantısı sıradan hiç bir ilginç yanı olmayan bir yaşantıydı. Bir otel kapıcısıydı ve galiba da ömrünün sonuna kadar bir otel kapıcısı olarak kalacaktı. Ama aynı zamanda, hayatı düşüncelerinin ülkesinde sonu gelmiyen bir serüven gibiydi. Sürekli olarak yeni harikalar keşfediyordu. Seçimlerden bir gün öncesini hayatının sonuna kadar unutamıyacaktı. Harry Adams'ın dostlarından biri telefon etmiş ve o akşam yapılacak toplantıya, Jurgis'i de birlikte getirmesini söylemişti. Jurgis gitti ve Sosyalist hareketinin beyinlerinden biriyle tanıştı.

Davet, Fischer adında, Şikago'lu bir milyoner tarafından yapılmıştı. Bu, hayatını iyilik yapıp, yardım etmeye adamış bir adamdı. Şehrin fakir mahallesinin tam göbeğinde bir evde oturuyordu. Partiye aza değildi ama, yapılanları seviyordu. O gece Sosyalizmin ne olduğunu bilmeden, Sosyalizm aleyhine yazılar yazan, batılı bir gazetecinin kendisine konuk olacağını söylemişti. Milyoner, Adams'a Jurgis'i getirmesini ve konuşma sırasında konuyu «Saf yiyecekler»e değindirmesini bildirmişti. Yazar bu konuyla çok fazla ilgileniyordu.

Genç Fischer, dış görünüşü kasvetli ve eski olan, iki katlı tuğla bir evde oturuyordu. Ama içi çok güzel döşenmişti. Jurgis'in gördüğü odanın yarısı, yerden tavana kadar kitaplarla doluydu. Duvarda, sarı ve zayıf ışıkta pek belli olmayan resimler asılıydı. Soğuk ve yağmurlu bir gece olduğu için, şöminede odunlar çıtırdıyarak yanmaktaydı. Yedi sekiz kişi toplanmıştı ateşin çevresine. Adams ve arkadaşı geldikleri zaman Jurgis içerdeki misafirlerin üçünün ka-

dın olduğunu görünce son derece sıkıldı Şimdiye dek böyle kibar kişilerle konuşmamış olduğundan, duyduğu heyecan ona acı veriyordu. Sımsıkı tuttuğu şapkası ile kapının eşiğinde durdu. Sonra kendisine her tanıştırılan kişiye, yerlere kadar bükülerek selâm verdi. Oturması istendiğinde, bir iskemle çekerek, odanın en karanlık köşesine gidip iskemlenin kenarına ilişki. Aradan kısa bir süre geçince, kolunun yeniyle, alnında biriken terleri sildi. Kendisinin konuşmasını isteklerini öğrendiği zaman, büsbütün paniğe kapıldı.

İçerde, gece elbisesi giymiş, uzun boylu, atlet yapılı genç ev sahibi, hazımsızlık çektiği yüzünden belli olan, Maynard adındaki gazeteci, ev sahibinin genç ve zarif karısı, yardımlaşma evine ait çocuk yuvasını yöneten daha yaşlı bir kadın, genç bir kolej öğrencisi ve yüzü heyecandan gerilmiş, temiz yüzlü, son derece güzel genç bir kız vardı. Jurgis oradayken genç kız yalnızca bir iki kez konuşmuştu. Bunun dışında, bütün gece, odanın ortasındaki masanın kenarında oturmuş, çenesini ellerinin arasına alarak, güzel bir içkiyi, yudum yudum içer gibi konuşulanları dinlemişti. Bunların dışında, genç Fischer'ın Jurgis'e, Bay Lucas ve Bay Schliemann diye tanıştırdığı iki kişi daha vardı ki, adamların, Adams'a «Yoldaş» diye hitap etmelerinden, Jurgis bu kimselerin sosyalist olduklarını anladı.

Lucas adındaki, ufak tefek, alçak gönüllü bir görünüşü olan, daha ziyade davranışları papaza benziyen bir kişiydi. Bir zamanların gezgin Evangelist'i olan bu adam, gözlerinin önündeki perde kalkıp da ışığı görünce, yeni akımın bir peygamberi olmuştu adeta. Bütün memleketi, dolaşıyor, tıpkı eski peygamberler gibi, halkın konukseverliği sayesinde yaşıyordu. Salon bulunmadığı zamanlar, köşe başında halka bu yeni dini öğretiyordu. Beriki, Adams ile Jurgis içeri girdikleri zaman gazeteci ile tartışıyordu. Ev sahibinin ricası üzerine bu işi gecenin daha ileriki saatlerine bıraktılar. Jurgis, kaskatı, oturduğu yerde,

buradaki insanların şimdiye dek dünya yüzünde yaşamış en garip kişiler olduğunu düşünüyordu.

Nicholas Schliemann İsveçliydi. Uzun boylu, iri yarı, elleri kıllı, sarı sakallı bir adamdı. Üniversiteliydi ve kendi deyimi ile, kişiliği ile birlikte zamanını da sattığını anlayıncaya kadar felsefe Profesörlüğü etmişti. Amerika'ya gelmiş fukara mahallesindeki bir evin tavanarasına yerleşmiş, ateşin bir an önce patlak vermesi için, insanüstü bir çabayla çalışmaya başlamıştı. Gıda maddeleri üzerine çalıştığı için vücudunun ne kadar protein'e ve karbonhidrata ihtiyacı olduğunu kesinlikle biliyordu. Bilimsel bir biçimde çiğneme sayesinde, yediklerini değerini üç misli arttırıyor ve günde sadece on bir sent yemek masrafı yapıyordu. Temmuzun birinde tatiline başlıyacak ve Şikago'yu yayan olarak terkedip, günde ikibuçuk dolara tarlalarda çalışıp bir yıllık yemek parası biriktirdikten sonra geri dönecekti. Yani tam yüz yirmi beş dolar. Kapitalizm baskısı altında, bağımsızlığa yaklaşabilmenin en güzel şekli budur diyordu. Evlenmiyecekti. Zira aklı başında olan hiç bir insan İhtilâlin sonuna kadar bir kadına âşık olmamalıydı.

Bütün kişiliğine rağmen karşılaşmadığı güçlük kalmamıştı adamın. Delice bir hızla dalıyordu meselelerin içine; sanki, fikir tartışmasının kısrağına binmiş bir Mazepa(*) idi.

Nicholas Schliemann bütün evren'i tanıyordu Ve bir insan olarak da evrenin küçük bir parçasıydı. İnsan kurumlarının ne olduğunu anlıyor ve bunları sanki sabun köpükleri imiş gibi üfleyip yok ediyordu. Bir insan beyninin böylesine yıkıcı olabilmesi, gerçekten son derece şaşırtıcı bir şeydi. Hükümet mi? Amacı eski zamanların zorbalığı ile yeni zamanların sahtekârlığını devam ettirerek, mülkiyet hakkını korumak. Yoksa, evlilik mi dediniz? Evlilikle orospuluk

(*) İvan Mazepa: 1640-1709 yılları arasında yaşamış bir Kazak şefidir. 1708 yılında Ukrayna'yı bağımsızlığa kavuşturmak umuduyla, İsveç Kıralı XII. Şarl (Demirbaş) ile birleşmiş, 1706 yılında Bender'deki çarpışmalarda ölmüştür.

bir madalyonun iki yüzünden başka bir şey değildir. Yağmacılık yoluyla erkeğin cinsel zevklerini sömürmek. Evlilik ve orospuluk arasında yalnızca bir sınıf farkı vardı. Eğer bir kadın paralı ise, kendi şartlarını kendi kaleme aldırırdı: eşitlik, hayat sözleşmesi meşru olmak... yani doğacak çocuğuna kalacak mülkiyet hakları. Kadın, parası olmayan proleter sınıfına aitse o zaman kendisini; var olmak, yaşamak için satmak zorundaydı. Sonra sıra, din konusuna geldi. Bu ise insanlığın baş düşmanının en öldürücü silahıydı. Hükümet, emekçi sınıfının vücudunu baskı altında tutar ve ezer, din ise onun ruhunu çiğneyerek zehirler ve ilerleme yoluna set çeker, engel olurdu. İşçi bütün umutlarını öbür dünyadaki hayatı üzerine toplamalıydı. Alınteri sömürülürken o çıt bile çıkarmamalıydı, söz dinlemeli baş eğmeli, tutucu, alçak gönüllü olarak yetiştirilmeliydi. Yani Kapitalizmin sahte ahlâk ve doğruluğu neleri gerektiriyorsa bütün bunlar aşılanmalıydı işçiye. Uygarlığın kaderini tayin edecek son savaş bu ölüm kalım savaşı. Kızıl Enternasyonaller ile Siyahlar; Yani Sosyalizmle, Roma Katolik kilisesi arasında geçecekti. Burada ise, Amerika'nın dinibütün Protestanlarının cehennemi gece yarısı, olacaktı.

İş bu safhaya dökülünce, tartışmaya, eski Evangelist vaizi, «Yoldaş» Lucas da katılarak, alabildiğine canlı bir boğuşmanın ortaya çıkmasına sebep oldu. Yoldaş Lucas da tam anlamı ile iyi öğrenim görmüş bir kişi denilemezdi. O yalnızca İncili biliyor ve gerçek deneylerine dayanarak, İncilin açıklamasını yapıyor ve ancak gerçek deneylerin İncil yoluyla açıklanacağına inanıyordu. Dini şaşırtmalarla, insanları azdırmanın ne gibi bir yararı olacağını sordu. Kilise şu anda tüccarların, büyük para sahiplerinin elindeydi ve inkâr edilmez bir gerçekti bu. Ama bir başkaldırmanın belirtileri de yok değildi. Eğer Yoldaş Schliemann bundan birkaç yıl sonra geri gelecek olursa...

«Ha, evet,» dedi öteki, «elbette. Bundan yüz yıl sonra Vatikan'ın Sosyalizme karşı olduğunu inkâr

edeceğinden eminim. Nasıl ki şimdi Galile'ye işkence yapılmadığını iddia ediyorsa.»

«Benim Vatikan'ı savunduğum yok,» dedi Lucas, öfkeli bir tavırla. «Ben yalnızca Tanrının sözlerini savunuyorum; ki bu insan ruhunun, baskıdan kurtulup özgürlüğe kavuşması için uzun zamandan beri bir haykırışıdır. Hazreti Eyüb'ün kitabının yirmi dördüncü kısmına bak. Ben bunu yaptığım konuşmalarda, «Sığır Tröstüne karşı İncil» olarak kullanıyor ve açıklama yapıyorum. Yahut İshak'ın dediklerine bak; yahut Peygamberimizin söylediklerine. Ama benim demek istediğim, iğfal edilmiş, sefil sanatımızın süslü prensi, toplumumuzun kiliselerini süsliyen mücevherlerle donatılmış ilahı değil: Korkunç gerçeklerin İsa'sı. Acıların ve kederlerin adamı, atılmış, toplum dışı edilmiş, dünyanın nefret ettiği, başını koyacak bir yeri olmayan insan.

«İsa'nızı kabul ediyorum,» diye beriki Lucas'ın sözünü kesti.

«Peki öyleyse,» diye bağırdı Lucas. «Neden İsa'nın kendi kilisesi ile bir ilişkisi olmasın? Neden onun söylediklerinin ve hayatının, onu sevenler üzerinde bir etkisi olmasın? Dünyanın ilk ihtilâlcisi ile karşı karşıyayız. Gerçek Sosyalist hareketinin ilk kurucusu. Servete ve servetin getirdiklerine bedeni ve ruhuyla düşman olan, yakıcı bir alev gibi ondan nefret eden, servetin getirdiği gururdan, servetin getirdiği refahtan, servetin getirdiği zalimlikten iğrenen bir insan. Kendisi ise bir dilenci, bir aylak, bir serseri, halkın adamı, meyhanecilerin ve sokak kadınlarının dostuydu. Tekrar ve tekrar açık seçik bir dille, serveti ve servetin getirdiği kötülükleri anlatıp lanetledi. «Kendinizi dünya hazinelerine kaptırmayın» «Sahip olduklarını sat ve zekât ver,» «Siz fakirler, takdis edilmiş kişilersiniz, çünkü cennette mekânınız var» «Ne yazık o zengin olanlara, çünkü sizlerin teselliniz var» «Gerçeği söylüyorum sizlere. Zengin olanlar cennetin kapısından içeri giremiyeceklerdir.» «Yazıklar olsun başkalarının vakitlerini çalan ve yazılmamış anlaşmalarla onu kendi yararına

kullananlara.» «Yazıklar olsun iki yüzlü yazılar yazan riyakârlara» «Ve yazıklar olsun siz avukatlara» «Siz iblislere, siz engerek yılanı kadar hain nesillere yazıklar olsun. Cehennemin lanetinden nasıl kurtulacağınızı sanıyorsunuz?». Tefecilerle, zenginleri elindeki kamçıyla, mâbetlerden kim kovdu? Kimi gerdiler çarmıha? Düşünün bunu toplum düzenini bozan bir yıkıcı, bir kundakçı diye kimi adlandırdılar? Ve bu adamı üstü başı tertemiz, mülkiyetin, hırsızlığın, dehşetin, her türlü korkunun, nefret edilecek modern ticaret uygarlığının her türlü rezaletine eyvallah diyen kutsal ilâhı yaptılar. Elmaslı, pırlantalı resimlerini heykellerini yaptılar O'nun. Şehvet düşkünü papazlar, tütsüler, günlükler yaktılar O'nun adına. Ve sanayinin modern korsanları, zavallı kadınların, çocukların işlerinden kazandıkları dolarlarla, mâbetler yaptılar O'nun adına. Ve sonra minderli koltuklara rahatça yerleşip, tozlanmış, küflenmiş kutsal öğütlerini, İlâhiyat doktorlarının ağzından dinlediler.»

Şimdiye kadar diğerleri sessiz sedasız oturmuşlar ve konuşulanları dinlemişlerdi. Ama konuşmanın burasında, bir fırsat bulan Maynard, yani gazeteci, saf bir şekilde, Sosyalistlerin gelecek için hazırlanmış birtakım planları olduğunu, her konuda birleştiklerini bildiğini söyledi. Şu anda karşısında partinin iki militanı bulunuyordu ve anladığına göre bu iki partili hiç bir konuda hemfikir değildiler. Acaba bu iki kişi onu biraz olsun aydınlatmak için, anlatamazlar mıydı? Bunun sonucu ise birçok tartışmalardan sonra, lafları iyi seçilmiş iki teklif biçimde ortaya atıldı. Birincisi, Sosyalist her şeyden önce ortak mülkiyete ve insan hayatı için gerekli olan şeylerin üretiminde demokratik bir yönetime inanıyordu. İkincisi ise, siyasi örgütleme ile gündelikçi; emekçinin hayat seviyesinin yükselmesi ve sınıf farkının bilinçlendirilmesi. Bu iki noktada ikisi de hemfikirdiler. Ama yalnızca bu kadar. Lucas için dinsel çaba ortak bir dünyanın Yeni Kudüs'ü demekti, yani cennetin çayırları ki, bu da insanın içindeydi. Berikisi için Sosyalizm çok uzaklardaki bir hedefe varabilmek için atılması

gereken bir adımdı. Bundaki sabırsızlığın hoş görülmesi gerekliydi. Schliemann kendisini «anarşist filozof,» diye adlandırıyordu. Anarşistin, insan varlığının en sonunda kişiliğinin özgür olarak gelişeceğini ve onu kendisi olmaktan, sınırlayan kanunların etkisinden kurtulacağına inanan kişi olduğunu açıkladı. Ancak bu sayede aynı çeşit kibrit bütün insanların ateşini yakacak, aynı cins ekmek insanların midelerine girecekti. Sanayi, çoğunluğun oylarıyla, mükemmel bir biçimde kontrol altına alınabilir ve yönetilebilirdi. Yalnızca tek bir dünya vardı, bunun üzerindeki maddelerin miktarı da belirliydi. Öte yandan, ahlâk ve entellektüel sorunlara gelince bunlar sınırsızdılar. Biri diğerinin sahip olduğundan çok daha fazlasına sahip olabilirdi. Bundan çıkarılacak sonuç ise, Sosyalizm maddenin işlemesi, Anarşizm ise ahlâk ve zekânın gelişmesiydi. İşte modern proletaryanın düşünce formülü bundan ibaretti. Bu doğum sancıları bitip de toplumun yaraları iyi edildikten sonra kurulacak basit bir sistemle, her işçi yaptığı işin karşılığında değerlendirilecek ve kazancı ile ihtiyaçları giderilecekti. Çalışma sistemi değişip ilerlemeye başlayınca, üretim ve tüketim arasında bir denge kurulacak ve insan bunun düzeninden, kalbinin atışının nasıl farkında değilse, o şekilde farkında bile olmayacaktı. İşte o zaman toplum bağımsızlığına geçebilecekti, diye açıkladı Schliemann. Aynı cinsten olgun kişilerden oluşan ufak toplumlar, kendi kendilerini yöneteceklerdi ki, günümüzde buna örnek olarak, kulüpleri, kiliseleri, siyasî partileri gösterebiliriz. İhtilâlden sonra, bütün entellektüeller, sanatçılar, yazarlar çizerler «serbest dernekler» tarafından bakılacaklardı. Romantik yazarları, romantik yazıları okumaktan hoşlanan kimseler destekliyecek, empresyonist ressamların dayanağı, gene aynı şekilde empresyonist resimlerden hoşlanan kişiler olacaktı. Vaizlardan bilim adamlarına, gazetecilerden tiyatro sanatçılarına, müzisyenlere kadar herkes için aynı sistem uygulanacaktı. Eğer kişi, çalışmak, resim yapmak ya da ibadet etmek istiyor ve bunun için kendisini destekliye-

cek kimse bulamıyorsa, o zaman kendi kendinin desteği olacaktı. Günümüzdeki durum da buydu ama, ufak bir fark vardı arada. Rekabet halindeki gündelikler yüzünden, insan, yaşayabilmek için bütün vaktini çalışmaya veriyor, geriye kendi isteklerini yerine getirebilecek boş zaman kalmıyordu. Ama sınıf imtiyazı ve sömürme sistemi ortadan kaldırıldıktan sonra, insan bir saatlık çalışma sonunda bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelebilecekti. Sanatçının seyircisi bugün, ticari savaşı kazanabilmek için bütün gücünü kullanma sonunda, bayağılaşmış, onurunu yitirmiş ufak bir azınlıktan ibaretti. Ama insanlık kendisini rekabet denen kâbustan kurtardığı an, bugünkü düşünme biçimi değişeceği gibi, bilim ve sanat da büyük ilerlemeler olacaktır.

Konuşmanın burasında, gazeteci, Dr. Schliemann'ın hangi temellere dayanarak, her üyesinin bir saat çalışması ile ayakta durabilecek bir topluma inandığını bilmek istedi. «Toplumun üretim kapasitesine, bilimin bugünkü çalışması ve faydası ile ne gibi bir çare bulunabilir» diye Schliemann devam etti. «Araştırmanın hiç bir anlamı yok. Ancak kafalarımızı Kapitalizmin kudurgan barbarlığına alıştıracak olursak, söylenen her şey makul olarak karşılanabilir. Enternasyonal proletaryanın zaferinden sonra, savaş, elbetteki artık, düşünülemiyecek bir konu olacaktı. İnsanlığa karşı açılan savaşın masraflarını kim hesaplıyabilir? Yalnızca yok olan insan hayatının değeri ve onun mahvettiği malzeme değil. Yalnızca milyonlarca insanı tembelliğe alıştırmak, silah altında tutmak, savaş için, törenler için donatmak ve bunu karşılayacak masraflar değil. Bunun dışında, savaş davranışları savaş korkusu ile toplumun, hayati kuvvetinin nasıl kurutulduğunu, bunun sonuçları olan, fahişeliği, ayyaşlığı, cahilliği, külhanbeyliği, zalimliği, cinayetleri, sanayinin yetersizliğini, ahlâkın ölmesini hesaplamak gerekmektedir. Siz bunların dışındaki bir toplumun her üyesinin iki saat tam çalışma karşısında, savaşın kızıl düşmanını sağlam olarak ayakta tutacağını düşünemiyor musunuz?»

Bundan sonra Schliemann, kabataslak rekabetin zarar ve israflarını Savaş sanayiinin zararları, durmadan artan endişe ve gerginlik, ahlâksızlıklar. Sözgelimi içki. Ekonomik boğuşmanın kuvvetlendirilmesi sonucu olarak son yirmi yılda, tüketilen içki miktarı iki katına çıkmıştı. Bir yığın cahil ve iş yapma yeteneğinden yoksun kişiler türemiş toplumun içinde, aklın alamıyacağı kadar zenginin yanında yine aklın alamıyacağı kadar fakirler, terziler, kadın şapkacıları, kadın berberleri dans öğretmenleri, lokanta, bar şefleri, uşaklar, dalkavuklar. «Anlıyorsunuz değil mi?» diye devam etti. «Ticari rekabetin gerekleriyle yönetilen bir toplumda para, gereken yiğitliği temsil eder. Sarfetmeye gelince bu da kuvvetin tek mihenk taşıdır. Şu anda öyle bir toplumda yaşıyoruz ki, bunun yüzde otuzu hiç bir işe yaramaz şeyler üretirken, yüzde biri de bunları mahvetmekle vakit geçiriyor, Yalnızca bu kadar değil. Uşaklar ve pezevenkler de parazitlerin paraziti olmaktadırlar. Kadın şapkacıları, kuyumcular, dalkavuklar, bu toplumun faydalı şeyler üreten kişileri tarafından geçindirilmektedirler. Şunu aklınızdan çıkarmayın ki, bu korkunç hastalık yalnızca cahillerle, süfli kişileri değil, toplumun bütün yapısını zehirlemektedir. Seçkin yüz bin kadının yanı sıra, seçkin olmadıkları için sefil olan bir milyon kadın vardır. Ve bunlar seçkin olmaya, çaba gösterip halk içine çıkmaktadırlar. Yine bunların yanı sıra beş milyon çiftçi karısının elinden moda dergileri düşmüyor. Oturup modaya uygun takke dikiyorlar kendilerine, sonra tezgâhtar kızlar, servis yapan kızlar, ucuz mücevher ve fok derisinden kürk sahibi olabilmek için, kendilerini genelevlere satıyorlar. Bütün bunlara rekabet satışlarını ekleyip iyice düşünün ...Ucuz satılsın diye çürük çatık eşya yapan imalatçılarınız var, sonra bunları teşhir eden binlerce dükkân ve sonra yine bunların ilânları ile dolu gazeteler, dergiler.»

«Sahtekârlık ve dolandırıcılıkların da lüzumsuzluklarını unutma,» dedi genç Fischer.

«İnsan reklamcılığı ultra modern bir meslek ha-

line getirdi mi?» diye Schliemann devam etti. «Ilk iş olarak, insanları ihtiyaçları olmayan malları almaya zorlayıp onları kandırmaya başlıyor. Hele bir sigorta işlerini ele alın. Bu aklın alamıyacağı büyüklükteki bürokrasi, burada çalışan memurlar kadrosu ve bütün diğer israflar...

«Söylediklerinizi izleyemiyorum,» dedi gazeteci.

«Birleşen halk topluluğunun kuracağı kooperatif, her şeyden önce evrensel bir sigorta şirketi olacaktır. Bankalarında biriken paralar ise tüm üyelerinindir. Sermaye herkesin malı olduğu için, kâr ve zarar her kişi tarafından paylaşılacaktır. Banka, evrensel hükümetin kredi kaynağıdır. Hesap defterlerindeki işlemlerde her kişinin kazancı ve tüketimi dengelenmiştir. Bu dediğimiz evrensel hükümet bir bülten yayınlıyarak burada satılık mallarını ilan eder. Bu alım satımdan hiç kimsenin bir kârı olmaz. Böylece aşırı hareketler, züppelikler, yalan dolanlar, karşılıklı aldatmalar, kazık atmalar, hileli mallar, taklitler, rüşvet ve hırsızlık ortadan kalkmış olacaktır.»

«Peki bir malın fiyatı nasıl ayarlanacak?»

«Sarfedilen işgücü, maddenin fiyatı ve yerine teslim masrafı. Fiyat ayarlaması hesap biliminin en ilkel kuralları ile yapılacaktır. Örneğin ulusun bir milyon çiftlik işçisi yüz işgünü sonunda, bir milyar kile mahsul elde ettiler. Şu halde, bir kile buğdayın değeri, çiftlikteki bir işgününün onda biridir. Örnek olmak üzere sembolik bir rakam alalım. Diyelim ki, toprak işçisinin bir işgününün karşılığı beş dolardır. Şu halde, bir kile buğdayın fiyatı o zaman elli sent oluyor.»

«Çiftlik işi dediniz,» diye söze karıştı Maynard. «Şu halde işgücüne aynı para ödenmeyecek.»

«Elbette ki hayır. Çünkü kimi işler kolay, kimileri zordur. Aynı para ödenecek olursa elimizde milyonlarca mektup dağıtıcı olduğu halde, bir tane maden amelesi olmaz. Ücretler aynı kalabalık ama saatlar değişir. Yahut bunlardan biri veya öteki sürekli olarak değişebilir. Bu da, belirli sanayi kollarında ne kadar işçiye ihtiyaç olduğuna dayanır. Bu işler

bugün de aynı şekilde yapılıyor ama, aradaki fark, bugün yapılanın kör ve berbat bir şekilde, söylentiler ve ilanlarla olması. Oysa bu işin tam olarak, evrensel hükümetin çıkaracağı bültenlerle yapılması mümkün.»

«Peki ya süresinin hesaplanması güç olan çalışmalar? Bir kitabın iş fiyatı ne olacak o zaman?»

«Gayet basit. Kağıdın, baskının ve ciltleme masraflarının toplamı. Yani bu günkü kitap fiyatlarının beşte biri.»

«Ya, yazar?»

«Daha önce de devletin entellektüel üretimi kontrol edemiyeceğini söylemiştim. Devlet bir kitabın bir yılda yazılabileceğini söylerken, yazar bunu otuz yılda tamamladığını iddia edebilir. Goethe, her satırının bir kese altın kıymetinde olduğunu söylüyor. Benim burada kabataslak, dış hatlarını çizmek istediğim, milli ya da evrensel, insanın ihtiyacı olan maddelerin ne biçimde sağlanacağını uygulayan bir sistem bulmak. Kişinin entellektüel ihtiyaçları olduğuna göre, daha fazla çalışacak, daha fazla kazanacak ve kendi zevkine göre bunları elde edecektir. Ben de çoğunluğun yaşadığı aynı dünyada yaşıyor, aynı cins ayakkabıları giyip, aynı yataklarda yattığım halde, onlarla aynı şekilde düşünmüyorum. Bu yüzden çoğunluğun seçtiği düşünürlerin eserlerine, onların verdiği fiyatı vermiyorum. Bence bu gibi şeyler, günümüzde olduğu gibi serbest bırakılmalıdır. Eğer halk, belirli bir rahibin vereceği vaazı dinlemek istiyorsa, bir araya gelerek, gönlünden kopanı verip kiliseyi destekler, böylece rahibin de parası verilmiş olduğundan onu dinlerler. Bana gelince ben dinlemek istemediğimden bu topluluğun dışında kalır ve hiç bir para ödemek zorunda kalmam. Aynı şekilde, Mısır sikkelerinden, Katolik azizlerinden, atletik rekorlardan dem vuran dergiler vardır ki, ben bunların hiç birini bilmem. Öte yandan bu ücretli emek kalkar ve ben düzenbaz bir kapitaliste hiç bir haraç vermeden, çalışmam karşılığı para biriktirebilirsem, Gelişmenin Peygamberi olan Nietsche'nin fikirlerini halka

açıklayan, yahut, temiz ve sağlam gıda almanın bulucusu Horace Fletcher'in yazılarını yayınlayan için de uzun eteğin israfından, karşılıklı anlaşarak olgun bir şekilde boşanmanın kurulması ya da buna benzer toplum sorunlarından sözeden bir dergi alabilirim.»

Dr. Schliemann, kısa bir süre sustu. «Tam bir ders oldu bu,» dedi gülerek, «oysa işin henüz başlangıcındayım.»

«Geriye başka bir şey kaldı mı?» diye Maynard sordu.

«Şimdiye kadar yalnızca, rekabetin olumsuz israflarından sözedip, onları belirtmeye çalıştım,» diye beriki cevap verdi. «Henüz, ekonomik işbirliğinin olumlu yanlarından söz açmış değilim. Bir ailenin beş kişi olduğunu kabul edecek olursak, bu memlekette onbeş milyon aile yaşıyor demektir. Bunların en azından on milyonu, ayrı ayrı yaşamaktadır. Ev işlerinin kölesi olan kadın ya bir işçinin karısı, ya da gündelikçidir. Şimdi modern yollarla ev temizliği, ortak yemek yapmanın ekonomik yararlarını bir kıyıya bırakıp, tek bir konuyu ele alalım. Bulaşıkların yıkanması. Beş kişilik bir ailenin, bulaşığının yarım saatte yıkanacağını söylemek fazla olmaz kanısındayım ki, yarım milyon kişi —ki bunların çoğunluğu kadındır, ve tümü becerikli kişilerdir— bu memleketin bulaşığını yıkamaktadır. Bu da on saatlik bir işgünü eder. Şunu kabul edelim. Bulaşık yıkamak, işlerin en pisi, en öldürücüsü, en yıpratıcısıdır. Kansızlığa, sinir bozukluğuna, çirkinliğe, kızgınlığa, fahişeliğe, intihara, deliliğe kocaların ayyaş olmasına, çocukların dejenere doğmasına sebep olur. Elbette ki toplum, bütün bunların karşılığını ödemek zorundadır Şimdi bir de benim küçük, serbest topluluklarımı düşünün. Bunların ortaklaşa sahip oldukları bir bulaşık makinesi bu işi göz açıp kapayana kadar bilimsel bir biçimde yani sterilize ederek yaptığı gibi ev işlerine harcanan zamanın onda dokuzunu da, ortadan kaldırmış olur. Bütün bunları Bayan Gilman'ın yazdığı kitapta bulabilirsiniz. Sonra Kropotkin'in, **Tarlalar, Fabrikalar, Atölyeler** adındaki kitabını okuyup, son on yılda tarı-

mın bilinçli bir şekilde nasıl ilerlediğini öğrenin. Bilerek hazırlanmış bir topraktan, bir bahçıvanın yılda on, oniki defa mahsul alması mümkün olmuştur artık. Böylece beş dönümlük bir tarladan elde edilen sebze ikiyüz tonu bulmaktadır. Yalnızca bakımlı, gübrelenip hazırlanmış Amerika'daki topraklar, bütün dünya halkının besin ihtiyacını karşılamaya yeterlidir. Elbetteki, köylümüzün, cahil, fakir ve yayılmış bir durumda olduğu günümüzde bu ülkemizin besin ihtiyacını karşılayacak olan bu meselenin sistemli bir biçimde bilim adamları tarafından ele alındığını düşünün. Verimsiz, taşlı, ormanlık topraklar bunların dışında, bırakılır. Bu ormanlıklar kereste ihtiyacını karşılayacağı gibi, içinde çocuklarımız oynar, gençlerimiz avlanır, şairlerimiz oturur. Her ayrı sebze ya da meyva için, en verimli toprak ve iklim seçilir. Toplumun ihtiyacı kesinlikle bilindiği için, ekim ona göre yapılacaktır. En yeni makineler tarım uzmanları ve tarım kimyagerlerinin tavsiyelerine göre çalıştırılır. Ben bir çiftlikte doğup büyüdüğüm için, toprak işinin nasıl öldürücü bir şey olduğunu bilirim. Şimdi sizlere, çiftliğin ihtilâlden sonra alacağı şekli belirtmek isterim. Şimdi büyük bir patates ekme makinesi getirin gözlerinizin önüne. Dört at tarafından çekilen, ya da bir elektirik motoru ile işleyen bir makine. İlk önce toprağı sürüyor, iz açıyor, patatesi ekiyor ve üzerini yeniden örterek günde dönümlerce toprak işliyor. Şimdi bir de elektrikli işleyen bir patates toplama makinesi düşünün. Binlerce dönümlü tarlalar üzerinde çalışan makine, toprağı kazıp patatesi çıkarıyor ve aynı zamanda çuvallıyor. Bütün sebzeler aynı şekilde ekilip toplanacak, portakallar, elmalar makinelerle toplanacak, inekler elektrikle sağılacak; ki bunlardan birçoğu bugün yapılmış durumdadır, biliyorsunuz. Bir de geleceğin hasat mevsimini düşünün. Binlerce mutlu kadın erkek yaz tatillerini geçirmek üzere, belirli yerlere, ihtiyaç olduğu kadar gönderiliyor. Eğlenmek ve çalışmak için. Bugünkü çiftçinin zor hayat şartlarının tam tersidir bu biçimde çalışma... günümüzde bağımsız küçük çiftçi, yor-

gun sersem, cahil, yanında zayıf, sarı yüzlü ve bir toprak kölesi olan karısıyla birlikte sabahın saat dördünden gecenin dokuzuna kadar çalışır. Çocuklar yürümeye başlar başlamaz işe sürülür. Toprağı ilkel aletleri ile işlemeye çabalar, bütün bilgilerden, umutlardan, bilimin yararlarından, yeni icatlardan habersizdir. İnsan ruhunun neşesini bilmez, iş rekabeti yüzünden yarı çıplak, yarı aç, zincirlerini göremiyecek kadar kör olduğundan bağımsızlığı ile övünür durur.»

Dr Schliemann, bir süre sustu, «Ve sonra, bütün bunların yanına sınırsız bir yiyecek deposu yerleştirin,» diye devam etti. «Fizyoloji bilim adamlarının yaptıkları son denemeler ve buluşlar insan vücudundaki bütün bozuklukların fazla besin almaktan ileri geldiğini göstermektedir. Ayrıca yine ispat edilen gerçeklerden biri, besin olarak, etin gereksiz olduğudur. Bilindiği gibi et, sebze yetiştirmekten çok daha güç bir iş olduğu gibi, hazırlanması hiç hoş olmayan, ayrıca temiz de olmayan bir yiyecek maddesidir. Ama insanın ağzına daha fazla tad verdiği sürece ne yapılabilir?»

«Peki Sosyalizm bütün bunları nasıl değiştirecek?» diye genç kız sordu. İlk kez olarak konuşuyordu.

«Bu gündelik tutsaklığın hüküm sürdüğü sürece, bir iş ne kadar iğrenç ve alçaltıcı olursa olsun, bunu yapacak adam daima bulunur. Ama iş serbest bırakıldığı zaman bu çeşit işlerin ücreti yükselmeye başlıyacaktır. Böylece, eski, pis sağlığa aykırı fabrikalar, teker teker kapanacaklar; yenilerini açmak çok daha kolay olacak. Gemilerin getireceği yeni makinelerle, yapılan tehlikeli işlerin önü alınmış olacaktır. Ya da yapacakları başka iler verilecektir bu fabrikalara. Her geçen yıl sanayi cumhuriyetimizin halkı daha olgun, daha bilinçli olacağından et fiyatları öylesine yükselecektir ki, sonunda et yemek istiyen kişiler, kendi kesimlerini kendileri yapmak zorunda kalacaklardır. Ve bu adetin ne kadar süreceğini sanıyorsunuz? Başka bir konuya değinmek istiyorum;

demokraside kapitalizme eşlik edecek en gerekli şeylerden biri de, kokuşmuş, politikacılar tarafından yapılması sonuçlarından biri, halkın yarısının önü alınabilir hastalıklar yüzünden öldürülmesidir. Hatta bunun durdurulması için bilime izin verilse bile, bundan pek az bir yarar sağlanabilir. Çünkü halkın bir çoğunluğu, henüz insan değil, başkalarının yararına, başkalarına para kazandıran birer makineden ileri gidememişlerdir. Pis evlere tıkıştırılmış, orda sefalet içinde çürümeye mahkûm edilmiştir. Ve içinde bulundukları hayat şartları onların çok çabuk hastalanmasına sebep olmakta ve dünyanın tüm doktorları bir araya gelse bile buna bir çare bulmaktan aciz kalmaktadırlar. Ve bunlar bulaşıcı hastalıkların nedenini oluşturduklarından hepimizin hayatını zehirler ve hatta en bencil insana bile mutluluğun ne olduğunu unutturabilir. Bu yüzden ben, ilerde tıp alanında yapılacak bütün yeniliklerin ve buluşların, bizim teklifimiz yanında çok zayıf kalacağı kanısındayım. Her şeyden önce insan'ın kıymeti bilinmeli ve bu dünya üzerinde kurulacak bir sistemle insana yaşama hakkı verilmelidir. Ancak bu şekilde bütün felâketler önlenebilir.»

Dr Schliemann, yeniden sustu. Jurgis, masa başında oturan genç ve güzel kızın yüzüne baktığı zaman, kendisinin sosyalizmi ilk keşfettiği zamanki haline benzediğini gördü. Jurgis gerçekten konuşmak istiyordu genç kızla. Onun kendisini anlıyacağından emindi. Gece ilerleyip de konuklar dağılmaya başladığı zaman, Bayan Fischer'in alçak bir sesle genç kıza: «Çok merak ediyorum, acaba Maynard hâlâ Sosyalizm hakkında eskisi gibi yazılar yazacak mı?» diye sorduğunu duydu. Berikinin ise cevabı, şöyle olmuştu. «Bilmiyorum; ama eğer yazacak olursa, onun bir hilekâr olduğunu anlamış ve öğrenmiş oluruz.»

Ve bundan yalnızca birkaç saat sonra, seçim günü geldi. Büyük ve uzun süren seçim kampanyası bitmişti. Sanki tüm ülke taş kesilerek nefesini tutmuş ve sonuçları beklemeye başlamıştı. Jurgis ve Hinds otelinin diğer üyeleri, sanki arkalarından ko-

valayan varmışçasına, yemeklerini büyük bir acele ile yedikten sonra, partinin o gece için kiralamış olduğu büyük salona gittiler.

Onlar geldiklerinde içerisi kalabalıktı ve ahali büyük bir heyecanla haber bekliyordu. Sahnedeki masanın üzerine yerleştirilmiş olan telgraf makinesi takırdamaya başlamıştı. Son sayımlar yapıldığı zaman Sosyalist oyların dörtyüz bini geçtiği görüldü. Bu son dört yılda, yüzde üç yüz elli artış demekti. İyi bir gidişti bu. Ama parti aslında küçük mahalli şubelerine dayanıyordu ve bunlar gerçekten iyi haberler vermekteydiler. O gece toplantıda bulunan herkes, oy sayısının, altı, yedi hatta sekizyüz bini geçeceğini umuyordu. Şikago'da gerçekten inanılmaz bir artış olmuştu. Aynı şey eyalet için de söylenebilirdi. Şehirde 1900 yılında 6.700 olan oy sayısı, şimdi 47.000' di İllinois 9.600'den 69.000'e yükselmişti. Gece ilerledikçe, içerisi daha da kalabalık oluyordu. Gerçekten görülecek bir manzaraydı bu. Bültenler okunuyor, ahali sesi kısılana kadar bağırıyor, sonra yeniden bir sessizlik kaplıyor ortalığı ve yeniden, beyannameler okunuyordu. Bu arada komşu eyaletlerden gelen haberler de başarılarını bildiriyorlardı. Indiana'da oy sayısı 2.300'den 12.000'e, Wisconsin, 7.000'den 28.000' e, Ohio 4.500'den 36.000'e! Heyecanlı kişilerden gelen özel telgraflar, ufak yerlerdeki sonuçları bildirmedeydi merkeze. Bir yılda buralarda, gerçekten inanılmayacak bir ilerleme olmuştu. Benedict, Kansas 26'dan 260'a, Henderson, Kentucky 19'dan 111'e, Holland, Michigan, 14'den 205'e Cleo, Oklahoma, O' dan 296'ya ve buna benzer ufak kasabalardan gelen daha bir sürü telgraf yağıyordu. Böyle küçük yüzlerce şehir vardı. Bu gelen haberleri halka eski kavgacılar okuyordu. Bunlar o şehirlerde bulunmuş ve seçim kampanyasına katılmış kişiler oldukları için bunlar birtakım açıklamalarda da bulunuyorlardı: Quincy İllindis 189'dan 831'e yükselmişti. Buranın valisi bir Sosyalist konuşmacıyı tevkif ettirmişti. Craford County,

Kansas, 285'den 1.975'e Burası da **Davanın Sebepleri** adındaki gazetenin çıktığı yerdi! Battle Creek, Michigan, 4,261'den 10.184'e. Bu da Birleşmiş Vatandaşlar hareketine işçilerin bir cevabıydı işte!

Bundan sonra, şehrin değişik yerlerindeki resmi makamlardan haberler gelmeye başladı.

Aslında parti üyelerini gerçekten şaşırtan, Packingtown'un mezbahalar bölgesinin çığ gibi büyüyen oy sayılarıydı. 1906 yılının baharındaki seçimlerde sosyalistler, beş yüz oy almışlar, aynı oy sayısı binaltıyüz'e yükselmiş, bir yıl sonra ise altıbin üçyüz olmuştu. En kuvvetli parti olan Demokratların topladığı oy ise, yalnızca sekizbin sekizyüz'dü. Başka bölgelerde Demokratların oylarına baskın çıkmışlar hattâ, iki bölgede meclise üyeler bile seçilmişti. Şikago ülkeye yol gösteriyor, başta gidiyordu şimdi. Parti işçilere yeni yolu göstermişti artık.

Sonra sahneye çıkan bir konuşmacı söz aldı. İkibin çift göz üzerine dikilmiş, iki bin hançerden çıkan ses, her cümlenin sonunda sevinç naraları atıyordu. Konuşmacı Belediyenin, Mezbahalar bölgesindeki, kurtarma ve ilk yardım dairesinin başkanıydı; ta'ki, gördüğü sefaletten, yıkıntıdan, insanların perişanlığından hasta olana kadar. Genç, aç bakışlı, ateş dolu bir kişiydi. Konuşurken ellerini kollarını sallıyor ve sanki kalabalığa yumruklar atıyordu. Jurgis'e göre, ihtilâlin ruhu ve sesiydi bu genç adam. «Örgütlenin, Örgütlenin, Örgütlenin!» böyle bağırıyordu. Bu korkunç oy sayısı ürkütmüştü onu. Parti böyle bir şey beklemediği gibi, bunu hak da etmemişti. «Bu adamlar Sosyalist değiller,» diye bağırıyordu. «Seçimler bittikten sonra, heyecan yatışacak ve halk bütün bunları unutacak. Ve eğer sizler de çektiğiniz küreklerin üzerine abanıp gevşiyecek olursanız, bugün topladığımız bu oyları yitireceğiz ve düşmanlarımız aşağılayıp gülecekler bize. Şimdi göreviniz bu zafer anı içinde bize oy veren bu kişileri bulup, toplantılarımıza getirmek, onları örgütliyerek kendimize bağlamak olacaktır. Bundan sonraki seçim savaşlarımız bununki kadar kolay olmıya-

caktır. Şu anda, her yerde diğer partilerin kaşarlanmış politikacıları, bu oyların, nedenlerini incelemekle meşguller. Ve kısa bir süre sonra, birçok yerlerde, şehrimizden başka yerlerde, bizleri bastırmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Elli bin Sosyalist oyu bahar gelince Şikago'da Demokratik şehir yönetimini kurmamız demektir. Ama bunlar oy verenlerimizi yeniden kandıracaklar, yağmacılık ve çürük düşünceler yeniden dairelerin içine sızacaktır. İçeri girdikleri zaman ne yaparlarsa yapsınlar, tek bir şeyi yapmıyacaklardır ve sırf bunun için seçilmiştir bu adamlar. Halkımıza şehrin sahipliğini vermiyeceklerdir. Bunu yapmamakla, yapmayı düşünmemekle, Şikago'daki partimize, Amerika'daki Sosyalizmin en büyük fırsatını vermiş olacaklardır. Sahte reformcular, kendini aptal gösteren kişiler, kendi kendini mahkûm etmişler çıkacaktır. Radikal Demokrasinin çıplaklığını örtebilmesi için tek bir yalan bırakmıyacağız ellerinde. Ve ondan sonra bir akıştır başlıyacak. Önüne asla geçilemiyecek bir akış, asla geri çekilmeyen bir kabarış başlıyacaktır. Sular ta ki akışını, nehrini bulana kadar yükselecek, her yanı kaplıyacaktır. Buna karşı konulamıyacak... Şikago'nun öfkeli işçileri bir araya toplanacak ve bizim düzeyimize erişeceklerdir. Biz onları örgütleyip yetiştireceğiz; biz onları, işliyeceğiz, önlerine düşüp zafere ulaştıracağız. Karşı koyanları yıkacağız, silip süpüreceğiz yolumuzun üstüne çıkanları... ve Şikago bizim olacak! **Şikago bizim olacak!** ŞİKAGO BİZİM OLACAK!

S O N

Sinclair, kapitalist toplumun yapısını sınıfsal özelliklerinden kopmaksızın veren, sermayenin emekçiler üzerinde kurduğu baskı ve tahakkümü ustalıkla gözler önüne seren bir yazardır.

PETROL romanında olduğu gibi ŞIKAGO MEZBAHALARI'nda da Amerikan kapitalizminin iç-yüzü, işçi sınıfının mücadelesini bastırmak için burjuvazinin çevirdiği oyunlar bütün çıplaklığıyla yansıtılmaktadır.

Upton Sinclair'in en ünlü eserlerinden biri olan ŞIKAGO MEZBAHALARI'nın yayınlanmasından sonra altı ayda gıda kanunu değişmiş, burjuvazinin temsilcileri birbirine düşmüş ve et üretimini elinde tutan tröstlere karşı korkunç hücumlar başlamıştır. İşçi sınıfının mücadelesine de önemli bir katkısı olan bu kitapta, halkın bilinçlenmesini engellemek isteyen kapitalistlerin iğrenç dolaplarını açık ve seçik olarak göreceksiniz.